

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES HISTORICOECLESIASTIQUES

PUBLICADA PER
BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)

Director

RAMON CORTS I BLAY

Consell de Redacció

JOSEP M. BENÍTEZ RIERA

JOAN BUSQUETS DALMAU

JOSEP M. MARTÍ BONET

JOSEP M. SANS TRAVÉ

ALEXIS SERRANO MÉNDEZ

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

Secretària de redacció

CECÍLIA VIVES BRESÓ

ADMINISTRACIÓ

EDITORIAL BALMES

Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIASTIQUES

VOLUM 90
2017

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
2017

L'edició d'aquest volum ha estat possible gràcies a l'ajut de la Diputació de Tarragona

Amb llicència eclesiàstica
És propietat de l'Editorial Balmes

Impressió: Palahí, Arts Gràfiques
Canonge Dorca, 1 - 17005 Girona

Dipòsit legal: B. 18.288-1958

IN AMICITIA CHRISTI PIAM MEMORIAM
RECOLENTES
DILECTI ATQUE CLARISSIMI DOMINI
ANGELI FÀBREGA ET GRAU,
CANONICI BARCINONENSIS ATQUE
BALMESIANAE RECTORIS:
ANALECTA SACRA TARRACONENSIA
CUM OMNIBUS SUIS COOPERATORIBUS
D. D. D.

EL Dr. ÀNGEL FÀBREGA I GRAU
IN MEMORIAM

Josep BAUCELLS I REIG
Arxiver emèrit de la Catedral de Barcelona

Tots els que coneixíem el Dr. Àngel Fàbrega en el període de la seva vida més fructífer, ens adonàvem de l'ambient de noblesa i grandesa que envoltava la seva persona i que es manifestava en el tracte amb les altres persones. L'ajudava, sens dubte, a accomplir una extensa sèrie d'ocupacions i tasques, d'una de les quals convé donar-ne compte a les pàgines de la present revista en ocasió del seu traspàs a l'eternitat.

La meva relació amb Mn. Àngel Fàbrega Grau va iniciar-se el setembre de 1965. Llavors em recuperava d'una operació al ronyó. En aquell moment, i com a resultat de l'operació, em trobava en descans obligatori i m'havia decidit a tornar a la tasca sacerdotal, bé que, segons el metge principal Dr. Puigvert, podia fer-ho però de mica en mica i sense voler córrer. Jo havia fet la carrera d'estudis històrics a la Universitat de Barcelona, i uns quants professors –tots els d'història medieval i altres– se m'havien queixat de no poder accedir a l'arxiu de la catedral, i en aquells mateixos dies de ple estiu, havia llegit que el capítol de la catedral de Barcelona havia decidit proveir el càrrec capitular d'arxiver i s'havia obert el temps per a presentar-se peticionaris que s'atendrien a unes proves a l'estil de concurs públic. Vaig saber que el Dr. Àngel Fàbrega l'havia obtingut i en prengué possessió el dia 5 d'agost de 1965. Vaig pensar que el millor era anar a veure'l. I així ho vaig fer, en ple setembre. La trobada va ser

a la Balmesiana. Un cop va poder escrutar els meus pensaments, em va contar que ell feia tan poc que era canonge arxiver, que primer ho havia de conèixer bé i que era totalment indispensable treure tota la sutja que tapava la documentació guardada en els antics armaris i que, per tant no podia prendre cap decisió. Era el setembre. Va ser després del cap d'any següent, que hi vaig tornar, i la seva mirada es va posar més brillant i em va dir que el podia ajudar i que, per tant, els professors universitaris ho veurien molt bé. I em va dir que podia ser el seu ajudant ben aviat, però que ho deixava per al febrer següent. De manera que l'1 de febrer de 1966, vaig fer l'entrada a la nova ocupació.

De moment, la sala de lectura i, per tant, d'accés dels investigadors, era a l'edifici de la Pia Almoina, en una sala d'un primer pis ben a prop de la seu, havent-hi posat uns quants llibres d'accés fàcil per als investigadors, mentre que la resta i els fons de la documentació en pergami continuaven tal com era de segles entre la mitja escala i les sales del primer trifori de la catedral, de manera que si un investigador et demanava alguna obra o document, havies de baixar l'escala de la sala de lectura, passar un curt tram a l'aire lliure, entrar a la catedral i pujar des del baptisteri fins al trifori, i fer el retorn pel mateix camí, de manera que passaves molt temps, sense poder atendre bé els investigadors.

Ja enllestida la construcció de les noves dependències de l'arxiu a sobre del claustre i formant un angle, gràcies a l'import que va correspondre a la catedral en l'expropiació dels terrenys en què es va construir la primera autopista a Catalunya, a partir de la plaça de les Glòries, i per part de l'Estat, i acabada al mateix temps la neteja i el trasllat de la documentació de les estances antigues a les noves, tingué lloc l'acte d'inauguració de les noves dependències, el dia 5 de maig de 1970.

A tall de guia i orientació dels investigadors es va editar un llibret que contenia els fons arxivístics i les seves seccions principals junt amb les dades cronològiques. Durant molts anys, hi hagué l'Arxivet, que era a la planta superior de la sala capitular quan aquesta va prendre la seva fesomia que encara manté i es construí un sostre. S'hi accedia des de la mateixa sala capitular a través d'una porta que es pujava a la zona superior o Arxivet per mitjà d'una escala de pedra, i ara hi figura un ascensor que arriba al nivell de l'arxiu actual i de la Sala de la Mercè, des de la planta baixa a l'interior de la capella de Santa Llúcia.

En una petita zona a tocar la porta d'accés des del trifori, hi destinà un espai, ben tacant, per a la conservació adequada dels grans llibres litúrgics que degut a la seva grandària precisen d'un espai especial. I allí a la

vora, pensant en el conjunt de l'arxiu, hi muntà un espai tancat amb porta destinat a laboratori. A més i en el mateix trifori s'hi feren tres estances, destinades al principi una a secretaria.

El meu càrrec es convertiria en una plaça de beneficiat i que, per tant, calia adaptar-se a les corresponents oposicions. M'adonava que el Dr. Fàbrega confiava en mi, per la simple raó que a ell, a més de ser l'arxiver capitular, l'encarregaren de l'obra de la catedral (Administrador de Culte i Fàbrica de 1967 a 1989), que entre altres punts, importantíssims, va comportar la neteja interior de les tres naus i del presbiteri que s'havien ennegrit a causa del fum de les espelmes que cremaven dia i nit, i després empenqué la renovació de tot el presbiteri d'acord amb els nous aires adoptats pel concili Vaticà II.

Així que el Dr. Fàbrega, tot i que en el període de fabricar no es pogué dedicar exclusivament a l'arxiu, sí que hi va estar sempre al davant orientant i investigant. Per exemple, ell va deixar publicat que «Ara nosaltres vam assumir el reordenar-ho tot de bell nou per posar-ho amb senzillesa a l'abast dels investigadors» (Àngel Fàbrega i Grau, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona, volum I. Documents dels anys 844-1000*, Catedral de Barcelona, Barcelona 1995, pàg. 22), i que jo, «d'acord amb el director responsable de l'arxiu», em vaig dedicar a revisar tot el fons documental en pergamí (Fàbrega, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona, volum I. Documents dels anys 844-1000*, pàg. 21)

La tasca del Dr. Fàbrega va ser esplèndida també en aquest punt. Ell ho va a entendre tant bé des del principi que la seva aportació, tant important en aquest aspecte, ja la va deixar ben visible per a tothom, en el mobiliari de la Sala de Lectura o dels investigadors, en concret a les tres portes que enllaçant els dos llargs armaris amb cobertes de reixa, van ser de fusta plana i a sobre hi va posar, magníficament escrit per la seva mà, les grans sèries de l'arxiu i els respectius fons. Al mateix temps que, presentat com obsequi en el moment de l'obertura oficial de l'arxiu, va regalar un llibret amb una breu història dels fons i de la respectiva distribució en sèries.

La tècnica adoptada pel Dr. Fàbrega, amb l'esmentada col·laboració i d'altres persones, com la germana Maria Francisca, especialitzada en restauració de pergamins i papers, Anna Pérez, gran col·laboradora en l'aplanació de pergamins i Maria Palomo en la transcripció de molts documents medievals, en una tasca molt més visible en tota la tramitació dels documents en pergamí, fou ben innovadora d'acord amb els aires més importants d'aquells anys, que va permetre la identificació.

Tot i el que avui forma part de l'Arxiu de la Catedral té el seu lloc i

el conjunt és ordenat completament, donat que el Dr. Àngel Fàbrega des de molt al principi ja tenia acordada en la configuració de tots els fons de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, i que aquest fet es donà per primera vegada en la història més que mil·lenària de l'arxiu. Fou, sens dubte, un acte de gran rigor tècnic. La seva aportació a l'estructuració i catalogació de l'Arxiu Capitular es mereix l'apel·latiu d'ingent. Segueix ara una nota bio-bibliogràfica.

DR. ÀNGEL FÀBREGA I GRAU
NOTA BIO-BIBLIOGRÀFICA

Va néixer a Sant Genís de Vilassar (municipi ara dit oficialment Vilassar de Dalt) de la província de Barcelona (Maresme), el dia 1 de març de 1921. El 1932 va entrar al Seminari Conciliar de Barcelona, on va cursar tots els estudis de la carrera eclesiàstica. L'any 1942 va rebre la tonsura clerical a l'històric monestir barceloní de Santa Maria de Pedralbes, i fou ordenat de prevere el 18 de març de 1945 a la parròquia de Sant Felix de Sabadell; va celebrar Missa Nova l'endemà mateix, festa de Sant Josep, a la seva vila nadiua.

Al cap de pocs mesos d'haver-se acabat la guerra mundial, l'any 1946, va començar els estudis d'Història eclesiàstica a la Facultat corresponent de la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma, on es va llicenciar el 1947 i es va doctorar el 1950. Va defensar la seva tesi doctoral, *El Pasionario hispánico*, que és un estudi crític de la història del culte als sants en l'Església visigòtica-mossàrab (segles VII-XI). Aquesta obra, publicada en dos volums pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas, va merèixer la Medalla d'Or del papa Pius XII i el Premi nacional a la investigació, 1950 («Lletres»), guardons màxims que aquell any van atorgar per a la investigació, tant la Universitat Gregoriana de Roma com el Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Des del 1946 fins al 1948 va seguir els cursos de Paleografia i Diplomàtica i Arxivística a l'Arxiu Secret Vaticà, i obtingué el diploma corresponent en aquestes matèries el juny d'aquell darrer any.

Acabat el període dels seus estudis oficials, va alternar la investigació històrica amb la comissió de càrrecs pastorals en diverses parròquies de la diòcesi de Barcelona. Des del 1948 va exercir de bibliotecari a la

prestigiosa Biblioteca Balmes, d'estudis eclesiàstics, a Barcelona. L'any 1950, el Senyor Bisbe d'aquesta mateixa ciutat el va nomenar Pro-secretari General del XXXV Congrés Eucarístic Internacional, que es va celebrar a Barcelona dos anys més tard. El 1952 va rebre l'Encomienda de la Orden del Mérito Civil. El 1954 va fundar l'Escola d'Història Eclesiàstica, de Balmesiana, en la qual va dictar diversos cursos públics i conferències sobre història de l'Església. Des del 1954 va ser professor d'Història al Seminari Conciliar, primer d'Història de la Cultura i des del 1956, d'Història Eclesiàstica antiga i medieval, i de Patrologia, fins a la seva jubilació de professor el mes de novembre de 1962.

Vinculat ja des de la seva primera joventut a la institució sacerdotal de Barcelona i obra pia FOMENT DE PIETAT CATALANA –avui Cultura Religiosa–, va dedicar gran part de les seves activitats apostòliques a les tasques desenvolupades per aquesta institució, la qual, a través de la prestigiosa Editorial Balmes, tant ha fet pel foment de l'espiritualitat i la difusió de l'autèntica pietat, tant privada com pública. Va ser director d'aquesta institució des del 1962 fins al 2010, quan fou substituït en el càrrec pel doctor Ramon Corts.

A més de la seva tesi doctoral, el doctor Fàbrega va escriure i publicar diverses obres d'investigació històrica, va col·laborar en diverses revistes, tant nacionals com estrangeres, i va participar en diferents congressos nacionals i internacionals d'història. En aquest aspecte, fou col·laborador de les revistes d'història *Analecta Sacra Tarraconensia* (Barcelona), *Hispania Sacra* (Madrid-Barcelona), *Anthologica Annu*a (Roma), *Archivum Latinitatis Medii Aevi* (Bèlgica), *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), etc. Va enviar comunicacions, entre d'altres, al Congrés Internacional organitzat per la Pontificia Universitat Gregoriana, de Roma (1954), per tal de commemorar el IV centenari de la seva fundació (*Actitud de Pedro III el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada por el papa Martín IV*), al VI Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat a Càller-l'Alguer, de Sardenya (1957) (*Ajuda econòmica de l'Església a Jaume II d'Aragó per a la conquesta de Sardenya*); al XIV Convegno degli archivisti ecclesiastici d'Italia (*L'ordinamento e l'inventario di un archivio ecclesiastico: L'archivio del Capitolo Cattedrale di Barcellona*) (Roma, 1982).

La seva coneguda devoció a santa Eulàlia, verge i màrtir, patrona principal de Barcelona, el va portar a escriure i difondre diversos estudis i assaigs, que van cristal·litzar més endavant en l'obra *Santa Eulalia de Barcelona: revisión de un problema histórico* (Roma, 1958), que és una

nova i objectiva presentació i valoració de les fonts documentals relatives a la historicitat d'aquesta Santa, i en els articles «Eulalie de Barcelone» i «Eulalie de Mérida», apareguts en el *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique* (París), i en d'altres de semblants que li van encomanar els editors de la Gran Enciclopèdia Catalana, o altres publicacions, com pot veure's a la llista d'obres del Dr. Fàbrega, que es publica a continuació.

Nomenat Prefecte de la Biblioteca Episcopal del Seminari Conciliar Barcelona el 1964, va publicar el catàleg dels cinc-cents manuscrits que s'hi guarden. Va cessar en aquest càrrec l'any 1972.

De caire d'alta divulgació científica, són, entre d'altres, les seves obres següents: *Santuarios Marianos de la diócesis de Barcelona: historia, leyenda, folklore* (Barcelona 1954); *Historia de los Concilios Ecuménicos* (Barcelona 1960); *Labor pastoral de un gran pontificado* (obra anònima, però redactada curosament pel doctor Fàbrega), que és la història de la reconstrucció de cadascun dels temples parroquials de la diòcesi de Barcelona, cremats i destruïts el 1936, i l'erecció dels nous edificis sota el pontificat de monsenyor Gregorio Modrego Casaus, de grata recordança.

El dia 13 de febrer de 1964 va rebre el nomenament de membre de la Comissió Arxidiocesana d'Art Sacre; i el dia 23 de juliol del mateix any, de vocal del Patronat Provincial per al Foment de les Biblioteques, Arxius i Museus Arqueològics de Barcelona, dependent de la Direcció General d'Arxius i Biblioteques del Ministeri d'Educació i Ciència.

El 5 d'agost de 1965 va prendre possessió de la Canongia amb càrrec d'Arxiver de la S.E. Catedral Basílica de Barcelona, després d'haver fet les oposicions canòniques corresponents. Va començar de seguida la reorganització i la reordenació d'aquest riquíssim arxiu eclesiàstic barceloní, que, a parer dels entesos, és un dels més importants d'Europa pel que fa a la documentació dels segles IX-X. En el moment present, la instal·lació i l'ordenació d'aquest arxiu són modèliques. L'Arxiu és visitat i consultat per moltíssims investigadors de totes les nacionalitats europees i de moltes de les americanes. En ser inaugurades, el 1969, les noves instal·lacions d'aquest Arxiu, el Doctor Fàbrega va publicar, amb la col·laboració del doctor Josep Baucells i Reig, l'*Índex general de las sèries documentals de l'Arxiu Capitular de la S.E. Catedral de Barcelona*, que va ser el primer pas cap a l'inventari complet de tots aquests fons documentals, inclosos els còdexs i incunables, d'importància cabdal.

El dia 30 de desembre de 1966, monsenyor Gregorio Modrego Casaus, arquebisbe de Barcelona, el va nomenar Rector de la Casa Sacerdotal de

Barcelona, després de la renúncia per jubilació del seu antecessor en el càrrec, el reverend doctor Eudald Serra i Buixó.

L'any 1968 el senyor Arquebisbe el va nomenar Consultor de la Comissió Diocesana de Litúrgia, de Barcelona, i Censor d'Ofici per a les publicacions d'història de l'Església.

Amb el nou càrrec capitular electiu d'«Administrador de Culte i Fàbrica de la catedral» (conegut comunament com a «Canonge Fabriquer»), el doctor Fàbrega va començar el 1967 la tasca d'acomodar el presbiteri de la Seu barcelonina a les necessitats litúrgiques preceptuades pel Concili Vaticà II, i de restaurar, embellir i il·luminar artísticament la resta de l'interior d'aquesta catedral i del seu magnífic claustre gòtic, amb un resultat que va merèixer l'elogi unànim de tothom. Aquestes obres es van inaugurar el dia 7 d'octubre de 1971, en ocasió de celebrar-se el IV centenari de la victòria de Lepant. Va cessar en el càrrec el 12 d'abril del 1989, vint-i-dos anys després d'haver iniciat aquesta immensa tasca restauradora.

El canonge Fàbrega fou membre actiu de la Comissió organitzadora de la commemoració del IV centenari de la batalla de Lepant, que operava en el si de la Diputació Provincial de Barcelona. En reconeixement a la tasca realitzada amb motiu d'aquesta efemèride, el Vicepresident del Govern, el 7 d'octubre de 1971, li va atorgar la Medalla Commemorativa del IV Centenari d'aquella victòria, creada per Decret de l'11 de febrer d'aquell any.

El setembre de 1971 va ser elegit i nomenat Vicepresident de la Junta Nacional de l'Asociación Española de Archiveros Eclesiásticos, dependent de la Junta Nacional del Tesoro Documental y Bibliográfico de la Iglesia Española, entitat que està directament subordinada a la Conferencia episcopal de España. Va cessar en el càrrec nou anys més tard. El juliol de 1975 fou elegit membre i nomenat «Responsable» o Secretari General del Secretariat d'Arxivers Eclesiàstics de Catalunya.

El Consejo Superior de Investigaciones Científicas, en la seva Delegació de Barcelona, el dia 1 de desembre del mateix any 1971, el va nomenar cap del Departament d'Història Eclesiàstica, dependent de la Institución Mila y Fontanals del Patronato Marcelino Menéndez y Pelayo, de l'esmentat CSIC. Va cessar en el càrrec l'any 1979.

La Diputació Provincial de Barcelona, en sessió plenària extraordinària, celebrada el dia de Sant Jordi, el 23 d'abril de 1973, li atorgà la Medalla al Mérito Cultural, en la seva categoria de Plata, per la seva tasca investigadora de la història medieval i de restauració i embelliment de la Catedral barcelonina.

Per tal de donar la seva «eficaç col·laboració a la important tasca encomanada a la Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família, la més prestigiosa de les obres del genial arquitecte Sr. Gaudí», monsenyor Narcís Jubany i Arnau, Cardenal-Arquebisbe de Barcelona, amb data de 20 de juliol de 1974, el nomenà President Delegat Episcopal de l'esmentada Junta Constructora. Va cessar en el càrrec l'any 1983.

El dia 3 de desembre del mateix any 1974, el senyor Cardenal Arquebisbe, monsenyor Jubany el va nomenar Vocal del Patronat de la Fundació Bell·lloch-Pozzali per al foment i promoció dels estudis d'investigació de les ciències eclesiàstiques. Va cessar en el càrrec nou anys més tard.

En la sessió plenària ordinària de data 21 de maig de 1975, la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, de Barcelona, el va elegir per unanimitat Acadèmic de Número, per cobrir una vacant d'aquesta nobilíssima i distingidíssima Corporació de la Ciutat Comtal. El dia 11 de maig de 1978 va ingressar oficialment en aquesta il·lustre corporació en un acte solemníssim en el curs del qual el recipiendari va llegir el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia: *La vida quotidiana a la Catedral de Barcelona en declinar el Renaixement: any 1580*.

El maig del mateix any va ser nomenat Conseller General de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears, com a representant de les entitats culturals de l'Església a Catalunya.

El 22 de juny de 1980 va ser escollit Membre Corresponent de la prestigiosa associació americana The Hispanic Society of America (Nova York).

El dia 11 de novembre de 1981, monsenyor Narcís Jubany i Arnau el féu membre de la Comissió Diocesana d'Art Sacre. Cessà 10 anys després.

A petició de Sa Eminència el Cardenal Prefecte de la Sagrada Congregació per al Culte Diví va col·laborar, a partir del 1985, com a «expert», en la redacció de les «llegendes» del nou Martirologi Romà, que avui encara és en fase d'estudi i formulació.

En la Sessió extraordinària de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, a Madrid, el dia 18 de maig de 1987 fou nomenat «Membre corresponent» d'aquesta augusta corporació nacional.

L'artista escultor barceloní Frederic Marès i Deulovol, en el seu darrer testament, de 9 de febrer de 1989, el va nomenar marmessor junt amb dos nebots de don Frederic «para que de manera mancomunada procedan a la ejecución del testamento y de un modo especial para que velen en todo tiempo por el estricto cumplimiento del conveni o establecido con el

Ayuntamiento [de Barcelona] con fecha 1º de junio de 1946 ... y de modo especial en todo lo relativo a mantener la integridad, la indivisibilidad, la conservación y custodia del Museo Marés de Barcelona, en su actual edificio, y de todas las colecciones, cuidando de que se cumpla debida y puntualmente lo estipulado con el Ayuntamiento sobre dicho Museo ... ». Frederic Marès i Deulovol va morir el 16 d'agost de 1991.

El dia 4 de desembre de 1995, davant tot el Capítol Catedral presidit per monsenyor Ricard M. Carles i Gordó, i amb l'assistència d'una nombrosa concurrència de qualificats investigadors del medievalisme català, el doctor Fàbrega va presentar, al mig del Cor de la Seu barcelonina, el primer volum del *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, que conté, en edició crítica, els 350 documents més antics de l'Arxiu catedralici. En aquesta obra hi col·laborà el Dr. Josep Baucells i Reig, canonge i arxiver de la seu, amb un estudi sobre la cronologia de la documentació medieval catalana. L'acte tingué una acollida ciutadana excel·lent.

El Dr. Àngel Fàbrega Grau va morir a Barelona, el dia 1 de gener de l'any 2017.

* * *

Diverses vegades, des del 1954, fou requerit pel Prelat de l'arxidiòcesi barcelonina com a Consultor extraordinari per tal de dilucidar problemes eclesiàstics complicats de caire històric. Entre d'altres, s'han d'esmentar dos dictàmens que van adquirir la categoria d'autèntica investigació: un d'ells sobre l'autenticitat de les restes mortals dels reis, reines i prínceps de la Casa d'Aragó que reposaven des de 1852 en la que avui és coneguda com a «Capella dels Màrtirs», situada en el claustre de la Catedral de Barcelona i el dia 15 d'octubre de 1998 foren traslladades als nous sepulcres, dins la Seu, prop del «penjant de l'orgue»; i un altre sobre la valoració de les relíquies del sant barceloní sant Josep Oriol, salvades de la fúria iconoclasta dels anys 1936-1939, i que va donar lloc a una nova troballa de relíquies del gran taumaturg barceloní del segle XVII († 1702) en la seva primitiva sepultura original, a l'interior de l'església parroquial de Santa Maria del Pi, on sant Josep Oriol havia treballat apostòlicament.

Publicacions
del Dr. ÀNGEL FÀBREGA GRAU

OBRES D'INVESTIGACIÓ

— *Pasionario hispánico (Siglos VII-XI)*
Tom I: Estudi, 303 pàgs., 4.º
Tom II: Text, 416 pàgs., 4.º
Madrid-Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
Instituto Enrique Flórez 1953.

— *Santa Eulalia de Barcelona: revisión de un problema histórico*
Roma, Instituto Español de Historia Eclesiastica 1958, 4.º, 155 pàgs.

— *Índexs dels X primers volums de la Revista d'Història Eclesiàstica*
«*Anthologica Annua*»

Conté els índexs següents: Autors, General de la revista, Regests de tots els documents publicats en la revista, Onomàstic de persones i llocs, Correspondència de la Nunciatura amb la Santa Seu (1958-1621), Fons lul·lians en les biblioteques romanes. Roma, Instituto Español de Historia Eclesiastica, 4.º

— *Catàleg de l'Arxiu Capitular de la S.E. Catedral basílica de Barcelona*

I. Índex general de les sèries documentals (amb la col·laboració de J. Baucells Reig). Barcelona, Arxiu Capitular de la S.E. Catedral basílica de Barcelona 1969, 36 pàgs., 4.º

— *El «Missal de Santa Eulàlia» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona*

[Estudi del ms. 116 de l'arxiu esmentat i de les seves esplèndides miniatures, en col·laboració amb el Prof. Pere Bohigas i Balaguer.] Edició bilingüe, a dues columnes, en castellà i català. Barcelona, Caixa de la Sagrada Família [ara «la Caixa»] 1977, 92 pàgines, foli, reproduccions quadricromes, grandària 35 x 27 cm.

— *La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement: any 1580*

[Discurs d'ingrés com a Acadèmic de Número en la Reial Acadèmia

Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, de Barcelona, llegit en el Saló de sessions de l'Acadèmia el dia 11 de maig de 1978.] Barcelona 1978, 96 pàgs., 4.º

— *Diplomatari de la Catedral de Barcelona (ss. IX-XIII)*

Volum I: Introducció a tot el Diplomatari. Estudi analític del Cartulari, això és, dels «Libri Antiquitatum». Cronologia d'aquesta documentació (Col·lab. de J. Baucells i Reig). Introducció al primer volum del Diplomatari. Edició crítica dels 350 primers documents (ss. IX-X, anys 844-1000), 724 pàgs. Índexs i taules de correspondència.

ESTUDIS D'INVESTIGACIÓ

(Articles en revistes científiques i comunicacions
a congressos nacionals i internacionals d'Història)

— *El Necrologio de San Lorenzo del Munt*

[A «Analecta sacra Tarraconensia» 20 (1947) pàgs. 215-222.]

— *Manuscritos españoles en bibliotecas extranjeras: la Biblioteca Real de Copenhaguen*

[A «Hispania Sacra» 1 (1948), pàgs. 183-190.]

— *Calendarios hispanicos anteriores al siglo XIII*

[Articles en col·laboració amb el Dr. Josep Vives, a «Hispania Sacra» 2 (1949), pàgs. 119-146 i 339-380; 3 (1950), pàgs. 145-161.]

— *El «Ordo ad Pacem» en la liturgia mozárabe*

[A «Actas del XXXV Congreso Eucarístico Internacional» celebrat a Barcelona, 1952, pàgs. 472-477.]

— *Un glosario del siglo X*

[A «Archivum Latinitatis Medii Aevi» (ALMA: Bulletin Du Cange), 22 (1953), pàgs. 217-237.]

— *Actitud de Pedro el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada por el papa Martín IV*

[Congrés Internacional organitzat per la Pontificia Universitat Gre-

goriana (Roma) el 1954, per commemorar el IV centenari de la seva fundació pontificia: A «Miscellanea Historiae Pontificiae» 18 (1955), a la secció «Sacerdozio e Regno da Gregorio VII a Bonifacio VIII», pàgs. 161-180.]

— *Els primitius textos de «L'art de ben morir».*

[A «Analecta Sacra Tarraconensia» («Collectànea E. Serra Buixó»), 28 (1955), pàgs. 79-104.]

— *Antics manuscrits litúrgics de la parròquia de Sant Genís de Vilassar, a la diòcesi de Barcelona*

[A «Archivum Latinitatis Medii Aevi» (ALMA: Bulletin Du Cange), 26 (1956), pàgs. 213-224.]

— *Orígenes del culte a san Mateo en España*

[A «Analecta sacra Tarraconensia», 29 (1956), pàgs. 25-48.]

— «Orientación» tradicional de la plegaria litúrgica

[A «Apostolado Sacerdotal», 14 (1957), pàgs. 141-153.]

— *La dècima per a la conquesta de Sardenya en els pontificats de Bonifaci VIII i Benet XI*

[A «Actes del VI Congrés d'història de la Corona d'Aragó», celebrat a Càller-l'Alguer, de Sardenya, 1957, pàgs. 461-475.]

— *El P. Pedro Gil, S.I., y su colección de vidas de santos*

[A «Analecta Sacra Tarraconensia», 31 (1958), pàgs. 5-25.]

— *Gràcies de participació «in temporalibus et spiritualibus» atorgades als segles XIII i XIV per abats de Sant Llorenç del Munt i de Sant Cugat del Vallès*

[A «Analecta Montserratensia», 9 (1962): «Miscel·lània Anselm Mª Albareda, OSB», vol. I, pàgs. 261-264.]

— *La idoneidad del candidato al Imperio, según la doctrina y la actuación del papa Inocencio III*

[Lliçó inaugural del curs acadèmic 1962-1963, al Seminari Conciliar de Barcelona, 31 pàgs.]

— *Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II de Aragón para la conquista de Cerdeña*

[A «Anthologica Annua», 11 (1963), pàgs. 10-46.]

— *Índex onomàstic de l'obra «Legaciones y nunciaturas en España de 1466 a 1521 (Justo Fernández Alonso)»*

[A «Monumenta Hispaniae Vaticana, 11 (Secció Nunciatura)». En col·laboració amb Josep Vives.]

— «*Eulalie de Barcelone*» i «*Eulalie de Mérida*»

[Artícles en el «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique» (DHGE), vol. XV, cols. 1380-1385. París 1964.]

— *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca Arzobispal del Seminario Conciliar de Barcelona (481 manuscritos)*

[A «Analecta Sacra Tarraconensia», 37 (1964), pàgs. 273-318.]

— *Revisión de las lecciones históricas de los nuevos «Officia propria» de la diócesis de Barcelona: 1965*

— *Santa Eulàlia de Barcelona (12 febrer) i santa Eulàlia de Mérida (10 desembre)*

[Notícies històriques a la «Gran Enciclopèdia Catalana», vol. 7 (1975), pàg. 189.]

— *Barcelona: Cucufate*

[Notes històriques per al «Lexicon des Mittelalters».]

— *Los archivos eclesiásticos y la investigación histórica*

[Ponència del I Congrés Nacional d'arxivers eclesiàstics d'Espanya, celebrat a Madrid del 20 al 25 de setembre de 1971: publicada a «Los Archivos de la Iglesia de España», Lleó 1978, pàgs. 35-55.]

— *Els «Privilegis pontificis» del temps del Cisma a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*

[Comunicació al Congrés «Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià» en ocasió del VI centenari del Cisma. Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979.]

— *L'ordinamento e l'inventario di un archivio ecclesiastico: l'Archivio del Capitolo Cattedrale di Barcellona*

[Ponència en el XIV Convegno degli archivisti ecclesiastici d'Italia (Roma, octubre 1982): publicada en les Actes del «Convegno».]

— *El Obituario de la Catedral de Barcelona del siglo XIII*

[A «Anuario de Estudios Medievales» (Barcelona) 18 (1988): Homenatge pòstum al Dr. Emilio Sáez, pàgs. 193-215.]

— *La Catedral, ente propulsor de cultura: la catedral de Barcelona*

[Ponència llegida en el VII Congreso Nacional de Archiveros de la Iglesia en España. Publicada a la col·lecció «Memoria Ecclesiae IV», Madrid 1991, pàgs. 101-122.]

— *Les lipsanoteques i les consagracions successives de l'altar major de la Seu de Barcelona*

[Col·laboració en la «Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte» (vol. 1), publicat pel Museu Nacional d'Art de Catalunya (1993).]

— *L'altar major de la Seu de Barcelona i les seves lipsanoteques: Consagracions successives d'aquest altar en els anys 1058, 1338, 1599, (1920), 1932, (1939), 1944 i 1972*

[Edició d'assaig, amb abundosa il·lustració monumental i documental, al «Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi», de Barcelona, 1999.]

— *L'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Aproximació a la seva història*

[A «Teologia actual», de l'Institut de Teologia de Barcelona: Número 9: abril de l'any 1995.]

— *Inventari general de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona: Documentació en paper (segles XIII-XX)*

1. Arxiu de l'Obra
2. Arxiu del Capítol Catedral
3. Biblioteca de la Schola de la Catedral:
 - a. Còdex (ss. VIII-XV): 255 unitats
 - b. Incunables: 98 unitats

— *Lexicon für Theologie und Kirche* (Herder Verlag), 1997

— Pelagius, màrtir de Còrdova

— Raymundus Nonnatus († Cardona)

— Raymundus, bisbe de Roda d'Isàbena i Barbastre

— *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*

[«Foment de Pietat Catalana»: persones (fundadors i redactors), institucions filials (sorgides en el si del F. de P.C.) i revistes publicades per l'entitat fins al dia d'avui: 41 petites monografies històriques.]

— *Catedral de Barcelona: notícia històrica*

[Article al «Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya»]

— *L'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: notícia històrica*

[Article al «Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya»]

OBRES D'ALTA DIVULGACIÓ HISTÒRICA

— *Santuarios marianos de Barcelona: historia, leyenda, folklore*

[Barcelona, La Hormiga de Oro, 1954, 286 pàgs, 4art, amb il·lustracions de cada ermita i de cada imatge.]

— *Historia de los concilios ecuménicos*, Barcelona, Balmes, 1960, 334 pàgs, 4art.

— *Labor pastoral de un gran pontificado*

[Obra anònima. Història de la reconstrucció de cadascuna de les parròquies de la diòcesi de Barcelona destruïdes el 1936, i de l'erecció de les noves, des de 1939. Barcelona, 1962, 286 pàgs., foli, amb molta il·lustració històrica.]

— *Santoral completo*

[Barcelona, La Hormiga de Oro, 1958 i ss., 292 pàgs. 6 edicions]

— *La catedral de Barcelona: guía turística*

[Edicions en català, castellà, francès, anglès, alemany i italià. Barcelona, Balmes, 1968 y ss., 48 pàgs i 32 làmines a quatre colors]

— *Efemèrides històriques de l'ermita de la Mare de Déu de la Cisa (Maresme: Premià de Dalt)*

[Premià de Dalt, 1995. «Mil·lenari d'aquesta advocació mariana: aa. 995-1995».]

— *Els «Sants Màrtirs» de Vilassar de Dalt*

[Museu i parròquia de Sant Genís de Vilassar, pàgs. 19-36; amb il·lustracions.]

— *L'arxidiòcesi de Càller dins el marc de la història de Sardenya*

[Parròquia de Sant Genís de Vilassar de Dalt 1623-1993, pàgs. 11-29.]

NOTES I ARTICLES PRINCIPALS DE DIVULGACIÓ HISTÒRICA

— *Any Sant 1950*

[Notícia històrica dels monuments cristians de la Ciutat Eterna, per a utilitat dels pelegrins. Barcelona, Balmes 1950, 60 pàgs., 8.º]

— *La Eucaristia, sello y garantía de la paz*

[A «Paz cristiana», revista oficial del XXXV Congrés Eucarístic Internacional, Barcelona, 1952, pàgs. 73-74 (Quadern III)]

— *Santa Eulalia de Barcelona: vida, martirio y culto*

[Opuscle publicat per Editorial Balmes, el 1956; tres edicions, 1976]

— *Santa Eulàlia de Barcelona: vida, martiri i culte*

[Edició de l'opuscle anterior, en català, 4a. edició, 1982]

— *La comunión de los niños en la antigua Iglesia*

[A «Apostolado sacerdotal», gener del 1957]

— *Santa Eulalia [de Barcelona]*

[Pàgines 9-24 de l'opuscle *Los santos de Barcelona: Vidas ejemplares*, publicat a Barcelona per la Comissió històrica de les «Jornadas de glorificación de los santos de Barcelona», Barcelona, 1958, 8.º]

— «*Santa Eulalia de Barcelona (12 febrero)*» i «*Santa Eulalia de Mérida (10 diciembre)*»

[Notes hagiogràfiques publicades al *Año cristiano* (4 vols.), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos (BAC) 1959.]

L'INEXISTENT BISBE RAMON DE GIRONA I LES FALSES
SUPEDITACIONS COMTALS DE L'ESGLÉSIA
DE SANTA MARIA DE BESALÚ A SANT RUF D'AVINYÓ
(FINALS XI-INICIS XII)

JOSEP CAMPRUBÍ SENSADA

RESUM: Hi ha un pergamí que conté tres textos relacionats amb la donació del monestir de Santa Maria de Besalú al monestir de Sant Ruf d'Avinyó, el primer del comte Bernat de Besalú, (1088), el segon del bisbe Ramon de Girona (1112/1113) i el tercer del comte de Barcelona Ramon Berenguer III (1110/1111). L'anàlisi d'aquests documents i del context històric, però, ens demostra que els textos estan falsificats i que mai no existí el bisbe Ramon de Girona.

PARAULES CLAU: Besalú, Sant Ruf d'Avinyó, bisbe Ramon, catedral, Girona, falsificació

ABSTRACT: There is one parchment which has three texts related to a donation of the monastery of Santa Maria de Besalú to the monastery of Sant Ruf d'Avinyó, the first donation was from the count Bernat of Besalú, (1088), the second was from the bishop Ramon of Girona (1112/1113) and the third donation was from the count Ramon Berenguer III of Barcelona (1110/1111). The analysis of this document and the historical context, shows to us that the text are falsified and it has never existed the bishop Ramon de Girona.

KEYWORDS: Besalú, Saint Ruf of Avignon, bishop Ramon, cathedral, Girona, falsification

Quan vaig escriure la tesi doctoral sobre la catedral i el bisbat de Girona a inicis del segle XII¹ em vaig adonar que hi havia un bisbe anomenat Ramon del qual només coneixíem una referència i que precisament aquesta dada estava desada al fons del monestir de Sant Ruf (França). Curiosament coincidia amb un període cronològic del qual no s'havia conservat gairebé cap text referent al bisbat de Girona. El dia de la presentació de la tesi, el professor Ramon Martí, membre del tribunal, va proposar la possibilitat que es tractés d'una falsificació, una opció que ja m'havia plantejat però que no m'havia atrevit a exposar perquè no havia vist el suposat document original. Ara, després d'haver examinat el pergami, puc redactar un article sobre el tema amb més fonaments que abans i, curiosament, el que semblava tan sols la recerca d'un bisbe sospitos, s'ha acabat convertint en un tema més complicat atès tot el que hi havia amagat al darrere, una investigació que, per als estudiosos de Santa Maria de Besalú i del monestir de Sant Ruf, els pot donar molt més del que exposem aquí.

Voldria agrair la col·laboració rebuda des dels Archives Départementales de la Drôme i en especial del seu director, el senyor Benoît Charenton; al doctor Yannick Veyrenche, autor d'una tesi doctoral sobre Sant Ruf i els seus priorats francesos;² i sobretot cal donar les gràcies a la doctora Ursula Vones-Liebenstein, autora d'una magnífica tesi doctoral sobre la presència i les possessions del monestir de Sant Ruf a Espanya;³ que m'ha atès molt amablement.

EL BISBE RAMON I LA SEU DE GIRONA

Una única referència

Tot i que hi ha un ball de dates, el 1110 o bé el 1111 (probablement el 1111) morí el bisbe de Girona Bernat Umbert. mentre era de viatge a

1. Josep CAMPRUBÍ, *La Catedral de Girona entre 1101 i 1144: Col·lecció Diplomàtica i estudi Històric*, Bellaterra 2012. Consultable a https://ddd.uab.cat/pub/tesis/2012/hdl_10803_284485/jcs1de1.pdf.

2. Yannick VEYRENCHÉ, *Chanoines Réguliers et Sociétés Méridionales. L'abbaye de Saint-Ruf et ses prieurés dans le sud-est de la France (XIè-XIVè siècle)*.

3. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Saint-Ruf und Spanien*, Brepols-Paris-Turnhout 1996. Vol. VI. Dos llibres.

Jerusalem.⁴ No hi ha cap text conservat a l'Arxiu Capitular ni a l'Arxiu Diocesà de Girona que ens indiqui qui el succeí immediatament, però en un document desat al fons del monestir de Sant Ruf d'Avinyó, ja transcrit en el seu dia per Peire de Marca⁵ i datat del gener de 1112 segons el còmput florentí i del 1113 segons el còmput pisà (més probable 1113),⁶ un bisbe electe de Girona anomenat Ramon hauria confirmat la donació de l'església de Santa Maria de Besalú a la de Sant Ruf d'Avinyó (actual França): *Ego Raimundus diuino nutu in Gerundensem episcopatum electus et uniuersus Gerundensium canonicorum conuentus... Raimundus Dei Gratia in pontificem Sancte Gerundensis Ecclesie electus confirmo salua obedientia nostre ecclesie.*

Als documents conservats de la Seu de Girona no ens apareix mai el bisbe Ramon⁷ i tampoc al Martirologi d'Adó.⁸ Per què s'omet el bisbe si és el cap de la institució? ¿És casualitat que no el trobem a la documentació o es fa expressament?

Una altra suposada referència

Els autors de l'*España Sagrada*⁹ recorden una citació de Caresmar on es diu que una donació feta a l'església de Lladó mostra escrit al marge *Raymundus gratia Dei in Pontificem Sanctae Gerundensis Ecclesiae electus*, personatge que ells identifiquen amb el bisbe electe Ramon, de 1113. Nosaltres no hem sabut trobar aquesta citació a cap pergami i, en tot cas, també podria correspondre a un bisbe Ramon que hi hagué a finals

4. Josep CAMPRUBÍ: "Santa Maria de la Seu de Girona a l'època del bisbe Bernat Umbert (1093/4-1110)", dins *Analecta Sacra Tarraconensia*, en premsa; Josep CAMPRUBÍ, *La Catedral de Girona...* cercar 5.5.1. Cronologia i abast personal, apartat "defunció".

5. Petrus de MARCA, *Marca Hispanica Siue Limes Hispanicus*, París 1688, reedició Barcelona 1972, doc.: 345, columna 1236. Diu *Anno dominicae incarnationis centesimo duodecimo post millesimum.*

6. En les col·leccions diplomàtiques editades de l'època observem que és més probable que la datació del rei coincideixi amb l'Encarnació en pisà que no pas en florentí.

7. Josep CAMPRUBÍ, *La Catedral de Girona...*, es pot comprovar observant l'apèndix documental.

8. Gabriel ROURA, "Martyrologium Adonis notes necrològiques marginals": dins *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. VI. Barcelona 1995.

9. Fra Antolín MERINO-Fra José DE LA CANAL, *España Sagrada*, tomo XLIII, tratado 81, Madrid, 1819, p. 197.

del segle XII.¹⁰ Sabem que el bisbe Bernat Umbert, el 1108/9,¹¹ supedità l'església de Sant Feliu de Lladó a la de Santa Maria de Lladó, fet que és ratificat posteriorment pels bisbes Berenguer (1113/4-1144) i Ramon (1179-1196), i que potser és el document que citen els autors d'*España Sagrada*, el qual ens ha arribat a través d'una còpia simple.¹² És evident que l'anotació al marge fou feta per algun erudit que no tenia res a veure amb l'escrivent ni amb el copista del pergami.

A la *Catalunya Romànica*, sense donar cap referència documental ni cap font històrica o historiogràfica, es diu que l'electe Ramon morí el 1112 i que apareix en diverses donacions,¹³ uns fets que no tenen cap base documental justificada.

El bisbe Ramon, qui podia ser?

Segons Zimmerman,¹⁴ hi ha una gran predisposició a triar com a bisbe algú que prèviament hagi estat ardiaca, però no és una premissa del tot necessària. En el nostre cas, si això fos cert, casualment coneixem un personatge que hauria estat el candidat ideal: es tracta de Ramon, ardiaca de Besalú, documentat al primer decenni del segle XIII,¹⁵ el qual segurament és l'ardiaca Ramon que apareix al testament del bisbe Bernat Umbert i a les seves condicions sacramentals de 1111, i que curiosament és el seu germà.¹⁶ La identificació d'aquest personatge amb el bisbe Ramon és una possibilitat que ja havia apuntat en el seu dia mossèn J. M. Marquès.¹⁷ No hem trobat aquest ardiaca documentat més enllà de 1111.

10. Del 1179-1196 segons Josep Maria MARTÍ BONET-Josep Maria MARQUÈS PLANAGUMÀ, *Historia de las Diócesis Españolas*, vol. 2. Madrid 2006, apartat número 8.

11. ADG, *pergamins de Lladó*, 8.

12. L'anàlisi dels traços de les lletres que apareixen a les suposades signatures autògrafes ens confirmen que estan fetes per la mateixa mà que la resta del document.

13. DIVERSOS AUTORS: *Catalunya Romànica*, vol. V. Barcelona 1991, p. 30.

14. Michael ZIMMERMANN, "El bisbe català durant els segles X-XII": dins *En els Orígens de Catalunya*, Barcelona 1989, p. 147-148.

15. ADG, *Cartoral de Carlemany*, p. 215-216, ex A, de 1102; ADG, *pergamins de Lladó*, 8, de 1108/1109; ADG, llibre *Rubrici Coloratis*, f. 154 v i r, ex A, de 1109.

16. Josep CAMPRUBÍ, "Santa Maria de la Seu de Girona..." vegeu cronologia i abast personal, apartat "Procedència familiar".

17. Josep Maria MARTÍ BONET-Josep Maria MARQUÈS PLANAGUMÀ, *ibid.* apartat núm. 6.

Zimmermann identifica el bisbe Ramon amb l'abat Ramon de Sant Feliu de Girona,¹⁸ personatge que nosaltres tenim documentat entre 1109 i 1111¹⁹ i que, conjuntament amb l'ardiaca Ramon, apareix com a marmessor al testament i a les condicions sacramentals del bisbe Bernat.

A inicis del segle XII hi havia altres candidats a la canònica de Girona que podien haver optat a ser bisbes, com per exemple dos sagristans anomenats Ramon:

– un d'ells féu testament l'abril del 1107 a causa d'una greu malaltia,²⁰ però no sabem si va morir o no. En cas de continuar viu podia haver estat elegit bisbe i morir al cap de poc a causa de la mala salut que tenia. Això explicaria per què aquest bisbe Ramon va durar tan poc.

– L'altre candidat podria ser Ramon Miró, el qual encara exercia de sagristà en època del bisbe Berenguer Dalmau, el 1117/18.²¹ En aquest cas, si ell hagués estat triat com a bisbe electe mai s'hauria acabat d'acomplir la presa de possessió i hauria estat una solució transitòria a l'espera un bisbe definitiu. ¿Però és possible arribar a ser bisbe electe i retrocedir de nou a sagristà?

Una altra possibilitat és que el bisbe hagués estat un religiós vingut d'una altra comunitat.²² A Osona, entre 1109 i 1146, hi ha un bisbe anomenat Ramon Guifré²³ i a partir de 1112 al bisbat de Barcelona també hi ha un bisbe Ramon.²⁴ Fins i tot existeix un Ramon Guillem, bisbe de Barbastre.²⁵ Just en aquest moment, com que els comtats d'Osona i Barcelona estaven governats per Ramon Berenguer III, igual que els de Besalú i Girona, potser caldria preguntar-nos si seria possible que el comte hagués convertit provisionalment el bisbe d'Osona o de Barcelona en electe de Girona. ¿Però podia un bisbe governar dos bisbats?

18. Michael ZIMMERMANN, *ibid.*, p. 143 i 146.

19. ACG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, f. 12 v i r, de 1109; ADG, *llibre Rubrici Coloratis*, f. 154 v i r, de 1109; ACG, *pergamins*, f. 148, de 1111.

20. ACG, *pergamins*, 140.

21. ACG, *pergamins*, 171; ACG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, f. 64 r i f. 65 r, per exemple.

22. Precisament durant el segle XII alguns clergues de Sant Ruf seran bisbes a Catalunya. Vegeu Michael ZIMMERMANN, *ibid.*, p. 146-147.

23. Antoni PLADEVALL FONT, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona 2007. Cercar pel nom del personatge.

24. Ramon ORDEIG MATA, *Les Dotalies de les Esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, vol. III. Segle XII, primera part, Vic 2001, doc. 315, 316, per exemple.

25. Ramon ORDEIG, *ibid.* doc. 301, 311, per exemple.

El buit documental i episcopal de la Seu

Des de la mort del bisbe Bernat, el 1111, fins abans de la primera aparició documental fiable del bisbe Berenguer Dalmau, entre el 1112 i el 1114,²⁶ sembla haver-hi un buit documental a la Seu. Fins i tot el redactat de les condicions sacramentals de l'anterior bisbe, Bernat Umbert, només està signat per l'escrivent (potser se'n féu un altre que ara resta desaparegut, aquell se signà i aquest no).

A part de la cessió de l'església de Santa Maria de Besalú a la de Sant Ruf d'Avinyó, el gener de 1112/13, només sabem dues coses més de la Seu de Girona:

– Eliarda, esposa de Ramon, el 27 de febrer de 1112 féu testament i deixà al bisbe la quarta part del seu pa i vi,²⁷ però no s'hi esmenta el nom del prelat.

– El 29 de maig de 1112,²⁸ Pere Seniofred i la seva esposa Adaled donaren, a Santa Maria de la Seu de Girona i a la seva sagristia, un alou que tenien al comtat de Girona, dins la parròquia de Sant Cristòfor de Llambilles. En aquest cas ni tan sols sabem el nom del sagristà que hi intervingué.

És a dir, que les donacions no es feren a una persona concreta sinó a aquell que ocupés la dignitat de bisbe, fos qui fos. Aquests dos documents els col·loquem cronològicament aquí tot suposant que *l'anno IIII regni Lodouici regis* pel qual estan datats faci referència a Lluís el Gros (1108-1137), però res no ens impedeix d'atribuir-los també a l'època del seu fill Lluís el Jove (1137-1180) o potser fins i tot a Lluís d'Ultramar (936-954), ja que els personatges que hi apareixen no estan pas gaire ben referenciats en altres textos i l'observació de les signatures dels escriptors no ens serveix de res ja que ens han arribat copiats en dos cartorals. Així, potser al final no tindrem res. Quin succés provoca aquesta situació de buit documental? És casual?

Per contestar aquestes preguntes hauríem d'analitzar el context històric. ¿Quin fets van ocórrer entre 1111 i 1113/1114?

26. Vegeu Josep CAMPRUBÍ, *La Catedral de Girona...* apartats "Santa Maria de la Seu de Girona a l'època del bisbe Berenguer Dalmau, cronologia i abast personal, primers esments".

27. ADG, *Cartoral de Carlemany*, p. 123 i 124.

28. ACG, *Llibre Gran de la Sagristia Major*, f. 20 r i 21 v.

Obtenció del comtat de Besalú per part del comte de Barcelona Ramon Berenguer III i vassallatge del comte de Cerdanya.

El procés comença l'1 d'octubre de 1107²⁹ quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, en presència de diversos nobles i del bisbe Bernat Umbert de Girona, dona en matrimoni la seva filla Ximena al comte Bernat III de Besalú i la dota amb els drets del comtat d'Osona, que seran per a Bernat III si Ximena mor sense descendència. Com a contrapartida, el dia 10, també davant de diversos nobles i del bisbe Bernat Umbert de Girona, el comte Bernat III disposa que, quan ell mori, Ramon Berenguer III rebi els drets dels comtats de Besalú, Ripoll, Vallespir, Fenollet i Perapertusa i, en cas que no tingui cap fill amb Ximena, Ramon Berenguer III només posseeixi aquests béns durant quinze anys.³⁰ Tot seguit es juren fidelitat mútuament.³¹

Bernat III encara és viu el 18 de desembre de 1110 ja que en aquesta data fa una convinença amb Pere Ramon de Mata i Ramon Ponç per raó del castell de Milany.³² Bernat III degué morir a les darreries de desembre o en els primers mesos de 1111, atès que el 8 de juny d'aquest any Bernat Guillem, comte de Cerdanya, defineix a Ramon Berenguer III, comte de Barcelona, el castell de Besalú amb els seus honors, el Castell Nou amb els honors del Vallespir, el castell de Fonollet amb els seus honors, i el castell de Perapertusa amb els monestirs que hi han dins dels seus honors.³³ És a dir, que, tal i com havia pactat Bernat III, després de la seva mort Ramon Berenguer III obté el comtat de Besalú. No li podia cedir en vida perquè l'havia infeudat al comte de Cerdanya, pacte que automàticament es trencava amb la mort d'una de les dues parts. Per això el comte cerdà Bernat Guillem estava obligat a tornar-lo (definir-lo) al seu nou propietari.

Ara, en dos juraments de fidelitat recíprocs, sense data però que han d'ésser d'aquest moment,³⁴ Ramon Berenguer III infeuda a Bernat Guillem el castell de Besalú i les fortaleses d'aquest comtat, el Castell Nou i

29. Ignasi Joaquim BAIGES-Gaspar FELIU-Josep Maria SALRACH: *Els Pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, col. Diplomataris, vol. 48 al 51. Barcelona 2010, doc.: 370. Els autors d'aquesta obra, als registos, s'equivoquen i en lloc de Bernat III hi escriuen Bernat II.

30. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* doc. 371.

31. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* doc. 372 i 373.

32. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* doc. 405.

33. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* doc. 410.

34. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* docs. 411 i 412.

el comtat del Vallespir, el castell de Fonollet, el de Perapertús i el castell de Pena.

Hem vist que a través del matrimoni de la seva filla Ramon Berenguer III obté els drets del comtat de Besalú, Vallespir, Fenollet i Perapertús, i gràcies a infeudar aquests drets aconsegueix el vassallatge del comte de Cerdanya.

Obtenció dels comtats de Provença per part de Ramon Berenguer III

L'1 de febrer de 1112,³⁵ la vescomtessa Gerberga, vídua del comte Gerbert, dona a la seva filla Dolça els honors del comtat de Provença, Gavaldà, Carladès i Rodés. L'11 de maig del mateix any trobem Dolça convertida en esposa de Ramon Berenguer III.³⁶

Així, gràcies al seu esponsori, aquest comte, que era vidu, s'annexiona Provença.

Buit episcopal entre la mort Bernat Umbert fins l'arribada de Berenguer Dalmau

Aquest període presenta imprecisions cronològiques. La mort del bisbe Bernat Umbert podria haver ocorregut el 1110 o el 1111, tot i que nosaltres pensem que és més probable la segona data que no pas la primera³⁷.

En un imprecís ventall cronològic trobaríem la primera referència del seu possible predecessor, el bisbe Berenguer: ell i els canonges donaren l'església de Santa Creu al monestir de Sant Pere de Rodes, el 8 de març de 1112, 1113 o 1114,³⁸ ja que la datació apareix en diversos sistemes de còmput que varien l'un de l'altre. Per trobar una referència fiable de Berenguer Dalmau hem d'esperar fins el 23 de febrer de 1114,³⁹ en una convinença amb Umbert de Basella per raó del castell de Juià. A

35. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* doc. 412.

36. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* doc. 423.

37. Josep CAMPRUBÍ, "Santa Maria de la Seu de Girona a l'època del bisbe Bernat Umbert (1093/4-1110)...", apartat dedicat a la seva defunció.

38. Jaime VILLANUEVA, *Viage Literario a las Iglesias de España, Viage a Gerona*. Tomo XIII. Madrid 1850, doc. 31. La datació pel rei de França és de 1112, l'Encarnació en florentí 1113 i en pisà 1114, la indicció 1113, l'era 1114.

39. ADG, *pergamins de la Mitra*, calaix 3, doc. 128.

partir d'aquest moment ens apareix ben referenciat tot i que, per tenir una signatura autògrafa conservada, caldrà esperar fins al 30 d'agost de 1115.⁴⁰

Sembla que en un espai cronològic, que podria anar entre els dos i els quatre anys, a Girona hi ha un buit episcopal. Corroboraria això el fet que Berenguer Dalmau ratifica amb la seva signatura documents fets durant aquest període: afegeix la seva signatura a la supeditació de l'església de Sant Feliu de Lladó a Santa Maria de Lladó, feta pel bisbe Bernat Umbert el 31 de juliol de 1108/09,⁴¹ tot i que es tracta d'un text suspecte;⁴² també trobem la seva signatura en una restitució de béns feta a Sant Esteve de Pedret el febrer de 1110,⁴³ possiblement una còpia simple validada per aquest bisbe;⁴⁴ torna a aparèixer en una compravenda que Guillem Berenguer d'Ermedàs fa a Santa Maria de Lladó.⁴⁵ La datació ens porta a l'any 1112 o bé al 1113, perquè la lletra està desgastada i no es pot llegir ni el dia ni el mes. La signatura autògrafa és la darrera escrita i això ens fa pensar que també podia haver estat afegida posteriorment, en un moment imprecís del pontificat de Berenguer, per tal de ratificar la cessió.

Però, podia estar un bisbat sense bisbe? És evident que quan un bisbe marxava de peregrinació a Jerusalem o en l'interval de temps que hi havia entre la mort d'un prelat i l'elecció d'un altre, existien mecanismes per tal de continuar governant el bisbat en el seu dia a dia. Possiblement aquí intervenien els ardiaques, tot i que no podien supeditar esglésies, fer dotacions, ni resoldre altres assumptes reservats a la dignitat episcopal. Per a resoldre qüestions relacionades amb el poder ja hi havia el comte. En un moment d'annexió de comtats i de canvis de poder, és possible que el comte decidís esperar un temps abans de designar la persona que havia de governar i veure a quina família noble, de totes les que hi havia, li atorgava aquesta dignitat.⁴⁶ De fet, per posar un exemple semblant, només cal recordar que la plaça d'arquebisbe de Tarragona restà vacant des de la mort de Berenguer Seniofred el 1099 fins al nomenament d'Oleguer el 1119 i novament quedà buida des de la mort d'Oleguer el 1137 fins al

40. ACG, *pergamins*, 161.

41. ADG, *pergamins de Lladó*, doc. 8.

42. Josep CAMPRUBÍ, *La Catedral de Girona...* vegeu l'explicació del doc. 39.

43. ACG, *pergamins*, 146.

44. Josep CAMPRUBÍ, *La Catedral de Girona...* doc. 41.

45. ADG, *pergamins de Lladó*, doc. 9.

46. L'elecció del bisbe havia de tenir el consentiment del comte. Vegeu Michael ZIMMERMANN, *ibid.*

nomenament de Gregori el 1143.⁴⁷ Un fet similar podia haver ocorregut amb el càrrec de bisbe a Girona.

L'ANÀLISI DOCUMENTAL

Pergamí original o còpia?

Segons Ursula Vones-Liebenstein,⁴⁸ la versió més antiga del document en el qual trobem l'esment del bisbe electe Ramon és desat a l'*Archive Départementale de Drôme* i està classificat com a 2 H 229. De fet, aquesta és la referència d'un lligall, perquè els pergamins de dins seu no estan classificats. En consultar el pergamí que ens interessa, ens adonem que conté tres textos diferents:

– Al primer, Bernat, comte de Besalú, amb el consentiment del bisbe Berenguer de Girona i d'altres nobles clergues i laics, dona l'església de Santa Maria, que és dins dels murs de Besalú, a l'església de Sant Ruf i al seu abat Albert. És datat del 26 de setembre de 1084 i coincideix la data del rei amb l'Encarnació en pisà. Segons Ursula Vones-Liebenstein hi ha dues còpies més a la *Bibliothèque Municipale de Grenoble* catalogades com a R 6: J. OLLIVIER, *Cartulaire de Saint-Ruf*, fol. 38r; U 317; i J. OLLIVIER, *Archives Historiques du Dauphiné*, Bd. XV, fol. 47 r.

– Al segon, el bisbe electe Ramon, conjuntament amb els canonges de Girona i amb el consentiment de Ramon, marquès de Barcelona, príncep d'Osona i comte de Girona i Besalú, donen l'església de Santa Maria Verge de Besalú a l'església de Sant Ruf abat, tot i que continuarà supeditada a la seu gironina. Està datat per l'Encarnació, del 5 de gener de 1113 en pisà i de 1112 en florentí. Segons Ursula Vones-Liebenstein hi ha una còpia a la *Bibliothèque Municipale de Grenoble*, catalogada com a R 6: J. OLLIVIER, *Cartulaire de Saint-Ruf*, fol. 36 v.

– Al tercer, Ramon Berenguer, marquès de Barcelona, príncep d'Osona i comte de Girona i Besalú, amb el consentiment dels canonges de la seu de Girona, dona l'església de Santa Maria, construïda dins dels murs de Besalú, a l'església de Sant Ruf i al seu abat Oleguer. L'Encarnació en pisà ens transporta al 23 de novembre de 1111 en pisà i de 1110 en florentí. Segons Ursula Vones-Liebenstein hi ha una còpia a la *Bibliothèque*

47. Antoni PLADEVALL, *ibid.* cercar pels noms i dates.

48. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *ibid.* doc.15.

Municipale de Grenoble catalogada com a R 6: J. OLLIVIER, *Cartulaire de Saint-Ruf*, fol. 37 r. També ens diu que el pergami original on es trobava aquest text restà exposat i que l'any 1573 es retirà. El que no sabem és si aquest suposat original era el pergami amb tres textos que analitzem o un altre on tan sols hi havia escrita la part referent a la donació de Ramon Berenguer.

La primera cosa que ens sorprèn és el fet que aquest pergami és consideri original. Nosaltres creiem que no ho és basant-nos en les observacions següents:

– Entre el document més antic i el més nou hi ha més de vint-i-vuit anys de diferència. Ningú escriu un text i deixa espai al pergami per posar-n'hi altres de similars anys més tard, com si es tractés d'un recull dedicat a Santa Maria de Besalú i Sant Ruf, ja que no se sap si en el futur hi haurà ratificacions similars o no. Des del passat no es pot veure el futur, però sí que des d'un temps futur es poden fer reculls del passat, és a dir, còpies.

A més a més, és prou sabut que el pergami era car i que quan s'havia acabat el redactat es tallava i s'utilitzava per a altres textos. No tenia sentit desar un pergami inacabat durant més de vint-i-cinc anys.

– El segon text és posterior en el temps al tercer. Si fos original, el segon text seria anterior al tercer ja que seguirien un ordre cronològic.

Els tres textos estan escrits per la mateixa mà. És massa casualitat que un mateix escrivent redacti un text i que al cap de vint-i-vuit anys continuï la tasca que va començar. A més, l'escriptura de les persones, amb el pas dels anys experimenta petites variacions o evolucions, cosa que no es detecta en cap dels tres textos. Per tant, els tres documents es van escriure en un mateix moment.

Enumerarem alguns dels trets escriptòrics que es van repetint constantment i que, tal i com estat dibuixats, corroboren l'autoria única dels tres textos: *signi* iguals; abreviatures d'*us*; abreviatures de lletra *m*; inclinació i posició dels dobles accents o marques a les dobles *is*; punts i comes; *ets* carolins i *ets* gòtics; *es* caudades; inclinació de les *esses*; traços de les *ges*; lletres majúscules; ganxos de les *esses*; etc. En cas que haguessin estat de diferent mà no serien pas tots iguals.

Com a curiositat direm que hi ha alguna variació en el color de la tinta però és evident que de tant en tant aquesta s'acaba i que cal cercar-ne de nova. L'interlineat de la ratlla onze a la dinou és una mica més ample que el de la resta, però això no afecta per a res l'autoria del text.

Així, hi ha arguments suficients per afirmar que el text en qüestió no

és un original, sinó una còpia simple, atès que no hi apareix el nom del copista que va fer la recopilació. ¿Però podem anar més enllà i afirmar que no es tracta d'una còpia simple sinó d'una falsificació?

Els indicis de falsedat

El segon i el tercer text del document tenen indicis clars de falsedat i els podem argumentar:

– És molt sospitós que l'única referència que tenim d'aquest bisbe sigui en un document desat en un monestir allunyat centenars de quilòmetres de la diòcesi gironina, un text que segurament mai devien conèixer els canonges de la seu i per tant mai podien rebatre.

– Al segon text, el comte Ramon Berenguer III apareix com a *domni Raimundi, Dei Gratia Barchinonensium marchionis, Ausonensium principis, Gerundensium et Bisuldunensium comitis*; i al tercer, *Raimundus Berengarii Dei Gratia marchio Barchinonensium, princeps Ausonensium, comes uero Gerundensium atque Bisullunensium*.

Si ens fixem en les col·leccions diplomàtiques editades, veurem com Ramon Berenguer III s'atribueix els títols de comte i marquès de Barcelona, però mai el de príncep d'Osona, perquè aquesta denominació no existeix. Estem davant d'una còpia dels formulismes que usava Ramon Berenguer IV, el qual es titula comte i marquès de Barcelona i príncep d'Aragó.⁴⁹ En aquest cas l'escrient canvia Aragó per Osona. Així, la persona que va redactar aquests textos era de l'època de Ramon Berenguer IV o posterior.

– El tercer text comença *In Dei eterni regis nomine*, un formulisme on sobra la paraula *regis*, ja que no queda clar si es refereix a Déu o al comte. Això s'explicaria per un error del copista, si fos una còpia simple, o bé per un desconeixement de la fórmula correcta si s'hagués fet en una època on ja no s'utilitzava cap protocol semblant. A més, mai cap comte dels quatre Ramon Berenguer que han existit s'anomena rei.

– A diferència dels altres dos, al tercer text no hi apareix cap frase on es castigui el qui gosi anar en contra de la donació, i hauria de ser-hi. ¿És que l'ometen per què és el comte i ningú el contradirà? Més aviat no l'hi col·loquen perquè després d'escriure la part dispositiva se'ls acaba el pergami i suprimeixen part de l'escatocol. Això no és un indicatiu de falsedat

49. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* doc. 738, 758, 761, 764, etc.

pròpiament dit, però sí que és sospitós el fet que no s'amenaci ni es castigui el qui gosi trencar la donació comtal.

– El tercer text és signat exclusivament per Ramon Berenguer i per la comtessa *Meltis*. Però, qui és aquesta dona? No existeix cap muller del comte que s'anomeni així i desconeixem l'existència d'alguna comtessa amb aquest nom. Vol fer referència al nom de la seva mare, la comtessa Mafalda (*Mahaltis*, *Mahalt*, etc.⁵⁰)? I en cas de ser-ho, tenim alguna prova documental que ens confirmi que era viva en aquest moment?

Però encara no hem parlat del primer text. És una còpia de l'original o també és falsificat? A ull nu costa veure-hi cap indicatiu de falsedat perquè el redactat està molt ben aconseguit i en tot cas se'ns plantegen dues alternatives:

– Que el document primer, si fos fals, s'ajuntés amb els altres dos per demostrar fraudulentament que Sant Ruf posseïa Santa Maria de Besalú no tan sols des de l'època de Ramon Berenguer III, sinó ja des de l'època del comte Bernat II.

– Que s'aprofités la presència d'un document vertader per intentar donar autenticitat a dos de falsos. Però, ¿quin sentit té inventar-se dues falsificacions de 1111 i 1113 si es posseeix un document autèntic anterior de 1084?

Els monjos de Sant Ruf sabien que el comte Bernat III de Besalú, el 8 de maig de 1106 havia cedit a Santa Maria i a Sant Ruf l'església de Sant Martí de Juvinyà, situada fora dels murs de Besalú, a l'alou de Santa Maria, al lloc anomenat Capellades⁵¹ (l'actual església de Sant Martí de Capellades, al costat dels ponts de Besalú, sota l'església de Santa Maria), una donació signada pel comte Ramon (Ramon Berenguer III) i feta amb el consentiment del bisbe Bernat (de Girona). La donació es fa *ob amorem Dei et remedium animae meae et Sanctae Mariae et Sancto Rufo in manu Rodgerii prioris ceterorumque fratrum ibi habitantium*.⁵² És la primera vegada que coneixem un document on s'esmenten conjuntament Santa Maria (que podria ser de Besalú) i Sant Ruf (que ha d'ésser Sant

50. Ignasi Joaquim BAIGES, id., *Ibid.* per exemple doc. 412, 417.

51. Hi ha un ball de dates, però donem per bona la d'Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *ibid.* doc. 10 que, basant-se en el dia de la setmana en què va ésser escrit el document, aporta proves que tot quadra, si acceptem que hi ha un error del copista, que en lloc de posar-hi LXVI escrigué LXIV.

52. Segons transcripció de Petrus de MARCA, *ibid.* doc. 334, columnes 1228-1229.

Ruf d'Avinyó). És sospitós que si l'annexió es va fer el 1084 no aparegui cap més esment fins vint-i-dos anys més tard.

A partir de 1106, comencem a trobar més referències conjuntes de Santa Maria de Besalú i de Sant Ruf: testament de Guillem Mir (1112-1113),⁵³ butlla del Papa Pasqual II a Sant Ruf (1114),⁵⁴ donació d'Arnau cap de Ferro (1122),⁵⁵ butlla del Papa Calixte II a Sant Ruf (1123),⁵⁶ condicions sacramentals del testament de Joan Salomó (1124),⁵⁷ etc. Un fet que no hem constatat entre 1084 i 1106.

El 3 d'abril de 1136/37,⁵⁸ Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, Besalú, Cerdanya i Provença, amb el consentiment del bisbe Berenguer Dalmau de Girona, dona l'església de Santa Maria de Besalú a Sant Ruf, al seu abat Guillem i als seus successors, i li concedeix la *libertatem*, és a dir, la immunitat, com explica que havien fet anteriorment altres comtes i papes. El text que va transcriure Peire de Marca devia ésser una còpia, atès que hi signa el comte-rei Alfons, fill de Ramon Berenguer IV, i un notari. Setmanes més tard, el 31 de maig de 1136/37,⁵⁹ Ramon Berenguer IV confirma novament la immunitat i/o els privilegis de l'església de Santa Maria de Besalú.

La pregunta és: ¿per què aquest comte havia de cedir l'església de Santa Maria de Besalú a Sant Ruf si suposadament ja ho havien fet anteriorment Bernat II, el bisbe electe Ramon i Ramon Berenguer III?

A la primera d'aquestes dues donacions gairebé seguides de Ramon Berenguer IV és on hi ha la clau per entendre el perquè de les falsificacions: sabem que almenys des de 1106 Santa Maria de Besalú pertanyia al monestir de Sant Ruf i així va apareixent esmentada regularment a la documentació des d'aquesta data endavant, tot i que, a part de les falsificacions, no se sap exactament quan es féu la donació. Llavors, o no existia per escrit cap document de cessió, s'havia perdut, s'havia fet malbé, o hi havia algun obstacle o impediment que desconeixem i que anava en

53. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *ibid.* doc.: 16. Tot i que no té data, es pot col·locar a l'entorn de 1112-1113 per la presència del prior Guigó, de Santa Maria de Besalú, personatge que tenim referenciat el 1113 (*Ibid.*, doc. 17).

54. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Ibid.*, doc. 18.

55. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Ibid.* doc. 19.

56. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Ibid.* doc. 21.

57. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Ibid.* doc. 23.

58. Petrus DE MARCA, *Ibid.*, doc. 391, columna 1282; pel rei és de 1136, però per l'Encarnació en pisà és de 1137.

59. Petrus DE MARCA, *Ibid.*, doc. 392, col. 1283; pel rei és de 1136, però per l'Encarnació en pisà de 1137.

contra dels drets del monestir de Sant Ruf. ¿Pot ésser que els clergues de Besalú no acceptessin estar sota el poder de Sant Ruf i es neguessin a reconèixer-ne els drets? ¿Pot ésser que els clergues de Besalú volguessin continuar amb la regla aquisgranesa en lloc d'adoptar la norma agustiniana proposada per Sant Ruf d'Avinyó?⁶⁰ És perfectament possible. De fet, ara per ara és l'explicació més raonable que tenim per entendre perquè calia falsificar els textos. Tota església supeditada a una altra ha de cedir-li part de les rendes, perd poder de decisió i llibertat d'acció. En un context de rebuig entenem per què el comte Ramon Berenguer IV va haver de fer un document de cessió. Anys més tard, i per tal d'evitar possibles reclamacions anteriors a aquest document, els monjos de Sant Ruf faran una triple falsificació on es remuntarà l'obtenció dels drets a l'època del comte Bernat II de Besalú (vint anys anterior al primer esment conegut de Sant Ruf a Besalú) i a la del primer comte de la casa de Barcelona que va obtenir el comtat de Besalú, Ramon Berenguer III, tot plegat amb el vist-i-plau d'un bisbe inexistent, la veracitat del qual serà difícil de rebatre ja que és possible que en aquest moment cronològic no hi hagués cap bisbe titular a Girona, fet que provocaria l'estancament de la producció documental perquè ningú podria suplir al bisbe en determinades tasques reservades només a la seva dignitat.

Però, ¿com sabem, doncs, que el text de 1084 és una falsificació? Per una frase de la part dispositiva en la qual es fa referència a la propietat de Sant Ruf: *teneant, habeant, possideant, ordinent et disponant secundum regulam sanctissimi patris Agustini prefatam ecclesiam beate Dei genitricis Marie cum omnibus que sub eius haberi nos contradicione quacumque pontificum ac principum*. Al document, suposadament redactat a Castell Nou, al Vallespir, es fa l'esment summament important del compliment de la regla de Sant Agustí, és a dir, de la supeditació de Santa Maria de Besalú al poder de Sant Ruf (monestir de la regla agustiniana), senyal que aquest era motiu de conflicte, i es diu que no podrà contradir res cap pontífex ni cap príncep. Una altra vegada ens apareix la paraula príncep, un formulisme que no fou usat fins a l'època en què Ramon Berenguer IV obtingué els drets del regne d'Aragó.

També hi ha unes altres preguntes que ens podríem fer: si realment el

60. Al primer volum de l'obra d'Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Ibid.*, dedicada a la part històrica (el segon és documental), es veu progressivament com l'annexió de nous dominis per part de Sant Ruf d'Avinyó implica l'aplicació en aquests indrets de la norma agustiniana.

propietari de l'església de Santa Maria de Besalú era un comte, es digués com es digués, perquè la va cedir? Quins motius de poder hi havia al darrere? El fals text de Bernat II ens diu que la donà per remei de la seva ànima, però en canvi el de Ramon Berenguer IV no ens especifica res. Ara com ara no ho podem aclarar, però tampoc és l'objectiu d'aquest article.

La qüestió que ens queda per dirimir és quan es feren les falsificacions. Si observem el tipus de lletra, veurem que es tracta d'una barreja entre carolíngia i gòtica. Personalment ens recorda força alguns exemples de gòtica librària dels còdexs, però no és ben bé igual. Tot i que l'escrivent del document podia haver imitat qualsevol tipus de lletra anterior a la seva època, potser caldria situar la redacció dels textos a finals del segle XII o començament del XIII. Es podria intentar identificar qui era l'escrivent que la va fer si es comparés la cal·ligrafia d'aquest pergami amb la d'altres textos conservats de Sant Ruf i això també ajudaria a determinar més exactament la data de la seva redacció, però aquesta és una feina que depassa els límits del present estudi.

CONCLUSIONS

Tot i que no sabem quan es va realitzar, a partir de 1106 trobem ben documentada la supeditació de Santa Maria de Besalú a Sant Ruf d'Avinyó i coneixem una cessió o confirmació feta per Ramon Berenguer IV el 1136/37. Aquesta dependència no degué de ser gaire ben acceptada per part dels clergues besaluencs, cosa que degué crear conflictes i, per tal de legitimar els drets rebuts, a finals del segle XII o inicis del XIII, els monjos de Sant Ruf acabaren fent una triple falsificació en la qual l'església de Besalú i els seus béns eren cedits pel comte Bernat II de Besalú (1084), per Ramon Berenguer III (1111) i per un bisbe electe de Girona anomenat Ramon (1113) que no va existir mai.

QUESTORS, BACINERS, APLEGADORS
ELS ACAPTADORS D'ALMOINES AL SERVEI
DE LES INSTITUCIONS ECLESIASTIQUES I BENÈFIQUES
CATALANES DURANT L'ANTIC RÈGIM:
UNA APROXIMACIÓ

CARLOS PIZARRO CARRASCO

RESUM: Des de l'època medieval, nombrosos santuaris i hospitals han recorregut als demandants d'almoïna per finançar les seves finalitats espirituals i benèfiques. Francesc Carreras Candi va descriure els privilegis reials de què gaudien (portar armes prohibides, immunitat, exempció de càrrecs municipals, etc.), per tal de moure's pel territori sense ser molestats per les autoritats i a resguard dels malfactors. Posteriorment, José Goñi Gaztambide va demostrar que sovint van acaptar pel seu interès i amb ànim de lucre.

L'objectiu del present article és establir els fonaments conceptuals, jurídics i metodològics i oferir un estat de la qüestió sobre els acaptadors de les institucions catalanes durant l'Antic Règim, també anomenats «questors», «baciners» o «aplegadors». Al llarg d'aquest treball, estudiem la historiografia sobre tres entitats representatives: el monestir de Montserrat, l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona i l'ermita de Santa Bàrbara de Pruneres, i el cas paradigmàtic dels habitants de Monistrol de Montserrat, fonamentalment amb documentació d'arxiu. A més a més, analitzem una petita mostra de les credencials de nomenament que portaven aquests personatges durant l'edat moderna. Amb tot això, hem confirmat els paral·lelismes que hi havia en els privilegis entre les diverses corporacions religioses i hospitals; ens hem interrogat sobre altres possibles prerrogatives, com ara la franquícia en allotjaments militars i les exempcions fiscals, i hem arribat a la conclusió que el fenomen dels acaptadors i les seves estafes va sobreviure a la Revolució Liberal del segle XIX.

PARAULES CLAU: Aceptadors; Privilegis reials; Santuaris; Beneficència; Ordres mendicants; Indulgències; Confraries; Montserrat (monestir); Santa Bàrbara de Pruneres (església); Hospital de la Santa Creu (Barcelona); Monistrol de Montserrat.

ABSTRACT: Since medieval age, many sanctuaries and hospitals have resorted to alms-seekers in order to finance their spiritual and charitable objectives. Francesc Carreras Candi has related the royal privileges they had (carrying prohibited weapons, immunity, exemption from municipal charges, etc.), that allowed them to travel through the territory undisturbed by the authorities and safe from criminals. Afterwards, José Goñi Gaztambide demonstrated they often made this by their own interest and profit.

The aim of this paper is to establish the conceptual, juridical and methodological basis, and provide state of the matter about the alms seekers into Catalan institutions during the Old Regime, also called «acceptadors», «baciners» o «aplegadors». Along this work, we study the historiography of three representative entities: the monastery of Montserrat, the Hospital de la Santa Creu de Barcelona and the hermitage of Santa Bàrbara de Pruneres, and the paradigmatic case of the inhabitants from Monistrol de Montserrat, basically with archival documents. Besides, we analyze a small sample of credentials of appointment bearing the “baciners” of the early modern age. Thanks at all to which, we have confirmed the parallelisms in the privileges of this commissioners of the various religious corporations and hospitals; we have asked ourselves about other possible privileges, such as exemption in military accommodation and tax exemptions, and we have reached the conclusion that the phenomenon of alms-seekers and their scams survived the Spanish Liberal Revolution of nineteenth century.

KEYWORDS: Alms seekers; royal privileges; sanctuaries; beneficence; mendicant orders; indulgences; brotherhoods; Montserrat; Santa Bàrbara de Pruneres (Church); Hospital de la Santa Creu (Barcelona); Monistrol de Montserrat

«— Sembla de Monistrol!

Se diu de qualsevol que xarri molt, perquè a Monistrol tenen fama de xarrayres: Si ho son ò no son, ho proban prou els quistons (cuestores) qu'eran tots de Monistrol y recorrián tot lo món fins ara poch anys replegant almoynes per algun sant ó santa ú obra pia (degudament autorisats, com que arrendavan la capta per un tant) y ¡prou lluían la llengua per tot per poder portar l'alforja més pesanta! Ells ab ells, parlavan una llengua qu'ells se havían arreglat, y diguent paraules catalanes, no hi havia pas ningú qu'ls entengués, perquè'ls hi cambiavan el sentit. Además, molts s'hi feren ríchs, tot tou!»

La Il·lustració Catalana, núm. 296, 15-10-1892, p. 13

L'atenció dels pelegrins i els malalts, la construcció d'un temple, la devoció a un sant i el manteniment del culte o d'una comunitat monàstica no poden portar-se a terme sense uns mitjans econòmics i humans suficients. Des de l'edat mitjana, esglésies, monestirs i hospitals han recorregut a la captació de donatius per finançar-se, al costat d'altres recursos possibles com ara rendes fixes (provinents de terres, finques urbanes o del producte dels censals), deixes testamentàries, venda d'imatges, medalles, ciris i butlletes d'indulgències, etc. Una part significativa d'aquests ingressos la portaven els col·lectors o recaptadors, uns personatges d'origen eclesiàstic o laic que sovint es movien per un territori extens i obtenien un guanys importants.¹

L'objectiu del present article és presentar un estat de la qüestió sobre la captació d'almoines destinades a les corporacions religioses i benèfiques catalanes de l'Antic Règim, que ha de servir com a punt de partida a altres historiadors per analitzar en profunditat el fenomen. Després d'una primera aproximació de caràcter conceptual i unes breus anotacions sobre l'abast geogràfic i cronològic, aquest treball focalitzarà l'atenció en tres models que representen diferents tipologies institucionals (un monestir, una ermita i un hospital) i que demostraran les similituds entre els seus baciners: Montserrat, Santa Bàrbara de Pruneres i l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. D'altra banda, estudiarem el cas dels aplegadors de Monistrol de Montserrat, que continuen actuant com a mínim fins al segle XIX.

1. Sobre l'origen de les rendes del clergat regular, vegeu Maximiliano BARRIO, *El clero en la España moderna*. Córdoba 2010, p. 374-381. Les almoines, un ingrés adventici o incert, les classifica en: a) *gracioses*: depenen de la caritat dels benefactors i es recullen a través de la mendicitat (acaptés) o arriben a les portes dels convents; inclou el producte de la venda de medalles, estampes i donatius que els devots ofereixen a la Verge o sants; b) *oneroses*: les reben per l'activitat religiosa realitzada (misses que es celebren, sermons predicats, assistència a la confessió, funerals, etc.)

INTRODUCCIÓ

La historiografia catalana no ha estat gaire generosa amb l'estudi dels col·lectors d'almoines, perquè la majoria de llibres i articles disponibles són monografies generalistes sobre alguna església, santuari o –amb molta sort– un hospital concret.² Malgrat això, tenim coneixement de l'existència de diversos fons documentals rics en referències als acaptes i els acaptadors, com ara l'extens fons històric de l'Hospital de la Santa Creu (repartit entre l'arxiu de l'Hospital de Sant Pau i la Biblioteca de Catalunya), el Fons del Marquès de Saudin i la Col·lecció Sagarra i de Siscar, aquests dos darrers amb nombroses al·lusions a l'ermita de Santa Bàrbara de Pruneres.³

El 1737, el *Diccionario de autoridades* de la Reial Acadèmia Espanyola definia la *questa* com la «mendicidad, peticion y recogimiento de dinero, con autoridad pública, por razón de religion ù de indulgencias y perdones, que por los fraudes y falsedades que se cometian en ella, la reformaron los Papas y los Reyes»; en aquest sentit, el *questor* era, simplement, una persona que demanava almoina.⁴ Com veurem al llarg d'aquest article, els acaptes estaven fortament institucionalitzats: per la seva destinació, perquè requerien el permís de les autoritats i un nomenament oficial i atès que els seus comissionats gaudien d'importants privilegis reials i eclesiàstics. La concessió d'indulgències a canvi de la caritat i algunes pràctiques fraudulentament entre els recaptadors van fer que el Concili de Trento i, posteriorment, la legislació borbònica (que va centrar la seva acció legislativa sobre els questors dels ordes religiosos) intentessin sense gaire èxit eliminar aquesta activitat.

Possiblement, al principi els questors d'almoines, que s'encarregaven de realitzar aquests acaptes per obra pia o beneficència, eren només religiosos o altres eclesiàstics –els donats– que actuaven amb l'ajuda d'algun

2. A banda dels articles citats en aquest treball, n'hi ha excepcions. Gerard MARÍ, *Els frares de l'orde de Sant Jaume d'Altopascio al Bisbat de Girona a través de les Quesitoria del segle XIV*, dins: *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*. A cura de Narcís Figueras i Pep Vila. Girona 2010, p. 162-170; Josep Maria MASSANA, *Els almoiners: 800 anys de franciscans catalans de porta a porta*. Barcelona 2010, 61 pàgines.

3. Pel que fa a Pruneres, vegeu: Biblioteca Nacional de Catalunya (BNC), Fons del Marquès de Saudin, Saud 8º 267, p. 269-271 i Saud, f., 210-211; Id., Col·lecció Ferran de Sagarra i de Siscar, lligall 43/1, que és ple de suposades llicències per postular concedides per autoritats diocesanes i provincials espanyoles.

4. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (RAE), *Diccionario de la lengua castellana...* Vol. V. Madrid 1737. <<http://ntlle.rae.es>> [Consulta: 14/02/2017]

servent. Sembla que aviat s'hi van dedicar de manera exclusiva persones alienes a l'Església, que en molts casos van abusar dels seus privilegis.⁵ Francesc Carreras Candi ens indica que aquests personatges —que denomina «almoïners o baciners»— no tenien sou fix, sinó que se'ls adjudicava una part proporcional de les almoïnes estipulada en un contracte d'arrendament; a més, havien de saber llegir, escriure i comptar per anotar les col·lectes en els seus quaderns.⁶ Durant la Contrareforma, es va prohibir l'ofici i el nom de «questor», considerat un intermediari pernicios de les almoïnes. Sembla que la paraula va entrar en desús i podria haver-se deixat d'arrendar l'almoïna; però els acaptes van prosseguir i, fins i tot, a mitjan segle XVIII es va produir una nova onada de questors, fet que va originar una ofensiva legislativa de la Corona.⁷

Altres termes gairebé equivalents posen l'èmfasi en diferents aspectes de l'ofici. El mot baciner (en castellà, *baciner* o *bacinador*) era habitual entre els demandants d'almoïnes del monestir de Montserrat i l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. De fet, abans de l'edició de 1770 el *Diccionario* de la Reial Acadèmia el considerava propi dels territoris de la Corona d'Aragó: «ministro del Hospital general de Zaragoza en casi todos los lugares del Reino de Aragón, que con una bacinilla pide limosna en la Iglésia para dicho Hospital. Tambien se llama assi al que pide limosna en bacinilla para algun santuario. Es voz usada en Aragón».⁸ El *bací* o *bacina* era un element característic de molts col·lectors d'almoïnes, que consistia en un plat fondo (*bacineta* o *bacinilla*) o un altre recipient que era utilitzat per recollir diners en acapte; també podia estar fixa en una església i llavors es tractava d'una caixa de fusta tancada (*cepo* o *cepillo*), amb una obertura petita per introduir les monedes de l'almoïna. El *bací* era també la institució (*caja*) que s'encarregava de recollir diners per a un fi col·lectiu, i que comptava amb els seus baciners; alguns exemples

5. ANÒNIM, *Sacrilega supercheria de los quistones mendicantes de Monistrol de Montserrat en Cataluña*. Barcelona 1852. És un plec de cordill de dues pàgines, imprès per José Tauló. Fundació Bosch i Cardellach (FBC), Fons Pau Vila.

6. FRANCESC CARRERAS CANDI, *Los almoyners o baciners de Montserrat*. Barcelona 1900, 8 pàgines.

7. JOSÉ GOÑI, «Los cuestores en España y la regalía de indulgencias»: dins *Hispania Sacra*, 2 (1949), p. 3-43, i 285-310; *Novísima recopilación de las leyes de España*. Vol. I. Madrid 1805, Llibre I, p. 190-195 (títol XXVIII, “De los quēstores de las órdenes, y demandantes”).

8. RAE, *Diccionario de la lengua castellana...* Vol. I. Madrid 1726; *Ibid.*, Madrid 1770. <<http://ntlle.rae.es>> [Consulta: 14/02/2017]

són el bací dels Infants Orfes, de les Ànimes del Purgatori o dels Pobres Vergonyants. En el cas del bací de la parròquia del Pi, sabem que al segle XIV les seves ordinacions preveïen l'elecció anual de tres administradors o *baciners* que s'encarregaven de fer la col·lecta per la ciutat (a les portes de les esglésies conventuals i places concorregudes), la guardaven en una caixa i posteriorment la distribuïen entre els pobres conjunturals de la demarcació.⁹

La paraula *aplegador*, que també estava vinculada als regnes de la Corona d'Aragó, posa l'accent en l'acció d'aplegar o «reunir» almoïna per ajudar al culte d'una ermita o santuari.¹⁰ Gregorio de Argáiz, en la seva història de Montserrat titulada *Perla de Cataluña* (1677), hi afirmava que els *plegadors* eren els donats i «familiars» –nom amb què els benedictins anomenaven els frares llecs– que anaven a les *plegas*, que així era com es denominaven els acptes a Catalunya, i que es movien arreu d'Espanya en nom del monestir de Montserrat per recollir les almoïnes reunides prèviament.¹¹ Al segle XVIII, el *Diccionario de Autoridades* també destacava l'ús regional del terme: «se llama en Aragón el que recoge limosna para alguna Cofradia ò Comunidad».¹² Val a dir que les almoïnes que s'aplegaven podien ser en diners o en espècie. Carreras Candi assegura que els acptadors de Montserrat viatjaven acompanyats d'un mosso o esclau que portava la bèstia de càrrega, sobretot en el temps de les collites, que era quan es col·lectaven els fruits de la terra, i això representava la major part de les postulacions.¹³

Una figura similar a les anteriors, però que en principi actuava en un territori menys extens, era el *santer*. Es tractava d'una persona que cuidava d'una ermita i demanava almoïna pel sant; arran de la Revolució Liberal, va passar a ser per extensió el que acptava per a un santuari.¹⁴ Algun

9. Angel Maria ALCOVER–Francesc de Borja MOLL, *Diccionari català-valencià-balear* (DCBV). <<http://dcvb.iecat.net>> [Consulta: 14/02/2017]; Salvador CLARAMUNT, «L'ajut mutu. L'assistència a la Barcelona del segle XIV», dins: *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 111 (1997), p. 44-51.

10. *Ibid.* <<http://dcvb.iecat.net>> [Consulta: 14/02/2017].

11. Gregorio de ARGÁIZ, *La Perla de Cataluña: Historia de Nuestra Señora de Montserrat*. Madrid 1677, p. 119.

12. RAE, *Diccionario de la lengua castellana...* Madrid 1737. <<http://ntlle.rae.es>> [Consulta: 14/02/2017]

13. Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners...*

14. RAE, *Diccionario de la lengua castellana...* Vol. VI. Madrid 1739. Aquesta ampliació del significat la trobem a partir de l'edició de 1822, vegeu Id., *Diccionario de la lengua castellana...* Madrid 1822. <<http://ntlle.rae.es>> [Consulta: 14/02/2017]

testimoni literari de mitjan segle XIX constata el canvi sofert per aquest tipus de demandant, ja que havia substituït les ermites i els hàbits frarescs empès per la supressió del clergat regular, pels petits acaptes a la porta de les esglésies.¹⁵ Encara en ple segle XX aquest personatge segueix en actiu i el Diccionari Alcover-Moll descriu que el santer «va de poble en poble portant dins una caixa o capelleta la imatge d'un sant i demanant almoïna per devoció a aquell sant».¹⁶

Finalment, el terme «almoïner» (*limosnero*), es reserva més per una figura històrica que queda fora del nostre objecte d'estudi. Solia ser una persona que estava destinada als palaus dels reis (l'almoïner reial) o prelats, monestirs o corporacions i que tenia com a missió administrar i distribuir les seves almoïnes entre els pobres, malalts, etc.; tot i que hem vist que fins i tot com a substantiu es podia utilitzar per designar també qui recollia almoïna per a una comunitat.¹⁷

Són in comptables les entitats que van recórrer a l'almoïna amb finalitat piadosa a Catalunya en època medieval i moderna. El 1362 Pere III el Cerimoniós declarava que havia autoritzat diversos santuaris i hospicis per postular: la casa del Sant Esperit de Lleida; el monestir de Santa Maria de Montserrat; els hospitals de les Onze mil Verges de Cervera, Santa Bàrbara de Pruneres, Sant Blai de Girona, Sant Jaume de la Font del Perelló, i les esglésies de Sant Narcís i Sant Feliu de Girona. A mitjan segle XV, tenien gran anomenada a la Corona d'Aragó, gràcies a les seves relíquies o miracles, els santuaris de Montserrat, Sant Antoni, Sant Blai, Santa Quitèria i Santa Magdalena.¹⁸ Un nomenament de baciner de 1585 del convent de la Mercè de Vic i un altre de Santa Maria del Colell (Garrotxa), de l'any 1663, demostren que diferents institucions havien aconseguit dels monarques pràcticament els mateixos privilegis per als seus baciners que l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona o Montserrat.¹⁹

15. *Los españoles pintados por sí mismos*. Vol. II. Madrid 1843-1844, p. 430-438.

16. *DCBV*... <<http://dcvb.iecat.net>> [Consulta: 14/02/2017].

17. *Ibid.*; RAE, *Diccionario de la lengua castellana*... Vol. IV. Madrid 1734. <<http://ntlle.rae.es>> [Consulta: 14/02/2017].

18. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres i la seva col·lectoria d'almoïnes», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 55 (2014), p. 103-158.

19. CONVENT DE LA MERCÈ (VIC), *Als illustres y reuerendissims señors arquebisbes, bisbes, abats, priors, degans, rectors de parrochials esglesies*... [Catalunya, 1587 o post.] BC. <<http://mdc.cbuc.cat>>. [Consulta: 14/02/2017]; Pere GÍFRE, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (Vegueria de Girona, 1486-1730)*. Barcelona 2012, p. 627.

Al segle XVIII, també va portar a terme una activitat almoïnera destacada al Principat la confraria de nostra Senyora de la Cinta de Tortosa, fins al punt que el preàmbul de la Reial cèdula de 1783 denunciava expressament els seus apoderats, els quals havien treballat sense el preceptiu permís del Consell de Castella.²⁰

PRIVILEGIS ECLESIASTICS, CONFRARIES I INDULGÈNCIES

Els orígens dels acaptes i els baciners a Catalunya es remunten a la baixa edat mitjana, coincidint amb l'època dels grans pelegrinatges i l'aparició de nous ordes religiosos, especialment els mendicants (franciscans, dominics, mercedaris, trinitaris, etc.), que vivien de la caritat.

La difusió de la devoció als santuaris va comportar l'establiment de confraries i capelles sota l'advocació del sant al territori circumdant. Aviat les confraries es van estendre tant que van esdevenir «nominals» i no reals, ja que el devot s'inscrivía en una associació llunyana i no participava directament de la seva activitat pietosa: a una gran distància de l'església, ermita o monestir, els aplegadors aconseguïen que els nous confreres apuntessin el seu nom en el llibre de la confraria i a canvi hi deixessin almoïna. Les autoritats pontificies i diocesanes, interessades a promoure l'espiritualitat i la pràctica religiosa, van atorgar nombroses indulgències adreçades a aquests nous «germans», als simples donants d'almoïnes, els pelegrins visitants, confraries i santuaris.²¹ D'altra banda, els ordes mendicants també van obtenir privilegis papals perquè els seus frares, obligats per l'esperit de pobresa, sortissin dels seus convents i es desplaçessin a les esglésies que trobaven al seu pas per predicar i recollir almoïnes; malgrat això, en ocasions van trobar l'oposició del clergat secular.²²

La devoció per la Mare de Déu de Montserrat es va estendre de manera formidable a Catalunya durant el segle XII, cosa que va permetre l'establiment de confraries, bacins, altars i capelles especials sota la seva

20. *Novísima recopilación de las leyes de España...*, Llibre I, p. 192 (Llei 9).

21. Josep Maria MARQUÈS, «Confraries medievals del Bisbat de Girona», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), p. 335-375; Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...».

22. Josep Maria SALRACH, «Els orígens de l'ordre de la Mercè i el rescat de captius. Les croades i l'exercici de la caritat a l'Edat Mitjana», dins *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 9 (1988), p. 189-201.

advocació durant les dues centúries següents.²³ La confraria de Nostra Senyora de Montserrat va ser fundada el 1223 per Raimund, abat de Ripoll, i Berenguer, prior del monestir de Santa Maria de Montserrat; als nous inscrits se'ls prometia una missa de Nostra Senyora a canvi de les seves aportacions econòmiques. L'arquebisbe de Tarragona els va atorgar vint dies d'indulgència i el bisbe de Vic, altres vint.²⁴ L'expansió de l'advocació mariana arribà als confins de la Corona d'Aragó, de manera que el 1330 el bisbe de Sardenya concedia quaranta dies de perdó a tots els benefactors del santuari, fet que va incrementar els acaptats de blat i ordi; tot i així, alguns bisbes locals posaven traves a la feina dels questors de Montserrat. És per això que el 1410 el santuari va obtenir del papa Benet XIII una butlla que regulés el que cobraven els ordinaris per les llicències d'acaptar a les respectives diòcesis; així mateix, va permetre a l'abat de Sant Joan de les Abadesses i a un canonge de Vic que obliguessin les autoritats episcopals a no impedir les peticions d'almoines de Montserrat.²⁵ El 1415, la confraria montserratina va ser confirmada, ratificada i instituïda novament per l'abat Marc de Vilalba, a instàncies del príncep Ferran, devot del monestir benedictí i des d'aleshores nou confrare.²⁶

Les primeres notícies documentals sobre l'esglesiola de Santa Bàrbara de Pruneres no arriben fins al 1328. Situada també en un terreny escarpat, a l'Alta Garrotxa, la seva construcció havia estat impulsada uns anys abans pel senyors del castell de Bestracà. El santuari conegué el seu esplendor durant la baixa edat mitjana, però malgrat que el seu responsable –que des del segle XV sovint ni hi residia– tenia el títol de prior i rector, mai va ser ni centre monàstic ni parròquia. Les indulgències per afavorir la devoció a Santa Bàrbara de Pruneres es comencen a concedir aviat. El 1331, el bisbe de Girona afavoria amb tres anys de remissió dels pecats els seus visitants i donants d'almoines. El 1370 trobem la primera referència documental relativa a la confraria de Santa Bàrbara de Pruneres, ja que es diu que un aplegador de Pruneres «feia confraries a Girona». Aviat la capella va ser considerada un santuari, ja que el 1381 el bisbe de Girona va instar als eclesiàstics de la diòcesi perquè destinessin almoines per al

23. Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners...*

24. Benet RIBAS, *Història de Montserrat (888-1258)*. Edició, introducció i notes de Francesc Xavier Altés i Aguiló. Barcelona 1990, p. 225-226.

25. Anselm Maria ALBAREDA, *Història de Montserrat*. Barcelona 1977, p. 232-234.

26. Benet RIBAS, *Annals de Montserrat: 1258-1485*. Edició, introducció i notes de Francesc Xavier Altés i Aguiló. Barcelona 1997, p. 243.

manteniment de dos altars i un hospital, al·legant que s'hi havien produït miracles; la llicència per acptar que atorgava el prelat inclou quaranta dies d'indulgència durant un any per als benefactors. A finals del segle XIV la congregació de Santa Bàrbara de Pruneres va arribar a una gran prosperitat i un document descriu fins a setze llibretes d'inscrits en els bisbats d'Elna, Alet i Narbona (França).²⁷

Però no només els santuaris gaudien d'aquests privilegis eclesiàstics per aconseguir els seus objectius econòmics i espirituals. L'Hospital de la Santa Creu de Barcelona va ser fundat el 1401 gràcies a un butlla papal de Benet XIII, a partir de la fusió de diversos hospitals de pobres i pelegrins, leproseries o hospitals de malalts sota la titularitat del Consell de Cent i de l'Església. El 1405, va ser erigida per privilegi la «Confraria del Spital de la Santa Creu».²⁸ Des de la seva creació, l'hospital va obtenir diverses gràcies de les autoritats eclesiàstiques: per als questors, l'autorització de fer col·lectes a les esglésies, fins i tot sense llicència de l'ordinari, els dies festius, i de postular-hi amb preferència sobre qualsevol altra institució benèfica; i nombrosos indulgències per als visitants de la capella de l'Hospital de la Santa Creu.²⁹

PRIVILEGIS REIALS

Va arribar un moment que els administradors dels santuaris van veure que el negoci de l'almoïna, sotmès al control de les autoritats eclesiàstiques, tenia les seves limitacions i que calia recórrer als privilegis reials. A més, els interessava assegurar l'expansió dels acptes per tots els dominis de la Corona d'Aragó i facilitar la tasca dels questors, sotmesa als perills dels camins i a les arbitrietats de les autoritats locals i diocesanes. Sovint calia contrarestar la competència d'altres temples sota la mateixa advocació i aconseguir l'exclusivitat del acptes, com va ser el cas l'ermita de Pruneres i la devoció a Santa Bàrbara.³⁰

Els monarques també devien tenir les seves raons per afavorir els

27. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...»

28. Jacint REVENTÓS, *Història dels hospitals de Catalunya: Els hospitals de Barcelona i el Barcelonès*. Barcelona 2003, p. 34-36.

29. Joaquín María NADAL, 'Una gràcia de Caritat per a l'Hospital de la Santa Creu'. *Historia, leyenda, anecdotario y dogma del Hospital de la Santa Cruz*. Barcelona 1955, p. 12-13.

30. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...»

centres religiosos amb les seves concessions: garantir la seguretat dins els seus dominis, protegint també els eclesiàstics i els seus servents; la devoció particular d'alguns monarques per determinats sants o santes,³¹ i especialment a partir de finals del segle xv i del segle xvi, fer valer la seva condició de patrons de l'Església espanyola. En virtut del *Patronat reial*, els sobirans tenien dret a intervenir en el nomenament dels bisbes, arquebisbes i determinats abats —com el de Montserrat— i, a més, assumien l'obligació de vetllar pel bon funcionament de les parròquies i la disciplina eclesiàstica.³²

Els primers privilegis que van atorgar les cancelleries reials als centres espirituals no estaven destinats específicament als baciners, sinó al conjunt de persones i béns vinculats a la institució eclesiàstica. El 1218, Jaume I concedia protecció reial al monestir de Montserrat i els seus béns, monjos i vassalls, i atorgava guiatge i salvaguarda a tots els pelegrins en el viatge d'anada i tornada del santuari. El 1264, el mateix rei atorgava la franquícia d'allotjaments militars per totes les possessions del monestir de Ripoll, inclòs també el cenobi montserratí. A partir d'aleshores, aquestes i moltes altres prerrogatives van ser confirmades successivament pels reis de la Corona d'Aragó i de la monarquia hispànica, el que també s'esdevindria amb les facultats atorgades als baciners.³³ Lògicament, el fet que les resolucions reials s'haguessin de confirmar sovint més d'un cop per regnat reflecteix el poc grau de compliment que devien tenir. Aquestes renovacions acostumaven a contenir un resum, i no el text sencer, dels privilegis anteriors; així doncs, podien contenir errors de transcripció o fins i tot haver estat manipulats deliberadament a petició dels administradors de santuaris, com va succeir amb Santa Bàrbara de Pruneres.³⁴

Moltes de les concessions, renovacions i fins i tot ampliacions de privilegis reials s'aprovaven amb motiu d'unes corts generals o durant la visita del monarca al santuari. El 8 d'octubre de 1475, Joan II era a Montserrat, camí de la celebració de les Corts a Barcelona, i va ser llavors quan va confirmar i concedir nous privilegis als oficials i vassalls del monestir i

31. Els privilegis reials acostumaven a expressar la devoció dels diferents monarques pel sant i el santuari, com ara la devoció especial del rei Martí I per Santa Bàrbara. Vegeu *Ibid.*

32. Antonio CARRASCO RODRÍGUEZ, *El Real Patronato en la Corona de Aragón*. Alacant 1997, p. 17-20.

33. Benet RIBAS, *Historia de Montserrat...*, p. 61; Id., *Annals de Montserrat...*, p. 165.

34. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...»

als baciners.³⁵ Les Corts de Barcelona de 1564, les devia aprofitar l'abadia de Montserrat i l'Hospital de la Santa Creu per obtenir de Felip II la renovació de les seves prerrogatives.³⁶ Precisament, el canvi dinàstic de l'edat moderna i l'absentisme dels monarques respecte a Catalunya devia ser un factor clau per explicar la disminució de gràcies reials adreçades als nostres centres espirituals i de beneficència.

La concessió dels primers privilegis destinats específicament als baciners es remunta aproximadament al segle XIV. El 1361, el rei Pere III va autoritzar a l'ermita de Santa Bàrbara de Pruneres poder acaptar i predicar, incloent protecció reial per als visitants, guiatge i immunitats als questors i una pena per als que demanessin almoina sense autorització del santuari. El document reial feia referència a un privilegi anterior de Jaume I, possiblement inexistent, que es fonamentava en unes indulgències diocesanes i pontificies del segle XIII que afavorien els pelegrins.³⁷ Uns anys després, el 1393, Joan I signava un guiatge («consell, favor e ajuda») a favor dels aplegadors de Montserrat per «preïcar, acaptar, demanar, collir, llevar blats, censes, bacins, leixes, diners e altre emoluments o drets».³⁸ Malgrat això, s'ha considerat que el primer privilegi pròpiament dit adreçat als baciners de Montserrat es remunta només a mitjan segle XV i el concedeix la reina donya Maria, lloctinent d'Alfons el Magnànim, el 1446.³⁹

Un dels embrions de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, l'hospital d'en Marcús, va obtenir el 1383 de Pere III un privilegi de «franquesa de barra y dels adzembles», cosa que suposem que devia repercutir directament en els viatges dels seus baciners i el transport d'almoines en espècie.⁴⁰ Posteriorment, el 1405 Martí l'Humà permetia al nou hospital nomenar baciners en qualsevol localitat del seu domini, sempre i quan fossin «homes de bé», i els deixava que portessin sonalls per cridar l'aten-

35. Benet RIBAS, *Annals de Montserrat...*, p. 124-125 (transcripció del privilegi de 1475, en llatí), 305.

36. *ibid.*, p. 125. Francesc Xavier Altés esmenta l'existència d'una còpia registral de la confirmació del privilegi de Montserrat; Joaquín María NADAL, *Una gràcia de Caritat...*, p. 16-17.

37. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...». Transcriu el privilegi de 1361, en llatí.

38. Anselm Maria ALBAREDA, *Història de Montserrat...*, p. 232.

39. RIBAS, *Annals de Montserrat...*, p. 305, nota 360.

40. Joaquín María NADAL, *Una gràcia de Caritat...*, [lam. XIV]. És una reproducció fotogràfica del privilegi, escrit en llatí.

Quadre 1: Concessions i renovacions de privilegis reials per als oficials i baciners

	Reis d'Aragó	Ferran I	Alfons IV	Joan II	Ferran II	Carles I	Felip II	III-XVII s.
<i>Ntra. Sra. Montserrat</i>		s.d.	1446	1475 ¹	1493	1519	1564	1751 ²
<i>Hospital de la Santa Creu de Barcelona</i>		1413 ³	1418 1421		1509 ⁴	1517	1564	
<i>Convent de la Mercè de Vic</i>			s.d.	s.d.	1503	s.d.	1567; baciners de captius: 1576, 1585	
<i>Santa Bàrbara de Pruneres⁵</i>	1270? 1361 1380 1398 1405		1448	1460	1493 1503	1519 1529	1573	1749 1767

1. RUBAS, *Annals de Montserrat...*, p. 124-125. Al nomenament consultat figura erròniament el 1465.2. Antonio CARRASCO RODRÍGUEZ, *El Real Patronato...*, p. 395.3. Antoni CONEJO DA PENA, *Assistència i hospitalitat...*, p. 304. Al nomenament consultat surt l'any 1414.4. *Ibid.*, p. 306. Al nomenament consultat figura el 1504.

5. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...». Segons l'autor, el privilegi de 1270 podria ser fingit.

FONTS: Credencials de nomenament de baciner consultades

ció, com assegurava que ja estaven fent els baciners dels ordes del Sant Esperit i de Sant Antoni.⁴¹

L'estatut privilegiat dels questors d'almoines coincideix amb la descripció que fa Carreras Candi sobre els baciners de Montserrat. L'autor afirma que al santuari de Nostra Senyora de Lluc de Mallorca «se fixaren ab ells com á models»; però sobre l'Hospital de la Santa Creu i la resta de santuaris catalans considera que gaudien de «privilegis propis».⁴²

Tanmateix, hem analitzat cinc credencials de nomenaments de baciner, entre els anys 1587 i 1743, de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, el monestir de Montserrat i el convent de la Mercè de Vic, que ens permeten suposar que durant l'edat moderna les prerrogatives dels acaptadors eren idèntiques en les grans institucions eclesiàstiques i benèfiques catalanes.⁴³ Com veurem, a partir d'època borbònica és eliminat el privilegi d'armes; no obstant això, hem localitzat un nomenament de baciner de 1816, concedit per la Casa de la Misericòrdia de Barcelona, que incorpora les mateixes exempcions i torna a incloure «el uso de armas por defensa de la persona».⁴⁴

Les cinc credencials consultades estan impreses sobre pergami i escrites en català, el que sense dubte en devia facilitar la comprensió entre la població en general. A mode de formulari, inclouen buits que s'emplenaven a mà amb les dades identificatives del nomenament (nom i procedència del candidat, data, nom de l'atorgant i signatura de l'escrivà oficial), amb el segell de la institució estampat i butlla de plom. El començament conté sempre una crida a les autoritats i a tothom a qui sigui presentat el document, que portaria a sobre el baciner. Una part destacada és l'enumeració –habitualment amb alguns errors tipogràfics– dels monarques i els anys en què van concedir els privilegis a la institució i als «oficials y baciners, acaptadors, servidors y

41. Antoni CONEJO DA PENA, *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana* [Recurs electrònic]: *l'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*. Vol. I. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona 2002, p. 318. <<http://hdl.handle.net/10803/2006>> [consulta: 14/02/2017].

42. Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners...*

43. Per ordre cronològic, he consultat: un nomenament del CONVENT DE LA MERCÈ (VIC), *Als Il·lustres...* [Catalunya 1585 o post.]; un altre transcrit del monestir de Montserrat (1615), vegeu Anselm Maria ALBAREDA, «Títol de baciner de Montserrat», *Analecía Montserratensia*, 1 (1917), p. 229-231; i tres de l'Hospital de la Santa Creu (1685, 1738 i 1743), vegeu *A tots y qualsevol oficials y altres qualsevol persones ecclesiastiques...* Barcelona, ca. 1680. BC. <<http://mdc.cbuc.cat>> [Consulta: 14/02/2017]; Joaquín María NADAL, *Una gràcia de Caritat...* [lám. XV].

44. Arxiu Municipal d'Esparreguera (AME), Fons Subirana, *La Real Junta de la Casa de la Misericòrdia...* (1816). Formulari imprès de 2 folis amb dades manuscrites.

ministres» d'aquesta, per la qual cosa cal suposar que no eren privatis dels questors; pel que fa al privilegi de l'ús d'armes, en els exemplars d'època borbònica hi ha intercalada una ratlla en punts suspensius per ometre'l. Altres informacions contingudes són: l'avís a les autoritats perquè respectin i protegeixen els baciners en l'exercici del seu càrrec, la multa per als que contraveniu les prerrogatives, la possibilitat d'obtenir còpia notarial dels privilegis originals dipositats a l'arxiu de l'entitat, etc. Els exemplars analitzats de l'Hospital de la Santa Creu i del convent de Montserrat inclouen també la «muller, fills, y filles, campanya, y familia llur» com a beneficiaris del nomenament. Només en el cas del baciner de captius de la Mercè de Vic hem trobat que es concreti la parròquia o territori on ha d'exercir la seva activitat el questor. A partir del segle XVIII, els nomenaments comencen a incorporar una durada determinada pel càrrec.

Com hem pogut comprovar en aquesta mostra, les prerrogatives que gaudien els baciners –i que esmenta Carreras Candi– eren nombroses. Els permetien defensar-se de l'extorsió de les autoritats locals i dels malfactors, i atorgaven franquícies en les imposicions econòmiques a questors, equipatges i bèsties durant els seus viatges; tanmateix, en parlar dels canvis legislatius del segle XVIII farem referència a l'eliminació, a partir dels decrets de Nova Planta, del dret de portar armes.⁴⁵

Quadre 2: Prerogatives dels baciners

- Protecció, salvaguarda i guiatge reial.
- Franquícia d'host i cavalcada, reial i veïnal.
- Dret a portar armes ofensives i defensives, fins i tot prohibides per la llei. (*)
- No podien ser molestats per cometre delictes (excepte lesa magestat, heretgia, sodomia i trencament de camins i vies) o per reclamació de deutes;
- Exempció de càrrecs públics als llocs on acaptaven.
- Exempció de pagament de portatge, barcatge, pontatge i altres drets similars.

FONT: Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners o baciners de Montserrat*. Barcelona 1900; credencials de nomenament consultades.

45. Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners...* Sembla que els baciners de captius i els agutzils de la Croada també gaudien de l'exempció de càrrecs municipals, vegeu Id., *Qüestions a Vilamajor pels privilegis dels baciners de Montserrat*. Barcelona 1901, 8 pàgines.

A més a més, en algun moment els baciners de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona van aconseguir la denominada *exención de cargas concejiles*, un concepte ambigu que segons un formulari de nomenament de principis del segle XIX no només els eximia dels càrrecs municipals obligatoris, sinó també d'altres imposicions com ara els allotjaments i transport de bagatges militars, fer rondes i reparar els camins.⁴⁶ Molt abans, dos edictes virregnals de 1636 i 1638 (durant l'enfrontament contra França en el context de la Guerra dels Trenta Anys) recordaven a les autoritats que no els podien obligar aquests col·lectors a anar a sometents ni prestar habitació pels soldats.⁴⁷ L'historiador Pere Gifré Ribas assenyala que a mitjan segle XVII la institució gaudia de l'exempció en allotjaments de soldats i contribucions municipals. Les corts de 1701-2 i 1705-6 van revertir els baciners de l'Hospital a la jurisdicció ordinària i els van instar a pagar talls i taxes imposats per les universitat i allotjar tropes, però ja hem vist que a principis de la centúria següent tornaven a estar lliures d'hostatjar la tropa.⁴⁸ Tal vegada altres institucions catalanes també va gaudir o van fer servir aquestes franquícies i és probable que els questors que treballaven per als ordes religiosos s'adjudiquessin *de facto* l'estatut especial de l'estament eclesiàstic. En una consulta a la Reial Audiència de 1749, aquest organisme insistia que per renovar els seus privilegis al monestir de Montserrat, entre d'altres requisits, calia «que no se comprehendan exemptas Personas Seculares del Aloxam[ien]to, officios y cargas consexiles».⁴⁹

ORGANITZACIÓ DELS ACAPTDES A L'EDAT MITJANA I PRIMERS ABUSOS

L'expansió del fenomen de les almoines institucionals durant la baixa edat mitjana va comportar la formació d'un teixit organitzatiu complex,

46. HOSPITAL DE LA SANTA CREU DE BARCELONA, *Josef Llozer y de Codina, presbitero... Por quanto en consecuencia de los reales privilegios de que goza el Hospital General de la Santa Cruz...* Barcelona [181?], 4 pàgines. Biblioteca Universitat Pompeu Fabra (BUPF) <<http://mdc.cbuc.cat>>. [Consulta: 14/02/2017].

47. [CATALUNYA. LLOCTINENT GENERAL], *Lo Duch de Sogorb y de Cardona, lochtinent y capitá general, a tots y sengles veguers, balles...* [Girona?][1636]. BUPF <<http://mdc.cbuc.cat>> [Consulta: 14/02/2017]; *Per quant los Serenissims Reys de Arago, de digna recordacio, attenant los molts, è insoportables gastos, que lo Hospital General de la Santa Creu...* [Barcelona] 1638. BUPF, <<http://mdc.cbuc.cat>>. [Consulta: 14/02/2017].

48. Pere GIFRE, *Els senyors útils...*, p. 626-627.

49. ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (ACA), Reial Audiència, Reg. 468, 8-10-1749, f. 348r-352v.

que s'estenia per un territori ampli. De la mateixa manera, van proliferar les males pràctiques dels questors, les quals arribaren al seu punt culminant abans del concili de Trento.

Al segle XIV tenim constància que el monestir de Montserrat comptava amb un *procurador general* per a tots els acaptes, a qui anaven a parar «les almoines, exvots i promeses que rebessin en donació o llegat» i amb facultat per prendre els falsos questors a l'arquebisbat de Tarragona i als bisbats de Barcelona i Vic; també n'hi ha un al regne de França i un altre a l'illa de Sardenya, els quals devien centralitzar tots els baciners en cada territori.⁵⁰ A més, cada poble a Catalunya tenia un representant local, que en alguns llocs es deia *hoste*, que tenia cura de les almoines que havien recollit els questors (dipositades als bacins o a les tresorereries de les confraries i que figuraven en deixes testamentàries) i allotjava els baciners.⁵¹

El titular o custodi del santuari de Santa Bàrbara de Pruneres arrendava el negoci a un particular, el qual estava al càrrec d'una xarxa de *questors de districte*, uns clergues no ordenats que viatjaven per masos i pobles demanat almoïna. Davant les pràctiques fraudulentament entorn de la demanda de caritat, sovint els bisbes i els monarques declaraven les úniques col·lectories permeses en el seu territori, però això no aturava el problema. El 1338 un questor de Pruneres fou obligat pel bisbe de la diòcesi gironina a prometre que no portaria cap creu penjada al coll, ni capelletes o representacions de la santa, i que no mostraria cartes falses per promoure els acaptes. El 1380, l'infant Joan, que ja havia confirmat el privilegi de Pruneres, a instàncies del patró de l'església i del seu rector, ordenava als oficials reials del Rosselló que detinguessin dos arrendataris temporals dels drets i acaptes de la capella per haver comès estafa: mostraven cartes falses pel regne de França en què es concedien més indulgències de les autoritzades.

Al segle XV, els acaptes de les institucions catalanes van continuar en augment, així com els abusos. Des que un privilegi de Martí l'Humà de 1401 havia concedit a l'Hospital de la Santa Creu els béns dels malalts traspassats i intestats, s'hi van anar incorporant nous recursos que devien recollir els seus acaptadors, com ara les almoines de guardioles o caixes situades a la Llotja i a les naus del port de Barcelona i de la Mediterrània (amb diners, blat, queviures, medicines, etc.), les donacions i llegats testa-

50. Benet RIBAS, *Annals de Montserrat...*, p. 161; Anselm Maria ALBAREDA, *Història de Montserrat...*, p. 232-234.

51. Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners...*

mentaris, etc.⁵² El 1414, Ferran I ordenava perseguir els falsos «familiars» de l'Hospital de la Santa Creu i els imposava una pena corporal i multa de 500 sous, a repartir entre els denunciants i l'hospital. Sobre l'organització dels acptes, les ordinacions de 1417 diuen que es recollien almoines de manera regular a Barcelona, comptabilitzades pel *racional*, a través de dos acptadors nomenats per l'*infermer* de l'Hospital; un recorria la ciutat sobre un ase buscant donacions i l'altre demanava caritat a les esglésies amb un bací.⁵³

Amb l'abadia de Montserrat ja dependent de la congregació de Sant Benet de Valladolid, el nou abat García Jiménez de Cisneros (1499-1510) va aconseguir augmentar la projecció peninsular del monestir i els seus beneficis econòmics. Prèviament havia obtingut com a prior la confirmació per part de Ferran el Catòlic dels privilegis reials anteriors concedits al santuari, inclosos els dels baciners de 1443 i 1475. Prova de la bona planificació i l'èxit dels acptes a l'inici del seu mandat abacial, és que en tan sols tres mesos un llibre de comptes registrava uns guanys de 610 lliures per acptes dels questors a diverses viles de Catalunya, Rosselló, Cerdanya, França, Aragó, Navarra; les almoines que lliuraven els pelegrins visitants eren 259 lliures i altres fonts d'ingressos inferiors eren les que procedien de misses i aniversaris, així com les rendes territorials, venda d'imatges, medalles, ciris i butlles de la confraria de Montserrat.⁵⁴

A finals de l'edat mitjana, el santuari de Santa Bàrbara de Pruneres acusava la competència d'altres confraries de la mateixa advocació a Catalunya. Els seus administradors van decidir forçar un nou privilegi reial (1503) que esmentava l'existència a l'església d'una relíquia inventada, única i ben diferent de les altres: els pits de la santa. Per justificar documentalment l'adquisició del vestigi sagrat, es va fingir que hi havia un privilegi de Jaume I que n'explicava la procedència històrica, vinculada als orígens del llinatge dels Barutell, senyors de Bestracà i aleshores patrons del santuari. A més, van potenciar els efectes de la relíquia amb l'argument que Déu tenia promès que es produirien miracles mitjançant les mamelles de Santa Bàrbara i que els papes havien concedit moltes indulgències als seus devots i als benefactors del temple. Finalment, la

52. Joaquín María NADAL, *Una gràcia de Caritat...*, p. 13.

53. Antoni CONEJO DA PENA, *Assistència i hospitalitat...*, p. 318.

54. García M. COLOMBÁS, *Un reformador benedictino en tiempo de los Reyes Católicos, García Jiménez de Cisneros, abad de Montserrat*. [Barcelona] 1955, p. 97, i 100-101.

resolució reial de Ferran II va establir l'exclusivitat del santuari i confraria de Santa Bàrbara de Pruneres per demanar almoina i inscriure confreres en nom de la santa dins els dominis reials (excepte autorització expressa del prior del santuari gironí).⁵⁵

CONCILI DE TRENTO I CRISI DE LES INDULGÈNCIES

El negoci de la venda d'indulgències dels ordes religiosos, esglésies i hospitals va arribar a límits insospitats durant la primera meitat del segle XVI, tot i les traves imposades pels oficials reials de la *butlla de la Santa Croada* i per la *butlla per a la fàbrica de Sant Pere de Roma*. Aquestes dues concessions papals atorgaven gràcies i perdons a tots els fidels que contribuïssin a la lluita contra els infidels i a la construcció de l'església de Sant Pere del Vaticà, respectivament; mentre eren vigents, quedava suspès l'efecte de qualsevol altra butlla d'indulgències, assegurant-se així una recaptació abundant.⁵⁶

Malgrat aquestes suspensions periòdiques en la venda d'indulgències, entre els anys 1514 i 1542 els papes van permetre al monestir de Montserrat que pogués continuar recollint almoines, encara que els baciners havien de captar porta a porta (*hostiatim*). Durant la promulgació de la butlla de la Croada de 1561 i amb motiu de la construcció de l'església nova de Montserrat, Felip II va autoritzar, *causa hospitalitatis*, l'acapte per la Corona d'Aragó; a canvi, imposava l'obligació que es repartissin les candeles de Montserrat sense cobrar i que en les postulacions, «no puedan subir en el pulpito, ni convocar al pueblo para ello con pendon ni por scripto, ni hazer otra solemnidad de trompetas ni atabales, ... ni declaren ni publiquen ningunas gracias ni perdones, ni otras indulgencias algunas».⁵⁷

Una altra excepció a les prohibicions imposades per la butlla de la fàbrica de Sant Pere i la Santa Croada va ser el *Jubileu de Montserrat o de la Mare de Déu de Setembre* (1561-1566), autoritzat per una butlla de Pius IV. Es tractava d'una indulgència plenària, amb almoina, aplicable a Espanya i Portugal i destinada a la construcció del nou temple. A partir d'aquí, es va posar en marxa la maquinària de la venda d'indulgències

55. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...».

56. Francesc Xavier ALTÉS, *L'església nova de Montserrat (1560-1592-1992)*. Barcelona 1992, p. 46-47.

57. *Ibid.*

i la Comissaria General de la Croada, òrgan que es va encarregar de la seva gestió, va fer imprimir butlletes d'indulgències per tot Espanya: es va taxar el preu de l'almoïna en 8 maravedisos per les butlletes de vius i 4 per les de difunts.⁵⁸

El santuari de Santa Bàrbara de Pruneres també es va beneficiar de les almoïnes que donaven els fidels a canvi del perdó dels seus pecats. Els anys 1535 i 1536 unes «cartes d'unió i germandat» signades amb la basílica de Sant Joan del Laterà de Roma i amb el mestre general de l'Hospital del Sant Esperit van permetre al prior de Pruneres incrementar les donacions per obtenir les indulgències i poder determinar la taxa per obtenir-les. En aquest sentit, el 1547 establia en 2 sous «de bona moneda corrent» la quantitat que havien de pagar els simples donants vius i 1 sou els morts; el mateix cobrava per l'ingrés del nous germans de la confraria i de les seves ànimes. Aleshores, es van acordar diverses capitulacions i procuracions amb alguns *predicadors-col·lectors*, uns preveres (o laics) que s'encarregarien de predicar i publicar les gràcies i remissions de pecats concedides a l'ermita i acaptar entre els devots i confreres; estava previst que els acaptes es sotsarrendarien per territoris. Així doncs, la seva acció es va estendre pel Principat, Rosselló i Cerdanya, Aragó, València, Navarra, Castella, les Canàries, Sicília, etc. Sovint eren ells també qui demanaven la llicències per predicar a les autoritats reials, al comissari de la Santa Croada i als bisbats; i els privilegis d'impressió per estampar sumaris i butlletes d'indulgències.⁵⁹

Però aquesta activitat lucrativa tenia els dies comptats. Per evitar-ne els abusos, el concili de Trento va suprimir el 1562 la col·lecta d'almoïnes vinculades a la concessió d'indulgències (tret de les atorgades per la butlla de la Santa Croada) i el nom i ús dels questors com a arrendataris de les almoïnes, que ja hem vist que perdran pistonada fins al segle XVIII. Per això, es van cancel·lar tots els privilegis en contra concedits a esglésies, monestirs i santuaris i fins i tot va caldre una confirmació papal expressa del Jubileu de Montserrat, que no perduraria gaires anys més. Tan sols quedaven dempeus les confraries, plenes d'indults i perdons per als confreres.⁶⁰

L'aplicació del concili a la Espanya no es va fer esperar i una Reial

58. *Ibid.*, p. 47-57.

59. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...».

60. Francesc Xavier ALTÉS, *L'església nova de Montserrat...*, p. 49; Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...».

Pragmàtica de 1564 prohibia que les esglésies, monestirs, hospitals i obres piadoses demanessin almoina per mitjà de questors o publicant indulgències; tampoc podien fer-ho fora dels llocs on estaven ubicades –excepte els franciscans–. Tot i així, una escletxa a la llei, que permetia les demandes més enllà de la diòcesi si tenien especial llicència del Consell Reial, va facilitar novament l'expansió territorial de les postulacions.⁶¹

De tota manera, els santuaris i els centres de beneficència es van haver d'adaptar al nou marc jurídic. El 1564 el monestir de Montserrat obtenia del papa Pius V la confirmació dels privilegis i indulgències no contraris a l'esperit de Trento i el rei Felip II, a petició de l'abat Benet de Tocco, ratificava el privilegi reial per acaptar per tota la Corona d'Aragó.⁶² Durant la dècada posterior, l'abat Andrés de San Román va aconseguir el privilegi del Consell de Castella per demanar almoina al seu territori. Segons Argáiz, això va permetre estendre la devoció per la verge de Montserrat a Castella, Lleó i Galícia, on es van construir altars i capelles amb imatges dedicades a la verge bruna; a més, sembla que gràcies a una bona organització dels acaptes, amb una xarxa de baciners molt àmplia, va obtenir enormes guanys:

(...) con que se cogió grande suma, porque puso en todas las Iglesias de las Ciudades, y Villas que le pareció conueniente, personas que la pidiessen en las Iglesias, nombrando Hermanos con algunos privilegios de exempcion de oficios de República; porque atendiessen a la colección de la limosna, por los lugares los dias de fiesta; y luego a su tiempo conveniente la llevassen a la cabeça de partido, en donde puso Hermanos Legos, ó Monges, que la recibían, y remitian a Monserrate, inmediatamente, ó al Procurador General que estava en la Corte, donde se juntava toda, como se usa de presente.⁶³

Així mateix, el 1577 el papa Gregori XIII va autoritzar Montserrat poder demanar per tot Espanya, i particularment en la Corona d'Aragó, per finançar l'hospitalitat dels pelegrins i acabar l'església nova, previ vistiplau dels respectius bisbes i capítols catedralicis i se suposa que amb les limitacions de Trento.⁶⁴ Per sufragar la despesa en l'hospitalitat que hauria de tenir en endavant el temple ja finalitzat, el 1592 Felip II va ampliar les perspectives del santuari, atorgant privilegi i llicència perquè

61. *Novísima Recopilación...*, Llibre I, p. 191 (Llei 5).

62. Francesc Xavier ALTÉS, *L'església nova de Montserrat...*, p. 50.

63. Gregorio de ARGÁIZ, *La Perla de Cataluña...*, p. 203.

64. Francesc Xavier ALTÉS, *L'església nova de Montserrat...*, p. 53.

pogués postular a les colònies d'Amèrica, cosa que va permetre —segons Argáiz— la introducció de l'orde benedictí al nou continent.⁶⁵

La historiografia montserratina va tenir molta cura del que deia sobre les persones que recollien almoines. Així doncs, la *Chronica General de Sant Benito* (1613), de Fra Antonio de Yepes, i la *Perla de Catalunya* (1677) —que li ho copia literalment— asseguren que eren els donats o «familiars» del monestir els que anaven a les aplegues, «personas de buena traça, y bien nacidas» i en cap cas s'hi feia referència als arrendaments i a la participació de laics.⁶⁶ El 1627 era tal l'envergadura de les aplegues, que una edició del *Libro de la historia y milagros* estima que «passan de ochenta» el nombre d'aplegadors que porten les seves mules i van i venen del monestir.⁶⁷ També al segle XVII, davant l'extraordinària difusió de la devoció i l'erecció de capelletes dedicades a la Mare de Déu de Montserrat, el 1661 el monestir va aconseguir una butlla pontificia perquè no se'n construïssin més sense el consentiment de l'abat.⁶⁸

Pel que fa a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, el 1564 Felip II va corroborar i ampliar els privilegis dels baciners i el 1573 va concedir llicència o privilegi per acaptar a tots els territoris de la Corona d'Aragó; igualment, aquestes col·lectes van rebre el recolzament i l'autorització del Papat.⁶⁹ De la mateixa manera, l'exclusivitat en les representacions de comèdies a la capital catalana (1587), al teatre de la Santa Creu, devia influir molt positivament en la marxa de les finances de l'hospici durant el segle següent.⁷⁰

Tanmateix, la interdicció de les indulgències taxades i amb questors va tenir conseqüències desastroses en el cas del santuari de Santa Bàrbara de Pruneres. El servei religiós i l'afluència de visitants va decaure en els segles XVI, XVII i una bona part del XVIII. El 1567 els administradors de l'ermita santuari van obtenir del virrei Diego Hurtado de Mendoza una circular general en què mantenia igualment les prerrogatives per acaptar al Principat, Rosselló i Cerdanya. Però com que van continuar actuant questors, arrendadors i arrendataris en el negoci de les predicació d'indulgències

65. Gregorio de ARGÁIZ, *La Perla de Catalunya...*, p. 214-215

66. Fra Antonio de YEPES, *Chronica General de San Benito*. Vol. IV. Valladolid 1613; Gregorio de ARGÁIZ, *ibid.*, p. 119.

67. Pedro de BURGOS, *Libro de la historia y milagros, hechos a invocacion de nuestra Señora de Monserrate*. Barcelona 1627, p. 46.

68. Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners...*

69. Antoni CONEJO DA PENA, *Assistència i hospitalitat...*, p. 319.

70. Jacint REVENTÓS, *Història dels hospitals de Catalunya...*, p. 41.

associada a les almoines, el privilegi reial de 1573 hi va afegir serioses limitacions: abans d'exercir l'almoina, calia que la Pruneres demanés als bisbes i al comissari de la butlla de la Croada les llicències corresponents i, a més, es prohibia l'arrendament.⁷¹

Durant els primers segles de l'edat moderna, tenim constància de diversos incidents entre els baciners i les autoritats locals a Catalunya; les guerres constants i la presència de soldats al Principat feien que es qüestionessin certs privilegis. El 1568 el batlle d'Artedó (Alàs i Cerc, Alt Urgell) va amenaçar de mort un aplegador que venia a recollir blat o els diners del «bací de nostra senyora de Montserrat», amb la corresponent llicència de la diòcesi.⁷² Durant el conflicte bèl·lic contra França, ja hem esmentats dos edictes dels virreis de Catalunya (1636 i 1638), que insistien davant les autoritats que els baciners de la Santa Creu tenien concedits pels reis d'Aragó «que sien exempts de allotjar soldats en ses cases, y de anar a somatents», amb la condició que «en cada vila, lloch o parroquia noy puga haver mes de un sol baciner (...)».⁷³ És coneguda la controvèrsia de Sant Pere de Vilamajor dels anys 1656-1662, en què la corporació municipal va intentar, sense èxit, forçar la insaculació de dos aplegadors de Montserrat: en Pere Miquel Perepunter, ferrer benestant de la vila i el seu fill, a qui fins i tot el volien obligar a ser batlle.⁷⁴ El 1664 Montserrat Amich, propietari del mas Amic de Fornells (Gironès) i baciner de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, requeria als jurats de Fornells per haver-li allotjat un soldat i un cavall; la resposta de la vila va ser que així ho havien ordenat perquè s'havia negat a pagar les talles de la universitat.⁷⁵

LES PROHIBICIONS REIALS DEL SEGLE XVII

La introducció del règim borbònic a Espanya i els decrets de Nova Planta van suposar per Catalunya una sèrie de canvis legislatius que van tenir com a objectiu limitar el nombre d'acaptadors i alguns dels seus privilegis. Són factors clau que ajuden a entendre la configuració d'aquest

71. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...».

72. Francesc CARRERAS CANDI, *Los almoyners...*, transcriu l'interrogatori efectuat per les autoritats de la Cort del Capítol d'Urgell.

73. [CATALUNYA. LLOCTINENT GENERAL]: *Lo Duch de Sogorb y de Cardona...*; *Per quant los Serenissims Reys de Arago...*

74. Francesc CARRERAS CANDI, *Qüestions a Vilamajor...*

75. Pere GIFRE, *Els senyors útils...*, p. 626-627.

nou marc jurídic la doctrina política del regalisme, les conseqüències de la Guerra de Successió al Principat (amb la prohibició de les armes entre la població civil) i la necessitat de repartir les càrregues fiscals i eradicar el problema social de l'ociositat.

La victòria filipista sobre Catalunya va significar, entre d'altres coses, la imposició d'un model polític fonamentat en la prevalença de la monarquia absoluta per sobre de les constitucions i els privilegis forals anteriors, els quals havien de ser confirmats expressament pel nou rei, i en certa manera, en el desarmament general dels catalans.⁷⁶ Del monestir de Montserrat, no es coneixen renovacions de les seves prerrogatives i de les dels baciners durant el regnat de Felip V. El 1751, va ser Ferran VI qui en va concedir la confirmació, encara que amb tres condicions: no perjudicar les regalies, drets i tributs reials; respectar la interdicció general d'armes a Catalunya, i que no haguessin impunitats en la persecució i càstig dels delinqüents.⁷⁷ Tampoc les noves concessions del privilegi de Santa Bàrbara de Pruneres (1749 i 1767) revalidaven la facultat dels seus questors d'usar armes ofensives i defensives.⁷⁸

Val a dir que a partir de mitjan segle XVIII es va viure un ressorgiment del fenomen dels questors, i de les pràctiques il·legals. A l'Hospital de la Santa Creu, s'institucionalitza l'ofici de baciner, fins al punt que s'acorda la convocatòria d'un concurs per a la seva designació; d'altra banda, abunden els falsos acaptadors que utilitzen de manera fraudulenta la salvaguarda reial en nom de la institució.⁷⁹ El santuari de Pruneres, després de segles de decadència, intenta sortir endavant i obté el 1741 la llicència de la diòcesi de Girona per fundar-hi una nova confraria carregada d'indulgències plenàries per als confreres, concedides sospitosament pel papa Benet XIV. Durant els anys següents, els seus administradors porten a terme una estratègia editorial ambiciosa per aconseguir el favor dels monarques i l'increment de les visites, donacions i en el nombre d'inscrits a la confraria: a destacar, dos volums de les *Gracias y privilegios* concedits pels monarques (1765 i 1777) a favor de l'església, el prior i els seus «procuradores y substituidos» –mai no es parla d'arrendataris per referir-se als baciners– i el *Sumario*

76. Sobre els fonaments ideològics de la Nova Planta borbònica i les mesures represives immediates, vegeu Joan MERCADER, *Els Capitals Generals (segle XVIII)*. Barcelona 1991, p. 28-32, i 64.

77. Antonio CARRASCO RODRÍGUEZ, *El Real Patronato...*, p. 395.

78. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...».

79. Antoni CONEJO DA PENA, *Assistència i hospitalitat...*, p. 319.

*de las indulgencias y gracias concedidas ... á los hermanos ó cofrades de la gloriosa virgen y martir Santa Barbara, del Monte de Pruneras... (c. 1817?).*⁸⁰

Pel que fa a l'assumpte de l'exempció d'oficis, allotjaments militars i les altres càrregues «concejiles», les lleis borbòniques es van esforçar en nombroses ocasions per atallar el problema. Després d'alguns intents anteriors (els anys 1728 i 1743), una Reial provisió de 1768 pretenia eliminar aquestes prerrogatives entre els hostatgers i els demandants d'almoines que treballaven per als ordes religiosos, hospicis, hospitals, cases de misericòrdia i redempció de captius; els motius al·legats eren les conseqüències negatives per a la resta de la població –i per l'erari públic– de l'abundància de persones amb aquestes franquícies, normalment els més benestants:

(...) se hallan muy afligidos y desolados los pueblos de estos mis Reynos, especialmente los de corto vecindario; porque estos encargos los han gozado solo los vecinos mas acomodados, por la mayor facilidad que han tenido de adquirirlos para lograr la pretextada exención, recargando a los mas pobres y de menores fortunas (...).⁸¹

Tot i així, encara el 1783 el Reial Acord a Catalunya (el Capità General i la Reial Audiència) reconeixia aquests mateixos drets quan va concedir la llicència per demanar almoina a l'Hospital de la Santa Creu, cosa que demostra les contradiccions internes i el fracàs de les iniciatives legislatives de la mateixa Corona en matèria d'acaptadors.⁸²

La legislació de la monarquia contra els questors dels ordes religiosos va ser àmplia i necessàriament reiterativa. Una resolució del Consell de Castella de 1747 impedia que els saners i ermitans que cuidaven i demanaven almoina amb imatges del sant portessin qualsevol indumentària o distintiu fraresc, excepte si vivien en una comunitat religiosa.⁸³ Deu anys després, un informe de la Comissaria General de la Croada manifestava el poc rigor de l'alt organisme consultiu de la Corona, que acollint-se a les excepcions de la pragmàtica de Felip II, concedia massa autoritzaci-

80. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...». D'aquest sumari, imprès a una pàgina, ens consta una altre edició de 1826, o posterior, publicada a Girona per Agustín Figaró. BNC <<http://ccuc.cbuc.cat>> [Consulta: 14/02/2017].

81. *Novísima recopilación...* Vol. III. Madrid 1805, Llibre VI, p. 226-228, i 232 (Lleis 21 i 28).

82. Vegeu HOSPITAL DE LA SANTA CREU, *Llozer y de Codina, presbitero...*

83. *Novísima recopilación...* Vol. I. Llibre I, p. 191 (Llei 6).

ons especials per demanar fora de la diòcesi.⁸⁴ Era una necessitat urgent canalitzar la concessió de llicències reials destinades als santuaris. La *Circular del Consejo* de 1757, en el seu preàmbul, denunciava la situació de les col·lectes d'almoines a Espanya, apuntant a «los excesos y abusos que cometen las personas que andan vagantes por el Reyno con demandas de diferentes santuarios, los engaños artificiosos y estafas que practican para recoger limosna, y las leyes Reales, constituciones Apostólicas, y disposiciones conciliares que las prohiben». Les llicències per acaptar s'haurien de limitar estrictament al territori de la diòcesi; només els baci-ners de Santiago de Compostel·la i el Pilar de Saragossa podrien actuar per tot Espanya, i els del monestir de Montserrat, al Principat. A més, els administradors de les diferents institucions tan sols tindrien la facultat de nomenar un questor per localitat dins el territori autoritzat, amb el vistiplau de la Comissaria de la Croada.⁸⁵

El grau d'acompliment d'aquesta darrera norma fou tan insuficient que van caldre noves lleis per instar-lo els anys 1770, 1771 i el 1783, amb la denominada «prohibició general». Es van haver de recollir les llicències reials mal concedides i es va ordenar als diocesans que tampoc ells autoritzessin almoines contràries a les lleis.⁸⁶ Malgrat això, sembla que santuaris com el de Pruneres van sortir-se amb la seva i cap al 1803 el seu prior aconseguia de Carles IV una excepció, el privilegi dels acaptes per tota la Corona d'Aragó.⁸⁷ El 1817, el fiscal de la Santa Croada va haver d'enviar un ofici al president del Consell de Castella perquè retirés la llicència que havia concedit a l'hospital de Balaguer per demanar a tot Catalunya, Aragó i Castella, ja que no s'ajustava a la legislació esmentada, encara vigent.⁸⁸

Finalment, vull fer esment als acaptes dels ordes mendicants, que van tenir la seva regulació específica al segle XVIII. El 1787, una llei permetia demanar almoina lliurement als religiosos que no podien posseir béns als seus convents i havien de viure de l'almoina (franciscans i caputxins); en canvi, els altres ordes mendicants (dominics, mercedaris, trinitaris, etc.) que d'acord amb el concili de Trento estaven facultats per disposar de rendes fixes només podrien postular quan aquestes no eren suficients per mantenir la

84. José GOÑI, «Los cuestores en España...».

85. *Novísima recopilación...* . Vol. I. Llibre I, p. 191-192 (Llei 7)

86. *Ibid.*, 191-193 (Lleis 7-9).

87. Jaume RIERA I SANS, «Santa Bàrbara de Pruneres...».

88. José GOÑI, «Los cuestores en España...».

comunitat religiosa, amb especial llicència del *Consejo*. En tot cas, els eclesiàstics encarregats d'aquesta missió, escollits pels seus superiors, havien de fer la col·lecta només durant el temps que assignava el seu nomenament, que solia coincidir amb l'època de la recol·lecció i la verema.⁸⁹

UN CAS PARADIGMÀTIC: ELS APLEGADORS DE MONISTROL DE MONTSERRAT (SEGLES XVIII-XIX)

El fenomen de les aplegues a Monistrol, una vila sota la jurisdicció baronial del monestir de Montserrat, va arribar a límits insospitats al tombant de l'Antic Règim i va sobreviure a la revolució liberal. No sabem en quin moment van començar a exercir aquesta activitat els seus habitants, que sense dubte es va veure afavorida per la proximitat del santuari. S'ha dit que al principi eren els criats que acompanyaven els questors benedictins en els seus llargs viatges i que amb el temps es van erigir com a tals i es van dedicar a acaptar en nom de la Mare de Déu, essent coneguts com amb el nom pejoratiu de «quistons».⁹⁰

Aquest ofici va resultar tan lucratiu que al cadastre de Monistrol de 1723 prop del 20% de la població s'hi dedicava i el 1787, després d'un augment demogràfic significatiu, els aplegadors ja arribaven al 23%.⁹¹ En una relació de veïns s'especificava que molts aplegadors d'almoines no s'havien inclòs en el *vecindario* anterior de 1720-1721 per ser-hi «afuera en las legas del Monasterio de Montserrat, hospitales de Barcelona y de otros Santuarios y hospitales, en donde oy se hallan como criados de dichas casas».⁹²

Durant la primera meitat de la centúria van ser nombrosos els aplegadors, alguns dels quals es van enriquir i van adquirir propietats al poble. En paraules del cronista local del segle XIX Zoile Gibert, «al principi de la centuria passada de 1700 feu poders à Francisco Singla, Joan Sort, y altres

89. Maximiliano BARRIO, *El clero en la España moderna...*, p. 376-377; *Novísima Recopilación...* Vol. I. Llibre I, p. 193-194 (Llei 10).

90. *La Esperanza. Periódico monárquico*, 24-5-1851, <<http://hemerotecadigital.bne.es>> [Consulta: 14/02/2017]; *Sacilega superchería de los quistones mendicantes de Monistrol...*

91. Joan-Xavier QUINTANA I SEGALÀ, *Monistrol de Montserrat. Història d'una vila i les seves muralles*. Monistrol de Montserrat 2011, p. 60-63.

92. ACA, Hisenda, Lligalls, 3349, *Vecindarios y relaciones de ganado. Pueblos del corregimiento de Manresa (1717-1723)*, lligall 27. Monistrol de Montserrat, 2-3-1723, s.f.

perque anasen al Regne de Portugal à captar per lo Santuari de Montserrat donant los referits al Monestir alguna quantitat (...).⁹³ Sabem que Francesc Singla va començar com a aplegador i el 1721, amb trenta-sis anys d'edat, tenia dos matxos a casa seva que utilitzaria per carregar queviures destinats a l'acapte. Dos anys després, ja figurava al capbreu de la vila com a paraire i propietari d'una casa gran («amb quatre portals obrints») que havia adquirit en acabar la Guerra de Successió, diverses finques rústiques i un pati amb una premsa de desfer olives i fer cera que abans era tint de llana; aquell any era regidor de la vila. El 1741 estava en possessió com a mínim d'un altre habitatge a Monistrol. La darrera dada que disposem és que el 1749 va testar en favor del seu fill Josep Singla, paraire, i va llegar dos censals als hospitals de la Santa Creu i la Misericòrdia de Barcelona, i 10 lliures al de Monistrol.⁹⁴

A mitjan segle XVIII, eren de Monistrol una bona part dels questors que operaven arreu d'Espanya cometent estafes en forma de sumaris impresos d'indulgències apòcrifes, falsificació de lletres apostòliques, signatures, despatxos de cúries diocesanes i privilegis reials. El aplegadors monistolencs eren arrendataris de diversos hospitals i santuaris: el Pilar de Saragossa, Sant Crist de Balaguer, l'hospital de San Juan de Letrán de Valladolid, la Verge de Loreto del convent de Sant Agustí d'Igualada, Santa Creu de Caravaca (Múrcia), la confraria de Santa Quitèria, l'ermita de Santa Bàrbara de Pruneres, etc. Cap a 1755, el subdelegat de la Croada de la Vall d'Aran va detenir un monistolenc que feia estampar indulgències falses de la Santa Creu de Caravaca i poc després va ser arrestat Andrés Abadal, l'impressor manresà responsable; arran d'aquestes diligències es van descobrir més casos de grups d'estafadors i rodamóns de Monistrol. En una carta adreçada al comissari de la Croada l'any següent, el predicador major de Montserrat Fra Miguel Pérez de Vassa expressava la seva impotència davant aquestes pràctiques i afegia que els impostors es disfressaven de canonges, oficials de la Croada o frares per repartir relíquies a canvi d'almoïna, prometent moltes misses que mai se celebrarien.⁹⁵

93. Joan-Xavier QUINTANA I SEGALÀ, *Monistrol de Montserrat...*, p. 63.

94. ACA, Hisenda, Lligalls, 3349..., 2-3-1723, s.f.; *Ibid.*, Notarials, Sant Feliu de Llobregat, 378, *Capbreu de la vila i terme de Monistrol de Montserrat*, 1723, f. 89-90, 230-232v; Arxiu Comarcal del Bages (ACBG), Fons del Reial Cadastre, carpeta 542, *Repartiment per menor* (Monistrol de Montserrat), any 1741, s.f. La referència al testament de Francesc Singla, paraire, l'he extreta del catàleg de la BNC, Fons històric de l'Hospital de la Santa Creu, núm. 19500 <<http://www.bnc.cat>> [Consulta 14/02/2017].

95. José GOÑI, «Los cuestores en España...».

Amb aquests precedents, és normal que es la Corona prengués la iniciativa legislativa contra els questors a partir de 1757, establint que només un habitant per poble podia acaptar en nom d'un santuari. Tot i així, la situació va continuar igual i en una consulta a la Reial Audiència de 1769 s'informava del nombre de monistolencs que aquell any havien sortit de la localitat per demanar almoïna: 83 individus per al monestir de Montserrat, 19 per l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, 21 per la Casa de la Misericòrdia i 2 per la dels Infants Orfes, tenint en compte que molts s'encarreguen de més d'una demanda.⁹⁶ Posteriorment, el preàmbul de la provisió del *Consejo* de 25 de gener de 1770, en què s'acordava recollir totes les llicències atorgades i es reiterava la necessitat que les autoritats complissin la llei, esmentava expressament el mal exemple de la vila:

(...) la inobservancia de esta Real deliberacion ha producido un crecido numero de vagos, pues en el lugar de Ministròl del Principado de Cataluña, no se conoce otro modo de vivir entre sus habitantes, que el de arrendar dichas Demandas, y vaguear por el Reyno; con cuyo motivo abandonan sus Casas, y Familia, todo lo mas del año, y cometen innumerables estafas, y desordenes, introduciendo entre la rusticidad de muchas gentes, varias agorerias, para facilitar las Limosnas".⁹⁷

Els pensadors il·lustrats van carregar contra les aplegues per les repercussions negatives en l'economia dels pobles i ciutats i perquè la consideraven una professió ociosa per rodamóns i ganduls. El 1780 la Junta de Comerç de Barcelona denunciava aquesta realitat pel que fa a Monistrol al *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del principado de Cataluña*. Uns anys després, Francisco de Zamora tornava a opinar de manera semblant en un dels seus viatges pel Principat. A principis del segle XIX, el doctor Bosch i Cardellach, de Sabadell, declarava que la vila vivia en la misèria a causa de les postulacions, amb poca agricultura i una indústria tan sols incipient. El 1824, Zoile Gibert culpava el monestir d'aquesta xacra social i de la decadència econòmica i industrial de Monistrol.⁹⁸

Arran de la revolució liberal, es va incrementar la pressió mediàtica i política sobre els aplegadors, però no semblava que s'aturés el problema.

96. ACA, Reial Audiència, Reg. 810, 29-03-1770, f. 105v-112v. (Consulta a la Reial Audiència).

97. [MONARQUIA ESPANYOLA], *Para oviar los excesos y abusos que cometian las muchas Personas. que andaban vagantes por el Reyno con Demandas de diferentes Santuarios* [Granada] [1770], 3 folis impresos. Arxiu Municipal de Monistrol de Montserrat (AMMM), Col·lecció David Blasco.

98. Joan-Xavier QUINTANA I SEGALÀ, *Monistrol de Montserrat.....*, p. 60-63, i 83.

Es van suprimir els ordes religiosos, es va posar en dubte dels privilegis de l'Antic Règim i van continuar vigents les prohibicions del segle XVIII; però malgrat això, molts questors monistolencs van seguir actuant amb relativa impunitat, en part com a conseqüència del problema endèmic de la falta d'observança de les lleis per part de les autoritats civils i eclesiàstiques dels territoris on demanaven.⁹⁹

Durant els anys de la dècada moderada, el 1851 el diari *El Ancora* assenyalava els aplegadors monistolencs perquè demanaven falsament a Catalunya en nom de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, sense disposar de cap autorització. En un article aparegut el mateix any a *La Esperanza* es destacava la immoralitat d'unes postulacions que no representaven la religió i la fe; només servien per al benefici personal dels aplegadors, que inventaven miracles, indulgències, santuaris, hospitals i confraries, posant l'exemple de Santa Bàrbara de Pruneres, i es movien per les dues Castelles, Lleó i el País Basc. Fins i tot, al febrer de 1854, *El Correo de Barcelona* titllava despectivament de «questors» els membres de l'ajuntament de Monistrol.¹⁰⁰ La repressió governativa va arribar en forma d'expulsions i confinaments d'aplegadors del poble, per part del governador polític de Conca i les autoritats provincials de Barcelona.¹⁰¹ Amb el canvi de govern, els atacs de la premsa progressista van ser més contundents. *El Clamor Público* demanava el 1855 penes de presó per als malfactors monistolencs, ja que afirmava que a més havien format part de la insurrecció carlista. D'altra banda, denunciava la inoperància de les autoritats provincials i diocesanes, que seguien atorgant llicències sense cap fonament jurídic i donaven el vistiplau als permisos que els mostraven aplegadors com els de Monistrol, sovint falsos o il·legals; aquests oficis els permetien acaptar per Santa Bàrbara de Pruneres arreu d'Espanya –i per tant, més enllà de la diòcesi que els permetia la llei–, sovint emparant-se

99. Sobre aquest tema, vegeu Carlos PIZARRO, «L'escàndol dels aplegadors d'almoines de Monistrol al diari 'El Clamor Público' (24 d'abril de 1855)», *Documenta. Monistrol de Montserrat*, 22 (2014), p. 21-28. En aquest treball he inclòs una transcripció de l'article periodístic.

100. La notícia d'*El Correo de Barcelona* data de 15 de febrer de 1854 (AMMM, *Libro de Acuerdos 1830-1859*, 5-3-1854, s.p.)

101. *El Ancora. Diario religioso-social, económico-administrativo, literario, mercantil, de noticias y avisos* (Barcelona), 26-6-1851, p. 13-14; *La Esperanza. Periódico monárquico* (Madrid), 24-5-1851, p. 2. <<http://hemerotecadigital.bne.es>> [Consulta: 14/02/2017]. Carlos PIZARRO, «L'escàndol...».

en falsedats i invencions.¹⁰² Deu anys després, els questors monistrolencs encara continuaven fent els seus enganys.¹⁰³

Al llarg d'aquesta aproximació, hem comprovat que les postulacions d'almoines van ser portades a terme per nombrosos monestirs, convents, ermites, esglésies i hospitals arreu del territori del Principat. Tot apunta que els monarques van atorgar els mateixos privilegis per als seus questors, almenys pel que fa a les grans institucions eclesiàstiques i benèfiques: salvaguarda reial, immunitat, permís per portar armes (suprimit pel decret de Nova Planta), exempció de càrrecs municipals i franquícia de drets de pas. Però, quan i en quins casos els acaptadors estaven exempts també de les imposicions fiscals i els allotjaments militars? Caldria esbrinar també si aquestes darreres bonificacions estaven regides per la llei o el costum i fins a quin punt beneficiaven també els altres oficials d'aquestes corporacions. D'altra banda, pel que fa al desarmament general de la població catalana, és possible que les circumstàncies que van permetre la restauració del sometent a partir de la Guerra Gran (1794-1795) facilitessin també la renovació de la prerrogativa de portar armes entre els acaptadors.¹⁰⁴

En segon lloc, la perdurabilitat del fenomen és una altra de les conclusions inequívokes d'aquest article, atès que comença a l'edat mitjana i es perllonga més enllà de l'Antic Règim. Al segle XIX, durant les primeres dècades de règim liberal, no es va aconseguir eradicar la xacra dels questors a Espanya i els de Monistrol hi van tenir un paper destacat. Ens queden dubtes sobre les instruments jurídics i polítics amb què va actuar l'Estat liberal contra els abusos dels questors i la seva eficàcia: si es va limitar a mantenir la legislació restrictiva dels segles precedents o va innovar en aquesta matèria i com va intentar reprimir les estafes.

Les credencials de baciner consultades d'època moderna sembla que parlin indistintament d'«aplegadors», «baciners» i «acaptadors» i sovint

102. Carlos PIZARRO, *Ibid.*; Id., «El Fons de Cal Virol sobre els aplegadors monistrolencs de Santa Bàrbara de Pruneres (segles XVIII-XIX)», *Documenta. Monistrol de Montserrat*, 32 (2016), p. 6-11.

103. ACA, Reial Audiència, Reg. 1487/2, *Cartas acordadas Audiencia Territorial de Barcelona* (1864), f. 87 ss, Reial Ordre d'1-8-1864. Consulta i l'ordre del governador provincial perquè es capturin diversos questors monistrolencs de santuaris, "a no ser que tuviesen autorizacion competente eclesiastica y de la mía". Agraieixo la referència a Joan-Xavier Quintana i Segalà, arxiver municipal de Monistrol.

104, De la renovació del sometent català a finals del segle XVIII, en parla Joan MERCADER, *Els Capitans Generals...*, p. 165.

la documentació es refereix a aquests personatges també amb el nom de «questors». Es tractava de termes equivalents o eren personatges diferents que acomplien funcions específiques en la demanda d'almoïna? Potser serien conceptes exclusius de determinats territoris, entitats o de determinades èpoques: recordem que el concili de Trento va prohibir el nom i la figura dels questors, considerats com a arrendataris dels veritables demandants eclesiàstics, però l'activitat no va tenir aturador durant els segles posteriors. Tampoc tenim constància sovint de la durada dels càrrecs i de quin és l'àmbit geogràfic que permetien els nomenaments (probablement la parròquia on residia el baciner); per tant, s'hauria de revisar en cada cas els arxius notariais i institucionals a la recerca de poders, arrendaments i d'altra documentació relacionada amb les autoritzacions.

El personatge del col·lector d'almoïnes és encara un desconegut. El seu origen social, ja que és possible que hi hagués força persones benestants que en comprassin els nomenaments oficials per adquirir exempcions; quan van entrar persones laiques en la mendicitat al servei dels ordes religiosos. La procedència geogràfica, on més enllà de l'experiència dels questors de Monistrol de Montserrat per la proximitat del santuari benedictí, les credencials examinades corroboren que n'hi havia d'arreu del Principat, ja que interessava fer arribar la demanda d'almoïna a tots els racons del territori. La seva personalitat, atès que se'n coneixen nombrosos abusos que posen en dubte la suposada finalitat espiritual. I la seva tasca: l'organització dels acaptes, la designació del càrrec, remuneració i l'actuació dels questors.

Des d'aquí, volem proposar la consulta de diverses fonts arxivístiques i tipologies documentals específiques que permetrien a altres historiadors analitzar amb profunditat aquest fenomen i obrir-ne noves vies d'investigació. Els privilegis pontificis i reials concedits a les institucions, les llicències del *Consejo de Castilla* per acaptar, els nomenaments de baciners i les autoritzacions diocesanes i provincials són els principals testimonis escrits de la legislació sobre els questors que es desenvolupa al llarg dels segles. I pel que fa als arxius, hem trobat informació a les seccions de la Cancelleria Reial i la Reial Audiència de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, les *quesitoria* o similars dels arxius diocesans, algunes col·leccions particulars (Fons Saudin i Col·lecció Sagarra de la Biblioteca de Catalunya) i, per descomptat, l'enorme fons històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona.

DOCUMENTS¹⁰⁵

ANNEX I

Credencial de nomenament de baciner de l'Hospital de la Santa Creu de 1685, a favor de Jeroni Miquel, paraire de Sant Pere de Riudebitlles (Biblioteca de Catalunya, <<http://mdc.cbuc.cat>>). Text imprès en pergami amb butlla de plom; a l'extrem superior esquerre, segell imprès de l'Hospital.

A Tots, y qualsevol oficials, y altres qualsevol persones axi Ecclesiastiques [o se]culars de qualsevol dignitat, estat, grau, ó co[n]dicio que sian, al qual, ò als quals las presents pervindràn, ò presentadas sera[n].

Los Administradors del Hospital General de santa Creu de Barcelona salut, y honor.

Com per diversos Privilegis atorgats a dit Hospital è als Oficials, Baciner, y Aplegadors, de que per los SS. Rey de Aragò, Co[m]ptes de Barcelona de immortal, memoria, lo primer dels quals fo[...] atorgats, y concedits per lo Serenissim Rey D[on] Fernando primer, dat en Barcelona a dotze de Iuliol M.cccc.xiiij. Altre per lo Rey D[on] Alfonso IV, dat en Valencia a xxij. de Mars Mcccc.xviiij. Altre per la Reyna dona Maria muller sua, dat en Barcelona en xv de Dezembre M.cccc.xxj. E altre per lo Catholich Rey Don Fernando II, dat en Valladolid à xxvij. de Octubre M.D.iiij. E altre per la Reyna dona Iuana, y Don Carlos son fill Rey, de Castella, y de Aragò, Comptes de Barcelona, &c. Dat en Molins de Rey, á xxij de Dezembre M.D.xvij. E altre per la Magestat del Rey Don Felip, dat en Barcelona, à xx. de Mars M.D.L.xiiij com tenint confirmació, è nova conceció de dits Privilegis, los originals dels quals están recondits en lo Arxiu de dit Hospital, y per llur nimia proximitat, assi inferirse deixan, y dels quals se donará inspectio, y copia per lo Notari infrascrit als qui aver la voldràn, sien als dits Oficials, y Baciners, Acaptadors, Servidors y Ministres de dit Hospital, muller, fills, y filles, companya, y familia llurs, concedides les gracies, privilegis, y exe[m]pcions, è fra[n]queses, devall escrites en la memoria al peu del prese[n]t co[n]tinuades, cominant ab dits privilegis la pena de dos mil florins de or de Aragò, a tots, y qualsevol Oficials, y altres persones, è quiscu dells, è per quiscuna vegada serà fet lo contrari, è com per nosaltres dits Administradors sie estat elegit, y nomenat *Jeronim Miquel paraire de S[an]t Pere de Riudebilles* y per consequent ave[r?] de gaudir, y gaudesca de totes les dites, y devall escrites gracies, privilegis, exe[m]pcions, y franquesas.

105, Criteris de transcripció: respectem l'ortografia, majúscules i minúscules, accentuació i puntuació; desenvolupem les abreviatures. Per una millor lectura, hem posat en cursiva quan hi ha paraules manuscrites inserides dins d'un text imprès.

Per tant vos notificam ab les presents axi la dita elecció, y nominació avem feta de dit *Miquel*__ com encara los privilegis sus calendats, y gracias en aquells contengudes, è la dita pena per als contrafahens cominada per part del señor Rey, per autoritat Real, del qual usam a vosaltres y ab quisqu de vosaltres suplica[m?] pregam, y exortam que al dit *Miquel* elegit per nosaltres en *bassiner* tingau, y reputeu per Official, y Ministre de dit Hospital, aquell vullau afavorir, y benignament tractar, y encaminar, axi en lo que toca al exercici de son carrech de *bassiner*__ com perque liberament, y sens embarch, ni contradictio alguna puga gaudir, y gaudesca de les dites, y devall escrites gracias, exe[m]pcions llargament conte[n]gudes en los dits Reals Privilegis: En testimoni de las quals coses havem manat despedir les presents nostres impreses sotascrites de ma propria del Notari, y escrivá del negoci de dit Hospital sagellades. Dades en Barcelona a *31 de desembre de 1685*__

Los Privilegis libertats, gracias, exempcions, franquesas ab dits Privilegis, als Officials, Baciners, Aplegadors, y altres de dit Hospital, y llur familia concedides son les següents.

I Primo son posats, y constituïts sots protecció, y salvaguarda, è guiatge del Señor Rey.

2. Son franchs de pagar pontatge, barra, è barca.
3. Poden aportar totes armes prohibides en defensió de ses persones, de dias, y de nits, sens incorriment de alguna pena, no obstant qualsevol prohibicions en contrari fetes, y fahedores.
4. Son franchs de host, y cavalcada Real, y vicinal, y de composicions de aquelles.
5. No poden esser presos, marcats, penyorats, ni molestats, ni inquietats de paraula, ni de fet, per deutes estranys, ni en ses persones, ni bens poden esser injuriats, ofesos, ni danyats.
6. Per tota la terra del Señor Rey, ab los bens de dit Hospital, è propis de dits Baciners, y Ministres poden estar, y habitar, y anar salvos, segurs, y guiats.
7. No poden esser forçats de tenir algun offici en la Ciutat, Villa, ò Lloch, de ahonts son Baciners.
8. En llurs casas, è habitacions poden posar, y tenir les armes Reals en señal de dita Salvaguarda.

[...] *Thomas Pi Cabiscol* [...] Scriba major dicti Hospitalis.
Jacobus Con[...] *nott[ariu]s publicus* [...]

ANNEX II

La Reial Audiència informa sobre un memorial que denunciava els abusos dels questors de Monistrol de Montserrat i sobre l'aplicació de la Reial provisió de de 1770. Document manuscrit. (Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Audiència, reg. 810, f. 106r-112v).

Señor

Por Carta acordada de 26 de 8[ctu]bre proximo se servió V[uestra] M[ercede] mandar, que haciendo esta Real Aud[iencia] se le manifestasen Papeles, y Documentos, y tomando las demas noticias conducentes, informase por mano de d[o]n Juan de Peñuelas, sobre el contenido / de la Representacion, que con fecha de Barcelona à 10 de Julio del mismo hizo Pedro Casas cerciorandose de quien sea este sugeto.

En Inteligencia de no haverse podido averiguar su identidad, y de tener por supuesto este nombre, la representacion comprende substancialmente los excesos, que cometen los Moradores del Pueblo de Monistrol, arrendando las Limosnas, que se piden para Conventos, Santuarios, Ermitas, y Hospitales que falsifican para ello despachos del Consejo, y en su virtud obtienen los necesarios de los Provisores benciendo si hallan alguna dificultad con los Notarios de las Curias por medio de dineros, y empeños, con lo que consiguen, se mande a los Curas publiquen el Sumario de Yndulgencias, y a muchos con pena de excomunion maior, y publicados al tiempo de pedir limosna, sientan Cofrades, dan Medallas, cruces y belas para la hora de la muerte, suponiendo / que sus almas iran al cielo, teniendo las belas encendidas al tiempo de la agonía, y otras supersticiones que publican Indulgencias, toman Limosnas para Misas, exponiendo que d[ic]has en aquel Santuario, salen del Purgatorio las almas por quien se aplican.

Refiere que por el Monasterio de Monserrate salen del Pueblo de Monistrol ochenta hombres, recogiendo para la Cofradía, y misas mucho tesoro, que por mitad reparten con el Monasterio: que dan recivo de las Misas, de que toman nota un año para otro, con lo que la Gente queda engañada.

Y sin dejar de exponer que las ordenes del Consejo no se obedecen, pues en Barcelona, y Valencia asisten Monges por Procuradores, refiere tambien que los de Monistrol corren la demanda de S[an]ta Barbara del Monte de Pruneras, que con engaños sacaron el despacho, y con el dizen el Santuario es Hospital con otras particulares: que tienen asi mismo la demanda de la Virgen del Loreto de Ygualada: que fueron presos en Avila desde donde por haver uhido se despachó orden para / prenderlos al Alcalde maior de Manresa, que a fuerza de dineros los dejó libres, y finalmente que otros andan con la S[an]ta Cinta de Tortosa, y con diversos Santuarios, que la representacion expresa.

Haviendo la Aud[iencia]a pedido los Documentos que ha tenido por condu-

centes, y tomado las noticias oportunas, sin embargo de que el daño contenido en la representacion, quedo remediado con la Real Orden de 16 de Di[ciem]bre del año pasado publicada en esta Ciudad en 22 de Febrero proximo cumpliendo lo mandado deve informar: que el Monasterio de N[ues]tra S[eño]ra de Montserrate ha manifestado legitimos Despachos del Consejo, y del Tribunal de la Comisario General de la S[an]ta Crusada, en que se previene la facultad de sentar Cofrades, y publicar los sumarios de Yndulgencias, con la circunstancia de que no han de decir, que por dar limosna los fieles pueden ganarlas, ni tampoco han de publicar milagros, ni con el pretexto de pedir limosna, re- / partir cintas, Medallas, ni otras insignias, y que en caso de repartirlas, sea antes, o despues de la demanda de la limosna, pero no en el acto de pedirla por que no se excite o mueva a los fieles à contribuir, por consideracion, o recompensa de las Yndulgencias, medallas, estampas, o Ynsignias y conforme à estas facultades se otorgan los poderes, expecificandose en ellos el domicilio, edad, y señas de los sugetos a quien se dan, y de cuias qualidades, y buenas circunstancias, parece tomar informe el Abad, que segun las notas que ve un año por otro trahen estos Questores de las misas que encargan los devotos les entrega certificaciones que tienen impresas, y firmadas del mismo Abad acreditan haverse celebrado, y con ellas se recoge la limosna, que sirve como las demas para el culto de la Virgen para la manutencion de Peregrinos pobres, que à todos por el tiempo de tres dias se les da lo necesario a vivir, y para la Hospederia en que se asiste à todos de lo mas necessario y para su provision cuidar de los Pleitos, y Capilla de Montserrate, subsisten en esta Ciudad dos Religiosos, sobre lo que / informò la Aud[ienci]a con toda extencion en 18 de Di[ciem]bre de 1767 sin que hasta ahora haia havido providencia.

Segun las listas de los sugetos, que salieron el año proximo, a el expresado fin del Pueblo de Monistrol y las noticias que se han tomado son por el Monasterio de Montserrate ochenta y tres por el Hospital de S[an]ta Cruz de Barcelona diez y nueve por el de la Misericordia, veinte, y uno, y por el de Huerfanos dos, si bien que muchos se encarga de dos, ò mas demandas, y en quanto a la utilidad que les produce asegurando que por lo respectivo al Monasterio de Monserrate, y Hospital de Barcelona no las tienen arrendadas: se cree, que se les gratifica conforme al trabajo, y este se podrà regular por los Libros de asientos de Limosnas, y Misas, por donde dan sus cuentas, y despues recogen con su finiquito los mismos Questores: que es la razon / de no haverse exhivido.

La Hermita de S[an]ta Barbara de Monte de Pruneras tienen antiquisimos Privilegios, el año de 1269 se le concedió el Rey d[o]n Jaime primero, con referencia de hallarse en ella recondidos, y solenemente venerados los sagrados pechos de la santa; de lo que se hace alguna relacion en el de confirmacion, que se despachó el año de 1503 del primero, y otros posteriores en que se le concedió la privativa, y aun prohibitiva facultad de pedir.

Para esta confirmacion se hizo relacion de que se observaba ospedaje, y otras obras de misericordia, y en la de 1563, en que se prohibieron estas demandas por los abusos, que se experimentaban, ya se añadió la circunstancia de que para hacerla hubiese huviere [sic] de proceder la licencia del Ordinario Ecclesiastico, en cuio territorio se pidiese. Y en la despachada à 15 de Abril de 1749 se excluió la facultad de llevar Armas que tenian los Questores, ò apoderados del Prior por otro privilegio de 27 de Julio de 1529, y con esta circunstancia se confirmaron en la / forma comun los expressados Privilegios por R[e]al Cedula de 8 de Sep[tiem]bre de 1767 mandada guardar por esta Real Aud[ienci]a en 21 de Enero del siguiente de 1768.

Este Santuario sito en el Monte de Pruneras termino del Castillo de Bastreca de la Diocesis de Gerona se halla reducido à una pequeña Capilla, o Ermita con una Campana apartada de poblado sin otra compañía, que una pobre gente que habita una Casilla antigua y cultiva algunas pocas tierras: con que ni ay Hospital, ni ospederia como lo asegura el Rev[eren]do en Christo Obispo de aquella Diocesis, y que se custodia una reliquia de la Santa, en cuio dia se canta una Misa; pero que en el discurso del año solo se rezan quatro, o seis por el Cura Parrocho del Lugar de Oix en cuio distrito se comprende, y que haviendosele concedido años pasados la licencia de pedir limosna para hazer un calis nuevo, y unos manteles de Altar despues de las Reales ordenes sobre Questores, a ninguno se à permitido si no a los exceptuados, y efectivamente consta, que haviendose solicitado Licencia para esta demanda suponiendola no comprehendida en las Ordenes: ha informado repetidamente la Aud[ienci]a a que deve acudir al Consejo.

El santuario de N[ues]tra S[e]ño]ra de Loreto de Religiosos Agustinos de la Villa de Ygualada, no tienen Privilegio, ni Licencia alguna para demandas de limosnas, sin embargo por el Prior del convento se otorgaron tres poderes, a favor de vezinos de Monistrol en 6 de Junio de 1766, en 11 del mismo mes de 1767 en 21 de Junio de 1768 con iguales expresiones, y facultades, que las que pueden tener los mas privilegiados sin mas diferencia que ser el primero para el Obispado de Vich, y los otros dos para todo el Reyno, a cuia consecuencia dio por aquel Benito Casals, en el dia de su otorgamiento siente libras, por el segundo Fran[cis]co Tort 28 y por el tercero 56 y respectivamente se dijeron otros tantos Oficios solemnes constando del libro del recibo del convento, que estas partidas se dieron por haverles otorgado los poderes para las demandas obteniendo los Questores las licencias / de los Superiores, a quienes toque concederlas y que entregaron las cantidades expresadas por caridad de los Oficios que se han de celebrar por los devotos que diesen las limosnas, y que lo demas que sacaren les ha de quedar por su trabajo, de modo, que no se puede dudar sea arrendamiento, aun que no se haia averiguado que los Questores obtuvieren los Despachos, o los falsificasen, por que el Alcalde maior de Manresa, informa no ha tenido la Orden para proceder, como en la

representacion de Pedro Casas se insinua, y todo parece ha cesado despues de las Reales ordenes; pues en el Arzobispado de Tarragona se afirma, haze mucho tiempo que no se han visto estos Questores.

La Cofradia de la Santa Cinta de la Virgen de Tortosa està fundada en la Igl[esi]a Cathedral con el instituto de asistir, y alimentar los pobres encarcelados, a cuió fin se pide todos los / Domingos por quatro Individuos en la Ciudad, donde se hacen dos llegas, ò demandas generales cada año, y aun que en los pasados obtuvo despacho del Consejo para pedir por todo el Reyno, y en su virtud se otrogó en 21 de Febrero de 1767 poder à favor de dos sugetos, quedó suspendido, à consecuencia de las ultimas Reales ordenes, y ni pide tampoco el Questor, que havia nombrado para el Obispado.

A mas de las demandas expecificadas en la representacion de Pedro Casas ay, y se han visto pedir en este Principado las de Santiago: N[ues]tra S[eño]ra del Pilar de Zaragoza: San Antonio de Cervera; y Tarrega: S[a]n Ramon Nonato de Solsona: S[an]ta Quiteria de la Guardia dels Prats del Arzobispado de Tarragona: y el Hospital del S[an]to Christo de la Agonia de Padres Agonizantes este con Indulgencias, que aprovò el Rev[eren]do en Christo Obispo de Tortosa.

Aun que las licencias de los Ordinarios se arreglan segun los Despachos, que se presentan del Consejo, y de la Comisaria general de Crusada en quanto a la publicacion de Indulgencias, sentar Cofrades, y repartir Medallas, Belas, o otras insignias, cuias facultades no se extienden a las que Carecen de estos Privilegios, y en el Obispado de Gerona / se tienen impresas con todas las circunstancias, y prevençiones mas utiles, y arregladas, a derecho sin embargo en los tiempos antecedentes, en que los Curas no se havia prohibido la publicacion de Yndulgencias: En el Arzobispado de Tarragona los Questores de S[an]ta Barbara sentaban en muchas ocasiones Misas por Cofrades a los devotos, que contribuian limosnas, repartian Yndulgencias, y Medallas de cobre, ò plomo, que decian tenerla, y servirles contra tempestades, persuadiendo especialmente a la gente sencilla, que con las Misas celebradas en el Santuario salian inmediatamente las Almas del Purgatorio, y haciendolo antes del descubierto de algunos años à esta parte lo han practicado con alguna cautela, y disimulo, y no en todos los Pueblos.

Que los de Monserrate llevaban tambien libro en que escribian Misas, distribuian Medallas, y alguna vez belas de cera, pero no en todos los Lugares, y que los de Santiago de Galicia, S[an]ta Quiteria, y otros Santuarios sentaban en algun tiempo Cofrades: los de San Ramon de Solsona distribuian belas para lograr buen suceso / en los partos.

Lo mismo se practica segun las noticias tomadas en el Obispado de Solsona; pues los Questores de Monserrate toman razon de Misas de que entreguen recivo el año siguiente, y estos los de la Virgen de Loreto de S[an]ta Barbara de N[ues]tra Señora del Pilar de Zaragoza, y S[a]n Antonio Abad de Cervera, y Tarrega, sientan Cofrades, dan belas, Imagenes, y medallas, publicando

Yndulgencias, y diciendo que tienen virtud contra tempestades, y enfermedades, dando, à vezes certidumbre de que se curaran con breves oraciones, pariran felizmente las Mugerres, y llegará el feto al Bautismo.

Y finalmente por lo respectivo al Obispado de Vich, siendo asi, que las licencias de pedir se concedan simples, y sin facultad, que sea opuesta a la diciplina Ecclesiastica; se asegura haber sido tal la perversidad de los Questores, que no han dejado de sentar clandestinamente por Cofrades, à quantos / han podido engañar publicando Indulgencias, repartiendo Medallas, y otras invenciones, que se oponen a la candidez, y rectitud del derecho canonico, y a las intenciones del S[ant]to Concilio, y nada de esto estraña al Reverendo en Christo Obispo de aquella Diocesis, por que siendo estos Questores Jente vil, que afianza en el arriendo que haze a los Santuarios de las limosnas una vida vagamunda y perniciosa al estado, no es mucho que imventen medios para aumentar su ganancia.

Las antiguas, y reiteradas providencias, que por las leyes, y Decretos Reales se han dado para desterrar los abusos de estos Questores, manifiestan bastantemente el perjuicio, que producen al Estado exigiendo limosnas por medios artificiosos, y dignos de castigo, y la experiencia no deja duda de que el daño subsiste; y subsistirá mientras lo aya, pues todas las precauciones de los despachos con que piden, no sirven para contenerlos, y por lo mismo entiendo la Aud[ienci]a que la observancia de la Real orden, que se comunicó en 16 de Di[ciem]bre del año pasado podrá solo corregir estos abusos, por que sin necesidad de mantener tante Jente ociosa / y vaga, los santuarios que por la necesidad urgencia o otra piadosa inversion tienen licencia del Consejo podrá pedir por el Reyno, ò la Diocesis con el nombramiento de Personas, que las recauden en cada uno de los Pueblos, à que su facultad se extienda consiguiendo el fin para que las solicitaron, si no con tanto lucro, a lo menos por medios justos, y sin contravenir a la Ley.

Sobre todo V[uestra] Mag[esta]d resolverà lo que sea mas de su Real agrado.

D[o]n Joseph Faustino Perez de Hita, Reg[en]te

D[o]n Juan de Herrera.

D[o]n Joseph Martinez y de Pons

D[o]n Jacobo de Huerta.

D[o]n Antonio de Vilalba

D[o]n Juan Josep de Eulate

D[o]n Man[ue]l Thom[a]s de Trevijano

D[o]n Pablo Ignacio de Amat

D[o]n Balthazar de Aperregui.

D[o]n Ventura de Ferran

Bar[celo]na, y Marzo 29 de 70.

ANNEX III

Nomenament de recaptador d'almoines de 1816 de la Casa de la Misericòrdia de Barcelona, a favor de Antonio González Alfarero, veí d'Esparreguera. Text imprès amb segell estampat il·legible. (Arxiu Municipal d'Esparreguera, Fons Subirana)

La Real Junta de la Casa de Misericordia y refugio de Barcelona: Deseando proveer por medios conducentes á su conservacion y aumento, y usar á este fin de los privilegios Pontificios y Reales, concedidos á la antigua Casa de Misericordia, para recaudar las limosnas que libremente ofrezca la caridad pública en todas las ciudades, villas y lugares del Principado, diputando para recogerlas persona de mérito, actividad y zelo: Por tanto, enterada la Junta que estas circunstancias conc[ur]ren en vos *Antonio Gonzales Alfarero vezino de la villa de Esparraguera Correg[imiento de V]illafranca* en uso de sus facultades, ha vendio en no[mbr]aros, como por el presente os nombra, para [?] encargo de Recaudador de las limosnas que ofrezca la caridad pública de *esta Villa de Esparraguera* para el util objeto de mantener los pobres de aquella Real Casa de piedad, esperando de vuestro zelo que practicareis las mas eficaces diligencias para que aquellas sean copiosas, con arreglo á la instruccion, que separada se os entregará; gozando en premio de vuestro trabajo de las exenciones y gracias notadas á [?] fin de este despacho, concedidas por autoridad Real á los recaudadores de dichas limosnas, a más de que recibiréis del Todopoderoso el premio con que remunera las acciones virtuosas de los hombres: debiendo presentar este despacho á la Justicia ordinaria y Ayuntamiento de dicha *Villa* para que os reconozcan por tal Recaudador, y no os pongan embarazo alguno; cuyo nombramiento debe entenderse durante el beneplácito de dicha Real Junta, que os lo permitirá siempre que vuestra actividad, méritos y circunstancias dén motivo para ello. Expedido en la ciudad de Barcelona, firmado de nuestra mano, sellado con el Selo de dicha Real Casa, y refrendado por el infrascrito Secretario á los *ocho de Octubre de mil ochocientos diez y seis*.

[signat] Pablo [?] de Barc[elo]na

[signat] Juan de la D[?]era Jose M[ari]a de Ponsich

Por acuerdo de la R[ea]l Junta

[signat] Mar^o Llobet

[?]/

Las exenciones y gracias concedidas por S.M. a los recaudadores son:

Primo: El goce de la proteccion y salvaguardia Real.

Item: La franquicia de puentes, barra, y barcas, excepto las en que hubiesen órdenes en contrario.

Item: Que sean exentos de host y cabalcada Real y vecinal, y de composicion de aquellas.

Item: El uso de armas por defensa de la persona.

Item: Que no puedan ser molestados en sus personas por deudas extrañas.

Item: Que no puedan ser obligados á exercer oficio alguno en la ciudad, villa ó lugar en que fueren colectores.

Item: Que en sus casas puedan tener Armas Reales en señal de dicha salvaguardia Real.

NOTA

Para que valga la exencion de oficios concegiles, deben los recaudadores presentar sus despachos á las respectivas Justicias y Ayuntamientos antes de hacerse las propuestas para los oficios de Bayle y Regidor, y antes de las elecciones de diputados y sindicos.

El Fiscal de S.[?] previene además que estas gracias solo pueden valer en los pueblos de ciento y cincuenta vecinos, ó de ahí arriba.

[Rúbrica]

ANNEX IV

Llicència per postular atorgada pel vicari general del bisbat de Burgo de Osma al santuari de Santa Bàrbara de Pruneres el 5-8-1855. Text manuscrit amb segell del Tribunal Eclesiàstic del Burgo de Osma. (Arxiu Municipal de Monistrol de Montserrat, Fons Cal Virol)

Nos el D[octo]r D[o]n Luis Alvarez de Ron, Presb[íte]ro Abogado de los Tribunales Nacionales, Dig[nida]d de Chantre de la extinguida Yglesia Colegial de Peñaranda de Duero, Prov[iso]r y Vic[ari]o General de este Obispado por el Yl[us]t[isi]mo S[eño]r Fr[ay] Vicente Horcos Sanmartin, Obispo del mismo [&?].

Por la presente y su tenor concedemos licencia en forma á D. Cayetano de Dalmau y Dalmau, Presb[íte]ro Prior, y administrador del Santuario de S[an]ta Barbara en el Monte de Pruneras, Provincia y Diócesi de Gerona, p[ar]a que por si, ó por medio de su especial encargado D[on] Jaime Bibas ú otro que para ello tuviese legitimo poder del mismo pedir y recoger en esta Villa y toda la Diocesis lisona de todos los feltes para la Capilla de la expresada Gloriosa S[an]ta Barbara Virgen y Martir en el referido Priorato de las Pruneras, donde se veneran las Sagradas r[eli]quias de los Pechos de la misma S[an]ta,

y á consecuencia pueda dar y, distribuir a los fieles devotos de la propia S[an]ta, medallas, Estampas, Velas y novenarios p[ar]a su consuelo, publicandose en las Yglesias el papel impreso de los Milagros y alabanzas de la S[an]ta, segun lo prevenido en las licencias y despachos / reales q[u]e p[ar]a dicho efecto ha manifestado, concediendole como igualmente concedemos permiso p[ar]a que pueda admitir y escribir cofrades de la Hermandad y cofradia de la mencionada S[an]ta. Y mandamos á los Curas, Vicarios, Tenientes &, no le pongan embarazo acerca de lo referido, antes bien le acudan con cuanto puedan; y á todos los fieles de esta recordada Diocesis les rogamos contribuyan con las limosnas que vuenamente les sugiera la piedad.

Dada en la Villa de Burgo á veinte y cinco de Agosto de mil ochocientos cincuenta y cinco.

...D[oct]or D[o]n Luis Alvarez de Ron

Por m[anda]do de S[u] S[eñor]ía

[*signat*] Fran[cisco] ... Cavia

[*rúbrica*]

LA PRESENCIA DELS IMMIGRANTS FRANCESOS
AL TRIBUNAL DEL SANT OFICI BARCELONÍ. ENTRE
L'HERETGIA I LA BIGÀMIA

ALEXANDRA CAPDEVILA MUNTADAS

RESUM: El present article pretén analitzar, per una banda, la presència dels immigrants francesos al Tribunal del Sant Ofici de Barcelona als segles XVI i XVII (proporció de francesos encausats, principals delictes i exposició d'alguns casos) i, per altra, els mecanismes articulats per controlar aquests nous arribats a partir de les dades aportades per la bibliografia, la consulta d'una reduïda mostra de la sèrie dels processos inquisitorials dipositats a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, així com pel buidatge dels expedients d'informació matrimonial dipositats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Tot plegat ha de permetre confirmar si realment els immigrants francesos van arribar a constituir un perill real per a l'ortodòxia catòlica o si, al contrari, pel fet de ser una població flotant i poc arrelada van esdevenir un buc expiatori de tots els recels i les suspicàcies de la societat catalana.

PARAULES CLAU: Immigració, Protestantisme, Hugonots, Bigàmia, Inquisició

ABSTRACT: This article aims, on the one hand, the presence of French immigrants to the Tribunal of the Holy Office of Barcelona in sixteenth and seventeenth centuries (proportion of French defendants, major crimes and exhibition some cases), and other mechanisms articulated to control these newcomers from data provided by the literature, consultation of a small sample of the series of inquisitorial processes deposited in the Archivo Histórico Nacional in Madrid and the emptying of the files deposited in the matrimonial information 'Diocesan Archive of Barcelona. This has allowed to confirm if they French immigrants came to constitute a real danger to Catholic orthodoxy, or

conversely because they are a floating population and soon became entrenched a ship atonement of all misgivings and suspicions Catalan society.

KEYWORDS: Immigration, Protestantism, Huguenots, bigamy, Inquisition

INTRODUCCIÓ

Mentre una multitud de catalans saquejava el palau de la Inquisició de Barcelona el març de 1820, un turista nord-americà, Andrew Thorndike, que es trobava casualment visitant la ciutat va aprofitar l'ocasió per adquirir uns quants documents sobre els judicis inquisitorials. Una vegada traduïts a l'anglès, els va publicar a Boston l'any 1828. En concret, es tractava de tres judicis corresponents als anys 30 del segle XVII, mentre que la resta pertanyia als segles XVIII i XIX.¹ Pel que fa a la documentació del segle XVII, cal destacar que en dos de cada tres casos l'acusat per la Inquisició barcelonina era un immigrant d'origen francès.

Davant aquestes dades es podria argumentar que a causa de l'atzar la presència francesa hauria pogut sortir sobrerrepresentada. Però res més lluny de la realitat, si ens atenem als testimonis de l'època. Així, un informe d'un oficial de la Inquisició de l'any 1559 destacava que «algunos luteranos tengo en las cárceles, gente de poco lustre y strangera, que comen a costa del Rey» i es comprometia a desplaçar-se ben aviat cap a la frontera francesa atès que és de «de donde nos viene el mal».²

No oblidem que en aquells moments Catalunya i per extensió la resta de territoris que configurava la Monarquia Hispànica estava patint una veritable allau migratòria procedent del Migdia francès que ha estat estudiada especialment per Nadal i Giralt, Gual i Gual i Millàs entre molts d'altres.³ Al marge de les dificultats econòmiques que aquests nousvinguts

1. William MONTER, *La otra inquisición. La inquisición española en la Corona de Aragón, Navarra, el País Vasco y Sicilia*. Barcelona 1992.

2. AHN (=Archivo Histórico Nacional). Inquisició. Llibre 736. ff. 312-313, 376-376v i 428. Referència extreta de William MONTER, *La otra inquisición...* p. 135.

3. Sense ànim de ser exhaustius referenciem aquelles publicacions més destacades. Jordi NADAL, Emili GIRALT, *La population catalane de 1553 à 1717. L'emigration française et les autres facteurs de son développement*. Paris 1960. Jordi NADAL, Emili GIRALT, *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVI*. Mataró 1966. Valentí Gual, "Gavatxos", *gascons, francesos. La immigració occitana a la Catalunya Moderna (El cas de la Conca*

estaven patint als seus llocs d'origen (males collites, desequilibri entre població i recursos, qüestions personals), un altre motiu que va esperonar aquest degoteig poblacional va ser l'esclat de les Guerres de Religió entre catòlics i hugonots. Aquest fet i el temor real o imaginari per part de les autoritats del país que aquests nousvinguts s'erigissin en una quinta columna per a la propagació de les idees protestants a l'interior de la Monarquia Hispànica va desembocar en una veritable cacera de bruixes per part del Tribunal del Sant Ofici.

En aquest sentit, l'objectiu del present article consistirà a analitzar, per una banda, la presència dels immigrants francesos al Tribunal del Sant Ofici de Barcelona (proporció de francesos encausats, principals delictes i exposició d'alguns casos) i, per l'altra, els mecanismes articulats per controlar aquests nousvinguts centrant-nos fonamentalment en la informació aportada pels expedients d'informació matrimonials del bisbat de Barcelona. Per mitjà d'aquesta tipologia documental establerta el 1577, els esposos nascuts fora del bisbat de Barcelona havien de presentar testimonis que confirmessin la seva solteria i la seva fe catòlica. En bona mesura es tractava d'un instrument que pretenia perseguir els dos mals endèmics dels quals eren acusats els immigrants francesos: l'heretgia i la bigàmia.

Així, doncs, l'estudi de la presència francesa al Tribunal del Sant Ofici barceloní a partir de les dades aportades per la bibliografia i per la consulta d'una reduïda mostra de la sèrie dels processos inquisitorials dipositats a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, així com el buidatge dels expedients d'informació matrimonial dipositats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona ens han de permetre confirmar si realment els immigrants francesos van arribar a constituir un perill real per a l'ortodòxia catòlica o si, contràriament, pel fet de ser una població flotant i poc arrelada van esdevenir un buc expiatori de tots els recels i les suspicàcies de la societat catalana.

de Barberà). Barcelona 1991. Carles MILLÀS, *Els altres catalans dels segles XVI i XVII: La immigració francesa al Baix Llobregat en temps dels Àustria*. Barcelona 2006. Alexandra CAPDEVILA, *Quan la terra promesa era al sud. La immigració francesa al Maresme als segles XVI i XVII*. Mataró 2014.

LA PRESENCIA DELS IMMIGRANTS FRANCESOS AL TRIBUNAL INQUISITORIAL DE BARCELONA

Els orígens del Tribunal inquisitorial de Catalunya es remunten al 26 de març de 1233, quan per mitjà d'una butlla papal Gregori IX n'autoritzava la constitució. Tanmateix el 14 de maig de 1484 es configurava un nou Tribunal Inquisitorial a Barcelona amb uns trets força distintius. A diferència de la primera Inquisició catalana d'època medieval que no reconeixia altra autoritat superior que la del Pontífex, ara es passava a una Inquisició en mans castellanès i en què les seves instàncies superiors residien en el Consejo Supremo i en el Gran Inquisidor instal·lat a Castella.⁴

Al marge de l'existència d'una inquisició prèvia, una altra peculiaritat consistia en la seva ubicació geogràfica. Així, es tractava ras i curt d'un tribunal de frontera. El seu àmbit d'actuació s'estenia per l'arquebisbat de Tarragona i els bisbats de Vic, Girona, Elna i l'Urgell. Per tant, havia de vetllar per la salvaguarda de la franja marítima i la cadena pirinenca que limitava amb el regne de França. Com en la resta de tribunals fronterers, com els d'Aragó o Navarra, es pot pressuposar que en la seva actuació es devia estar condicionat per un cert component de xenofòbia i de sentiment antifrancès. No oblidem que aquest període es circumscriu en una de les etapes de màxima tensió política entre les corones francesa i espanyola.

Malgrat l'enorme responsabilitat que aquest organisme havia d'assumir, no endebades hi havia la convicció real o imaginària que des del vessant pirinenc penetraven els llibres i el pensament hugonot a terres de la Monarquia Hispànica, aquest tribunal estava tocat de soca-rel per la manca de recursos materials i humans. Així, el 1622 els inquisidors de Barcelona es lamentaven que el tribunal de la ciutat comtal: «es singular en España en razón de no hacerse los autos de fe con la grandeza y decencia que se hacen en todas las demás inquisiciones y que esta inquisición es muy pobre y así lo que se había de hacer en autos públicos será más conveniente que se haga en alguna iglesia cuando esto sea necesario».⁵ En aquest mateix sentit, la lectura dels informes elaborats arran de les visites realitzades al Tribunal als anys 1544, 1550 i 1561 revela que entre els visitadors sovint-

4. Josep Maria MASSONS, «La Inquisició a Valls (1501-1697)»: *Quaderns de Vilaniu* 22 (1982), p. 37-47.

5. Joan BADA, «El Tribunal de la Inquisició en Barcelona. ¿Un tribunal peculiar?»: *Revista de la Inquisició* 2 (1992), p. 109-120.

tejavan les queixes sobre la falta de llibres de registres i d'actes al marge de la manca de personal per poder arribar a tot el territori.⁶

Un dels principals problemes que sorgeix quan es tracta d'analitzar l'actuació dels diferents tribunals inquisitorials és justament el de les limitacions documentals. Així, disposem d'un ampli ventall de recerques que s'han atansat des de múltiples punts de vista a l'actuació dels tribunals inquisitorials de Santiago de Compostel·la,⁷ València,⁸ Toledo,⁹ Granada,¹⁰ el País Basc,¹¹ les Canàries¹² i Valladolid.¹³ No obstant això, tal com assenyala Fajardo un dels problemes que s'observa és la manca d'homogeneïtat en les recerques, la qual cosa dificulta en certa manera la comparabilitat dels resultats.¹⁴

Cal destacar les aportacions Blázquez, que va focalitzar les seves investigacions en l'actuació del tribunal barceloní a través del seu llibre titulat *La inquisició a Catalunya*, així com en la publicació del Catàleg dels processos inquisitorials del Tribunal del Sant Ofici de Barcelona.¹⁵ Tot i que parafraçant Bada caldria millorar o completar alguns detalls com

6. Joan BADA, «El Tribunal de la Inquisición...», p. 109-120.

7. Jaime CONTRERAS, *El Santo Oficio de la Inquisición en Galicia (poder, sociedad y cultura) 1560-1700*. Madrid 1982.

8. Ricardo GARCIA CÁRCEL, *Los orígenes de la Inquisición española. El Tribunal de Valencia. 1478-1530*. Barcelona 1976; *Herejía y sociedad en el siglo XVI. La Inquisición en Valencia, 1530-1609*. Barcelona 1980. Stephen HALICZER, *La inquisición y sociedad en el reino de Valencia (1478-1834)*. València 1993. Anita GONZÁLEZ RAYMOND, *Inquisition et société en Espagne. Les relations de causes du Tribunal de Valence. (1566-1700)*. París 1996.

9. Jean-Pierre DEDIEU, *L'administration de la foi. L'Inquisition de Tolède (s. XVI-XVIII siècles)*. Madrid 1989.

10. Flora GARCÍA IVARS, *La represión en el tribunal inquisitorial de Granada. 1550-1819*. Madrid 1991.

11. Iñaki REGUERA, *La Inquisición española en el País Vasco (El Tribunal de Calahorra 1515-1570)*. Sant Sebastià 1984. Antonio BOMBÍN, *La Inquisición en el País Vasco. El Tribunal de Logroño, 1579-1610*. Bilbao 1997.

12. Francisco FALARDO, *Hechizería y brujería en Canarias en la Edad Moderna*. Las Palmas 1992.

13. Angel PRADO MOURA, *Inquisición e inquisidores en Castilla. El Tribunal de Valladolid durante la crisis del Antiguo Régimen*. Valladolid 1995. *Las hogueras de la intolerancia. La actividad del Tribunal Inquisitorial de Valladolid, 1700-1834*. Valladolid 1996.

14. Francisco FALARDO, «La actividad procesal del Santo Oficio. Algunas consideraciones sobre su estudio»: *Manuscrits* 17 (1999) 97-117.

15. Juan BLÁZQUEZ, *La inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*, Toledo 1990. «Catálogo de los procesos inquisitoriales del Santo Oficio de Barcelona»: dins *Espacio, Tiempo y Forma* IV/3 (1990), p.11-158.

ara l'onomàstica o la toponímia d'aquest catàleg, es tracta d'una valuosa eina que sintetitza i clarifica el comportament d'aquest tribunal.¹⁶

Paral·lelament cal mencionar principalment els treballs inicials de Fort i Cogul,¹⁷ així com les investigacions de Contreras.¹⁸ Dins les obres d'història general del tribunal inquisitorial consignem, també, alguns treballs que han dedicat algun capítol a l'estudi del Sant Ofici barceloní aportant algunes dades inèdites. En aquest sentit cal ressaltar Lea,¹⁹ Kamen,²⁰ Bennassar²¹ i, especialment, Balancy²² centrat aquest últim en la presència francesa en aquest tribunal.

Molts d'aquests treballs s'han fonamentat en el buidatge sistemàtic de les relacions d'*autos* de fe o els processos inquisitorials per mitjà dels quals s'han extret aquelles dades que es consideraven més rellevants (la nacionalitat de l'acusat, la cronologia, el tipus de delictes i la sentència). No obstant això, cal anar amb compte a l'hora d'utilitzar aquestes fonts amb finalitats estadístiques per diverses raons: el risc de pèrdues documentals, així com les fluctuacions dels criteris de qualificació. En concret, moltes de les causes que apareixen com a suspeses no van passar de la fase d'informació i no van desembocar en un procés. Paral·lelament, el fet de recórrer únicament al buidatge dels *autos* de fe impossibilita conèixer molts dels processats que no van ser condemnats a sortir en aquestes relacions.²³ Per tant, resseguint Fajardo, no es tracta tant de rebutjar aquesta sèrie documental, sinó més aviat d'utilitzar-la com una eina d'aproximació quantitativa.²⁴

Així, doncs, un breu repàs a les dades subministrades per la bibliografia revela un predomini dels acusats d'origen francès en el tribunal inquisitorial barceloní. A tall d'exemple, Monter estima que un 58,36% dels sentenciats

16. Joan BADA, «El Tribunal de la Inquisición ...», p. 109-120.

17. Eufèmia FORT I COGUL, *Catalunya i la Inquisició. Assaig d'un coneixement despassionat de la institució*. Barcelona 1973.

18. Jaime CONTRERAS, Gustav HENINGSEN, «Forty-four thousand cases of Spanish Inquisition (1540-1700): Anlysis of a Historical data Bank», dins *The Inquisition in Early Modern. Studies on Sources and Methods*. Delkab 1986, p. 100-129.

19. Henry CHARLES, *Historia de la Inquisición española*, Madrid 1983.

20. Henry KAMEN, *Cambio cultural en la sociedad del Siglo de Oro. Cataluña y Castilla, siglos XVI y XVIII*. Madrid 1998, p. 217-222.

21. Bartolomé BENNASSAR, *Los cristianos de Alá. La fascinante aventura de los re-negados*. Madrid 1989.

22. Elisabet BALANCY, «Les immigrés françaises devant le Tribunal de la Inquisition de Barcelone», dins *Les français en l'Espagne à l'époque modern*. Paris 1990.

23. Francisco FALARDO, «La actividad procesal del Santo Oficio...», p. 110.

24. *Ibidem*.

a galeres durant el període 1560-1640 al tribunal de la ciutat comtal havien nascut al regne de França.²⁵ Per la seva banda, d'una mostra de 1.735 persones acusades per aquest tribunal en el període 1578-1635, Kamen en destaca que un 27% procedia de l'Hexàgon. Ara bé, aquesta proporció podria haver estat més important si s'hagués incorporat en aquests càlculs les dades corresponents als dos decennis anteriors.²⁶ Finalment, segons Blázquez el número de francesos que van tenir algun problema amb la Inquisició barcelonina es va situar al voltant als 1.097 casos, la qual cosa representava aproximadament un 20% de tots els encausats.²⁷

Si els càlculs estadístics evidencien un predomini dels immigrants francesos, els informes i els testimonis coetanis confirmen aquesta percepció. Així, el 1560 un secretari de la Inquisició barcelonina encarregat de la confiscació dels béns dels acusats resumia l'actuació d'aquesta institució en els darrers quaranta anys amb la frase següent: «todos los seqüestros que hasta hoy se han hecho son de personas de poco, franceses, y gente de fuera destes Reynos, los demás pobres».²⁸ Paral·lelament, amb relació a l'auto de fe celebrat el mes de maig de 1561 a la plaça del Rei de Barcelona el secretari del Consell de Cent ressaltava amb satisfacció que «trajeron a 21 penitentes y entre ellos había una mujer los demás eran franceses y un castellano».²⁹

Des del punt de vista del perfil dels acusats, s'observa un predomini d'aquells immigrants francesos que feia poc temps que havien arribat a terres catalanes i que no gaudien d'una sòlida xarxa de relacions socials que els facilités la integració i els protegís davant els recels i els atacs de la societat d'acollida. En aquest sentit, sovintegen els processos contra els treballadors eventuais i els rodamóns. A tall d'exemple, entre els francesos denunciats a l'any 1597 cal esmentar els següents casos. Per una banda, tenim el d'un immigrant francès conegut amb el nom de «el soldado» que es dedicava a vendre vidre per la zona del Penedès.³⁰ Per una altra, destaca Miquel Joan «*que anda por diferentes lugares haziendo calsas de agujas y acude a la villa de Valls*».³¹

25. William MONTER, *La otra inquisición...*, p. 381.

26. Henry KAMEN, *Cambio cultural ...*, p. 219.

27. Juan BLÁZQUEZ, «Catálogo de los procesos inquisitoriales...», p. 11-158.

28. AHN. Inquisició. Llibre 736. f. 458. Referència extreta de Henry KAMEN, *Cambio cultural...*, p. 220.

29. Henry KAMEN, *Cambio cultural...* p. 220

30. AHN. Inquisició, lligall 1592. Referència extreta de Henry KAMEN, *Cambio cultural...* p. 221.

31. *Ibidem*.

Sens dubte, aquesta circumstància i els recels que suscitava aquest col·lectiu va afavorir la proliferació de denúncies contra suposats casos de protestantisme, bigàmia o proposicions. Però abans d'analitzar les causes per les quals eren denunciats caldria plantejar-se quins eren els motius d'aquests recels i d'aquestes suspicàcies. Més enllà dels problemes sorgits arran de la convivència diària, hi havia dins l'imaginari col·lectiu una desconfiança envers aquest col·lectiu. En primer lloc, des del punt de vista polític les sovintejades tensions diplomàtiques entre la Monarquia Hispànica i la corona francesa en el decurs dels segles XVI i XVII van afavorir que es prenguessin tot un reguitzell de mesures repressives contra aquests immigrants (embargament dels seus béns en temps de guerra o l'exigència de contribuir per finançar la guerra), la qual cosa els abocava inexorablement a ser objecte del ressentiment popular, parafrasejant Boeglin.³²

En segon lloc, la constitució d'unes xarxes franceses comercials, la proliferació de mercaders francesos a determinades ciutats, així com la competència dels teixits gals molt més atractius econòmicament va esperonar l'aprovació de tot un glossari de mesures de caire restrictiu. En aquest sentit, al 1629 els gremis de Barcelona prohibien als francesos l'exercici de cap càrrec. Boeglin constata com aquesta galofòbia es va manifestar a través de saqueigs i actes de vandalisme als barris francesos o a les seves botigues, especialment, a la dècada dels 40 del segle XVII.³³

Finalment, i en tercer lloc, caldria afegir com a element determinant el factor religiós. Algunes de les diòcesis de procedència van despuntar pel fet de ser zones que havien patit més directament els efectes d'aquesta confrontació religiosa. Per exemple, quan Solminihac va arribar a Càors l'any 1638 per fer-se càrrec de la diòcesi, es va trobar en una situació decebedora: «ce grand ensemble se trouvait, depuis un siècle dans un état de bouleversement complet, causé par les guerres civiles du XVIIe siècle, qui avaient dévasté la région de 1561 à 1598».³⁴ El temor que alguns d'aquests nouvinguts s'allunyés de l'estricta ortodòxia catòlica va provocar que fossin mirats amb lupa.

Ara bé, si fins a mitjan segle XVI el risc de propagació de les tesis protes-

32. Michel BOEGLIN, *Luteranos franceses en la España de los Austrias. Aspectos culturales de un conflicto religioso*. <http://www.culturadelotro.us.es/actasehfi/pdf/2boeglin.pdf> [Consulta: 10 de juny de 2013]

33. *Ibidem*.

34. Jean-Pierre AMALRIC, «Franceses en tierras de España: Una presencia mediadora en el Antiguo Régimen», dins *I Coloquio Internacional Los extranjeros en l España Moderna*. Màlaga 2003. Vol. I, p. 23-27.

tants era vist com quelcom llunyà, el descobriment d'uns focus protestants a Valladolid i Sevilla als anys 1557 i 1558 i el temor que aquests plantejaments doctrinals arrelessin entre la població autòctona va engegar totes les alarmes.³⁵ Coincideix aquesta reorientació en les mesures de control i de vigilància per evitar la difusió de les tesis protestants amb l'arribada massiva d'immigrants francesos a terres catalanes, els quals precisament fugien de les Guerres de Religió. Tot plegat explica la proliferació de mesures repressives i de control com ara la interdicció dels súbdits de la Corona d'Aragó d'anar a estudiar a les universitats estrangeres, la prohibició que els oriünds del regne de França poguessin ensenyar, així com l'establiment de mesures de control davant la circulació de llibres.³⁶

Per tant, una vegada ressenyades les causes d'aquests recels i constatada la presència d'immigrants francesos entre els acusats per la Inquisició centrem el nostre estudi en les causes per les quals eren denunciats. A l'hora d'establir el conjunt de tipologies delictives, la bibliografia ha tendit o bé a mantenir les categories establertes pels inquisidors, és el cas de Heningsen i Contreras, o bé a incorporar alguns canvis, és el cas de Balancy o Blázquez.

Des d'una perspectiva de llarga durada, s'aprecia fins a quin punt les consideracions polítiques van influir en els inquisidors en la seva ofensiva antihugonota durant la segona meitat del segle XVI. Per contra, al llarg del segle XVII el ventall de delictes va esdevenir molt més heterogeni.³⁷ En qualsevol cas, la majoria dels treballs que s'han atansat a aquest tema confirmen que els francesos van despuntar en els delictes de luteranisme i bigàmia.³⁸ Probablement, tal com remarca Blázquez, les acusacions de luteranisme podrien ser superiors quantitativament parlant si s'englobessin les denúncies per «proposicions» i «paraules», ja que tot allò que pensaven o comentaven estava relacionat amb Luter o amb les seves doctrines des del punt de vista dels inquisidors. Una vegada destriades les causes per les quals eren denunciats, focalitzem l'anàlisi en aquests dos grans delictes: el luteranisme i la bigàmia.

35. Michel BOEGLIN, *Luteranos franceses ...*

36. Doris MORENO, *Representación y realidad de la Inquisición*, p. 497.

37. Elisabet BALANCY, «Les immigrés français devant le Tribunal de la Inquisition de Barcelone...».

38 Henry KAMEN, *Cambio cultural ...*

EL TEMOR REAL O IMAGINARI A LA PROPAGACIÓ DE «LAS COSAS
DE LA SECTA DE LUTERO»

En una carta de Felip II al virrei de Catalunya afirmava «ya sabeys en lo que andan en Francia las doctrinas de la mala secta de Lutero y el peligro que hay de lanzarse esta tierra (Catalunya) por la proximidad que tiene con Francia» i finalitzava l'escrit exhortant els inquisidors a visitar més sovint les localitats frontereres.³⁹

Amb tot, malgrat la proximitat amb França i el degoteig constant d'immigrants francesos, l'arrelament d'aquestes doctrines entre la població autòctona va esdevenir inexistent si ens atenem a les reflexions dels coetanis i a les dades estadístiques extretes dels processos i *autos* de fe inquisitorials. Així, a principis del segle XVII Pere Gil afirmava que «en lo que atañe a la fe católica (...) son tan firmes y tan enemigos (els catalans) de las nuevas invenciones de los Infieles y herejes que durante años han tenido a casi sólo cuarenta leguas por vecinos a los herejes de Francia y nunca ha entrado en Cataluña ni se ha hallado a ningún catalán que se haya hecho hereje».⁴⁰

Així doncs, tal com constata Blázquez, la població catalana es va mostrar indiferent davant aquestes idees religioses foranes. De fet, s'estima que únicament vint persones naturals de Catalunya van ser processades per aquest delictes, la qual cosa representa aproximadament un 2,5%.⁴¹ De tota manera, cal pensar, resseguint un altre cop Blázquez, que moltes d'aquestes acusacions devien estar motivades no tant per l'arrelament d'unes pràctiques protestants com pel fet de manifestar públicament algunes afirmacions que podien ser motiu de sospita.⁴²

Tanmateix, davant la proliferació de casos de luteranisme entre el col·lectiu francès cal preguntar-se quin era el comportament o tret distintiu pel qual el poble i la Inquisició podien identificar de manera unívoca que s'estava davant un cas de protestantisme. Sens dubte, la possibilitat de poder-lo reconèixer es complicava si tenim present que no existien tractats sobre teologia luterana traduïts al castellà. D'aquesta manera, parafrasejant Villanueva, s'avantposava la persecució fins i tot física a la refutació intel·lectual, ja que si se seguia aquesta última línia s'havien de citar textos

39. Juan BLÁZQUEZ, *La inquisición en Cataluña...* p. 162.

40. Henry KAMEN, *Cambio cultura...* p. 206.

41. Juan BOEGLIN, *La inquisición en Cataluña*

42. *Ibidem.*

luterans, la qual cosa podia comportar que els catòlics els poguessin llegir i, per tant, es contribuïa a difondre les seves idees i pensaments.⁴³ Aquest desconeixement de la doctrina luterana s'evidencia quan s'estudia les causes per les quals eren inculpats. Majoritàriament, es tendia a acusar de luteranisme aquelles persones que pel seu comportament o per les seves afirmacions s'assimilaven aparentment a aquesta doctrina quan en molts casos no ho eren i desconeixien el seu pensament.

Malgrat tot, a mitjan segle XVI la Inquisició va fer un intent per sistematitzar aquells aspectes del dogma catòlic que el protestantisme rebutjava. Així, els protestants es destacaven per la negació de l'existència del purgatori; per l'oposició a resar al sants i a la Mare de Déu; la negació de l'autoritat pontificia i les seves butlles; consideraven innecessari el celibat eclesiàstic; es negaven a confessar-se davant d'un clergue; no seguien els dies d'abstinència ni tan sols durant la Quaresma, i no reconeixien la presència real de Crist a l'eucaristia. Tot plegat va propiciar que qualsevol francès que defensés públicament qualsevol d'aquests punts fos considerat com a seguidor de "*las cosas de la secta de Lutero*".⁴⁴

Una lectura a les justificacions adduïdes per ser considerat seguidor de Luter confirma la utilitat d'aquest document. Així, en una conversació, el francès Jaume Potro afirmava «quien sabe si ay ynfierno o paraíso, ¿aveys estado vos allá?». Si tenim present que la negació del purgatori era un signe distintiu dels protestants, serà fàcil imaginar-se quin va ser el seu destí. Els testimonis van remarcar que «los que le conocen comúnmente murmuran de que le tienen por mal Christiano y que no quiere yr a misa».⁴⁵

En un altre cas, després d'haver escoltat el sermó del rector un diumenge de Quaresma, Antonio del Pex, natural de Castell Nou del regne de França i resident a Vilassar, va afirmar «que no creya que la Virgen María fuese Virgen antes del parto y después del parto».⁴⁶ En un altre document es denunciava a un immigrant francès perquè havia expressat els seus dubtes sobre la presència de Jesucrist en la celebració de l'eucaristia. Segons es desprèn del document, els testimonis certifiquen haver sentit que Joan de la

43. Joaquín PÉREZ VILLANUEVA - Bartolomé ESCANDELL BONET, *Historia de la Inquisición en España y América*. Madrid 1984, p. 158.

44. Michel BOEGLIN, *Luteranos franceses ...* p. 128.

45. AHN. Inquisición. Libro 731. f. 289. Referència extreta de Henry KAMEN, *Cambio cultural...* p. 207.

46. Benet OLIVA RICOS, *El Plet de l'escó: una microhistòria sobre les comunitats locals, el règim senyorial i la Contrareforma a la Catalunya del 1600*. Mataró 2007, p. 97.

Cheyra, pastor de bous del bisbat de Càors i resident a Sant Celoni, havia afirmat que «Dios estava tambien al fuego (...) y que no baxava del cielo a la hostia consagrada ni estava en ella sino por figura por que diziendose quatro o cinco missas a un mismo tiempo no podia estar en todas».⁴⁷ En un altre cas, es tractava d'un barber francès que havia estat acusat d'haver expressat que des del seu punt de vista la butlla papal constituïa «un abuso que en Francia no lo hay».⁴⁸

En algunes denúncies, més que identificar un dels set punts doctrinals s'observa que n'hi havia més d'un. Així, Joan de Espuche, sastre francès resident a Banyoles, va assenyalar que el Papa únicament es preocupava d'enriquir-se i els eclesiàstics «de putejar». Per acabar de rematar les seves declaracions va afirmar que els luterans fonamentaven la seva vida moral i material en la veritat que eren les Sagrades Escriptures i assenyala que la pau veritable es trobava a la pròpia llar estant bé amb un mateix sense necessitat d'haver de desplaçar-se als temples, ja que es podia pregar a Déu des de casa. Tal com era de preveure, la Inquisició va trobar suficients indicis per processar-lo i condemnar-lo a reclusió.⁴⁹

Ara bé, caldria preguntar-se fins a quin punt molts d'aquests processats podrien ser qualificats de luterans. ¿Havien tingut accés a un adoctrinament o senzillament pel fet d'haver entrat en contacte en algun moment de la seva vida amb alguns luterans coneixien quelcom molt vague i superficial del seu pensament? Cal tenir en compte que el perfil d'immigrant francès arribat a terres catalanes corresponia al d'una persona sense formació, ni inquietuds intel·lectuals, que es dedicava a les tasques del camp o a la menestralia i que vivia en els medis rurals.

Probablement, una bona part dels problemes s'expliquen pel medi d'on provenien aquests nouvinguts. Així, tal com ha pogut copsar Monter per mitjà de les relacions de causes, aquests nouvinguts procedien d'un ambient religiós no tan estricte com el que imperava als territoris de la Monarquia hispànica. En realitat, molts d'aquests francesos eren bons catòlics i desconeixien les doctrines de Luter. Però cal precisar que eren catòlics francesos originaris d'un ambient religiós més relaxat i els desagrada determinats aspectes de l'església hispànica com la butlla de la

47. AHN. Inquisició. Llibre 730. f. 262.

48. AHN. Inquisició. Llibre 730. f. 186-198v núm. 24. Referència extreta de William MONTER, *La otra inquisición...* p. 287.

49. AHN. Inquisició. Llibre 730 f. 112v-113. Referència extreta de Juan BLÁZQUEZ, *La inquisición en Cataluña...* p. 163.

croada. Respecte aquest punt s'estima que al conjunt de la Corona d'Aragó més de cent luterans van ser acusats de menystenir aquesta butlla i segurament d'aquests acusats només una petita minoria se'ls podria qualificar d'autèntics luterans.⁵⁰

En altres casos afloren les denúncies cap aquells francesos que havien fet algun comentari irònic o burlesc sobre l'Església o els costums catòlics. En determinades circumstàncies, el fet d'haver pronunciat algun reneç implicava engegar tota la maquinària inquisitorial. Així, Guillem Palomer, gascò resident a Catalunya, va ser acusat per tres homes d'haver renegat de Déu mentre estava treballant en una vinya.⁵¹ Balancy reproduïx alguns dels renecs més recurrents entre la població francesa: «*je renie Dieu*» i «*je jure à Dieu*».⁵² En d'altres casos les afirmacions presenten un component més personal «*Je préférerais porter sur la poitrine le sexe d'une jument plutôt qu'un agnus Dei*», «le nom de Jésus Christ, je l'ai à la pointe de la braguette» o «*ma verge dégainée, les femmes peuvent l'adorer à l'égal d'un Christ*».⁵³

Aquesta tipologia de denúncies s'enquadraria més en les anomenades "proposicions" o "paraules" que en l'heretgia. Si en el primer cas podia esdevenir més o menys controvertit acusar una persona de practicar l'heretgia, la situació s'agreujava quan es tractava de les «proposicions». En aquest sentit, Massons ens reproduïx un cas força il·lustratiu. Es tracta de Raphael Ricart, un jornalier francès, que l'any 1581 va comentar a un grup de persones que venien de l'església que això era igual que sentir bramar un ase i, a continuació, va assegurar-los que la missa era una bestiesa, que de cada capellà se n'havien de fer sis trossos i que a l'Hòstia consagrada no hi havia el cos de Crist. Quan un dels testimonis el va advertir que el podrien excomunicar, va replicar que tot plegat no eren més que paperets. Tanmateix, la seva actitud va canviar quan es va veure davant dels Inquisidors, ja que va reconèixer ser un bon cristià, anar a missa i confessar-se i combregar i que de tant en tant bevia més del compte. Finalment, la Inquisició va dictaminar que es tractava d'un «*hombre de corto entendimiento y mucha rusticidad*». Amb tot van posar-li com a càstig ser

50. Michel BOEGLIN, *Luteranos franceses en la España de los Austrias. Aspectos culturales de un conflicto religioso*. p. 129.

51. AHN. Inquisició. Llibre 731 f. 288.

52. Elisabet BALANCY, «Les immigrés françaises devant le Tribunal de la Inquisition de Barcelone», p. 58.

53. *Ibidem*.

assotat i remar a galeres durant tres anys gratuïtament. Amb aquesta pena es pretenia escarmentar-lo.⁵⁴

Encara que en el transcurs del segle XVII l'activitat inquisitorial contra els francesos va minorar, cal pensar que en determinats moments es va desenvolupar una veritable cacera de bruixes. Qualsevol immigrant francès era objecte de sospita i els recels s'agreujaven quan es disposava de proves feaents que havia pogut tenir qualsevol contacte amb els hugonots. En canvi, els anglesos, que també eren protestants, no van ser objecte d'aquesta persecució. En aquest cas, la Inquisició no els considerava un perill, ja que difícilment es relacionaven amb les classes populars a diferència dels francesos, que van tendir a casar-se amb donzelles del país.

Tot i la proliferació de denúncies a francesos per professar el protestantisme o per allunyar-se de l'ortodòxia catòlica, cal afirmar que el protestantisme difícilment va esdevenir un perill. De fet, ja s'ha esmentat que no es va arribar a detectar cap focus de protestantisme entre els catalans. En tot cas, les autoritats van maximitzar aquest problema amb una doble intenció: per una banda per justificar i ressaltar el paper del Tribunal de la Inquisició a Barcelona, i per l'altra com una arma de revenja i de persecució contra aquest col·lectiu.

Per la seva banda, els francesos assentats i integrats a Catalunya no van dubtar a constituir confraries gestionades per ells mateixos i sota l'aixopluc de les parròquies. Es tractava d'oferir mostres visibles de la seva religiositat davant la jerarquia eclesiàstica i la societat en general. Disposem de nombrosos casos de confraries gestionades únicament per francesos. Només pel Maresme sabem de l'existència d'una confraria de «francigenos» a l'altar de sant Sebastià i sant Roc a l'any 1591, a Mataró;⁵⁵ una «Illuminatio strangers» a l'altar de sant Sebastià de Teià a l'any 1602;⁵⁶ una confraria dels estrangers sota l'advocació de sant Marçal a l'any 1612 a Canet de Mar;⁵⁷ una confraria de francesos a l'altar de sant Jaume de

54. Josep Maria MASSONS, «La Inquisició a Valls (1501-1697)...».

55. Joaquim LLOVET, *Mataró dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Mataró 2000.

56. ADB. Visita Pastoral. T. 70. f. 110v. Alexandra CAPDEVILA, «La importancia de la inmigración en red como mecanismo de integración en la sociedad de acogida. La inmigración francesa en Cataluña durante el siglo XVII» dins *Actas del congreso Pirineos en red*, Graus 2012. http://www.espaciopirineos.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=743%3Aactas-del-congreso-pirineos-en-red-graus-mayo-2012-&Itemid=64&lang=es [Consulta: 10 de juny de 2012]

57. ADG (=Arxiu Diocesà de Girona). Visites pastorals. t. 79.

Vilassar⁵⁸ i, finalment, una confraria consagrada a sant Roc a l'altar del mateix nom a Pineda.⁵⁹

LA BIGÀMIA

La defensa del matrimoni cristià s'inicia al segle XVI amb els sínodes eclesiàstics que van lluitar contra la poligàmia, van prohibir el divorci i van perseguir els matrimonis clandestins. Tanmateix el Concili de Trento serà l'encarregat de defensar el matrimoni com un sacrament establint les seves regles com una institució social (amonestacions, registre matrimonial) i establint una jerarquia de comportaments repressibles: l'incest, l'adulteri i el concubinat. El consentiment mutu i la benedicció constituïran les dues legitimacions bàsiques del matrimoni.⁶⁰

La persecució de la bigàmia s'inicia cap a l'any 1570 a la Corona d'Aragó. Ara bé, a diferència de Castella, en aquests territoris aquesta ofensiva es va mantenir en el decurs del segle XVII.⁶¹ Sens dubte, la seva ubicació geogràfica emplaçada a la frontera amb el regne de França esperonava la proliferació de casos de bigàmia. De fet, a Catalunya s'estima que aproximadament el 37,4% dels processos engegats per aquest delictes corresponien a immigrants francesos.⁶²

L'Església considera el matrimoni com quelcom indissoluble. Per aquest motiu qualsevol vulneració d'aquesta institució era severament castigada pels tribunals laics i eclesiàstics. Les penes infringides acostumaven a tenir un caràcter exemplar i dissuasori. Així, l'home que maridava en dues ocasions era fuetejat i condemnat a remar a galeres entre tres i cinc anys.⁶³ A tall d'exemple, Miquel Batalla, del bisbat de Pàmies, va ser acusat d'haver-se casat en dues ocasions i per això va ser condemnat a dos-cents assots i a remar durant cinc anys a galeres.⁶⁴

A principis del segle XVI, ja hi ha documentats dos processos per

58. APVD (=Arxiu Parroquial de Vilassar de Dalt). Llibre de la confraria de Sant Jaume.

59. ADG. U-272 f. 105v.

60. Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, – Doris MORENO, *La inquisición. Historia crítica...* Barcelona 2000.

61. *Ibidem*.

62. *Ibidem*.

63. Josep Maria MASSONS, «La Inquisició a Valls (1501-1697)...».

64. AHN. Inquisició. Llibre 730. Miquel Batalla.1570.

bigàmia al Sant Ofici barceloní. Tot i que aquests afers eren competència d'un jutjat de tipus civil, en la concòrdia de 1512 es va determinar que els bigams fossin jutjats per la via ordinària. Amb tot, es va incorporar una clàusula en què es deixava la porta oberta a la possible inclusió del Sant Ofici: «...a menos que tengan creencias erróneas acerca del sacramento del matrimonio o sean sospechosos en la fe...».⁶⁵ Ara bé, no va ser fins a mitjan segle XVI, arran de les resolucions del Concili de Trento, que aquesta institució va començar a interessar-se per aquest assumpte.⁶⁶

La majoria dels processos engegats contra francesos acusats per bigàmia presenten les mateixes característiques. A causa d'unes determinades circumstàncies familiars i econòmiques, l'immigrant es desplaça cap a Catalunya deixant esposa i, a vegades, fills al seu país. Cal pensar que inicialment els viatges de tornada al seu lloc d'origen es van mantenir, però amb el temps aquestes anades i vingudes es van anar dilatant en el temps. A la Matricula de 1637 hi ha documentats casos d'immigrants francesos que malgrat tenir esposa a França reconeixen que feia cinc, deu o quinze anys que no hi havien anat. Per exemple, Ramon Retoret, pagès de Comenges i esposat a França, reconeixia que en els 22 anys d'estada a Catalunya únicament havia estat a França en quatre ocasions.⁶⁷ Un cas similar ens l'ofereix Joan Ciutat, que s'havia desplaçat dues vegades al bisbat de Rius per visitar la muller, encara que feia 18 anys que vivia a Catalunya.⁶⁸ La distància i el convenciment que difícilment seria reconegut propiciaria que el nouvingut francès s'acabés casant amb una donzella catalana i refent la seva vida.

Tanmateix, per mitjà dels processos inquisitorials ens ha arribat únicament una minúscula part d'aquells immigrants francesos en què l'atzar va provocar que l'arribada d'un veí del seu lloc d'origen o d'un familiar de la seva esposa al lloc on estava assentat l'identifiqués i s'acabés descobrint el seu engany. Probablement aquest hauria estat el cas de Joan Pegibert, àlies cantayre, del bisbat de Comenges, que va ser empresonat, perquè estant casat a França amb Peyrona Marro es va esposar de nou a Canet de Mar amb Clara Pongem. Una vegada demostrat que vivia la primera esposa, va ser enviat a galeres durant tres anys.⁶⁹

Tot i que molts intentaven adduir alguna excusa per justificar el seu

65. BLÁZQUEZ, J., *La inquisición en Cataluña*, p.178.

66. *Ibidem*.

67. ACA (=Arxiu Corona d'Aragó). Consell d'Aragó Lligall 551 Quadern 1.

68. ACA. Consell d'Aragó Lligall 551 Quadern 1.

69. AHN. Inquisició. Llibre 730.

comportament, n'hi ha que van tenir una reacció totalment contrària i fins i tot burlesca. Blázquez ens reproduceix la història del francès Guillem Merced, acusat a principis del segle XVII d'haver estat bigam. A diferència del que podia resultar versemblant, Merced reacciona i afirma que estan equivocats, que no s'ha casat en dues ocasions, sinó que ha arribat a passar per la vicària fins a quatre vegades. El primer enllaç matrimonial havia succeït a Sabadell. Poc temps després de la mort de la seva primera esposa havia maridat amb una noia anomenada Eulàlia que al cap de poc temps el va abandonar. Més endavant, Merced es va desplaçar cap a Peralada, on va conèixer la seva tercera esposa, anomenada Isabel. Tanmateix, després va esposar-se amb la Margarita. A l'hora de justificar la seva solteria o viduïtat acostumava a presentar el certificat de defunció de la primera esposa. Se li va imposar com a condemna rebre cent fuetades i remar durant cinc anys a galeres.⁷⁰

Sens dubte, es tractava de tota una provocació que qüestionava els mecanismes de control de l'Església a l'hora de combatre i evitar la bigàmia. Probablement, el Sant Ofici va haver de fer front a casos similars com aquests. Per aquest motiu l'Església es va veure abocada a prendre tot un conjunt de mesures més enllà de les tasques de control i dissuasòries del Sant Ofici. Una d'aquestes va ser l'exigència de presentació de documents o testimonis que corroboressin que no s'estava casat.

ELS EXPEDIENTS D'INFORMACIÓ MATRIMONIAL COM UN MECANISME DE CONTROL DEL LUTERANISME I LA BIGÀMIA

Davant el degoteig d'immigrants francesos arribats al bisbat de Barcelona, l'Església catalana va decidir articular tot un reguitzell de mesures per combatre la bigàmia i la propagació del protestantisme, que eren les principals causes per les quals eren processats els francesos. Una de les mesures que es va implementar va ser demanar a tots els nuvis que s'esposessin al bisbat de Barcelona procedents d'una altra diòcesi i/o que haguessin estat casats prèviament la presentació d'un document en què es justificués, per una banda, la seva solteria o viduïtat i, per altra, les seves conviccions catòliques.

El buidatge d'aquesta sèrie documental en el període comprès entre

70. Juan BLÁZQUEZ, *La inquisición en Cataluña ...* p. 178.

1577 (data d'inici de la documentació) i el 1700 ha permès conèixer quines eren les argumentacions més utilitzades per aquest col·lectiu i detectar alguns dels punts febles d'aquesta tipologia documental.

Des del punt de vista de la religiositat dels contraents, en els expedients d'informació matrimonial sovintegen els testimonis que confirmen que els nuvis són uns bons catòlics i que no hi ha màcula de protestantisme en el seu comportament. Per confirmar-ho s'insisteix que el futur contraent assisteix amb regularitat als oficis religiosos, i es confessa i combrega amb assiduïtat. Per exemple, un testimoni de Joan Cassanya afirma que «es bon cristià per quant lo ha vist oir missa moltes voltes los diumenges».⁷¹ En un altre cas es ressalta que «sap que és bon cristià per que lo ha vist confessar i combregar algunes voltes, oir missa i fer obres de cristià».⁷²

Malgrat que, com hem apreciat en l'apartat anterior, el risc que aquest col·lectiu esdevingués una quinta columna per a la propagació de les idees protestants entre la població catalana no va passar de ser un temor imaginari, el cert és que molts dels nouvinguts de manera directa o indirecta fan esment a la situació en què es trobava el seu país i al fet que el seu lloc d'origen havia estat escenari d'alguna escaramussa entre catòlics i hugonots. Per exemple, Pere Bordeus justifica la dificultat d'aportar testimonis del seu lloc d'origen que confirmin la seva solteria «per la molta dificultat que ya de pasar a França per les moltes guerres y luterans que son per a poder portar de allí testimonis com no és allí casat».⁷³ Un altra cas força il·lustratiu és el de Pere Gimel, treballador del bisbat de Llemotges. Un dels testimonis aportats declara que mai ha sentit dir que Gimel volgués tornar al seu lloc d'origen, ja que d'on és originari hi ha luterans i «no se diu missa ni y a esglésies».⁷⁴

Si tenim present que en els llocs de procedència d'aquest col·lectiu abundaven els hugonots, es pot comprendre la preocupació de les autoritats del país. Amb tot, cal pensar que difícilment un hugonot s'atreveria a posar els peus en territori de la Monarquia Hispànica pel fet que s'havia erigit en el paradigma de l'ortodòxia catòlica. En bona mesura s'exposava a caure a les mans del temut Tribunal Inquisitorial. Per tant, cal pressuposar que majoritàriament els immigrants arribats a la península devien ser

71. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Joan Cassanya. 1577. Caixa 5.

72. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Pere Gibert. 1580. Caixa 6.

73. ADB Expedient d'informació matrimonial. Pere Bordeus. 1591. Caixa 27.

74. ADB Expedient d'informació matrimonial. Pere Gimel. 1596. Caixa 41.

catòlics, tot i que amb una certa influència de la doctrina hugonota com s'ha assenyalat en l'apartat anterior.

Més enllà d'aportar proves fefaents sobre la seva catolicitat, els immigrants francesos van haver de presentar testimonis que confirmessin que no eren casats. A l'hora d'argumentar la seva solteria o viduïtat s'observa una reiteració en les justificacions. Quan el nouvingut havia arribat sent un infant a terres catalanes, en les declaracions es remarca que amb aquella edat difícilment podia haver estat casat a França. En aquest sentit, sovintegen els casos d'immigrants francesos arribats amb cinc, sis, set, deu o dotze anys. A tall d'exemple, reproduïm l'expedient d'informació matrimonial de Pere Gibert, mestre de cases del bisbat de Càors, en què assenjala que: «ha vint anys que habita en el present bisbat de Barcelona y lo més temps ha estat en dita parròquia de Llavaneres y no és tornat més a Fransa ni tampoc hi és casat perquè al temps que vingué no tenia més de deu o dotse anys ni tampoc és casat en altre part».⁷⁵

Ara bé, la situació es complicava quan el nouvingut havia tornat en algun moment al seu lloc d'origen. Davant la constatació que la bigàmia es produïa en la distància geogràfica, planava la temença de si en alguns dels seus viatges hagués pogut contraure esposalles amb una dona del seu país. Per esvair qualsevol ombra de sospita tant el futur contraent com els testimonis declaraven en alguns casos el motiu del retorn (una visita al pare o a la mare malalts, resoldre problemes d'herència o bé anar a recollir la partida de baptisme o el justificant emès pel rector de la seva parròquia conforme no era casat) i la durada del viatge. Hi havia el convenciment que com més curt hagués estat el viatge menys probabilitats hi havia que s'hagués pogut casar a França. Aquests viatges es caracteritzen pel fet de perllongar-se no més d'un mes; aproximadament quinze dies o tres setmanes a tot estirar. Així, el comengès Francesc Dorda reconeix que «alguns 10 anys ha que y anar y no stigué sinó 15 dias sense ser casat».⁷⁶

Tal com s'ha pogut apreciar en alguns dels processos reproduïts, també es podia donar el cas que l'immigrant s'hagués maridat en alguna de les localitats on havia residit abans d'establir-se al seu últim lloc d'estada. Per aquest motiu es demana que descriguin l'itinerari resseguit des que havien marxat de França. En alguns casos s'havien desplaçat inicialment a altres regnes, com ara Castella i Aragó, i des d'allà havien anat a parar a terres catalanes. Sens dubte, el fet de ser una població

75. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Pere Gibert. 1580. Caixa 6.

76. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Francesc Dorda. 1591. Caixa 28.

itinerant afavoria els recels. Sabedors d'això, els immigrants francesos, que una vegada arribats a terres catalanes sempre van residir a la mateixa localitat, presenten com a testimonis amos, veïns o companys de feina que confirmen que sempre els han vist romandre en aquella localitat i que mai se n'han absentat.

Qualsevol absència, per poc dilatada que fos en el temps, era motiu de sospita. D'aquí ve que en les seves exposicions els testimonis precisin que o bé perquè són veïns o bé perquè són amics o treballen junts, si haguessin marxat uns dies ho haurien sabut, ja que es veien molt sovint. Per exemple, un dels testimonis aportats per Francesc Claus de la diòcesi de Llemotges confessa que «fa 11 anys que el coneix tot aqueix temps lo ha vist estar a Mataró y Vilamajor sense tornar a Fransa. Lo veia tan sovint per la qual cosa és imposible que hagi anat a Fransa i era molt jove quan comensà a conèixer».⁷⁷

Quan es tractava d'unes segones esposalles, el vidu o la vídua optava per presentar algun document acreditatiu conforme la seva parella havia mort, o bé alguna persona que pogués corroborar la seva declaració perquè havia vist morir o enterrar la seva muller o el seu espòs. Per exemple, en l'expedient matrimonial de Francesc Artiguera, s'hi destaca el testimoniatge d'un veí que afirma que l'esposa d'Artiguera «va morir en casa de ell habrà 3 mesos».⁷⁸ En un altre cas s'afirma haver vist el futur contraent portar a enterrar la primera esposa.⁷⁹

En altres casos, la defunció s'havia produït a França, la qual cosa obligava a recórrer al testimoniatge dels immigrants francesos oriünds de la seva localitat o d'una població veïna o fins i tot a familiars seus. El traspàs es podia haver produït abans o després que el marit hagués emigrat. Per exemple, Joan Bargayrach havia emigrat essent vidu.⁸⁰ Per la seva banda, Ramon Comes presenta com a testimoni un nebot seu que corrobora que el seu oncle va enviduar a França.⁸¹ En altres casos es feia esment a les referències i a les informacions subministrades pels novinguts. En aquest sentit, en l'expedient d'informació matrimonial d'Andreu Moria un dels testimonis declara que sap que és vidu perquè «ha sentit a

77. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Francesc Claus. 1594. Caixa 36.

78. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Francesc Artigera. 1601. Caixa 50.

79. "Gabriel Noanch diu que de es que te us de rao coneix al dit Dardinyach ha vist portar a enterrar sa muller". ADB. Expedient d'informació matrimonial. Bartomeu Dardinyach. 1632. Caixa 85.

80. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Joan Bargayrach. 1591. Caixa 24.

81. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Ramon Comes. 1634. Caixa 87.

dir a moltes persones del lloch de la ciutat del bisbat de Marsella que sa muller era morta».⁸²

Atès que per justificar tant la seva catolicitat com la seva solteria o viduïtat resultava imprescindible presentar testimonis, cal plantejar-se a qui es recorria. En la majoria dels casos s'aporta com a declarants a compatriotes seus. Alguns eren nascuts a la mateixa localitat o a una població veïna i havien marxat plegats de França. El fet d'haver tingut trajectòries vitals paral·leles els convertien en testimonis del tot fidedignes; aquest és el cas de Pau Gendre,⁸³ que declara que era solter quan va marxar de França i que una vegada a Catalunya sempre havia romàs cèlibe.

En canvi, en aquelles circumstàncies en què el nouvingut havia tornat al seu lloc d'origen en algun moment es recorria a immigrants de la seva localitat o rodalies que haguessin arribat més recentment per tal que justifiquessin que l'havien vist tornar a França i que podien confirmar que no s'hi havia casat. En d'altres casos, els nouvinguts afirmen haver parlat amb la família del futur contraent i confirmen la seva solteria.

Així, un dels testimonis de Blasi de Fillonch afirma que «no és casat a Fransa i assò diu saber el testimoni perquè és estat el mes darrer a Fransa y en lo lloch de hont dit Blasi és natural i el testimoni és del mateix lloch y parla ab so pare y germans».⁸⁴

Paral·lelament, els anys d'estada al país havien afavorit la configuració d'unes relacions d'amistat, veïnatge i de treball amb la població autòctona, la qual cosa s'evidencia precisament en la presència d'amos, companys de feina o veïns que corroboren que sempre ha residit en aquella localitat, que s'ha comportat com a solter i que és un bon catòlic.

Tot amb tot, la lectura dels expedients d'informació matrimonial ha permès detectar l'arrelament d'alguna pràctica que crida l'atenció. Consignem un intercanvi de papers en alguns expedients d'informació matrimonial; és a dir aquells que figuren com a testimonis d'un nuvi, al cap d'uns dies, setmanes o mesos consten com a nuvis i els que eren contraents exerceixen com a testimonis. Caldria plantejar-se fins a quin punt no es podia haver acordat un pacte de silenci entre ambdós immigrants

82. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Andreu Moria. 1660. Caixa 3.

83. "Pau Gendre, mestre de cases de la Tor bisbat de Rius sap molt be es fadri y ho sap per coneixer lo com lo dit y esser vingut ell també de França de companyia de dit Pere Gendre y esser a mitja llegua prop del seu lloch y no ser tornat mes de França" ADB. Expedient d'informació matrimonial. Pau Gendre. 1616. Caixa 72.

84. ADB. Expedient d'informació matrimonial. Blasi de Fillonch. 1590. Caixa 24.

francesos. Així, si el 23 de gener de 1671 Pere Forts constava com a nuvi i Joan Flamali com a testimoni, el 31 de gener de 1671 Flamali assumia, ara, el rol de futur marit i Forts el de testimoniatge.

Finalment, si ens atenem a les dades extretes dels processos inquisitorials cal pensar que la bigàmia va esdevenir una pràctica més o menys arrelada, malgrat que la imatge que s'obté dels expedients d'informació matrimonial en sigui una altra de molt diferents. No obstant això, en algunes declaracions es fa esment de fugides o abandonaments de les esposes per tornar a França, la qual cosa ha quedat dins l'imaginari popular. D'aquí ve l'arrelament en el refranyer popular de frases com aquestes «Ai mares que teniu filles, no les deu a cap gavatx, que a les primeres renyines: Adéu, que a França me'n vaig».⁸⁵

Per exemple, Magdalena Nogués es va casar amb Pere Nogués, pescador de França, el qual al cap de vuit o nou mesos de ser casats va marxar cap a França i a partir d'aquí se'n va anar cap a València on va morir.⁸⁶

CONCLUSIÓ

En el transcurs d'aquestes pàgines, s'ha analitzat la presència francesa al Tribunal inquisitorial de Barcelona per mitjà dels actes de fe i els processos del Sant Ofici. En certa manera, la seva anàlisi ha confirmat la importància quantitativa d'aquest col·lectiu entre els acusats i ha permès copsar que van despuntar en els delictes de luteranisme i bigàmia.

Pel que fa al luteranisme, la lectura de les fonts coetànies i l'anàlisi dels diferents processos i actes de fe inquisitorials ha evidenciat fins a quin punt una bona part dels encausats desconeixia la doctrina o el dogma hugonot. La política religiosa engegada per la Monarquia Hispànica en temps de Felip II provocava que qualsevol comportament o desviació de l'ortodòxia catòlica fos titllat de luterà. Sens dubte, l'esclat de les Guerres de Religió a França, l'enemistat amb aquest país i el degoteig constant d'immigrants procedents d'aquestes latituds va contribuir a intensificar aquests temors i recels.

Tanmateix, la bibliografia ha apreciat com la major part dels francesos arribats a terres catalanes s'enquadraven amb un perfil d'immigrant

85. Joan AMADES, *Folklore de Catalunya. Cançoner. Cançons, refranys i endevinalles*. Barcelona 1951, p. 1233.

86. ADB. Expedients d'informació matrimonial de Bernat Badia. 1602. Caixa 42.

pobre, sense inquietuds intel·lectuals, que es desplaçava a la península a la recerca de feina i bons sous i que acabava treballant d'allò que se'ls ofería. El seu objectiu no era altre que buscar una vida millor o estalviar els diners necessaris per trametre'ls al seu lloc d'origen. Ara bé, molts d'aquests nouvinguts havien pogut sentir quelcom o haver estat en contacte amb els hugonots i podien tenir una idea molt superficial i vague d'aquest pensament.

De fet, al llarg d'aquest article s'ha fet esment a alguns immigrants francesos que afirmen que en els seus llocs d'origen no hi ha esglésies, perquè és ple d'hugonots. Per a molts d'aquests nouvinguts, el fet d'entrar en contacte amb una societat en què des del punt de vista religiós imperava una gran rigidesa que contrastava amb el tarannà més obert i tolerant de França va provocar la seva sorpresa i va afavorir la pronúncia de determinats comentaris. En aquest sentit, qualsevol afirmació, ja fos el rebuig de les butlles papals o la sorpresa davant el poder que exercia el Pontífex, era interpretada sota el prisma de l'heretgia.

Per tant, tot i que molts dels nouvinguts provenien de territoris on hi havia hugonots, cal pensar que difícilment cap francès que professés el protestantisme s'hauria atrevit a posar els peus als territoris de la Monarquia Hispànica. De fet, pràcticament no hi ha documentat cap focus de protestantisme autòcton a Catalunya. Encara que els immigrants francesos van despuntar en els processos inquisitorials acusats de seguir la secta de Luter, cal puntualitzar que la immensa majoria eren catòlics. Però es tractava d'un catolicisme diferent, no tan estricte ni rígid com el predominant a la Monarquia Hispànica. Probablement molts dels problemes i els recels s'haurien d'interpretar en aquest sentit.

Un altre delictes en què van despuntar els francesos va ser el de la bigàmia. Sens dubte, el fet de ser una població itinerant va afavorir l'arrelament d'aquestes pràctiques. Malgrat que es va exigir a partir de 1577 la presentació de testimonis o de proves que confirmessin la seva fe catòlica i la seva solteria o viduitat per mitjà dels expedients d'informació matrimonial, cal replantejar-se la veracitat i la utilitat d'aquesta font documental. Si tenim present que els encarregats de donar fe o confirmar el relat del futur contraent eren els amics francesos, els veïns del seu lloc d'origen i els seus familiars, planteja unes certes reserves. Però a tot això cal afegir que en alguns casos es produïa un intercanvi de papers: aquell que havia figurat com a testimoni del nuvi, quan es casava demanava al nuvi que testifiqués al seu favor.

Probablement, aquells casos d'immigrants arribats molt joves al Prin-

cipat i establerts de manera continuada al país no desperten tantes reserves com aquells que havien residit prèviament en un altre regne o havien arribat amb una edat més tardana. De fet, en els processos sovintegen els casos de nouvinguts que havien marxat de França deixant esposa i fills i que després d'un temps d'estada a Catalunya s'havien casat de nou o fins i tot immigrants francesos esposats diverses vegades a Catalunya. En aquest sentit, cal retenir la idea que en la Matrícula de francesos de 1637 abunden els casos d'immigrants temporers casats a França que reconeixen que fa més de cinc anys que no han anat al seu país. Tot plegat fa sospitar que si no ho havien fet ja, a la llarga acabarien formant una família a Catalunya.

En definitiva, el Tribunal Inquisitorial atès el seu caràcter fronterer va esmerçar els seus esforços a seguir i controlar el col·lectiu francès. Més enllà del fet que pogués esdevenir un perill real per a la propagació del protestantisme, el cert és que en la seva actuació va predominar una intenció dissuasòria i d'escarni públic quan no de revenja envers un país que per mitjà de les seves manufactures tèxtils feia la competència als productes autòctons. Aquest sentiment va ser traspassat a les classes populars i per aquest motiu mai no van faltar testimonis entre la població autòctona que confirmessin la veracitat dels delictes dels quals s'acusava als immigrants francesos. Ara bé, la Inquisició va castigar especialment aquells immigrants itinerants que no gaudien d'unes sòlides xarxes que els poguessin protegir. Precisament el fet de disposar d'amics, veïns, familiars o de ser membre d'una confraria constituïa una garantia, perquè els donava aixopluc, fet que confirma de nou les reserves que susciten els expedients d'informació matrimonial com a mitjà de control contra la bigàmia.

LA CONFRARIA DE MONTSERRAT DELS MERCADERS
CATALANS A LISBOA (SEGLES XVI-XVIII)

Mercè GRAS CASANOVAS

RESUM: En 1575, s'instituí una germandat de la Mare de Déu de Montserrat, dels naturals de la Corona d'Aragó, en el monestir benedictí de São Bento de Lisboa. Aquesta confraria montserratina va ser una de les més antigues establertes fora de Catalunya. Els estatuts de la germandat reflecteixen el rellevant paper dels mercaders catalans, que constituïren una important colònia mercantil en la capital atlàntica, amb un actiu comerç pel litoral valencià i català.

MOTS CLAU: Confraria, Germandat, Montserrat, Lisboa, mercaders catalans, estrangers, Corona d'Aragó

ABSTRACT: In 1575 was established a brotherhood of the Virgin of Montserrat, of the nature of the Crown of Aragon, in the Benedictine monastery of Sao Bento, in Lisbon. This guild was one of the oldest established outside Catalonia. The statutes of the brotherhood reflect the important role of Catalan merchants, which was an important trading colony in the Atlantic capital, with active trade by Catalan and Valencian coast.

KEYWORDS: Brotherhood, Montserrat, Lisbon, catalan merchants, foreigners, crown of Aragon

El 18 de setembre de 1575, anys abans dels estatuts que estan documentats de les confraries de Roma i Madrid, s'instituí a Lisboa una germandat¹ de la Mare de Déu de Montserrat, dels naturals de la Corona d'Aragó, erigida en el monestir benedictí de São Bento,² extramurs de Lisboa. En aquest article volem oferir una primera aproximació a la seva història.³

L'extensió arreu de la devoció a Montserrat va estar lligada a les fundacions i a la mobilitat dels monjos benedictins, però també va tenir molt a veure amb l'activitat dels mercaders catalans, i amb la implantació de petites colònies mercantils en ciutats amb fires financeres com el cas de Lió; centres tèxtils, com Rouen; o ports mediterranis, com

1. La documentació relativa a confraries a Lisboa es troba a l'Arquivo da Torre do Tombo, hi ha un catàleg, que no hem tingut ocasió de consultar, de Natália Nunes, *Confrarias. Irmandades e Mordomias*.

2. L'antic convent de São Bento és actualment la seu del parlament portuguès i de l'arxiu de la Torre do Tombo. Sobre els fons documentals de São Bento, vegeu José Mattoso, «Documentos beneditinos da Torre do Tombo», *Lusitania Sacra*, Lisboa, 8 (1967-1969), p. 223-305.

3. Biblioteca Nacional de España, Mss/6276, *Constituciones de la Hermandad de Nuestra Señora de Montserrate fundada extramuros de Lisboa, año de 1575 en el monasterio de San Benito*.

Càller, i atlàntics, com Lisboa, amb intenses relacions comercials amb Catalunya:⁴

«Largo sería enumerar una por una las Iglesias esparcidas por todo el mundo levantadas bajo la advocación de Ntra. Sra. de Montserrat; baste decir que en Palermo, Méjico y Lima hay prioratos muy famosos e il·lustres, en los que se venera con mucha devoción la copia de esta sagrada imagen. En París, Lión, Rouen y Tolosa de Francia, en Càller de Cerdeña, en Lisboa de Portugal, y en varias ciudades de España hanse fundado Iglesias o capillas bajo el titulo de esta Señora».

Els comerciants catalans agraïen les mercès rebudes de la Moreneta, i li demanaven la seva empara en una activitat amb tants riscos com la navegació atlàntica, sotmesa a tota mena de perills. Fins i tot la Companyia de Comerç de Barcelona, creada el 1756 per comerciar amb Amèrica, va fer a la Moreneta una ofrena consistent en vuit accions de la companyia:⁵

«La magnànima liberalidad de la Real Compañía de Comercio de Barcelona ofreció a esta amada, y celestial Patrona ocho acciones, correspondiendo atenta con igual bizarría a las misericordias que esta portentosa Reyna le dispensa».

ELS CATALANS A LISBOA

L'interès dels mercaders catalans pel món atlàntic està documentat per nombrosos treballs i en la primerenca participació en el comerç amb Canàries, el vessant atlàntic africà, i les noves conquestes portugueses i hispàniques.⁶ Des de la baixa edat mitjana existien uns continuats i intensos fluxos mercantils entre Catalunya i Portugal. La bibliografia relativa als

4. Cayetano CORNET Y MAS, *Tres días en Monserrat: guía histórica-descriptiva de todo cuanto contiene y encierra la montaña*. Barcelona, 1863, p. 471.

5. Cayetano CORNET Y MAS, *Compendio historial, o relación breve y verídica del Portentoso Santuario y cámara angelical de Nuestra Señora de Montserrat*, Imprenta de Pablo Roca, Barcelona, 1827, p.148.

6. Juan Manuel BELLO LEÓN-María del Cristo GONZÁLEZ MARRERO, «Los «otros extranjeros»: catalanes, flamencos, franceses e ingleses en la sociedad canaria de los siglos XV y XVI», *Revista de Historia Canaria* 179 (1997), p. 11-72; 180 (1998), p. 13-78. Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Las operaciones americanas de los Moradell», *XIII Congreso d'història de la Corona d'Aragó*, Palma de Mallorca, 1990, vol. III, p. 125-139.

vincles del comerç català amb l'Atlàntic acostuma a citar reiteradament el cas de Berenguer Artigues, mercader català de Barcelona, mort el 1450 a Lisboa, on tenia casa, dada que recull el 1779 Antoni de Capmany⁷ i que després repeteixen tots els historiadors posteriors. Les relacions es remunten, naturalment, a una colla d'anys abans. D'aquesta manera trobem que el 7 de setembre de 1424, Pere de Gualbes, mercader de Barcelona, nomena procurador Víctor Disbaure, mercader flamenc de Bruges, per reclamar uns béns i mercaderies que havia carregat a València, a la nau del difunt Gabriel Esquius, i que ara eren a Lisboa, per dur-los a Flandes, al port de Sluis («la Sclusa»), i després lliurar-los a Bruges al mercader català Guillem de Sopera.⁸

El tràfic continu de mercaderies i persones entre Lisboa i Barcelona consolidà aviat la presència d'una colònia catalana a la ciutat lisboeta que acabà per articular una confraria dels naturals de la Corona d'Aragó, a l'estil de les establertes per les diferents nacions en les principals capitals mercantils.

A finals del segle XVII, la monarquia hispànica amb prou feines tenia més enllà de mitja dotzena de còsols reconeguts, i alguns d'ells, més que pel seu contingut econòmic, es mantenien per inèrcia administrativa. El 1702, existien còsols, per nomenament reial, a Lisboa, Londres, Marsella, Rotterdam, Amsterdam i Mildeburg, a més d'uns quants en els estats pontificis, si bé aquests darrers depenien de la Congregació catalano-aragonesa de Montserrat, des que, el 1605, Felip III li va concedir el privilegi de la nominació de còsols des de Gaeta fins a Puerto Hércules. Amb la guerra de Successió van desaparèixer els còsols dels països aliats i tant Felip V com l'arxiduc Carles realitzaren el nomenament de còsols dels territoris que controlaven.

Segons J. Pradells Nadal, l'activa presència catalana en les relacions amb Portugal provenia en bona mesura de les activitats pesqueres, de la venda d'aiguardent per al comerç negrer dels portuguesos i a un creixent volum de productes colonials. Tot això podria explicar que els còsols acreditats a Portugal fossin d'ascendència catalana fins la guerra de Successió. Aquesta presència catalana és tan remarcable a Lisboa que fins i tot consolidà un consolat de la nació catalana a la capital portuguesa, i d'origen català serien els còsols fins i tot quan eren anomenats espanyols.

7. Antonio de CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona...*, Barcelona, 1779, p. 276-278.

8. Biblioteca de Catalunya, Perg. 83.

Cal tenir present que mentre que l'ambaixador tenia unes missions de representació política i institucional i el seu càrrec depenia d'una designació administrativa i reial, l'activitat del cònsol girava entorn de les activitats comercials, i per tant havia de conèixer en salvaments, taxacions, gravàmens a mercaderies etc. De fet, segurament es tractava d'un càrrec molt més fix i estable que el d'ambaixador, que depenia de les fluctuacions més polítiques, tot i que alguns casos el cònsol també va ser apartat de les seves funcions a causa d'un posicionament polític massa evident. De tot manera, els càrrecs es transmetien de forma endogàmica, i trobem referències a la successió del consolat de pares a fills o de sogres a gendres.

L'any 1688, després de la mort del darrer cònsol, Francisco Estéve[z], un altre català, Francesc Baranda, va obtenir el nomenament de representant consular a Lisboa. La remuneració pels seus serveis procedien de la imposició que gravava les mercaderies que els comerciants desembarcaven i embarcaven en el port lisboeta: una Reial Cèdula de 18 de juny de 1688 autoritzà a cobrar un 0,5 % sobre el valor de tots els gèneres de comerç que els espanyols realitzessin amb Portugal per via marítima, mentre que la tarifa es reduïa a un 0,25 % en el cas de les importacions i exportacions per via terrestre. Anys després Baranda compaginà la tasca de cònsol amb José Camins, que accedí al consolat de Lisboa en 1703 perquè Carles II concedí la futura al seu sogre, Francisco Baranda, com una mercè dotal per a la seva filla María, que s'hi havia casat en 1702. José Camins, apareix en 1715 com a pare de tres nois i quatre noies, tots vius.⁹

De fet, en el tombant del segle XVII al XVIII a Lisboa estava establerta una notable colònia catalana, de la qual tenim nombroses referències. El negociant Joan Verívol i Mandri participava assegurances marítimes de carregaments de mercaderies destinats a Lisboa els anys 1698-1699.¹⁰

L'any 1716, residien a Lisboa diversos catalans que feien d'agents de companyies i societats catalanes. J.M. Torras recull la presència a la capital atlàntica de Pasqual Bellsoley; Joan, Pau i Francesc Martí; i Bonaventura Capdevila (a Lisboa entre 1716-1733). En una carta de Pau Martí adreçada a l'apotecari i naturalista Salvador, el 9 de gener de

9. Jesús PRADELLS NADAL, *Diplomacia y comercio. La expansión consular española*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Alicante, 1992, esp. 345-348; del mateix autor, «Familia, élites y administración. Los cónsules españoles del siglo XVIII», a Juan Hernández Franco (ed.), *Familia y poder: sistemas de reproducción social en España (siglos XVI-XVII)*, Universidad de Murcia, 1995, p. 165-185.

10. Benet OLIVA I RICÓS, *La generació de Feliu de la Peña. Burguesia Mercantil i Guerra de Successió ...*, p. 123-124.

1720, el comerciant li dona records dels residents a Lisboa: «Mossèn Francisco Sala, Capdevila y demás catalans saluden a vostra mercè ab las suas memòries».¹¹

A banda dels residents fixos hi havia un flux constant de patrons i marins catalans, però també en menor mesura valencians i mallorquins, els quals practicaven la navegació de cabotatge entre Lisboa i els ports del litoral hispànic, des de Gibraltar, a Cadis, Màlaga, Cartagena, Alacant, Dènia, València, Vinaròs, Tarragona, Salou, Torredembarra, Barcelona i Mataró. Carregaven sucre, tabac procedent de Brasil, o bé pesca salada procedent de l'Atlàntic Nord, i venien part de la càrrega pel camí. Compraven altres productes amb l'import, i a vegades reservaven una part per a Barcelona. En el viatge d'anada es carregaven amb aiguardent, fruita seca, oli i llegums.

LES CONFRARIES D'ESTRANGERS

Les confraries d'estrangers¹² tenien una funció aglutinadora, i permetien organitzar una comunitat «nacional» entorn del vessant religiós i assistencial, centrat en una devoció o culte comú a tot el territori. Així, la comunitat italiana establerta a Lisboa estava cohesionada al voltant de la devoció a la Mare de Déu de Loreto (curiosament una marededéu negra com la de Montserrat),¹³ a la parròquia del Chiado, parròquia que depenia directament de la diòcesi de Roma (Sant Joan de Leterà) i per tant exempta de la jurisdicció del bisbe o patriarca de Lisboa.¹⁴

Al segle XVI moltes ciutats d'Espanya tenien capelles de Montserrat als monestirs de benedictins (Burgos, Silos, Monforte de Lemos, etc).¹⁵

11. Institut Botànic de Barcelona, Fons Salvador 02/05-02.

12. Sobre els fons de confraries conservats a Lisboa vegeu el treball de Pedro Penteadó, «Fontes para a história das confrarias: algumas linhas de orientação para uma pesquisa na Torre do Tombo», dins *Lusitania Sacra*, 2ª sèrie, 7 (1995), p. 151-180.

13. Nunziatella Allessandrini ha publicat nombrosos treballs sobre la comunitat mercantil italiana a Lisboa i sobre l'església de Loreto: «Reti commerciali a Lisbona nel secolo XVII: elementi di commercio globale», dins *Storia Economica XVIII* (2015), n.2, p. 215-298.

14. Carmine CASSINO, «Lisboa dos Italianos»: presença italiana e práticas de nacionalidade nos primeiros trinta anos do século XIX», dins *Cadernos do Arquivo Municipal*, 2ª Série Nº 3 (janeiro - junho 2015), p. 201-227.

15. Cayetano CORNET I MAS, *Tres días en Monserrat: guía histórica-descriptiva de todo cuanto contiene y encierra la montaña*. Barcelona, 1863, p. 162-172.

Igualment s'esdevenia en els monestirs de Portugal, Mèxic, Perú, Àustria, Hongria i França, on hi havia instituïda una confraria de la Mare de Déu de Montserrat, amb capella pròpia, dins dels monestirs de benedictins, perquè els monjos de Montserrat tenien destacats els seus monjos procuradors en aquests llocs per a fomentar la devoció a la Moreneta i recaptar almoines per a sostenir el monestir de Montserrat i els pelegrins que hi acudien, als quals se'ls donava acolliment i menjar durant tres dies.

Els mercaders catalans havien establert a Roma l'església i hospital de la Mare de Déu de Montserrat,¹⁶ segurament com una forma d'ajuda mútua en el cas de mercaders o agents desplaçats, i que potser devia cobrir, en absència de vincles o suports familiars, assistència en cas de malaltia i mort, enterrament, sufragis... A Roma, els precedents de l'església i hospital de Montserrat estan ben documentats i es pot afirmar que a finals del segle xv ja existien a Roma dos hospitals: Sant Nicolau y Santa Margarida, fundats per dues dones que coincidiren en el propòsit de fer de les seves cases hospitals per als seus connacionals de pas per Roma, a l'estil dels que ja existien per a altres nacions.... Tot i que la confraria romana data d'almenys de 1506, sembla que, formalment, els estatuts que es conserven són de 1589.

A Madrid, també hi havia esglésies i hospitals per a l'assistència de les colònies dels naturals dels diferents territoris italians (sota l'advocació de Sant Pere i Sant Pau); francesos (Sant Lluís); naturals de Flandes (Sant Andreu); portuguesos (Sant Antoni de Pàdua) ...

Segons M. Rivero Rodríguez, en el zenit del regnat de Felip III, esglésies i hospitals dels diferents territoris de la monarquia a la Cort foren la manifestació visible dels vincles existents entre cada consell i la nació «de donde toma el apellido», de manera que cada Consell era a l'ensem institució al servei del rei i representant dels territoris. I l'indret privilegiat del cerimonial particular dels respectius consells, també.¹⁷

L'any, 1616 un mercader català,¹⁸ Bernat Pons, membre del Consell

16. Maximiliano BARRIO, «La iglesia nacional de la Corona de Aragón en Roma y el poder real en los siglos modernos», dins *Manuscrits* 26 (2008), p. 135-163.

17. Manuel RIVERO RODRÍGUEZ, *La edad de oro de los virreyes. El virreinato en la monarquía hispánica durante los siglos XVI y XVII*, Madrid, Akal, 2011, especialment p.116-122.

18. Creiem que hi ha una atribució errònia en aquells que el d'origen napolità, segurament seguint Jean Vilar: José Ignacio Fortea Pérez, «Entre dos servicios: la crisis de la Hacienda Real a fines del siglo XVI. Las alternativas fiscales de una opción política (1590-1601)», dins *Studia historica. Historia moderna*, 17 (1997), p. 63-90. Pere Molas el

d'Hisenda des de 1602, va instituir una fundació per a un hospital per a naturals de la Corona d'Aragó en l'església de la Mare de Déu de Montserrat.¹⁹ Bernat era germà del Guillem Ramon de Pons, senyor de Montclar,²⁰ a més d'un notable pensador econòmic,²¹ pertanyia a la Junta de ministres convocada per Felip II cap a 1595, i presentà diversos memorials per tal de millorar la hisenda reial.²²

En aquest Hospital, acostumaven a reunir-s'hi els cortesans de la Corona d'Aragó, i on en diferents capelles de la seva església se celebraven les festes dels patrons d'Aragó, València i Catalunya.²³ La institució va rebre almoines també de Consell d'Aragó i de les universitats de València i Saragossa. N'eren els protectors els consellers més antics del Consell d'Aragó, i administrador el capellà d'honor de la Reial Capella.

Felip III va concedir algunes importants almoines a l'hospital, que fou traslladat del primitiu emplaçament al carrer Atocha. Calia assegurar uns ingressos estables per al manteniment de la institució, i en carta reial adreçada a la ciutat de Barcelona, el 6 d'octubre de 1619, el monarca ordenà que per a tots els graus de doctors, llicenciats, batxillers en teologia, cànons, lleis i medicina que es conferissin en els Estudis Generals, s'exigís una quota destinada a l'Hospital de Montserrat a la Cort.

L'any 1718, el cadàver del segon marquès de Montserrat, Anton de Camporells i Gallart, gran devot de Montserrat com la seva esposa Ger-

situa, encertadament, en la família dels Pons, senyors de la baronia de Ribelles, «Letrados y notables de la Corona de Aragón», », dins *Felipe II (1527-1598). Europa y la monarquía católica*, vol. 2, coord. José Martínez Millán, Madrid, Parteluz, 1998, p. 578-579.

19. Cayetano CORNET Y MAS, *Tres días en Monserrat: guía histórica-descriptiva de todo cuanto contiene y encierra la montaña*. Barcelona, 1863, p.162-172. *Compendio historial, o relación breve y verídica del Portentoso Santuario y cámara angelical de Nuestra Señora de Montserrat*, Imprenta de Pablo Roca, Barcelona, 1827, p. 11-12.

20. Fernando BOUZA, «La visión de Cataluña en el pensamiento castellano: Una Cataluña entrevista en libros y memorabilia de los cortesanos», dins *Manuscritos: Revista d'història moderna* 15 (1997) p. 135-148, especialment p. 144 i 145.

21. Gaspar de PONS, *Nueva Recopilación de Leyes del libro 9º referentes al gobierno y administración de la Real Hacienda y ordenanzas de los años 1569, 1593 y 1602 ordenadas con glosas y advertencias por Gaspar de Pons*, BN, ms. 2931.

22. Juan SEMPERE Y GAURINOS, *Biblioteca Española económico-política*. Tomo I. Barcelona, 1801, xliii-liv. A. MARTÍN LAREU, «El pensamiento económico de Gaspar de Pons. Referencia explícita a sus Diez Puntos de actuación económica presentados a Felipe II», dins J. de la Iglesia García, *Diez economistas españoles. Siglos XVI y XVII*. Madrid, 1991.

23. Archivo General de Palacio, Madrid, Sección Administrativa-Regio Patronato de Montserrat, lligall 7316.

trudis de Montserrat i Vives,²⁴ va ser sepultat transitòriament al monestir de Montserrat de Madrid, abans que les seves despulles fossin traslladades al poble segarrenc de Biosca, d'on era originari el seu llinatge. No deixa de resultar curiós que els dos devots de Montserrat, Camporrells i Bernat de Pons, el fundador de l'hospital, fossin membres del Consell d'Hisenda, i vinculats a la baronia de Ribelles dels senyors de Montclar, per tal com Josep de Montserrat i Vives, el sogre d'Anton i primer marquès de Tamarit, havia comprat la baronia de Ribelles, l'any 1671, al baró de Montclar, en Josep de Pons.

LA GERMANDAT DE MONTSERRAT A LISBOA

El manuscrit de les «Constituciones de la Hermandad de Nuestra Señora de Montserrate fundada extramuros de Lisboa, año de 1575 en el monasterio de San Benito» ens permet conèixer els noms dels destacats personatges que actuaren, en els primers temps de la confraria, en qualitat de protectors i conservadors. El títol de primer protector de la germandat va correspondre a Felip IV, el 27 de setembre de 1608; després aquest honor va correspondre, successivament, a Damián de Aguiar, el 13 de gener de 1609; el cardenal Albert, arxiduc d'Àustria, que confirmà els estatuts el 15 de gener de 1632; Margarida, reina d'Espanya; Fernando de Toledo; el duc de Nájera i la infanta Margarida. I finalment, el 1661, es menciona a Joana de Faro, comtessa de Tentugal (aparentment l'any que va néixer).²⁵

El primer conservador de la confraria, que havia de ser un personatge notable, va ser Ramon d'Oms. Segurament es tracta de Ramon d'Oms i de Calders, fill d'Antoni d'Oms, que havia estat batlle de Cotlliure. Ramon d'Oms lluità a la batalla de Lepant (1571) i, designat com a capità de nau, el trobem residint a Mallorca l'any 1573.²⁶ Ingressà com a cavaller a l'orde de Montesa (1591), i fou capità general de les galeres de Catalunya (1608-

24. Gertrudis sufragà la capella de la cova de Montserrat, i la construcció, entre 1691 i 1704, del camí de la muntanya ornat posteriorment pel rosari monumental. També deixà al monestir montserratí un reliquiari per a les Santes Espines, amb tres-cents trenta-dos diamants.

25. Joana de FARO (1661-1669), última comtessa d'Odemira i comtessa de Tentugal (en qualitat d'hereva del ducat de Cadaval).

26. VAQUER, Onofre, «Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (1)», dins *Bulletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 56 (2000), p. 199-226.

1615), participant en l'embarcament dels moriscos expulsats en 1609. Els Oms van ser un llinatge ben representat en els ordres militars al llarg del segle XVI i fins a principis del XVIII.²⁷

Els altres membres de la confraria pertanyien a l'estament mercantil,²⁸ en sintonia amb el que establien les ordinacions:

«Lo que se a de hazer quando hiziere ausencia alguno de los tres oficiales.

Ordenamos también que si se ofreciere que alguno de los tres oficiales de juez, escribano y procurador, quisieren hazer ausencia desta ciudad, como sea por más tiempo de dos meses, sean obligados a dar quenta dello al conservador o demás oficiales, para que, llamados a cabildo para ello los hermanos de la Corona de Aragón desta cofradía, nombren en su lugar persona si uviere mercaderes que entren en dicho officio y officios, y no aviéndolos, puedan nombrar oficiales condicionalmente, para que siempre que vinieren mercaderes entren en ellos, nombrándolos forçosamente los dichos hermanos y expeliendo a los oficiales.»

El text de les ordinacions ens permet identificar els prohoms que la dirigien en aquell moment:

«En el nombre de la Sanctíssima Trinidad, Padre, Hijo y Spíritu Sancto, tres personas y un solo Dios verdadero. Nos, don Ramon Doms, conservador de dicha hermandad de Nuestra Señora de Monsarrate y su capilla, y Gaspar Grao, y Pau Soler, Narcís Jofre, y Ma[e]stre Miguel y Diego Fernandes, oficiales de la dicha capilla y cofradía de Nuestra Señora de Monsarrate.»

Narcís Jofre era un hisendat i mercader de Mataró. A part de la producció de les seves pròpies terres, comprava la verema d'altres pagesos de la rodalia i la emmagatzemava en el seu celler, capaç d'encabir fins a 361 càrregues de vi. Narcís Jofre era casat amb Mariàngela Palau,²⁹ se-

27. Pere MOLAS, *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Ed. Curial, Barcelona, 1996, p. 204-205.

28. Sobre la presència de mercaders catalans a Lisboa, vegeu Garcia Espuche, Albert, *Un siglo decisivo Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Alianza, Madrid, 1998, p. 359-360, i 373.

29. ACA, Notarials Mataró, Antoni Puig, Manual 274.

gurament pertanyent a la família dels Palau, també mercaders.³⁰ Els Jofre comerciaven a mitjan segle XVI amb Mallorca: el 1572 està documentada l'activitat de Narcís Jofre a Mallorca entre 1574-1584; Antic Jofre, mercader de Mataró, residia a Mallorca, i el 1585 s'estava a Menorca; i el 1582 també consta la presència a l'illa d'Antoni Jofre, mercader català.³¹ Narcís Jofre, natural de Mataró, fou elevat a la dignitat de ciutadà honrat de Barcelona, el 1644. Les relacions comercials entre Mataró i Lisboa, transcendent l'habitual arc mediterrani, estan documentades des d'èpoques ben primerenques, i s'intensificaren al llarg dels segles següents.³²

Pau Soler va ser factor o corresponsal a Lisboa, juntament amb Baldiri Safont,³³ entre 1585-1597, d'una societat dels mercaders de draps Pau Puiggener i Joan Serra, comerciants que estaven entre els que tenien una xarxa més completa de representants al llarg de la costa peninsular, com mostren els llibres de procures dels notaris Nicolau Lentisclà i Francesc Gual, que recullen els poders atorgats en nom seu a mercaders emplaçats a València, Alacant, Cadis, Lisboa, Galícia...³⁴ La presència de Pau Soler als ports atlàntics és anterior, però, el 1575 ja devia fer cert temps que rondava per Lisboa, i el 1577 se'l pot trobar actuant a Galícia.³⁵ El seu soci Safont participà, a través de Francisco Duarte, en el proveïment de l'Armada Invencible, ancorada a Lisboa abans de partir cap Anglaterra.³⁶ Els llibres de Baldiri Safont donen fe dels seus negocis, especialment intensos amb Narbona, però també amb Sevilla (d'on obtenia suc de campetxe i sacs de campetxe picat), i dels

30. L'any 1586 Joan Palau de Mataró expedia cap a Lisboa 300 càrregues de vi, negoci que va proporcionar 360 lliures de beneficis. Vegeu Joan Giménez Blasco, *Economia i societat a Mataró, 1600-1639*, Mataró, 1984, p. 89.

31. VAQUER, Onofre. *L'Origen dels mallorquins*. Palma: El Tall, 2008. Posteriorment l'autor ha anat enriquint les informacions contingudes en aquesta obra en materials accessibles a la xarxa.

32. GARCÍA ESPUCHE, Albert, *Un siglo decisivo* ..., p. 359.

33. Es conserven diversos llibres de comptes de Baldiri Safont a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ORM vol. 2308 (1614-1618), 3414 (1613) i 3415 (1600-1602), en aquest darrer volum apareix esmentat en diverses ocasions Pau Soler; els llibres van acabar a la secció de Monacals a causa de l'herència del seu nét, el carmelita descalç Francesc de Sant Josep, Sala Safont (1631-1693).

34. Sobre els Puiggener vegeu Garcia Espuche, *Un siglo decisivo*..., p. 366, 369 i 402.

35. GARCIA ESPUCHE, Albert, *Un siglo decisivo*..., p. 360.

36. Bernat HERNÁNDEZ, «Hombres de negocios y finanzas públicas en la Cataluña de Felipe II», dins *Revista de Historia Económica*, Año XV. Invierno 1997, nº I, p. 51-86, esp. p. 63. Manuel GRACIA, «Aportación al estudio económico de la Gran Armada. Las libranzas del pagador Juan de Huerta en Lisboa», dins *Revista de historia naval*, 13 (1986), p. 58-71.

productes en general amb què comerciava: teles (pastell, estams blancs de Mallorca, teles angulemes, bales de Bretanya), tints tèxtils (campetxe, verdet de Lisboa); grans (blat, mestall, arròs) i oli; pesca salada (barrils de tonyina, sardina, sorra, arengada i bacallà); productes de l'entorn adroguer (sucre, gingebre, grums blancs de cera, crasses de bresca...), però també borra de bast (rebuig de la manufactura drapera emprada per a altre usos), sèu, ferro, llates, vi, paper, vidre per a vidrieres o truc de jugar a pala-mall, aigua de murtra, prunes d'escaldar... Especialment remarcable és l'intens tràfec de moles de molí i de moles d'esmolar,³⁷ procedents de Santa Maria de la Palma. En tot cas hi queda reflectit el comerç de cabotatge per la costera catalana i valenciana, i amb els importants ports d'Alacant i Cartagena, Eivissa i Mallorca, també amb Gènova i, ja en direcció atlàntica, destaca el port de Sevilla, d'arribada obligada dels productes americans, i remarcablement les almadraves portugueses i Lisboa que proporcionaven la pesca salada, que tenia tanta demanda a Catalunya.

Respecte dels altres mercaders, val a dir que encara no hem pogut establir de forma fidedigna la identitat o activitat de Gaspar Grau,³⁸ ni de Maestre Miguel i Diego Fernandes.

Les referències següents relatives a la confraria ja són de finals del segle XVII. En la liquidació dels costos de les operacions efectuades a Lisboa per una societat mercantil catalana, que estem estudiant, s'acostuma a incloure gairebé sempre una almoïna a Nostra Senyora de Montserrat. La societat Martí, Piquer i companyia, de la qual es conserva un copiadore de factures, actuà, si més no, entre el 6 d'octubre de 1696 fins al 27 de febrer de 1699.³⁹ De les més de dues-centes factures, gairebé la meitat, unes 90, són esteses a comerciants catalans i a patrons de barques del Principat. De fet, en les ordinacions de 1575 s'establia l'import del 0,25% en concepte de donatiu a efectuar a la germandat de la Mare de Déu de Montserrat per part dels naturals de la Corona d'Aragó, que sembla tenir un caràcter obligatori:

«Lo que se pagará de las mercancías que entraren y salieren en este reyno de Portugal.

37. Les moles de molí i d'esmolar eren objecte d'intensa exportació de Barcelona cap a València, vegeu Roberto BLANES ANDRÉS, «El tráfico exportador marítimo entre Barcelona y Valencia (1626-1650)», dins *Pedralbes*, 23 (2003), p. 717-732.

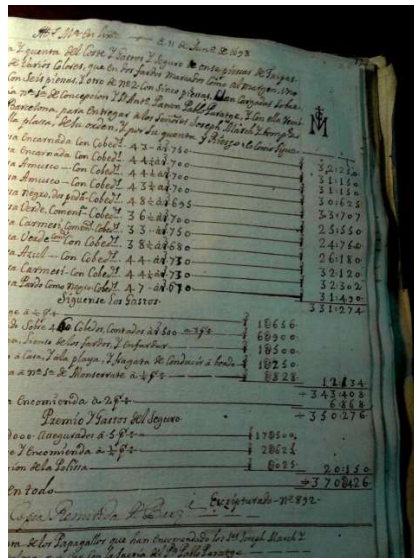
38. Un Gaspar Grau figura en un procés de 1604. Arxius de la Corona d'Aragó, Reial Audiència, Conclusions civils, vol .109, però segurament no és el mateix, segons informa Josep Capdeferro, que cita el document.

39. Biblioteca de la Universitat de Barcelona, ms.959.

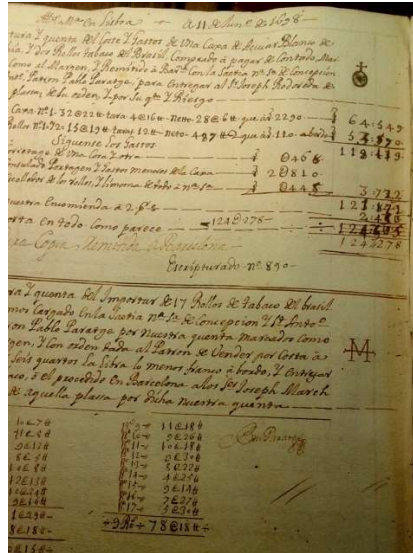
Ordenamos también que todo mercader o otra qualquier persona de la dicha Corona de Aragón que viniere a este reyno de Portugal con todo género de mercadería o la embiare qualquiera de la Corona consignada a qualquier nación, pague de cada cien cruzados un tostón,⁴⁰ y si el dicho mercader o otra persona cargare o mandare cargar más mercadería de la que truxo, pagará de lo demás también al respeto, relevándole la contía de que primero pagó, lo qual se distribuirá en las obres, fábricas y gastos de la dicha capilla y hermandad, siendo para aumento della y servicio de Dios y gloria suya».

Extractem aquí alguns exemples d'aquestes almoines estipulades:

11 de juny de 1698, tripa i felpes enviats a Josep March i companyia «Por limosna a Nuestra Señora de Montserrat a ¼ %, 828».

40. Tostón va ser el nom que es va donar a les monedes de plata de forma rodona, pes irregular i cantell llis encunyades per l'imperi hispànic en les seves colònies americanes en el segle XVI i que tenien valor de real de a quatre. En l'anvers estava gravat l'escut d'armes de Castella i Lleó, la corona reial dalt i a baix la llegenda «Carolus et Johanna Reyes Hispanorum et Indiorum». En el revers estaven gravades dues columnes sobre les onades del mar, cadascuna d'elles coronades amb la llegenda «Plus Ultra». El nom prové de l'italià «testone», paraula que es donava a certes monedes de Milà amb el cap o «testa» del rei. A Portugal, va estar en circulació durant el regnat de Manuel I amb el nom de «tostão» del regnat de Manuel I, en el primer terç del segle XVI.

11 de juny de 1698, sucre i tabac enviat a Josep Rodoreda de Barcelona, 118 lliures, 11 sous, 9 diners.

Limosna de todo a Nuestra Señora 445

A principis del segle XVIII, Joan Martí, amb una posició consolidada com a mercader a Lisboa, i que oficiava gairebé com a cònsol extraoficial dels catalans, i segurament amb un notable protagonisme en la confraria de Montserrat, va esdevenir agent al servei de la casa d'Àustria, aprofitant els abundants contactes que tenia i l'intercanvi setmanal d'informacions del Principat que li proporcionaven els patrons catalans que venien a comerciar a Lisboa, així com els seus enllaços financers amb tots els ports europeus.

Podríem lligar aquesta activitat de Martí a Portugal amb el document de 1702 que recull les peticions de patrons de barca catalans sobre pagament de taxes a Lisboa, en portuguès, que es conserva entre els papers de Josep Aparici.⁴¹ Al Principat, el Dietari de la Generalitat recull les iniciatives d'en Martí en relació a les taxes que havien de pagar les innombrables embarcacions catalanes que anaven a Lisboa a carregar sucre, tabac, espècies, a

41. Biblioteca de Catalunya, Fons del baró de Castellet, 42/1.

canvi de l'aiguarent, i els fruits secs que portaven de la costa catalana i valenciana. El 27 de novembre de 1702:

*«En aquest mateix dia han ordenat sas senyories [1702] a mi, secretari y scrivà major del General, cusís y insertàs en lo present dietari un recibo fet per Francisco Xavier Solanes, en Lisboa, als I del corrent, del qual apar que té rebut de Joan Martí, català, un despaig de data de XXI de agost pròxim passat firmat //456v // de Joseph Peres de la Puente, secretari de Estat de sa magestat,⁴² lo qual és assí cusit y signat de número CCLXXII, y fa per lo capítol LXXX de las últimas Corts, en lo qual està disposat lo que deuen pagar las embarcacions catalanas».*⁴³

El 4 de març de 1704 Martí advertia a Josep Aparici de l'arribada a Lisboa de l'armada de l'arxiduc i dels canvis que es veien a venir,⁴⁴

«Ja sabeu que és arribat lo archiduch ab lo gran comboy y armada, diuen que-s veuran moltes cosas novas aquest any. Yo no arrendaré las pells. Sia lo que Déu vulla y vulla Déu que sia lo que més convinga per lo bé de España y de la isglésia cathòlica».

Aquest frase indica que Joan Martí participava en l'arrendament de les pells. Existeix, des del segle XVI, una llarga tradició d'importació de cuirs i pells procedents d'Amèrica (especialment de Santo Domingo, però també d'altres indrets),⁴⁵ que proporcionaven primeres matèries per a l'adoberia

42. José Pérez de la Puente, cavaller de l'Orde de Santiago, era secretari del consell d'Estat per afers del Nord (hi havia una altra secretaria d'Estat per a afers d'Itàlia), i un funcionari expert del regnat de Carles II. Jubilat en la reorganització administrativa de 1706. Vegeu el treball de Concepción de Castro, *A la sombra de Felipe V: José de Grimaldo, ministro responsable (1703-1726)*, Madrid, 2004, p.144-145.

43. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, volum X, anys 1701 a 1713*, Barcelona, 2007, p. 241.

44. El príncep Jordi de Hesse acompanyà l'arxiduc Carles a Lisboa al març de 1704 i allí va ser nomenat vicari de la Corona d'Aragó, sent destinat juntament amb l'almirall George Rooke a bord de la flota anglo-holandesa del Mediterrani. En aquell moment Darmstadt mantenia contactes amb el «partit austriacista» de Catalunya que anava guanyant cada vegada més adeptes. Després del frustrat intent de prendre Barcelona el maig de 1704, una part dels conjurats de la ciutat embarcaren amb Darmstadt rumb a Lisboa –participant en la presa de Gibraltar– on es van reunir amb l'Arxiduc, mentre que la resta foren empresonats pel virrei Velasco.

45. Sobre la importació cap a Catalunya dels cuirs i pells: Garcia Espuche, *Un siglo...*,

catalana. El mateix Josep Aparici consta com a comerciant en cuirs i pells. Venia sola a diferents sabaters.

Diverses fonts corroboren que l'any 1704 ja es covava un sentiment austriacista en la colònia de mercaders de la Corona d'Aragó instal·lada a Lisboa, formada sobretot per catalans, i una de les seves trobades anuals obligatòries era per la Mare de Déu de Setembre, o de les marededéus trobades, com la de Montserrat, el 8 de setembre.⁴⁶

«El recurso a los santos, a las devociones populares y a su carácter identitario era el camino a seguir y así sucedería en la propia ciudad de Lisboa -de forma más hiriente para los borbónicos- durante la celebración de la festividad de Montserrat, el día 8 de septiembre, en la iglesia de São Bento. Sufragada por los comerciantes del reino de Aragón, la ceremonia reunió a buena parte de la colonia residente en Lisboa, que asistió a una polémica petición hecha por el religioso a cargo de los oficios para que los presentes, a petición del procurador general del «consulado de la nación española», Francisco de Baranda, rezasen dos avemarias, «una por la salud y buenos sucesos de aquel Rey y otra para que Dios favoreciese los intereses de la Casa de Austria permitiendo llegase Carlos Tercero a gozar de la Monarquía de España». Capecelatro tuvo conocimiento de lo acaecido a través de uno de los españoles que se encontraba en el templo y, tras reunirse con el embajador francés, escribió al secretario de Estado portugués un papel dando cuenta de la ofensa sufrida por la Casa de Borbón. Presionado por la queja interpuesta, pero sin poder actuar contra un partidario del archiduque, el gobierno cargó contra el clérigo y lo desterró a 30 leguas de la capital portuguesa. Era una forma de contentar a ambas partes y Capecelatro, por más que fuese «notorio» que la responsabilidad última recaía sobre Baranda, no pudo sino felicitar personalmente al secretario (Martín Marcos, 2012).⁴⁷

p. 399-400; i l'exportació des del Principat dels cuirs i pells obrats: Garcia Espuche, *Un siglo...*, p. 388.

46. *Días que se a de celebrar la Fiesta de Nuestra Señora. Ordenamos primeramente que a ocho día del mes de septiembre que se celebra la fiesta de la Natividad de Nuestra Señora, se haga la fiesta de la dicha capilla, con sus vísperas solemnes, missa y sermón, condicionalmente, que si alguna persona, por su devoción, la quisiere hazer, sea con licencia de los oficiales donde no ellos a costa de la capilla la hagan con la mayor solemnidad que se pueda.*

47. David MARTÍN MARCOS, «Ter o Archiduque por vezinho». La jornada a Lisboa de

Aquesta confraria funcionava amb tota normalitat encara a mitjan segle XVIII, però desapareguda, aparentment, la limitació dels confreres a la Corona d'Aragó, sembla que va passar a designar el comú d'espanyols, un clar reflex de la política unificadora borbònica, encara que, de ben segur, continuarien predominant els comerciants de l'arc mediterrani de parla catalana. D'aquesta manera, la «Irmandade de Nossa Senhora do Monserrate, da nação hespanhola, no mosteiro de S. Bento de Lisboa», celebrà, el 23 d'octubre de 1750, una oració fúnebre i panegírica en les exèquies del rei João V, pronunciada pel benedictí i predicador general Fr. Tomàs de Aquino, monjo de dit monestir.⁴⁸

APÈNDIX

*Constituciones de la Hermandad de Nuestra Señora de Montserrate fundada extramuros de Lisboa, año de 1575 en el monasterio de San Benito.*⁴⁹

Compromisso de la Hermandad de la bendictíssima Madre de Dios y Señora nuestra de Monsarrate, de la nación catalana, valenciana y de la corona de Aragón, fundada en el monasterio de San Benito, extramuros desta ciudad de Lisboa, en diez y ocho días del mes de septiembre del año de mil e quinientos y setenta e cinco.

En el nombre de la Sanctíssima Trinidad, Padre, Hijo y Spíritu Sancto, tres personas y un solo Dios verdadero. Nos, don Ramon Doms, conservador de dicha hermandad de Nuestra Señora de Monsarrate y su capilla, y Gaspar Grao, y Pau Soler, Narcís Jofre, y Ma[e]stre Miguel y Diego Fernandes, oficiales de la dicha capilla y cofradía de Nuestra Señora de Monsarrate, en el monasterio de San Benito extramuros desta ciudad, por ser en forasteros catalanes, valencianos y de la Corona de Aragón, cuya institución fue de nuestros pasados el año dicho de mil e quinientos y

Carlos III en el marco del conflicto sucesorio de la Monarquía de España», dins *Hispania: Revista española de historia*, Vol. 72, N° 241 (201), p. 453-474.

48. Biblioteca Nacional de Portugal, L 3245 A. Frei Tomás de AQUINO, *Oração funebre, e panegyrica nas Exequias do [...] Senhor D. João V celebradas pela Irmandade de N. Senhora de Monserrate da Nação Hespanhola no dia 23 de Outubro de 1750 na Igreja do Mosteiro de S. Bento de Lisboa*, Lisboa [1751].

49. Biblioteca Nacional de España, Mss/6276.

Monestir de São Bento da Saúde, dibuix aquarel·lat anònim, segona meitat de segle XVIII, MNAA.

setenta e cinco, ordenamos de comprometernos e hazer compromisso por acuerdo de todos los hermanos, por el qual nos puedan compeler a cumplir lo en el contenido y declarado so las penas en el puestas.

Días que se a de celebrar la Fiesta de Nuestra Señora

Odenamos primeramente que a ocho días del mes de septiembre que se celebra la fiesta de la Natividad de Nuestra Señora, se haga la fiesta de la dicha capilla, con sus vísperas solemnes, missa y sermón, condicionalmente, que si alguna persona, por su devoción, la quisiere hazer, sea con licencia de los oficiales donde no ellos a costa de la capilla la hagan con la mayor solemnidad que se pueda.

Las missas que cada año se han de dezir

Ordenamos también que todos los domingos del año se diga en la dicha capilla una missa por los hermanos della cantada, y otra rezada los viernes por los difuntos, pagando la limosna que fuéremos de acuerdo con el muy reverendo padre abbad del dicho monasterio, y el padre que dixere las missas dirá su responso y oración cantadas por las ánimas de nuestros difuntos.

Missa del día de Todos Santos

Ordenamos también que el día de Todos Santos o en su octavario, los oficiales de la dicha capilla y hermandad manden dezir en ella una missa cantada de réquiem con la offrenda que les pareciere por las ánimas de los hermanos difuntos, puesta su tumba en medio de la capilla.

Questén lo hermanos presentes a estas misas

También ordenamos que todos los hermanos desta cofradía asistan a estas dichas missas y no se descuiden de obligación tan importante, y los que faltaren será a cargo de los oficiales reprehender semejante descuydo.

Lo que pagan los que entraren por hermanos

Ordenamos también que la persona que se recibiere por hermano o hermana en esta hermandad sea de cuya vida e costumbres se infiera buena christiandad, y pagará de entrada para la dicha cofradía dos tostones de limosna, o lo que a lo oficiales della pareciere, y cada año que se celebrare la fiesta de Nuestra Señora de Monsarrate pagarán todos, cada uno dos tostones, con tal que a los tales se les dé un cirio de çera blanca, que lo pueda llevar a su casa para su devoción, del precio que a los oficiales pareciere, y al hermano o hermana que no pagare dos tostones no se le dé cirio.

Encargar a los hermanos se hallen presentes a las missas

Amonestamos también que todos los hermanos y cofrades desta hermandad que se pudieren hallar presentes a las misas que se dixeren todos los domingos y días de fiesta en la dicha capilla por razón de la hermandad,

asistan a ellas, así por el buen exemplo que desto se pretende, como por el fruto que en ello las ánimas consiguen.

Que visiten los hermanos enfermos

Ordenamos también que si algún hermano o hermana estuviere enfermo y tuviere mucha pobreza que, constándoles a los oficiales, lo visiten en nombre de la dicha hermandad prouevéndoles algún limosna hasta en cantidad de un cruzado, y si con esto no se remediare su necesidad, puedan hazer llamar a cabildo a los hermanos para que, conforme a lo se pudiere, a voluntad de todos, le faborezcan.

Orden para enterrar los hermanos y sus mujeres

Ordenamos también que si algún hermano o su muger muriere en esta ciudad, avisando dello a los oficiales, sean obligados a hazer llamar a los hermanos, acudiendo todos a su capilla, de donde saldrán con su cruz y cera, y por su orden yrán donde estuviere el difuncto, acompañándole hasta la yglesia o monasterio donde se oviere de enterrar, y el día siguiente, a costa de la hermandad, le mandarán dezir en la dicha capilla una misa rezada, la qual se diga a todos los hermanos, aunque mueran fuera de la ciudad, luego que de ello se tenga noticia.

Nombramiento de conservador y lo que es a su cargo

Ordenamos también porque el officio de conservador desta hermandad de Nuestra Señora de Monsarrate es de mucha calidad, que siempre se tenga consideración de nombrar en él persona de la Corona de Aragón, y tal que sea protector y amparo de la dicha cofradía, ante quien pasarán todas las cosas que en ella se ofreciere duda entre los hermanos, los quales se an de nombrar siempre por el tiempo que les pareciere, teniendo consideración que asista en esta ciudad de Lisboa, y quando el dicho conservador no acudiere con cuidado y buen zelo a las cosas pertenecientes a la honrra, pro e utilidad desta cofradía, o hiziere ausencia, puedan los dichos hermanos della, siendo llamados para ello, nombrar otro conservador en su lugar, respetando siempre las calidades que en él se requieren, anteponiendo en todo el servicio de nuestro señor y de la bendictíssima Señora de Monsarrate.

Orden de nombramiento de oficiales cada año

Ordenamos también que, acabado el año de oficiales que se entiende de juez procurador, escribano y dos mayordomos, siendo llamados para ello los hermanos de la corona de Aragón, porque no pueden serlo de otra nación. Juntos si se pudiere, el conservador, vel abbad del dicho convento, se elegirán por sus votos nuevos oficiales que sean de la dicha corona, los quales tomará el conservador, vel padre abbad, vel escribano del año pasado, y aquellos que más votos tuvieren quedarán elegidos en los officios,

a quien el escribano nuevamente nombrado leerá este compromiso estando allí juntos todos, encargándoles mucho el servicio de Nuestro Señor y gloria de la benditissima de Monsarrate, a los quales también los oficiales bien los darán su quenta de recibo y gasto, entregándoles por inventario los ornamentos y demás cosas de la dicha capilla, que el scrivano hará asiento, lo qual cumplirán dentro de diez días después que se hisiere el dicho nombramiento de oficiales, so pena que siendo en esto negligentes, pagarán cada uno de cera para la dicha capilla quatro libras.

Lo que es cargo del juez

Ordenamos también que teniendo atención que el juez desta hermandad es officio principal en ella, se tenga consideración, quando se nombrare por los dichos hermanos, de elegir siempre uno de los más principales, y de quien se tenga toda satisfacción, con el qual comunicarán el escrivano procurador y mayordomos lo que se uviere de hazer e hiziere en la dicha capilla, porque este es el officio del juez.

Lo que es a cargo del escribano

Ordenamos que siempre que se nombrare escribano en esta hermandad sea persona suficiente para tal officio, y de quien se presuma toda fieltad, porque a de ser a su cargo tener los libros de la cofradía, escribiendo e asentando en ellos los cabildos e ayuntamientos que se hizieren de hermanos, y lo proveydo e acordado en ellos, demás que a de asentar y escribir los que entrarán por hermanos della, y lo que demás fuere necesario a la dicha capilla.

Lo que es a cargo del procurador

Ordenamos también que el procurador desta hermandad tenga particular cuidado de cobrar todo lo perteneciente a la dicha capilla, y tener a su cargo los ornamentos y cera, defendiendo juntamente de los pleitos y de lo demás a la dicha capilla, haziéndolo con mucho cuidado y solicitud. Convocando también a los cabildos y ayuntamientos quando necesario fuere.

Lo que es a cargo de los mayordomos

Ordenamos también que los mayordomos que se an de nombrar quando los demás officios desta hermandad lo puedan ser oficiales y sirvan en la capilla conforme a la cantidad que fueren, teniendo gran cuidado de hallarse en ella quando les tocare, todos los domingos y fiestas del año, y adereçar la mesa de la cofradía de Nuestra Señora de Monsarrate, encender sus candelas y pedir por la iglesia limosna, la qual, acabada la misa, entregará a los oficiales que en la mesa estuvieren, para que la echen en el arca de tres llaves, asentándolo siempre en el libro que se escriben las

demás limosnas. Y si qualquiera de los dichos mayordomos, por enfermedad y otro justo impedimento, no pudiere ir algún día a servir, como es obligado, pueda enbïar a otro qualquiera hermano que lo haga por él, teniendo siempre particular cuidado que no aya falta.

Lo que se a de hazer quando hiziere ausencia alguno de los tres oficiales

Ordenamos también que si se offreciere que alguno de los tres oficiales de juez, escribano y procurador, quisieren hazer ausencia desta ciudad, como sea por más tiempo de dos meses, sean obligados a dar quenta dello al conservador o demás oficiales, para que, llamados a cabildo para ello los hermanos de la Corona de Aragón desta cofradía, nombren en su lugar persona si uviere mercaderes que entren en dicho officio y officios, y no aviéndolos, puedan nombrar oficiales condicionalmente, para que siempre que vinieren mercaderes entren en ellos, nombrándolos forçosamente los dichos hermanos y expeliendo a los oficiales.

Ningún oficial preste cosa alguna de la capilla

Ordenamos también que ningún oficial de nuestra capilla pueda emprestar cosa alguna della sin licencia del conservador o de los demás oficiales, y el que lo contrario hiziere pague todos los daños y menoscabos que las dichas pieças que ansí emprestare recibieren.

Que ofrezcan los hermanos a las misas que se hallaren de la capilla

Ordenamos también que los domingos y demás días que dixeren misas en la dicha capilla por la hermandad, los hermanos que se hallaren a ellas, dé cada uno alguna limosna, la qual se eche en el arca de la dicha cofradía, para que se distribuya con la demás.

Lo que se hará con los hermanos presos

Ordenamos también que si algún hermano de la dicha nuestra hermandad de la Corona de Aragón fuere preso por deuda o por otro qualquier delito, siendo honesto y teniendo necesidad que sea notoria, los oficiales della puedan pagar por él cantidad de mil maravedís.

Que se pueda fabricar ni deshacer lo fabricado en la dicha capilla.

Ordenamos también que ningún oficial de la dicha nuestra hermandad ni otro qualquier hermano della, inove, fabrique, ni deshaga cosa alguna en la dicha capilla sin dar quenta en cabildo, llamados para ello los oficiales y demás hermanos della, para que con su acuerdo y parecer de la mayor parte se haga, so pena que sea a su costa lo fabricado y lo derrivado se torne a hazer, assimesmo por orden de los oficiales y hermanos a su costa.

Lo que an de pagar los navíos que vinieren a este reyno.

Ordenamos también que qualquier género de navío que viniere a

este reyno de Portugal a cargar o descargar, como sea de los Reynos de Aragón pague para los gastos de la dicha hermandad y nuestra capilla, de cada navío pague un ducado e así al respeto, per las que más tuviere, lo qual tendrá cuidado de cobrar el procurador, el qual, con el escribano, lo pondrán en el arca de tres llaves de la dicha capilla, de que tendrá el padre abbad una, otra el juez y la otra el procurador. Y entiéndese que este derecho en cada navío es fuera de las limosnas y votos que en ello se hizieren para la dicha capilla.

Lo que se pagará de las mercancías que entraren y salieren en este reyno de Portugal

Ordenamos también que todo mercader o otra qualquier persona de la dicha Corona de Aragón que viniere a este reyno de Portugal con todo género de mercadería o la embiare qualquiera de la Corona consignada a qualquier nación, pague de cada cien cruzados un tostón, y si el dicho mercader o otra persona cargare o mandare cargar más mercadería de la que truxo, pagará de lo demás también al respeto, relevándole la contía de que primero pagó, lo qual se distribuirá en las obras fábricas y gastos de la dicha capilla y hermandad, siendo para aumento della y servicio de Dios y gloria suya.

Los días que tienen obligación de juntarse los hermanos en la capilla

Ordenamos también que todos los oficiales y hermanos de la dicha capilla que fueren de la Corona de Aragón, se junten en ella el día de Pasqua del Nacimiento de Nuestro Señor Jhesu Christo, y Pasqua de Resurreción, y día de San Juan Baptista, y el dicho día de la celebración de la fiesta de Nuestra Señora de Monsarrate, como serán obligados a venir, siendo llamados, y tratarán allí em particular, lo conveniente y necesario a la hermandad y al mexoramiento della para servicio de Nuestro Señor, haziéndolo asentar por su escribano, para que venga a noticia de sus sucesores.

Questen con el debido acatamiento los hermanos a la Missa

Ordenamos también que todos los hermanos que se hallaren a las missas de obligación de la dicha nuestra capilla que estén en ella durante las dichas missas con mucha devoción y silencio, así por lo que somos obligados como por buen exemplo, encargando a los oficiales miren y hagan que se guarde esto.

El tiempo en que se an de confesar los hermanos

Amonestamos encarecidamente a todos los hermanos desta cofradía que tengan especial cuidado de se confesar y comulgar en las cinco fiestas principales del año, es a saber, Pasqua del Nacimiento de nuestro redemptor Christo; y Pasqua de Resurreción, y Pasqua de Spíritu Sancto,

y el de la Natividad de Nuestra Señora, y el de su Asunción, de lo qual se encargará por nos hazer merced el Padre Abbad, teniendo cuidado de advertirnos desto ocho días antes de las dichas fiestas.

Para pedir limosnas para la capilla

Ordenamos que los oficiales desta nuestra hermandad puedan, con acuerdo de todos tres, nombrar persona o personas de quien se presume christiandad para que pidan por las calles desta ciudad algunos días limosna para las missas e obras de la dicha capilla de Nuestra Señora de Monsarrate, la qual se gaste en ellas y no en otra cosa en favor de los oficiales.

Ordenamos también, porque es justo, que se gratifique y pague el servicio que los tales hermanos desta cofradía hacen a Nuestro Señor y a la benditíssima de Monsarrate, honrrándolos con los officios desta dicha capilla, que no obstante que está ordenado en este compromisso que ningún oficial pueda ser nombrado en ninguno de los officios de juez, escribano y procurador, siempre que aya mecaderes, es agora nuestra voluntad y declaramos que siempre que qualquiera oficial o maestral dexare de serlo y exercitarlo, como sea de la nación, quede apto y suficiente para poder ser nombrado en qualquiera de los tres officios de juez, escribano y procurador. Y porque podrían ser tales los servicios y buena christiandad de los tales oficiales y maestres que merezcan toda remuneración, queremos que, aviendo esto y servido con todo cuidado y devoción en esta nuestra hermandad tiempo de quatro años, puedan ser nombrados en los officios de escribano y procurador, puesto que sean officiales.

El orden para mandar hazer la cera y guardar el cuño

Ordenamos también que toda la cera que se oviere de manda hazer para la dicha nuestra capilla y hermandad, que no la puedan mandar hazer sino el escribano y procurador juntos, llevando el cuño que entregarán al cerero que será el que con más comodidad y menos precio la hiziere y, acabada de hazer bolverán el cuño al cajón de la sacristía de la yglesia de Nuestra Señora de Monsarrate.

Sobre avisar a las mugeres de los de la Corona para que sean hermanas

Ordenamos también por quanto las mugeres de los hermanos desta Cofradía que son de la Corona de Aragón gozan de poder ser enterradas con la misma pompa que sus maridos, diziéndoles también sus missas de Requien, que sea a cargo del escribano y procurador avisarlas para que entren y se assienten por hermanas, pagando la limosna que se tiene de costumbre, y gozarán de las gracias e indulgencias que están concedidas a los tales cofrades en esta hermandad.

GRADOS MAYORES EN LA UNIVERSIDAD DE TARRAGONA
(1580-1624)¹

Rafael RAMIS BARCELÓ

RESUMEN: Este artículo estudia los grados mayores concedidos por la Universidad-Seminario de Tarragona durante el período comprendido entre 1580 y 1624. Se citan los doctores en Artes y en Teología, y se intenta identificar cada personaje, estudiado en el contexto universitario de la Corona de Aragón.

PALABRAS CLAVE: Tarragona, Universidad, Grados, Artes, Teología.

ABSTRACT: This paper examines the higher degrees awarded by the University-Seminar of Tarragona during the period 1580-1624. All Doctors in Arts and Theology are mentioned, and each person is identified and studied in the university context the Crown of Aragon.

KEYWORDS: Tarragona, University degrees, Arts, Theology.

1. Dirección postal: Edificio Gaspar M. de Jovellanos. Universitat de les Illes Balears – Instituto de Estudios Hispánicos en la Modernidad. Carretera de Valldemossa, km. 7.5, 07122 Palma de Mallorca. e-mail: r.ramis@uib.es. En el artículo utilizaremos las siguientes siglas: ACBE (Arxiu Comarcal del Baix Ebre, Tortosa), AMT (Archivo Municipal de Tarragona), BC (Biblioteca de Catalunya) y DGC (*Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, vol. IX).

El manuscrito *Historia del Estudio de Tarragona por Johannes Paulus Oller, 1624*, actualmente custodiado en el Archivo Municipal de Tarragona, y que contiene noticias de gran interés sobre los orígenes de la Universidad de Tarragona, fue transcrito por Ángel del Arco y publicado, junto con otros materiales, en un libro titulado: *La antigua Universidad de Tarragona: apuntes y documentos para su historia*.²

El libro ofrece la transcripción de los grados mayores que obran en el manuscrito, si bien no identifica a los personajes y, en algunos casos, hay algunas erratas en la transcripción, que hemos procurado subsanar. Presentamos aquí, tras la relectura del manuscrito, una exposición de dichos graduados mayores con la identificación de cada uno de ellos, hasta donde nos ha resultado posible.

El objetivo es triple: acercarnos a la prosopografía de los graduados, conocer su trayectoria y comparar los orígenes de la Universidad de Tarragona con los de las instituciones cercanas (Barcelona, Tortosa, Valencia y Mallorca).

LA UNIVERSIDAD DE TARRAGONA EN SU CONTEXTO

Fundada en 1574 gracias a los auspicios y munificencia del cardenal Cervantes, la Universidad de Tarragona fue la tercera que estuvo en pleno funcionamiento en el principado de Cataluña.³ Tras la Universidad de Lérida, fundada en 1300, en la segunda mitad del siglo xv hubo intentos de erección de distintas universidades en la Corona de Aragón, de los cuales no fructificó ninguno. Las Universidades de Barcelona,⁴ Gerona,⁵ Zaragoza⁶ y Palma⁷ tardarían décadas en cristalizar. Sólo la

2. Ángel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona: apuntes y documentos para su historia*, Tarragona, Tip. de F. Sugrañes 1918.

3. Véase la síntesis de Enric OLIVÉ SERRE - Josep M. PRATS BATET - Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona. Un trajecte de vuit-cents anys*, Tarragona, URV 2006.

4. Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*, Barcelona, Universidad de Barcelona 2005.

5. Jaume SOBREQÜÉS, *Els estudis universitaris a Girona al llarg de la Historia*, Girona, Col·legi Universitari de Girona 1978.

6. Manuel JIMÉNEZ CATALÁN - José SINUÉS URBIOLA, *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Zaragoza*, 3 vol., Zaragoza, Tipografía Académica 1922.

7. Jaime LLADÓ FERRAGUT, *Historia del Estudio General Luliano y de la Real Universidad Literaria de Mallorca*, Palma, Ed. Cort 1973.

Universidad de Valencia empezó a funcionar con regularidad a comienzos del siglo XVI.⁸

La Universidad de Barcelona empezó a colacionar todos los grados en 1559, y constituyó un contrapoder a la de Lérida. En paralelo a Tarragona, se sumó también Zaragoza y, pocos años después hubo una verdadera expansión de centros en Cataluña: Vic (1599),⁹ Tortosa (1600),¹⁰ y Solsona, pretendidamente fundada hacia 1620,¹¹ completaron el mapa universitario catalán.¹² Las Universidades de Perpiñán y Gerona tuvieron un funcionamiento institucional deficiente.

Al empezar a colacionar grados en 1580, la Universidad de Tarragona sólo tenía la competencia vecina de las de Lérida, Barcelona¹³ y Valencia.¹⁴ Todas ellas eran de carácter municipal, mientras que la de Tarragona era un seminario, nacido al calor de Trento, que sólo tenía Facultades de Artes y Filosofía¹⁵ y Teología. La Universidad de Vic, también municipal, aunque con una fuerte impronta episcopal, tendría también estas dos Facultades, al igual que la de Tortosa, que era un colegio-convento en manos de los dominicos.

La formación impartida en la Universidad de Tarragona era exclusiva para clérigos, si bien a ella se agregaron algunos prohombres de la ciudad, para hacer valer sus títulos de Maestros en Artes y para poder participar en la enseñanza y en las colaciones de grados. El propósito fundamental de la Universidad tarraconense era la formación de clérigos seculares, si bien

8. Amparo FELIPÓ ORTS, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVI (1499-1611)*, Valencia, Generalitat Valenciana 1993.

9. Josep GUDIOL I CUNILL, *La Universitat Literària de Vich*, Vic, Balmesiana 1924.

10. Enric QUEROL COLL, *L'antiga Universitat a Tortosa (1529-1824)*, Tortosa, Antena Cultural Tortosa -Universitat Rovira i Virgili 2013.

11. Rafael RAMIS BARCELÓ, «Sobre los privilegios de la Universidad de Solsona y los grados en leyes, cánones y medicina durante el siglo XVII», *Glossae. European Journal of Legal History* 12 (2015), p. 661-678.

12. Rafael RAMIS BARCELÓ, «La política universitaria de los Austrias en la Península Ibérica» en G. P. BRIZZI Y A. MATTONE (ed.), *Le origini dello Studio Generale sassarese nel mondo universitario europeo dell'eta moderna*, Bolonia, CLUEB, 2013, p. 103-116.

13. Véase Rafael RAMIS BARCELÓ, «Los grados en teología en la Universidad de Barcelona durante el siglo XVI», *Anuario de Historia de la Iglesia*, 24 (2015), p. 291-309.

14. Véase Amparo FELIPÓ ORTS - Francisca MIRALLES VIVES, *Colación de grados en la Universidad Valenciana Foral: (graduados entre 1580-1611)*, Valencia, Universitat de València, p. 2002.

15. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història de la Filosofia a Catalunya. La Càtedra de filosofia en l'antiga Universitat i Reial Estudi de Tarragona (1572-1846)» *Criterion* 9 (1927), p. 219-231.

el clero regular participó de la docencia y de las enseñanzas. Asimismo, el Cabildo tuvo un papel fundamental en el desarrollo de la institución.¹⁶

Para acceder al doctorado en Artes y Filosofía era necesario estar en posesión del título de bachiller y disertar sobre un punto de lógica y otro de filosofía natural. En cuanto a la promoción al doctorado en Teología, era necesario ser bachiller en dicha Facultad, haber cursado cuatro cursos, sostener conclusiones públicas e impartir lecciones de hora y media sobre el Libro de Sentencias de Pedro Lombardo.¹⁷ Se trataba, en ambos casos, de grados de solemnidad, que se colacionaban a personas que querían poseerlo para promocionar en la carrera eclesiástica o como contraprestación por la lectura en la Universidad. El doctor en Artes tenía que satisfacer para la colación del grado un total de 213 sueldos, mientras que el doctor en teología un montante de 373 sueldos. En ambos casos se repartían, en diferentes proporciones, entre la caja de la Universidad, el canciller, rector y asistentes, el secretario, el bedel, los examinadores y el receptor.¹⁸

El 27 de junio de 1580 se llevó a cabo la Constitución de la Universidad, a través del juramento de las autoridades y los profesores ante el Vicecanciller de la Universidad, Rafael Doms¹⁹ (o d'Oms²⁰), Arcediano mayor del Cabildo catedralicio, bachiller en Artes. El primero en jurar su cargo fue el Rector, Dr. Pere Torrents, teólogo graduado en la Universidad de Lérida. Acto seguido presentaron sus títulos y juraron el cargo de doctores claustrales, los siete siguientes maestros: Fr. Rafael Rifós, de la Orden de Predicadores, Doctor en Teología; Fr. Andreu Balaguer, de la misma orden, Doctor en Artes, Filosofía y Teología; Francesc Gras, prior de Reus, Doctor en Teología; Baltasar Cabestany, Rector de Tamarit, Doctor en Teología; el señor Monserrat Gil, Doctor en Artes y Filosofía; el reverendo Pau Martí, rector de Cambrils, Doctor en Teología y Fr. Jeroni Breix, trinitario, Doctor en Artes y Filosofía.²¹

16. Sanç CAPDEVILA, «La Seu de Tarragona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 10 (1934), p. 8-192 (fascículo independiente).

17. Véase Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 43-44.

18. *Ibidem*, p. 48.

19. Sanç CAPDEVILA, «La Seu de Tarragona», p. 138.

20. Isabel COMPANYS I FARRERONS i Montserrat SANTMARTI ROSET, *El llibre segon d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1579/1612)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2015, p. 9.

21. Ángel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 68.

LOS GRADOS MAYORES EN ARTES Y FILOSOFÍA

Vamos a exponer seguidamente la nómina de doctores en Artes, indicando algunos datos de los mismos. En primer lugar se hicieron las agregaciones de autoridades y profesorado.

El Magnífico Sr. Montserrat Gil, Doctor en Medicina,²² ciudadano de Tarragona, fue agregado el 27 de junio de 1580.²³ El mismo día fue agregado Fr. Jeroni Boix, de la Orden de la Santísima Trinidad,²⁴ de la cual llegó a Ministro Provincial, y el dominico Andreu Balaguer,²⁵ que luego sería obispo de Orihuela y Albarracín.²⁶ El 3 de octubre de 1580 fue agregado el Magnífico Señor Carlos Cisterer, Doctor en Derecho y Maestro en Artes,²⁷ que había sido colegial del Colegio Imperial y Mayor de Santiago de Huesca²⁸ y catedrático en la Universidad oscense.²⁹

El Magnífico Señor Bernat Bages, del pueblo de Aguiló, de la Diócesis de Vic, fue creado maestro el 11 de octubre del mismo año³⁰ y pasó a desempeñar una cátedra de filosofía.³¹ Bartomeu Roca, canónigo penitenciario de Tarragona y beneficiado en la Catedral de Barcelona, uno de los más ilustres profesores de la Universidad barcelonesa,³² fue agregado el 5 de abril de 1581.³³

El reverendo Pere Torrens, de Tarragona, Rector, fue creado doctor el 8 de noviembre de 1581.³⁴ El célebre Fr. Felip Guimerà, mercedario, escritor e historiador de su Orden, fue creado doctor el 10 de noviembre

22. Josep M. RECASENS I COMES, *El Municipi i el Govern Municipal de la Ciutat de Tarragona: Segles XVI i XVII*, Tarragona, Arola Editors, 1998, p. 16 y 176.

23. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 251.

24. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 251.

25. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 251.

26. Vicente JIMENO, *Escritores del reyno de Valencia: chronologicamente ordenados desde el año MCCXXXVIII hasta el de MDCCXLVII*, Valencia, en la oficina de Joseph Estevan Dolz, 1747, p. 310.

27. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 251.

28. José M. LAHOZ, «El Colegio Imperial y Mayor de Santiago de la ciudad de Huesca (1534-1842)», *Argensola*, 110 (1996), p. 116.

29. Ricardo DEL ARCO, *Memorias de la Universidad de Huesca*, Zaragoza, Oficina tip. de P. Carra, 1912, vol. 11, p. 200-204.

30. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 251.

31. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

32. Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, *La Universidad de Barcelona...*, p. 227.

33. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

34. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

de 1581;³⁵ con posterioridad, ocupó diversos cargos en su Orden y fue maestro general (1609-1617); asimismo fue consagrado obispo de Jaca, si bien murió en 1617, antes de tomar posesión.³⁶ Fr. Diego Ocon, trinitario, fue creado el 18 de junio de 1584³⁷ y fue Doctor Provincial y Vicario General de la Orden de la Santísima Trinidad.³⁸

El magnífico Francesc Bartomeu, ciudadano de Tarragona, recibió el grado el 24 de agosto de 1585.³⁹ El reverendo Bernat Vallés, de la diócesis de Vic, fue creado el 22 de mayo de 1586.⁴⁰ El reverendo Juan Ortoneda, de la diócesis de Tarragona, obtuvo la borla el 29 de mayo de 1586.⁴¹ El magnífico Jaume Martí, ciudadano de Tarragona, fue creado el 24 de octubre de 1586⁴² y fue profesor de Filosofía desde 1592 a 1597.⁴³ Francisco Feliu, canónigo de la Catedral de Barcelona, recibió el grado el 13 de mayo de 1587,⁴⁴ mientras que el reverendo Jeroni Bertran, de Tarragona, fue creado el 28 de agosto de 1588,⁴⁵ y fue profesor de la Universidad en 1596⁴⁶ y rector en 1599.⁴⁷ Asimismo, el reverendo Domènec Marian, de la Diócesis de Tortosa, fue agregado el 5 de junio de 1590;⁴⁸ luego fue canónigo, catedrático de Teología⁴⁹ y Rector entre los años 1597-1599, 1607 y 1610.⁵⁰

El magnífico Pere Pau Sanget, de Mallorca, fue creado el 14 de oc-

35. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

36. Vidal GUITARTE IZQUIERDO, *Episcopologio español (1500-1699): españoles obispos en España, América, Filipinas y otros países*, Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica, 1994, p. 133.

37. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

38. Diego Nicolás de HEREDIA, *Mystico Ramillete, historico, chronologico...*, Granada, Imprenta Real, 1741, p. 39.

39. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

40. *Ibidem*, f. 252.

41. *Ibidem*, f. 252.

42. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

43. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

44. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

45. *Ibidem*, f. 252.

46. Josep M. RECASENS I COMES, *El Municipi i el Govern...*, p. 116.

47. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 193.

48. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 252.

49. A. DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 46 y 48.

50. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 193.

tubre de 1591⁵¹ y el magnífico Jaume Revull, notario público de Tortosa y escribano⁵² recibió el grado el día 15 de diciembre de 1591.⁵³ Por su parte, Fr. Vicente Gómez, dominico, notable predicador e historiador de su orden,⁵⁴ fue creado el 20 de febrero de 1592.⁵⁵ Lluís Bofarull, reverendo de Tarragona, y catedrático de Filosofía de la Universidad,⁵⁶ y Rector del Seminario Tridentino de Tarragona,⁵⁷ recibió el grado el 28 de octubre de 1595.⁵⁸ El reverendo Marc Giral, clérigo de Tarragona, fue creado doctor el 26 de octubre de 1596⁵⁹ y fue catedrático hasta 1599.⁶⁰ Por su parte, Fr. Pedro Morales, trinitario, fue graduado el 18 de septiembre de 1597,⁶¹ y luego fue Provincial y Maestro General de su Orden.⁶²

Lluís Piquer, reverendo de Tarragona, fue creado el 22 de enero de 1598⁶³ y Fr. Vicenç Blanch, dominico, fue graduado el 25 de octubre de 1599⁶⁴ y ejerció como catedrático de Filosofía hasta 1602.⁶⁵ Fr. Agustín (de) Osorio, agustino, fue creado el 4 de agosto de 1600,⁶⁶ fue catedrático entre 1600 y 1602,⁶⁷ y desempeñó otros cargos, así como sobresalió como predicador.⁶⁸

El reverendo Cristòfor Ferran fue creado el 9 de septiembre de 1600.⁶⁹ Fr. Francesc Nunyes, de la Orden de San Agustín, tras haber

51. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

52. DGC, vol. 9, p. 1136.

53. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

54. Su obra más célebre fue *La Santidad rara, y milagrosos hechos de los Santos Ambrosio de Sena, y Iacobo Salomon, de la Orden de Predicadores*, Valencia, en la imprenta de Patricio Mey, 1624.

55. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

56. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

57. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris...*, p. 38.

58. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

59. *Ibidem*, f. 253.

60. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

61. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

62. Véase Pablo AZNAR, *Ejercicios espirituales*, Zaragoza, Juan de Lanaja, 1630, p. 8.

63. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

64. *Ibidem*, f. 253.

65. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

66. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

67. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

68. Rafael LAZCANO, *Agustinos españoles escritores de Maria*, Guadarrama, Madrid, 2005, p. 225-226.

69. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.

leído entre 1602 y 1603,⁷⁰ fue graduado el 11 de enero de 1608,⁷¹ y luego fue opositor a una cátedra en Valencia y rector del Colegio de San Fulgencio de la misma ciudad.⁷² El reverendo Joan Francesc Balcells, de la villa de Santa Coloma de Queralt, recibió la borla de Doctor el 3 de febrero de 1601.⁷³

El reverendo Jaume Toló, de la villa de Vilosell, fue creado el 22 de junio de 1601⁷⁴ y Macià Armengol, clérigo de Tarragona, fue graduado el 26 de octubre de 1601,⁷⁵ tras haber leído la cátedra mayor de gramática desde 1599.⁷⁶ Joan Castelló, reverendo de Valls se graduó el 7 de diciembre de 1601.⁷⁷ Miquel Font, comensal de la Catedral de Tarragona, fue creado el 4 de enero de 1602,⁷⁸ mientras que Bernat Cedó (o Sedó),⁷⁹ de la villa del Prat (diócesis de Tortosa), recibió el grado el 8 de enero de 1602⁸⁰ y desempeñó una cátedra de filosofía desde 1603 a 1605.⁸¹ Fr. Gaspar Barberà, dominico, fue creado el 27 de enero de 1602⁸² y luego fue catedrático perpetuo de teología en la Universidad de Valencia hasta su muerte, acaecida en 1629.⁸³

Fr. Ambròs Joan Martí, de la Orden de San Agustín, recibió el grado el 13 de febrero de 1602⁸⁴ y luego fue sustituto en la Universidad de Valencia.⁸⁵ El reverendo Joan Ferrer, clérigo de Santa Coloma de Queralt fue creado el 12 de junio de 1602⁸⁶ y fue catedrático de Filosofía hasta 1605,⁸⁷

70. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.
 71. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.
 72. Amparo FELIPÓ ORTS, *La Universidad de Valencia...*, 116.
 73. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 253.
 74. *Ibidem*, f. 254.
 75. *Ibidem*, f. 254.
 76. Àngel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 47.
 77. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 254.
 78. *Ibidem*, f. 254.
 79. Cf. Ignasi FELIU DE TRAVY, *El monestir de Santa Maria de Serrateix: una aproximació a la seva història*, Granollers, Ed. Monblanc, 1977, p. 66.
 80. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 254.
 81. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.
 82. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 254.
 83. José TEIXEDOR Y TRILLES, *Estudios de Valencia; historia de la universidad hasta 1616*, ed. de Laureano Robles, Valencia, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Valencia, 1976, p. 247.
 84. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 254.
 85. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisca MIRALLES VIVES, *Colación de grados...*, p. 77.
 86. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 254.
 87. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

al igual que el reverendo Fr. Joan Bayo, dominico, que fue graduado el 15 de febrero de 1604⁸⁸ y enseñó filosofía entre 1603 y 1606.⁸⁹

Pau Nogués, presbítero de Tarragona, se graduó el día 23 de noviembre de 1604⁹⁰ y Gaspar Ferran, reverendo de Vallmoll (diócesis de Tarragona), lo hizo el 25 de noviembre de 1604.⁹¹ Francisco Ortoneda, comensal de la Iglesia Catedral de Tarragona, fue creado el 15 de abril 1606,⁹² mientras que Fr. Francesc Miquel, dominico de Tarragona, obtuvo la borla doctoral el 27 junio de 1606.⁹³

El reverendo Gabriel Enveja, luego preceptor⁹⁴ y canónigo de Tarragona,⁹⁵ fue creado el 17 de octubre de 1607;⁹⁶ el reverendo Joan Serra, de la villa de Constantí obtuvo el grado el 21 de octubre de 1607;⁹⁷ el reverendo Antoni Mandri,⁹⁸ de la Orden de San Agustín, se graduó el 3 de septiembre de 1608;⁹⁹ y el reverendo Onofre Mensa, de Tarragona, obtuvo la borla el 8 de octubre de 1608.¹⁰⁰

Fr. Jeroni Vilar, trinitario, fue creado el 11 de septiembre de 1609¹⁰¹ y luego fue padre de la Provincia y examinador sinodal.¹⁰² Fr. Domingo Ximénez (o Ximenis), dominico, profesor de la Universidad de Gerona,¹⁰³ fue agregado el 12 de septiembre de 1609¹⁰⁴ y luego escribió una biografía de Fray Antoni Climent Domènech.¹⁰⁵

88. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 254.

89. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

90. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 254.

91. *Ibidem*, f. 255.

92. *Ibidem*, f. 255.

93. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 255.

94. Sanç CAPDEVILA, «La Seu de Tarragona», p. 155.

95. A. DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 65.

96. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 255.

97. *Ibidem*, f. 255.

98. José MASSOT, *Compendio historial de los hermitaños de Nuestro Padre San Agustín*, Barcelona, en la imprenta de Juan Jolis, 1699, p. 229. Indica que desempeñó, en diversos lapsos, cátedras de filosofía y de teología.

99. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 255.

100. *Ibidem*, f. 255.

101. *Ibidem*, f. 255.

102. Cosme GOMBAU, *Alegacion de derecho sobre la potestad y jurisdiccion de la real majestad del rey*, Valencia, Geronimo Vilagrassa, 1658, p. 131.

103. José M. COLL, «Miscelánea dominicana gerundense. Profesores dominicos en la Universidad de Gerona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 8 (1953), p. 230.

104. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 255.

105. Véase Luis BATLE PRATS, «Memoria sobre la muerte del reverendo padre fray

Joan Giner, clérigo de La Canonja, fue creado el 15 de septiembre de 1609¹⁰⁶ y Fr. Francisco González, mercedario, recibió el grado el 3 de julio de 1610,¹⁰⁷ mientras que Pau Navarro, reverendo de la ciudad de Balaguer,¹⁰⁸ obtuvo la borla el 6 de septiembre de 1610¹⁰⁹. Fr. Marco Antonio Sierra, mercedario, fue creado el 4 de septiembre de 1611;¹¹⁰ fue, al parecer, colegial en Salamanca y catedrático de Filosofía en la Universidad de Tarragona, durante muchos años.¹¹¹

Fr. Tomás de Laraz,¹¹² dominico, fue graduado el 11 de septiembre de 1612¹¹³ y Cosme Damián Vallés, clérigo de Cervera¹¹⁴ (diócesis de Solsona), obtuvo la borla el día 22 de junio de 1613.¹¹⁵ Josep Pàmies, reverendo, fue creado el 23 de mayo de 1614,¹¹⁶ y el reverendo Francesc Vidal, clérigo de Tarragona, el 31 de mayo de 1614.¹¹⁷ Fr. Joaquín Miquel, de la Orden de la Merced, opositor belicoso¹¹⁸ y catedrático entre 1614 y 1617,¹¹⁹ obtuvo la borla el 1 de agosto de 1614¹²⁰ y Rafael Ortoneda, presbítero de Tarragona, que había firmado la Censura de *El Quijote de Avellaneda*,¹²¹ fue creado el 20 de agosto de 1616,¹²² siendo canónigo y Vicario General de la Archidiócesis.

Antonio Clemente Doménech, O.P.», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 36-1 (1964), p. 27-31.

106. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 255.

107. *Ibidem*, f. 255.

108. Citado en J. Brudieu, *Els Madrigals i la Missa de difunts*, Barcelona, IEC, 1921, p. 32.

109. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 255.

110. *Ibidem*, f. 256.

111. Marcos SALMERÓN, *Recuerdos históricos y políticos de los servicios que los Generales y Varones Ilustres de la religión de Nuestra Señora de la Merced...*, Valencia, Herederos de Chrysostomo Garriz, 1646, p. 484.

112. Se graduó de Bachiller en la Universidad de Tortosa el 13/6/1612, BC, Ms. 3918, Libro de la Universidad, f. 10v.

113. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 256.

114. Véase Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas de cursos en la Universidad de València (1561-1707)*, Valencia, Publicacions de la Universitat de València, 2013, p. 260.

115. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 256.

116. *Ibidem*, f. 256.

117. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 256.

118. Ángel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 62.

119. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

120. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 256.

121. Antonio FERNÁNDEZ DE AVELLANEDA, *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2000, p. 191.

122. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 256.

Fr. Magí Rius, dominico, fue creado doctor en Artes el 17 de octubre de 1617¹²³ y Fr. Joan Rebullosa, trinitario, obtuvo la borla el 21 de agosto de 1618¹²⁴ y fue catedrático de Filosofía desde 1618 hasta 1624.¹²⁵ El reverendo Joan Feinós, de la Diócesis de Tarragona, obtuvo las insignias doctorales el 13 de julio de 1619¹²⁶ y Fr. Venturino Vidal, dominico, se graduó el 27 de agosto de 1620¹²⁷ y fue catedrático desde 1620 hasta 1626.¹²⁸

El reverendo Josep Respall fue creado el 18 de julio de 1621,¹²⁹ y fue catedrático de Gramática de la Universidad tarraconense,¹³⁰ y el reverendo Francesc de Gispert, canónigo de Tarragona,¹³¹ se graduó el 20 de julio de 1622,¹³² así como Dídac Josep de Berbegal, reverendo, que obtuvo la borla el 23 de julio de 1622.¹³³ Fr. Vicenç Boix, mercedario, fue agregado el 28 de abril de 1623¹³⁴ y Fr. Jeroni Saboya, esforzado opositor a cátedras¹³⁵ y catedrático desde 1624,¹³⁶ también mercedario, fue creado doctor el 19 de enero de 1624.¹³⁷

LOS GRADOS MAYORES EN TEOLOGÍA

El 27 de junio fueron agregados los siguientes maestros: Pere Torrens,¹³⁸ Fr. Rafael Rifós,¹³⁹ dominico,¹⁴⁰ Andreu Balaguer, dominico,¹⁴¹ Francesc

123. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 256.

124. *Ibidem*, f. 256.

125. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

126. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 256.

127. *Ibidem*, f. 256.

128. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

129. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 257.

130. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 49.

131. Sanç CAPDEVILA, «La Seu de Tarragona», p. 138.

132. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 257.

133. *Ibidem*, f. 257.

134. *Ibidem*, f. 257.

135. Ángel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 98.

136. Sanç CAPDEVILA, «Documents per a la Història...», p. 229.

137. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 257.

138. *Ibidem*, f. 237.

139. Rifós había sido catedrático de la Universidad de Barcelona, Prior del Convento de Santa Catalina de Barcelona, Vicario General de la Orden de Predicadores y después Obispo de Elna.

140. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 237.

141. *Ibidem*, f. 237

Gras, prior de Reus,¹⁴² Baltasar Cabestany,¹⁴³ rector de Tamarit¹⁴⁴ y Pau Martí, rector de Cambrils fue agregado el 27 de junio de 1580.¹⁴⁵ Jaume Giner, rector parroquial de Alcover, fue agregado el 30 de junio de 1580¹⁴⁶ y Antoni Castellnou, rector de Prades, fue agregado el mismo día¹⁴⁷. Bartomeu Roca, canónigo penitenciario, fue agregado el 5 de abril de 1581.¹⁴⁸

Fr. Francesc Balaguer, dominico, fue creado doctor el 17 de abril de 1581.¹⁴⁹ Onofre Coll,¹⁵⁰ canónigo de la catedral de Barcelona,¹⁵¹ obtuvo la borla el 17 de abril de 1581¹⁵² y Bartolomé Albiñana, oriundo de Villalonga, obtuvo el grado de doctor el 12 de mayo de 1581.¹⁵³ Rafael Doms,¹⁵⁴ arcediano mayor de la Catedral de Tarragona fue creado doctor el 22 de marzo de 1582,¹⁵⁵ mientras que Fr. Diego Ocon, de la Orden de la Santísima Trinidad, fue agregado el 18 de junio de 1584.¹⁵⁶

Fr. Antonio Estapé, dominico, fue creado doctor el 3 de noviembre de 1584¹⁵⁷ y Miguel Carnicer, canónigo de la Iglesia de Tarragona, fue agregado el 13 de agosto de 1585.¹⁵⁸ Pere Robuster, canónigo de la Catedral de Tarragona¹⁵⁹, fue agregado el 13 de agosto de 1585¹⁶⁰ y Joan Vinader, presbítero de la diócesis de Tarragona, fue creado doctor el 22 de enero de 1586.¹⁶¹ Llorenç Joan Griyó, presbítero de la Diócesis de Tarragona,

142. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 238

143. Montserrat SANMARTÍ, «Els pergamins de l'arxiu patrimonial deis Martí d'Ardenya», *Altafulla: Estudis Allafullencs*, 27 (2003) p. 80.

144. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 238

145. *Ibidem*, f. 238

146. *Ibidem*, f. 238

147. *Ibidem*, f. 238

148. *Ibidem*, f. 238

149. *Ibidem*, f. 238

150. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPO - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 415.

151. Pedro FATJÓ GÓMEZ, «Aproximación a una élite institucional de la Catalunya moderna: los capitulares de la seo de Barcelona en el siglo XVII», *Pedralbes*, 13-II (1993). p. 160.

152. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 238

153. *Ibidem*, f. 238

154. E. SERRA, *Els Llibres de l'ànima*, p. 134.

155. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 238

156. *Ibidem*, f. 238

157. *Ibidem*, f. 239.

158. *Ibidem*, f. 239.

159. J. M. RECASENS I COMES, *El Municipi i el Govern Municipal*, p. 109.

160. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 239.

161. *Ibidem*, f. 239.

obtuvo la borla el 23 de enero de 1586,¹⁶² mientras que Rafael Castelló, de la Orden de Predicadores, fue creado doctor el 18 de diciembre de 1586¹⁶³ y fue profesor de la Universidad.¹⁶⁴

Bartomeu Magner, oriundo de la Argilaga, fue creado doctor el 15 de septiembre de 1587¹⁶⁵ y el reverendo Jeroni Molines fue agregado el 17 de mayo de 1591.¹⁶⁶ Francisco Lleopart, presbítero mallorquín, obtuvo la borla el 11 de septiembre de 1591¹⁶⁷ y Jeroni Bertran, reverendo de Tarragona, fue creado el 28 de septiembre de 1591.¹⁶⁸

Joan Pous, presbítero de la Ciudad de Manresa, fue creado el 31 de mayo de 1593¹⁶⁹ y el reverendo Domingo Marian fue agregado el 13 de junio de 1593.¹⁷⁰ El reverendo Joan Ortoneda y Guevara fue creado el 14 de octubre de 1593;¹⁷¹ más adelante sería Rector de la Universidad en los períodos 1600-1602, 1604-1606, 1608 y 1623-1624.¹⁷² Pere Pau Reguer, clérigo de Barcelona, obtuvo la borla el 3 de diciembre de 1593.¹⁷³ Guillem Baldrich, reverendo, que fue notario público de Castellfollit de Riubregós, se graduó el 1 de febrero de 1594,¹⁷⁴ mientras que Onofre Sendra, de la Orden de Predicadores¹⁷⁵ y profesor sustituto de la Universidad,¹⁷⁶ fue creado el 12 de octubre de 1594.¹⁷⁷

Pere Juaneda, presbítero de Mahón, fue creado doctor el 12 de octubre de 1594,¹⁷⁸ mientras que Bernat Papiol, mercedario, y después prior del convento de Barcelona,¹⁷⁹ obtuvo la borla el 20 de abril

162. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 239.

163. *Ibidem*, f. 239.

164. Joseph DE SARABIA Y LEZANA, *Anales de la sagrada religion de Santo Domingo*, en Madrid, por Juan García Infanzón, 1709, p. 81.

165. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 239.

166. *Ibidem*, f. 239.

167. *Ibidem*, f. 239.

168. *Ibidem*, f. 239.

169. *Ibidem*, f. 240.

170. *Ibidem*, f. 240.

171. *Ibidem*, f. 240.

172. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 49.

173. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 240.

174. *Ibidem*, f. 240.

175. Joseph DE SARABIA Y LEZANA, *Anales de la sagrada...*, p. 81.

176. Ángel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 46.

177. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 240.

178. *Ibidem*, f. 240.

179. José SIMÓN DÍAZ, *Bibliografía de la literatura hispánica*, Vol. 16, Madrid, CSIC, 2000, p. 525.

de 1595.¹⁸⁰ Pere Pau Palerm, reverendo, que más tarde fue paborde de Ibiza,¹⁸¹ fue creado doctor el 20 de abril de 1595. Jaume Martí, presbítero de Tarragona, obtuvo la borla el 10 de septiembre de 1596¹⁸² y Fr. Benet Torrens, dominico, se graduó el 12 de octubre de 1596.¹⁸³ Asimismo, Fr. Blai Verdú, dominico y célebre escritor, bachiller y doctor en Artes por la Universidad de Valencia,¹⁸⁴ profesor de las Universidades de Tarragona y de Tortosa,¹⁸⁵ fue creado el 17 de octubre de 1596.¹⁸⁶

Joan Castillo, Prior de Reus,¹⁸⁷ fue creado doctor el 15 de febrero de 1597¹⁸⁸ y fue rector en los años 1606-1607.¹⁸⁹ Bartomeu Esplugues, oriundo de Mallorca,¹⁹⁰ obtuvo la borla el 15 de mayo de 1598.¹⁹¹ Francesc Caselles, reverendo mallorquín, natural de Felanitx¹⁹², se graduó el 5 de noviembre de 1598.¹⁹³ Pau Pascasi, presbítero en Valls, fue creado el 1 de febrero de 1599,¹⁹⁴ mientras que Fr. Pedro Morales, de la Orden de la Santísima Trinidad y ministro que fue del convento de Murviedro,¹⁹⁵ recibió las insignias doctorales el 7 de noviembre de 1599.¹⁹⁶

Sebastià Antoni Vaquer, mallorquín, fue creado el 27 de enero de

180. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 240.

181. Bartolomé ESCANDELL BONET, *Ibiza y Formentera en la corona de Aragón: I. De la crisis barroca a la planificación ilustrada, siglo XVII*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 2000, p. 108.

182. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 240.

183. *Ibidem*, f. 240.

184. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisca MIRALLES VIVES, *Colación de grados...*, 142 y 201.

185. Gonzalo DÍAZ Y DÍAZ, *Hombres y documentos de la filosofía española*, Vol. 7, Madrid, CSIC, 2003, p. 819.

186. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 240.

187. Antonio DE BOFARULL Y DE BROCA, *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*, Reus, Imp. de la V. é Hijo de Sabater, 1866, p. 437.

188. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

189. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 193.

190. ¿Puede tratarse de Fr. Bartolomé Esplugues, franciscano? Véase Jesús GARCÍA PASTOR - Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Manuscritos lulianos modernos de la Biblioteca Pública de Palma», *Analecta Sacra Tarraconensia* 36 (1963), p. 323.

191. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

192. Joaquín M. BOVER, *Biblioteca de Escritores Baleares*, Palma, I, 1868, p. 171.

193. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

194. *Ibidem*, f. 241.

195. José SIMÓN DÍAZ, *Bibliografía de la literatura hispánica*, Vol. 15, Madrid, CSIC, 1992, p. 350.

196. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

1600¹⁹⁷ y Joan Prats, rector de Santa Leocadia, obtuvo la borla el 27 de abril de 1600.¹⁹⁸ Fr. Jeroni Cucaló, dominico valenciano,¹⁹⁹ bachiller en Artes por la Universidad de Valencia,²⁰⁰ se graduó el 12 de mayo de 1600²⁰¹ y Andreu Ferrer, mallorquín, fue creado doctor el 19 de mayo de 1600.²⁰² Narcís de Ribes, dominico, catedrático²⁰³ y provincial que fue de Aragón,²⁰⁴ fue creado el 20 de noviembre de 1600,²⁰⁵ mientras que Llorenç Girona, clérigo de Tarragona, que había sido rector del seminario,²⁰⁶ recibió la borla doctoral el 25 de noviembre de 1600.²⁰⁷

Fr. Francisco Núñez, de la Orden de San Agustín, profesor en las Universidades de Tarragona y de Valencia,²⁰⁸ fue creado doctor el 12 de diciembre de 1600,²⁰⁹ mientras que Antonio Fullana, diácono de Ibiza,²¹⁰ se graduó el 5 de abril de 1601.²¹¹ Gabriel March Reynés²¹², presbítero de Alaró (Mallorca), estudiante en la Universidad de Valencia,²¹³ obtuvo la borla el 9 de abril de 1601,²¹⁴ mientras que Montserrat Bru, presbítero de Peratallada (diócesis de Gerona), se graduó el 19 de junio de 1601.²¹⁵ Fr.

197. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

198. *Ibidem*, f. 241.

199. AAVV, *El Palau de la Saviesa: El Convent de Predicadors de València i la Biblioteca Universitària, Valencia*, Universitat de Valencia, 2005, p. 65.

200. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisca MIRALLES VIVES, *Colación de grados...*, p. 151.

201. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

202. *Ibidem*, f. 241.

203. Alonso FERNÁNDEZ, *Historia y anales de la deuocion y milagros del Rosario*, Madrid, por Juan González, 1627, f. 20v.

204. Eulàlia DURAN - Maria TOLDRÀ, *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, p. 176.

205. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

206. Isabel COMPANYS I FARRERONS - Montserrat SANTMARTI ROSET, *El llibre segon d'inventaris...*, p. 9.

207. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

208. Amparo FELIPÓ ORTS, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVI (1499-1611)*, Valencia, Publicacions de la Universitat de València, 1993, p. 116.

209. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

210. Bartolomé ESCANDELL BONET, *Ibiza y Formentera en la corona de Aragón: I*, p. 85.

211. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 241.

212. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPO - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 82.

213. *Ibidem*, p. 82.

214. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 242.

215. *Ibidem*, f. 242.

Vicente Gómez, catedrático que fue de la Universidad de Tarragona y Prior del Real Convento de la Orden de Predicadores de Valencia,²¹⁶ fue creado doctor el 26 de octubre de 1601,²¹⁷ mientras que Fr. Gaspar Barberà, también dominico, se graduó el 26 de enero de 1602²¹⁸ y luego fue, como hemos dicho antes, profesor de Sùmulas en la Universidad de Valencia.²¹⁹

Se graduaron en fechas próximas cuatro agustinos: Fr. Miquel Sansaloni,²²⁰ fue creado el 5 de febrero de 1602;²²¹ Fr. Martín García, obtuvo la borla el 26 de abril de 1602;²²² Fr. Miguel de Arguedel se graduó el 6 de mayo de 1602²²³ y Fr. Agustín Osorio, provincial que fue y autor de unos *Sermones de Adviento, festividades y Santos*,²²⁴ fue creado el 14 de junio de 1602.²²⁵ Fr. Vicenç Blanch, de la Orden de Predicadores, fue creado el 6 de julio de 1602,²²⁶ mientras que el reverendo Macià Armengol, de Tarragona, se graduó el 18 de enero de 1603²²⁷ y Jaime Sánchez, de la Orden de San Agustín²²⁸, recibió las insignias doctorales el 3 de febrero de 1603.²²⁹ Se graduaron también cuatro presbíteros mallorquines: Gabriel Montaner, creado doctor el 8 de marzo de 1603;²³⁰ Jaume Mayol, graduado el 27 de mayo de 1603,²³¹ Miquel Prohens, que recibió la borla el 5 de julio de 1603²³² y Pere Armengol, estudiante en Valencia,²³³ graduado el 5 de julio de 1603.²³⁴

El reverendo Montserrat Perelada, de Vic, fue creado doctor el 26 de

216. José RODRÍGUEZ, *Biblioteca Valentina*, 1747, Valencia, por J. T. Lucas, p. 441.
 217. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 242.
 218. *Ibidem*, f. 242.
 219. Amparo FELIPÓ ORTS, *La Universidad de Valencia...*, p. 116.
 220. Josep MASSOT, *Compendio historial de los hermitaños...*, p. 93.
 221. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 242.
 222. *Ibidem*, f. 242.
 223. *Ibidem*, f. 242.
 224. En Barcelona, Lorenço Déu, 1635.
 225. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 242.
 226. *Ibidem*, f. 242.
 227. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 242.
 228. Gaspar MANCEBÓN, *Vida de la V.M. sor Juana Guillén, religiosa Agustina*, Pamplona, Imprenta Diocesana, 1914, p. 301.
 229. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 242.
 230. *Ibidem*, f. 242.
 231. *Ibidem*, f. 243.
 232. *Ibidem*, f. 243.
 233. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 442.
 234. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 243.

noviembre de 1603.²³⁵ Guillem Mateu, presbítero de Mallorca y estudiante en Valencia,²³⁶ creado doctor el 12 de enero de 1604,²³⁷ al igual que Pere Antoni Mas, también presbítero de Mallorca, y estudiante en Valencia,²³⁸ que recibió las insignias doctorales el 28 de febrero de 1604.²³⁹ Fr. Juan Bayo, de la Orden de Predicadores y catedrático,²⁴⁰ fue creado doctor el 29 de abril de 1604,²⁴¹ mientras que Joan Bartomeu Abay obtuvo la borla el 29 de mayo de 1604.²⁴²

Se graduaron Pere Torrendell, presbítero de las Islas Baleares, 19 de junio de 1604²⁴³ y Gaspar Ferran, del pueblo de Vallmoll, 21 de junio de 1604.²⁴⁴ Otros presbíteros mallorquines recibieron el grado ese año: Cosme Font,²⁴⁵ estudiante de la Universidad de Valencia, se doctoró el 26 de junio de 1604;²⁴⁶ Francisco Coll, estudiante en la Universidad de Valencia,²⁴⁷ fue creado doctor el 18 de agosto de 1604;²⁴⁸ Bernardo Socies, obtuvo el grado el 18 de agosto de 1604;²⁴⁹ Jaume Fullana, se doctoró el 2 de octubre de 1604;²⁵⁰ Jaume Riera recibió el grado el 2 de octubre de 1604. Gabriel Mir, estudiante en Valencia,²⁵¹ obtuvo las insignias el 2 de octubre de 1604;²⁵² y Nadal Guasch fue doctorado el 23 de marzo de 1604.²⁵³

Pere Castelló, reverendo de Valls, recibió la dignidad doctoral el 11 de

235. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 243.

236. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 170.

237. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 243.

238. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 83.

239. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 243.

240. Angel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 53.

241. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 243.

242. *Ibidem*, f. 243.

243. *Ibidem*, f. 243.

244. *Ibidem*, f. 243.

245. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 160.

246. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 243.

247. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 86.

248. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 243.

249. *Ibidem*, f. 243.

250. *Ibidem*, f. 244.

251. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 387.

252. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 244.

253. *Ibidem*, f. 244.

junio de 1605²⁵⁴ y Fr. Rafael Gil, de la Orden de Predicadores,²⁵⁵ obtuvo la borla el 25 de junio de 1605;²⁵⁶ el reverendo Guillem Barceló, presbítero de Mallorca, se graduó el 1 de julio de 1605²⁵⁷ y el reverendo Miquel Jeroni Martí, mallorquín, fue creado doctor el 20 de agosto de 1605.²⁵⁸

El reverendo Pau Arbonès, de la diócesis de Tarragona,²⁵⁹ fue creado el 17 de septiembre de 1605,²⁶⁰ mientras el reverendo Francisco Vilar, de Tarragona, obtuvo el grado el 20 de diciembre de 1605.²⁶¹ Fr. Pere Ferran, dominico de Tarragona, se graduó el 7 de abril de 1606²⁶² y Bernat Caldés, presbítero mallorquín, bachiller en Artes por la Universidad de Valencia,²⁶³ rector que fue de la parroquia de Santa Eulalia,²⁶⁴ fue creado el 14 de septiembre de 1606.²⁶⁵ Fr. Francesc de Celergues, de la Orden de la Santísima Trinidad, obtuvo el grado el 14 de septiembre de 1606²⁶⁶ y el reverendo Francesc Rebull,²⁶⁷ oriundo de Montroig,²⁶⁸ fue creado el 19 de septiembre de 1606.²⁶⁹ Asimismo, Fr. Francesc Miquel, dominico de Tarragona y catedrático de Teología²⁷⁰, se graduó el 22 de febrero de 1607.²⁷¹

Fr. Andrea Severano, ¿de Pisa?, de la Orden de San Agustín, fue

254. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 244.

255. Figura asimismo como doctor en Teología por la Universidad de Tortosa el 27/5/1606, ACBE, Sign. 1651, Registrum doctorativi et baccalaurenti..., f. 31r-v.

256. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 244.

257. *Ibidem*, f. 244.

258. *Ibidem*, f. 244.

259. Ángel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 52.

260. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 244.

261. *Ibidem*, f. 244.

262. *Ibidem*, f. 244.

263. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisca MIRALLES VIVES, *Colación de grados...*, p. 159.

264. J. AVINYÓ, *El terciari francescà Beat Ramón Llull: doctor arcangélic y martre de Crist, sa vida y la historia contemporanea*, Barcelona, N. Poncell, 1912, p. 554.

265. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 244.

266. *Ibidem*, f. 245.

267. Miembro del claustro de doctores en 1607. Véase Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 38.

268. Amparo FELIPÓ ORTS - Francisco J. PERIS FELIPÓ - Francisca MIRALLES VIVES, *Estudiantes y probanzas...*, p. 252.

269. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 245.

270. Alonso FERNÁNDEZ, *Historia y anales de la deuocion...*, 20v.

271. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 245.

creado el 5 de marzo de 1607,²⁷² mientras que Daniel Moya,²⁷³ presbítero de Barcelona, obtuvo el grado el 9 de mayo de 1607.²⁷⁴ Pere Elias²⁷⁵, oriundo de la Argilaga, recibió la borla de doctor el 22 de mayo de 1607²⁷⁶ y Miquel Joan Roger, presbítero beneficiado en la iglesia de Montblanc, fue creado el 9 de junio de 1607.²⁷⁷ Francesc Rossell,²⁷⁸ clérigo de Tarragona, se graduó el 29 de julio de 1607²⁷⁹ y Fr. Joan Guasch, dominico²⁸⁰ y prior del convento de Puigcerdà,²⁸¹ fue agregado el 26 de agosto de 1607.²⁸²

El reverendo Joan Civit, presbítero de Montblanc, fue creado el 7 de septiembre de 1607,²⁸³ mientras que el reverendo Jeroni Serret, del pueblo de Arbeca, obtuvo el grado el 8 de noviembre de 1607.²⁸⁴ Antoni Burrull, “coresensis diocesis”, se graduó el 17 de diciembre de 1607,²⁸⁵ Fr. Mateu Bellot, de la Orden de San Agustín, se doctoró el 10 de enero de 1608,²⁸⁶ mientras que Joan Caldés, reverendo de la diócesis de Gerona, fue creado el 16 de febrero de 1608²⁸⁷ y Bernat Cedó, de la diócesis de Tarragona, fue agregado el 23 de marzo de 1608.

Seguidamente se doctoraron cuatro presbíteros mallorquines: Joan

272. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 245.

273. Miembro del claustro de doctores en 1607. Véase Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 38.

274. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 245.

275. Miembro del claustro de doctores en 1607. Véase Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 38.

276. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 245.

277. *Ibidem*, f. 245.

278. Miembro del claustro de doctores en 1607. Véase Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 38.

279. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 245.

280. Se había doctorado en Artes en la Universidad de Tortosa el 22/1/1601, ACBE, Sign. 1651, Registrum doctorativi et baccalaurenti..., f. 5v.

281. Joan TORRENTS, «El castell de Penyafort: un espai de comunicació», *I Trobada d'Estudiosos del Foix*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2005, p. 201.

282. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 245.

283. *Ibidem*, f. 245.

284. *Ibidem*, f. 245.

285. *Ibidem*, f. 246.

286. *Ibidem*, f. 246.

287. *Ibidem*, f. 246.

Coll, el 23 de marzo de 1608;²⁸⁸ Juan Font, el 11 de octubre de 1608;²⁸⁹ Miquel Font, el 15 de febrero de 1609²⁹⁰ y Guillem Bauçà,²⁹¹ que obtuvo la borla el 27 de mayo de 1609²⁹². Marc Palau, Rector de Ulldemolins, se graduó el 11 de julio de 1609²⁹³ y el reverendo Llorenç Borràs, mallorquín, recibió las insignias doctorales el 2 de noviembre de 1609.²⁹⁴

Fr. Fulgenci Esteve, agustino,²⁹⁵ fue creado el 13 de febrero de 1610,²⁹⁶ mientras que Joan Remires, presbítero de la diócesis de Vic, se doctoró el 21 de septiembre de 1610,²⁹⁷ Pau Navarro, de la ciudad de Balaguer, se doctoró el 25 de enero de 1612,²⁹⁸ Onofre Molner, reverendo de Barcelona, que después fue rector de Altafulla,²⁹⁹ fue creado el 1 de febrero de 1612³⁰⁰ y Pere Canals, oriundo de Reus, recibió la borla el 11 de febrero de 1612.³⁰¹

Sebastià Sans, presbítero, rector de la Sanonja, se graduó el 7 de julio de 1612,³⁰² el reverendo Antoni Pau Torrella y Rayo, mallorquín, fue creado el 20 de septiembre de 1612³⁰³ y Marc Antoni Serra, de la Orden de la Merced, recibió la dignidad doctoral el 15 de octubre de 1612.³⁰⁴

Joan Roca, presbítero beneficiado en la iglesia de Alforja, se graduó el 3 de mayo de 1613,³⁰⁵ Francesc Ferragut, presbítero de Mallorca,³⁰⁶ se

288. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 246.

289. *Ibidem*, f. 246.

290. *Ibidem*, f. 246.

291. Juan B. DAMETO, *Historia general del reyno Balearico*, Vol. 1, Palma, 1632, p. 312.

292. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 246.

293. *Ibidem*, f. 246.

294. *Ibidem*, f. 246.

295. Jaime JORDAN, *Historia de la provincia de la Corona de Aragón de la sagrada orden de los ermitaños de nuestro gran padre San Augustin*, vol. 1, Valencia, 1712, p. 244.

296. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 246.

297. *Ibidem*, f. 247.

298. *Ibidem*, f. 247.

299. Salvador ROVIRA I GÓMEZ, «Les esglésies i els rectors d'Altafulla», *Estudis Altafullencs* 3 (1979), p. 95. Murió el día 27 de febrero de 1633

300. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 247.

301. *Ibidem*, f. 247.

302. *Ibidem*, f. 247.

303. *Ibidem*, f. 247.

304. *Ibidem*, f. 247.

305. *Ibidem*, f. 247.

306. Alexander S. WILKINSON - Alejandra ULLA LORENZO, *Iberian Books Volumes II & III*, Leiden, Brill, 2015, p. 1274. Autor de *Por Francisco Ferragut, vezino de la ciudad de Mallorca. Con Juana Vallespir, y Ferragut su tia de la misma ciudad sobre*

doctoró el 18 de mayo de 1613,³⁰⁷ y Fr. Antonio Mandri, de la Orden de San Agustín, fue creado el 4 de agosto de 1613³⁰⁸ y luego fue catedrático de Teología escolástica.³⁰⁹ Por su parte, Fr. Josep Rossell, monje de Sant Cugat, de la Orden de San Benito, se doctoró el 14 de septiembre de 1613,³¹⁰ mientras que Rafael Ortoneda, presbítero de Tarragona, recibió las insignias doctorales el 9 de marzo de 1614.³¹¹ Este último, era en 1624 catedrático de Teología positiva.³¹²

Gabriel Juncosa, presbítero de Cornudella, obtuvo el grado el 13 de marzo de 1614³¹³ y Fr. Agapit Simó, agustino, el 13 de marzo de 1614.³¹⁴ Nicolau Llop, presbítero, Rector de Beata Maria de Panissa y luego visitador de Ibiza,³¹⁵ se doctoró el 20 de marzo de 1614³¹⁶ y Pere Pau López, beneficiado de Tarragona,³¹⁷ el 13 de junio de 1614.³¹⁸ Joan Cancar, presbítero, rector de Barberà, diócesis de Barcelona, fue creado el 21 de julio de 1614³¹⁹ y Vicenç Ferrer,³²⁰ Rector de la iglesia de Costantí, el 27 de agosto de 1614.³²¹ Antoni Bolitxer, reverendo de Mallorca,³²² se doctoró el 2 de mayo de 1615,³²³ mientras que el reverendo Pau Saurat, de Tarragona, catedrático,³²⁴ fue creado el 8 de abril de 1616.³²⁵ El reverendo Joan Corca,³²⁶ de Cadaqués, fue agregado el 15 de julio de

la sucesion de los bienes de Sebastian Ferragut doctor en medicina. S.l., s.n., [1615].

307. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 247.

308. *Ibidem*, f. 247.

309. Angel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 98.

310. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 247.

311. *Ibidem*, f. 247.

312. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 48.

313. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

314. *Ibidem*, f. 248.

315. Bartolomé ESCANDELL BONET, *Ibiza y Formentera en la corona de Aragón*, I, p. 106.

316. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

317. Ángel DEL ARCO *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 57.

318. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

319. *Ibidem*, f. 248.

320. Ángel DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 67.

321. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

322. M. ROTGER CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, vol. 2, Palma, Imprenta Sagrados Corazones, 1969, p. 127.

323. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

324. Ángel DEL ARCO *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 67.

325. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

326. Ignacio VILA DESPUJOL, *La Compañía de Jesús en Barcelona en el Siglo XVI: El*

1616³²⁷ y Rafael Pasqual, reverendo de Tarragona, fue creado el 23 de julio de 1616.³²⁸ Pau Voltas, presbítero de Reus, y desde 1633 Prior de la Iglesia de su ciudad natal,³²⁹ fue creado el 22 de octubre de 1616,³³⁰ Andreu Grau, rector de ¿Burriana?, valenciano, obtuvo la borla el 10 de abril de 1617³³¹ y Miquel Voltas, reverendo de Tarragona, se graduó el 2 de mayo de 1617.³³²

Fr. Pere Màrtir Pallarés, de la Orden de Predicadores y catedrático de Teología escolástica,³³³ obtuvo el grado el 6 de abril de 1619³³⁴ y Joan Marsillo, presbítero beneficiado en Olot,³³⁵ fue agregado el 12 de febrero de 1620.³³⁶ Jeroni Argilés, reverendo de Tarragona, fue creado el 11 de marzo de 1620,³³⁷ mientras que Fr. Agustí Maranxi, de la Orden de San Agustín, lo fue el 21 de mayo de 1620.³³⁸ Bernat Torres, reverendo de Barcelona, luego Arcediano de Vilaseca y dignidad de la Catedral de Tarragona,³³⁹ fue graduado el 11 de octubre de 1620;³⁴⁰ el reverendo Lluç Mestre, de Tarragona y posteriormente canónigo de la catedral,³⁴¹ recibió las insignias el 3 de abril de 1621³⁴² y Fr. Agustí Moncada, trinitario, el 11 de enero de 1622.³⁴³

Colegio de Nuestra Señora de Belén, Madrid, Universidad Pontificia de Comillas, 2010, 516, documenta un personaje homónimo, también de Cadaqués, que a los cincuenta y cinco años abandonó la Compañía.

327. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

328. *Ibidem*, f. 248.

329. ANTONIO DE BOFARULL Y DE BROCA, *Anales históricos de Reus...*, p. 333.

330. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 248.

331. *Ibidem*, f. 249.

332. *Ibidem*, f. 249.

333. ALONSO FERNÁNDEZ, *Historia y anales de la deuocion...*, 20v. Ya era doctor por la Universidad de Perpiñán, ÁNGEL DEL ARCO, *La antigua Universidad de Tarragona*, p. 62.

334. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 249.

335. JOAN PAGÈS I PONS, «Olot, durant el període des de 1630 a 1650, i alguns episodis de la guerra amb França», en *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1978*, Olot, 1979, p. 14.

336. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 249.

337. *Ibidem*, f. 249.

338. *Ibidem*, f. 249.

339. ERNEST MOLINÉ I BRASES, «La batalla de Montjuich y la mort d'en Claris», *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres*, 57 (1916), p. 110.

340. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 249.

341. ANTONI JORDÀ I FERNÁNDEZ, *Església i poder a la Catalunya del segle XVII: la seu de Tarragona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 91.

342. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 249.

343. *Ibidem*, f. 249.

El reverendo Francesc Vidal, de la diócesis de Urgell, fue doctorado el 6 de mayo de 1622;³⁴⁴ Joan Llorens, presbítero, el 19 de agosto de 1622³⁴⁵ y Fr. Domènec Balle, dominico del Convento de Santa Catalina Mártir de Barcelona,³⁴⁶ quien en 1624 sería catedrático de Teología escolástica,³⁴⁷ recibió el grado el 3 de septiembre de 1622.³⁴⁸ El reverendo Lluís Nin, de la diócesis de Barcelona, fue creado el 4 de abril de 1623, mientras que Ramon Sabata, reverendo de la diócesis de Tortosa, obtuvo la borla el 6 de mayo de 1623³⁴⁹ y Rafael Ferrer, de la diócesis de Tarragona, el 11 de mayo de 1623.³⁵⁰

Jeroni Ribera, canónigo de la Catedral de Tarragona,³⁵¹ fue graduado el 13 de junio de 1623;³⁵² Rafael Ribelles, reverendo de Tarragona, predicador de su Majestad,³⁵³ catedrático de Gramática,³⁵⁴ recibió las insignias doctorales el 19 de julio de 1624,³⁵⁵ mientras que el reverendo Gabriel Rovira, canónigo de Tarragona,³⁵⁶ fue agregado el 25 de julio de 1624.³⁵⁷

CONCLUSIONES

De las páginas anteriores se desprende que la Universidad de Tarragona tenía una proyección exclusivamente eclesiástica y regional. Los graduados eran catalanes, valencianos y mallorquines, con presencia abundante de clero regular, especialmente de dominicos, mercedarios y agustinos, al igual que en la mayoría de las universidades hispánicas del momento.

344. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 249.

345. *Ibidem*, f. 249.

346. AAVV, *Manual de novells ardis: 1632-1636*, Barcelona, 1907, p. 644.

347. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 48.

348. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 249.

349. *Ibidem*, f. 250.

350. *Ibidem*, f. 250.

351. Antoni JORDÀ I FERNÁNDEZ, *Església i poder a la Catalunya del segle XVII*, p. 43.

352. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 250.

353. Autor de *Sermon del iuyzio final*, Barcelona, por Gabriel Nogués, p. 1644.

354. Enric OLIVÉ SERRET, Josep M. PRATS BATET y Antoni GONZÁLEZ I SENMARTÍ, *Història dels estudis universitaris a Tarragona...*, p. 49.

355. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 250.

356. Sanç CAPDEVILA, «La Seu de Tarragona», p. 138.

357. AMT, Ms. *Historia del Estudio de Tarragona...*, f. 250.

La Universidad de Tarragona representó una alternativa asequible a los estudios de Lérida, Barcelona y Valencia, si bien su dependencia de ellos fue elevada. Muchos estudiantes que se doctoraron en Tarragona habían frecuentado antes las aulas de estas sedes. Hemos procurado subrayar algunos vínculos especialmente patentes con la Universidad de Valencia, en la cual estudiaron muchos valencianos y mallorquines, que luego buscaron el título de doctor, que era de mera solemnidad, en la sede de Tarragona.

Los exámenes en Valencia eran más difíciles y costosos que en Tarragona. Al no tener constancia de los bachilleratos, tenemos pocos datos sobre el número efectivo de estudiantes de la Universidad tarraconense, que tuvo escasa fama y proyección, pues fungió básicamente como seminario y como lugar idóneo para recibir una borla doctoral sin excesivo dispendio.

La creación de la Universidad de Tortosa por parte de la Orden de Predicadores resultó una competencia muy dura, puesto que la Universidad de Tortosa tuvo una fama creciente, gracias a la buena preparación de los profesores. Hasta cierto punto, podría decirse que durante el siglo xvii la Universidad de Tarragona fue una institución a rebufo de las de Tortosa y Barcelona, con un nivel inferior.

Con la Universidad de Tortosa había una competencia absoluta, puesto que cubría una zona vecina, era también para clérigos y se conferían grados en Artes y en Teología. Con la Universidad de Barcelona apenas podía competir, pues tenía todos los Estudios y con profesores de fama. Los mejores profesores dominicos, carmelitas y agustinos intentaban opositar a las cátedras de la Universidad de Barcelona, mientras que los propios dominicos regentaban exclusivamente las Universidades de Tortosa y de Solsona. Esta última era una Universidad falsa, cuyos privilegios se inventaron los dominicos, aunque en ella graduaban en todas las Facultades.

La competencia desleal de Solsona empezó precisamente cuando termina esta nómina de graduados, que viene a cubrir el período más dinámico de la institución. Aunque en Mallorca no se colacionaron grados hasta 1692, la facilidad de adquirirlos en Solsona dejó las sedes de Tarragona, Tortosa, Barcelona y Lérida con una presencia mucho menor de candidatos insulares.

Muchos de los catedráticos de la Universidad de Tarragona se doctoraron en la misma institución. El perfil medio del doctorando era bien el clérigo secular que aspiraba al doctorado para opositar a un curato o a una

canongía, bien el clérigo regular que había enseñado alguna disciplina y quería el grado de doctor como pago por sus enseñanzas.

Los notables trabajos de Ángel del Arco y Sanç Capdevila habían puesto de manifiesto el valor de estos graduados. Nuestra intención, en fin, ha sido contribuir a la identificación de los personajes y ponerlos en relación con la historia universitaria de la Corona de Aragón.

NIEREMBERG Y CATALUÑA: LA TRADUCCIÓN
DE LA *PRÁCTICA DEL CATECISMO ROMANO Y DOCTRINA
CRISTIANA* Y LA DIFUSIÓN DE SUS OBRAS
EN LA CATALUÑA BARROCA*

Xavier BARÓ I QUERALT

RESUMEN: Juan Eusebio Nieremberg (1595-1658) fue un prolífico autor del España del Barroco. En su época, sus obras se reeditaron en múltiples ocasiones, aunque hoy es un autor poco leído y editado. En este artículo se estudia la difusión de las ediciones de Nieremberg en Cataluña en la Época Moderna, prestando especial atención a las dos ediciones de la traducción catalana de su catecismo, y también a otras obras publicadas en Cataluña.

PALABRAS CLAVE: Juan Eusebio Nieremberg, Compañía de Jesús, *Práctica del Catecismo Romano y doctrina cristiana*

ABSTRACT: Juan Eusebio Nieremberg (1595-1658) was a prolific author of Spanish Baroque. In his time, their works were reedited in multiple occasions, although today he is an author unread and unprinted. In this article we study the diffusion of the editions of Nieremberg in Catalonia in the Early Modern

* Este artículo ha sido realizado en el marco del proyecto de investigación *Poder y Representaciones Culturales en la Época Moderna: la Monarquía de España como campo cultural (Siglos XVI-XVIII)*. Ref.: HAR2016-78304-C2-1-P financiado por el Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España.

Period, paying special attention to the two editions of the Catalan translation of his catechism, as well as to other works published in Catalonia.

KEYWORDS: Juan Eusebio Nieremberg, jesuits, *Práctica del Catecismo Romano y doctrina cristiana*

1. INTRODUCCIÓN

El destino y la fortuna parecen haber jugado una mala pasada a Nieremberg. Las obras de este jesuita castellano del siglo XVI, han conocido un destino bien desconcertante y contradictorio. Autor sumamente prolífico (47 obras en castellano, 30 en latín, además de su traducción castellana del *De imitatione Christi* de Tomás de Kempis (1380-1471) y, como mínimo, tres obras más atribuidas a su pluma),¹ reeditado de manera reiterada a lo largo de su vida, sus obras, como mínimo una parte importante de estas, fueron reeditadas y traducidas de manera constante a lo largo de los siglos XVII i XVIII. A partir del siglo XIX, el interés por Nieremberg empezó a menguar, y sólo se reeditó de manera inequívoca *De la diferencia entre lo temporal y eterno. Crisol de desengaños con la memoria de la eternidad, postrimerías humanas y principales misterios divinos*. Ya entrado en el siglo XX, sobre todo a partir de la segunda mitad, Nieremberg cayó en un radical olvido.² Si nos centramos en las ediciones de mayor difusión, los datos hablan por sí mismos: dejando de lado algunas reediciones de su *Epistolario* (que no se publicó completo),³ en 1957 se editaron, en dos volúmenes, cuatro de sus obras más conocidas para la Biblioteca de Autores Españoles.⁴ En el año 2004 vieron la luz breves fragmentos de su obra de

1. Nos referimos a *Justicia y misericordia de Dios*, Madrid: La España Editorial, s.f.; *Vida de Santa Teresa de Jesús*, Salamanca: Imprenta de Calatrava 1911 y una síntesis histórica: *Tabla cronológica de las cosas más ilustres de España*, supuestamente bajo el pseudónimo de Claudio Clemente que, sin duda, es el texto de atribución más dudosa. El listado más exhaustivo y completo de las obras de Nieremberg puede consultarse en: D. Scott HENDRICKSON, *Jesuit Polymath of Madrid: The Literary Enterprise of Juan Eusebio Nieremberg (1595-1658)*, Leiden-Boston: Brill 2015, p. 203-206.

2. Cf. Isidoro IPARRAGUIRRE, «Un escritor ascético olvidado: el padre Juan Eusebio Nieremberg, 1595-1658», *Estudios Eclesiásticos* 32 (1958), p. 427-448.

3. Juan Eusebio NIEREMBERG, *Epistolario*, Madrid: Espasa-Calpe 1945.

4. Juan Eusebio NIEREMBERG, *Obras escogidas*, 2 vol., Madrid: Atlas 1957.

temática más científica.⁵ Dos años después apareció una edición facsímil de la *Curiosa y oculta filosofía*.⁶ En 2010, una reedición, una vez más, de *De la diferencia entre lo temporal y eterno*.⁷

En suma, un panorama bien pobre para quién fue uno de los autores de mayor difusión en la España del Barroco, que nos dejó más de 10.000 páginas escritas, y del cual Lope de Vega (1562-1635) realizó un elogio tan decidido e inequívoco: «Quantos su voz oyeron/que Eusebio Nieremberg lo dictaua [una lección]/o que el mismo Aristoteles hablaua». ⁸ Posteriormente, a modo de conclusión, presentaremos unas reflexiones sobre los motivos que pueden ayudarnos a entender este olvido y desprecio.

En este artículo nos proponemos estudiar las ediciones catalanas de las obras de Nieremberg a lo largo de los siglos XVII y XVIII, las dos centurias de máxima difusión de sus libros. Creemos que este hecho nos permitirá discernir cuáles fueron las obras que tuvieron más eco entre los potenciales lectores del Principado. Por otro lado, nos proponemos estudiar las dos ediciones de la traducción catalana de *la Práctica del Catecismo Romano y doctrina cristiana*.

2. UNA BREVE APROXIMACIÓN BIOBIBLIOGRÁFICA A NIEREMBERG

Las raíces de Nieremberg son netamente germánicas. Sus padres fueron Gottfried Nieremberg y Regina Ottin, alemanes al servicio de María de Austria, hija de Carlos I, hermana de Felipe II y mujer del emperador Maximiliano II.⁹ Cuando Maximiliano murió, sus padres vinieron a Castilla.

5. Juan Eusebio NIEREMBERG, *Oculto filosofía. Razones de la música en el hombre y la naturaleza*, Barcelona: Acanalado 2004. (edición a cargo de Ramón ANDRÉS).

6. Juan Eusebio NIEREMBERG, *Curiosa y oculta filosofía. Primera y segunda parte de las Maravillas de la Naturaleza, examinadas en varias cuestiones naturales*, Madrid: Instituto Geológico y Minero de España, 2006.

7. Fernando Miguel GIL, «Introducción», en: *De la diferencia entre lo temporal y lo eterno*, Buenos Aires: Instituto Bonaerense de Numismática y Antigüedades 2010.

8. NIEREMBERG, *Curiosa y oculta filosofía*, p. 371.

9. El estudio más reciente y completo sobre Nieremberg se debe a D. Scott HENDRICKSON, *Jesuit Polymath of Madrid*. He reseñado esta obra en: *Revista Catalana de Teologia* 41-2 (2016), p. 704-706. También hay que añadir las aportaciones ya clásicas de Fernando Miguel GIL («Estudio biográfico, crítico y bibliográfico», en: Juan Eusebio NIEREMBERG, *Obras escogidas*, Madrid: Atlas 1957, XIII-XLI) y de Hughes DIDIER, *Vida y pensamiento de Juan Eusebio Nieremberg*, Madrid: Fundación Universitaria Española 1976. Alonso de ANDRADE (1590-1672) escribió la primera biografía, de carácter hagiográfico, sobre el

Nieremberg nació el 9 de septiembre de 1595 en Madrid, en un ambiente cortesano. Estudió humanidades en el colegio imperial de Madrid. En 1610 estudia los dos derechos (civil y canónico) en la Universidad de Salamanca. El 31 marzo de 1614, después de hacer los Ejercicios Espirituales de san Ignacio, ingresa en la Compañía de Jesús, a pesar de la fuerte oposición por parte de su padre. Hace los votos el 3 abril de 1616. En la pequeña población de Huete (Cuenca) perfecciona el estudio del latín, del griego y del hebreo, lenguas que dominará con gran soltura. En 1619 está en Alcalá de Henares cursando Artes y Teología. En 1623, en la misma población de Alcalá, se ordena sacerdote y celebra su primera misa.

A partir de 1628 lo encontramos dando clases de «Historia Animalium Plantarum» en el Colegio de los jesuitas de Madrid. En 1633 ocupa la cátedra de Sagrada Escritura y hace el cuarto voto de obediencia al Santo Padre. Son años consagrados a impartir clases y a la escritura. En 1645 cae enfermo, una situación probablemente acentuada a causa del exceso de trabajo y del rigor ascético con el que vivió siempre.¹⁰ Pierde el habla, parte de la visión y movilidad. Se cree que se pudo restablecer parcialmente y murió el 7 de abril de 1658. Así pues, una vida consagrada a la oración, el estudio y la docencia, aparentemente monótona, lejos de las polémicas vividas por su coetáneo y compañero de Orden, Baltasar Gracián.

Sea como sea, como ya se ha dicho, estamos ante uno de los autores más prolíficos de la España barroca. Se trata de una obra de unas 10.000 páginas, la mitad en latín¹¹ y la otra en castellano. Esta se suele dividir en cuatro ámbitos temáticos, a saber: hagiográfica, científica, ascético-espiritual y político-social. En lo que se refiere a la primera, Nieremberg realizó una tarea ingente, sobre todo recopilando vidas de jesuitas coetáneos en los *Varones ilustres de la Compañía de Jesús*, 1644,¹² obra

erudito castellano: «Compendio de la vida del V. P. Nieremberg», en Juan Eusebio NIEREMBERG, *Aprecio y estima de la divina gracia*, Madrid: Gregorio del Amo 1890, XIV-XLIII. Por otra parte, recientemente hemos publicado, junto a Anastasi PRODANI, una antología sobre Nieremberg, en edición bilingüe castellano/albanés (*Nieremberg, Aforismos y fragmentos sobre la naturaleza humana. Aforizma dhe fragmente mbi natyrën njerëzore*. Tirana: EDFA 2016).

10. HENDRICKSON, p. 15.

11. Sobre su producción en latín, véase: María Jesús ZAMORA CALVO, «Muerte, alma y desengaño. Las obras latinas del padre Nieremberg», en *Revista de Humanidades* 21 (2006), p. 105-121.

12. Por otra parte, en su *Honor del gran patriarca san Ignacio de Loyola*, Madrid:

que pretendía mostrar los modelos de virtud de la Compañía. Sobre sus aportaciones científicas, lo que se conocía entonces como «historia natural», sobresalen tres obras: *Curiosa filosofía y tesoro de maravilla de la naturaleza experimentada en varias cuestiones naturales*, 1630, la *Curiosa y oculta filosofía. Primera y segunda parte de las maravillas de la naturaleza, examinadas en varias cuestiones naturales*, 1649 y la *Historia Naturae, maxime peregrinae*, 1635). Sin duda alguna, lo más importante de su obra son las aportaciones de temática ascético-espiritual y moralista. Aquí hallamos los textos más conocidos y reeditados de Nieremberg, no sólo en España sino también en Europa y el Nuevo Mundo: *De Arte Voluntatis*, 1631; *Del aprecio y estima de la gracia divina*, 1638; *De la diferencia entre lo temporal y eterno*, 1640; *De la hermosura de Dios*, 1641; *Epistolario*, 1649 y un larguísimo etcétera. En tercer lugar, las obras de temática político-social (sobre todo los *Aforismos o dictámenes*, 1647, pero también *Causa y remedio de los males públicos*, 1642, dedicada al Conde-duque de Olivares y *Corona virtuosa y virtud coronada [...] de un príncipe, juntamente con los heroicos exemplos de las virtudes de los emperadores de las casa de Austria y reyes de España*, 1643). Estos textos demuestran que, a pesar de sus virtudes ascéticas, Nieremberg no fue un hombre ajeno a su tiempo y a las vicisitudes de su sociedad.

Sin embargo, la obra que tuvo más difusión, fue reeditada y traducida a varios idiomas (entre otros, al alemán, inglés, francés, italiano, latín y guaraní) es *De la diferencia entre lo temporal y eterno*, que incluso fue resumida por José Boneta para facilitar una lectura más ágil. Buena muestra de la importancia que tuvieron las obras de Nieremberg en su tiempo es la cantidad de lenguas a las cuales se tradujo su obra: entre otros, al alemán, inglés, francés, italiana, catalán y latín. El pensamiento de Nieremberg cruzó el Atlántico, y también fue traducido, como hemos dicho, al guaraní. Según Miquel Batllori, Nieremberg fue, en esencia:

«Un home del Barroc, no tant pel seu estil com per la fastuositat de la seva immensa erudició, per la temàtica, per la manera com és plantejada: les batalles de la seva teopolítica contra els ateistes, la lluita gairebé cartesiana entre ànima i cos, i la seva síntesi en l'acció, la

María de Quiñones 1645 se incluye también una vida de san Francisco Javier (p. 167-223), la biografía de Marcello Mastrilli (p. 224-364) y una extensa «Noticia de muchos hijos de san Ignacio nuestro padre, esclarecidos en virtudes», p. 365-784, que incluye la síntesis biográfica de 170 jesuitas.

interpretació dels somnis, l'obsessió tràgica per la mort i pel sofriment, el desengany humà, la vida com a tragèdia, el món vist com un gran teatre calderonià, la glòria de Déu com a únic triomf real i vàlid».¹³

3. NIEREMBERG EN LAS IMPRENTAS CATALANAS DE LOS SIGLOS XVII Y XVIII

3.1. Las obras más reeditadas

Ya se ha dicho que la obra de Nieremberg que ha conocido una mayor difusión y fama es *De la diferencia entre lo temporal y eterno*. Publicada por primera vez en Madrid (1640), se trata de una obra repleta de reflexiones y ejemplos sobre la finitud de la existencia humana, que pone su esperanza y fe en la eternidad. Aparece a menudo el concepto de *desengaño*, aplicable a todas las dimensiones de lo que es efímero y mundano. Hendrickson ha analizado la amplia difusión y repercusión del libro, ejemplo claro del neoplatonismo (contraste entre lo efímero y lo eterno, entre lo real y lo ideal) y del neostoicismo (el sentido del desengaño hacia aquello que se percibe como huidizo).¹⁴ Hay que considerar también la fuerte influencia que tuvieron en Nieremberg los Ejercicios Espirituales de san Ignacio de Loyola (1491-1556) en la configuración de la obra, especialmente perceptible en tres reflexiones del libro tercero (capítulo VIII: «Lo poco que es el hombre mientras es temporal»), cuarto (capítulo IV: «De la grandeza de los gustos eternos») y quinto (capítulo II: «Por el propio conocimiento se puede conocer el uso de las cosas temporales y el poco caso que hemos de hacer de ellas»).¹⁵

En cuanto a Cataluña, la obra se imprimió como mínimo en 18 ocasiones entre los siglos XVII y XVIII, muestra inequívoca de su amplia difusión y eco.¹⁶ Hay que añadir, obviamente, las ediciones que circulaban por el Principado pero que se habían imprimido en otros territorios de la Monarquía Católica. Así pues, en el siglo del Barroco se imprimió en cuatro

13. Miquel BATLLORI, «Barocco e Illuminismo», en *Archivum Historicum Societatis Iesu* 46 (1977), p. 232-252. Fragmento traducido al catalán en: *Cultura i finances a l'Edat Moderna. Obra Completa, vol. VIII*, València: Tres i Quatre 1997, p. 441-469.

14. HENDRICKSON, 126-162.

15. Véase sobre todo: DIDIER, p. 119-155 y HENDRICKSON, p. 31-39.

16. Los datos se han obtenido, principalmente, del catálogo de la Biblioteca Nacional de España.

ocasiones (Sebastià de Cormellas,¹⁷ 1643; Sebastià Matevad, 1670; Jacint Andreu, 1670 y Francesc Guasch, 1698), y en el Siglo de las Luces, en 14 ocasiones (Martí Gelabert, 1703; Josep Llopis, 1705; Pau Campins, 1714 y 1727; Joan Piferrer, 1716; edición sin editor «con licencia de los Superiores», 1717; Teresa Piferrer, 1754; Maria Àngela Martí, 1757, 1759 y 1766; Jaume Osset, 1760; Carles Gibert, 1789 y 1792; «Consortes Serra y Martí», 1792).

La segunda obra más editada es la traducción castellana de *La Imitación de Cristo* de Tomás de Kempis. Entendida como una serie de reflexiones sobre el camino que debe llevar a cabo el cristiano, tomando la figura de Cristo como modelo, fue editada en diez ocasiones a lo largo de la Época Moderna. En el siglo xvii conoció tres ediciones (Jacint Andreu, 1677; Josep López, 1682 y Martí Gelabert, 1693). En el siglo xviii también crecieron el número de ediciones, sobre todo hasta la década de 1760 (Bartomeu Giralt, 1708; Joan Piferrer, 1747; Pau Campins, 1759 y Maria Àngela Martí, 1760, 1767, *circa* 1770).

La tercera obra más difundida tampoco se debe de manera exclusiva a la pluma de Nieremberg. Nos referimos al *Flos Sanctorum*, iniciado por Pedro de Ribadeneyra (1527-1611), y continuado por Nieremberg y Francisco García (1641-1685), jesuitas los tres. Esta magna obra recoge vidas de santos y de religiosos que se consideraban modélicos para la formación y orientaciones del pueblo cristiano, y fue publicada en nueve ocasiones durante la Edad Moderna en Cataluña. En el siglo xvii encontramos dos ediciones (Sebastià de Cormellas, 1643; Vicent Surià, 1688) y las otras siete corresponden en el siglo xviii.

En último término, encontramos el *Crisol del crisol de desengaños. Compendio adecuado del milagroso libro de la diferencia de lo temporal y eterno*, a cargo de José Boneta Laplana (1638-1714).¹⁸ Se trata de una compilación y compendio de lo más destacado de *De la diferencia entre lo temporal y eterno* de nuestro autor, que Boneta dio a la imprenta ya que, como el propio Boneta afirma, el texto entero «no lo leían los pobres por costoso y los coléricos y ocupados por

17. Todos los editores son de la ciudad de Barcelona, a menos que indiquemos lo contrario. Sobre el tema de los impresores y editores catalanes del momento, véase: Xevi CAMPRUBÍ I PLA, *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, Barcelona: Universitat de Barcelona 2013 (Tesis doctoral).

18. José BONETA, *Crisol del crisol de desengaños. Compendio adecuado del milagroso libro de la diferencia de lo temporal y eterno*, Zaragoza: Pedro Carreras 1705.

largo». ¹⁹ Esta obra de síntesis nieremberguiana se publicó en Cataluña como mínimo en seis ocasiones a lo largo del Siglo de las Luces (Joan Piferrer, 1703, 1727 y 1728; Pere Escuder, 1719; Vic: Pere Morera, 1756; Maria Àngela Martí, 1768).

Así pues, y de manera clara e inequívoca, el Nieremberg más difundido y editado fue el relacionado con *De la diferencia entre lo temporal y eterno*, ya fuera en su versión completa o bien en su versión sintética a cargo de Boneta. Por supuesto, también debe remarcarse su dimensión como traductor y divulgador de la *Imitación de Cristo* de Tomás de Kempis. ²⁰

3.2. Las obras con una difusión más reducida

Las siguientes obras que se analizarán conocieron una difusión editorial más reducida, y responden mayoritariamente a las obras de temática explícitamente religiosa de nuestro autor. Sin embargo, como ya se ha dicho, muchas de ellas son las que en su momento dieron una mayor popularidad a Nieremberg.

En primer lugar, tenemos el libro titulado *Del aprecio y estima de la gracia divina* (1638). Esta obra ²¹ constituye un importante tratado ascético en el cual se reflexiona sobre el infinito valor de la gracia en la vida y proceso salvífico del creyente. Es un libro plenamente representativo del pensamiento y teología católicos, pero a pesar de tratar del tema de la gracia divina, no se encuentra ninguna referencia en la controversia con la teología protestante del momento, ni tampoco al debate con los jansenistas. A lo largo del siglo xvii fue editado en cuatro ocasiones (Sebastià Matevad, 1643; Sebastià de Cormellas, 1644; S. Andreu, 1680 y Jacinto Andreu, 1680).

En segundo lugar, se encuentra el *Libro de la vida, Jesús crucificado, Rey de los Judíos* (1634). Probablemente es una de las obras más hiperbólicas y barroquizantes de Nieremberg. El subtítulo, pues, es muy expresivo: «Autor es el Amor Divino. Impreso en Jerusalén, en la Oficina

19. *Ibid.*, prólogo.

20. En más de una ocasión, el texto de Kempis se completará con algún opúsculo breve de Nieremberg. Así, en la edición del año 1812 (Madrid: Imprenta de Repullés), se añaden los *Avisos y Dictámenes de Espíritu y Perfección*, breve compilación de sentencias extraído de sus obras.

21. Cfr. DIDIER, p. 36.

del Monte Calvario, Cumplidos los Treinta y Tres Años de su Edad, a expensas de la Sangre del Hijo de Dios». La epístola dedicatoria se atribuye a la pluma del Espíritu Santo, muestra clara del estilo metafórico y simbólico del texto. Durante el siglo xvii se publicó en una ocasión (Pere Lacavalleria, 1634, primera edición), y otra en el siglo xviii (Maria Àngela Martí, 1730).

También se publicó en dos ocasiones el libro piadoso titulado *Devoción y novena al gloriosísimo arcángel San Miguel que haze todos los años en su insigne iglesia parroquial de Barcelona empeçandola en su fiesta del día 29 de setiembre* (Joan Veguer, 1725; Maria Àngela Martí, 1760), que es un breve resumen de la obra de Nieremberg titulada originariamente *De la devoción y patrocinio de San Miguel, Príncipe de los Angeles. Antiguo tutelar de los godos y protector de España* (1643).

En una sola ocasión (Gabriel Nogués, 1639), al menos que yo sepa, vio la luz en Cataluña el tratado cristológico *De la afición y amor de Jesús* (1630), donde aparecen, entre otras, menciones a San Francisco de Borja (1510-1572) y a Tomás de Kempis. Un aspecto relevante de esta obra es la reflexión sobre el Corazón de Jesús. Se trata de un texto eminentemente destinado a la oración interior, poniendo a Jesucristo como centro de la vida del creyente. También una sola vez (Jaume Matevat, 1644) se publicaron las *Flores espirituales en que se proponen varios puntos muy provechosos para las almas* (1644), breve y completo tratado a medio camino entre la práctica catequética y la reflexión ascética. Justo es decir, sin embargo, que fue una obra de gran difusión en la época, hasta el extremo que alguno de sus capítulos fue publicado como opúsculo. Es el caso, por ejemplo, de las *Verdades de la Fe que conviene que sepan todos los christianos* (Madrid: Andrés García, 1650), que corresponde al primer capítulo de *Flores espirituales*. Tal opúsculo, de extensión breve (16 páginas), constituye una suerte de síntesis del Credo, explicado de manera clara, sencilla y concisa, fruto, probablemente, de la experiencia divulgativa que nuestro autor había plasmado ya en su catecismo, publicado cuatro años antes.

Por último, se publicaron en el Principado los dos libros de carácter más científico de Nieremberg. Nos referimos a la *Curiosa filosofía y tesoro de las maravillas de la naturaleza* (Pere Lacavalleria, 1644) y la *Oculto filosofía. De la simpatía y antipatía de las cosas, artificio de la naturaleza, y noticia natural del mundo* (Pere Lacavalleria, 1645). Estas obras demuestran el papel que Nieremberg jugó en el nacimiento de la

ciencia moderna a la Península Ibérica.²² Nieremberg supo mostrar varias facetas de la naturaleza en las cuales tienen una fuerte presencia las descripciones de aquello sobrenatural y exótico (como los monstruos), pero siempre bajo la premisa de una naturaleza rebosante de belleza, fruto de la creación de Dios.

4. LA PRÁCTICA DEL *CATECISMO ROMANO* Y *DOCTRINA CRISTIANA* (1640) Y SU TRADUCCIÓN CATALANA

4.1. *Aproximación a la obra*

El año 1640 la Monarquía Católica entró en crisis: estalló la revuelta catalana, que dio pie a la Guerra de los Segadores, así como revueltas y conspiraciones en Portugal, Andalucía, Aragón, Navarra, Nápoles y Sicilia.²³ Aun así, para nuestro autor fue un año enormemente productivo, puesto que dio a la imprenta cuatro obras: *De la diferencia entre lo temporal y eterno*, de la cual ya hemos hablado, la *Vida del dichoso y venerable Padre Marcelo Francisco Mastrilli*, jesuita mártir en el Japón (1603-1637), el breve opúsculo de carácter ascético-místico titulado *Saetas de amor divino* y, por último, la *Práctica del Catecismo Romano y doctrina cristiana*.²⁴

Obviamente, tal grado de productividad sólo se puede entender como fruto del intenso trabajo llevado a cabo en el Colegio Imperial de Madrid y a la titánica dedicación de Nieremberg. Centrándonos ahora en su catecismo,²⁵ hay que decir que nos encontramos ante el Nieremberg más divulgativo y, por lo tanto, menos conceptista. La obra fue pensada para el

22. Véase sobre el tema: José Ramón MARCAIDA LÓPEZ, *Juan Eusebio Nieremberg y la ciencia del Barroco: Conocimiento y representación de la naturaleza en la España del siglo XVII*, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2011 (tesis doctoral).

23. Sigue resultando imprescindible: John H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640: un estudi sobre la decadència d'Espanya*, València: Universitat de València 2006.

24. Este es el título completo de la primera edición: *Práctica del Catecismo Romano y doctrina cristiana, sacada principalmente de los catecismos de Pío V y Clemente VIII, compuestos conforme al Decreto del santo Concilio Tridentino, con las divisiones y adiciones necesarias al cumplimiento de las obligaciones christianas, para que se pueda leer cada domingo y día de fiesta. Van al fin añadidos varios exemplos de los puntos principales de la Doctrina. Dispuesto todo por mandado de algunos zelosissimos Prelados de España, y dedicado a todos los de estos reinos por su más humilde siervo I.E.N.* Madrid: Diego Díaz de la Carrera 1640.

25. Véase: HENDRICKSON, p. 51-85.

público sencillo, no necesariamente culto, que pudiera leer (o escuchar) el contenido del libro. Para hacernos una idea de la extraordinaria difusión que conoció el libro, podemos anotar, como mínimo, siete ediciones en Cataluña en castellano para el siglo xvii (1640, 1641, 1646, 1651, 1658, 1673 y 1677), siete más para el siglo xviii (1720, 1722, 1728, 1734, 1747, 1763 y 1794), además de una traducción al italiano (1656)²⁶ y las dos traducciones catalanas (1648 y 1686).

Nuestro autor estructuró el conjunto de su catecismo en tres partes muy diferenciadas: las lecciones para ser leídas en los domingos («De las Dominicas del año»), las fiestas litúrgicas del año («De las fiestas movibles») y los *exemplos* («Índice de los ejemplos de la Doctrina Christiana»), eminentemente didácticos y prácticos, escritos, como toda su obra, con el objetivo ignaciano de «ayudar a las almas». Tal y cómo apunta Luis Resines, a lo largo del siglo xvi se editaron nada menos que 196 catecismos.²⁷ Por lo tanto, algún rasgo distintivo debía tener el catecismo de Nieremberg para hacerse un lugar en un ámbito tan bien provisto de publicaciones, y con representantes de tanto prestigio como Juan de Ávila (1500-1569) y su *Doctrina christiana que se canta. Oydnos vos por amor de Dios* (circa 1550), fray Luis de Granada (1504-1588) y el *Compendio de doctrina christiana* (1559) o las aportaciones de los jesuitas Gaspar Astete (1537-1601), *Doctrina christiana y documentos de crianza* (1576), Jerónimo de Ripalda (1537-1618) y la *Doctrina christiana con una exposición breve* (1591) o san Roberto Bellarmino (1542-1621) con la *Declaración copiosa de la doctrina christiana* (1615). Según Hendrickson²⁸, la principal novedad del catecismo de Nieremberg radica, precisamente, en el sentido eminentemente práctico de sus ejemplos. No se trata sólo de un catecismo meramente memorístico, sino que está pensado para enseñar pero también para ayudar en la oración interior. Así, en la dedicatoria de la obra Nieremberg expone la necesidad de disponer de un catecismo eminentemente práctico:

«Considerando, pues, esto algunos vigilantes Prelados de estos tiempos, desearon ver compuesto en lengua vulgar un Catecismo Romano que fuese como práctica del Romano, con tal disposición que tuviese señal de lección para todos los Domingos y Fiestas del

26. Cf. Giuseppe MAZZOCCHI, «Note sulla fortuna italiana e lombarda di Padre Juan Eusebio Nieremberg», en *Studia Borromaica* 13 (1999), p. 57-72.

27. Luis RESINES, *La catequesis en España: historia y textos*, Madrid: BAC 1997.

28. HENDRICKSON, p. 52.

año, conforme a la intención del Santo Concilio [de Trento], facilitándose tanto la lección de él, que aun no quedase el lector el trabajo de escoger lo que se haya de leer, pareciéndoles que este medio sería para gran descargo de sus conciencias».²⁹

Añade también la habitual *captatio benevolentiae*, destacando que él no está capacitado para llevar a buen término la tarea encomendada:

«La ejecución de este trabajo se mandó a quien menos podía dar la satisfacción que pide, la fuerza de la obediencia es grande; y Dios nuestro Señor, que escoge instrumentos flacos para mostrar en ellos su poder, será servido de dar algún principio al cumplimiento de tan santos deseos, si bien en esta obra muy inferior a ellos».³⁰

En el «prólogo y advertencia» se reflexiona sobre la génesis del libro, advirtiendo, sin embargo, que el lector encontrará pocas novedades a nivel de contenido, citando sólo *en passant* su particular aportación con los *exemplos*:

«Tenga esta obra el efecto que han deseado personas tan zelosas que la mandaron disponer, la cual se puede decir que nadie la ha compuesto de nuevo, sino sólo dispuesto y recopilado o trasladado de otros catecismos muy probados, como son el de Pío V, el de Clemente VIII y Cardenal Belarmino, el del V. Fr. Bartolomé de los Mártires, y la Doctrina Portuguesa del V. P. Fr Luis de Granada. Es verdad que se añaden también algunas cosas, según la dirección del Catecismo Romano, para que los fieles tengan bastante noticia de la Fe, remedio de sus costumbres y avisos convenientes para su salvación».³¹

Otro aspecto a tener presente es que el catecismo nieremberguiano permitía seguir la misa durante todo el año. Este hecho, como ha señalado Resines, fue de gran trascendencia, e instauró un modelo ampliamente seguido a lo largo del siglo XVIII.³² De hecho, otros compañeros de la Compañía de Jesús, como el italiano Paolo Segneri (1624-1694) y los

29. Juan Eusebio NIEREMBERG, *Práctica del catecismo romano y doctrina cristiana*, Madrid: Imprenta de Ramón Ruiz, 1794, «Dedicatoria».

30. *Ibid.*

31. Juan Eusebio NIEREMBERG, *Práctica del catecismo romano*, «Prólogo y advertencia».

32. RESINES, p. 375.

franceses Louis Bourdaloue (1632-1704), François Nepveu (1639-1708), Jean Croisset (1656-1738) o Charles Frey de Neuville (1693-1774) siguieron los pasos del jesuita castellano, dejando obras de gran altura que ayudaban al devoto a seguir el curso del año litúrgico.³³

Por el que respeta al uso de los ejemplos, sin duda, nos permite constatar que el lector se encuentra ante un Nieremberg sustancialmente diferente al de sus aportaciones más teóricas y abstractas. No se trata, pues, de teorizar de manera especulativa, sino de mostrar ejemplos de conducta que interpelen directamente al lector (u oyente) del libro.³⁴ El recurso a los ejemplos, sin embargo, no era nuevo en la literatura del momento, y así, los encontramos en las obras de Miguel de Cervantes (1547-1616), como las *Novelas ejemplares*, pero también en obras piadosas, como el *Tratado del amor de Dios* (1616) de san Francisco de Sales (1567-1622).³⁵

4.2. Las dos ediciones de la traducción catalana

Centrémonos ya en la traducción catalana del catecismo de Nieremberg. Hay que reflexionar, a pesar de que pueda parecer obvio, sobre el

33. SEGNERI fue autor, entre otras obras, del *Maná del alma, o ejercicio fácil y provechoso para quien desea darse de algún modo a la oración*. Madrid: Joaquín Ibarra, 1756, 4 vol.; la *Quaresma*. Girona: Josep Bro, 1765, 2 vol. BOURDALOUE, a más de sus Dominicas, escribió una extensa *Quaresma* (Madrid: Francisco del Hierro, 1726, 3 vol.) de más de 1800 páginas. NEPVEU publicó los *Pensamientos o reflexiones christianas para todos los días del año* (Barcelona: Maria Àngela Martí, viúda, 1766, 4 vol.). JEAN CROISSET fue un prolífico autor, que publicó, entre otras obras, los doce volúmenes del *Año Christiano o ejercicios devotos para todos los días del año*, a los que debe añadirse cinco volúmenes más de Dominicas y uno dedicado a la vida de Jesús y de María, a más de un *Retiro espiritual*. Frey de Neuville también fue un prolífico autor y orador (Adviento, Cuaresma, Panegíricos, etc.).

34. A modo de ejemplo transcribimos el *ejemplo* «De la Resurrección de Christo: Un día de su Resurrección se apareció Christo a Santa Matilde y la dixo: En mi Resurrección, Cielo y Tierra me sirvieron. Ella preguntó: pues el Cielo, Señor, ¿cómo te sirvió? Dixo Christo: porque todos los espíritus celestiales me asistieron. Luego se le representó a la Santa una multitud de ángeles que llegaban desde el Cielo a la tierra, que estaba rodeando a nuestro Redentor. Preguntó más la Santa: ¿Y qué alabanzas os dixeron los ángeles? Respondió Christo que fueron Santo, Santo, Santo, Señor» (Juan Eusebio NIEREMBERG, *Práctica del catecismo romano y doctrina cristiana*, Madrid: Imprenta de Ramón Ruiz 1794, p. 344).

35. Así, por ejemplo, en el capítulo octavo del libro X («Historia memorable para demostrar en qué consiste la fuerza y la excelencia del amor sagrado») y en el capítulo 16 («El ejemplo de varios santos que parece que ejercitaron su celo con indignación»). Véase: San Francisco de SALES, *Obras selectas*, vol. II. Madrid: BAC 1954, p. 407-410, p. 429-434.

motivo por el cual sólo esta obra de Nieremberg fue traducida al catalán. Evidentemente, el hecho de tratarse de su libro más divulgativo, pensado para un público no necesariamente culto, hace pensar en un perfil de lector diferente al lector culto catalán de la época. Por lo tanto, es posible que los impulsores de la traducción vieran la necesidad de dar a la imprenta un texto escrito en la lengua del pueblo, es decir, el catalán.³⁶

La *Práctica del Catecismo Romano y doctrina christiana* se publica en dos ocasiones a lo largo del siglo xvii: el 1648 (Helena Deu, viuda) y el 1686 (Antoni Lacavalleria). En ninguna de las dos ediciones no se hace explícita la autoría del traductor, y en la cubierta sólo se menciona que fue «estampat primer en castellà per lo Pare Iuan Eusebio Nieremberg, y ara traduhit en català per un religiós zelós del bé de les ànimes». Del catecismo en catalán queremos destacar dos textos. En primer lugar, la censura, a cargo del franciscano Joan Vicenç Besora, lector en teología. Con pluma ágil y muy documentada, Besora declara haber ya leído el libro en su edición castellana:

«Pues ha temps lo tinch de mon ús en son original castellà, imprés lo any 1642 en Madrit, qualificat, aprobat y ab raho molt alabat per molts eminentíssims señors Cardenals, Illustríssims y Reverendíssims Arquebisbes y Bisbes».³⁷

Por otro lado, Besora se muestra un buen conocedor de la obra de Nieremberg. Firma su aprobación el 3 de julio de 1648, y recuerda al lector que el jesuita castellano es, sobre todo:

«Un autor tan aventatjat de molts llibres que si fins ara ne son arribats a vint y tres a ma noticia, sent ella tan curta, y volant tan poch, alguns, y quiçà molts, li seran passats per alt».³⁸

Joan Vicenç Besora elogia también la dimensión científica de Nieremberg, hecho que evidencia que las obras sobre ciencias naturales del

36. Cfr.: Xavier BARÓ I QUERALT, «Defensa, pragmatisme o menysteniment: actituds d'alguns autors catalans del segle xvii envers la llengua catalana», en *Pedralbes. Revista d'Història Moderna. VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya* 28-I (2008), p. 551-570.

37. Joan Vicenç BESORA, «Censura», en: Juan Eusebio NIEREMBERG, *Práctica del Catecismo Romà y doctrina christiana*, Barcelona: Helena Deu 1648.

38. Hay que tener presente que hasta 1648 (incluido), Nieremberg había publicado ya 43 libros en castellano y 10 en latín.

jesuita castellano habían llegado a manos del franciscano catalán, que se admira de su capacidad para tratar cuestiones de temática tan diversa:

«Havent tant est autor volgut soterrar son ingeni en los més ocults minerals y venas de la terra, y sabullit son enteniment en las més profundas cavernas del mar, per a descobrirnos tants secrets de naturalesa, haja pogut y sabut vadear tant bé per lo immens de las cosas celestials y divinas, ensenyantnos tant en ellas en tants llibres escripturaris y grans per als doctes, y espirituals y xichs per a doctes e indoctes».³⁹

También se destaca el carácter práctico de la obra, puesto que el propio Besora reconoce haberla utilizado en sus homilías durante dos años, hecho que arrecia la calidad del mensaje del jesuita castellano:

«Totas las obras dest autor (...) són apassibles y deliciosas, y juntament en gran manera profitosas y plenas de fruyts, en particular ho té tot la present *Práctica*. Fundat en assò esots dos anys passats no prediqué altra matèria en la Quaresma los diumenges en las tardes que la doctrina christiana per lo orde de aquesta *Práctica*, y se veu lo fruyt que resulta».⁴⁰

La aprobación del libro se cierra con un decidido elogio del texto de Nieremberg, sin duda buena muestra del prestigio que tenía el autor a su época:

«Dich que si per estampar altres, li done llicencia y permissio, per estampar aquest hi hauria de haver exprés orde y mandato en tots los Bisbats, obligant a tots los Curats ensenyar a sos feligresos segons lo orde de ell, que'l jusgo molt util y profitos, y més per a que los ignorants e idiotas en los llochs més apartats y remots tingan una breu y compendiosa noticia de tota la doctrina christiana».⁴¹

El segundo texto al cual queremos hacer referencia tiene su propia intrahistoria. Tal y como ya se ha dicho, la primera edición fue estampada en Barcelona el 1648, cuando Cataluña vivía bajo la presión de la Guerra de los Segadores, y gobernaban, cuando menos formalmente,

39. BESORA, «Censura».

40. *Ibíd.*

41. *Ibíd.*

los virreyes franceses. Así, en la edición de 1648 aparece un texto de Charles de Schomberg (1601-1656), conde de Schomberg y duque de Halluin, virrey del Principado en aquel año de 1648. Obviamente, por motivos más que evidentes, este texto no aparece en la edición de 1686, cuando Cataluña vivía bajo el reinado de Carlos II (1661-1700). El texto del duque de Schomberg no aporta nada de interesante para el estudio del texto de Juan Eusebio Nieremberg, puesto que sólo se trata de una licencia⁴² que Schomberg otorga a Miquel Delmunts, doctor en medicina y *ciutadà honrat* de Barcelona, que a la vez tenía una imprenta y vendía libros. En cualquier caso, una anécdota que demuestra que incluso los libros piadosos no están exentos de las vicisitudes y miserias de los acontecimientos políticos.

5. CONCLUSIONES. EL CONTRADICTORIO DESTINO DE LA OBRA DE NIEREMBERG: DE LA ADMIRACIÓN AL OLVIDO

Después de haber analizado las principales ediciones de Nieremberg hechas en Cataluña durante los siglos XVII y XVIII, parece indiscutible que el jesuita castellano fue un autor apreciado y leído, sobre todo su obra más conocida, *De la diferencia entre lo temporal y eterno*, pero también su traducción de la *Imitación de Cristo* de Tomás de Kempis o los *Flos Sanctorum*, escritos como continuación de la originaria aportación de Pedro de Ribadeneyra. También se ha constatado que el Nieremberg científico era conocido en los ambientes doctos, como lo manifiesta la aprobación de Joan Vicenç Besora en la traducción catalana del catecismo nieremberguiano.

Por eso estimamos oportuno ahora reflexionar ahora sobre el olvido en que ha ido cayendo la obra de Nieremberg. Sin duda, una de las cuestiones capitales a que tiene que atender cualquier estudioso de la historia de la cultura es el tema de la fortuna de los autores. ¿Por qué un autor es tan leído en un momento dado? ¿Qué causas explican que en otra centuria se caiga en el olvido y la indiferencia? ¿Por qué, mientras unos resisten tan bien el paso del tiempo, otros son confinados al rincón del depósito de una biblioteca? Tales preguntas no se responden sólo con la habitual reflexión sobre la obra perenne de los clásicos. Quien más quien menos conoce au-

42. *Ibid.*, Llicencia que V. Excelencia concedeix al doctor Miquel Delmunts per imprimir o fer imprimir lo llibre dalt intitulat, ab prohibicio per temps de deu anys.

tores que disfrutaban de innmerceda fama hoy en día, y otros que han tenido la desdicha de ser confinados al ostracismo académico y cultural.

Se ha decidido que Juan Eusebio Nieremberg forme parte de este segundo grupo. Editado hasta la saciedad en los siglos XVII, XVIII y buena parte del XIX, su obra ha sido olvidada de manera drástica en el siglo XX, sobre todo a partir de la segunda mitad del siglo. Así, por ejemplo, la *Historia de la Cultura Española de Menéndez Pidal* le dedica unas pocas páginas en sus volúmenes dedicados al Barroco.⁴³

Contemporáneo a Baltasar Gracián (1601-1658), quién temió que las *Centurias* de Nieremberg pudieran hacer sombra a su *Oráculo manual y arte de prudencia* (1647),⁴⁴ es evidente que ambos han conocido destinos muy diferentes. Mientras el jesuita aragonés sigue disfrutando de una salud editorial (y académica) envidiable, su compañero de Orden parece interesar en ámbitos muy reducidos, y a menudo sólo para ejemplificar lo que sería un *case study* de la faceta más obscurantista de la Contrarreforma hispana. Se citan los fragmentos en los que Nieremberg alude a los tormentos del infierno y a la muerte (que los hay, sin duda), y se dejan de lado, de manera consciente o inconsciente, otros muchos aspectos de su extensa obra. Así, León Carlos Álvarez Santaló emite uno de los juicios más contundentes hacia Nieremberg: bajo el epígrafe eminentemente peyorativo de «sitiados por el terror», se afirma que cuando el lector se acerca a las postrimerías del libro *De la diferencia entre lo temporal y eterno*, «puede decirse que ha agotado su capacidad de resistencia si no ha muerto en el empeño».⁴⁵ Una muestra evidente del desprecio de un determinado sector académico en referencia a Nieremberg. En cambio, el juicio de María Jesús Zamora Calvo es mucho más conciliador y, según nuestro parecer, más exacto para acercarnos a aquello que es realmente

43. Los datos son empíricos: los dos volúmenes de la *Historia de la Cultura Española Ramón Menéndez Pidal: el siglo del Quijote (1580-1680)*, Madrid: Espasa Calpe, 1996 ocupan 2100 páginas. Nieremberg sólo aparece mencionado en seis ocasiones en el primer volumen y dos en el segundo.

44. Así, en una carta a Francisco de Uztarroz (Huesca, 10 de marzo de 1647), Gracián expone: «El otro día nos espantó un librito del Padre Eusebio que me remitió el Padre La Naja de dictámenes buenos y bien declarados; pero, bien mirado, no nos desmaya ello; gánanos de mano en el asunto que es hartos». Gracián se refería a las *Centurias de dictámenes reales, morales y estoicos*, que a su vez forman parte de la *Corona virtuosa y virtud coronada* (1643). Baltasar GRACIÁN, *Obras completas*, Madrid: Aguilar 1967, 1143 (edición a cargo de Arturo DEL HOYO).

45. León Carlos ÁLVAREZ, «El texto devoto en el Antiguo Régimen: el laberinto de la consolación», *Chronica Nova*, 18, 1990, p. 30.

importante: saber y conocer qué buscaba Nieremberg cuando elaboraba sus textos. Sobre el tema de la muerte en Nieremberg, la especialista madrileña anota:

«Recurrió con frecuencia al tema de la muerte, como si estuviera obsesionado o angustiado por él. Enfocó este pensamiento no de una forma negativa ni tremendista, sino como una continuación de la existencia humana.»⁴⁶

Así pues, la obra de Nieremberg es inmensa, y en ella se contienen varios estilos y temática (ensayo, hagiografía, ascética y reflexión). Por lo tanto, convendría, sin duda, una aproximación más sensata, profunda y rigurosa, que evite los anacronismos.

Varios especialistas en la obra de Nieremberg se han preguntado por el motivo que justifique el gran olvido en que ha caído su obra en la actualidad. Y todos han encontrado la misma respuesta: su extensa y prolífica obra dificulta la lectura en el momento presente,⁴⁷ en una sociedad ávida de mensajes breves, concisos y contundentes. Hay que añadir que sobre la fortuna que ha conocido la obra de Nieremberg pesa la losa del contexto en que fue escrita: la Contrarreforma (o Reforma católica). Sin embargo, creemos que ya ha llegado el momento de acercarnos nuevamente, con mirada serena y sensata, al legado cultural y espiritual de este momento histórico, y recuperar lo que, pasado medio milenio, todavía sigue interpelando, y que concierne a todo ser humano: la reflexión sobre el hombre, la indagación sobre el mal y la muerte y el deseo de trascendencia.

El pensamiento de Nieremberg no es original, ni lo pretende. Releyéndolo, resuena con fuerza el legado de los libros sapienciales del Antiguo Testamento, los Santos Padres de la Iglesia, sobre todo san Agustín de Hipona (354-430)⁴⁸ y, por supuesto, san Ignacio de Loyola. Esta fusión de neoplatonismo, neoestoicismo y retórica barroca hacen de Nieremberg un autor tan interesante como poco conocido hoy en día. En suma, tal como apuntó de manera brillante Azorín, «el núcleo, en el pensamiento de

46. ZAMORA CALVO, p. 106.

47. *Ibid.*, p. 113: «la vastedad de su obra contribuyó seguramente a desanimar a los investigadores a la hora de abordar su estudio».

48. Cfr. Victorino CAPÁNAGA, «San Agustín y Nieremberg», en *Augustinus* 3 (1958), p. 529-540.

Nieremberg, es serenidad. No cedamos a las impresiones momentáneas; reportémonos en palabras, en gestos, en movimientos».⁴⁹

Además, la figura de Nieremberg resulta capital para entender la magnitud y complejidad del Siglo de Oro hispánico, no en balde se encargó, entre otras, de la aprobación de la obra *La cuna y la sepultura para el conocimiento propio y desengaño de las cosas ajenas*, de Francisco de Quevedo (1580-1645).⁵⁰ También resulta fundamental para profundizar en el estudio de la particular y poliédrica contribución que Nieremberg aportó a la Compañía de Jesús de la Época Moderna, en concreto del siglo del Barroco, junto con otros hijos de san Ignacio como Alonso Rodríguez (1526-1616) o Luis de la Puente (1554-1624). Quizás sólo por estos motivos conviene seguir leyendo al jesuita castellano.

EPÍLOGO: LISTADO DE LAS OBRAS MÁS REPRESENTATIVAS DE NIEREMBERG

1.- Ediciones más destacadas (hasta 1900)

Aforismos o dictámenes, Bruselas: Imprenta de Juan Mommarte, 1664.

Avisos espirituales a que se reduce lo que está escrito para el camino de la perfección, con los dictámenes de espíritu y perfección, Barcelona: Imprenta de D.J.M. de Grau, 1842.

Obras cristianas, vol. I (1651); *Obras espirituales*, vol. II (1651); *Obras filosóficas*, vol. III (1651). Madrid: Domingo García y Morras.

Obras espirituales en 6 vols. Madrid: Librería Católica de Gregorio del Amo, 1890-1892. Contiene: *Aprecio y estima de la divina gracia* (vol. I y II, 1890), *De la hermosura de Dios* (vol. III, 1891), *Prodigio del amor divino y finezas de Dios con los hombres* (vol. IV, 1891), *De la adoración en espíritu y verdad. De la perfección religiosa* (vol. V, 1891), *Tratados de la vida divina* (vol. VI, 1892).

Obras y días: manual de señores y príncipes, Madrid: Viuda de Alfonso Martín, 1629.

49. José Augusto Trinidad MARTÍNEZ RUIZ (Azorín), en «Nieremberg», *ABC*, 15 de mayo de 1951, p. 1.

50. Francisco de QUEVEDO, *La cuna y la sepultura para el conocimiento propio y desengaño de las cosas ajenas*, Madrid: Imprenta del Reyno 1634.

Partida a la eternidad y preparación a la muerte, Madrid: Imprenta de Agustín Fernández, 1714. Contiene también las obras *Santos ejercicios y oraciones a propósito de los enfermos peligrosos*, *Libro de la vida. Jesús crucificado* (1634), *Aforismos o dictámenes* (1647).

Práctica del catecismo romano y doctrina cristiana, Madrid: Imprenta de Ramón Ruiz, 1794.

Vida del santo padre el B. Francisco de Borja: hechos políticos y religiosos del B. Francisco de Borja, Barcelona: Imprenta de la viuda e hijos de J. Subirana, 1882.

2. Ediciones más destacadas (a partir de 1900)

Epistolario, Madrid: Espasa-Calpe, 1945.

Obras escogidas. Vol. I. Madrid: Atlas, 1957. Contiene: *Vida divina* y *Del aprecio y estima de la gracia divina*. Vol. II. Madrid: Atlas, 1957. Contiene: *De la diferencia entre lo temporal y eterno* y *De la hermosura de Dios y su amabilidad*. Edición a cargo de Eduardo Zepeda-Henríquez. Corresponden a los volúmenes 103 y 104 de la «Biblioteca de Autores Españoles».

Oculto filosofía. Razones de la música en el hombre y la naturaleza, Barcelona: Acantilado, 2004. (Edición a cargo de Ramón Andrés).

Opúsculos piadosos, Madrid: Apostolado de la Prensa, 1904. Contiene los tratados: *Alimento de amor divino* (1630), *Codicia santa de gracia y merecimientos* (1630), *De la constancia en la virtud y medios de la perseverancia* (1647) y *Consuelo de almas escrupulosas y su remedio* (1642).

RELIGIOSOS EXCLAUSTRATS DE BARCELONA (1835-1875)

Ernest ZARAGOZA PASCUAL

RESUM: Després d'haver publicat diversa documentació inèdita de l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, sobre els religiosos i religioses exclaustats de les diòcesis d'Astorga i León, Galícia, Asturias, Burgos, Calahorra, Girona, Seu d'Urgell, Tarragona i Tortosa i d'altres diòcesis de Catalunya, al no trobar al mateix arxiu el catàleg dels exclaustats residents a la diòcesi de Barcelona, l'autor decidí fer-lo ell mateix, servint-se del fons de l'Arxiu Diocesà de Barcelona: *Estadística del Clergat segle XIX (1834-1875)*, *Boletín Oficial Eclesiàstico del Obispado de Barcelona (1858-1925)* i *índex de Preveres Diocesans de Barcelona (1757-2007)*, que l'autor ha enriquit notablement en nous noms, dates i dades biobibliogràfiques, resultant avui ser el catàleg més complet dels exclaustats residents a Barcelona entre 1835 i 1875.

PARAULES CLAU: Exclaustació, religiosos exclaustats, exclaustats de Barcelona.

ABSTRACT: After having published several unpublished documents of the National Historical Archive of Madrid, about the expelled religious from the dioceses of Astorga and León, Galicia, Asturias, Burgos, Calahorra, Girona, Seu d'Urgell, Tarragona and Tortosa and other dioceses of Catalonia, not finding in the same archive the catalog of expelled residents in the dioceses of Barcelona, the author decided to do it himself, using the background of the diocesan archive of Barcelona: statistics of the clergy of XIX century (1834-1875), official ecclesiastical bulletin of the bishopric of Barcelona (1858-1925) and the index of diocesan presbyters of Barcelona (1757-2007), which

the autor has has greatly enriched with new names, dates and bibliographical data, being today the most complete catalog of expelled residents in Barcelona between 1835 and 1875.

KEYWORDS: Ecclesiastical confiscations, expelled religious, expelled of Barcelona

No tornarem a ressenyar ara les vicisituds que patiren els Ordes religiosos a Espanya, i per tant també a Catalunya, a la primera meitat del segle XIX, perquè ja les vàrem referir en el nostre treball: *Documentación inédita sobre los exclaustros catalanes (1838)*,¹ només recordem que els religiosos patiren tres exclaustracions generals en les quals hagueren d'abandonar els seus monestirs i convents, i els foren incautats totes les propietats, rendes i drets que posseïen, a més dels seus arxius, biblioteques, obres d'art, ornaments i objectes litúrgics, etc., que foren dispersats en diferents indrets, arxius, biblioteques, museus, seminaris i parròquies.

La primera exclaustració general dels religiosos fou decretada pel rei Josep I el 18 d'agost de 1809, després de la qual alguns dels monestirs abandonats foren robats i cremats.² Però a partir del 1813, les comunitats tornaren a reunir-se, recuperaren moltes de les seves propietats i pertinences, i amb l'ingrés de noves vocacions la vida religiosa refluï. Però fou per poc temps, perquè set anys després, durant el Trienni Constitucional (1820-23), els religiosos tornaren a ser exclaustrats –tot i que el Govern només volia reformar la vida religiosa i reduir el nombre de monestirs i convents–, i hagueren d'abandonar les seves cases entre octubre i desembre de 1820.³ I així la immensa majoria dels religiosos restaren com a simples exclaustrats, d'altres –uns 7.500– se secularitzaren per poder accedir més fàcilment a càrrecs i beneficis eclesiàstics.

Aquesta exclaustració durà fins al retorn del rei Ferran VII, l'abril de 1823, el qual manà als religiosos que tornessin als seus convents. De

1. Publicat a *Analecta Sacra Tarraconensia* (2016).

2. Cf. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Los generales de la Congregación de San Benet de Valladolid VI*, Silos, 1987, 80-81; ID., *Història de la Congregació Benedictina Claus-tral Tarraconense y Cesaraugustana (1215-1835)*, a Col. Scripta et Documenta, vol. 67, Montserrat, 2004.

3. M. REAVUELTA GONZÁLEZ, “Los planes de reforma eclesiástica durante el trienio constitucional”, dins *Miscelánea Comillas* 56-57 (1972) 93-123, 329-349; ID., “Los planes de reforma eclesiástica durante el trienio constitucional”, dins *Miscelánea Comillas* 56-57 (1972) 93-123, 329-34.

manera que les comunitats foren reorganitzant-se, repararen els edificis i recuperaren les seves propietats i pertinences. A més el 21 de març de 1824 se'ls permeté admetre postulants, recordant-los, però, la disposició de 1815, que cada monestir havia de tenir una escola de primeres lletres “para disminuir la perversion de la juventud y desmoralización general”.⁴ Però encara no havien acabat la restauració de les seves comunitats i edificis, que tornaren a patir una tercera exclaustació el 1835, la qual fou definitiva per a la immensa majoria. Així, després de la mort del rei Ferran VII les comunitats es veieren assetjades amb lleis que dificultaven la seva vida i administració i amb contínues exaccions dineràries. A més el 26 de març de 1834 el Govern decretà la supressió de tots aquells convents en els quals es guardessin armes, es fessin reunions contra els interessos de l'Estat o algun dels seus religiosos es passés a les files carlistes.⁵ El 3 d'abril del mateix any obligà a incorporar-se a files tots els novicis i que els religiosos dels convents suprimits es reunissin en aquells del seu propi Orde que havien de restar oberts. Els ornaments litúrgics havien de ser repartits pel bisbe diocesà entre les parròquies més pobres i els béns mobles i immobles havien de ser venuts en subhasta pública i el seu producte s'havia de destinar a pagar les pensions dels òrfens i viudes de guerra i a extingir el deute públic. I el 22 del mateix mes es prohibí la recepció de novicis i es creà la Real Junta Eclesiàstica per a la reforma del clero.⁶

El 17 de juliol de 1834, a Madrid s'esdevingué la matança de 72 frares acusats falsament de ser els causants de l'epidèmia del còlera que hi feia estralls, provocada per l'enverinament de les fonts d'aigua de la ciutat. El 1835, es repetiren els assassinats de clergues i frares a Saragossa i a Múrcia i el 22 de juliol degollaren els franciscans i carmelites de Reus. Tres dies després foren obligats a desallotjar els convents de la ciutat de Barcelona, alguns dels quals foren cremats.⁷

4. Cf. E. ZARAGOZA PASCUAL *en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, Barcelona, 1915, 18-22.

5. C. BARRAQUER, *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, Barcelona, 1915, 18-22.

6. V. CÀRCEL ORTÍ, “El liberalismo en el poder (1833-1869)”, dins *Historia de la Iglesia en España*, V, Madrid, BAC, 1979, 133-135.

7. F. RULL, *Historia de la conmovión de Barcelona en la noche del 25 al 26 de julio de 1835*, Barcelona, 1835; E. ZARAGOZA, “Crònica de l'expulsió dels monjos de Sant Feliu de Guíxols (1835)”, en *Ancora*, núms.2014-55 (1987); ID., “Documentació inèdita oficial ran de la crema de convents de Barcelona els dies 25 i 26 de juliol de 1835”, dins *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 80 (2007) 141-155.

El mateix 25 de juliol, la Junta Eclesiàstica determinà suprimir tots aquells convents que no tinguessin dotze professors, les dues tercers parts dels quals havien de ser clergues. De manera que d'una tacada foren suprimits 892 convents⁸ i el 26 de juliol el Govern s'obligà a pagar a cada exclaustat una pensió diària de cinc rals als clergues i de tres als llecs,⁹ a canvi de les propietats i edificis conventuals, que el 3 de setembre de mateix any per ordre governamental s'havien de tornar als propietaris dels que els havien comprat durant el Trienni Constitucional. Tanmateix, l'hora fatal definitiva fou el 11 de octubre de 1835, en què el ministre d'Hisenda, Juan Álvarez de Mendizábal, publicà el decret de supressió de tots els convents i monestirs espanyols, de manera que aquest ministre ha passat a la història de la vida religiosa a Espanya com la bèstia negra de les comunitats religioses. Amb la confiscació dels béns que quedaven dels monestirs i convents l'Estat pensava prosseguir la guerra contra els carlistes, amortitzar el deute públic, captar nombroses voluntats de famílies riques per a la causa d'Isabel II i abonar la pensió vitalícia als exclaustats, els quals ho havien perdut tot, llevat del seu hàbit religiós. Però un nou decret, del 28 de novembre següent els obligà a vestir sotana com els clergues seculars, respectant-los, però, la llibertat de residència. El 8 de març de 1836, s'exceptaren de la supressió els tres col·legis de missioners dominics per a Àsia (Valladolid, Ocaña y Monteagudo) i temporalment els escolapis, hospitalaris de Sant Joan de Déu, Filles de la Caritat i les beates dedicades a l'ensenyament i a la cura de malalts. Finalment, el decret del 29 de juliol de 1837 consagrava la supressió de la vida monàstica i religiosa a tot Espanya elevant-la a categoria de llei.¹⁰

Davant de la seva precària situació, els exclaustats miraren de col·locar-se en esglésies, parròquies i beneficis, càtedres i seminaris, instituts, capellanies de monges, hospitals, exèrcit, etc., la qual cosa fou relativament fàcil per al joves, molts dels quals ben preparats.¹¹ El Govern havia deixat

8. Arch. Histórico Nacional, de Madrid, Sec. de Hacienda, Legs. 4259 y 4322; Lista de monasterios y conventos cuyo número de individuos era ya inferior a doce en el año último, según los estados remitidos por los respectyivos superiores regulares a la Real Junta Eclesiástica, S. l., s. a [1835].

9. M. REAVUELTA GONZÁLEZ, "El pago de las pensiones a los exclaustados y a las monjas", dins *Estudios Eclesiásticos*, 201 (1978) 46-74.

10. ID., *La exclaustación (1833-1840)*, Madrid, BAC, 1976, 365-373.

11. ID., "Vicisitudes y colocaciones de un grupo social marginado. Los exclaustados del siglo XIX", dins *Hispania Sacra* XXXII (1980).

als exclaustrats sense convents, ni propietats i sense el seu hàbit religiós, però com que no podia dispensar-los els vots, ells continuaren obeint *in spiritualibus* els seus superiors i mantenint l'amor al seu Orde, reunint-se per a celebrar les festes dels seus sants fundadors i d'altres sants, sovint en els monestirs de monges del mateix Orde, assistint a l'enterrament dels seus companys i deixant-se els uns als altres per marmessors dels seus escassos béns. Així restà la situació fins que a l'últim terç del mateix segle XIX, que la vida religiosa tornà a florir purificada de les corrupteles del *modus vivendi* d'abans de 1835 i ampliada per altres congregacions o instituts novament fundats sovint pels mateixos frares exclaustrats. De manera que s'acomplí el que es diu de l'Orde de san Benet: "Succissa, virescit".¹²

Ja d'altres vegades hem publicat documentació inèdita amb els exclaustrats i monges de diverses diòcesis d'Espanya, provinent de l'Archivo Histórico Nacional, de Madrid, Sec. de Consejos.¹³ I pel que fa a Catalunya hem publicat les relacions completes corresponents a les diòcesis de Tarragona, Urgell i Tortosa¹⁴ de diferents anys, i la dels exclaustrats de Girona el 1854.¹⁵ Val a dir, que no hi ha tots el noms dels exclaustrats residents a cada diòcesi el 1838, sinó només els dels que no gaudien d'una renda eclesiàstica o secular depenent del Govern, el rendiment de la qual no superés les assignacions estatals mensuals que disposava la llei, llevat de la llista que presentem ara del bisbat de Barcelona, que inclou tant els que tenien alguna col·locació eclesiàstica, com els que només gaudien de la pensió estatal vitalícia, la qual trigaren a començar a cobrar.

Els exclaustrats foren sempre un clergat de segona classe, perquè en general els bisbes no els situaren en llocs de responsabilitat o en beneficis pingües, sinó en oficis de segona línia, tot i que els tingueren la deferència de confiar-los les parròquies depenents del seus monestirs

12. Cf. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Los generales, o. c.*, VI, 321-339.

13. Cf. sobre el mateix tema: E. ZARAGOZA PASCUAL, "Exclaustrados y monjas de las diócesis de León y Astorga en 1854", dins *Archivos Leoneses*, núm. 87-88 (1990) 349-370; ID., "Los exclaustrados con cargo remunerado en Galicia, en 1854", dins *Compostellanum*, vol. XLVI (2001) 751-764; ID., "Exclaustrados de Asturias en 1853", dins *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, núm. 158 (2001) 229-235; ID., "Religiosos exclaustrados de la diócesis de Calahorra en 1838", dins *Kalakoricós*, núm. 16 (2011) p. 185-207.

14. ID., "Documentación inèdita sobre los exclaustrados catalanes" (1838), dins *AST* (2016), referents als exclaustrats de les diòcesis de Tortosa, Tarragona i Seu d'Urgell.

15. ID., "Els exclaustrats de Girona al 1854", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLIV (2003) 275-288.

fins el 1835. De manera que foren sempre una classe eclesiàsticament marginada, però que produí bon serveis a les parròquies, a la catequesi i a la predicació, al confessorari i a la direcció espiritual, i a diverses confraries i institucions.

Com que entre la documentació del referit Archivo Histórico Nacional de Madrid no trobarem el catàleg dels exclaustats residents a la diòcesi de Barcelona –només el de les religioses exclaustades i secularitzades–¹⁶ vam decidir prendre'ns el treball de recollir les dades que puguéssim trobar al fons de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, on vam examinar curosament els quatre volums d'*Estadística del Clergat segle XIX*, el primer i el segon dels quals abasten de l'any 1834 al 1862, el tercer del 1861 al 1875 i el quart correspon als que hi havia l'any 1845. Llibres que en les notes citem per ESTADÍSTICA, on el primer número indica el volum i el segon la pàgina, i on es troben les notícies biogràfiques de cadascun d'ells. La resta de cites com ara: ADB, C n. indica l'Arxiu Diocesà de Barcelona, Capsa núm. i B.E.O.B és el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (1858-1925). Aquestes dues menes de notes són extretes de l'índex de: *Preveres Diocesans de Barcelona (1757-2007). A cura de Víctor Olivé Turu i Maria Dolors Saperas Lardiez*.

Ara només recollim els que professaren abans de 1835, no els que s'exclaustaren voluntàriament en temps posteriors ni abans. De manera que aquest treball ens subministra per ordre alfabètic els cognoms i noms la informació biogràfica de 503 religiosos exclaustats que residiren a la diòcesi de Barcelona després de 1835 fins al 1897, o bé que hi residien al 1845, així com l'Orde al qual pertanyien i sovint també la data del seu naixement i de la seva mort, i alguna vegada també la data i lloc de la seva ordenació sacerdotal. Hi ha exclaustats de tots els ordes religioses llavors existents. Específicament hi trobem un nombre total de 91 caputxins, 67 franciscans, 64 carmelites entre calçats i descalços, 41 mercedaris, 37 dominics, 34 trinitaris entre calçats i descalços, 28 agustins entre calçats i descalços, 24 mínims, 24 benedictins, 20 servites, 13 jerònims, 9 cister-

16. Trobareu la relació de les monges exclaustades de la diòcesi de Barcelona refugiades en els monestirs de Clarisses de Puigcerdà i Cariñena, de l'Ensenyança, de Lleida, de les Carmelites Calçades de Vilafranca del Penedés i de Carmelites Descalces de Reus; a més de les secularitzades dels monestirs de benedictines de Sant Daniel de Girona, de les agustines de Santa Magdalena de Barcelona; de les jerònimes de Barcelona i de les benedictines de Santa Clara, de Barcelona, E. ZARAGOZA, *Documentación inédita sobre los exclaustados catalanes (1838)*, Documents 7 I 8.

cencs, 6 jesuïtes, 6 escolapis, 6 paüls o de la Congregació de la Missió, 5 cartoixans, 2 camils o agonitzants, 2 teatins, 2 felipons, 2 clergues menors regulars, 1 trapenc, i 19 exclaistrats dels quals no sabem a quina Orde pertanyien. De manera que creiem que ha valgut la pena aquest minuciós treball de recollir tantes dades de tants exclaistrats del segle XIX, que residiren a la diòcesi de Barcelona.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Abella	Josep		(1845)		Carmelita ¹⁷
Abril	Domènec		(1845)		Dominic ¹⁸
Aguilar Prat	Francesc de P.	1814		1883-06-13	Dominic ¹⁹
Albareda Morral	Joan	1816		1894-08-12,	Mercedari ²⁰
Albaret	Jaume	1776- Sabadell		1858-01-12 Sabadell	Jerònim ²¹
Albert	Antoni		(1845)		Trinitari ²²
Alcocer	Josep		(1845)		Trinitari ²³
Alcover	Pau	1814		1875-03-19 St. Martí Sarroca	Dominic ²⁴
Alcover Martí	Josep	1765- Vilafranca del P.		1859-06-27	Trinitari ²⁵
Alegret	Pasqual	1780- Tarragona		1859-02-03 Barcelona	Carmelita ²⁶
Alemaný	Josep		(1845)		Benedicti- Breda ²⁷
Alsinet Sauret	Joan	1807- Balaguer		1886-03-31 Barcelona	Carmelita D. ²⁸
Amigó Cortada	Francesc de P.	1792- Barcelona		1865-02-24	Felipó ²⁹
Andrés	Cristóbal		(1845)		Agusti D. ³⁰

17. ESTADÍSTICA 4, 4.

18. ESTADÍSTICA 4, 2.

19. *BEOB* / n L.25/20020. ADB, C.4/163; *BEOB* / n L.36/24821. *BEOB* / n L.1/48

22. ESTADÍSTICA 4, 3.

23. ESTADÍSTICA 4, 4.

24. *BEOB* / n L.17/10025. *BEOB* / n L.2/51226. *BEOB* / n L.2/112

27. ESTADÍSTICA 4.

28. ADB, C.3/176

29. *BEOB* / n L.8/132; ESTADÍSTICA 4, 4.

30. ESTADÍSTICA 4, 5.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Andreu	Pau		(1845)		Mercedari ³¹
Angelats	Daniel		(1845)		Servita ³²
Anglada Noguera	Francesc	1812-Barcelona		1859-06-24 Barcelona	Trinitari ³³
Aragonés Castells	Eliés	1807-01-16-Riudecols		1865-04-17 Barcelona	Franciscà ³⁴
Aragonès	Ramon		(1845)		Cistercenc ³⁵
Archs	Marià		(1845)		Caputxi ³⁶
Armada	Josep		(1845)		Mercedari ³⁷
Armengol	Joaquim	1778-05-07 Barcelona		1868-09-24 Barcelona	Caputxi ³⁸
Armengol	Lucas		(1845)		Mercedari ³⁹
Arnau Pallarés	Joan B.	1812-10-28 Vinarós		1862-03-11 St. Celoni	Agustí ⁴⁰
Arquer	Àngel	1815-09-06 St. Pere de V.		1866-03-09 St. Pere de V.	Servita ⁴¹
Astort	Manuel		(1845)		Cistercenc ⁴²
Badia	Josep			1878-10-23	Franciscà ⁴³

31. ESTADÍSTICA 4, 2.

32. ESTADÍSTICA 4, 4.

33. *BEOB* / n L.2/432; ESTADÍSTICA 4, 5.34. Ordenat prevere a Vic, ADB, C.3/14; *BEOB* / n L.8/220; ESTADÍSTICA 4, 4.

35. ESTADÍSTICA 4, 5.

36. ESTADÍSTICA 2;3; 3,310; 4,4.

37. ESTADÍSTICA 4,3.

38. Ordenat prevere el 1804, ADB, C.3/30; *BEOB* / n L.11/368; ESTADÍSTICA 4, 2.

39. ESTADÍSTICA 4, 5.

40. *BEOB* / n L.5/13741. *BEOB* / n L.9/92

42. ESTADÍSTICA 4, 3.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Baixeres Gallart	Vicenç	1788-02-23 Barcelona		1871-09-24	Mercedari ⁴⁴
Baldrich	Gaietà		(1845)		Caputxi ⁴⁵
Ballver Tarré	Llorenç	1808		1880-11-30	Benedictí ⁴⁶
Baltà Mefa	Marià	1813 Vilafranca del P.		1895-01-10 Vilafranca del P.	Mínim ⁴⁷
Baralt Novell	Domènec	1816- Igualada		1896-07-20 Barcelona	Caputxi ⁴⁸
Barbany	Joaquim	1815-04-06 Lliçà d'A.		1862-10-	Caputxi ⁴⁹
Bardella	Miquel		(1845)		Teatí ⁵⁰
Barrau	Gaietà		(1845)		Franciscà ⁵¹
Bassa	Josep Antoni		(1845)		Franciscà ⁵²
Bassa Escofet	Josep	1812- El Vendrell		1885-05-08 El Vendrell	Cistercenc ⁵³
Baulenas Torrent	Francesc				Carmelita ⁵⁴
Bello Cantín	Josep	1814		1876-07-15 Barcelona	(?) ⁵⁵
Bellsolà	Francesc		(1845)		Caputxi ⁵⁶

43. *BEOB* / n L.20/364; ESTADÍSTICA 2,12; 3,291.44. *BEOB* / n L.14/320

45. ESTADÍSTICA 4, 4.

46. *BEOB* / n L.22/40647. ADB, C.4/178;4/179; *BEOB* / n L.37/5348. Ordenat prevère a Barcelona, ADB, C.4/250; *BEOB*

/ n L.38/238

49. *BEOB* / n L.5/645

50. ESTADÍSTICA 4, 10.

51. ESTADÍSTICA 4, 12.

52. ESTADÍSTICA 4, 8.

53. ADB, C.3/156; *BEOB* / n L.27/78

54. ESTADÍSTICA 1,16;3,14;3; 4,12.

55. *BEOB* / n L.18/220

56. ESTADÍSTICA 2,10.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Bellver Ferrer	Llorenç		(1845)		Benedictí ⁵⁷
Bergadà	Manuel	1785-08-02 Barcelona		1861-09-07 Barcelona	Dominic ⁵⁸
Bernadet Riera	Ramon	1814		1897-01-23	Dominic ⁵⁹
Bernadí	Llorenç	1810		1876-09-22 Barcelona,	Carmelita ⁶⁰
Bertrana	Magí		(1845)		Mercedari ⁶¹
Bertrand Soler	Magí		(1845)		Mercedari ⁶²
Bigas Ginesta	Ramon	1813		1881-11-19	Franciscà ⁶³
Bisbe	Miquel		(1845)		Carmelita ⁶⁴
Bladó Domènech	Josep	1785-04-10 Roses		1861-01-28 Barcelona	Carmelita ⁶⁵
Blagé	Francesc de P.	1800-06-11 Barcelona		1867-12-03	Caputxi ⁶⁶
Blanch	Manuel		(1845)		Mercedari ⁶⁷
Blanquet Serrat	Josep	1817		1877-01-13	Carmelita C. ⁶⁸
Bojons	Narcís		(1845)		Mercedari ⁶⁹

57. ESTADÍSTICA 1,12; 3,144

58. Ordenat prevere el 1809, *BEOB* / n L.4/59259. ADB, C.4/272; *BEOB* / n L.39/2460. *BEOB* / n L.18/284; ESTADÍSTICA 2,12.

61. ESTADÍSTICA 2,12.

62. ESTADÍSTICA 1,13; 3,426.

63. *BEOB* / n L.24/104

64. ESTADÍSTICA 4,4.

65. Ordenat prevere el 1809-05-27, *BEOB* / n L.4/11266. Ordenat prevere el 1833, *BEOB* / n L.11/32

67. ESTADÍSTICA 2,11; 3,257.

68. *BEOB* / n L.19/36

69. ESTADÍSTICA 4,12.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Boldú	Ramon		(1845)		Franciscà ⁷⁰
Bolsos	Felip		(1845)		Servita ⁷¹
Bonet Bonastre	Josep	1805		1876-10-12 Vilafranca del P.	Caputxi ⁷²
Boneu	Esteve		(1845)		Caputxi ⁷³
Bonivà	Josep		(1845)		Franciscà ⁷⁴
Bori Guitart	Pacià	1750- Barcelona		1864-01-06	Caputxi ⁷⁵
Borràs	Josep		(1845)		Franciscà ⁷⁶
Borrell	Francesc A.	1787		1859-03-14 Granollers	Dominic ⁷⁷
Borull	Antoni	1819		1884-07-10	Caputxi ⁷⁸
Bosch Esteva	Francesc	1787 Girona		1865-10-11 Barcelona	Franciscà ⁷⁹
Botines	Antoni		(1845)		Franciscà ⁸⁰
Brigas	Pere	1811		1886-09-01	Trinitari D. ⁸¹
Bros	Josep	(1845)			Caputxi ⁸²

70. ESTADÍSTICA 4, 11.

71. ESTADÍSTICA 4, 9.

72. *BEOB* / n L.18/324.

73. ESTADÍSTICA 4, 9.

74. ESTADÍSTICA 4, 10.

75. *BEOB* / n L.7/32; ESTADÍSTICA 4, 9.

76. ESTADÍSTICA 1, 13; 3,243.

77. *BEOB* / n L.2/19278. *BEOB* / n L.26/192; ESTADÍSTICA 1, 11; 3,32479. Ordenat el 1805, *BEOB* / n L.8/444; ESTADÍSTICA 4, 11.

80. ESTADÍSTICA 4, 12.

81. *BEOB* / n L.28/176

82. ESTADÍSTICA 2, 6.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Bros Roca	Pere	1786-04-18 Tortosa		1863-11-13 Badalona	Jerònim ⁸³
Brufau Estruch	Ramon	1815- Barcelona		1893-01-23	Caputxi ⁸⁴
Bruguera	Josep	1817- Barcelona		1873-07-31	Agustí C. ⁸⁵
Bruguera	Salvador		(1845)		Franciscà ⁸⁶
Brunet	Magi			1858-03-22 Barcelona	Carmelita C. ⁸⁷
Brunet	Maurici		(1845)		Carmelita D. ⁸⁸
Buch	Manuel		(1845)		Escolapi ⁸⁹
Burba Bayol	Miquel		(1845)		Caputxi ⁹⁰
Buscà	Miquel	1808-07-03 Barcelona		1869-05-18	Carmelita ⁹¹
Busquets	Francesc d'A.			1867-03-06 Cornellà de	Franciscà ⁹²
Busquets Pujol	Miquel	1796-02-18 Barcelona		1858-02-22 Vilanova	Carmelita D. ⁹³
Cabot	Jaume	1816		1876-08-10 Mataró	Benedictí ⁹⁴

83. *BEOB* / n L.6/75484. ADB, C.4/115; *BEOB* / n L.35/292; ESTADÍSTICA 1,14;

4,9.

85. ADB, C.3/72; *BEOB* / n L.16/268; ESTADÍSTICA 4, 9.

86. ESTADÍSTICA 4, 7.

87. *BEOB* / n L.1/220; ESTADÍSTICA 4, 12.

88. ESTADÍSTICA 2, 8.

89. ESTADÍSTICA 4, 9.

90. ESTADÍSTICA 1,12; 3,169.

91. Ordenat prevere el 1837, ADB, C.3/31; *BEOB* / n L.12/18492. *BEOB* / n *BEOB* / n L.10/11293. Ordenat prevere el 1820-02-26, *BEOB* / n L.1/16894. *BEOB* / n L.18/244; ESTADÍSTICA 1,34; 3,259.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Cabot	Pau	1810		1876-11-19	Agustí D. ⁹⁵
Cabré	Joan Pau		(1845)		Mercedari ⁹⁶
Calcat	Lluís		(1845)		Caputxi ⁹⁷
Callol	Ignasi		(1845)		Servita ⁹⁸
Callo	Narcís		(1845)		Servita ⁹⁹
Camps Martí	Ramon Maria	1801		1879	Caputxi ¹⁰⁰
Canals Portella	Josep		(1845)		Dominic ¹⁰¹
Canellas Molins	Josep de Cal.	1810-07-04-Mataró		1871-01-06 El Masnou	Escolapi ¹⁰²
Carbonell	Antoni		(1845)		Franciscà ¹⁰³
Carbonell	Lluís		(1845)		Patí ¹⁰⁴
Carbonell Canet	Andreu	1808- Barcelona		1888-02-07	Caputxi ¹⁰⁵
Cardona	Tomàs			1875-10-27	Agustí D. ¹⁰⁶
Carles Verges	Gabriel	1815		1880-02-01	Agustí ¹⁰⁷

95. *BEOB* / n L.18/377

96. ESTADÍSTICA 4, 15.

97. ESTADÍSTICA 4, 84.

98. ESTADÍSTICA 4, 23.

99. ESTADÍSTICA 4, 16.

100. ESTADÍSTICA 4, 18.

101. ESTADÍSTICA 2,21; 3,301.

102. DB, C.3/48; *BEOB* / n L.14/32; ESTADÍSTICA 4, 23.

103. ESTADÍSTICA 4, 20.

104. ESTADÍSTICA 4, 17.

105. ADB, C.3/230; *BEOB* / n L.30/55106. *BEOB* / n L.17/308107. *BEOB* / n L.22/72; ESTADÍSTICA 1,36; 3,72; 4,19;

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Carrancà,	Pere		(1845)		Dominic ¹⁰⁸
Casabosch	Albert	1813		1874-08-14	Carmelita ¹⁰⁹
Casadas	Antoni		(1845)		Caputxi ¹¹⁰
Casademunt Bru	Joaquim	1813		1885-01-26 Barcelona	Caputxi ¹¹¹
Casals Llituró	Nicolau	1811		1880-12-02	Mínim ¹¹²
Casamada Munells	Pere	1805 Badalona		1870-07-12	Jerònim ¹¹³
Casas	Àngel	1810		1883-09-24	Caputxi ¹¹⁴
Casanovas	Joan		(1845)		Escolapi ¹¹⁵
Castañé	Segimon		(1845)		Caputxi ¹¹⁶
Castelló	Joan		(1845)		Caputxi ¹¹⁷
Castells	Joan	1788-04-23 Valls		1862-09-29 Barcelona	Mínim ¹¹⁸
Castells	Agustí		(1845)		Mercedari ¹¹⁹
Castells	Joaquim	1786		1859-01-05 Barcelona	Mercedari ¹²⁰

108. ESTADÍSTICA 4,22.

109. *BEOB* / nL.16/332

110. ESTADÍSTICA 4, 22.

111. *BEOB* / n L.27/20112. *BEOB* / n L.22/406; ESTADÍSTICA 4, 20.113. *BEOB* / n L.13/258114. *BEOB* / n L.25/304

115. ESTADÍSTICA 4, 18.

116. ESTADÍSTICA 1,30; 2,25.

117. ESTADÍSTICA 4, 18.

118. Ordenat prevere el 1812-05-23, *BEOB* / n L.5/645

119. ESTADÍSTICA 2, 19.

120. *BEOB* / n L.2/32

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Catà Castellà	Josep Antoni	1813		1884-04-19	Caputxi ¹²¹
Cid	Josep		(1845)		Caputxi ¹²²
Clapers	Ferran		(1845)		Caputxi ¹²³
Clapers Argemí	Miquel	1810-08-21 Castellterçol		1860-07-20 Barcelona	Caputxi ¹²⁴
Claramunt Blanch	Jaume	1798		1878-05-09	(?) ¹²⁵
Clariana Blanch	Josep	1817		1877-12-30	Franciscà ¹²⁶
Clavell	Marc		(1845)		Carmelita ¹²⁷
Claveria	Bernat		(1845)		Carmelita ¹²⁸
Clerch Turell	Isidre	1803-03- Sabadell		1874-06-01	Agustí ¹²⁹
Coch	Ignasi		(1845)		Franciscà ¹³⁰
Codeña	Segimon		(1845)		Franciscà ¹³¹
Codina,	Gaietà		(1845)		Mercedari ¹³²
Codina	Salvador		(1845)		Caputxi ¹³³

121. ADB, C.3/139 ; *BEOB* / n L.26/216

122. ESTADÍSTICA 4, 17.

123. ESTADÍSTICA 4, 19.

124. Ordenat prevere el 1834-01-15, *BEOB* / n L.3/496125. *BEOB* / n L.20/200.126. *BEOB* / n L.20/20; ESTADÍSTICA 4, 23.

127. ESTADÍSTICA 4, 17.

128. ESTADÍSTICA 2, 16.

129. ADB, C.3/81; *BEOB* / L.16/316

130. ESTADÍSTICA 4, 18.

131. ESTADÍSTICA 4, 17.

132. ESTADÍSTICA 4, 17.

133. ESTADÍSTICA 4, 23.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Codina Vilumara	Francesc de P.	1795-12-25 Manresa		1865-09-08	Mínim ¹³⁴
Colom	Narcís		(1845)		Mercedari ¹³⁵
Colomer Torroll	Joan M.	1786-03-01 Banyoles		1865-03-06	Franciscà ¹³⁶
Colldecole Tiana	Antoni	1809		1874-12-11	(?) ¹³⁷
Collet	Francesc		(1845)		Carmelita ¹³⁸
Coma	Jacint			1864-11-19 Manresa	Franciscà ¹³⁹
Coma d'Alzúbide	Domènec	1808		1896-09-17 Barcelona	Dominic ¹⁴⁰
Comas Padrell	Eduard	1791- Pineda de Mar		1865-01-24	Carmelita D. ¹⁴¹
Corominas	Domènec		(1845)		(?) ¹⁴²
Corominas	Francesc X.	1803-02-19 Falset		1864-01-23 Barcelona	Servita ¹⁴³
Corominas	Jaume		(1845)		Servita ¹⁴⁴
Corominas Sanfeliu	Bonaventura	1815		1894-05-25 Sabadell	Caputxi ¹⁴⁵

134. Ordenat prevere el 1825-02-25, *BEOB* / n L.8/371135. *ESTADÍSTICA* 4, 19.136. Ordenat prevere el 1814-09-14, *BEOB* / n L.8/220137. *BEOB* / n L.16/340138. *ESTADÍSTICA* 4, 22.139. *BEOB* / n L.8/13140. ADB, C.4/254; *BEOB* / n L.38/258141. *BEOB* / n L.8/106142. *ESTADÍSTICA* 4, 15.143. Ordenat prevere a Barcelona el 1827-03-11, ADB, C.3/3;
BEOB / n L.7/114144. *ESTADÍSTICA* 2, 19.145. ADB, C.4/155; *BEOB* / n L.36/168

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Cortina Puig	Josep				Jerònim ¹⁴⁶
Cortès	Jaume		(1845)		Jerònim ¹⁴⁷
Costa	Joan		(1845)		Trinitari ¹⁴⁸
Cots Sibila	Ignasi	1814		1881-04-19 Barcelona	Mímin ¹⁴⁹
Creuet	Francesc	1789-06-07 Barcelona		1867-03-15 Barcelona	Mercedari ¹⁵⁰
Creus	Josep	1786		1861-09-05 Barcelona	Trinitari ¹⁵¹
Cruells	Isidre		(1845)		Caputxi ¹⁵²
Crusellas Valls	Gaspar	1807 Granollers		1883-11-17 Granollers	Mímin ¹⁵³
Cuadrada Ricart	Antoni	1814-07		1895-07-23	Carmelita D. ¹⁵⁴
Cuevas	(?)		(1845)	1864 Manila	Jesuita
Cuñer	Pere		(1845)		Benedictí ¹⁵⁵
Cussó	Bonaventura		(1845)		Mercedari ¹⁵⁶
Custó Viñas,	Bonaventura	1817-01-21 Barcelona		1867-01-19 Barcelona	Mercedari ¹⁵⁷

146. Ordenat prevere el 1833-12 (¿), *BEOB* / n L. 14/80

147. ESTADÍSTICA 4, 17.

148. ESTADÍSTICA 4, 21.

149. ADB, C.3/106; *BEOB* / n L.23/184; ESTADÍSTICA 4, 23.150. Ordenat prevere el 1815-04-17, *BEOB* / n L. 10/118151. *BEOB* / n L.4/592; ESTADÍSTICA 4, 15.

152. ESTADÍSTICA 4, 23.

153. ADB, C.3/116; *BEOB* / n L.26/20154. Ordenat prevere el 1837-04; ADB, C.4/214; *BEOB* / n L.37/232

155. ESTADÍSTICA 4, 15.

156. ESTADÍSTICA 4, 23.

157. *BEOB* / n L.10/48; 10/112

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Dacora	Joan	1810		1884-05-10	Benedictí ¹⁵⁸
Dalmau	Gaietà		(1845)		Benedictí ¹⁵⁹
Dalmau Dalmau	Josep	1807-11-06 Sta. Eulàlia de R.		1867-11-10 Barcelona	Benedictí ¹⁶⁰
Dante	Joaquim		(1845)		Dominic ¹⁶¹
Daura Senant	Joan	1810- La Selva.		1884-05-10 Barcelona	Benedictí ¹⁶²
De Garibi	Pere Josep		(1845)		Jesuïta ¹⁶³
Delafior Vidal	Joaquim	1801-08-12 Barcelona		1868-01-06 Barcelona	Carmelita D. ¹⁶⁴
Delmux	Francesc		(1845)		Franciscà ¹⁶⁵
Demón	Baldiri		(1845)		Franciscà ¹⁶⁶
Deujachs	Jaume	1808- St. Vicenç dels Horts		1888-10-20 St. Vicenç Horts	Carmelita D. ¹⁶⁷
Domènech	Onofre		(1845)		Franciscà ¹⁶⁸
Dosal,	Pere Nolasc		(1845)		Mercedari ¹⁶⁹

158. *BEOB* / n L.26/170

159. ESTADÍSTICA 4, 25.

160. *BEOB* / n L.10/408; ESTADÍSTICA 4, 25.

161. ESTADÍSTICA 4, 24.

162. ADB, C.3/129; *BEOB* / n L.26/170

163. ESTADÍSTICA 4, 39.

164. Ordenat prevere el 1826, *BEOB* / n L.11/111

165. ESTADÍSTICA 4, 25.

166. ESTADÍSTICA 4, 25.

167. ADB, C.3/246; *BEOB* / n L.30/314

168. ESTADÍSTICA 4, 24.

169. ESTADÍSTICA 4, 24.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Dou	Francesc de P.	1819		1874-05-24 Mònaco	Benedictí ¹⁷⁰
Doyagite	Narcís		(1845)	1864-07-23 Puerto de Sta. M ^a	Jesuïta ¹⁷¹
Elias Bernondo	Josep	1795		1859-07-12 Barcelona	Cistercenc ¹⁷²
Enric Fontseré	Josep	1795-05-28 Barcelona		1866-07-08	Mínim ¹⁷³
Espinàs	Romuald	1815- Reus		1893-10-17 Barcelona	Dominic ¹⁷⁴
Espinàs Balaguer	Maties	1804- Reus		1868-02-15 Vilafranca del P.	Franciscà ¹⁷⁵
Esplugas Feliu	Antoni	1802-11-02 Barcelona		1869-08-27 Barcelona	Carmelita D. ¹⁷⁶
Estadella	Simeó		(1845)		Trinitari ¹⁷⁷
Estaper Miró	Joan		(1845)		Mercedari ¹⁷⁸
Estrany Badaló	Andreu	1787-05-12 Barcelona		1869-12-26 Barcelona	Servita ¹⁷⁹
Fàbregas Miró	Manuel	1812-01-06 Barcelona		1871-09-13	Paül ¹⁸⁰
Fàbregat	Manuel		(1845)		Mínim ¹⁸¹

170. *BEOB* / n L.16/316171. *BEOB* / n L.7/536172. *BEOB* / n L.2/448; ESTADÍSTICA 4, 26.173. Ordenat prevere el 1819, *BEOB* / n L.9/236174. ADB, C.4/112 *BEOB* / n L.35/292; ESTADÍSTICA 4, 27.175. *BEOB* / n L.11/112; ESTADÍSTICA 4, 27.176. Ordenat prevere el 1830, ADB, C.3/33; *BEOB* / n L.12/300;

ESTADÍSTICA 4, 27.

177. ESTADÍSTICA 2, 32.

178. ESTADÍSTICA 2, 32; 3, 304.

179. Ordenat prevere el 1811, *BEOB* / n L.13/72. ESTADÍSTICA

2, 32.

ESTADÍSTICA 2, 32; 3, 304.

180. Ordenat el 1835-09-19 a Carcassona (França), *BEOB* / n

L.14/304; ESTADÍSTICA 4, 32.

181. ESTADÍSTICA 4, 33.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Farguell	Josep	1802-02-28 Berga		1862-04-06 Barcelona	Franciscà ¹⁸²
Ferrando Galofré	Pere	1782		1859-07-24 Puigdalber	Trinitari ¹⁸³
Farell	Tomàs		(1845)		Escolapi ¹⁸⁴
Farret	Pau		(1845)		Benedictí ¹⁸⁵
Feliu	Joan		(1845)		Cartoixa ¹⁸⁶
Ferran	Salvador		(1845)		Franciscà ¹⁸⁷
Ferrer	Francesc		(1845)		Caputxí ¹⁸⁸
Ferrer	Francesc		(1845)		Agustí ¹⁸⁹
Ferrer	Joan Antoni	1789		1860	Caputxí ¹⁹⁰
Ferrer	Josep		(1845)		Trinitari ¹⁹¹
Ferrer	Llorenç		(1845)		Trinitari C ¹⁹²
Ferrer	Miquel	1783-07-18 Reus		1860-08-02 Barcelona	Carmelita ¹⁹³
Ferrer	Ramon		(1845)		Carmelita ¹⁹⁴

182. Ordenat prevere el 1826-03-15, *BEOB* / n L.5/208.183. *BEOB* / n L.2/528

184. ESTADÍSTICA 4, 31.

185. ESTADÍSTICA 4, 30.

186. ESTADÍSTICA 4, 33.

187. ESTADÍSTICA 4, 31.

188. ESTADÍSTICA 1,51; 2,36.

189. ESTADÍSTICA 4,30.

190. ESTADÍSTICA 2,34; 3,135.

191. ESTADÍSTICA 1,51.

192. ESTADÍSTICA 4, Separata..

193. *BEOB* / n L.3/532; ESTADÍSTICA 4,32.

194. ESTADÍSTICA 4,32.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Ferrer	Vicenç		(1845)		Mercedari ¹⁹⁵
Ferrer Nicolau	Domènec	1815-11-29 Torredembarra		1871-07-04 Barcelona	Cistercenc ¹⁹⁶
Ferrer Quintana	Antoni	1801 Mataró		1881-11-08	Dominic. ¹⁹⁷
Ferrer Sala	Joan	1823		1886-05-27	Caputxi ¹⁹⁸
Ferrer Sugrañes	Joan	1803 Lleida		1872-03-10 Barcelona	Carmelita ¹⁹⁹
Feu	Joaquim		(1845)		Teatí ²⁰⁰
Fita	Domènec		(1845)		Caputxi ²⁰¹
Foguet	Josep		(1845)		Cistercenc ²⁰²
Font	Andreu		(1845)		Caputxi ²⁰³
Font	Antoni		(1845)		Franciscà ²⁰⁴
Font Rocafort	Gabriel	1812		1876-06-30	Franciscà ²⁰⁵
Font	Joaquim		(1845)		Caputxi ²⁰⁶

195. ESTADÍSTICA 4,32.

196. Ordenat prevere el 1843-11-19, ADB, C.3/54; *BEOB* / n L.14/224.197. *BEOB* / n L.23/600.198. ADB, C.3/182; *BEOB* / n L.28/120.199. Ordenat prevere el 1848-12-23, *BEOB* / n L.15/104.

200. ESTADÍSTICA 4,30.

201. ESTADÍSTICA 4,33.

202. ESTADÍSTICA 4,31.

203. ESTADÍSTICA 1,52;2,37; 4,32.

204. ESTADÍSTICA 2, 35.

205. *BEOB* / n L.18/220; ESTADÍSTICA 4, 30.

206. ESTADÍSTICA 2, 33.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Forgas Serrallí	Jeroni	1788 Begur		1863-11-03	Mímin ²⁰⁷
Forgas Tugas	Josep	1814 Vilafranca del Penedès		1896-11-28 Vilafranca del P.	Trinitari C. ²⁰⁸
Forment	Rafael	1803-03 Bossost		1860-07-11 Barcelona	Caputxi ²⁰⁹
Franch Font	Jeroni De	1816-07-19 Cardona		1868-01-15 Barcelona	Benedictí ²¹⁰
Francolí	Pau		(1845)		Caputxi ²¹¹
Francolí Guixà	Buenaventura		(1845)		Caputxi ²¹²
Freixa Pujol	Francesc d'A.	1811		1877-12-27	Franciscà ²¹³
Freixes	Gaspar	1785-06-08 Reus		1858-05-21 Barcelona	Franciscà ²¹⁴
Fuentes	Vicenç		(1845)		Caputxi ²¹⁵
Fuixar	Boi	1796-06-15 St. Boi de Ll.		1859-12-20	Servita ²¹⁶
Fulla	Marià		(1845)		Mercedari ²¹⁷
Fullà Giralt	Ramon		(1845)		Jesuïta ²¹⁸

207. *BEOB* / n L.6/738.208. ADB, C.4/262 ; *BEOB* / n L.38/346.209. Ordenat prevere el 1827, *BEOB* / n L.3/660.210. Ordenat prevere el 1841-03-27, *BEOB* / n L.11/48.

211. ESTADÍSTICA 1,50; 2,36.

212. ESTADÍSTICA 2,35; 3,284.

213. *BEOB* / n L.20/20.214. Ordenat prevere el 1810-06-16, *BEOB* / n L.1/364.

215. ESTADÍSTICA 4, 31.

216. Ordenat prevere el 1826-02-18, *BEOB* / n L.2/832.

217. ESTADÍSTICA 4, 31.

218. ESTADÍSTICA 1,53; 3,120.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Gaigs	Ambrosio		(1845)		Caputxi ²¹⁹
Gallart Mogas	Josep	1808-09-07 Granollers		1867-05-14 Granollers	Mímin ²²⁰
García de la Mata	Ignasi		(1845)		Benedictí ²²¹
García	Josep		(1845)		Trinitari ²²²
Garí	Josep Antoni		(1845)		Mercedari ²²³
Garrich	Bernat	1786-03-31 Vilanova i la G.		1862-08-07 Vilanova i la G.	Benedictí ²²⁴
Garriga	Cristóbal		(1845)		Trinitari ²²⁵
Garriga	Francesc		(1845)		Carmelita ²²⁶
Gasell	Joan		(1845)		Agustí ²²⁷
Gatell	Tomàs		(1845)		Dominic ²²⁸
Gatuellas	Tomàs	1798		1860-05-12 Barcelona	Caputxi ²²⁹
Gaudier	Francesc Tomàs	1805-06-08 Igualada		1864-12-25 Capellades	Dominic ²³⁰

219. ESTADÍSTICA 1,64; 3,107.

220. Ordenat prevere el 1832, *BEOB* / n L.10/184.

221. ESTADÍSTICA 4, 39.

222. ESTADÍSTICA 4, 37.

223. ESTADÍSTICA 4, 38.

224. Ordenat prevere el 1810-06-10, *BEOB* / n L.5/504.

225. ESTADÍSTICA 2, 41.

226. ESTADÍSTICA 4, 35.

227. ESTADÍSTICA 1, 62.

228. ESTADÍSTICA 4, 36.

229. *BEOB* / n L.3/336.230. Ordenat prevere el 1829-06-13, *BEOB* / n L.8/14.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Gelabert	Antoni	1786-07-04 Cervera		1861-11-12 Barcelona	Cistercenc ²³¹
Gelada Rossell	Pau	1799- Barcelona		1890-03-14 St. Just Desvern,	Trinitari C. ²³²
Gener	Antoni	1781-01-17 Tàrraga		1861-01-15 Barcelona	Carmelita ²³³
Giralt	Ignasi	1782		1862-03-10 Barcelona,	Carmelita D. ²³⁴
Glanadell Torrent	Josep	1800		1884-09-18	Caputxí ²³⁵
Gratacós	Joaquim	1802		1877-04-02	Servita ²³⁶
Grau	Josep	1812- Reus		1869-08-15	(?) ²³⁷
Grimau Esplugas	Sebastià	1802- El Pont d'Armentera		1885-11-18	Carmelita ²³⁸
Griver	Joaquim	1784- Mataró		1859-08-02 Barcelona	Caputxí ²³⁹
Griver	Josep Maria		(1845)		Franciscà ²⁴⁰
Güell Milà	Manuel	1814		1890-03-29 Vilafranca del P.	Trinitari ²⁴¹
Guerris Sauleda	Bonaventura	1795-10-09 Cardedeu		1867-02-17 Cardedeu	Minim ²⁴²

231. Ordenat prevere el 1812-09-22, *BEOB* / n L.4/752.232. ADB, C.3/309; *BEOB* / n L.32/170.233. Ordenat prevere el 1805, *BEOB* / n L.4/48; ESTADÍSTICA 4, 38.234. *BEOB* / n L.5/176; ESTADÍSTICA 4, 37.235. ADB, C.3/135; *BEOB* / n L.26/204.236. *BEOB* / n L.19/144.237. *BEOB* / n L.12/284.238. ADB, C.3/164; *BEOB* / n L.27/178.239. *BEOB* / n L.2/528.

240. ESTADÍSTICA 4, 36.

241. ADB, C.3/310; *BEOB* / n L.32/170.242. Ordenat prevere el 1820-04-01, *BEOB* / n L.10/111.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Guinovart	Bonaventura	1809-10-16 Alcover		1872-12-02	Carmelita ²⁴³
Guitart Julià	Joan	1817		1886-10-21	Agustí ²⁴⁴
Guiu	Lluís G.	1810-12-18 Cervera		1863-09-29	Cartoixa ²⁴⁵
Gurli	Manuel		(1845)		Agustí ²⁴⁶
Gusiñer	Domènec	1806		1875-12-21	Servita ²⁴⁷
Hortet Font	Joan	1815 La Selva del C.		1884-07-03 Barcelona	Carmelita D. ²⁴⁸
Jacas	Nicolás		(1845)		Camí ²⁴⁹
Jacas	Pau		(1845)		Clergue Menor ²⁵⁰
Jofre	Joaquim	1804		1861-10-20 Barcelona	Carmelita D. ²⁵¹
Jordà	Pascual		(1845)		Caputxi ²⁵²
Jordana	Ignasi		(1845)		Cistercenc Po. ²⁵³
Jover	Jaume	1815		1877-03-06	Mercedari ²⁵⁴

243. ADB, C.3/65; *BEOB* / n L.15/392.244. ADB, C.3/190; *BEOB* / n L.28/180; ESTADÍSTICA 4, 39.245. Ordenat prevère el 1835-04-04, *BEOB* / n L.6/656; ESTADÍSTICA 4, 36.

246. ESTADÍSTICA 4, 37.

247. *BEOB* / n L.17/352; ESTADÍSTICA 4, 36.248. ADB, C.3/132; *BEOB* / n L.26/170; ESTADÍSTICA 1, 68; 3, 239.

249. ESTADÍSTICA 4, 41.

250. ESTADÍSTICA 4, 41.

251. *BEOB* / n L.4/704; ESTADÍSTICA 4, 41.

252. ESTADÍSTICA 4, 41.

253. ESTADÍSTICA 4, 41.

254. *BEOB* / n L.19/100.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Juncosa	Josep	1817		1877-04-01	Franciscà ²⁵⁵
Junyent Martí	Ramon	1814-02-24 Vilafranca del P.		1871-08-16 Vilafranca Del P.	Trinitari ²⁵⁶
Junyent Raventós	Gabriel	1811		1879-03-26	Trinitari ²⁵⁷
Llorens Barnés	Joan	1793-09-07 Barcelona		1866-01-19 Barcelona	Domínic ²⁵⁸
Lloveras Bohigas	Josep	1784-07-22 Mataró		1863-01-16 Mataró	Caputxi ²⁵⁹
Llorellas,	Josep		(1845)		Franciscà ²⁶⁰
Llusà Casanovas	Joan	1807-02-07 Santpedor		1874-03-17 Barcelona	Trinitari ²⁶¹
López	Joan		(1845)		Mínim ²⁶²
Macip Vea	Felip		(1845)		Servita ²⁶³
Madam Bartrina	Ramon	1814- Mataró		1890-11-02 Barcelona	Paulí ²⁶⁴
Magriñá	Jaume		(1845)		Jerònim ²⁶⁵
Malet	Domènec		(1845)		Paulí ²⁶⁶

255. *BEOB* / n L.19/144.256. Ordenat prevere el 1842, *BEOB* / n L.14/280257. *BEOB* / n L.21/168.258. *BEOB* / n L.9/28.259. Ordenat prevere el 1809-05-27, *BEOB* / n L.6/79.

260. ESTADÍSTICA 4, 42.

261. Ordenat prevere el 1833, ADB, C.3/78; *BEOB* / n L.16/292; ESTADÍSTICA 1, 72.

262. ESTADÍSTICA 4, 42.

263. ESTADÍSTICA 2,54; 3,171; 4,48;

264. ADB, C.3/325; *BEOB* / n L.32/366.

265. ESTADÍSTICA 2, 52.

266. ESTADÍSTICA 4,44.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Mallofré	Pau	1809		1859-04-09 Barcelona	Mímin ²⁶⁷
Manegat	Bonaventura	1767- Puigcerdà		1858-08-18 Barcelona	Dominic ²⁶⁸
Manent	Jaume	1789-01-15 Premià de Mar		1870-10-18	Caputxi ²⁶⁹
Manent	Martí				(?) ²⁷⁰
Maresch Saderra	Rafael	1806-04-03 Vic		1865-12-01 Barcelona	Trapenc ²⁷¹
Marguí Costa	Fidel	1806- Vidrà		1878-11-05	Caputxi ²⁷²
Mariés	Ramon		(1845)		(?) ²⁷³
Marquès	Joan Bta.		(1845)		Caputxi ²⁷⁴
Marsal	Isidre		(1845)		(?) ²⁷⁵
Martell Trinché	Jeroni	1807- Olot		1890-01-17	Caputxi ²⁷⁶
Martí	Bernardi	1801-09-14 Lleida		1860-07-15 Lleida	Carmelita ²⁷⁷
Martí	Josep		(1845)		Mercedari ²⁷⁸

267. *BEOB* / n L.2/256; ESTADÍSTICA 4,49.268. *BEOB* / n L.1/572; ESTADÍSTICA 2, 54.269. Ordenat prevere el 1812, *BEOB* / n L.13/338; ESTADÍSTICA

2, 55.

270. ESTADÍSTICA 4, 47.

271. Ordenat prevere el 1836-05-28, *BEOB* / n L.8/460; ESTADÍSTICA 4, 46.272. *BEOB* / n L.20/384.

273. ESTADÍSTICA 4, 45.

274. ESTADÍSTICA 4, 51.

275. ESTADÍSTICA 4, 48.

276. ADB, C.3/300; *BEOB* / n L.32/93277. *BEOB* / n L.3/548.

278. ESTADÍSTICA 4, 47.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Martí Bellver	Pere	1788		1876-10	(?) ²⁷⁹
Martí Fontanellas	Joaquim	1816		1884-11-26 Barcelona	Franciscà ²⁸⁰
Martí Lacort	Jaume	1806-Barcelona		1881-01-09	Carmelita D. ²⁸¹
Martí Puig	Pere	1784-07-10 Lladó		1860-08-20 Barcelona	Carmelita ²⁸²
Martorell	Miquel			1849-11-09	Mínim ²⁸³
Masana	Matías		(1845)		Trinitari C. ²⁸⁴
Masnou	Isidre	1798-05-03 Mataró		1862-04-15	Jerònim ²⁸⁵
Mata	Josep	1799		1859-11-10 Barcelona	Carmelita ²⁸⁶
Matas	Diego		(1845)		Mínim ²⁸⁷
Maydeu Arqués	Pere	1812- Ripoll		1892-02-04	Caputxí ²⁸⁸
Maymó	Esteve	1792- Granollers		1862-08-04 Granollers	Mínim ²⁸⁹
Mendoza	Joan		(1845)		Benedictí de M. ²⁹⁰
Mestres	Francesc		(1845)		Franciscà ²⁹¹

279. *BEOB* / n.L.18/340.280. ADB, C.3/144; *BEOB* / n.L.26/240; ESTADÍSTICA 2,57; 3,284; 4,50.281. ADB, C.3/103; *BEOB* / n.L.23/40.282. *BEOB* / n.L.3/564; ESTADÍSTICA 4, 48.

283. ADB, C.2/340; 2/616.

284. ESTADÍSTICA 4, Separata.

285. Ordenat prevere el 1822-03-23, *BEOB* / n.L.5/240.286. *BEOB* / n.L.2/735.

287. ESTADÍSTICA 4, 49.

288. *BEOB* / n.L.34/52.289. Ordenat prevere el 1820, *BEOB* / n.L.5/488.

290. ESTADÍSTICA 2, 51.

291. ESTADÍSTICA 4, 47.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Mestres	Francesc d'A.	1811		1876-11-16	Franciscà ²⁹²
Mestres	Salvador		(1845)		Franciscà ²⁹³
Mías	Pere		(1845)		Pelipó ²⁹⁴
Miret Vives	Marià				Cartoixà ²⁹⁵
Molas	Agustí		(1845)		Felipó ²⁹⁶
Molas	Francesc			1858-01-05	Agustí ²⁹⁷
Molas Prats	Fèlix	1791- Valls		1870-06-09 Barcelona	Caputxi ²⁹⁸
Moliner	Francesc de P.	Barcelona		1858- ? Barcelona	Franciscà ²⁹⁹
Monnés	Rafael		(1845)		Caputxi ³⁰⁰
Monsarro Grasas	Josep	1805-03-13 Vilafranca del P.		1871-11-07 Vilafranca de l P.	Trinitari ³⁰¹
Montaner	Valentí		(1845)		Mínim ³⁰²
Mora Oliver	Marià	1794-11-02 Mataró		1865-12-27	Mercedari ³⁰³

292. *BEOB* / n L.18/360; ESTADÍSTICA 4, 50.

293. ESTADÍSTICA 4, 51.

294. ESTADÍSTICA 4, 58.

295. ADB, C.4/168; *BEOB* / n L.36/288; ESTADÍSTICA 4, 51.

296. ESTADÍSTICA 4, 47.

297. *BEOB* / n L.1/32; ESTADÍSTICA 2, 51.298. Ordenat prevere el 1816, *BEOB* / n L.13/194; ESTADÍSTICA 1,77;2,51;3,107.299. *BEOB* / n L.1/601; ESTADÍSTICA 4, 45.

300. ESTADÍSTICA 4, 51.

301. *BEOB* / n L.14/368.

302. ESTADÍSTICA 4, 48.

303. Ordenat prevere el 1818, *BEOB* / n L.9/16.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Moré	Lluís		(1845)		Caputxi ³⁰⁴
Morelló	Joan		(1845)		Carmelita ³⁰⁵
Morell Gual	Joan	1803		1882-02-25	Carmelita D. ³⁰⁶
Morenes Reventós	Joan	1810		1878-10-15	Mercedari ³⁰⁷
Morera	Jacinto		(1845)		Paül ³⁰⁸
Morros	Aleix	1814		1878-07-28 Igualada	Agustí ³⁰⁹
Morros Badia	Francesc		(1845)		Agustí ³¹⁰
Mundet Viñeta	Jacint	1801-10-10 Blanes		1867-11-29 Barcelona	Benedictí ³¹¹
Munné Ferrer	Rafael	1812		1879-08-09 Barcelona	Caputxi ³¹²
Muntada	Josep	1811		1875-03-24	Carmelita ³¹³
Muniz	Vicenç		(1845)		Benedictí de M ³¹⁴
Nadal Balada	Narcís	1817- Girona		1894-10-06 Barcelona	Caputxi ³¹⁵

304. ESTADÍSTICA 4, 50.

305. ESTADÍSTICA 4, 48.

306. *BEOB* / n L.24/192.307. *BEOB* / n L.21/364.

308. ESTADÍSTICA 4, 44.

309. *BEOB* / n L.20/292.

310. ESTADÍSTICA 2,54; 3,332.

311. Ordenat prevere el 1831-03-19, *BEOB* / n L.10/415; ESTADÍSTICA 2,53; 3,41.312. ADB, C.3/98; *BEOB* / n L.21/392.313. *BEOB* / n L.17/84.

314. ESTADÍSTICA 4, 48.

315. ADB, C.4/170; *BEOB* / n L.36/288.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Negre	Gaietà		(1845)		Mercedari ³¹⁶
Negre	Josep		(1845)		Servita ³¹⁷
Nicolau	Manuel		(1845)		Benedictí ³¹⁸
Nin	Josep		(1845)		Franciscà ³¹⁹
Nogués Riera	Marià	1817-11-09 Folgueroles		1873-03-27 St. Adrià de B	Franciscà ³²⁰
Numó	Pere	1768		1859-04-02 Barcelona	Carmelita ³²¹
Olivellas	Pere		(1845)		Benedictí ³²²
Olzinellas de Miquel	Pere M. d'	1783		1858-01-21	Benedictí Cla ³²³
Oller Carrer	Esteve		(1845)		(?) ³²⁴
Oriol	Josep	1812		1880-01-03	Dominic ³²⁵
Pagès	Ferran	1814-06-14 Barcelona		1866-04-06 Bonastre	Cartoixà ³²⁶
Pagès	Narcís	1784-09- Girona		1862-08-29 Barcelona	Carmelita C. ³²⁷

316. ESTADÍSTICA 4, 51

317. ESTADÍSTICA 4, 52.

318. ESTADÍSTICA 4, 52.

319. ESTADÍSTICA 4, 53.

320. Ordenat prevere el 1844-09-21, ADB, C.3/69; *BEOB* / n L.16/112.321. *BEOB* / n L.2/240.

322. ESTADÍSTICA 4, 54.

323. *BEOB* / n L.1/102.

324. ESTADÍSTICA 2,76; 3,277.

325. *BEOB* / n L.22/32.326. Ordenat prevere el 1838-07-25, *BEOB* / n L.9/132.327. Ordenat prevere el 1808-09, *BEOB* / n L.5/536.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Palau	Pasqual		(1845)		Trinitari ³²⁸
Palau March	Rafael	1810- Mataró		1890-02-23 La Garriga	Benedictí ³²⁹
Palau Quer	Francesc	1811-12-29 Aitona		1872-03-20 Tarragona	Carmelita D ³³⁰
Palaudàries	Llorenç	1814- Barcelona		1881-06-10 Barcelona	Caputxi ³³¹
Palet	Miquel	1816		1881-12-12	Franciscà ³³²
Palet Ferrer	Manuel	1813		1873-01-21	Franciscà ³³³
Pallés Fàbregas	Gabriel	1805		1882-01-17	Carmelita D. ³³⁴
Palol Torres	Narcís de	1815-10-04 Girona		1867-02-17	Dominic ³³⁵
Parera	Anselm		(1845)		Servita ³³⁶
Parera	Joan		(1845)		Mímin ³³⁷
Partegás	Ferran		(1845)		Jesuita ³³⁸
Pascual Carrera	Pere	1778-05-03 Camprodon		1860-09-26 Barcelona	Mercedari ³³⁹

328. ESTADÍSTICA 1, 98.

329. ADB, C.3/304; *BEOB* / n L.32/144.330. Ordenat prevere el 1836, *BEOB* / n L.15/104. Es tracta del

P. Francesc Palau i Quer, carmelita descalç, fundador de les congrega-

cions dels Carmelites Descalços Terciariis, que van donar origen a les

Germanes Carmelites Missioneres i Carmelites Missioneres Teresianes.

Va ser beatificat per Joan Pau II el 24 d'abril de 1988 a Roma.

331. ADB, C.3/109; *BEOB* / n L.23/352; ESTADÍSTICA 4, 58.332. *BEOB* / n L.24/52.333. *BEOB* / n L.16/72.334. *BEOB* / n L.24/104; ESTADÍSTICA 4, 58.335. *BEOB* / n L.10/112.

336. ESTADÍSTICA 4, 60.

337. ESTADÍSTICA 4, 63.

338. ESTADÍSTICA 4, 62.

339. Ordenat prevere el 1802, *BEOB* / n L.3/660.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Pascual Guàrdia	Bonaventura	1802-05-08 Palou		1869-07-31 St. Celoni	Caputxi ³⁴⁰
Pascual Mir	Francesc	1800		1875-08-02	(?) ³⁴¹
Pascual Mir	Joaquim	1806-05-24 Vilanova i la G.		1873-05-10	Carmelita D. ³⁴²
Pellicer Lores	Gregori	1814- Benicarló		1886-05-21	Caputxi ³⁴³
Peramau	Josep	1817		1879-05-21	Franciscà ³⁴⁴
Perera Mestre	Joan	1813		1893-08-23	Mínim ³⁴⁵
Peris	Bonaventura	1803		1884-05-24	Carmelita D. ³⁴⁶
Permanyer	Gregori	1782- Barcelona		1860-05-15 Barcelona	Servita ³⁴⁷
Perramon	Valentí	1814		1859-05-01 Barcelona	Mínim ³⁴⁸
Pey Padrós	Jaume	1776-02-20 Barcelona		1865-01-27	Franciscà ³⁴⁹
Pi	Àngel	1802		1879-03-24	Caputxi ³⁵⁰
Pi	Ignasi		(1845)		Franciscà ³⁵¹

340. Ordenat prevere el 1826, *BEOB* / n L.12/276.341. *BEOB* / n L.17/248.342. Ordenat prevere el 1830-06-05, *BEOB* / n L.16/168.343. ADB, C.3/180; *BEOB* / n L.28/119.344. *BEOB* / n L.21/220.345. *BEOB* / n L.35/262.346. *BEOB* / n L.26/192.347. *BEOB* / n L.3/335.348. *BEOB* / n L.2/288.349. Ordenat prevere el 1800-05-08, *BEOB* / n L.8/220; *ES-
TADÍSTICA* 4, 57.350. *BEOB* / n L.21/132351. *ESTADÍSTICA* 4, 61.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Pi	Miquel		(1845)		Caputxi ³⁵²
Pi Clos	Pere Felícia	1800-05-06 Barcelona		1863-12-31	Caputxi ³⁵³
Picañol	Miquel		(1845)		Jerònim ³⁵⁴
Piñol	Benet		(1845)		Trinitari C. ³⁵⁵
Pla	Pere	1802		1880-07-31	Trinitari ³⁵⁶
Pla Mas	Josep	1806- Barcelona		1867-11-22 Barcelona	Carmelita ³⁵⁷
Plana	Jaume	1809-02-09 Barcelona		1864-04-11 Vilassar.	Carmelita D. ³⁵⁸
Planas	Joan		(1845)		Dominc ³⁵⁹
Planas	Tomàs		(1845)		Agustí ³⁶⁰
Planas Escayola	Joan		(1845)		Caputxi ³⁶¹
Pol	Damià		(1845)		Mercedari ³⁶²
Pons	Joaquim	1789		1858-06-17 Barcelona	Mínim ³⁶³

352. ESTADÍSTICA 2, 64.

353. Ordenat prevere el 1823-05-24, *BEOB* / n L.7/32; ESTADÍSTICA 4, 57.

354. ESTADÍSTICA 4, 60.

355. ESTADÍSTICA 1,100: 4,60.

356. *BEOB* / n L.22/288.357. *BEOB* / n L.10/408; ESTADÍSTICA 1,96; 2,67; 3,192.358. Ordenat prevere el 1833, ADB, C.3/7; *BEOB* / n L.7/392; ESTADÍSTICA 4, 58.

359. ESTADÍSTICA 4, 61.

360. ESTADÍSTICA 1,104; 3,84; 4,61.

361. ESTADÍSTICA 2,69; 3,476.

362. ESTADÍSTICA 4, 63.

363. *BEOB* / n L.1/428

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Pons	Francesc		(1845)		Trinitari ³⁶⁴
Pons	Magi		(1845)		Carmelita ³⁶⁵
Portiada	Benet		(1845)		Franciscà ³⁶⁶
Pont Argemir	Llorenç	1799-03-31 Sabadell		1863-01-20 Barcelona	Dominic ³⁶⁷
Portusach	Domènec	1804		1858-11-10 Barcelona	Agustf ³⁶⁸
Prat	Jaume		(1845)		Franciscà ³⁶⁹
Prat Rodés	Francesc d'A.	1811		1876-12-08 Barcelona	Servita ³⁷⁰
Prats Torras	Joan	1810- Moia		1892-09-03 Barcelona	Caputxi ³⁷¹
Puig	Josep		(1845)		Patil ³⁷²
Puig	Josep Antoni		(1845)		Caputxi ³⁷³
Puig	Narcís		(1845)		Dominic ³⁷⁴
Puig Mallol	Pere	1804- Barcelona		1859-07-29 Barcelona	Jerònim ³⁷⁵
Puig Serra	Salvador	1780- La Geltrú		1859-02-18 Vilanova i La G.	Mercedari ³⁷⁶

364. ESTADÍSTICA 4, 60.

365. ESTADÍSTICA 4, 62.

366. ESTADÍSTICA 4, Separata .

367. Ordenat prevere el 1825-03-19, *BEOB* / n L.6/80.368. *BEOB* / n L.1/764.

369. ESTADÍSTICA 2,67; 4,60.

370. *BEOB* / n L.18/377.371. ADB, C.4/73; *BEOB* / n L.34/252.

372. ESTADÍSTICA 3, 70.

373. ESTADÍSTICA 2, 66.

374. ESTADÍSTICA 4, 63.

375. *BEOB* / n L.2/496; ESTADÍSTICA 2,68; 3,198.376. *BEOB* / n L.2/128.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Puigdecane	Pere	1804- St. Pere De Torelló		1862-03-29 Barcelona	(?) ³⁷⁷
Puigmartí	Josep	1782- Terrassa		1863-07-12	Caputxi ³⁷⁸
Pujol Camps	Pal·ladi			1876-04-24	Agustí C. ³⁷⁹
Pujol Dalmau	Miquel	1820- Cambrils		1889-02-06 Barcelona	Caputxi ³⁸⁰
Pujol Gurena	Raimon	1782- Barcelona		1859-07-18	Dominic ³⁸¹
Pujolar de Mas	Antoni	1812		1868-02-24	Mercedari ³⁸²
Puntí Roca	Ramon	1775-09-26 Barcelona		1860-03-03 Barcelona,	Mercedari ³⁸³
Queral	Joan	1796		1878-01-09	Cistercenc ³⁸⁴
Quintana	Joan	1774-09-01 Manresa		1860-12-14 Barcelona	Carmelita ³⁸⁵
Ramon	Josep	1786- El Vendrell		1858-12-06 Vilafranca del P.	Dominic ³⁸⁶
Raull	Josep	1785-12-02 Barcelona		1861-02-23 Sitges	Trinitari ³⁸⁷
Raurell Cusó	Joan	1814		1884-09-24 Barcelona	Carmelita C. ³⁸⁸

377. *BEOB* / n L.5/208.378. *BEOB* / n L.6/498; ESTADÍSTICA 2.64; 4.60.379. ADB, C.3/93; *BEOB* / n L.18/152.380. ADB, C.3/254; *BEOB* / n L.31/108.381. *BEOB* / n L.2/512.382. *BEOB* / n L.11/136.383. Ordenat prevere el 1799-12-21, *BEOB* / n L.3/176.384. *BEOB* / n L.20/80.385. *BEOB* / n L.3/884.386. *BEOB* / n L.1/844.387. Ordenat prevere el 1810-03-17, *BEOB* / n L.4/160.388. ADB, C.3/141; *BEOB* / n L.26/216; ESTADÍSTICA 2.84;

3.280.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Raventós Poch	Josep	1801-02-22 Vilafranca del P.		1868-03-18	Trinitari ³⁸⁹
Ribé	Manuel	1813		1883-05-29	Dominic ³⁹⁰
Recolons	Pau		(1845)		Cami ³⁹¹
Ribas	Joan		(1845)		Dominic ³⁹²
Riera	Josep		(1845)		Franciscà ³⁹³
Rifé	Josep Oriol		(1845)		Trinitari ³⁹⁴
Roca	Pere		(1845)		Franciscà ³⁹⁵
Roca Treserras	Albert	1793		1860-06-13 Barcelona	Jerònim ³⁹⁶
Rocafort	Joan Felip	1810		1884-09-17	Caputxí ³⁹⁷
Rodés Soler	Felip	1808		1888-02-15 St. Boi de Ll.	Servita ³⁹⁸
Rodó	Antoni		(1845)		Escolapi ³⁹⁹
Rodríguez	Josep Maria		(1845)		Mercedari ⁴⁰⁰

389. *BEOB* / n L.11/152.390. ADB, C.3/115; *BEOB* / n L.25/192-26/1.

391. ESTADÍSTICA 4, 67.

392. ESTADÍSTICA 4, 66.

393. ESTADÍSTICA 2, 82.

394. ESTADÍSTICA 4, 69.

395. ESTADÍSTICA 4, 68.

396. *BEOB* / n L.3/496; ESTADÍSTICA 4, 69.397. ADB, C.3/142; *BEOB* / n L.26/216.398. ADB, C.3/232; *BEOB* / n L.30/56; ESTADÍSTICA 4, 65.

399. ESTADÍSTICA 4, 67.

400. ESTADÍSTICA 4, 66.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Regent	Joaquim	1807		1883-05-04	Mercedari ⁴⁰¹
Regent Burgarolas	Josep	1808-07-30 Barcelona		1870-06-29 Barcelona	Agustí ⁴⁰²
Roger Paulí	Francesc	1803		1875-05-13	Franciscà ⁴⁰³
Roig	Josep	1789-06-01 Reus		1866-09-16 Barcelona	Carmelita D. ⁴⁰⁴
Roig	Manuel		(1845)		Caputxi ⁴⁰⁵
Roig Pallàs	Domènec	1810-06-28 Barcelona		1871-01-31	Caputxi ⁴⁰⁶
Roig Pera	Jaume	1815		1875-04-09	Carmelita ⁴⁰⁷
Roig Vivé	Miquel	1800		1882-03-20	Caputxi ⁴⁰⁸
Romeu Bassa	Francesc	1810-01-25 El Vendrell		1868-10-23	Dominic ⁴⁰⁹
Romeu Gatell	Isidre	1789-10-21 El Vendrell		1861-04-03 El Vendrell	Carmelita ⁴¹⁰
Roquer Fontcuberta	Fabià	1814- Calaceite		1892-02-28 Barcelona	Caputxi ⁴¹¹
Roques	Rafael	1804		1858-11-18	Franciscà ⁴¹²

401. *BEOB* / n L.25/176; ESTADÍSTICA 4, 67.402. Ordenat prevere el 1833-03-23, *BEOB* / n L.13/210.403. *BEOB* / n L.17/124.404. Ordenat prevere el 1812-03-14, *BEOB* / n L.9/340.

405. ESTADÍSTICA 4, 69.

406. Ordenat prevere el 1834, ADB, C.3/50; *BEOB* / n

L.14/72.

407. *BEOB* / n L.17/124.408. *BEOB* / n L.24/192.409. *BEOB* / n L.11/440; ESTADÍSTICA 1,116; 3,316.410. Ordenat Prevere el 1812-03-23, *BEOB* / n L.4/240.411. ADB, C.4/52; *BEOB* / n L.34/80; ESTADÍSTICA 4, 62.412. *BEOB* / n L.1/779

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Ros	Jaume	1808		1886-12-14	Dominic ⁴¹³
Rosell	Josep	1804		1874-03-01	(?) ⁴¹⁴
Rosell Alegret	Pau	1806		1890-01-24	Trinitari ⁴¹⁵
Rosell Codina	Carlos		(1845)		Dominic ⁴¹⁶
Roselló	Joan		(1845)		Mímin ⁴¹⁷
Roselló	Miquel			1861-08-28 Barcelona	Franciscà ⁴¹⁸
Roure	Josep		(1845)		Franciscà ⁴¹⁹
Rovira	Bru		(1845)		Caputxi ⁴²⁰
Rovira Garriga	Jaume	1786-06-05 Barcelona		1865-09-22 Barcelona	Franciscà ⁴²¹
Roviralta	Ignasi		(1845)		Jerònim ⁴²²
Rubis	Josep Simó		(1845)		Escolapi ⁴²³
Rusca.	Miquel		(1845)		Carmelita ⁴²⁴
Ruscalleda Torrent	Pau	1815		1886-01-19	Franciscà ⁴²⁵

413. ADB, C.3/196; *BEOB* / n L.28/191; ESTADÍSTICA 4, 65.414. *BEOB* / n L.16/292415. ADB, C.3/298; *BEOB* / n L.32/93.

416. ESTADÍSTICA 1, 113; 3, 196.

417. ESTADÍSTICA 4, 67.

418. *BEOB* / n L.4/560; ESTADÍSTICA 4, 66.

419. ESTADÍSTICA 1, 118.

420. ESTADÍSTICA 1, 114.

421. ADB, C.3/19; *BEOB* / n L.8/396; ESTADÍSTICA 4, 64.

422. ESTADÍSTICA 1, 114; 2, 82.

423. ESTADÍSTICA 4, 67.

424. ESTADÍSTICA 4, 68.

425. ADB, C.3/172; *BEOB* / n L.28/39.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Sabater	Josep		(1845)		Franciscà ⁴²⁶
Sabartés	Agustí	1799-01-12 Barcelona		1867-09-23 Barcelona	Mecedari ⁴²⁷
Sadurní	Sebastià		(1845)		Trinitari ⁴²⁸
Sagarra	Antoni		(1845)		Dominic ⁴²⁹
Sagristà Bover	Salvador	1816- Barcelona		1890-01-06 Barcelona,	Agustí ⁴³⁰
Sala Pardinas	Pere Josep	1839- Barcelona		1893-11-05	Franciscà ⁴³¹
Sampons	Miquel dels S.	1804-09-23 Barcelona		1862-02-09 Reus	Franciscà ⁴³²
Sans Coll	Rafael	1810-10-24 Maó		1902-03-10	Franciscà ⁴³³
Sans	Josep		(1845)		Mercedari ⁴³⁴
Sarró	Magí		(1845)		Carmelita ⁴³⁵
Saumell	Justí		(1845)		Trinitari C. ⁴³⁶
Sayol	Josep		(1845)		Trinitari ⁴³⁷
Sellés Jordà	Lluís	1816		1895-11-25 Barcelona	Agustí ⁴³⁸

426. ESTADÍSTICA 2, 92.

427. Ordenat prevere el 1821, *BEOB* / n L.10/328; ESTADÍSTICA 2,90; 3,82.

428. ESTADÍSTICA 4,73.

429. ESTADÍSTICA 4, 72.

430. ADB, C.3/295; *BEOB* / n L.32/93.431. ADB, C.4/114; *BEOB* / n L.35/292.432. Ordenat prevere el 1828-09-23, *BEOB* / n L.5/95.433. ADB, C.5/85; *BEOB* / n L.44/126.

434. ESTADÍSTICA 2,88; 3,289.

435. ESTADÍSTICA 4, 72.

436. ESTADÍSTICA 4, Separata; *BEOB* / n L. 4.

437. ESTADÍSTICA 4, 71.

438. ADB, C.4/228; *BEOB* / n L.37/343.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Serra	Ramon	1811- St. Llorenç Savall		1860-05-28 Castellar del V.	Mercedari ⁴³⁹
Serra Casals	Luis		(1845)		Franciscà ⁴⁴⁰
Serra Ferran	Joan	1816		1881-12-25	(?) ⁴⁴¹
Serrat	Llorenç M.	1811		1875-05-03	(?) ⁴⁴²
Serres	Rafael	1803- Mora d'Ebre		1887-06-16 Vilanova i la G.	Carmelita D ⁴⁴³
Sistachs Ramis	Tomàs	1815- Barcelona		1881-04-22	Mercedari ⁴⁴⁴
Socias	Damià		(1845)		Caputxi ⁴⁴⁵
Socias	Ferran		(1845)		Caputxi ⁴⁴⁶
Socias Vila	Joan de la Creu			1869-08-24	(?) ⁴⁴⁷
Solà	Agustí	1805		1880-05-18	Dominic. ⁴⁴⁸
Solà	Josep		(1845)		Franciscà ⁴⁴⁹
Solà	Pere	1800-02-26 Matadepera		1870-10-01	Franciscà ⁴⁵⁰
Solà Francàs	Josep	1782-10-08 Berga		1860-11-27 Barcelona	Franciscà ⁴⁵¹

439. *BEOB* / n L.3/351.

440. ESTADÍSTICA 2.93; 3.340

441. *BEOB* / n L.24/52.442. *BEOB* / n L.17/124.443. ADB, C.3/210; *BEOB* / n L.29/96.444. ADB, C.3/107 *BEOB* / n L.23/184.

445. ESTADÍSTICA 4, 74.

446. ESTADÍSTICA 4, 74.

447. *BEOB* / n L.12/300.448. *BEOB* / n L.22/244.

449. ESTADÍSTICA 4, 74.

450. Ordenat prevere el 1827-06-09, *BEOB* / n L.13/370.451. Ordenat prevere el 1806, *BEOB* / n L.3/883.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Soler	Ignasi		(1845)		Jesuïta ⁴⁵²
Soler	Pelgrí		(1845)		Servita ⁴⁵³
Sorder Sarrat	Marià	1810- La Bisbal del Penedès		1881-01-30 Vilafranca del P.	Agusti ⁴⁵⁴
Sostres	Bernat	1814		1884-10-21	Carmelita ⁴⁵⁵
Soteras	Ramon	1803		1879-06-01	Caputxi ⁴⁵⁶
Suari	Josep	1813		1874-04-12	Agusti ⁴⁵⁷
Subirà	Pere		(1845)		Caputxi ⁴⁵⁸
Sugrañes Olzinellas	Domènec	1818		1885-08-08	Franciscà ⁴⁵⁹
Suñol Cudié	Gaietà	1815		1897-02-04	Mínim ⁴⁶⁰
Suriñach Serra	Salvador	1784- Barcelona		1864-05-14 Barcelona	Caputxi ⁴⁶¹
Tarragó Cornet	Ramon	Vinaixa		1875-12-19 Barcelona	Carmelita ⁴⁶²
Tarroja	Baltasar			1864-04-19 Esplugues de Ll.	Carmelita D. ⁴⁶³

452. ESTADÍSTICA 4, 74.

453. ESTADÍSTICA 2, 91.

454. ADB, C.3/104; *BEOB* / n L.23/92.455. ADB, C.3/143; *BEOB* / n L.26/216.456. *BEOB* / n L.21/244.457. *BEOB* / n L.16/308.

458. ESTADÍSTICA 4, 72.

459. ADB, C.3/159; *BEOB* / n L.27/178.460. ADB, C.4/276; *BEOB* / n L.39/24.461. ADB, C.3/11; *BEOB* / n L.7/504; ESTADÍSTICA 4, 73.462. *BEOB* / n L.17/352.463. ADB, C.3/8; *BEOB* / n L.7/392.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Tell	Dàmas	1785-12-11 Reus		1861-09-13 Barcelona	Franciscà ⁴⁶⁴
Terrades	Josep	1810-07-12 Vilanova de ...		1873-03-04	Servita ⁴⁶⁵
Terramorell	Joan		(1845)		Caputxi ⁴⁶⁶
Terrats	Josep		(1845)		Caputxi ⁴⁶⁷
Tintorer	Josep		(1845)		Agusti ⁴⁶⁸
Torné	Joaquim		(1845)		Caputxi ⁴⁶⁹
Torras	Antoni	1809		1888-09-26	Mercedari ⁴⁷⁰
Torras	Joan		(1845)		Caputxi ⁴⁷¹
Torras Roca	Jaume	1810		1893-06-03	Caputxi ⁴⁷²
Torredeflor Icart	Jocund	1807		1876-10-19	Trinitari ⁴⁷³
Torrella	Antoni		(1845)		Dominic ⁴⁷⁴
Torrents	Antoni		(1845)		Jerònim ⁴⁷⁵

464. Ordenat prevere el 1807, *BEOB* / n L.4/606.465. Ordenat prevere el 1834-09-20, *BEOB* / n L.16/72.466. *ESTADÍSTICA* 4, 78.467. *ESTADÍSTICA* 2,100; 3,275; 4,79.468. *ESTADÍSTICA* 4, 78.469. *ESTADÍSTICA* 4, 79.470. ADB, C.3/245; *BEOB* / n L.30/314; *ESTADÍSTICA* 4, 78.471. *ESTADÍSTICA* 2, 99.472. ADB, C.4/100; *BEOB* / n L.35/186; *ESTADÍSTICA* 4, 77.473. *BEOB* / n L.18/324474. *ESTADÍSTICA* 4, 77.475. *ESTADÍSTICA* 4, 75.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Torrents	Manuel		(1845)		Franciscà ⁴⁷⁶
Torrents	Ramon		(1845)		Dominic ⁴⁷⁷
Torroja	Balthasar		(1845)		Carmelita ⁴⁷⁸
Torres	Lluís Gonzaga		(1845)		Caputxi ⁴⁷⁹
Tort	Joaquim		(1845)		Caputxi ⁴⁸⁰
Tost	Miquel		(1845)		Franciscà ⁴⁸¹
Tous	Josep	1811-03-31 Igualada		1871-02-27	Caputxi ⁴⁸²
Tubau	Josep	1801		1876-10-16	(?) ⁴⁸³
Turet	Josep		(1845)		Agustí ⁴⁸⁴
Tusquellas	Camil		(1845)		Caputxi ⁴⁸⁵

476. ESTADÍSTICA 1, 137.

477. ESTADÍSTICA 4, 75.

478. ESTADÍSTICA 4, 76.

479. ESTADÍSTICA 4, 79.

480. ESTADÍSTICA 2,99; 4,78.

481. ESTADÍSTICA 4, 77.

482. Ordenat prevere el 1834, *BEOB* / n L. 14/72; ESTADÍSTICA

1, 138; 4,76. Es tracta del Beat Josep Tous i Soler, fundador de las Ger-

manes Caputxines de la Mare del Diví Pastor, Cf. E. ZARAGOZA, "Josep

d'Igualada. (Josep Tous Soler)", dins *Dictionnaire d'Histoire et de*

Géographie Ecclésiastiques, XXXVII col. 210-212; ID., *Historia del Instituto de Hermanas Capuchinas de la Madre del Divino Pastor (1871 a 1982)*, acabada el 1985, quedà Ms. a l'arxiu de la Casa Generalícia de la Congregació: C/ Bailén, 40, de Barcelona, fins que, posada al dia i il·lustrada, es publicà amb un Pròleg del cardenal secretari d'Estat del Vaticà, Tarcisio Bertone, a Montserrat, 2014, 237 p.

483. *BEOB* / n L. 18/308.

484. ESTADÍSTICA 4, 77.

485. ESTADÍSTICA 4, 76.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Tusquets	Felip		(1845)		Mercedari ⁴⁸⁶
Tusquellas Lapazaria	Joan	1817		1886-12-13	Caputxí ⁴⁸⁷
Urruzola	Francesc		(1845)		Franciscà ⁴⁸⁸
Vallcorba Bofill	Antoni	1784-04-15 Molins de Rei		1861-03-23 Molins de Rei	Agustí ⁴⁸⁹
Vallès Vendrell	Ignasi	1808		1875-06-29	Mínim ⁴⁹⁰
Valls	Magí		(1845)		Caputxí ⁴⁹¹
Velà Fernández	Jaume	1814		1894-05-15	Carmelita ⁴⁹²
Vendrell Masana	Salvador	1810		1889-08-02	Trinitari ⁴⁹³
Verdaguer	Manuel	1808		1884-05-04	Mercedari ⁴⁹⁴
Vidal	Joaquim	1816		1893-02-17	Mercedari ⁴⁹⁵
Vidal Franquet	Ramon		(1845)		Agustí ⁴⁹⁶
Vigas	Jaume	-St. Boi de Ll.		1862-09-08 St. Boi De Ll.	Servita. ⁴⁹⁷

486. ESTADÍSTICA 4, 76.

487. *BEOB* / n L.28/191; ESTADÍSTICA 4, 84.

488. ESTADÍSTICA 4, 76.

489. Ordenat prevete el 1808, *BEOB* / n L.4/208.490. *BEOB* / n L.17/172.

491. ESTADÍSTICA 4, 85.

492. *BEOB* / n L.36/228.493. ADB, C.3/297, *BEOB* / n L.32/93; ESTADÍSTICA 2, 106; 3.342.494. ADB, C.3/126; *BEOB* / n L.26/136.495. ADB, C.4/88; *BEOB* / n L.35/60; ESTADÍSTICA 4, 81.

496. ESTADÍSTICA 1, 142; 2, 106; 3, 282.

497. *BEOB* / n L.5/584.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE RELIGIÓS
Vila	Joan	1790-09-14 Mataró		1859-10-15 Mataró	Carmelita ⁴⁹⁸
Vila Canadell	Bru		(1845)		Carmelita ⁴⁹⁹
Vila	Jaume		(1845)		Jerònim ⁵⁰⁰
Vilar	Jaume		(1845)		Carmelita ⁵⁰¹
Vila	Pelegri		(1845)		Caputxi ⁵⁰²
Vilaró	Antoni		(1845)		Dominic ⁵⁰³
Vilaplana Lluís	Manuel	1810		1873-07-25	Cartoixa ⁵⁰⁴
Vilarosal	Josep	1786-12-12 Barcelona		1861-10-02 Barcelona	Caputxi ⁵⁰⁵
Villa	Pere		(1845)		Carmelita ⁵⁰⁶
Villar	Antoni		(1845)		Dominic ⁵⁰⁷
Viñolas	Jaume		(1845)		Dominic ⁵⁰⁸
Viñolas Pinadella	Pere	1806-04-05 Ripoll		1871-12-14 Barcelona	Benedictí ⁵⁰⁹
Viomel	Antoni		(1845)		(?) ⁵¹⁰

498. Ordenat prevere el 1819-03-27, *BEOB* / n L.2/752.

499. ESTADÍSTICA 1, 142; 3, 196; 4, 75.

500. ESTADÍSTICA 4, 83.

501. ESTADÍSTICA 4, 82

502. ESTADÍSTICA 1, 143; 2, 104.

503. ESTADÍSTICA 4, 82.

504. ADB, C.3/70; *BEOB* / n L.16/248

505. Ordenat prevere el 1810-12-22, *BEOB* / n L.4/704.

506. ESTADÍSTICA 4, 83.

507. ESTADÍSTICA 4, 82.

508. ESTADÍSTICA 2, 107; 3, 337; 4, 85

509. *BEOB* / n L.14/416.

510. ESTADÍSTICA 1, 145.

COGNOMS	NOM	NAIXEMENT	(VIVIA)	DEFUNCIÓ	ORDE, RELIGIÓS
Vionnet Montfort	Antoni	1814- Barcelona		1883-10-27	Agustí. ⁵¹¹
Vives	Jeroni	1811		1879-05-22	Caputxi ⁵¹²
Vives	Damià		(1845)		Caputxi ⁵¹³
Vivet	Esteve	1791		1859-03-24 Barcelona	Agustí ⁵¹⁴
Xampané Cabret	Lluís G.	1802-03-26 Barcelona		1865-10-07 Vilafranca del P.	Clergue Menor ⁵¹⁵
Xarrié	Francesc	1792-12-21 Barcelona		1866-09-11	Dominic. ⁵¹⁶
Xifré Mari	Joaquim	1807		1895-01-20	Benedictí. ⁵¹⁷
Ylla,	Lleó		(1845)		Dominic ⁵¹⁸
Zafont	Francesc		(1845)		Benedictí ⁵¹⁹

511. ADB, C.3/119; *BEOB* / n.L.26/20.512. *BEOB* / n.L.21/220.

513. ESTADÍSTICA 4, 81.

514. *BEOB* / n.L.2/224.515. Ordenat el 1815, *BEOB* / n.L.8/420.516. *BEOB* / n.L.9/308.517. ADB, C.4/184 *BEOB* / n.L.37/53.

518. ESTADÍSTICA 4, 86.

519. ESTADÍSTICA 4, 87.

JOSEP PEDRENY I MATHEU (1876-1939): D'EL CORREO DE LA
PROVÍNCIA DE TARRAGONA A CAP DE REDACCIÓ
D'EL CORREO CATALÁN

Cecília VIVES BRESCÓ

RESUM: En aquest article es presenten els trets biogràfics de Josep Pedreny i Matheu, destacat periodista i activista carlí a Catalunya, durant el primer terç del segle XX, la personalitat del qual quedava esparsa i desdibuixada en la historiografia tradicionalista. Es posa atenció en la seva trajectòria professional, iniciada al *Correo de la Provincia*, de Tarragona, i culminada com a cap de redacció de *El Correo Catalán*, diari que tingué una importància cabdal per al carlisme català.

PARAULES CLAU: Josep Pedreny Matheu, Miquel Junyent i Rovira, Juan Vázquez de Mella, Alfredo Brañas, *El Correo Catalán*, *El Correo de la Provincia*, *El Correo de Tortosa*, *La Veu de Catalunya*, Comunió Tradicionalista, Lliga Regionalista, premsa carlina, carlisme, tradicionalisme, legitimisme, regionalisme, catalanisme, liberalisme, lerrouxisme, seminaris.

ABSTRACT: This article presents the biographical data of Josep Pedreny Matheu, a prominent Carlist journalist and activist of Catalonia, from the first third of the 20th century, about whom traditionalist historiography, with the exception of Melchor Ferrer, had hardly been noticed. The study focuses on his professional career, that began in *El Correo de la Provincia*, in Tarragona, and culminated as editor-in-chief of *El Correo Catalán*, a newspaper that had great importance for Catalan Carlism.

KEYWORDS: Josep Pedreny Matheu, Miquel Junyent i Rovira, Juan Vázquez de Mella, Alfredo Brañas, *El Correo Catalán*, *El Correo de la Provincia*, *El Correo de Tortosa*, Carlist Press, Carlism, Traditionalism, Legitimacy, Integristism, Regionalism, Catalanism, Nationalism, Liberalism, Lerrouxism, Ecclesiastical hierarchy, seminaries.

I. TRETS BIOGRÀFICS DEL PERIODISTA JOSEP PEDRENY MATHEU

En acostar-nos al periodista Josep Pedreny, l'única referència que teniem és la que donà Melchor Ferrer, en el volum XXIX de la *Historia del tradicionalismo español*, en una breu nota a peu de pàgina:

«José Pedreny. Nació en La Figuera (Tarragona). Estudió en el Seminario de Tortosa y dejó sus estudios para dedicarse al periodismo. Redactor de *El Correo de la Provincia*, de Tarragona, y redactor jefe de *El Correo Catalán*. Falleció en Barcelona en 1939.»¹

El primer que ens cridà l'atenció fou la seva condició de prioratí, ja que el Priorat no destacà pel fet de ser un territori senyaladament carlí. Així i tot, sembla que a la localitat de la Figuera hi va romandre una presència carlina més significativa que en altres de la zona, com ho podria indicar el fet que per allí passés la famosa Expedició Reial de l'any 1837, quan el gros de les forces legitimistes, amb Carles V al capdavant, es dirigia a Xerta on s'uní amb les tropes del comte de Morella i semblava que podrien entrar a Madrid.²

1. Melchor FERRER, *Historia del tradicionalismo español*, 1960, vol. XXIX. Sevilla 1960, 83.

2. *Carles Maria Isidre de Borbó i de Borbó* (Madrid, 28 de març de 1788 - Trieste, 10 de març de 1855). Fou el segon fill de Carles IV. Mentre visqué el seu germà, Ferran VII, mai no va autoritzar cap acte polític en contra d'ell, però polaritzà tots els qui s'oposaven a la revolució liberal. Per això fou desterrat a Portugal per la regent Maria Cristina. A la mort del seu germà reclamà els drets a la Corona, fou reconegut com a rei pels seus partidaris amb el nom de Carles V i començà la Primera Guerra Carlina o guerra dels Set Anys. Perduda la causa legitimista de Don Miquel I de Bragança, a Portugal, el 31 de maig de 1834, hagué d'embarcar amb la seva família cap a Anglaterra i d'allí passà a Espanya. Després del Conveni de Bergara emigrà a França seguit per més de deu mil voluntaris. El govern de Lluís Felip d'Orleans el reclogué a Bourges i el 18 de maig de 1845 abdicà a favor del seu fill, Carles Lluís, comte de Montemolín. Carles V fixà la seva residència a

Josep Pedreny nasqué a la Figuera l'any 1876. Poc sabem de la seva família, entre altres motius perquè en ocasió de la darrera guerra (1936-1939), a La Figuera s'hi féu una crema general de documentació, tant civil com eclesiàstica. No obstant això, hem tingut la sort de poder comptar amb la inestimable col·laboració d'una persona descendent de la família de Josep Pedreny. Es tracta de la senyora Núria Abelló Mestre, besneta de Maria Pedreny, germana de Josep Pedreny, la qual ens ha proporcionat algunes referències dels primers anys del nostre personatge, com és el seu ingrés en el seminari de Tortosa el curs 1885-1886.

1.1 Josep Pedreny, seminarista a Tortosa

El nou Seminari Conciliar de Tortosa havia estat creat pel bisbe Velarde l'any 1824 en la seu del Reial Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, dels dominics, i per Reial Ordre de 4 de gener de 1825 s'incorporà a la Universitat de Cervera. Durant la guerra carlina, i en ocasió dels moviments anticlericals del segle XIX, el Seminari sofrí diverses vicissituds fins que l'any 1877, el bisbe Benet Vilamitjana el traslladà a l'antic edifici dels jesuïtes, al carrer Montcada. Josep Alanyà, a la seva *Història del Seminari de Tortosa*,³ explica que el Seminari tenia una biblioteca considerable formada pels llibres provinents dels convents desamortitzats, a més dels propis del Seminari. Ben segur que Josep Pedreny hi passà moltes estones i adquirí una sòlida formació, no solament religiosa, sinó també en els altres àmbits del pensament, com després es manifestà en la activitat periodística. En aquell Seminari es reafirmà la seva orientació antiliberal que li venia de l'adscripció al carlisme que, fidel a les orientacions de l'Església, combatia el liberalisme. Aquesta orientació de combat contra el liberalisme que tenien els seminaris en aquella època degué ser molt marcada en el de Tortosa. No en va, el rector del Reial Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, i a partir de 1824 també rector i organitzador del nou Seminari de Tortosa, fou el dominic Marià Roquer,⁴ qui havia estat

Trieste. Jaime del BURGO, *Bibliografía del siglo XIX. Guerras carlistas. Luchas políticas*. Pamplona, 1978, 177.

3. Josep ALANYÀ I ROIG, *El Seminari Diocesà de Tortosa*. Tortosa: 2001, 158-159.

4. *Marià Roquer*, dominic (Vic, ¿?-1853). Fou professor de teologia al Seminari Conciliar de Tarragona (1803-1808) i rector del «Col·legi de Seculars», una secció del Col·legi major del seu orde a Tortosa (1815-1832). A Tarragona, durant la Guerra del Francès, tingué una actuació molt destacada. Durant el Trienni Liberal, hagué de refugiar-se a Andorra.

també professor de Ramon Cabrera i Griñó —el general Cabrera—, en la seva època de seminarista.⁵ El P. Marià Roquer, ja exrector del Seminari, dirigí el periòdic carlí *Boletín de Aragón, Valencia y Murcia*, conegut popularment com «*Boletín de Cantavieja*», continuador del *Boletín del Ejército Real de Aragón, Valencia y Murcia*. Aquests dos butlletins els va dirigir juntament amb un altre dominic, Fra Ambrosio Chillida, químic, que també fabricava municions per a l'exèrcit del general Cabrera. Roquer era l'escriptor principal del diari i signava amb el pseudònim de «Boticario del Pueblo de Buenayre». Marià Roquer, juntament amb Vicenç Pou⁶, el mercedari Magí Ferrer⁷ i Jaume Balmes són els teòrics que tot criticant

És autor de *Las nueve cartas polémicas, Confesiones de un liberal arrepentido* i de *La teoría de los gobiernos civiles*. Alberto COLLELL, *Escritores dominicos del Principado de Catalunya*. Barcelona, 1965, 250.

5. *Ramon Cabrera i Griñó* (Tortosa, 27 de desembre de 1806- Wentworth, Anglaterra, 24 de maig de 1877). Duc del Maestrat, comte de Morella i marquès del Ter (títols carlins). Fou un dels generals carlins més cèlebres, conegut pels seus adversaris com «*El Tigre del Maestrat*». Abandonà els seus estudis al Seminari de Tortosa i s'uní a l'aixecament carlí l'any 1833. Des de molt aviat les seves accions li varen donar un gran prestigi entre els seus partidaris. En el transcurs de la guerra, el general Nogueras amb l'autorització del capità general de Catalunya, Francisco Espoz y Mina, en represàlia contra Cabrera, ordenà l'afusellament de la seva mare, Maria Griñó. Acabada la Primera Guerra, s'exilià a França. Participà també a la guerra dels Matiners o Segona Guerra Carlina, conflicte que pràcticament només afectà Catalunya. Exiliat novament, aquest cop a Londres, allí Cabrera, el 29 de maig de 1850, es casà amb l'anglesa Marianne Catherine Richards, rica hereva protestant i mecenes del carlisme. L'any 1875 reconegué Alfons XII. Morí a la seva residència de Wentworth, Anglaterra. Conxa RODRÍGUEZ, *Ramon Cabrera, a l'exili*. Barcelona, 1989.

6. *Vicenç Pou i Marca* (Maià de Montcal, Garrotxa, 1792—Montpeller, França, 1848). Fou rector del Col·legi de Sant Carles de Cervera, on s'inicià l'amistat amb Jaume Balmes. Fou professor de la Universitat Carlina de Solsona que es reivindicava com a continuadora de la de Cervera i posteriorment vicerector quan la Universitat de Solsona es traslladà al monestir de Sant Pere de la Portella; sotsdelegat apostòlic del bisbe Abarca a Catalunya, director del periòdic carlí *El Joven Observador* que més tard canvià el seu nom pel d'*El Restaurador Catalán*. Acabada la guerra carlina, s'exilià i a Montpeller publicà *Espanya en la presente crisis. Examen razonado de la causa y de los hombres que pueden salvar aquella nación*, la seva obra cabdal, en la qual analitzava la realitat social del seu temps i feia objecte de les seves crítiques els liberals moderats per la seva pretensió —deia Pou— de voler contenir els efectes de la revolució però sense esbrinar-ne les causes. Josep M. MUNDET, «Vicenç Pou, ¿un antecedent de Balmes? La política religiosa dels moderats vista per un carlí»: *Analecta Sacra Tarraconensis*, núm. 75 (2002), 341-380.

7. *Fra Magí Ferrer i Pons* (Barcelona 1791 - Madrid 1862). Religiós mercedari, fou professor de Teologia del convent de Barcelona i rector del Col·legi de Sant Pere Nolasc de Tarragona. Segons testimoni de Mañé i Flaquer, durant la primera guerra carlina proposà a la

el liberalisme, comencen a formular els fonaments de la doctrina política del carlisme que posteriorment s'anirà desenvolupant.⁸

Josep Pedreny ingressà al Seminari el curs 1885-1886 per seguir tercer de Llatinitat. El Dr. Josep Alanyà, director de l'Arxiu Diocesà de Tortosa, ens ha facilitat les dades que consten en el Llibre d'Alumnes dels cursos 1876-1893. Pedreny es matriculà com a extern l'any 1885 i continuà així fins el curs 1888-1889, on consta com «intern». En aquells anys, els seminaris catalans vivien en un clima de gran agitació. Només cal recordar els conflictes al Seminari de Tarragona quan el bisbe Benet Vilamitjana es negà a ordenar, a les tèmpores d'Advent, el desembre de 1882, un grup de seminaristes, entre els quals en destacava un que es deia Salas i de sobrenom «*Matamestizos*». El bisbe acabà clausurant el seminari.⁹

1.2. Sociologia dels seminaris

El que acabem de veure ens porta a una consideració sobre la procedència dels seminaristes. És evident que no provenien dels sectors liberals, ni republicans, ni catalanistes, provenien de famílies catòliques que, com la gran massa de catòlics, s'adcrivien políticament al carlisme i, en menor mesura, a l'integrisme. Quan es desplaçaven a Catalunya Vázquez de Mella o Necedal, els seminaristes, en ple, acudien a l'estació del tren tant per rebre'ls com per acomiadar-los i ho feien amb mostres de gran entusiasme, malgrat que aquest fet els podia causar alguna represàlia. Sobre aquesta procedència dels seminaristes, és molt il·lustrativa la carta de felicitació que escriu el bisbe de Solsona, Valentí Comellas, amb motiu del cinquantenari d'*El Correo Catalán*:

«Recuerdo como si fuera ayer, la aparición del primer número de ese valiente adalid de la causa católica, y se renueva en mí el fervor

Junta de Berga que demanés a Carles V el restabliment dels furs catalans. Jaime del BURGO, *Bibliografía del siglo XIX. Guerras carlistas. Luchas políticas*. Pamplona, 1978, 390.

8. Alexandra WILHELMSSEN, *La formación del pensamiento político del Carlismo*. Madrid 1998, 219, 317.

9. Carta de l'arquebisbe Vilamitjana al cardenal Rampolla explicant la situació del Seminari de Tarragona, a Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XIX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. II Fons de la Nunciatura de Madrid (1877-1887)*. Barcelona: 2007, 409-410. Joan BONET – Casimir MARTÍ. *L'integrisme a Catalunya: les grans polèmiques, 1881-1888*. Barcelona 1990, 233, 243 nota 57.

con que, a los 16 años con los compañeros del primero de Filosofía, lo leíamos entusiasmados. Añade a esto, que yo lloraba aún la muerte de mi idolatrado padre, que hacía poco había caído mortalmente herido en una acción militar cerca de Vich, siendo capitán de una compañía de Galcerán. Esto le dirá la atención con que he seguido la actuación de El Correo Catalán, salvo breve intervalo, y el disgusto que me causa, siguiendo las parroquias en Visita Pastoral, el hallar en algunas, pocas por fortuna, en lugar de un diario como reclama nuestro estado, otros de mucho papel, si quiere pero que no entrañan los ideales y aspiraciones de un sacerdote celoso y bueno.»¹⁰

Aquests sentiments que expressava el bisbe de Solsona, ben segur que eren els mateixos que tenien molts d'aquells seminaristes que fills, néts, nebots o germans de voluntaris carlins, també ploraven la mort de familiars, o patien les conseqüències de la guerra: represàlies, expolis, exilis. La Tercera Guerra tot just havia acabat en 1876, per tant, no és d'estranyar el clima d'agitació quan els seminaristes s'adonaven que la jerarquia de l'Església, per indicacions polítiques de la Nunciatura, menystenien la identitat del carlisme per intentar apropar els catòlics a la causa de la Restauració, quan els carlins havien estat sempre els defensors de l'Església i tenien com a primer i innegociable principi del seu ideari el de la religió i a aquest principi subordinaven els altres.

10. *El Correo Catalán 1876-1926*. Barcelona: 1926, número extraordinari en ocasió del cinquantenari (1876-1926) (sense paginar). Aquest Galceran a qui es refereix el bisbe de Solsona en la seva carta és *Jeroni Galceran i Terrés*, general carlí (Prats de Lluçanès 1820 — la Gleva, 1873). El seu pare, Josep Galceran i Escrigàs, fou el primer que s'aixecà a Catalunya a favor de Carles V, el dia 5 d'octubre de 1833. L'any 1834, només amb setze anys, Jeroni Galceran ja anava amb el batalló del seu pare. Participà a les tres guerres. Fou ferit de mort el 23 de març de 1873, al foc de la Gleva. El 23 de juny de 1912, la Comunió Tradicionalista li volgué retre homenatge en l'Aplec de Vinyoles, que congregà quinze mil persones arribades de tots els indrets de Catalunya. En un turó, molt a prop de Vinyoles, s'erigí un monument en la seva memòria, obra de l'arquitecte Josep M. Pericas, excompany d'armes de Jeroni Galceran. El monument, conegut com «*la Creu d'en Galceran*» consistí en una creu de ferro, encastada en una columna circular de pedra, amb la següent inscripció: «Aquí caigué mortalment ferit en Jeroni Galceran als 23 de Mars de 1873. Reposi la seva ànima en la pau de Crist». Aquesta Creu fou destruïda en 1936. Anys més tard, per iniciativa privada, amb el suport de l'Ajuntament de les Masies de Voltregà, s'inicià la reconstrucció del monument, que s'inaugurà el dia 1 de maig de 2003. «Vinyolas, Aplech tradicionalista», *La Hormiga de Oro*, núm. 26, 1912, 407. Joan Anton ABELLAN I MANONELLAS. «Els Galceran: una nissaga carlina de Prats del Lluçanès», *Ausa*, núm. 158 (2006), 563-599.

Això es posà de manifest en moltes ocasions. Per exemple, *El Correo Catalán* de 3 de febrer de 1903 publicava una carta dels seminaristes de la Seu d'Urgell protestant enèrgicament contra l'actuació de *La Veu de Catalunya*, diari de tendència catalanista.¹¹ La polèmica s'originà perquè en les negociacions que hi hagué entre els carlins i la Lliga per presentar candidatures conjuntes de cara a les eleccions, circulà el rumor que a la candidatura per Barcelona es reservava un lloc per Vázquez de Mella. *La Veu*, en l'edició vespertina del dia 29 de gener de 1903, es manifestà absolutament en contra d'aquesta eventualitat. Al·legava que la candidatura per Barcelona havia de ser per persones conegudes pel seu catalanisme i nascudes a Catalunya i no s'hi havia d'incloure Vázquez de Mella per molt «autonomista» o «fuerrista» que fos.

Aquestes manifestacions de *La Veu* provocaren la reacció dels carlins i durant un temps *El Correo Catalán* anà publicant tot un seguit de cartes de protesta contra l'actitud del diari catalanista. Una d'aquestes cartes és la que els seminaristes de la Seu d'Urgell adreçaren als seminaristes de Solsona adherint-se a la protesta que aquests havien fet contra *La Veu*. Transcrivim la carta publicada per *El Correo Catalán* del 18 de març de 1903:

«Als Seminaristes de Solsona

Encara que tart, venim també 'ls estudiants de la Seu d'Urgell a unirnos a la vostra protesta contra el Porta-estandard del catolicisme liberal La Veu de Catalunya.

Si no ho fessim nosaltres, podria pensarse, y ab rahó, que 'ls joves que avui cursem en lo Seminari de La Seu havem degenerat en nostra fe catòlica y en nostre Credo polítich, y que no som ja ni formem part d'aquella valenta nissaga que alletada per la doctrina pura y exemples heróichs del gran bisbe Caixal, estigué sempre al seu costat per defensar pam a pam los drets imprescriptibles de la Iglesia y d'Espanya, especialment de Catalunya la nostra patria chica.

Sentim la defecció d'un periódich que en son principi semblava volia esser lo propagandiste del catalanisme y regionalisme verament catòlich: pero havem de recordar aquí aquell adagi popular: que no hi ha mal que per bè no vingui. Ja de molt temps s'entreveia que 'l regionalisme que defensava La Veu de Catalunya era un mesticisme de mala catadura: Latet anguis sub herba. Per fi, trepitjantli, diriam, la cúa al reptil, ha tret lo cap, y ha manifestat clarament que el camí

11. *La Veu de Catalunya*, 29 de gener de 1903.

que segueix La Veu per forsa ha de portar al precipici á tots quants s'inspiren en la seva emmetzinada lectura.

Donchs nosaltres protestem també y molt alt del catalanisme y regionalisme bort de La Veu de Catalunya que no fa altra cosa que malmetrer la bona causa que nosaltres defensém.

Vos saluden de tot cor molts del estudiants del seminari de la Seu, que encara que viuhen en mitj dels Pirineus no senten refredarse en son pit lo foch d'amor a Déu, á la Patria i al R...

Seu d'Urgell, 14 de març de 1903.¹²

Del text de la carta, en queda clar que els seminaristes, que es confessaven carlins, protestaven contra la *La Veu de Catalunya*, no pel seu catalanisme sinó pel seu liberalisme que «*per forsa ha de portar al precipici á tots quants s'inspiren en la seva emmetzinada lectura*». El retret que els seminaristes de la Seu d'Urgell, com els de Solsona i els dels altres seminaris catalans, fan a *La Veu* és el de ser «*porta estandard del catolicisme liberal*» i, per tant, portaestandard d'un catalanisme «*bord*». El carlins no feien qüestió del catalanisme, com hem dit, el problema era el liberalisme. Un catalanisme que obviava les arrels cristianes era un catalanisme «*bord*». És evident que els carlins havien fet seva i defensaven l'afirmació de Torras i Bages: «Catalunya serà cristiana o no serà».

1.3. Josep Pedreny deixa el seminari

En l'expedient acadèmic de Josep Pedreny consta que l'any 1892 deixà el Seminari de Tortosa en obtenir una beca per anar al *Colegio Español de Roma*. Durant el curs 1892-1893, estudià Teologia a la Gregoriana, però, segons la Sra. Núria Abelló (descendent de la seva germana Maria Pedreny), a Roma Josep Pedreny tingué una crisi vocacional, deixà els estudis eclesiàstics i tornà a Catalunya, on inicià la seva carrera professional com a periodista.

12. *El Correo Catalán*, 18 de març de 1903, 2. (Mantenim l'ortografia original).

II. JOSEP PEDRENY, PERIODISTA

Josep Pedreny, durant els anys d'estudi al Seminari de Tortosa i posteriorment l'any que passà a Roma, havia adquirit una sòlida preparació intel·lectual, i dintre del periodisme carlí feu una carrera que podem qualificar de brillant.

Abans d'endinsar-nos en la carrera periodística de Pedreny, val la pena que ens fixem com entenia el periodisme. Quan ja feia molts anys que es dedicava a aquesta professió, en 1926, ell mateix ho exposà en el número extraordinari d'*El Correo Catalán* per commemorar el cinquantenari de la seva fundació, al qual ja ens hem referit. Pedreny, que aleshores n'era cap de redacció, en un article que titulà «*Nuestras bodas de Oro. Historial de lealtad*» i en el qual repassava la història del diari des dels seus inicis fins a aquell moment, plasmà el seu concepte del periodisme:

«Y es que, para nosotros, el periodismo no es un negocio, sino un apostolado, que debe ejercerse con verdadera vocación y espíritu de sacrificio. Solamente entendiéndolo y practicándolo así, es como la buena prensa podrá llevar a cabo su altísima misión, ya que al periódico y al periodista católico les están vedadas muchas cosas que en otros campos se aceptan sin escrúpulo alguno.

Alejados de toda concomitancia impura, en nuestra larga actuación, siempre y en todas las ocasiones, no nos ha guiado otro interés que el de servir a la causa que hemos jurado defender hasta la muerte, deseando que nos sirva de mortaja la gloriosa bandera de nuestros amores...».¹³

Aquests són els elements que van guiar l'activitat periodística de Josep Pedreny i els tingué sempre presents. Pedreny, al llarg de la seva trajectòria professional, actuà com a periodista catòlic i carlí i aquests dos ideals –que per als carlins anaven lligats– foren el motor de tota la seva vida. Per altra banda, aquest concepte del periodisme que tenia Pedreny era el de la premsa carlina d'aleshores.

Quan Pedreny tornà de Roma, la seva primera destinació com a periodista fou *El Correo de la Provincia. Diario de intereses morales y materiales avisos y noticias*. Era un diari carlí de Tarragona. La direcció

13. José PEDRENY. «Nuestras bodas de oro. Historial de lealtad», número extraordinari d'*El Correo Catalán*, 1926.

i administració estava situada a la rambla Sant Carles, núm. 53, 1r. Havia estat fundat per Joan Baptista Falcó.¹⁴ El primer número aparegué l'1 de març de 1892. En foren directors Ramon Nolla i Martí,¹⁵ el mateix Joan Baptista Falcó i Lluís de Salvador Piñol.¹⁶ Un dels redactors fou Santiago Tarín Garcís, canonge lectoral de Tarragona. Joan Prats i Salas, citant Prats i Batet, diu que l'arquebisbe Costa i Fornaguera fou un dels principals accionistes del diari.¹⁷ En aquesta publicació començà la tasca professional de Josep Pedreny, la qual anà sempre unida a la seva activitat política.

2.1. Militància política

Pedreny era membre de la Comunió Tradicionalista –partit carlí– i un membre compromès amb l'organització, primer a Tarragona i després a Barcelona. Molt probablement el carlisme li venia per tradició familiar, ja hem dit abans que el Priorat no fou una comarca especialment carlina però en el seu poble natal, La Figuera, hi havia constituïda una junta local, és a dir, el carlisme hi comptava amb una certa organització. I ser carlí era sinònim de ser antiliberal.

En tots els articles de Pedreny, des que va començar la seva activitat periodística fins al final (1892-1939) hi ha una crítica constant al liberalisme. És una crítica que, com hem dit anteriorment, ja estava molt present en els

14. *Joan Baptista Falcó i Cisterna*, advocat i periodista. (Girona, 23 de gener de 1865–17 d'octubre de 1901). Fou director d'*El Correo de la Provincia*, de Tarragona, de *La Comarca Leal*, de Vic, d'*El Nuevo Cruzado*, de Barcelona. Fundà i dirigí la *Biblioteca Popular Carlista*. També col·laborà en *El Correo Español*, de Madrid, i la *Hormiga de Oro*, de Barcelona. Jaime del BURGO, *Bibliografía del siglo XIX...* 344.

15. *Ramon Nolla i Martí* (Tarragona, 1 de novembre de 1839–Barcelona, 9 de desembre de 1911). Estudià Medicina a la Universitat de Barcelona. L'any 1872 fou nomenat Delegat a Tarragona de la Junta Carlina d'Armament i Defensa de Catalunya i Cap de la Sanitat Militar Carlina de Tarragona. Durant la guerra establí diversos hospitals al Maestrat i organitzà el Cos de Sanitat Militar de l'Exèrcit Carlí del Centre. L'any 1875 fou nomenat metge del famós batalló navarrès de «*Guias del Rey*» fins l'acabament de la guerra. El 28 de febrer de 1876 emigrà a França amb Don Carles de Borbó. Tornat a Tarragona, es dedicà a l'exercici de la medicina i s'incorporà a la lluita política. Fou metge cirurgià de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona. Per complicitat en els preparatius del Fets de Badalona, d'octubre de 1900, passà uns dies a la presó. Barón de ARTAGÁN, *Príncipe heroico y soldados leales*. Barcelona: 1912, 273-277.

16. *Lluís de Salvador i Piñol* fou cap del tradicionalistes a les comarques tortosines.

17. Joan PRATS I SALAS. *El carlisme sota la Restauració: el partit carlí a la província de Tarragona*. Tarragona, 1990, 98, nota 280.

primers teòrics del carlisme, els quals van adonar-se que aquell nou règim que es pretenia implantar, sobre bases polítiques i religioses diferents de les tradicionals, duia a l'establiment de la revolució, més «ordenada» si la feien els moderats o més «barroera» si la feien els progressistes, però, en definitiva, revolució. Com diu el doctor Cristóbal Robles Muñoz:

«La postura ante una ideología [el liberalisme] que había desencadenado el proceso revolucionario del XIX definía la identidad católica, convirtiéndose en el eje en torno al cual se vertebraban todos los signos de pertenencia o de disidencia respecto a la Iglesia.»¹⁸

2.2. Editorials de Josep Pedreny a «El Correo de la Provincia»

En aquest diari Pedreny no signà mai amb el seu nom. Aleshores, generalment, els periodistes no signaven les seves col·laboracions i si ho feien era amb pseudònim, o simplement amb les inicials, i molt poques vegades amb el nom sencer. A partir de l'any 1893 trobem en *El Correo de la Provincia* algunes columnes, que podem considerar l'editorial, signades amb una P., la inicial del cognom, Pedreny. Per exemple, el dia 10 de gener de 1894 n'hi ha una que portava per títol «*Italia una*» i que feia referència a la consigna amb la qual es va procedir a la usurpació de tots els trons regnants a la península italiana: els ducats de Parma, Mòdena, Toscana i Nàpols i els Estats Pontificis.¹⁹ Tres dies després, el 13 de gener, un altre article, «*La Revolución en Italia*», signat també amb la inicial, analitzava la difícil situació política i social que vivia Itàlia en aquells moments, sacsejada per violents aldarulls en algunes ciutats de Sicília. El periodista, després d'exposar els fets, afirmava que la situació política i social d'Itàlia era greu, però que s'hi havia arribat per ordre natural: aquella situació no era sinó la conseqüència de trenta-cinc anys de règim liberal, sectari i maçònic.²⁰

18. Cristóbal ROBLES MUÑOZ. «La *Cum Multa* de León XIII y el movimiento católico en España (1882-1884), dins *Hispania Sacra*, núm. 39, 1987, 297.

19. P.: «*Italia una*», dins *El Correo de la Provincia*, Tarragona, 10 de gener de 1894, 1.

20. P.: «*La revolución en Italia*», dins *El Correo de la Provincia*, 13 de gener de 1894, 1.

En una altra columna, també signada amb una P., de data 28 de desembre de 1893, amb el títol «*Esto está mal*» es referia als atemptats dels anarquistes Paulino Pallás, al Liceu de Barcelona, i Auguste Vaillant, al Palais Bourbon de París, seu de l'Assemblea Nacional de França, el 9 de desembre de 1893. Pedreny observava que l'anarquisme no era flor d'un dia, sinó que feia temps que s'estava gestant i n'explicava l'origen:

«Nada de anarquía, nada de exageraciones democráticas, se decía, por los que se han elevado sobre el pedestal de las masas, y después cambiando de tono se añadía: nada tampoco de supersticiones, nada de pretensiones fanáticas; libertad en las ideas, indulgencia en las costumbres, derechos del hombre; nada de deberes para con Dios, y de la moral cristiana, porque podéis prescindir de Dios y quedaros sin moral cristiana. He aquí la génesis del anarquismo.»²¹

El conflicte hispanomarroquí també fou objecte de l'atenció de Josep Pedreny. El 30 de novembre de 1893, una columna –signada amb la seva inicial– portava per títol «*¡Viva España!*» i feia referència al conflicte de Melilla. Afirmava que el sentiment d'amor a la pàtria, després del religiós, és el més intens en el cor de l'home. També el 7 de desembre tornava a tractar el mateix tema amb el títol «*Nuestras tropas en África*» i expressava la solidaritat amb els soldats espanyols que havien anat a terres de Melilla per assegurar, amb la seva presència, la continuació de les obres de protecció d'aquella plaça.²²

El 25 de febrer de 1894, la columna del nostre periodista –signada també amb la inicial– es titulava «*Los amigos del Papa*» i la dedicava a la qüestió romana. Començava així:

«Entre los hijos de la Iglesia católica, han de considerarse como los más ardientes ó fervorosos amigos del Santo Padre, aquellos que, á más de confesar sus prerrogativas espirituales de Primado de la Cristiandad, de infalible en materia de fé y costumbres, de Pastor y Jefe universal de los fieles y de los obispos de todo el Orbe, reclaman de urgencia para Su Santidad el dominio temporal sobre Roma y los Estados pontificios de qué debe ser Rey por derecho indiscutible, fundado en los títulos más legítimos é imprescriptibles y en la posesión

21. *El Correo de la Provincia*, 28 de desembre de 1893, 1.

22. *El Correo de la Provincia*, 7 de novembre de 1893, 1.

más de diez veces secular del trono de Roma y de sus Estados, de cuya posesión, legítima y justa por todos los capítulos del derecho civil y eclesiástico, han privado á la Santa Sede los gobiernos usurpadores é impíos, enemigos declarados de la Iglesia de Cristo y del Romano Pontificado.

Pedreny continuava argumentant que els vertaders amics del Papa tenien un deure en aquesta qüestió i havien d'encaminar els seus esforços a la plena restauració del poder temporal de la Santa Seu, i donat que fins el moment tot el que s'havia fet no havia estat suficient, reclamava l'organització d'una croada que s'hauria de reunir en un país catòlic, sota la direcció d'un Príncep catòlic, que:

«...vaya á Roma resueltamente á rechazar la fuerza con la fuerza, á presentar la batalla decisiva y á romper las cadenas con que la Revolución tiene preso y esclavo al Romano Pontífice, Representante en la tierra del que es Rey de Reyes y Señor de Señores.»

Però Pedreny també observava que tots els països de la Cristiandat en aquells moments estaven regits per governs ateus, maçònics o liberals i, per tant, era una necessitat absoluta que en una d'aquestes nacions es restaurés un govern catòlic, amic del Papa i sense compromisos amb governs impius. Aquest govern –continuava dient Pedreny– no podia ser altre que la monarquia tradicional, catòlica, representada en un sobirà legítim, amic fervent i fill devot del Romà Pontífex. I encara ho concretava més:

«Escusado es decir que en los párrafos transcritos hemos aludido á la restauración de la España católica mediante la restauración de la dinastía de Don Carlos de Borbón.

Luego los que militan por esta sagrada Causa y ansían su triunfo como medio para resolver la cuestión romana en un sentido favorable á la Cristiandad, éstos, y no otros, son los más verdaderos y más fervorosos amigos del trono de Su Santidad.»

Pedreny seguia el seu raonament i afirmava que si aquests eren els amics del Papa no ho eren els qui professaven el catolicisme, però acceptaven situacions, principis i governs que reconegueren el robatori sacríleg de la Itàlia oficial, ni aquells que s'espantaven quan es tractava de resoldre la qüestió romana amb procediments de força, els únics possibles –deia Pedreny–, perquè la força només es podia combatre amb la força. Tampoc

eren amics del Papa els diputats i senadors que no protestaven contra l'afirmació canovista que la qüestió del poder temporal només afectava Itàlia, ni tampoc aquells que quan en els Congressos catòlics protestaven contra la usurpació de Roma, si els italians exigien satisfaccions les hi donaven. Finalment, els menys amics del Papa eren aquells que en documents públics o oficials es negaven a posar la seva signatura quan hi figurava l'expressió *¡Viva el Papa-Rey!* Pedreny conclouïa:

«Si estos últimos, menos amigos del Papa, llegasen á valerse de obras puramente católicas, como son las peregrinaciones, con el siniestro fin de dar consistencia á situaciones y gobiernos enemigos del Papa-Rey, reunirían la hipocresía á la más refinada maldad y se harían dignos del desprecio de los hombres honrados.»²³

Aquí estava al·ludint a tots els qui al llarg del segle XIX pretengueren fer compatible el credo liberal amb la doctrina catòlica, rebutjant per tant sistemàticament el Dret públic cristià que, en definitiva, constituïa la base del tradicionalisme polític europeu i, per tant, del carlisme a Espanya.

Òbviament, totes aquestes afirmacions del nostre periodista les hem d'entendre dins del context històric en què sorgiren; en efecte, tota la literatura i tots els fets històrics no poden interpretar-se al marge del moment i de la mentalitat en què es produïren. La idea subjacent a les afirmacions de Pedreny era que el poder temporal, des d'un prisma cristià, hauria de respectar el criteri del poder espiritual en totes aquelles qüestions en què ambdues normatives anaven juntes. I això, bé que rebutjat pels sistemes polítics vigents, continuava essent part essencial de la doctrina tradicionalista.

2.3. Fi d'«*El Correo de la Provincia*»

El Correo de la Provincia deixà de publicar-se en 1896. El dia 13 de novembre d'aquell any, l'editorial, signada per la redacció, portava per títol «*Fin de nuestra misión*». Amb aquesta columna el diari s'acomiadava dels seus lectors i explicava quins havien estat els seus propòsits durant els quatre anys de la seva existència que havien transcorregut lluitant sempre

23. *El Correo de la Provincia*, 25 de gener de 1894, 1.

amb convicció i lleialtat a la bandera que aixecà el primer dia. Afirmava també que *El Correo* contribuí, a costa d'innombrables sacrificis, a fer que la província tingués una publicació:

«...eminente católica, dispuesta a defender en primer término los intereses sacratísimos de nuestra madre la Iglesia, poniéndonos incondicionalmente á las órdenes de su augusto y venerable representante en esta Archidiócesis; después de haber trabajado incesantemente para que, lo mismo en el pueblo que en la ciudad, llegara esa organización admirable que nos trazó el ilustre representante del augusto Duque de Madrid, después de haber consagrado nuestra humilde pluma á defender los intereses sacratísimos de esta comarca, de esta «patria chica», a la que siempre rendiremos fervoroso culto, llorando como propias sus desgracias y... es por demás dolorosísimo tener que dar el adiós á nuestros lectores queridísimos, á nuestros colaboradores que, de modo desinteresado, nos han ayudado a sobrellevar la pesada carga...»²⁴

El Correo de la Provincia ja no va tornar a sortir.

III. DIRECTOR D'EL CORREO DE TORTOSA

La segona destinació de Pedreny com a periodista fou *El Correo de Tortosa*. Sobre aquest diari, que va tenir tres èpoques, hi ha una certa confusió. Navarro Cabanes diu que va aparèixer el 4 de juliol de 1896, però Antonio Palau ens dóna la referència següent: «*El Correo de Tortosa. Diario carlista*. Tortosa, Imp. José L. Foguet, 1881-1896.»²⁵ Aquesta referència tampoc és exacta i és que el diari canvià diverses vegades el subtítol de la capçalera. El primer número, de 3 d'agost de 1882, s'estrenà amb una editorial signada per la redacció i que portava per títol «*Nuestro programa*». Davant la possibilitat que alguns consideressin innecessària l'aparició d'una nova publicació per defensar els principis catòlics, sobretot tenint en compte que a Tortosa ja n'hi havia unes quantes, la redacció ho justificà amb l'argument que no

24. *El Correo de la Provincia*, 13 de novembre de 1896, 1

25. José NAVARRO CABANES, *Apuntes bibliográficos de la prensa carlista*. Valencia 1912, 203. ANTONIO PALAU Y DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*. Barcelona, 1951, t. IV, 125. *200 anys de premsa diària a Catalunya*, [Barcelona], 1995, 198-199.

totes les qüestions controvertides es tractaven a tots els diaris, i semblava apuntar que la premsa catòlica hauria de tenir una certa especialització. Per altra banda, preveient que els atacs als principis catòlics, que es podien observar a la ciutat de Tortosa en aquells moments anirien en augment i que la lluita seria aferrissada en el terreny de la premsa, un dels predilectes dels enemics del catolicisme, el que es proposava aquest nou diari era posar fre a aquest mal. Que era un diari catòlic antiliberal quedava patent quan parlava de la «*defensa de la doctrina catòlica en toda su pureza*», i sintetitzava els principis que l'informaven amb la següent declaració:

*«En punto a moral y creencias, las católicas íntegras; con Roma y por Roma siempre, sin apartarnos ni una línea de sus enseñanzas. Tocante a intereses materiales y de la localidad... apoyar siempre lo más beneficioso al país, dedicando preferente atención a aquellas empresas que más favorezcan a nuestra ciudad.»*²⁶

Un programa coherent amb el que resava la capçalera: *El Correo de Tortosa: diario católico de intereses comerciales y agrícolas*. Era un diari antiliberal, però no es confessava carlí.

Aquesta primera època del diari va del 3 d'agost de 1882 fins al 16 de juliol de 1890 i encara entre 12 d'abril de 1889 i el 2 de gener de 1890 va canviar de nom i va adoptar el de *Diario Dertosense*.

3.1. «*El Correo de Tortosa*», diari carlí

La segona època del diari s'inicià el dia 4 de juliol de 1896 convertit ja en *El Correo de Tortosa: diario tradicionalista de avisos y noticias*; en foren directors Ramon Vergés Paulí, Manuel Maria Queralt i el nostre Josep Pedreny Matheu.²⁷ Prats, en una nota a peu de pàgina, ens diu que en aquesta segona etapa el diari, junt amb el seu director Josep Pedreny, sofrí nombroses persecucions, fins que, a conseqüència del fet de Badalona

26. *El Correo de Tortosa*, 3 d'agost de 1892, 1

27. *Ramon Vergés Paulí* (Tortosa, 23 de juny de 1874—Illa de Mar, 7 d'agost de 1938). Treballà com a responsable de la *Mutua General de Seguros* y com a administrador de l'escorxador municipal de Tortosa. El 1890, publicà el primer article a *El Correo de Tortosa*. En 1908 fundà el setmanari *La Libertad*, que dirigí més de cinc anys usant el pseudònim *Vinicius*. Col·laborà en moltes altres publicacions. Publicà algunes obres sobre costums i tradicions tortosines, de singular importància per a la historiografia local.

(1900), fou suspès i no va tornar a sortir fins l'any 1922, però ja amb una orientació exclusivament catòlica.²⁸

En el núm. 1 de la segona època, *El Correo de Tortosa* es manifestava clarament com un diari carlí i obria la primera pàgina amb les adhesions, en primer lloc al Sant Pare, després a D. Carles de Borbó, al bisbe de la diòcesi, al marquès de Cerralbo,²⁹ i al cap provincial del carlisme a Tarragona, el marquès de Tamarit.³⁰ Aquestes adhesions anaven signades per la redacció, però segurament hi havia la mà de Josep Pedreny. En la primera, adreçada, al Papa manifestaven:

*«Somos carlistas y por consiguiente católicos; pero católicos de verdad, sin distingos ni mixtificaciones de ninguna clase, y a la manera que la palabra “Dios”, la primera de nuestro lema, así también la defensa de los sagrados intereses de la Religión constituye para nosotros el más fundamental de los deberes».*³¹

Aquest és un argument constant: no hi ha publicació, manifest, discurs, míting, aplec, en què no aparegui aquesta afirmació. El principi religiós és el principi bàsic al qual s'han d'adequar els altres.

28. Joan PRATS I SALAS, 93, nota 266.

29. *Enrique de Aguilera y Gamboa*, marquès de Cerralbo (Madrid, 8 de juliol de 1845-27 d'agost de 1922). La casa de Cerralbo, amb grandesa d'Espanya, era una de les famílies nobiliàries més antigues de Castella. Enrique de Aguilera es distingí per la seva afició als estudis històrics i literaris. Fou membre de la Real Academia de la Historia. En 1871 fou elegit diputat a Corts per Ledesma, Salamanca, –i s'adherí a la minoria catolico-monàrquica del Congrés. En 1885 fou nomenat senador per dret propi. De gener a març de 1890, el marquès de Cerralbo realitzà un viatge de propaganda carlina per Catalunya i s'organitzaren actes a molts llocs, entre els quals Barcelona, Tarragona, Tortosa, Vic, Poblet, Olot, Manresa, Igualada i d'altres. Carles VII el nomenà delegat seu a Espanya i es dedicà a organitzar el carlisme per posar-lo en condicions de lluitar dintre de la legalitat. Dirigí els treballs electorals de l'any 1891, de 1896 i 1897. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo*. Barcelona, 1913, 23-34.

30. *Josep de Suelves-Montserrat i de Montagut*, novè marquès de Tamarit (Tortosa, 1850-Madrid, 1926). Fou membre de la secretaria del rei carlí, que el nomenà vescomte de Montserrat; lluità a la tercera guerra carlina i a la guerra russo-turca (1877-1878) com a cap d'un regiment de cosacs, i participà en la batalla de Plevna on guanyà, juntament amb Carles VII, la medalla d'or del valor militar. L'any 1893 fou nomenat president de la Junta Provincial Carlina de Tarragona. Sortí elegit diputat a Corts per Tarragona en 1896-99, 1901-02, 1906-07. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo*, 1913, 23-33.

31. *El Correo de Tortosa*, 4 de juliol de 1896, 1.

3.2. Temàtica dels articles de Josep Pedreny

A partir del segon número, el del 5 de juliol, l'editorial anirà sempre signada amb la inicial del cognom del director, Pedreny. La d'aquest dia 5 es titulava «*Los carlistas y la opinión*». Aquí l'autor es manifestava clarament com a periodista compromès amb la causa de la legitimitat. Els temes que tractà Pedreny en els editorials d'*El Correo de Tortosa* foren diversos. Amb un estil clar i directe, anirà desgranant les qüestions d'actualitat i les analitzarà a la llum de la doctrina del tradicionalisme polític. De vegades seran temes doctrinals, altres cops comentarà notícies que aleshores eren d'actualitat, com la guerra de Cuba o el conflicte hispanomarroquí o qüestions de política interior.

La columna del dia 7 de juliol de 1896, es titulava «*Monarquía y Federación*». Aquest era un tema cabdal de la doctrina carlina; Pedreny argumentava, seguint la doctrina de Balmes, que encara que, parlant d'una manera abstracta i general, les formes de govern són indiferents perquè el que és essencial són els principis i no la forma, però feia notar que quan es tracta d'un poble o nació determinada ja no és indiferent la forma de govern, sinó que, atesos els costums, la tradició, el caràcter, la constitució interna d'un determinant poble, hi ha formes de govern que s'adeqüen millor al seu caràcter històric. En el cas d'Espanya, la monarquia és la forma de govern més adient a la constitució interna del país i a la seva manera de ser tradicional. Per aquestes raons, conclouia Pedreny, els carlins són monàrquics, no partidaris del cesarisme despòtic, com de vegades se'ls ha atribuït pels seus detractors. El carlisme volia una monarquia amb Corts, però no unes Corts a la moderna, sinó unes Corts amb representació per classes (el clergat, la noblesa, el poble, el comerç, la indústria, l'agricultura, les ciències, les arts, la cultura..) i en les quals els diputats estiguessin incapacitats per exercir qualsevol altre càrrec i tinguessin mandat imperatiu. A més, el carlisme concebia aquest monarquia com una monarquia federal. Pedreny sostenia que monarquia i federació no eren idees antagòniques, perquè una cosa són les formes de govern i una altra els principis politicoadministratius que les sustenten, i així com pot haver-hi una república federal també pot haver-hi una monarquia federal. I amb el seu estil tan directe Pedreny seguia dient:

«Sí, queremos que tengan vida propia, la región, la provincia y el municipio, y no queremos que Madrid sea el estómago de España,

*ese gran vivero político, que todo lo acapara, que todo lo concentra, cual si el resto de España y los españoles no fúesemos de Dios».*³²

Un altre tema que tractà Pedreny fou el de la *unió dels catòlics*, un tema molt polèmic.³³ El dia 20 de juliol de 1896 aparegué una columna amb el títol «*Católicos Alerta*» advertint que es tornava a parlar de la unió dels catòlics. La columna no anava signada, però s'hi endevinava l'autoria de Josep Pedreny. Deia que la unió dels catòlics era imprescindible i urgent, però l'autor es preguntava en quin terreny s'havia de plantejar aquesta unió, sobre quina base, i la resposta que donava era clara: en el terreny polític. La unió s'hauria de verificar en aquest terreny perquè en les qüestions religioses tothom estava d'acord. Aquesta unió en el terreny de la política la considerava imprescindible per formar un nucli de forces compacte i ben organitzat que contrarestés i anul·lés l'acció del liberalisme en totes les esferes. I afegia:

*«La unión de los católicos no debe ser una unión meramente platónica, la unión de los católicos no debe servir únicamente para celebrar comuniones y novenarios y fiestas religiosas con más o menos aparato y solemnidad; la unión de los católicos no debe de estar circunscrita al fondo de las sacristías, es preciso que salga fuera, es preciso que sea una unión de resultados prácticos, que deje sentir su influencia en todas partes, en las leyes, en la política, en la administración y en todos los organismos y funciones de la vida social. La unión de los católicos debe ser por consiguiente un núcleo de fuerzas dispuestas para la lucha en todo orden, ó si se quiere, una comunión, un gran partido de católicos unidos bajo unas mismas aspiraciones y fines políticos.»*³⁴

32. *El Correo de Tortosa*, 7 de juliol de 1896, 1.

33. Sobre el tema de la unió dels catòlics hi ha abundant documentació a Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XIX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. II Fons de la Nunciatura de Madrid (1877-1887)*. Barcelona 2007, 16, 307-308, 354, 357-360, 376-378. Del mateix autor, *Regests de la documentació del segle XIX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà i a la secretaria d'Estat. III Fons de la Secretaria d'estat (1877-1899)*. Barcelona, 2015, 55, 73, 75-76, 80, 84-89, 93-95, 102-103, 108-110, 116-117, 121.

34. *El Correo de Tortosa*, 20 de juliol de 1896, 1.

El periodista observava que aquest partit existia: era el partit carlí que mai no abdicaria del principi de la legitimitat per anar a raure als peus d'unes institucions liberals «*llorando como débiles mujeres en el fondo de las sacristías las desdichas de la Patria*». És a dir, la unió era necessària però per ser eficaç no es podia circumscriure només a l'àmbit religiós, havia de tenir «*resultados prácticos*» i per això era imprescindible que sortís d'aquest àmbit i que es visualitzés en les lleis, en la política, en l'administració, és a dir, en tots els nivells de la societat.

El pensament de Pedreny sintetitzava perfectament el pensament del partit carlí –la Comunió Tradicionalista– sobre un punt tan vidriós com el de la unió dels catòlics. També demostrava com els carlins s'havien adonat que la revitalització del carlisme ja només era possible entrant en el joc polític. Si en altres temps ho havien intentat per la via de les armes (i encara ho van tornar a intentar en els Fets de Badalona del 1900), en aquells moments l'única via possible era la de la participació política dintre de la legalitat.

El dia 2 de gener de l'any 1897, *El Correo de Tortosa* variava el subtítol i apareixia com a *Órgano de la Comunió Tradicionalista en la Provincia de Tarragona*.

Aquest dia l'editorial sortí amb un cos de lletra més gran de l'habitual i amb el títol: «*A los carlistas de la provincia de Tarragona*». S'hi reproduïa una carta del marquès de Tamarit, cap provincial del carlisme, comunicant que la Junta Provincial havia decidit que el *El Correo de Tortosa* fos l'òrgan oficial del carlisme tarragoní.³⁵

A l'època que tractem, el carlisme comptava amb una organització força estructurada. La província de Tarragona estava dividida en vuit districtes: Tarragona, Tortosa, Falset, Montblanc, Valls, Gandesa i el Vendrell, cadascun amb una Junta de districte, excepte el Vendrell, que depenia directament del cap provincial. De cada Junta de districte, en depenien les Junes locals, constituïdes en els municipis d'aquella demarcació on hi ha havia un nombre suficient de carlins per poder constituir una junta. Josep Prats i Salas, citant *El Correo de la Provincia*, diu que a finals del segle XIX i principis del XX, a Tarragona hi havia 123 Junes locals, és a dir, dos de cada tres municipis, tenien junta carlina. A partir de 1897, el carlisme, a Tarragona, comptà també amb un òrgan oficial, *El Correo de Tortosa*, que ajudaria a aglutinar els correligionaris de la província.

35. *El Correo de Tortosa*, 2 de gener de 1897, 1.

Aquesta funció d'*El Correo de Tortosa* dins l'organització del carlisme tarragoní fou, però, per poc temps perquè, com hem vist, després dels Fets de Badalona, el 31 d'octubre de 1900, el diari fou suspès, com tota la premsa carlina. El mateix *El Correo Catalán* hagué de canviar la capçalera i durant uns quants mesos sortí amb el nom d'*El Fénix*.³⁶

El Correo de Tortosa no tornà a aparèixer fins l'any 1922 però ja no com a diari carlí. Josep Pedreny, aleshores, passà a *El Correo Catalán*.

3.3. Josep Pedreny, periodista d'«*El Correo Catalán*»

L'any 1902, a la mort del director de *El Correo Catalán*, Lluís M. de Llauder,³⁷ ocupà la direcció Salvador Morales, el qual fins aleshores n'havia estat redactor en cap. El periodista Salvador Morales³⁸ anteriorment ja havia col·laborat amb Llauder quan aquest havia fundat, a Madrid, *El Correo Español*. La direcció de Morales fou breu, perquè poc temps després, el

36. Joan PRATS I SALAS, 156 i s.

37. *Lluís M. de Llauder*, marquès de Valteix, títol carlí (Madrid, 8 de maig de 1837—Barcelona, 10 de juny de 1902). Durant el Sexenni revolucionari, defensà el programa carlí a Catalunya des del diari *La Convicción*. Es distingí per la seva activitat en el terreny de la premsa i la propaganda. A les Corts de 1871 fou elegit diputat per Berga, votat gairebé per tots els que acudiren a les urnes. Entre 1876 i 1888, Llauder es dedicà a la direcció d'*El Correo Catalán* i a la propaganda i es convertí, junt amb Sardà i Salvany, en un dels publicistes més importants del catolicisme. En la escissió de Nocedal, Llauder demostrà una total fidelitat a Don Carles, la qual fou recompensada en 1889 amb la direcció regional de Catalunya. A les eleccions legislatives de 1891 tornà a sortir elegit per Berga i a les legislatives de 1896, senador per Girona. Malgrat tots els càrrecs i distincions honorífiques, la contribució més important de Llauder al carlisme fou en el camp del periodisme en el qual invertí el seu temps i la seva fortuna personal. Fou el propietari i director del principal diari carlí de Catalunya, *El Correo Catalán*, com ho havia estat també de *La Convicción* i de *La Hormiga de Oro*. Jordi Canal, en el seu llibre *Banderas blancas, boinas rojas*, titula el capítol VI dedicat a Llauder: «Llauder o el sacerdocio de la Causa» i diu que la seva coherència ideològica i personal es fonamentava en tres eixos: la intransigència catòlica, la fidelitat incondicional al rei carlí Carles VII i el manteniment de les formes tradicionals. Jordi CANAL, *Banderas blancas, boinas rojas: una historia política del carlismo, 1876-1939*. Madrid 2006, 159-197.

38. *Salvador Morales i Marcén*, periodista carlí (Épila, Aragó, ca. 1836—Madrid, 1914). A la tercera guerra, dirigí en campanya el diari oficial del carlisme *El Cuartel Real*. Ja en temps de pau es dedicà a la propaganda dels ideals catolicomonàrquics dirigint *El Papelito*, de Madrid, *El Intransigente*, de Saragossa, *El Almogavar Leridano* de Lleida, *el Correo Catalán*, de Barcelona, i *El Correo Español*, de Madrid. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo*, p. 84-89.

24 de febrer de 1903, es constituí la societat anònima «Fomento de la Prensa Tradicionalista»,³⁹ de la qual foren fundadors i accionistes homes molt destacats del carlisme català, encapçalats pel duc de Solferino,⁴⁰ en aquells moments cap de la Junta provincial de Barcelona. El Consell nomenà com a nou director Miquel Junyent Rovira⁴¹ i Salvador Morales tornà al càrrec anterior de cap de redacció.

Quan Salvador Morales deixà *El Correo Catalán* per reincorporar-se a *El Correo Español*, a la mort del seu director, Benigno Bolaños (*Eneas*),⁴² Josep Pedreny passà a ocupar el lloc de Morales, o sigui el de cap de redacció.

39. A la mort de Lluís M. de Llauder, dirigents del carlisme barceloní iniciaren converses per tirar endavant un projecte editorial. El 24 de febrer de 1903 es constituí la societat anònima Fomento de la Prensa Tradicionalista. Els fundadors i primers accionistes en foren Manuel de Llanza y Pignatelli de Aragón (duc de Solferino), Tomàs d'Aquino Boada i Borrell, Manuel Sivatte Llopart, Ramon Enrich i Albareda, Joaquim Gelabert i Cuyàs i Jaume Arbós Bigorra. Entre tots subscripiren un capital social de 500.000 pessetes, repartit en accions de 500 pessetes cadascuna. El primer consell d'administració el formaren els mateixos fundadors amb la incorporació de Pius Mir Matas. Víctor SAURA, *Carlins, capellans, cotoners i convergents: història d'«El Correo Catalán» (1876-1985)*. Barcelona 1998, 27.

40. Manuel de Llanza i de Pignatelli, duc de Solferino i comte de Centelles (Barcelona, 1858–1927). Estudià dret i l'any 1891 fou elegit diputat a Corts per Vic i dos anys després nomenat senador per dret propi. Acompanyà el marquès de Cerralbo en el seu viatge de propaganda per Catalunya i València. Carles VII li encarregà dirigir el treball per erigir un monument a la memòria del bisbe d'Urgell, Dr. Caixal, vicari general castrense dels exèrcits carlins a l'última guerra. Fou també president de la Junta Provincial Carlina de Barcelona i posteriorment president de la Junta Regional Jaumista de Catalunya. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo*, 108–111.

41. Miquel Junyent Rovira, advocat i periodista (Piera, 1871—Barcelona, 6 d'agost de 1936). Entre 1903 i 1932 dirigí *El Correo Catalán*. Fou el cap de la Junta Regional de Catalunya de la Comunió Tradicionalista. S'adherí a la Solidaritat Catalana i fou elegit diputat a les eleccions generals de 1907 i senador a les de 1918. Fou també regidor de l'Ajuntament de Barcelona. Ja proclamada la II República, el 8 de desembre de 1932 fou detingut i tancat durant uns dies al vaixell *Dédalo* perquè havia defensat uns carlins agredits a la Rambla de Barcelona quan sortien de la missa de la Immaculada celebrada a la parròquia de Sant Agustí. El seu gendre, Joan Baptista Roca i Caball, fou un dels fundadors de la Unió Democràtica de Catalunya i pare de Miquel Roca i Junyent. Morí el 16 d'agost de 1936. Tot just acabat de morir, i quan encara no s'havia fet pública la notícia, es presentà a casa seva, amb la intenció de matar-lo, un escamot armat de milicians. Quan preguntaren per ell, la filla els acompanyà a la habitació on trobaren Miquel Junyent mort amb un gran crucifix entre els seus braços. Feia dos dies, el 14 d'agost de 1936, que havien assassinat, a Valls, Tomàs Caylà i Grau, qui en aquells moments era el cap de la Junta regional de la Comunió Tradicionalista.

42. Benigno Bolaños i Sanz (Establés, Guadalajara, 1865—Madrid, 11 de juliol de 1909). Es doctorà en Teologia en el Seminari de Sigüenza i en Dret i Ciències socials a la Univer-

L'any 1903, trobem Josep Pedreny a *El Correo Catalán*, cridat pel seu director, Miquel Junyent. Malgrat que en aquest any no hi ha cap col·laboració signada per ell, aquesta dada ens la confirma el mateix diari quan el dia 2 de setembre de 1903, a la secció «*Ecos carlistas*», s'anunciava que el dissabte següent donaria una conferència al Centre Tradicionalista de Barcelona el redactor d'aquell diari, Josep Pedreny, que tractaria el tema «*Els catòlics i el principi de legitimitat*». Pedreny ja no es mourà d'*El Correo Catalán* fins la seva mort, el dia 21 de novembre de l'any 1939.⁴³

Josep Pedreny i la seva muller, Joaquina Botta Piñana, quan s'instal·laren a Barcelona fixaren el domicili familiar al carrer de Sant Domènec del Call, número 13, per tant molt a prop de la redacció del diari, el qual en 1903 es traslladà del carrer Nou de Sant Francesc, núm. 17 al carrer del Pi núm. 10.⁴⁴ El matrimoni tingué tres fills Modest, Josep i Mercedes, que morí els primers dies de gener de 1910 amb només divuit mesos.

Busquets i Molas explica que Josep Pedreny va passar més hores al diari que a fora. Diu que es quedava a la redacció fins ben entrada la matinada i quan acabava la feina anava a seure una estona a les cadires de la Rambla i tornava cap al diari. Explica una anècdota i és que en ocasió de l'Exposició del 1929, uns companys el van engrescar per anar-hi, el ficaren en un taxi i quan passaven per la plaça Catalunya, Pedreny exclamà: *Xiquets! On és aquí?* Sembla que feia anys que, pràcticament, no es movia dels voltants de la redacció d'*El Correo Catalán* i no coneixia més enllà del pla de la Boqueria.⁴⁵

El Correo Catalán era un diari de molta més difusió i que disposava de més mitjans de tot tipus que la premsa de Tarragona, on havia col·laborat fins aleshores Josep Pedreny, però l'orientació era la mateixa. Com diu Víctor Saura, les dues notes distintives d'*El Correo* eren el catolicisme,

sitat de Saragossa. Als divuit anys començà la carrera periodística a *La Ilustración Católica*. Fundà el setmanari *El Pilar* i col·laborà en *El Intransigente* i altres publicacions de caràcter tradicionalista, com *La Lectura Dominical*, *El Correo de Andalucía*, *La Estaca*, *La Escoba*, *El Fusil*, *La Voz de Valencia*. L'any 1888, quan es fundà *El Correo Español* com a òrgan oficial del carlisme, entrà a la redacció del diari. Es popularitzà amb el pseudònim de *Eneas*. Morí essent director d'*El Correo Español*. En aquest diari, Severino Aznar li dedicà un sentit article, *Crucificarse con su pluma*. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo*, 233-235.

43. *El Correo Catalán*, 2 de setembre de 1903, 2.

44. Víctor SAURA. *Carlins, capellans, cotoners i convergents...* 123.

45. Esteve BUSQUETS I MOLAS. *Quaranta anys de periodisme barceloní*. Barcelona 1976, 143-144.

intransigent amb qualsevol forma de liberalisme, i el carlisme. I això fou particularment cert durant els anys de la direcció de Junyent, com ho havia estat, també, durant els anys de la direcció de Lluís Maria de Llauder: *El Correo* es proclamava diari carlí i, per tant, era també un diari catòlic. Per damunt de qualsevol ànim de lucre o interès comercial, l'objectiu prioritari d'*El Correo* fou la defensa de la causa del carlisme, que serví amb total fidelitat, tal com ho demostrà primer en l'escissió nocedalista i anys després en la mellista; en totes dues ocasions, *El Correo* es posicionà sempre al costat de l'autoritat del carlisme.

En el mateix número extraordinari del cinquantenari al qual ja ens hem referit, hi havia un article del director, Miquel Junyent, titulat «*En nuestro lugar*», on exposava l'objectiu que impulsà el naixement del diari i que continuava vigent al cap de cinquanta anys. Deia Junyent que aquest objectiu fou el convenciment que la premsa era «*una arma poderosísima para la lucha contra el error...*» I, reiterant els ideals que havien animat el diari des dels seus inicis, explicava:

«Ante todo y sobre todo, subordinamos todas nuestras actividades al magisterio infalible de la Iglesia Católica, como tesorera divina de las verdades del Cristo Rey. Este es nuestro supremo ideal, sin limitación de ninguna clase... Pero nuestra actuación no termina aquí. ... Y si en materia religiosa no podemos negar ni otorgar patentes de catolicismo a nadie, ni nos es dable definir, como legos que somos, en el campo de la política -donde disfrutamos de una libertad de acción sin más límites que los que nos señala el derecho cristiano- tenemos nuestra propia organización que nos obliga a intervenir en la cosa pública, siendo nuestro oficio el de guerrear contra los errores que determinan la falsa constitución y desenvolvimiento de los organismos del Estado.

*El error no tiene derecho a vivir libremente: es, como el mal, una negación.»*⁴⁶

És a dir, començava subordinant totes les activitats al magisteri de l'Església, però advertia que, en el camp de la política estricta, els carlins tenien una total llibertat d'acció només limitada pel Dret públic cristià. Per tant, en les qüestions estrictament polítiques no s'havien de subordinar a

46. Miguel JUNYENT. «En nuestro lugar» Efeméride bibliográfico de *El Correo Catalán*, 1926 (sense paginar).

la jerarquia eclesiàstica. Aquest principi els carlins el tingueren sempre molt clar i els va ocasionar més d'un contratemps amb els bisbes que, de vegades, es volien atribuir unes funcions que no els pertocaven.

En aquest número extraordinari del diari, hi reiterava la mateixa idea el magistral de Sevilla, el Dr. Josep Roca i Ponsa, que deia:

«Una doble lealtad ha distinguido a El Correo Catalán: la lealtad a la verdad católica en su integridad, sin torpes transacciones, y la lealtad a la Dinastía del destierro...»⁴⁷

Però Miquel Junyent encara deia més: *«El error no tiene derecho a vivir libremente»*. Aquesta afirmació era, aleshores, admesa per molts catòlics.

Ja hem vist anteriorment que Pedreny sentí el periodisme com una vocació i, donada la seva dedicació absoluta al carlisme, el visqué com un apostolat. Segons Víctor Saura, l'home que dugué el pes de la redacció, el de la informació diària i les grans campanyes de Miquel Junyent fou Josep Pedreny. Junyent es dedicà tota la vida a la política. Començà la seva carrera política representant els carlins catalans a la Solidaritat Catalana. Fou membre de la Junta provincial carlina de Barcelona i en 1919, després de l'escissió mellista, quan el duc de Solferino s'alineà amb Vázquez de Mella, fou cap de la Junta Regional de Catalunya. En diversos moments de la seva vida fou regidor, tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, diputat a Corts i senador. Aquesta gran activitat política no li podia deixar gaire temps pel periodisme i havia de ser Pedreny qui portés el dia a dia d'*El Correo Catalán*.⁴⁸

47. José ROCA Y PONSÁ. «En familia» Efeméride bibliográfico de *El Correo Catalán* (sense paginar).

Josep Roca i Ponsa (Vic, 20 de març de 1852—Canàries, 1938). Estudià la carrera eclesiàstica i l'any 1872 passà a les Canàries on ocupà diverses càtedres. En 1875 fou ordenat sacerdot i en 1877 obtingué el doctorat en Dret canònic. L'any 1890 fou nomenat rector del Seminari de Canàries. Entre 1876 i 1888 fou redactor dels diaris catòlics *El Triunfo*, *La Tregua*, *El Gólgota*, *El Faro Católico de Canarias* i la *Revista de las Palmas*. L'any 1892 guanyà la canongia magistral de Sevilla. Allí es feu famós defensant la política carlina. Escriví diversos opuscles i articles publicats a *El Correo Español*. Tingué una participació activa en la fundació del setmanari tradicionalista *El Radical*. Fou el director espiritual de la Joventut jaumista de Sevilla. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo...*, 278-281.

48. Víctor SAURA, *Carlins, capellans...* 29.

IV. JOSEP PEDRENY, ACTIVISTA POLÍTIC

Pedreny tingué a Barcelona, una activitat destacada no solament en el camp del periodisme, sinó també en el de la propaganda política, com a conferenciant en els centres carlins i com a orador en els mítings i actes polítics que s'organitzaven molt sovint. I com que *El Correo* registrava d'una manera molt minuciosa tota l'activitat del carlisme, a través de les seves pàgines es pot anar reconstruint aquesta faceta de la vida de Josep Pedreny dedicada a l'activitat política, com es pot reconstruir la mateixa vida del carlisme català.

Quan arribà a Barcelona, l'any 1903, Pedreny tenia 27 anys i s'integrà a la Joventut Carlista d'aquesta ciutat.

L'any 1904, la Joventut Carlina de Barcelona es reorganitzà amb la finalitat de dedicar els seus esforços a la propaganda i captar nous membres. El maig d'aquell any, la Junta directiva nomenà unes comissions en vistes a fer més operativa l'organització; una d'aquestes comissions fou la de Relacions Interiors, que tingué com a president Joan M. Roma i com a vicepresident Josep Pedreny.

Jordi Canal observa que la modernització dels partits polítics a Espanya tingué lloc –com en altres països europeus– des de la perifèria del sistema polític; això és, la renovació no fou impulsada pels dos grans partits, el conservador i el liberal, que es repartien el poder des de 1875, sinó per grups polítics situats a la dreta del sistema –carlins– o a l'esquerra –republicans. Segons aquest autor, la modernització es produí especialment en l'àmbit de la sociabilitat política. La necessitat d'enquadrar i cohesionar els seus seguidors propicià la creació de centres carlins, però també d'altres formes de mobilització com banquets, vetllades literàries, mítings, aplecs, etc. Els centres carlins, explica Canal, eren espais propis de sociabilitat contrarevolucionària, però un cop aconseguit aquest objectiu, els carlins es llançaren a l'ocupació de l'espai públic, tant l'urbà com els espais oberts. La lluita per l'espai urbà es manifestà en l'organització del Requetè, que s'enfrontà en nombroses ocasions amb els «Jóvenes Bárbaros», però també en processons, banquets o mítings. A part d'aquestes manifestacions en l'espai urbà, a Catalunya s'ha de destacar també l'organització dels «aplects», concentracions de carlins en petites localitats o en els afores dels nuclis urbans que es convertien en festes populars i manifestacions d'identificació carlina.⁴⁹

49. Jordi CANAL, *Banderas blancas, boinas rojas...* 97-118.

En totes aquests formes de sociabilitat, a partir de 1903 hi trobem la participació de Josep Pedreny.

4.1. Actes polítics celebrats en 1903. Mítting de Sant Andreu de Palomar

El dia 10 d'octubre de 1903, Josep Pedreny participà en un mítting de propaganda tradicionalista que tingué lloc a Sant Andreu de Palomar, acte que resultà molt concorregut malgrat que el gran desplegament de la força pública retragué la presència d'algunes persones. *El Correo Catalán* informava –segurament la crònica la feu el mateix Josep Pedreny– que l'acte fou presidit per Josep de Bobadilla, acompanyat de carlins de Sant Andreu (Fontfreda, Tresserra, Guàrdia i Badosa), de membres de la Joventut Carlista de Barcelona (Espigó, Poblador, Pedreny, Carratalá, Rueda i Marià Bordas), de dos membres de la Junta directiva del Círcol Carlí de Barcelona (Camps i Rosich) i del secretari de la Junta de Districte de les Borges Blanques (Boldú) en representació dels carlins d'aquella població. Hi assistí també un inspector de policia, de cognom Íñiguez, en representació de l'autoritat. Enviaren comissions altres barris de Barcelona (Sants, Gràcia, Sarrià i Sant Martí) i localitats veïnes, com Badalona i Santa Coloma de Gramenet.

Pedreny inicià el seu discurs anunciant que venia a parlar en nom de la llibertat, però de la llibertat evangèlica, segons que ho creien els carlins. Prosseguí dient que els carlins sostenien el principi monàrquic però, com a defensors de la llibertat, refusaven la monarquia absoluta i postulaven una monarquia amb Corts vertaderament democràtiques.⁵⁰

Uns dies després del mítting de Sant Andreu del Palomar, el 18 d'octubre de 1903, Pedreny participà en el mítting celebrat al teatre *El Recreo*, de la Garriga. La representació de Barcelona estigué formada pel president del Cercle Tradicionalista, l'advocat Marià Fortuny⁵¹ i els membres de la Joventut Carlista, Josep Pedreny i Josep Font i Fargas. La crònica d'*El Correo Catalán* explica que, arribats a la Garriga, junt amb la comissió

50. *El Correo Catalán*, 12 d'octubre de 1903, 2.

51. *Marià Fortuny i Portell*, advocat (Granollers, 1855–Barcelona, 1918). A la tercera guerra formà part del cos jurídic de l'Exèrcit Carlí de Catalunya i dirigí el *Boletín Oficial del Principado de Cataluña*, publicat a Sant Joan de les Abadesses. Marià Fortuny fou un membre molt actiu de la Comunió Tradicionalista. Presidí la Junta provincial de Barcelona. Juntament amb Joan Baptista Falcó, dirigí la *Biblioteca Popular Carlista*. *Diario de Valencia*, 14 de gener de 1918, 3.

organitzadora de l'acte i el president de la Junta del Districte de Granollers, Puntas, primer de tot anaren a saludar el rector de la població. Al migdia, als jardins de la fonda Lloveras, se celebrà un banquet presidit per Marià Fortuny, acompanyat de Puntas, Antoni Nogués, de la Garriga, Josep Font i Fargas, i Josep Pedreny. A la tarda tingué lloc l'acte polític al teatre *El Recreo* de la Garriga. Presidia l'escenari un retrat de Carles VII amb l'uniforme de capità general, i tota la sala estava adornada amb emblemes d'herois i batalles carlines, banderes i trofeus, tal com era usual en aquest tipus d'actes. A la presidència, a més de les persones que hem esmentat, també hi hagué un regidor de l'Ajuntament de la Garriga, Jaume Rosselló.

Pedreny, centrà el seu discurs en el segon lema de l'ideari carlí, el de «Pàtria»; digué que la pàtria no és l'Estat absorbent i centralitzador, sinó el conjunt de persones jurídiques, nacionalitats i pobles units pel lligam religiós i la persona del monarca. Afirmà també que un dels principals punts del programa carlí, pel que feia a l'administració, era l'autonomia de la regió i del municipi, i en relació a la política, la monarquia amb Corts formades per procuradors amb mandat imperatiu. Acabà fent una crítica al constitucionalisme per la seva pretensió d'uniformar les lleis.⁵²

La crítica al constitucionalisme era també una constant en el pensament tradicionalista. El professor Miguel Ayuso, tractant aquest tema, argumenta que, en principi, tota comunitat política té una determinada constitució que s'identifica amb la seva llei fonamental, llei que en ocasions és escrita però que en altres és fixada pel costum. Ara bé, mentre el món polític cristià partia del dret natural i del dret històric, les constitucions modernes tenien un altre origen:

«...mientras el mundo político cristiano –lo que solo con anacronismo cabría calificar de constitucionalismo medieval– partía del derecho natural y del derecho histórico, el moderno y por tanto auténtico constitucionalismo, proveniente de los principios de la Revolución francesa, tiene –incluso en Inglaterra y en Estados Unidos, pese a sus especialidades, sobre todo de aquella– una base ideológica: nació menos de una reacción contra el absolutismo monárquico que de una nueva y errónea concepción del hombre y de la sociedad, consagrada por la Ilustración...

52. *El Correo Catalán*, 19 d'octubre de 1903, 1.

*La constitución –el constitucionalismo– no es neutra, sino que, fruto de la ideología liberal, adviene el instrumento de concreción del contrato social...».*⁵³

Les constitucions modernes tenen el seu origen en la Revolució francesa i són fruit de la ideologia liberal. Aquesta crítica a la constitució ja era present en els reialistes –precarlins– a les Corts de Cadis, o en la Regència d'Urgell, durant el Trienni Constitucional.

En el discurs de la Garriga, Pedreny assenyalava quina era l'autèntica constitució interna d'Espanya: «*el conjunt de persones jurídiques, nacionalitats i pobles units pel lligam religiós i la persona del monarca.*» Cristianisme i monarquia eren l'autèntica constitució d'Espanya, segons el pensament de Josep Pedreny.

4.2. Actes polítics celebrats en 1904

El dia 6 de gener de 1904, festa de la monarquia tradicional, Pedreny participà en el banquet organitzat pels carlins de Badalona amb la finalitat d'animar la constitució d'una Junta local de la Joventut Carlina. En el seu parlament, Pedreny urgí la constitució d'aquesta junta, la qual s'hauria de dedicar especialment a la propaganda.⁵⁴

També el dia 13 de febrer de 1904 intervingué en la festa organitzada pels carlins de Barcelona per celebrar el vuitantè aniversari de la mare de Don Carles, l'arxiduquessa Maria Beatriu d'Àustria,⁵⁵ presidida pel cap regional Josep Erasme de Janer⁵⁶ acompanyat d'altres membres de

53. Miguel AYUSO. «Constitucionalismo y orden político»: *Verbo, revista de formación cívica y de acción cultural, según el derecho natural y cristiano*, núm. 377-378 (1999), 599-614.

54. *El Correo Catalán*, 7 de gener de 1904, 2.

55. *Maria Beatriu, arxiduquessa d'Àustria* (Mòdena, 13 de febrer de 1824—Gratz, 18 de març de 1906). Era filla de Francesc IV i germana de Francesc V, ducs de Mòdena. Es casà amb don Joan de Borbó i de Bragança, fill segon del primer rei carlí, Carles V. D'aquest matrimoni en nasqueren dos fills, Carles, el futur Carles VII i Alfons, el futur Alfons-Carles I. *Album histórico del Carlismo 1833-1933-35: centenario del tradicionalismo español*. Barcelona 1935, 121-122.

56. *Josep Erasme de Janer* (Barcelona, 17 de juny de 1833—16 de març de 1911). Estudià Dret a la Universitat de Barcelona. A causa de la seva adhesió al carlisme hagué d'emigrar en diverses ocasions. Fou president del Cercle Catòlic Monàrquic de Barcelona. Col·laborà en la fundació d'*El Correo Catalán* i formà part del seu Consell d'administració

la Junta, entre ells el duc de Solferino. Després de la missa, celebrada a l'església dels Sants Just i Pastor, tingué lloc una vetllada literariomusical als locals del Centre Tradicionalista i en la qual es van pronunciar alguns discursos. Pedreny va ser un dels oradors. En aquesta ocasió es va referir als regionalistes «indefinites» en matèria religiosa, asseverant que aquests falsejaven el regionalisme perquè, a Catalunya, aquest sempre s'havia basat en els principis catòlics.⁵⁷

El tema del regionalisme o catalanisme fou un dels predilectes de Josep Pedreny i d'*El Correo Catalán*. Són nombrosos els editorials del diari signats tant pel director, Miquel Junyent, com pel cap de redacció, Josep Pedreny, tractant la qüestió del catalanisme.⁵⁸

El dia 27 d'abril de 1904, obre la primera pàgina del diari un article signat també per Josep Pedreny i que es titula «¡A federarse!». Anima les diverses agrupacions de la Joventut Carlina que hi ha a Catalunya a federar-se per tenir més força. Argumenta que si ja ha constituït una federació anàloga, dins de la seva acció política, la *Unió Catalanista*, i també ho han fet les *Joventuts Republicanes*, no pot haver-hi cap motiu que impedeixi de fer-ho a les Joventuts Carlines, que compten amb molts més mitjans que aquells partits republicans i catalanistes. Molt més quan el carlisme ja tenia constituïdes legalment moltes d'aquestes agrupacions, com era el cas de Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona, Reus, Tortosa, Valls, Manresa, Mataró, Olesa de Montserrat, Terrassa, Balaguer, les Borges Blanques, l'Espuga de Francolí i el Pla de Cabra. Amb motiu de la inauguració oficial de la Joventut Carlina de Tortosa, proposa organitzar un acte que aconseguixi una gran ressonància i que es convidi totes les Joventuts Carlines del Principat i se'ls exposi les bases d'aquesta federació.⁵⁹

El carlins eren conscients que els temps estaven canviant i sentien preocupació per la transmissió del seu ideari, que fins aleshores havia anat passant de pares a fills, però preveïen que potser no sempre continuaria de la mateixa manera i la propaganda es feia imprescindible. És per aquesta

fins la seva mort. Quan morí Lluís Maria de Llauder, el succeí com a cap de la Junta Regional del Carlisme Català. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo...* 272–273.

57. *El Correo Catalán*, 15 de febrer de 1904, 2.

58. El dia 31 de març de 1904, Dijous Sant, *El Correo Catalán*, per commemorar els misteris de la Passió, publicà un número extraordinari que recollia treballs literaris de periodistes i col·laboradors del diari, il·lustrats pel crític artístic d'*El Correo*, Ramon Vinyes. La columna, signada amb nom i cognom per Josep Pedreny, es titula «*Lignum crucis*» i és una meditació religiosa sobre la creu de Jesucrist. *El Correo Catalán*, 31 de març de 1904, 2.

59. Josep PEDRENY, «¡A federarse!», dins *El Correo Catalán*, 27 d'abril de 1904, 1.

raó que en aquest temps es donà un gran impuls a l'organització de les Joventuts; era vital enquadrar els joves carlins que serien els qui haurien d'assumir la responsabilitat de l'organització. Per aquesta raó, l'any 1904, la Joventut Carlina de Barcelona es reorganitzà amb la finalitat de dedicar els seus esforços a la propaganda i captar nous membres.

El dia 22 de maig, Pedreny assistí com a corresponsal a l'aplec carlí celebrat a Balaguer i envià una crònica telegràfica, que aparegué signada amb el seu nom, i que el diari publicà el dia 23 de maig. El periodista narra com a l'arribada del tren en el qual viatjaven el baró d'Albi⁶⁰ i la Joventut Carlista de Barcelona, foren rebuts a l'estació per centenars de correligionaris que els acompanyaren fins la fonda on s'havien d'hostatjar. Després d'oïr missa als Escolapis, es dirigiren al Centre Carlí de Balaguer i des d'allí, amb una banda de música, al *Café Español*, on s'havia de celebrar el míting i on es congregaren més de mil cinc-cents persones. El local estava adornat, com de costum, amb un retrat de Carles VII i les banderes catalana i espanyola. Presidia l'acte el baró d'Albi, en representació del cap regional, acompanyat de Joan Espar, president de la Junta de districte, Antoni Freixa, un veterà, coronel carlí de l'última guerra, Manuel Roger de Llúria, secretari de la Junta Provincial de Lleida, Viladot, membre també de la mateixa junta, Pere Millà, el president del Círcol carlí i de la Joventut de Balaguer; Carratalá, de la Joventut Carlista de Barcelona, Guasch, de la Joventut de Tarragona, i Josep Pedreny, en representació d'*El Correo Catalán*. Com delegat de l'autoritat assistí a l'acte el secretari de l'Ajuntament i també es trobaven entre el públic alguns regidors de l'Ajuntament de Balaguer.

Els oradors foren Millà, que presentà l'acte, el baró d'Albi, Espar, Guasch, Manuel Roger de Llúria, Hernández, regidor de la minoria carlina de l'Ajuntament de València i Josep Pedreny que inicià el seu discurs saludant amics i adversaris, a tothom qui defensés el seu ideal, fos quin fos, de bona fe, perquè els carlins –digué– no combatien persones, sinó idees. Defensà que el regionalisme s'encarnava en la consciència personal i era la forma substancial, l'esperit vivificador, de l'organisme polític del carlisme. Afegí que aquest arbre tenia unes arrels molt fondes en el cor del poble, en els seus usos i costums, en les seves institucions seculares,

60. *Marià de Montoliu i de Rocabruta*, baró d'Albi. (Barcelona, 1859-1930). L'any 1890, acompanyà el marquès de Cerralbo en el seu viatge de propaganda per Catalunya. Fou secretari de la Junta regional Carlina. Fundà i presidí la Lliga antiduèlista. Barón de ARTAGÁN, *Políticos del Carlismo...* 252–254.

en un idioma propi, en unes característiques ètniques i topogràfiques, en definitiva, en la constitució interna de la pàtria.⁶¹

El dia 22 de novembre de 1904, dintre de la campanya per a promoció-
nar les Joventuts carlines, s'organitzà un míting a Girona. De Barcelona, hi
anaren Josep Font i Fargas i Josep Pedreny.⁶² Després del banquet, a l'hora
dels brindis, Pedreny féu vots perquè arribés l'hora que se separessin els
camps i que cadascú ocupés el lloc que li corresponia: a un cantó els carlins
i a l'altre els revolucionaris amb les seves avançades anarquistes, perquè
al capdavant, segons Pedreny, el dilema seria o anarquia o Don Carles. En
el míting celebrat a la tarda, al teatre Principal de Girona, Pedreny tingué
també una intervenció molt destacada. Tractà del principi monàrquic i
afirmà, com en altres ocasions, que la monarquia carlina no era una mo-
narquia absoluta, sinó que, si hagués de buscar alguna semblança amb les
monarquies d'aquell moment, hom la trobaria, aproximadament, en la
Confederació germànica, que era una espècie de monarquia federal com
la que anhelaven els carlins.

L'orador féu també referència al principi religiós i a la qüestió soci-
al, i acabà afirmant que no podia donar-se un programa més demòcrata,
més avançat i més liberal —en el bon sentit de la paraula, aclarí— que el
programa carlí.

61. Acabat l'acte polític, els participants, precedits per una banda de música —la crònica
ens diu que interpretaven *pasodobles*— anaren fins al local del Centre carlí on s'havia de
celebrar el banquet. Les finestres i balcons i el carrers del recorregut eren plens de gent. En
arribar davant del local, un nombrós i entusiasta grup de dones, començà a victorejar Carles
VII i els carlins, i s'hi sumaren amb visques i aplaudiments els que arribaven. Acabat el
banquet, una comissió encapçalada pel president de la Junta de districte, Joan Espar,
visità els PP. Franciscans, els quals els reberen molt amablement. A continuació s'adre-
çaren al santuari del Sant Crist de Balaguer. Allí el sacerdot administrador, a petició dels
visitants, els mostrà la casulla que l'esposa de Carles VII, Maria Berta de Rohan, havia
regalat al santuari i que, sorprenentment, encara no s'havia estrenat, cosa que motivà
una explicació irònica del cronista (Pedreny): «...por motivos que desconocemos, aunque
según nuestras noticias bien pudiera ser que hubiesen influido en ello ciertas ingerencias
o tal vez presiones oficiales, porque de todo son capaces los gobiernos católico-liberales,
especialmente si se trata de molestar a los carlistas». *El Correo Catalán*, 24 de maig de
1904, 2 i *El Correo Catalán*, 25 de maig, 1-2.

62. *Josep Font i Fargas*, periodista i escriptor carlí (Prats de Lluçanès, Osona,
1872—Barcelona, 1944). Fundà la revista *Lo Teatre Catòlic*, on publicà algunes peces
seves. Entre 1910 i 1913 dirigí *El Correo Leridano*, de Lleida. Expulsat de la Comunió
Tradicionalista, dirigí la segona època del setmanari *El Radical*, òrgan jaumí. El seu germà,
Joaquim Font i Fargas, dirigí *El Norte*, de Girona.

4.3. Actes polítics de 1906

L'octubre de 1906, la Joventut Carlista de Barcelona, interessada sempre per la preparació doctrinal dels seus membres, inicià una campanya d'activitats formatives, una de les quals consistí en una sèrie de conferències que es donaren al Centre tradicionalista els dissabtes al vespre. Hi intervingueren les figures principals del carlisme català d'aquells anys: Marià Fortuny, el baró d'Albi, Miquel Junyent, Jesús Condomines, Marià Bordas, Llorenç Alier, i el nostre periodista, Josep Pedreny.⁶³

63. *Jesús Condomines Castañeda*, advocat i polític carlí (Cervera 1872—1928). Dirigí el setmanari carlí *La Avanzada*. Presidí la Joventut Carlista de Barcelona i fou secretari de la Junta provincial. En 1911 fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona per la coalició de dretes, càrrec que revalidà en 1913. Participà com a orador en nombrosos actes polítics carlins, com el que tingué lloc a Conanglell durant l'aplec de Vinyoles. *L'Amic del Poble*, 5 de juliol de 1913.

Marià Bordas i Flaquer (Barcelona 1879-1938). Era fill de Jeroni Bordas, propietari d'una estamperia al carrer Banys Nous, de Barcelona, i editor pontifici. Fou un dirigent carlí de Barcelona, president de Centre tradicionalista de Barcelona, vicepresident del Banc Català Hipotecari i secretari del Consell d'administració del Banc Català i de la Federació Nacional Vitícola de Destil·leries Cooperatives, de molt de pes a Vilafranca. Participà en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. A les eleccions generals de 1907 fou elegit diputat al Congrés en les llistes de la Solidaritat Catalana pel districte de Berga. Fou autor d'obres religioses i col·laborador d'*El Correo Catalán*. Fou també membre de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País i president de la unió Pia de sant Miquel Arcàngel. El seu fill, el religiós salesià Xavier Bordas Piferer, fou assassinat el 22 de juliol de 1936 i beatificat per sant Joan Pau II, el dia 11 de març de 2001. Cèlia CAÑELLAS, *Els governs de la ciutat de Barcelona: 1875-1930: eleccions, partits i regidors: diccionari biogràfic*. Barcelona, 2013, 123.

Llorenç Alier i Cassi (Barcelona, 1878—1942). Fou un advocat de reconegut prestigi. El seu pare, Llorenç Alier i Sala, natural de Vic, havia estat secretari de la Intendència general carlina durant la tercera guerra i posteriorment membre de la Junta regional del Principat. En 1907 resultà elegit diputat per Cervera en la candidatura de Solidaritat Catalana. Participà activament en la vida política del carlisme com a orador en molts dels aplecs d'afirmació carlina. A l'abril de 1934 fou nomenat cap regional de Catalunya fins març de 1936, quan l'advocat vallenc, Tomàs Caylà i Grau, el succeí en el càrrec. L'any 1939, en acabar la guerra civil, Alier fou nomenat degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Com a tal, rebé instruccions governatives de procedir a la depuració de tots els col·legiats per tal d'inhabilitar per a l'exercici de l'advocacia a aquells que resultessin sospitosos al nou règim pels seus antecedents polítics; Alier manifestà als seus col·laboradors corporatius que, amb la seva signatura, cap col·lega no es veuria llançat a la misèria econòmica, ni ell ni la seva família. Això ho mantingué i aquest fet propicià que alguns advocats molt coneguts arreu de l'Estat es col·legiessin a Barcelona pel fet que en els seus llocs d'origen havien estat inhabilitats per a l'exercici professional. Aquest episodi fou relatat de viva veu, un any en sortir de la Missa de sant Raimon de Penyaforç, pel Sr. Eugeni Gay, exdegà del Col·legi

A més, durant tots aquests anys, a banda de la seva tasca periodística i la seva intervenció com orador en els actes polítics del carlisme, trobem Pedreny a totes les vetllades celebrades en els centres de la Comunió Tradicionalista els dies de les festes carlines,⁶⁴ tant a Barcelona com a altres localitats.

4.4. Actes polítics carlins celebrats en 1908

L'any 1908, a Catalunya, la Comunió Tradicionalista, molt conscient de la importància de l'acció propagandística, desplega una activitat intensíssima: aplecs, mítings, vetllades, conferències, obertura de nous centres carlins, noves publicacions... Cal destacar els aplecs amb els quals els carlins mobilitzaven moltíssima gent. Són remarcables l'aplec del Remei, a Alcover, Tarragona, que reuní vuit mil persones, el de la Gleva, organitzat per la Joventut Carlina de Vic, aplegà vint-mil correligionaris, el de Manresa, per commemorar el centenari de la Independència (1808), el del santuari de la Mare de Déu de Bellmunt, organitzat pel Centre carlí de Sant Pere de Torelló, el de la Mare de Déu de la Salut, organitzat per les Joventuts d'Olot, Girona i Banyoles, i el més sonat de tots els d'aquell any i que congregà una gernació, el de la Mare de Déu de la Misericòrdia, de Canet de Mar, que acabà amb incidents provocats pels lerrouxistes. En efecte, quan un grup de carlins mataronins, que portaven la bandera de la Joventut Carlina d'aquella localitat, tornaven de l'aplec, els esperaven els

d'Advocats de Barcelona, expresident del Consell General de l'Advocacia, exmembre del Tribunal Constitucional pel torn de juristes de reconegut prestigi. En aquesta conversa hi era present Ramon M. Rodon i Guinjoan, el qual ha manifestat en diverses ocasions el desig d'ampliar la referència en els arxius del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Cal remarcar que dos fills de Llorenç Alier, Llorenç i Antoni Alier i Espada, membres de la Comunió Tradicionalista, el primer advocat, de 24 anys, i el segon odontòleg, de 22 anys, foren assassinats el setembre de 1936. L'any 1939 es celebrà el funeral a la capella del Foment de Pietat, al carrer Duran i Bas núm. 9, de Barcelona, que actuava com a Parròquia de Santa Anna, edifici que havia estat incendiat.

64. Aquestes diades que els carlins festejaven especialment, eren el dia 6 de gener, dia de Reis, celebració de la Monarquia Tradicional; el dia 10 de març, aniversari de la mort del primer rei carlí, festa dels «Màrtirs de la Tradició», celebració instituïda per Carles VII el 5 de novembre de 1895; el dia de sant Jaume, el dia de sant Carles i el dia de la Puríssima Concepció, patrona del Requetè i les Joventuts carlines. La celebració consistia, generalment, en una missa al matí, un banquet a migdia i a la tarda una vetllada literariomusical en els centres carlins i en la qual es pronunciaven també discursos polítics

lerrouxistes que havien promès que aquella bandera no entraria a Mataró; es van creuar alguns trets i van resultar ferits uns lerrouxistes. Els carlins, amb la seva bandera intacta, van arribar sans i estalvis al Centre Carlí de Mataró.⁶⁵

A partir de 1909, no trobem la participació de Josep Pedreny com orador en els actes polítics. Segurament degué estar més dedicat a la tasca periodística i esmerçà tot el seu temps a *El Correo Catalán*.

L'any 1915, Pedreny començà a publicar en *El Correo Catalán* una secció que titulava «*Politiquilla*», algun cop també «*Croniquilla*» quan els temes eren de menor transcendència, i que signava sempre amb el pseudònim «*Robledillo*». Acostumava a ser una columna molt breu, encara que en alguna ocasió s'estenia una mica més. Tractava temes de d'actualitat referits a la política espanyola, o a Catalunya; altres cops, quan la premsa de l'adversari polític feia alguna campanya contra el carlisme o contra *El Correo Catalán*, «*Robledillo*» els donava rèplica en aquesta secció. Això ho va fer amb *El Diluvio*, *El Progreso*, *La Publicidad* i també amb *La Veu de Catalunya*.⁶⁶

V. EL PENSAMENT DOCTRINAL I POLÍTIC DE JOSEP PEDRENY

El pensament de Josep Pedreny, com ja ens n'hem pogut adonar, s'inscriu dintre del tradicionalisme polític, del carlisme. Era un periodista amb una sòlida formació doctrinal i coneixia molt bé el ideari tradicionalista. Aquest profund coneixement de la doctrina anà sempre unit a una total fidelitat a l'autoritat del carlisme. Josep Pedreny era membre d'una organització política i observà sempre una gran disciplina de partit. Aquesta mateixa actitud és la que tingué també *El Correo Catalán*, tant en l'època de la direcció de Lluís Maria de Llauder, quan es produí l'escissió noce-dalista, com en l'època de Junyent i Pedreny, quan es produí l'escissió mellista. Fins i tot en temes controvertits sempre posaren el carlisme per damunt de les seves legítimes opinions personals.

65. *El Correo Catalán*, 1 de gener de 1909, 2.

66. Albert MANENT-Josep POCA, *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració*. Lleida 2013, 395.

5.1. *El principi religiós*

En l'aplec de Girona de 22 de novembre de 1904, Pedreny després de tractar del principi monàrquic i explicar com era la monarquia que defensaven els carlins, prosseguí el seu discurs dient que les afirmacions que acabava de fer feien referència al credo polític, però que en volia fer encara una altra de categòrica i terminant: l'afirmació del principi religiós.

«Porque los carlistas ante todo y sobre todo somos católicos, y queremos que el Estado sea católico, porque ni colectiva ni individualmente tiene razón de ser el indiferentismo religioso. Tanto el individuo como el Estado tienen obligación de abrazar una religión, y esta ha de ser la verdadera que es la Católica, Apostólica, Romana, la única que lleva el sello de la Divinidad.

Pero si somos católicos, en cambio, no queremos dar un paso más adelante ni más atrás que la Iglesia católica: queremos todo lo que ella quiere y defendemos todo lo que ella defiende, y nada más, porque no somos maestros de doctrina, ni nos creemos con autoridad para penetrar en el santuario de la conciencia privada.»⁶⁷

Aquest discurs de Pedreny a Girona tractava uns principis que són el moll de l'os del carlisme: el principi religiós i el principi monàrquic que formen l'autèntica constitució interna. L'afirmació del principi religiós que feia Josep Pedreny la veiem repetida freqüentment en els discursos, conferències, articles, documents, de qualsevol autor carlí i és que formava part de l'essència més íntima del pensament tradicionalista.

És el mateix que afirmava Miquel Junyent, uns anys després, en una editorial de *El Correo Catalán* que portava per títol «*Nuestra actuación*»:

«La Comunion Tradicionalista en España tiene la misión de restablecer el derecho público cristiano afirmando los principios de la legitimidad monárquica... restaurar una monarquía con un príncipe soberano que tenga efectiva responsabilidad ante Dios y los ciudadanos; que mantenga las más cordiales relaciones con la sociedad libre, suprema y perfecta que constituye la Iglesia de Cristo.»⁶⁸

67. *El Correo Catalán*, 23 de novembre de 1904, 1.

68. *El Correo Catalán*, 21 de maig de 1916, 1.

Aquest principi religiós fou la pedra d'ensopec amb el catalanisme de la Lliga Regionalista. Ja hem vist abans com *El Correo Catalán* publicà moltes cartes protestant contra l'actitud de *La Veu de Catalunya*, per la seva negativa a incloure Vázquez de Mella a la candidatura de La Lliga, i totes les protestes anaven en la mateixa direcció: no es criticava mai el catalanisme, es criticava el liberalisme que portava a l'indiferentisme religiós, es criticava que en el programa de la Lliga les qüestions religioses tinguessin un paper molt secundari, es criticava que per al catalanisme fos igual la forma monàrquica que la republicana, perquè als catalanistes ja els anava bé «*su monarquía parlamentaria y su catolicismo liberal*»; es criticava l'afirmació que feia la Lliga; això és, que dintre del catalanisme hi cabien totes les formes de pensar, mentre que els carlins es negaven a votar ningú de qui no hi hagués pública constància de la seva fe religiosa. Ho reflecteix molt bé una d'aquelles cartes :

«*Soy español, pero antes que español soy catalán; y antes que catalán y español, soy católico, apostólico y romano, y, para no confundirme con otros que alardean de lo mismo, debo añadir que soy anti-liberal; así deberían ser los regionalistas o catalanistas: españoles, pero antes que españoles, catalanes, y antes que catalanes católicos, apostólicos, romanos y antiliberales*».⁶⁹

Aquest és el retrat-robot del carlí català: catòlic, apostòlic i romà, antiliberal, català i espanyol, i en aquest mateix ordre. I aquest es també el retrat-robot de Josep Pedreny.

Les manifestacions de adhesió als ensenyaments de l'Església són continues per part d'*El Correo* i, en general, per part de tota la premsa carlina de l'època. Els carlins, però, molt aviat es veieren orfes de l'acceptació del global de la jerarquia, i l'encíclica *Cum Multa* en fou una manifestació. Passà el mateix amb els legitimistes francesos i la política del *ralliement*.

5.2. *El regionalisme o catalanisme*

Un dels punts de l'ideari tradicionalista que Josep Pedreny tractà més a fons fou el del regionalisme o catalanisme. Se significà tant en aquest

69. *El Correo Catalán*, 4 de febrer de 1903, 1.

punt que en el setmanari *L'Amic del Poble*, portaveu de la Joventut Carlista de Manresa, Enric Serradell, en un article titulat «*De regionalisme*», diu que els treballs de Pedreny a *El Correo Catalán*, “disseccionant” la qüestió regionalista haurien de ser objecte de l’atenció de tots els jaumins per tal de conèixer els fonaments de les seves conviccions. Serradell, a més, fa una observació molt pertinent. Es pregunta com és possible que en aquells moments en què s’està discutint la qüestió regionalista i tenint els carlins més dret que ningú a defensar-la, hagin estat els menys interessats a debatre-la. Diu també Serradell que ell mateix, des de la *Revista de Sabadell*, ha combatut la tendència exclusivista que ha fet algun partit de la qüestió regionalista (òbviament s’està referint a La Lliga) i encoratja els joves tradicionalistes que llegeixin i rellegeixin els articles de Josep Pedreny, perquè se’ls quedi gravada la doctrina regionalista que és l’encarnació del programa carlí. Anima a deixar-se de discussions estèrils i a fixar-se en les qüestions de proselitisme, la principal de les quals, diu Serradell, és la dels furs. Acabà demanant que es publicuessin en un opuscle els treballs doctrinals de Pedreny sobre aquesta qüestió, i sobretot, que es donessin a conèixer als joves carlins.⁷⁰

Serradell es referia a una sèrie d’articles, signats per Pedreny amb el pseudònim “*Robledillo*”, i que es publicaren des de finals de maig fins a finals de juliol de 1916. Constitueixen una síntesi del pensament polític de Josep Pedreny sobre el regionalisme (catalanisme) que no era altre, segons ell, que l’ideari de la Comunió Tradicionalista.

Tant d’èxit tingueren aquests articles de Pedreny que un grup d’amics, d’admiradors i companys de redacció, li organitzaren un banquet d’homenatge, dia 2 d’agost de 1916, del qual *El Correo Catalán* en publicà una crònica molt detallada.⁷¹

70. Enric Serradell. «De regionalisme», *L'Amic del Poble*. Portavèu de la “Joventut Carlista”. Manresa, 12 d’agost de 1916, p1.

71. El banquet es celebrà el dia 1 d’agost de 1916 al restaurant “Casa Pince” (la gent l’anomenava “Casa Pinsa”) que fou un dels més prestigiosos de Barcelona. El fundà un francès, Jean Pince Micas i la seva esposa, Catarina Ros Masdemont. Primer s’instal·là al carrer Raurich i després passà al carrer de Ferran núm. 21, a la cantonada amb Raurich, en un edifici modernista que Joan Alsina reformà i reddecorà de tal manera que l’any 1905 guanyà el primer premi de l’Ajuntament de Barcelona al millor establiment. Era un restaurant que només servia banquets per encàrrec. A la planta baixa hi havia una botiga de *delicatessen* i a l’entresol hi havia el menjador del restaurant. Lluís PERMANYER, «Casa Pince marcó època», *La Vanguardia*, diumenge 10 octubre 1999.

Així, doncs, el dia 26 de maig de 1916, *El Correo Catalán* publicà el primer d'aquesta sèrie d'articles que tindran com a tema el regionalisme o catalanisme. Pedreny remarcava que ell no inventava res, simplement intentaria condensar en uns quants capítols el cos de doctrina sobre el regionalisme formulat pels grans mestres de la tradició i del dret, especialment Alfredo Brañas⁷² i Vázquez de Mella.⁷³

5.3. Concepte d'Estat

El primer dels articles de Pedreny sobre el catalanisme tractava de l'Estat, el seu concepte i els seus elements constitutius. Per abordar aquesta qüestió, segons Pedreny, el primer que s'havia de fer era establir la distinció entre Nació i Estat, dos conceptes molt diferents. Com a pas previ, refusava aquelles teories que tendien a confondre la idea d'Estat amb la de Dret.

Després d'analitzar la definició d'Estat que donaven diversos autors (Krause, Robert von Mohl, Kant o Taparelli), ell s'inclinava per la definició que donava l'ideòleg del regionalisme gallec, el tradicionalista Alfredo Brañas, en la seva obra *El Regionalismo*:

«El Estado es una agrupación de familias ligadas por el vínculo común de una misma legislación y autoridad soberana, bien sea esta dependiente o independiente de otra superior a ella».

72. *Alfredo Brañas Menéndez* (Carballo, La Coruña, 11 de gener de 1859—Santiago de Compostela, 21 de febrer de 1900). Es doctorà en Dret civil i canònic. Fou catedràtic de Dret Natural a la Universitat de Oviedo i d'Hisenda Pública a la de Santiago. Fou director d'*El Libredon* i col·laborà en *El Pensamiento Galaico*. L'any 1889, publicà a Barcelona *El Regionalismo. Estudio sociológico, histórico y literario*, considerat un referent per al galleguisme tradicionalista. Entre 1890 i 1891, fou regidor de l'Ajuntament de Santiago de Compostela. La seva participació en el Congrés Catòlic de Burgos provocà l'entusiasme del catòlics i els retrets dels liberals. *Diccionario de catedráticos españoles de derecho (1843-1943)*.

73. *Juan Vázquez de Mella i Fanjul* (Cangas de Tineo, Astúries, 1861—Madrid, 1928). Estudià dret. Col·laborà en *El Pensamiento Galaico* i passà aviat a la direcció d'*El Correo Español*, de Madrid. Fou elegit diputat per primer cop en 1893 i ho fou consecutivament fins l'any 1916. Cèlebre per la seva eloqüència, pronuncià discursos memorables en el Congrés dels Diputats. Vázquez de Mella deixà una obra política i doctrinal excepcional. La seva separació de don Jaume fou purament ocasional i no va entrar en contradicció ni amb la seva manera de pensar ni amb el seu passat. Jaime del BURGO, *Bibliografía del siglo XIX...*, 1.015).

A partir d'aquesta definició passava a exposar quins eren els elements constitutius de l'Estat seguint Brañas i la seva teoria dels «cercles socials».

L'Estat és una persona col·lectiva constituïda per famílies lligades les unes amb les altres per la comunitat d'origen i de fi. La família és el primer element de l'Estat. L'individu neix, s'educa i es perfecciona en la família i es converteix en ciutadà de l'Estat. És una societat perfecta formada per tres elements: el pare que representa l'autoritat, la mare, que és el poder moderador, i els fills que són súbdits que obeeixen els mandats de l'autoritat paterna. La família és el «primer cercle social». Aristòtil ja havia afirmat que la família és l'origen de la societat política.

Però dintre de la família, l'home no pot arribar a la completa perfecció temporal a què aspira i, per aquesta raó, les famílies s'agrupen i estableixen relacions entre elles per la defensa i la integritat del territori o per obtenir beneficis dels productes de la terra, o dels productes industrials o del tràfic mercantil; sorgeix així el municipi que és una extensió de la família i constitueix el «segon cercle social.»

Tampoc amb el municipi l'individu pot satisfer totes les seves naturals i legítimes aspiracions. Aleshores, el clima, el territori, la diversitat, l'origen, agrupen els municipis per formar Estats. Però en alguns d'aquests Estats, com és el cas d'Espanya, o el d'Itàlia i d'Àustria, les famílies, agrupant-se dintre dels mateixos límits de les respectives nacionalitats, i conservant les seves qualitats comunes, han arribat a formar comarques naturals i regions que es diferencien entre si per uns trets característics que les individualitzen dintre de l'Estat. Tenim, doncs, la regió que és una extensió del municipi i el «tercer cercle social.»

Aquesta teoria dels «cercles socials» d'Alfredo Brañas es correspon a la teoria dels cossos intermedis de la doctrina tradicionalista. És a dir, l'individu no està sol davant l'Estat, entre ell i l'Estat hi ha aquests cossos intermedis i en virtut del principi de subsidiarietat tot allò que pugui fer l'organisme inferior no ho ha de fer l'organisme superior, aquest només ha d'actuar subsidiàriament.

Vázquez de Mella no parla de «cercles socials», sinó de «sobirania social», però el concepte és el mateix.

5.4. Concepte de Nació

El concepte de nació suposa una pluralitat d'homes que viuen en comunitat dintre d'un determinat territori. Però aquesta idea de nació no és suficient per fonamentar el concepte de «nacionalitat», és a dir, la convivència, per si sola, no és suficient per formar una nació, es necessita un altre element. Pedreny dóna la següent definició de nació: «una societat que conviu en un determinat territori i que té una unitat històrica superior a la d'altres organismes socials (famílies, municipis, regions), per realitzar en comú tots els fins humans». Per tant, la nació ha de poder complir tots els fins de la vida tant els morals, com els materials, i aquesta és la principal diferència que la distingeix de l'Estat, el qual només considera la societat en el seu aspecte polític. L'Estat encarna el que Vázquez de Mella en deia la «sobirania política». El concepte de Nació és molt més ampli.

Els elements que constitueixen la nació són: l'element geogràfic (el territori, les fronteres naturals), l'element psicològic (la religió, la llengua, la cultura), l'element etnogràfic (la raça, que no cal que sigui pura ni originària). Per tant, la nació es forma amb la religió, la llengua, la cultura, els límits naturals del territori i la raça; tots aquests elements es fonen en la història i brolla el sentiment de nacionalitat, síntesi d'aquesta comunitat de creences, de costums, de glòries i de desgràcies que, quan existeix, és prova inequívoca que s'ha format la unitat nacional.

Pedreny observa que abans que s'acordessin les Bases de Manresa, abans que el catalanisme militant sortís a la vida política, quan la Lliga Regionalista estava encara «en la regió ideal dels ens possibles», Mella, en un discurs al Congrés dels Diputats, el dia 30 de maig de 1893, contestant en nom de la minoria tradicionalista el missatge de la Corona deia:

«Es necesario que todos esos elementos constitutivos de nacionalidad se subordinen a un vínculo interno, que es el de la Religión, que los une todos para venir a producir, como causas parciales, un efecto total, que es el espíritu nacional, ese espíritu nacional que reconoce como fundamento la unidad de las creencias, de tal manera, que allí donde se lesione esa unidad de creencias se ataca el vínculo nacional, porque la nación es una verdadera persona jurídica, y la unidad de creencia es el caso primario por donde se coordinan todos los demás factores que llegan a producir ese efecto común que se llama espíritu nacional, que se manifiesta en la tradición; y, en tal sentido, se puede decir que en la tradición está la voluntad nacional, y que una generación no puede cambiar

en un momento de la historia, las tradiciones de un pueblo, que podrá recibir a manera de mayorazgo para depurarlas y perfeccionarlas, pero nunca para aniquilar y destruir, porque es una cosa que ha recibido de las generaciones anteriores para legarla a las generaciones venideras.»

Mella afirmava que sense tradició i sense nexes religiosos no podia haver esperit nacional. Pedreny observava que aquestes afirmacions entraven en contradicció amb la manera com entenien la nacionalitat molts dels catalanistes que prescindien dels elements constitutius de la nació.

Per tant, el criteri d'Estat és purament polític i el de nació, natural. On hi hagi un poder central comú que dirigeixi la vida col·lectiva, amb més o menys atribucions, sigui en un règim centralista o federatiu, hi haurà la unitat política de l'Estat; però la unitat nacional pot no coincidir amb la unitat política, perquè la unitat nacional és una unitat històrica superior, invariable, que es basa en la naturalesa i en les tradicions morals i religioses que formen l'ànima de la pàtria, mentre que la unitat política ve a ser una unitat artificial que canvia fàcilment de forma, de procediments i d'òrgans governamentals. La idea d'Estat indica una relació de dret, un vincle purament legal que enllaça els individus entre si i tots ells amb el poder públic. El concepte de nació és més ampli i comprèn les famílies que viuen en uns determinats territoris, reconeixen un mateix origen a través de transformacions accidentals, i tenen una història, llengua, tradicions i costums, comunes.

5.5. *Concepte de Regió*

Exposats els conceptes d'Estat i de Nació segons la doctrina tradicionalista, Pedreny passava a exposar el de Regió, que definia, seguint Alfredo Brañas, com «L'agrupació de famílies i municipis o comunitats lligats per llaços naturals i que tenen una existència autònoma dintre d'estats independents». Aquesta definició de Brañas, Pedreny entenia que s'hauria de fer extensiva a les comarques naturals que es troben en les regions i que es distingeixen no solament des del punt de vista topogràfic, sinó també per modalitats del llenguatge, per usos i costums i que es tradueixen en diversos actes i manifestacions de la vida.

Pedreny suggeria encara una altra rectificació a la definició de Brañas i era la relativa a la substitució del terme «autonomia» per

«autarquia». Autarquia indica independència, és a dir, un ens autàrquic és aquell que es dona la llei a si mateix, i no la rep de cap ens superior; és la idea de regir-se a si mateix, impedit que entre l'acció d'una persona, individual o social, i el seu fi, s'interposi una altra que vulgui fer el que ella te dret a realitzar per assolir el seu destí sense cap intervenció estranya.

Arribats a aquest punt, segons Pedreny, la pregunta que calia fer era si l'autarquia, el govern interior de les regions, s'oposava a la unitat política i nacional, o no. Per a la doctrina tradicionalista, la resposta és no, fins el punt que el carlisme era partidari d'una monarquia federal i Mella encara anava més enllà quan deia que l'ideal del tradicionalisme era que «Espanya sigui una confederació de repúbliques regida per una monarquia». Això en l'aspecte polític.⁷⁴

Aquesta argumentació li permetia a Pedreny afirmar que Espanya era un conjunt de nacions que, eventualment, algun dia podria convertir-se en confederació. Espanya no era només un tros de mapa, no era només una unitat geogràfica, sinó un conjunt de regions (de nacionalitats, en diríem avui) obra dels segles. I aquesta història de les regions tenia dues parts: una privativa, particular, que responia a la seva manera de ser i que marcava la seva personalitat, i una part comú a la qual cooperaven amb la seva vida totes les regions; i aquesta part, que era la història general, era la que pròpiament constituïa Espanya.⁷⁵

En definitiva, malgrat la dificultat conceptual per expressar determinades realitats, allò que el carlisme sempre havia defensat, majoritàriament i globalment, és que dintre del territori de l'Estat espanyol subsistien una sèrie de nacionalitats històriques sobre les quals prenia cos polític la moderna nacionalitat espanyola, que havia de respectar el substrat d'aquests territoris històrics que eren els que li donaven personalitat i caràcter dintre el conjunt de la història universal. La moderna nacionalitat espanyola, que cristal·litzà a principis del segle XVI, es nodria d'aquestes mateixes realitats que varen conformar les seves predecessores, la identitat de les quals havia de respectar, doncs, en altre cas, aquesta nacionalitat espanyola quedaria òrfena d'identitat.

74. Quan Vázquez de Mella utilitza el terme «república», ho fa en el sentit clàssic, romà, de «*res publica*».

75. *El Correo Catalán*, 28 de maig de 1916, p. 1; 3 de juny de 1916, 1; 4 de juny de 1916. 1.

Aquestes idees bàsiques són les que conformaren el sentiment foral del carlisme, ja que els furs, en realitat, no eren altra cosa que la constitució natural d'aquelles nacionalitats preexistents en el temps, i, a la vegada, donen vida a l'ideari del carlisme de no extingir mai el procés federatiu territorial ja que sense ell no podria mantenir-se l'ideal suprem de restaurar i continuar la mateixa realitat d'una Cristiandat que va quedar truncada i malmesa per tot el procés revolucionari.

5.6. Les tradicions constitutives de la Pàtria

En la columna publicada el dia 8 de juny, Pedreny passava a analitzar quines eren les tradicions que constituïen la Pàtria i que eren l'expressió d'aquesta vida nacional que havien organitzat els segles. El periodista, en aquest punt, seguia «l'Acta de Loredan», document que formava part del cos de doctrina de la Comunió Tradicionalista, signat pel marquès de Cerralbo, delegat regi, i publicat amb l'autorització expressa de Carles VII arran del desastre colonial.

Segons l'Acta de Loredán aquestes tradicions eren 1) La unitat catòlica, que és la tradició en l'ordre religiós i social. 2) La Monarquia, tradició cabdal en l'ordre polític. 3) La llibertat regional que és la tradició democràtica del poble.

Aquestes grans tradicions formaven la constitució interna, de la qual no se'n podia prescindir si no es volien introduir perturbacions en el si de la societat. Això, diu Pedreny pel que es refereix a Espanya.

Pel que fa a Catalunya, el periodista afirmava que la religió catòlica fou l'ànima del nostre poble, el nervi de la Pàtria tal com demostraven les Constitucions catalanes, al capdavant de les quals sempre hi figurava la paraula «Déu» i al crits de «Sant Jordi» i «Santa Maria» la Confederació catalanoaragonesa conquerí extenses regions a Orient, a Itàlia, al territori de les antigues Gàlies, i a la Península Ibèrica des dels Pirineus fins a Múrcia i als confins de Castella i Navarra.

Tots aquests punts doctrinals que Pedreny ha anat exposant al llarg dels mesos de maig, juny i juliol de 1916, seguint la doctrina dels grans mestres del tradicionalisme, —Alfredo Brañas i Vázquez de Mella— li permeten inferir que la tradició catalana és essencialment religiosa i que els que per error o per malícia, o per totes dues coses, en prescindeixen o la mutilen, per més nacionalistes que es proclamin, neguen la personalitat històrica de Catalunya i trenquen el vincle espiritual superior que és el principal

element constitutiu de nacionalitat. Pedreny, seguint fil per randa Mella, diu que no es pot ignorar la constitució interna de la pàtria per oferir al poble una constitució artificial, sistema ianqui.

Pedreny fa notar que, en aquells moments, s'estava prenent que aquesta «*salsa catalanista*» anés bé tant per a l'estómac dels catòlics, com per al dels protestants, dels budistes, dels mahometans o dels ateu. D'una manera retòrica, és clar, Pedreny es preguntava a quin partit pertanyien aquests cuiners a qui tanta nosa feia l'afirmació religiosa, element substancial de Catalunya. Qui eren aquells patriotes que políticament tenien tan poc respecte a la religió dels nostres avantpassats?⁷⁶

Al llarg d'aquests articles hem pogut veure com Pedreny, i els carlins catalans en general, malgrat l'experiment de la Solidaritat Catalana, tenien moltes reticències envers la Lliga. I és que els carlins eren homes de profundes conviccions, eren homes de tesi, mentre que la Lliga estava instal·lada en la hipòtesi. El problema és que acabà fent de la hipòtesi, tesi.

5.7. *El regionalisme i el principi monàrquic*

El principi monàrquic formava part de la tradició política que ignoraven, tal com passava amb el principi religiós, els partidaris del catalanisme eclèctic com si el programa que ells defensaven –deia Pedreny– tingués per objecte propi «els espais imaginaris i no el món de la, de vegades, trista realitat.»

Pedreny, seguint la doctrina de l'Església de l'augustinisme polític (més per obediència que per convenciment), sostenia que les formes de govern, en abstracte, són indiferents, però quan es tracta d'un país en concret aleshores s'havien de tenir en compte factors com les tradicions, la manera de ser i sentir del poble, les seves aspiracions i necessitats i s'havia d'anar a la història. El periodista apel·lava també a l'«Acta de Loredán» on s'afirmava que la monarquia personificava la unitat nacional, es legitimava pel dret històric i es consagrava per la puresa dels principis.

Observava Pedreny que el monarca ideal que volien els carlins tenia la seva representació, no en els reis absoluts de la Casa de Borbó o la casa d'Àustria, sinó en els sobirans de la Confederació catalanoaragonesa, que regnaven i governaven segons dret i segons les lleis, els furs i costums del

76. *El Correo Catalán*, 8 de juny de 1916, 1.

país, amb Corts tradicionals en les quals estaven representades les diverses classes socials i que constituïen un dic contra possibles extralimitacions del poder reial.

Juntament amb el principi monàrquic, els tradicionalistes sempre havien defensat el principi de legitimitat que és conseqüència del principi monàrquic. Aquest principi es basa en la Llei promulgada en Corts per Felip V el 10 de maig de 1713, llei semi-sàlica, i que Ferran VII va pretendre derogar el 29 de març de 1830 amb una pragmàtica amb la qual volia posar en vigor un acord, jurídicament nul, de les Corts de 1789 (Carles IV) que variava la llei de successió restablint antigues disposicions contingudes a les «Partidas».⁷⁷

El principi de legitimitat és un principi que no prescriu i que només es perd quan el subjecte d'aquesta legitimitat actua de manera contrària a la llei divina, a la llei natural o a la constitució interna del país. Aquesta és la teoria de la doble legitimitat que defensaven els carlins: la legitimitat d'origen i la legitimitat d'exercici i que van posar en pràctica en ocasió de la mort de Carles VI quan van rebutjar el seu germà Don Joan i van refer el tracte successori amb el seu fill, Carles VII, tota vegada que Don Joan havia acceptat els principis liberals.

5.8. *Monarquia federal*

La monarquia cristiana no pot ser un poder absolut, sense límits, que atribueix a l'home el que només pertany a Déu i que ofèn la dignitat de l'home perquè el sotmet totalment a la voluntat d'un altre home. El tradicionalisme estableix dos límits al poder, un a dalt: la llei de Déu i de l'Església, i un altre a baix: la sobirania social.

La monarquia que defensaven els tradicionalistes era una monarquia federal perquè el federalisme és perfectament compatible amb la forma monàrquica i no és patrimoni exclusiu de les democràcies republicanes. Pedreny diu que això es demostrava en dos països del centre d'Europa: Alemanya i Àustria-Hongria. Alemanya, per exemple, era un Estat federatiu; els vint-i-sis estats de què es componia es governaven amb independència del poder central que residia en l'emperador. I cadascun d'ells tenia la seva constitució i en ells predominava el sistema representatiu-parlamentari. El

77. *El Correo Catalán*, 13 de juny de 1916, p. 1.

Consell federal representava els governs confederats, i el «Reichstag» era la Càmera popular formada per membres elegits pel poble en tots els Estats. És a dir, que sota la forma imperial, de fet, el que hi havia a Alemanya era federalisme. El cas d'Àustria era molt semblant.

Pedreny observava que no és exactament igual federació i regionalisme, però tots dos condemnen la centralització per la seva oposició als interessos individuals i al progrés dels pobles. La diferència entre federació i regionalisme radicava, sobre tot, en què la federació es referia únicament a l'organització política i a les formes de govern, i el regionalisme comprenia tot l'ordre social, civil, polític, econòmic, històric, consuetudinari, tradicional, i era independent de les formes de govern, encara que en el cas d'Espanya no es podia ser verdaderament regionalista sense ser també monàrquic.

Pedreny especificava que quan els tradicionalistes parlaven de federació no tenia res a veure amb la federació revolucionària que naixia del pacte entre l'Estat i les regions i que tenia com a única font de dret el contracte. El tradicionalisme era partidari de la federació històrica que suposava que l'Estat, com a resultat que és i, per tant, posterior a unes regions que ja existien i que tenien la seva personalitat històrica i jurídica, quan s'uneixen per formar un Estat superior, no poden perdre els drets, les llibertats i les prerrogatives que tenien abans de federar-se.⁷⁸

5.9. *Les Corts i el Parlament*

El tradicionalisme era contrari a l'absolutisme i propugnava un sistema representatiu federal. Volia unes Corts en les quals tinguessin representació les forces vives del país i no «*asambleas de charlatanes*». Les Corts havien de significar una autèntica representació popular. Els procuradors d'aquestes Corts ho havien de ser amb mandat imperatiu, és a dir, amb poders limitats i revocables a voluntat dels electors, i amb l'obligació de donar-los compte dels seus actes. Aquesta representació havia de ser incompatible amb qualsevol altre càrrec o retribució oficial o de les grans empreses, i acabat el mandat haurien d'estar alguns anys sense poder acceptar ni càrrecs ni títols honorífics.

A Pedreny no se li escapava que ja no es podia pretendre la divisió entre estaments, com en les assemblees de l'Edat Mitjana, perquè en la

78. *El Correo Catalán*, 26 de juny de 1916.

societat moderna l'aristocràcia havia perdut el vigor d'altre temps, però, en canvi, el comerç i la indústria havien adquirit un paper de primer ordre i també la classe obrera era un factor importantíssim. Tots aquests sectors havien de tenir representació a les Corts per poder defensar els seus respectius interessos.

Per tant, concloïa Pedreny, el tradicionalisme era un partit eminentment popular, perquè confiava l'administració de la cosa pública a les forces vives del país, a tots i cadascun dels elements que componien la jerarquia social, i aquesta era la base de la vertadera justícia i igualtat i, per tant, de la «cristiana democràcia» que proclamaven els tradicionalistes (fixem-nos en l'ordre de les paraules «cristiana democràcia»).

El parlamentarisme modern, en canvi, malgrat la seva pretensió de fonamentar-se en aquelles assemblees medievals que, en el període que podríem anomenar constituent, tenien per objecte establir el poder de dret, fent-lo sortir de la força i transformant-lo en autoritat legítima, feia justament el contrari d'aquelles assemblees. Partint d'un estat ja constituït d'organització política, les forces socials es movien centrífugament, empeses per l'esperit revolucionari que les agitava i mantenia en lluita constant i les portava a l'anarquia i a la dissolució. Les modernes Corts parlamentàries representaven un poder en lluita i concurrència perpètua amb altres poders, cadascun dels quals tendia a prevaler sobre els altres. L'origen del parlamentarisme modern, Pedreny no el trobava en institucions d'altres èpoques, sinó en l'esperit revolucionari. El parlamentarisme es convertia –deia Pedreny– en una ridícula farsa que buscava el seu suport en la llei de les majories, que mai pot ser llei des del moment que la veritat no és producte de la força brutal del número, sinó de l'adequació de la cosa a l'enteniment.⁷⁹

5.10. *L'autocrítica de Josep Pedreny*

Al llarg d'aquesta sèrie d'articles, Pedreny exposà d'una manera entenedora la doctrina del carlisme. Tots els punts principals de l'ideari tradicionalista estaven continguts en aquests escrits. En el darrer, Pedreny feia una severa autocrítica. Observava que els carlins, molts cops, es queixaven que els anomenats «catalanistes» els haguessin arrabassat la bandera i es

79. *El Correo Catalán*, 23 de juny de 1916, 1.

presentessin davant el poble proclamant el principi de l'autarquia regional contingut en el credo tradicionalista i defensat pels seus partidaris molt abans que la Lliga Regionalista, abans que les Bases de Manresa, i fins i tot abans que el Renaixement literari, iniciat a mitjan segle XIX, i que tingué per resultat immediat el restabliment dels Jocs Florals.

Ens queixem, deia Pedreny, però sense raó perquè, malauradament, durant molts anys, els carlins hem descuidat la propaganda dels principis regionalistes i hem deixat el camp abandonat a uns altres que l'han sabut conrear millor que nosaltres i per això, ara en cullen fruits abundants. És clar, seguia Pedreny, que el pla en el qual se situava la Lliga, l'afavoria molt per fer prosèlits, perquè practicava una política d'ample base en la qual hi cabia:

«...des del sectario hasta el católico sin rey ni Roque, que subordina lo principal a lo accesorio, esto es, las conquistas espirituales o de las ideas a alguna ganga o beneficio en el orden económico, y, en cambio, nuestro camino, al igual que el de la eterna salvación, es muy estrecho y sembrado de abrojos...

No hemos educado convenientemente al pueblo; no le hemos enseñado en materia de fuerismo todo lo que tenía y tiene derecho a saber, y en vez de dedicarnos a esta misión altamente patriótica y beneficiosa para la gran Comunion Tradicionalista, nos hemos entretenido en luchas bizantinas, sin parar mientes en los ataques que daba a nuestra fortaleza y en el terreno que poco a poco iba conquistando el adversario político. Hora es de que enmendemos pasados yerros...»⁸⁰

VI. CONCLUSIONS

Hem dedicat força temps a la lectura dels articles d'opinió d'*El Correo Catalán* des de l'any 1903 fins a l'acabament de la Gran Guerra, també hem consultat bibliografia sobre l'època. Aquestes lectures ens han suscitat algunes reflexions.

Per exemple, Bonet i Baltà i Casimir Martí, en la seva obra *L'integrisme a Catalunya*, tan magníficament documentada i de lectura imprescindible

80. *El Correo Catalán*, 10 de juliol de 1916, 1.

per a l'estudi de les polèmiques entre catòlics, sostenen la tesi que Torras i Bages volgué fer del catalanisme una alternativa al carlisme i a l'integrisme. Diuen

«En els escrits esmentats [La tradició catalana i El clero en la vida social moderna], l'escriptor vilafranquí féu una aportació de caràcter ètico-històric i oferí el marc ideològic de referència dins el qual pogueren moure's posteriorment els catòlics amb voluntat d'intervenir en la vida pública de Catalunya, sense supeditar-se als plantejaments doctrinals i polítics del carlisme o de l'integrisme».

Si els catòlics no s'havien de supeditar als plantejaments doctrinals dels carlins, els plantejaments del tradicionalisme, que en definitiva eren els que sempre havia defensat l'Església, a quins plantejaments doctrinals s'havien de supeditar? Als dels liberals, potser, en la seva versió moderada?

Aquells intents, per part d'algun exponent de la jerarquia de l'Església, de voler fer del catalanisme un moviment per superar les divisions entre catòlics, aquella mena de *ralliement* que, en el fons, el que significava és que els carlins havien de renunciar als seus principis, en aquells moments estaven condemnats al fracàs. Només cal llegir *El Correo* per adonar-se'n. Els carlins s'havien passat tot el segle XIX en peu de guerra i vessant la seva sang per defensar unes idees; per força havia de resultar pràcticament impossible fer-los passar per aquell adreçador. Però la realitat és que es va establir una mena de cordó sanitari entorn dels carlins i si no es va aconseguir del tot fou perquè el carlisme era un moviment socialment transversal i amb molta implantació especialment en determinats territoris, els territoris que el tradicionalisme anomena «forals» (Catalunya, Navarra i País Basc).

Salta a la vista també una relació molt diferent envers els carlins per part de la jerarquia i per part del clergat. Una amplíssima majoria dels sacerdots catalans eren subscriptors d'*El Correo* i li donaven suport en totes les seves campanyes amb gran entusiasme. No passava el mateix amb els bisbes. Aquesta diferència té sentit si pensem en la institució que tenia la regalia de proposar els bisbes.

S'entén la preocupació dels bisbes per la situació del catolicisme, les seves inquietuds pastorals, però això no treu que a la llum de tots aquests articles, discursos, documents, arribem a la conclusió que l'actuació de la jerarquia eclesiàstica en el tema del carlisme fou molt perjudicial per aquest moviment. El cert és que els bisbes, en el període de la Restau-

ració, es van acomodar amb el liberalisme moderat o conservador i van pretendre d'apropar el carlisme a aquell sistema, però això era tant com voler ajuntar l'aigua amb l'oli.

En honor d'*El Correo* i dels carlins hem de dir que, des de les pàgines del diari, mai no es formulà cap crítica envers la jerarquia, sinó que sempre es manifestà un respecte total i absolut i la defensaren moltes vegades. És el cas de l'article del dia 8 de juny de 1916. El periodista, que signava amb el pseudònim *Wifredo*, exposava que en la festa de la «Unitat Catalana», Cambó es referí a les relacions entre l'Església i Catalunya «*con la misma ligereza con que la política de la «Lliga» evoluciona de Maura a Canalejas y de Dato a Romanones*». Cambó, en aquell acte, havia dit que uns anys enrere a Catalunya gairebé tot l'episcopat era català i en aquells moments (1916) casi no quedava cap bisbe de la terra. Cambó afirmava que semblava com si l'Església estigués al servei d'un Estat enemic, contribuint també a la desnacionalització de Catalunya. L'article d'*El Correo* protestà contra aquestes paraules argumentant que, fossin d'on fossin, els bisbes el que buscaven era el bé espiritual dels fidels i no la seva «descatalanització» i posava molts exemples per demostrar que les coses no eren com deia Cambó; es remeté especialment a «*aquel gran Congreso Litúrgico de Montserrat, una de las afirmaciones más catalanas y severas que en su gloriosa historia haya podido hacer la Provincia Tarraconense*».

L'article remarcava també que l'Església actuava segons uns criteris que no tenien per què coincidir amb els de Cambó.

En realitat, la idea que planava en tot l'article era la de posar de manifest com Cambó i la Lliga mostraven una gran preocupació per la «descatalanització» de Catalunya i molt poca per la «descatolització», quan la primera era conseqüència de la segona.

Aquest era l'argument omnipresent a les pàgines del diari quan tractava la qüestió del catalanisme «indiferent» en matèria religiosa. *El Correo* pronosticava que aquest catalanisme indiferent amb la religió, amb el temps, acabaria convertint-se en un catalanisme hostil a la religió. El vents de la història no han bufat a favor dels principis d'*El Correo Catalán*, però tant el diagnòstic com el pronòstic no anaven del tot desencaminats.⁸¹

81. *El Correo Catalán*, 8 de juny de 1916, p. 1.

JOSEP PEDRENY DAVANT LA GRAN GUERRA (1914-1918)

Ramon M. RODON GUINJOAN

RESUM: La Gran Guerra representà un fort entrebanc pel carlisme tota vegada que, existint molts arguments de pes per restar en la més estricta neutralitat, Mella va decantar el partit enver una germanofilia exagerada. La reacció de Don Jaume, en acabar la contesa, deixant-se influir, també exageradament, pel seu secretari, Melgar, que havia estat sempre un francòfil visceral, comportà l'enfrontament del rei i de Mella amb la subsegüent escissió dels seguidors del segon i una gran desvitalització de l'activitat del carlisme. El traspàs de Don Jaume i l'adveniment del seu oncle, Don Alfons-Carles, com a rei a l'exili, comportà una reunificació vigorosa del carlisme i un gran increment de la seva militància activa. Josep Pedreny, malgrat haver estat germanòfil, obeí les instruccions de D. Jaume igual que molts altres caps carlins que temien que si s'afeblia el principi dinàstic el partit en sortiria perjudicat per manca d'un criteri que orientés l'acció del partit.

PARAULES CLAU: Josep Pedreny Matheu, Don Jaume de Borbó, Francisco Martín Melgar, Juan Vázquez de Mella, *El Correo Catalán*, germanòfils, aliadòfils

ABSTRACT: World War 1 represented a setback for Carlism because in spite of many strong arguments to maintain strict neutrality, Mella steered the party towards an exaggerated Germanophilia. At the end of the contest, the reaction of Don Jaime de Borbón, having been greatly influenced by his secretary, the visceral francophile Count of Melgar, resulted in the confron-

tation between the king and Vázquez de Mella; the consequent schism of the followers of the latter; and a marked diminution of active Carlism. The death of Don Jaime and the advent of his uncle Don Alfonso-Carlos I as king in exile, resulted in a vigorous reunification of Carlism and an increase in his active militancy. Josep Pedreny, despite being a Germanophile, obeyed the instructions of Don Jaime as did many other Carlist leaders who feared that if the dynastic principle were weakened the party would be prejudiced by a lack of criteria to guide its activities.

KEYWORDS: Josep Pedreny Matheu, Don Jaime de Borbó, Francisco Martín Melgar, Juan Vázquez de Mella, *El Correo Catalán*, germanophiles, aliadophiles.

1. ALIADÒFILS I GERMANÒFILS

La Guerra Europea fou un esdeveniment bèl·lic de primera magnitud, com la Humanitat no n'havia vist abans mai cap, que vingué delimitada per dues fites que bé podem considerar com a fatídiques: el 28 de juliol de 1914, quan Àustria declarà la guerra a Sèrbia, i l'11 de novembre de 1918, quan Alemanya es veié obligada a acceptar un armistici, preludi de la Pau de Versalles (1919), la qual, tenint en compte les condicions immotivadament severes que li imposaren els vencedors, no seria sinó l'anunci d'una situació internacional, tensa i curulla de desitjos de revenja per part del Reich alemany, que desembocaria, disset anys més tard, en el inici de la Segona Guerra Mundial (setembre de 1939) de conseqüències més funestes encara que la Primera.

En el transcurs d'aquells quatre anys de guerra (1914-1918), lluitaren abrandadament i d'una forma cruel i immisericorde, dos grans blocs de potències bel·ligerants que, fins l'estiu de la darrera anyada, deixaren en un profund interrogant quin dels dos podria alçar-se finalment amb la victòria.

D'una banda, s'alineaven els anomenats Imperis Centrals (Alemanya i Àustria), amb Bulgària i el suport de Turquia; de l'altra, França, Gran Bretanya, Rússia, Bèlgica, Sèrbia, Itàlia (des del 1915), els Estats Units (des del 1917), i, finalment, el Japó.

I és que, en realitat, des de la Pau de Westfalia, que a mitjan segle XVII posà fi a les guerres de religió a Europa, vençudes les potències que havien defensat la causa catòlica (l'Imperi i la Monarquia Hispànica dels Habsburg) enfront de les que postularen la de la Reforma Protestant,

l'esperit, evolutiu i obert, que guiava la filosofia política de la Cristiandat, declinà davant les noves idees que anunciaven la Il·lustració, preludi de la Gran Revolució de 1789. I a partir d'aquell moment les cobejances de les grans potències no conegueren, en el fons, cap altre nord més que el fals ideari del propi engrandiment o el de la difusió de les idees revolucionàries. I dintre aquest context (interromput solament per les romanalles de l'esperit tradicional que encara guià, en bona part, la motivació de les guerres contra la França napoleònica) cal situar, en el fons, les causes de la Gran Guerra.

Sense la Primera Guerra Mundial no s'hagués produït mai la Revolució d'Octubre de 1917 a Rússia, ni el triomf del comunisme en tants països; tampoc hagués estat possible la victòria del nazisme a Alemanya, ni la del feixisme a Itàlia. És a dir, sense aquella follia col·lectiva del 1914 al 1918, la història de la humanitat entre la dècada de 1920 i la caiguda del mur de Berlín a les darreries de la dècada dels 80, hagués estat una altre i potser la societat del primer món, almenys l'europea, hagués gaudit d'una possibilitat d'autorregenerar-se, des del seu propi si, revisant la història dels segles XVIII i XIX a benefici d'inventari i tornant, progressivament, a una forma natural i cristiana d'entendre l'organització i el govern dels pobles.

En el transcurs d'aquells quatre anys fatídics, solament els estats escandinaus, Espanya, Holanda i Suïssa pogueren salvaguardar la seva neutralitat; almenys en el sentit de restar com a països no bel·ligerants, per més que, fins i tot en el si de les seves estructures socials i polítiques, es formessin dos corrents d'opinió contraposats, integrats per aliadòfils o germanòfils, que solament d'una manera molt genèrica podrien confondre's amb "esquerres" i "dretes", perquè, en tots dos bàndols, fóra fàcil destriar-hi nombroses i importants excepcions.

A Espanya, aquestes opinions contraposades assoliren caràcters aferisats i el mateix succeí en el si del carlisme, fenomen del qual ara haurem d'ocupar-nos d'una manera especial.

Sobre les simpaties o antipaties manifestades a Espanya, a favor o en contra dels dos blocs bel·ligerants, començarem per referir-nos al que succeí a Catalunya, on es manifestà, des del primer moment, un important sentiment aliadòfil. No és ara el moment d'exposar, amb detall, les concrecions que aquest corrent d'opinió tingué durant els quatre anys de guerra, perquè és matèria prou coneguda, sobre la qual hi ha suficient bibliografia i molts testimonis en hemeroteques públiques i privades. És per això que ens limitarem a referenciar els esdeveniments més significatius en què cristal·litza l'aliadofilia catalana.

1.1. *Intel·lectuals catalans viatgen a Perpinyà*

El primer fou el desplaçament que féu a Perpinyà un grup nombrós de personalitats per visitar els hospitals de sang de l'exèrcit francès i dur a terme una sèrie d'actes de confraternització amb les autoritats gal·les de la zona (12-14 de febrer de 1916). Entre les personalitats, hi podem destacar les següents: Àngel Guimerà, Apelles Mestres, Pompeu Fabra, Santiago Rusiñol, Josep M. Sert, Lluís Millet, Narcís Oller, Josep Llimona, etc. Així, doncs, homes ben coneguts del món de les lletres i de les arts, al costat dels quals cal fer esment, també, de Josep M. Roca, president de l'Ateneu Barcelonès, del doctor Soler i Pla, implicat a fons en la qüestió dels Voluntaris Catalans, de la que també ens haurem d'ocupar mes endavant, i del reverend Casaponce, un sacerdot francès (del Rosselló) resident a Barcelona, on oficiava de constant propagador de la "Entente" aliada entre la opinió catòlica catalana i de representant oficiós de monsenyor Juli Carsalade du Pont, bisbe de Perpinyà, fervorós propagador de la causa francesa a Catalunya, intentant despertar tothora una més que qüestionable germanor, si ho examinem a la llum de la història, entre França i el Principat.

La aliadofília catalana es nodria, doncs, majoritàriament, d'homes de centre i de centre esquerra, dirigits per membres de la burgesia que es movia en ambients intel·lectuals, acompanyats pels caps d'un catalanisme radical, esquerranós i filoindependentista, amb el suport d'alguns representants de l'opinió catòlica, dúctil a la campanya decidida d'un clergat francès que, declarada la guerra, donà mostres del "chauvinisme" més clàssic, presentant la causa de França com la del dret i la civilització.

Es tractava, doncs, d'un front proaliats que es componia de diferents tendències polítiques i matisos sentimentals i, com sol succeir en tals ocasions, la visceralitat solia predominar sobre les mateixes ideologies i aquestes, a la vegada, influïen d'una manera sovint confusa; per no parlar ja de la història de Catalunya que, moltes vegades, havia d'ésser ignorada o tergiversada per justificar determinats posicionaments. Solament en un sentit molt globalitzador i general podem afirmar que, a casa nostra, la causa dels aliats era més compartida per les esquerres i la dels Imperis Centrals per les dretes.

El Correo Catalán es va fer ressò d'aquest desplaçament dels intel·lectuals catalans a França i en un to irònic donà la notícia referint-se al "ojeo de unos francófilos". Deia el diari:

«Mucho francofilismo... pero no han sido buenos ni para organizar un tren especial y marcharse a defenderla [França] en las trincheras merendando alemanes...»

L'articulista es pregunta, retòricament, què han fet a França els excursionistes i la seva resposta és:

«... pues banquetear y discursar de lo lindo; algo así como insultar el dolor ajeno. Porque, vamos, ¡si eso es guerra...!»

Y se destapó también de lo lindo, el «padre de la Patria», Federico Rahola. Según El Noticiero Universal, recordó los días gloriosos de ayer, analizando el significado de esta lucha y combatiendo a la «Kultur» por atropelladora del principio de las nacionalidades que defiende Francia... Gazapo y gordo es llamar a Francia «defensora del principio de las nacionalidades» en el Rosellón, es decir, en el pedazo de Cataluña, que nos detenta el Estado francés... Porque si es verdad lo que allí dijo el señor Roca que «Canigó y Montserrat son los pechos de una misma madre», esa madre tiene esclavizada y anulada y arrancada su lengua por la Francia que nos la arrebatara. ¿Y esa es nación que defiende el «principio de las nacionalidades?»¹

1.2. L'arquebisbe de Tarragona, Antolín López Peláez, visita el front

El segon dels fets, al qual ens referirem, com a més significatiu de la aliadofília a Catalunya, fou el viatge que emprengué el doctor Antolín López Peláez, arquebisbe de Tarragona, al front de guerra del nord de França. Fou rebut per les autoritats civils, militars i eclesiàstiques amb els màxims honors i simpaties, en els moments més crus de la contesa i quan ningú podia vaticinar, amb objectivitat, de quin cantó s'inclinaria la sort de les armes. Això passava a les darreries del mes d'octubre de l'any 1917.

El metropolità de Tarragona i prelat de les Espanyes, visità el front de guerra a la Champagne, a Reims, i a Verdun. Evidentment, fou un gest de màxima solidaritat amb la causa aliada i, més concretament, amb la de França; al costat de la litúrgia catòlica, s'hi pronunciaren discursos patriòtics en els quals s'enaltí el valor dels qui lluitaven sota la bandera tricolor; es brindà mantes vegades per la victòria de França, etc. Amb

1. *El Correo Catalán*, 16 de febrer de 1916, 1.

tot, la presència de l'arquebisbe tarragoní tingué un to de conjunt menys agressiu, més contingut, que la dels intel·lectuals catalans de l'any anterior. El prelat parlà molt més de pau, de germanor entre tots els homes de qualsevol raça o nacionalitat. Sense amagar els seus sentiments aliadòfils, posà, en tot moment, a les seves paraules un alè d'esperança cristiana més escaient al seu ministeri episcopal que no el to que solien emprar els homes d'Església francesos, potser un xic extremosos i arriscats en els seus sentiments patriòtics.

Com reconeix Cortade, «*Tornant a casa seva, testimoni ocular i verídic, podrà explicar-ho als seus compatriotes i demanar-los que, en lloc de discussions estèrils, treballin per la pau*».²

L'opinió francòfila i aliadòfila a Catalunya era fortament abrivada per nombrosos diaris i revistes, tals com *La Publicidad*, *El Progreso*, lerrouxista, *El Diluvio* republicà, *Iberia*, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Campana de Gràcia*, *Lluitem*, *Empordà Federal*, i uns quants més. La majoria d'aquestes publicacions representaven les inclinacions polítiques de l'obrerisme republicà, d'un catalanisme liberal ancorat a la classe mitjana i de la intel·lectualitat esquerrana.

1.3. *El corrent d'opinió germanòfil*

El que recollim en els paràgrafs precedents no significa que al Principat no hi fes, tanmateix, acte de presència un important corrent d'opinió favorable als Imperis Centrals. Així el carlisme català fou, al llarg de tota la guerra, majoritàriament germanòfil (després dedicarem un apartat especial a aquest fenomen); i, amb ell, la major part de la gent de dretes i l'opinió catòlica en general que, solament en part, fou captada per la propaganda confessional dels homes d'Església francesos. Aquesta inclinació favorable a austríacs i alemanys no solament vingué reflectida a *El Correo Catalán*, òrgan de la Comunió Tradicionalista, del jaumisme, sinó també a *El Tiempo*, diari finançat pel consolat alemany i dirigit pel maurista Soler-Planas, i a *El Día Gráfico*, publicació dirigida per Felipe de Dalmasas.

També a l'hora d'assenyalar la divisòria entre francòfils-aliadòfils i germanòfils, Cortade ens dona una definició aproximativa que, possiblement, no es trobi molt lluny de la realitat:

2. Eugeni CORTADE, *Catalunya i la Gran Guerra*. Barcelona: 1969, p. 39.

«Hom pot dir que, en general i al començament de la guerra, tenint en compte naturalment totes les excepcions i matisos que una tal classificació pot comportar, l'Espanya catòlica i tradicionalista prenia partit per Alemanya i Àustria. Entre els homes d'Església, militars, carlins i gent de dretes, França, país de la Revolució, del sufragi universal, dels Drets de l'Home, de l'anticlericalisme militant fins a la vetlla de la guerra, tenia poques simpaties.

*Per contra, els seus amics eren sobretot els obrers republicans, la classe mitja, els catalanistes i la totalitat de la intel·lectualitat liberal i esquerrana. Una excepció notable i curiosa, el rei Alfons, les simpaties del qual anaven, oficiosament s'entén, cap als aliats, i que alguna vegada deia: "En España, sólo la canalla y yo somos francófilos».*³

Devem a l'amic Antonio Oliva Sala la possibilitat d'haver pogut consultar un llibre força peculiar, titulat *Amistad Hispano Germana*, imprès a Barcelona, a la Tipografia La Académica de Serra Hnos y Russell, el dia 15 d'octubre de 1916. S'hi dona una relació nominativa de totes les persones que, gaudint d'un cert relleu social, prestaren llur consentiment per tal de figurar-hi com a germanòfiles declarades. En aquest recompte, hi figuren els simpatitzants dels Imperis Centrals de la pràctica totalitat de les capitals i ciutats d'Espanya, i ve a donar-nos una idea de la importància i extensió de l'opinió germanòfila arreu del país.

Concretament, a Barcelona hi figuren 33 catedràtics, 22 doctors i llicenciats, 37 escriptors i periodistes, 14 compositors, pintors i escultors; 58 metges 26 químics i farmacèutics, 23 enginyers, 40 advocats i procuradors, 13 professors; 47 sacerdots, 128 banquers, propietaris i altres, 95 empleats de l'Estat i altres; 170 estudiants i 50 sota la sola denominació de "varis".⁴

A la resta d'Espanya, els posicionaments entre aliadòfils i germanòfils va agafar un caire que, en el fons, no divergia gaire de la panoràmica que hem descrit per a Catalunya. Hi havia, certament, algunes diferències de plantejament, però aquestes no sorgien tant dels sentiments i preferències dels diversos estaments socials o de la implantació de les ideologies polítiques en la població com del fet que, al Principat, hi jugava el factor catalanista, agullonat i instrumentalitzat per una aliadofília majoritària-

3. E. CORTADE, 7.

4. *Amistad Hispano Germana*. Barcelona 116, 29-38.

ment esquerrana; mentre que, a la resta de l'Estat, es deixava sentir la crisi del règim, el de la Restauració canovista de 1875-1876, i la constant preocupació del govern de Madrid per a mantenir un joc d'equilibris que permetés a Espanya avançar socialment i econòmic (la qual cosa es veia impossible en el cas d'adoptar una actitud obertament bel·ligerant, i no diguem ja d'entrar en la guerra) aprofitant els avantatges d'una neutralitat irreprotxable; així com també hi jugava el factor de la política nord-africana del govern d'Alfons XIII, tot considerant que no podia inhibir-se d'una qüestió que hagués deixat Espanya definitivament al marge de la problemàtica europea, encara que fos com a potència de segon ordre.

2. POSICIÓ DEL CARLISME DAVANT LA GRAN GUERRA

Per les raons exposades hagués estat lògic i natural que el carlisme adoptés una actitud d'absoluta neutralitat davant els esdeveniments bèl·lics i polítics inherents a la Gran Guerra. Les paraules de Don Jaume, contingudes en el seu Manifest de París (30 de gener de 1919), es corresponien, certament, amb la conveniència d'haver observat aquell posicionament a què ens referíem:

«El nombre que llevo, mi cualidad de Jefe de la Casa de Borbón, cuya historia milenaria está estrechamente entretrejida con la gloriosa historia de la Francia tradicional y monárquica; mi gratitud a la Rusia Imperial, cuyo uniforme me honro en conservar; mis estrechos lazos de parentesco con la familia imperial de Austria, y más aún que estas razones, mi entrañable cariño a España y mi ardiente deseo de verla alejada del conflicto mundial, me imponía la más estrecha neutralidad, y ésa es la actitud que tomé. Desgraciadamente, no fui obedecido.»⁵

Llàstima que, com hem de veure, aquestes paraules del rei arribessin tard al coneixement de la gran massa de la militància carlina, quan el mal ja estava fet i tot s'havia consumat.

Perquè el fet és que la Comunió Tradicionalista, integrada per unes nodrides masses catòliques, forals i legitimistes, no tingué notícia certa dels desitjos i de les ordres de Don Jaume fins que acabà la contesa; i que,

5. Melchor FERRER, t. XXIX, 242-243, document 19 de l'apèndix documental.

al llarg de la guerra, el carlisme, arrossegat pel verb càlid i arravatador de Mella⁶ es decantà, dintre d'un teòric neutralisme, per la causa dels Imperis Centrals, especialment d'Alemanya, en la possible victòria de la qual veien poc menys que el triomf del legitimisme dinàstic a Espanya i el rescabament dels perjudicis que França i Anglaterra havien ocasionat a la política exterior espanyola en el transcurs dels darrers segles.

Així Mella escrivia a *El Correo Español*, el 13 de setembre de 1914:

*«Enfrente de Inglaterra y de Francia, que son nuestras naturales enemigas, no encontramos otro apoyo que el de Alemania. Esta nación podía habernos dado la fuerza que a nosotros nos faltaba.»*⁷

El caràcter apassionat del món llatí portà, en aquest terreny, les coses massa lluny i a Catalunya, igual que a la resta d'Espanya, la contraposició entre aliadòfils o francòfils i germanòfils assolí cotes d'una exacerbació de totes passades improcedent.

No es pot negar que els jaumistes, aliens a les inclinacions del seu rei i ignorants de les ordres que havia donat (en la mesura que les hagués donades en el temps idoni i pels mitjans oportuns), es mostraren ardents germanòfils, creient, a més, que aquesta era l'actitud que millor afavoria els interessos espanyols i que resultava compartida per don Jaume.

Foren pocs els carlins destacats que s'inclinaren per la causa francesa o aliada, i aquests pocs, a bon segur, es posicionaren a partir de la lleialtat personal al cabdill de la tradició hispana a qui, si a Espanya servien com a Jaume III, a França desitjaven fer-ho com a Jaume I, representant de la tradició catòlica i tradicionalista de la Gàl·lia veïna, i abominant d'aquella altra tradició posterior a 1789 que era la de la Revolució, el liberalisme ultrancer, el radicalisme anticlerical, i d'un socialisme que ja apuntava cap a un futur Front Popular.

6. Juan Vázquez de Mella i Fanjul (Cangas de Tineo, Astúries, 1861—Madrid, 1928). Estudià dret. Col·laborà en *El Pensamiento Galaico* i passà aviat a la direcció d'*El Correo Español*, de Madrid. Fou elegit diputat per primer cop en 1893 i ho fou fins l'any 1916. Cèlebre per la seva eloqüència, pronuncià discursos memorables en el Congrés dels Diputats. Vázquez de Mella deixà una extensa obra política i doctrinal. La seva separació de Don Jaume fou purament ocasional i no va entrar en contradicció ni amb la seva manera de pensar ni amb el seu passat.

7. Melchor FERRER, 77.

Entre els integrants d'aquest minç sector aliadòfil o francòfil, dintre el carlisme, Melchor Ferrer destaca els següents: Valle-Inclán, Valbuena, Marichalar, Argemí, Viza, Lasuén, Font de Boter, Bertrán, Roldán, el comte de Melgar i el mateix Melchor Ferrer.⁸

2.1. *Conseqüències negatives per al carlisme de la divisió entre aliadòfils i germanòfils*

A part de les greus conseqüències polítiques internes que aquest estat de coses havia de reportar per al Carlisme, sens dubte el partit que a Espanya n'havia de resultar més perjudicat, ja durant la Guerra (1914-1918) en patí no pocs perjudicis. En primer lloc totes les energies que es destinaren a sostenir l'acusada opinió germanòfila que el caracteritzà, mancaren per a ésser destinades a la marxa ascendent que, fins al principi de la contesa, venia experimentant la Comunió, el col·lectiu jaumista. Quan l'opinió catòlica i sanament conservadora del país veia en el tradicionalisme carlí la millor de les esperances, i el jovent acudia a augmentar significativament les "Joventuts" i el "Requeté", aquella implicació desmesurada en una causa que, en darrer terme, li resultava aliena i que no comptava amb un consens absolut dintre el mateix jaumisme, vingué a resultar abans un fre per al seu desenvolupament que no una ajuda o un coadjuvant per al seu creixement.

2.2. *L'atemptat a Josep Pedreny*

En segon lloc, els homes del carlisme, tot i estar avesats als enfrontaments violents amb els escamots de les esquerres més radicals, foren ara objecte d'atacs a causa de les filies i les fòbies suscitades per llurs posicionaments germanòfils, cosa que, en definitiva, comportava un desgast estèril, perquè, al capdavant, la causa dels Imperis Centrals no significava per al carlisme quelcom essencial, ni en matèria doctrinal ni en el camp de la política estricta.

Així, la matinada del dia 11 de juliol de 1915, un grup de pistolers lerrouxistes, es presentaren als locals d'*El Correo Catalán*, aleshores en

8. Melchor FERRER, 76.

uns baixos del carrer Banys Nous núm. 16, de Barcelona, i dispararen contra els qui es trobaven a la impremta del diari.

L'objectiu principal d'aquell salvatge atemptat era la persona del cap de redacció Josep Pedreny. El periodista en sortí il·lès, però resultà ferit un treballador de la impremta, Josep Ausó, per una bala que li entrà per l'espatlla. Després d'ésser atès de la millor manera possible (afortunadament les conseqüències no foren greus), Pedreny i un altre redactor, Llopis, es traslladaren al Jutjat de Guàrdia on, després de formular la corresponent denúncia, testificaren, juntament amb altres obrers dels tallers d'*El Correo Catalán* sobre la manera com s'havien produït els fets.

L'endemà, el rotatiu carlí donava una informació sobre l'incident, amb la nota següent:

«Esta madrugada, á las tres, en el momento en que regresaba á la imprenta de nuestro periódico el redactor-jefe, don José Pedreny, en la puerta se le presentaron cuatro sujetos, los cuales preguntáronle por el director, y como nuestro compañero les dijese que á aquella hora no se encontraba el señor Junyent en el periódico, les preguntó el señor Pedreny qué querían, á lo que contestaron que deseaban un par de números del diario. Entonces, los criminales manifestaron que no querían periódico alguno, y sacando cada uno un revólver, empezaron á hacer disparos, que afortunadamente no hirieron al señor Pedreny, pero que, por desgracia, uno de los proyectiles alcanzó al cajista José Ausó, hiriéndole.

Este hecho es incalificable y protestamos enérgicamente contra el salvaje atentado de que hemos sido víctimas y que demuestra la cobardía y los instintos perversos da cierta gente, azuzada por alguien que no se atreve á dar la cara y envía á sicarios para que nos asesinen impunemente.

Conste que nosotros hemos procurado no echar leña al fuego en determinada campaña que ciertos papeluchos vienen siguiendo estos días contra los Requetés y los jaimistas en general, y conste también que, ejerciendo el derecho de legítima defensa, si las autoridades gubernativas no procuran poner coto á esos desmanes de la chusma, nosotros ya sabemos lo que tenemos que hacer, pues no estamos dispuestos, á que nuestras vidas estén, á merced de cuatro desalmados.

¡¡Asesinos!!»⁹

9. *El Correo Catalán*, 12 de juliol de 1915, p. 1

El Correo reaccionà enèrgicament contra aquest atemptat, que qualificà d'acte de covardia, atès que a les tres de la matinada a la redacció només hi quedaven modestos treballadors. *El Correo* relacionà aquest atemptat –que anava adreçat al cap de redacció, Josep Pedreny– amb la campanya que s'estava fent en preparació de l'homenatge a Blasco Ibáñez i que en realitat havia de ser un acte de propaganda aliadòfila. Feia quinze dies que la premsa radical atiaava el foc contra el requeté i els jaumins, i contra *El Correo* en particular perquè, malgrat les seves simpaties germanòfiles, es pronunciava per la neutralitat, conscient que empènyer Espanya a la guerra era abocar-la a una catàstrofe. El diari no dubtà a assenyalar l'autor moral d'aquest atemptat, que no era altre sinó Lerroux, el qual en un article escrit des de Madrid, poc abans, havia excitat els ànims dels radicals; i assenyala també els autors materials. Segons deia el diari, hi havia una Casa del Poble, coneguda com «Los Miserables» on, entre copa i copa, es posava preu al cap d'alguns dirigents carlins, i és allí on es tramà l'assalt a la impremta d'*El Correo Catalán*.

El Correo també retreia al Govern la seva inoperància davant la situació d'insegurat que es vivia i afirmava que aquesta era la raó que havia fet necessària l'existència del Requeté.

Sobre aquesta situació d'inseguretat es pronuncià també *La Veu de Catalunya*. *La Veu* opinava que els fets ocorreguts a la redacció d'*El Correo*, no eren exclusius de Barcelona i que passaven també a d'altres llocs. El que sí que era exclusiu de Barcelona –deia el diari– era la freqüència d'aquests fets, la indiferència amb què els judicava la massa dels ciutadans i la tolerància de les autoritats que havien de vetllar pel manteniment de l'ordre. I encara, el que *La Veu de Catalunya* trobava més greu era la declaració governativa segons la qual es tractava d'un fet de poca importància. L'articulista ho manifestà així:

«Trist és que quatre homes, escoltats per una cinquantena, hagin assaltat un domicili a trets d'arma de foc, trist és que un pobre obrer tingui en perill la vida per haver-lo atravesat una bala, però tant o més trist que això, és veure com el representant a Barcelona del Poder executiu, considera el fet com una cosa vulgar, justificant amb això els successos de la mateixa llei que han ocorregut fins avui i els que ocurrerán encara si el seny no s'imposa i si no's trenca d'un cop aqueix encadenament de represalies que es fa cada dia més difícil de poder aturar.»¹⁰

10. *La Veu de Catalunya*, edició del matí, 12 de juliol de 1915, 1.

2.3. *Altres perjudicis per al carlisme*

La Gran Guerra, per altra banda, encara havia de reportar més perjudicis al carlisme. Melchor Ferrer qui, per la seva gran implicació en el conflicte i pel seu tracte personal amb Don Jaume, del qual sempre fou home de la màxima confiança, coneixia molt bé tots aquets avatars, explica un fet poc divulgat i que, sens dubte, havia de tenir prou importància per al futur de la Comunió: en els primers dies del conflicte armat, Don Jaume es trobava al seu castell de Frohsdorf i allí tingué lloc una reunió per a tractar del posicionament que havien d'adoptar els prínceps carlins de la Casa de Borbó.

Malgrat que sobre les opinions i sentiments allí manifestats sembla que se n'han donat versions contradictòries, la mateixa dinàmica dels esdeveniments ens en pot oferir una idea força clara: don Jaume mostraria les seves simpaties per la causa franco-aliada, igual que la comtessa de Parma i llurs fills, don Sixte i don Francesc Xavier (que lluitaren, com a oficials, a l'exèrcit belga), mentre que don Alfons-Carles i la seva esposa, Maria de les Neus, es decantarien envers els Imperis Centrals. Tot i que el 1936 don Alfons Carles va designar don Francesc Xavier futur Regent de la Comunió Tradicionalista Carlista, potser si la Família hagués mostrat un parer unànimе el 1914 la solució successòria podria haver-se resolt amb més temps i ponderació, cosa que hauria reportat a la causa carlina avantatges notoris, sobretot a la vista dels resultats sorgits de la precipitada sortida de darrera hora.¹¹

3. LA DERROTA DELS IMPERIS CENTRALS

No és el nostre objectiu descriure aquí les vicissituds del curs de la guerra, però el fet cert és que s'havia mantingut indecisa al llarg de quatre anys i no començà a presentar un signe clarament favorable als aliats fins que els Estats Units d'Amèrica hi entraren, posant al costat de l'"Entente" tot el seu gran potencial en homes, diners i material. Si bé l'ofensiva alemanya a la primavera-estiu de 1918 aconseguí de fer trontollar l'aparell militar anglofrancès, com diu molt bé Vicenç Vives, en un relat precís i objectiu, aquell exèrcit restà fortament debilitat pel seu propi esforç, sense

11. Melchor FERRER, 77-78.

possibilitats de contrarrestar per més temps la superioritat manifesta de mitjans que, en tots els ordres, gaudia l'adversari.

«...En su tercera ofensiva, los alemanes avanzaron de nuevo hasta el Marne. Un cuarto ataque sobre Lassigny no tuvo tanto éxito, ya que el contraataque aliado fue enérgico y decidido. El ejército del Reich había dado de sí todo lo que podía rendir. Cuando Ludendorff lo aventuró en una quinta ofensiva sobre el Marne, la batalla (15 de julio al 2 de agosto) se resolvió esta vez favorablemente para los aliados. Sólo cabía ya el recurso de operar a la defensiva.»¹²

L'11 de novembre de 1918, els delegats alemanys van haver d'acceptar les dures, i injustes, condicions imposades pels polítics de l'"Entente", signant l'armistici al bosc de Compiègne. Tots els aliats d'Alemanya ja havien signat, altres armistícis o capitulacions. El rigor d'una pau imposada a l'Imperi alemany, quan encara no havia vist sobrepassada cap de les seves fronteres, portà, com ja hem dit, a posar els fonaments de la Segona Guerra Mundial.

3.1. Conseqüències pels carlins

La derrota final dels Imperis Centrals causà, en les masses carlines (germanòfiles en la seva pràctica totalitat), un sentiment de contrarietat i un desencís molt gran. Si hom fulleja la premsa carlina d'aquells dies, hi sent bategar ben clarament aquell estat d'ànim. Com a exemple reproduïrem una nota apareguda al setmanari carlí *El Radical*, de Reus, en un exemplar d'aquella tardor del 1918, quan Alemanya ja no podia aspirar a res més que a una pau honrosa:

*"En torno de la paz.
Después de la clara contestación del Gobierno alemán a la réplica y las preguntas del Presidente de los Estados Unidos, ha llegado la segunda nota yanqui que, es preciso confesarlo, no es tan clara ni discreta como pretende; y, a nuestro juicio, viene a establecer un*

12. J. VICENS VIVES, *Historia general moderna: del renacimiento a la crisis del siglo XX*. Barcelona, 1971, 1144.

cambio de frente, por decirlo así, en esta especie de batalla pacifista que, con general contento, se había iniciado.

Wilson, apretado por las categóricas declaraciones del Gobierno de Berlín, ha escapado por la tangente, y cuando ya todos esperábamos la constitución formal de una comisión mixta para el inmediato establecimiento de negociaciones preliminares sobre el armisticio, el presidente afirma que no le incumbe ocuparse de tal asunto para el que tendrá que ponerse de acuerdo con las comisiones de guerra interaliadas, el mando alemán. Wilson hubiese podido afirmar esto desde el primer momento y no se habría malogrado un tiempo precioso para la paz. Con esta declaración el problema de la paz vuelve a colocarse en una situación de nuevo planteamiento y por lo tanto de posible fracaso.

Al presidente de Norte-América le ha faltado lógica y valor para llevar a término su programa, o este programa era, en realidad, insincero.

Efectivamente; Wilson había establecido unas bases generales para la paz; aceptadas, pues, estas bases, nada justifica el entorpecimiento de su realidad. Y si solo era para el detalle que hacía falta una inteligencia, a ésta debían dirigirse todos los esfuerzos: o las palabras de Wilson eran por consiguiente reveladoras de una teoría circunstancial y faltas de una base racional e inmutable, o no tenía autoridad para pronunciarlas ni fuerza para llevarlas a la práctica.

3.2.- Raons del carlisme per adoptar una posició de neutralitat

El partit carlí, el jaumisme, com era més conegut en aquells moments, tenia motius remarcables per adoptar una posició d'estricta neutralitat davant els esdeveniments bèl·lics que es desenvoluparen a Europa a partir del 18 de juliol de 1914.

Hi havia, en primer lloc, el referent a l'història militar de Don Jaume de Borbó i de Borbó-Parma (per als carlins Jaume III)¹³ qui, després d'haver

13. Jaume de Borbó i de Borbó-Parma, fill del rei carlí Carles VII i Margarita, (Vevey, Suïssa, 1870- París, 1931). En 1890 ingressà a l'Acadèmia militar de Wiener-Neustadt (Àustria) i en sortí com oficial l'any 1893. L'any 1896 ingressà a l'Exèrcit rus. Prengué part en la campanya contra els boxers i en la Guerra russo-turca guanyà la Creu de Sant Wladimir. A la mort del seu pare presentà la renúncia a l'Exèrcit rus. En acabar la primera guerra mundial, a conseqüència de les disputes entre aliadòfils i germanòfils, Don Jaume

cursat els seus estudis militars a l'Acadèmia Militar Imperial de Wiener Neustadt, obtenint la nota més alta de la seva promoció, no fou admès a servir l'exèrcit austríac per oposició de l'emperador Francesc Josep, com diu Melchor Ferrer, «*completamente desviado de sus opiniones legitimistas por influencia de la Archiduquesa María Cristina, regente de España en la minoría de Alfonso XIII*».

Aquesta circumstància portà Carles VII a proposar al tsar Nicolau II que Don Jaume passés a servir l'exèrcit rus, on fou molt ben rebut pel sobirà de totes les Rússies, assolint, per mèrits de guerra, el grau de comandant de cavalleria, després d'haver participat en les guerres dels Bòxers (1900) i en la russo-japonesa (1904). A la mort de Carles VII, Don Jaume, ja rei "de iure" de les Espanyes, degué abandonar l'exèrcit rus i, en acomiadar-se de Nicolau II, aquest el nomenà coronel honorari del regiment d'hússars de Grodno, que formava part de la Guàrdia Imperial.¹⁴

En segon lloc calia prendre en consideració que Don Jaume era considerat, pels legitimistes francesos i espanyols, com a rei de França, perquè després del decés del comte de Chambord (pel legitimistes, Enric V) els drets al tron de sant Lluís venien a recaure en la rama carlina, el representant de la qual quedava com a primogènit de la Casa de Borbó i hereu inqüestionable d'aquella Corona.

Ja Carles VII, en el seu testament polític, signat a Venècia, Palau de Loredan, el dia 6 de gener de 1897, hi deixà consignat:

«Aunque España ha sido el culto de mi vida, no quise ni pude olvidar que mi nacimiento me imponía deberes hacia Francia, cuna

publicà un manifest desautoritzant la Junta Central que fou replicat per Vázquez de Mella, principal exponent dels germanòfils, i que provocà la sortida de Vázquez de Mella del partit seguit per molts dirigents del carlisme. El 1925 Don Jaume publicà un manifest constatant el fracàs del Directori militar, que no havia acabat amb la Guerra del Rif i havia ferit els sentiments regionalistes en dissoldre la Mancomunitat de Catalunya i en el que posava de relleu els greus perills que podien sobrevenir en acabar la Dictadura de Primo de Rivera. Quan es proclamà la segona república, Don Jaume publicà un manifest molt mesurat i serè, acceptant els fets consumats i fent una crida als seus partidaris per col·laborar amb el Govern provisional en tot allò que no fos contrari als seus principis. Advertia també del perill del comunisme, es mostrava contrari als separatismes i afirmava la seva voluntat d'unir tots els tradicionalistes en un gran partit monàrquic. Aquesta crida fou escoltada per integristes i mellistes que s'aproparen als jaumins i s'integraren a la Comunió Tradicionalista. Mort sense descendència, el succeí el seu oncle Alfons-Carles de Borbó i Àustria-Est.

14. *Album Histórico del Carlismo 1833-1933-35: centenario del tradicionalismo español*. Barcelona, [1935], 267-273.

de mi familia. Por eso allí mantuve intactos los derechos que como a Jefe y Primogénito de mi Casa me corresponden.

Encargo a mis sucesores que no los abandonen, como protesta del derecho, y en interés de aquella extraviada cuanto noble nación, al mismo tiempo que de la idea latina, que espero llamada a retoñar en siglos posteriores.

Quiero también dejar aquí consignada mi gratitud a la corta, pero escogida falange de legitimistas franceses que, desde la muerte de Enrique V, vi agrupados en torno de mi padre, y luego de mi mismo, fieles a la Bandera y al derecho sálico.

A la par que a ellos doy gracias, desde el fondo de mi alma, a los muchos hijos de la caballescica Francia, que con su conducta hacia mí y los míos protestaron siempre de las injusticias de que era víctima, entre ellos, el nieto de Enrique IV y Luis XIV, constándome que los actos hostiles de los gobiernos revolucionarios franceses, inspirados con frecuencia por los mayores enemigos de nuestra raza, no respondían al sentimiento nacional francés.

Recuerden, sin embargo, los que me sucedan, que nuestro primogénito corresponde a España, la cual para merecerlo, ha prodigado ríos de sangre y tesoros de amor...»¹⁵

Tanmateix, tal com fa constar Melchor Ferrer:

«Apenas se supo la muerte de don Carlos, el Comité de los legitimistas franceses, bajo la presidencia del conde de Maillé, hizo público un manifiesto, en el que expresa el dolor de los franceses fieles a la Casa de Borbón por la muerte de Carlos XI, y al mismo tiempo aclamaban, conforme al derecho sálico, a don Jaime como rey de Francia.

Reunidos con don Jaime los representantes franceses, el príncipe, acompañado del conde de Millé, del de Chardonnet, del general Cathelineau y otros legitimistas, salió de París, usando el título de incógnito de Duque de Chalvet, y, como hemos visto, presidió los funerales en Varese y en Trieste.¹⁶

15. *Album Histórico del Carlismo 1833-1933-35*, 264-265.

16. Melchor FERRER, 27. El rei carlí Carles VII pels legitimistes francesos era Carles XI.

En tercer lloc, Don Jaume era cosí germà de doña Zita de Borbó-Parma, la qual, com a esposa de Carles II d'Habsburg, nebot i hereu de Francesc Josep, fou a partir de 1916, Emperadriu d'Àustria i reina d'Hongria.

En quart lloc, atenent-nos als fets concrets i no al que en omençar la Gran Guerra molts carlins poguessin pensar, el cert és que les relacions entre els reis carlins i l'Imperi alemany, sorgit de la derrota de Napoleó III a Sedan, el 1870, mai havien estat estretes i cordials. Possiblement Bismarck no va perdonar mai a Carles VII la petició que feu al govern francès, en esclatar aquella guerra, de poder seguir-la anant destinat a una divisió de l'exèrcit napoleònic, com a observador, per tal de perfeccionar llurs coneixements militars i, potser, tenir ocasió de distingir-se. No és que Don Carles sentís, des d'un prisma ideològic, cap simpatia pel "Segon Imperi", però, jove com era, és possible que desitgés mostrar a França que els prínceps representants de la causa legitimista no oblidaven la sort de la nació en aquells moments de dificultat.¹⁷

És el cas que en la tercera guerra (1872-1876), Bismarck oblidant l'antiga política filocarlista de les anomenades "potències del nord" (l'Imperi, Prússia i Rússia) en els dies de Carles V i Carles VI, no féu res per afavorir la causa de Carles VII, ans al contrari prengué una actitud favorable a Cánovas; política en la qual havia de perseverar sempre, com es veié quan el kàiser Guillem II nomenà Alfons XII coronel del Regiment d'Hulano 15 "Schleswig-Holstein", un dels més distingits en la guerra francoprussiana de 1870, en ocasió de la visita oficial de Don Alfons a Berlín, essent cap del govern de Madrid Práxedes Mateo Sagasta.¹⁸

En cinquè lloc, hi havia el fet, prou remarcable, que, filant molt prim, de tots els estats bel·ligerants, probablement fos el Regne Unit qui tenia un règim social i polític més semblant al propugnat per l'ideari carlí.

Molts tractadistes han atribuït la prosperitat del Regne Unit a la seva democràcia liberal i als avantatges d'haver posseït i conservat, al llarg de més de quatre centúries, un poderós i ric Imperi. En canvi, els pensadors tradicionalistes l'han atribuïda al fet que aquell país acceptà els principis de 1789 a benefici d'inventari, continuant, en el fons, la seva tradició nacional.

Així diu Rafael Gamba:

17. *Memorias y diario de Carlos VII*; prólogo, notas, biografías y apéndice de Bruno Ramos Martínez. Madrid, 1957.

18. Eusebio FERRER–María Teresa PUGA–Enrique ROJAS, *Matrimonio de amor, matrimonio de Estado: vida de Alfonso XII y vicisitudes de su reinado*. Barcelona, 1993, 286.

«No es difícil, sin embargo, concluir que esa virtud nace de haberse mantenido allí la tradición, es decir, la continuidad con el antiguo régimen, y, en gran parte, la estructura autonomista y orgánica. “los británicos –dice Baiker– no tienen una constitución escrita. Su constitución es algo que perdura en la mente de los hombres, y la parte que está escrita procede de la Carta magna que hubo de otorgar el rey Juan en época tan remota como el año 1215”. Un origen, por tanto, esencialmente distinto del constitucionalismo racional y apriorístico de la Revolución francesa.»¹⁹

I finalment, s'ha de considerar també que en la mentalitat del moment, els Imperis Centrals conservaven, per a l'opinió conservadora, una certa aurèola que els vinculava encara, a alguns dels trets més característics de l'Antic Règim, en la seva vessant més positiva. No podem negar que hi ha quelcom de cert en allò que digué Cortade:

«Hom pot dir que, en general, i al començament de la guerra, tenint en compte naturalment totes les excepcions i matisos que una tal classificació pot comportar, l'Espanya catòlica i tradicionalista prenia partit per Alemanya i Àustria. Entre els homes d'Església, militars, carlins i gent de dretes, França, país de la Revolució, del sufragi universal, dels Drets de l'home, de l'anticlericalisme militant fins a la vetlla de la guerra, tenia poques simpaties...»²⁰

La panoràmica no fou, doncs, absolutament clara, ni a Catalunya ni a la resta d'Espanya i això produí conseqüències positives o negatives, per a la globalització de la política i de la societat espanyoles, tenint en compte que els corrents d'opinió sorgits en els països bel·ligerants influïen, indirectament però eficientment, en les mesures de tot tipus adoptades per les potències bel·ligerants en el transcurs de la contesa.

3.3. Error polític de D. Jaume de Borbó

Hem d'agafar novament el fil central del nostre relat per al·ludir a les funestes conseqüències que el final de la Gran Guerra havia de tenir pel carlisme. És

19. Rafael GAMBRA, *La monarquía social y representativa en el pensamiento tradicional*. Madrid, 1954.

20. E. CORTADE 52.

aquest un tema sobre el qual s'ha escrit molt i sobre el qual no ens estendrem més de l'estrictament necessari, perquè ja ha estat prou estudiat.

El cert és que, acabada la contesa, don Jaume III, el rei carlí, va cometre un greu error polític: es deixà emportar per la fòbia del seu secretari, Francisco Melgar, envers els antics Imperis Centrals (un sentiment que a bon segur estava embolcallat per la rancúnia contra els dirigents de la Comunió que, amb la Junta Suprema al davant, havien decantat el carlisme vers la causa Austro-Alemanya), i va signar una carta-manifest, datada a París el dia 30 de gener de 1919, adreçada a tots els seus lleials, en la qual denunciava una sèrie d'irregularitats presumptament comeses pels dirigents en qui ell havia dipositat tota la seva confiança.

Les acusacions del rei podien resumir-se en dues afirmacions que contenien tota la querella que, d'una manera tan gratuïta com injusta, quedava plantejada contra la Junta Suprema i la pràctica totalitat dels dirigents carlins que, com hem dit ja, foren germanòfils en la seva pràctica totalitat.

La primera venia donada per l'afirmació que don Jaume havia quedat, al llarg de la contesa, pràcticament segrestat a Àustria i, per aquesta raó, aïllat del partit.

«Retenido en Austria tres largos años sin haber obtenido respuesta en todo ese tiempo a las repetidas cartas escritas por mí a los encargados de dirigir la opinión de nuestra comunión; privado de la lectura de periódicos españoles, he tenido que vivir dolorido y silencioso en los momentos en que más necesidad y mayores deseos sentía de comunicarme con vosotros.»

La segona contenia una clara acusació de desobediència per part d'aquells que estaven obligats a complir les ordres i les indicacions del monarca exiliat.

«Una parte de nuestra prensa, equivocadamente y contra mi voluntad, emprendió una desdichada campaña en favor de uno de los bandos beligerantes. Para arrastrar en ese sentido a nuestras nobles y honradas masas –y esto es lo que más hondamente me duele– se les ha pintado con colores embusteros mis sentimientos, haciéndoles creer contra toda verdad mis simpatías prusianas; fingiendo intimidades con el Kaiser; a quien jamás he visto y de quien sólo he recibido desatenciones y agravios, falsificando noticias y hasta documentos tan odiosos como ridículos. Contra esta campaña de mentiras y falsedades, de la que ahora me voy enterando, protesto con todas mis fuerzas.»

Pel que fa a la primera de les acusacions, era sabut que el rei carlí, en determinats moments del conflicte bèl·lic, havia residit un temps a Suïssa i que també havia visitat Berlín. Per curts que fossin aquests períodes o aquella estada restava clar que no li mancà ocasió per dirigir-se lliurement als dirigents del partit i donar-los instruccions clares i concretes sobre la política a seguir. Per tant, era ben difícil, des d'un prisma dialèctic, mantenir l'acusació de desobediència contra uns líders de la Causa que mai reberen indicacions concretes de l'abanderat de la Comunió sobre la qüestió que ara es posava sobre la taula.

Aquesta circumstància comportava el fet que tampoc resultava justificada l'acusació de desobediència que, de vell antuvi, les paraules del rei (inspirades, tot ho fa pensar, pel seu secretari el comte de Melgar),²¹ comportaven contra els dirigents de la Comunió.

En tota aquesta qüestió hi hagueren episodis difícils d'entendre, embolcallats per una boirina espessa, dintre la qual no solament podem endevinar-hi l'apassionament aliadòfil del comte de Melgar, portat fins a extrems rancuniosos i altament imprudents, sinó quelcom que alguna volta s'ha insinuat i que ens sembla força versemblant: la presència de talps infiltrats pels governs alfonsins del moment, que veieren l'ocasió de donar al carlisme una darrera andanada que fes trontollar seriosament tota la seva estructura i el seu futur.

La reacció a la carta de don Jaume no podia resultar favorable per als interessos de la Causa. En especial els membres de la Junta Suprema, igual que Mella, el gran paladí dels Imperis Centrals, se sentiren injustament acusats i ferits en el seu honor personal. Com diu Román Oyarzun:

«La Junta Suprema contestó al documento de Don Jaime con otro en el que rebatía sus principales afirmaciones. Aseguraba que durante la guerra había recibido de su Rey telegramas y cartas de felicitación

21. Francisco Martín Melgar, comte de Melgar, títol carlí. (Madrid, 1849–París, 1926). Fou col·laborador de les publicacions *El Pensamiento Español*, *La Esperanza*, *La Convicción*, *Altar y Trono*, *La Ciudad de Dios*, i dirigí el diari de Madrid *La Reconquista*. A l'inici de la tercera guerra se n'anà al Nord amb el seu germà, el qual morí de resultes d'una ferida. Francisco s'incorporà a la redacció de *El Cuartel Real* i després serví en un batalló guipuscoà. Acabada la guerra, emigrà a França i col·labora en *El Siglo Futuro*, *L'Univers* i *El Estandarte Católico* de Santiago de Xile. Desde 1888 i durant vint anys fou secretari de don Carles VII l'acompanyà en els seus viatges per Europa, Amèrica i les Índies. Durant la guerra europea es manifestà profundament francòfil. Jaime del BURGO, *Bibliografía del siglo XIX...* p. 641.

por sus campañas relacionadas con la gran guerra, de todo lo cual publicaría fotografías, si fuera preciso, para vindicar su conducta y su honra, aunque ello le causara gran dolor. Hacia otras afirmaciones, de las que se deducía que jamás, mientras duró la contienda europea, tuvo la Junta la menor sospecha de que al obrar en favor de la neutralidad y de los imperios centrales y frente a los aliados, que querían llevar a España a la guerra, hubiérase apartado ni un ápice de las normas, sentimientos e ideas de su augusto Caudillo.»

Poc abans havia escrit el mateix autor: “Todo esto es extraño y oscuro”.²²

3.4. *L'escissió mellista*

Durant unes setmanes el futur del Carlisme, com a col·lectiu polític, penjà d'un fil. La gran majoria de militants actius restava indecisa i desconcertada, Mella adoptà una actitud bel·ligerant i obertament contrària a Don Jaume, essent molts els qui el seguiren sense pensar-s'ho dues vegades; dirigents tan importants com Cesáreo Sanz Escartín, el duc de Solferino, Teodoro de Mas, Lezama Leguizamón, Ampuero, el marquès de Valdespina, Simó, etc., se n'anaren amb Mella. El carlisme dinàstic semblava abocat a la seva fi. Però aleshores *El Pensamiento Navarro* i *El Correo Catalán* sortiren, un bon dia, a la palestra, propugnant la fidelitat a Jaume III i aquest fet, d'una manera quasi providencial, consolidà el jaurisme a Navarra i a Catalunya, els territoris històrics que, sens dubte, en el global de la història del Carlisme, (juntament amb el País Basc), havien representat sempre els bastions més importants de la Causa.

Juan Ramón de Andrés en el seu llibre *El cisma mellista. La historia de una ambición política*, ve a mantenir la tesi que al gran tribú asturià la qüestió que ara estem examinant li anà molt bé per a trencar amb el rei, perquè, segons pensa de Andrés, Mella ja feia anys que projectava una unió de les “extremas derechas españolas”, (fonamentalment amb “mauristas” i “ciervistas”) en la qual el carlisme encapçalés un conglomerat de forces que permetés, als seus dirigents, “governar des de fora” per tal d'anar barrant el pas a les esquerres i reconvertir, en la mesura del possible, la monarquia de la Restauració en quelcom força

22. Roman OYARZUN, *Historia del carlismo*. Madrid, 1944 448.

semblant a una monarquia tradicionalista; i que, per tal de portar a la pràctica aquest projecte, la reivindicació dinàstica del carlisme li era un impediment.

Nosaltres no compartim la tesi de Juan Ramón de Andrés, fonamentalment per dos motius: el primer, perquè els dissenys de Mella, en cas d'haver realment existit, no havien de resultar forçosament incompatibles amb el manteniment dels drets de la dinastia carlina; i el segon, que ve a completar el primer, ens ve donat pel fet que Mella i els seus més propers col·laboradors, en afirmar que Don Jaume havia perdut la legitimitat d'exercici, intentaren que el seu oncle, l'Infant don Alfons-Carles, acceptés la pretensió a la Corona; projecte que no reeixí perquè, malgrat les indubtables simpaties del germà de Carles VII pels posicionaments mellites, el seu extremós sentit de l'honor li impedia rebel·lar-se contra el nebot, a qui considerava el seu legítim rei i senyor natural.

El mellisme, en definitiva, anà minvant, al llarg del període 1919-1931, atès que encara que Mella era home de gran cultura i un geni de l'oratória, les seves dots com a polític eren més aviat mediocres; inconstant en la tasca a desenvolupar, de temperament força bohemí, més idealista que pragmàtic i no reeixí a mantenir la unitat ideològica de les seves hosts. Aviat alguns dels seus seguidors se sentiren atrets pels cants de sirena del revival d'una nova "Unión Católica", a l'estil de les propugnades anys abans per l'abundosa saga dels Pidal i postulada ara per Herrera Oria, el futur cardenal, mentre altres, com Víctor Pradera, s'inclinaren per postulats tant poc tradicionalistes com el centralisme d'Estat, l'antiforalisme, i un autoritarisme ultrancer que poc tenia a veure amb el vertader tradicionalisme. (No fa estrany que el general Franco, en els temps del seu règim, s'avingués a prologar l'obra completa de Pradera).²³

23. Víctor Pradera y Larumbe (Pamplona, 1873-Sant Sebastià, 1936). Ideòleg i polític de pensament tradicionalista. Estudià enginyeria de camins i dret. A partir de 1909 milità en el carlisme i formà part de la minoria carlista del Congrés essent diputat per Tolosa en 1899 i 1901 i per Pamplona en 1918. Quan es produí el cisma mellista Pradera seguí Vázquez de Mella i col·laborà amb ell en la creació del *Partit Catòlic Tradicionalista*. L'any 1922 fou un dels fundadors del *Partit Social Popular* que es dissolgué molt aviat. Col·laborà amb la Dictadura de Primo de Rivera però acabà profundament decebut. Lluità contra els separatismes, publicà diverses obres de doctrina política i intervingué activament en polèmiques, mítings i controvèrsies periodístiques. El seu pensament en relació a la qüestió foral estava allunyat de la doctrina del tradicionalisme polític. L'adveniment de la Segona República motivà el seu reintegrament al carlisme. El dia 2 d'agost de 1936, fou detingut, en el seu domicili de Sant Sebastià, per quatre milicians. Un Tribunal Popular el condemnà a mort per "monàrquic i antirrepublicà". Fou afusellat el dia 6 de setembre de 1936 al cementiri de Polloe.

Tant aquest com Esteban Bilbao col·laboraren molt destacadament amb la “Unión Patriótica” de Miguel Primo de Rivera i, amb tot això, el mellisme anà perdent empenta, quedant el seu cap com a únic valedor de talla per a justificar, des d’un prisma polític i doctrinal, la supervivència d’aquell col·lectiu que l’any 1919 s’havia escindit del tronc del carlisme dinàstic i tradicionalista.²⁴

3.5. *El Correo Catalán es posiciona al costat de l'autoritat del carlisme*

El jaumisme, contràriament, de la mà d’homes com Pascual Comín, Luis Hernando de Larramendi, el marquès de Villores i Manuel Fal Conde; a Catalunya amb els Junyent, Roma, Trias i Caylà, anà reagrupant-se i sumant forces a mesura que la política vacil·lant dels darrers governs alfonsins i, a partir del 14 d’abril de 1931, les decisions governamentals d’una Segona República, francament sectària i imprudent, anava acostant al jaumisme molts catòlics i gent d’ordre que veien en la figura de Jaume III una possibilitat seriosa de redreçar la situació. Les Joventuts i el Requeté agafaven més força cada dia i, quan s’esdevingué l’adveniment de la República, podem considerar que el carlisme havia superat, en gran part, les doloroses ferides del 1919.

Hem de reiterar que *El Pensamiento Navarro* y *El Correo Catalán* foren, l’any 1919, els qui, amb llurs editorials, havien salvat el moment

24. Esteban Bilbao Eguía, marquès de Bilbao Eguía (títol concedit pel general Franco) (Bilbao, 11 de gener de 1879-Durango, 23 de setembre de 1970). Estudià Dret i Filosofia i Lletres a la Universitat de Deusto i des de molt jove milità en el carlisme. Fou regidor de l’Ajuntament de Bilbao i a les eleccions de l’abril de 1916 diputat pel districte de Tolosa, Guipúscoa, càrrec que repetí a les eleccions de febrer de 1918. Quan es produí l’escissió mellista es posicionà al costat de Don Jaume. Entre 1926 i 1930 fou president de la Diputació de Biscaia. La col·laboració amb la Dictadura de Primo de Rivera i el reconeixement de la dinastia liberal li valgueren l’expulsió del carlisme però l’adveniment de la Segona República motivà el seu retorn i l’any 1933 fou elegit diputat a Corts per Navarra. El govern de la República el confinà a Lugo. En esclatar la guerra civil fou detingut a Bilbao i empresonat al vaixell *Altuna Mendi*. El setembre de 1936, per mediació de la Creu Roja, fou bescanviat per Ernesto Ercoreca, alcalde de Bilbao, passà a la zona nacional i s’integrà a la Junta Política de la FET i de les JONS. L’agost de 1939 fou nomenat ministre de Justícia. Des de 1943 fins 1965 ocupà la presidència de les Corts espanyoles i del Consell de Regne entre 1948 i 1965. Sorprenentment, l’any 2015 els seus hereus feren donació de l’arxiu personal d’Esteban Bilbao a la Fundació Sabino Arana.

crític de l'escissió mellista i fet possible, en definitiva, la continuïtat del carlisme històric i, així, el seu posterior ressorgiment, amb força i capacitat d'atracció envers les masses catòliques i tota la gent d'ordre, que refusaven les polítiques revolucionàries i llurs temudes conseqüències.

És per això que creiem adient i necessari, en el nostre cas, reproduir l'editorial d'*El Correo Catalán* del dia 19 de març de 1919, núm. 14330, p. 1:

«A LOS TRADICIONALISTAS

Es muy pesada la carga que inesperadamente ha caído sobre nuestros hombros, y son las circunstancias en extremo difíciles para que podamos dirigirnos, sin previas consultas, a nuestros queridos correligionarios, señalándoles el camino a seguir en estos momentos, tristemente solemnes.

Aunque honrados con la confianza del Rey, no por nuestros merecimientos, sino, seguramente, por la lealtad con que en nuestra vida política hemos procedido siempre, no podemos en esta ocasión lanzarnos a una labor; que ha de ser meditada, si queremos que la acompañe el acierto, y ha de ser de colaboración de todos los buenos, si queremos que sea fecunda.

Nuestra Comunió amadísimá ha recibido recientemente rudo golpe con el proceder de algunos que, llevados por el arrebató o la ofuscación, han introducido la discordia en el campo tradicionalista. Y hé aquí que tal vez, sin apreciar el mal que pudiera originarse, y sin medir el alcance de las consecuencias, se ha lanzado en mitad de nuestras filas de cruzados la desconfianza y la duda, la sospecha y la confusión que ha estremecido a aquéllas en sus vitales organismos.

Y así, claro está que, antes de trazar líneas generales de conducta, planes de defensa o de conquista, a los leales a la Causa y al Rey, es cuando más necesitamos nutrir nuestras almas con la gracia divina, beber en las fuentes de la razón y de la justicia y fortalecer nuestros corazones para soportar los sinsabores y las penalidades de una lucha, en la que nos acompañará éxito seguro, no podemos ni debemos dudarle un momento, si la fe nos anima, si la caridad nos alienta, si la perseverancia y la voluntad no nos abandonan.

Nuestra labor, no obstante, ha empezado ya; pero sería ineficaz si todos los buenos tradicionalistas no nos prestasen su poderoso concurso, si no nos alentasen con su entusiasmo nunca desmentido y en ninguna ocasión tan necesario como en la presente.

Los que duden, que pongan el dedo en la herida que una mano, inconsciente tal vez, abrió en el cuerpo del Tradicionalismo español;

los que odien, que serán pocos, que tiendan su mirada a través de dos generaciones y fijen sus ojos en aquellos héroes y aquellos mártires de la Causa, que son gloria y honor de nuestra inmortal Bandera, que pudieran maldecir, con maldición horrenda, a los que con su proceder hagan ineficaces los grandes sacrificios que ofrendaron en el altar santo de Dios, de la Patria y del Rey nuestros cruzados.

Y a los que tenéis fe, y esperanza, y amor inmenso a lo que siempre con tesón defendisteis con sin igual entusiasmo, aguardad unos momentos a que pase el huracán de las pasiones y a que apunte en el horizonte la luz de la aurora regenerante.

Que Dios, de los grandes males con que es azotada la humanidad, sabe arrancar grandes bienes para su mayor perfección y adelanto.

Esta Junta Regional, que con carácter interino y hasta que el Rey disponga, acaba de constituirse, quiere cifrar su mayor, y aún su única gloria, en legar a la que le suceda, con la colaboración de todos los leales tradicionalistas, las bases fundamentales en que ha de asentarse la nueva organización, completa y definitiva, de la Comunion tradicionalista.

MIGUEL JUNYENT, LUIS ARGEMÍ BARTOLOMÉ TRIAS, NARCISO BATLLE, JUAN M. ROMA.»

A propòsit d'aquest editorial, que salvà el carlisme català i també, en certa manera, el de la resta d'Espanya, Ramon M. Rodon va escriure en la seva tesina predoctoral, el següent:

«Y en este sentido no cabe duda de que los hechos les dieron la razón; no podían entrar en el meollo de la disputa por cuanto les hubiese resultado muy difícil justificar la actitud de D. Jaime, actitud que resultaba casi imposible de justificar; pero dejaban bien sentado, para el futuro, que el carlismo no podía romper, a menos de incidir en un suicidio político, la estrecha trabazón que unía las masas carlistas, la ideología tradicionalista, y la reivindicación dinástica, encarnada esta última, en aquellos momentos, por la persona de Don Jaime de Borbón y de Borbón-Parma, por muchas precipitaciones y torpezas que hubiese cometido en el desempeño de lo que los carlistas entendían como la regia prerrogativa.»²⁵

25. Ramon M. RODON GUINJOAN, *Carlismo y catalanismo en Cataluña entre los años 1900 y 1936. Encuentros y desencuentros*. Madrid, 2011. Treball de recerca inèdit, 154.

Al nostre parer, Josep Pedreny i Mateu tingué una part activa en la redacció de la important nota feta pública per *El Correo Catalán*, el dia 19 de març de 1919. Al capdavant, ell era redactor en cap del rotatiu i ja hem vist que és plausible que Miquel Junyent, director del diari, cap carlí del Principat, senador i diputat a Corts en diverses ocasions, aclaparat per les seves nombroses i delicades tasques polítiques, delegués en Josep Pedreny, correligionari valuós i periodista destacat, home de la seva absoluta confiança, la concreció definitiva de molts dels textos que reflectien el posicionament del carlisme en alguns dels moments difícils pels quals passaven tant la Causa com la vida política del país.

No hem de fer aquí el relat del que fou la història de la Comunió Tradicionalista entre 1919 i 1931, perquè és un període sobre el qual ja s'ha escrit força, i és prou coneguda la destacada intervenció dels homes del carlisme en aquella època de turbulències i interessos socials i polítics contraposats que naixien de dues concepcions antitètiques en la manera d'entendre l'organització i el govern dels pobles. Els jaumistes ("jaumins" com també eren coneguts a Catalunya) estigueren sempre en primera línia, en tots els ordres, a l'hora de defensar la fe catòlica, una concepció federativa de les Espanyes i els principis de la monarquia tradicional.

Don Jaume, al llarg de tots aquests anys, no defallí ni a mantenir-se políticament ferm i doctrinalment congruent en el lloc que li pertocava en el sí de les estructures de la Causa. L'activa tasca dels dirigents que designà feren que molts espanyols vegessin en ell la possible salvació del país i els seus requetés feien respectar, al carrer, tot allò que el jaumisme es proposava de fer avançar. De tal manera que quan el dia 2 d'octubre de 1931 es produí, a París, el decés sobtat del rei foren molts, no ja dintre de la Comunió, sinó també de fora, els qui ho sentiren en el més profund de llurs cors.

Román Oyarzun digué d'ell:

«Don Jaime era un enamorado del regionalismo y de los Fueros, dentro de la unidad española. Sabía que el separatismo surgió en España como una reacción contra los abusos y la mala administración del régimen centralista impuesto por las Cortes de Cádiz y la monarquía liberal. Don Jaime, católico y creyente, seguía las huellas de su augusto padre, y en la cuestión religiosa no iba más allá de lo que el Sumo Pontífice determinara en cada momento, dispuesto siempre, dentro de la ortodoxia, más bien a la tolerancia que a la intransigencia. Fué un gran dolor que cuando tantas esperanzas des-

pertaba, desapareciera de la tierra este noble Príncipe, cuya muerte llenó de pesadumbre a tantos y tantos buenos españoles.»²⁶

3.6. El jaumisme a Catalunya

Catalunya fou un dels territoris històrics més jaumistes de tota Espanya, entre altres motius, pel fet que a casa nostra el carlisme fou sempre majoritàriament i fermament catalanista. Considerem interessant, en aquest sentit, reproduir, escollint-la entre moltes altres de les proves que podríem aportar, el següent article d'opinió:

«Resurgiment.

Manifestada primerament com un esperit idealiste dels catalans, el tornar a sa patria llurs furs i privilegis, ha resurgit actualment d'una manera xardorosa la corrent que ha guiat sempre els actes catalans, quedant palesament demostrades les ansies de Catalunya de desenrotllar i dirigir per si les seves energies e iniciatives, per a que essent grant Catalunya ho sigui també Espanya, porque al cap i al últim, existeixen llaços històrics i etnográfics qu'uneixen Catalunya ab les demás regions ibériques.

El convincent plebiscit de la casi totalitat dels ajuntaments de Catalunya, junt ab l'opinió unánim de tots els catalans en particular, sens distinció de partits ni de classes, en favor de la autonomia catalana, proba d'una manera evident que aquest problema es vital per Catalunya i que viu ab vida plétora al cor de tots els catalans, tenint-se que discutir ab les demás regions germanes ab esperit de concordia i jamai d'odi ni rencors, que podrien portar per part nostra una venjança sempre perjudicial pera tots els espanyols en general.

Lo que Catalunya demana no pot calificarse d'exigencia, per quant sols correspon a lo que te dret d'exercir sobre'ls interessos de casa seva, deixant com deixa encare al Poder central tot lo que'ls refereix a les relacions generals d'Espanya. Igual dret asisteix a les demás regions espanyoles, de lo que actualment sembla s'en donen compte devant el mirall de Catalunya, la que després de desvetllarles i orientarles per a trencar les feixugues cadenes qu'ens uneixen al centralisme, donantlos-hi un exemple 'clá i catalá' de com s'ha de fer, s'ha de veurer avui odiada i casi

26. Roman OYARZUN, 459.

menyspreuada pels espanyols aimants d'una Espanya arcaica, rutinaria i decadenta aguantada pel favoritisme. Nosaltres volém una Espanya grant, rica i activa, mes per ço es precis que les regions puguin desenrotllar i dirigir ses propies energies, que's a lo que va l'autonomia integral que demaném per Catalunya, com ho compregué molt bé Carles VII al dir aquella célebre frase avui en llabis de tots els tradicionalistes, de que lo que com a rei ens havia pres Felip V, com a rei Ell ho retornava.

JOAN FARRÉ. Esplugu de Francolí, 10 Decembre 1918.»²⁷

Quan es produí la inesperada fi de Don Jaume, el carlisme no es deixà, doncs, abatre, ans al contrari, les més que difícils circumstàncies polítiques per les quals passava Espanya i la personalitat ferma i decidida, doctrinalment irreprotxable, del seu oncle don Alfons-Carles, que el succeí assumint la feixuga càrrega de la Corona a l'exili, continuà dinamitzant la força de la Comunió Tradicionalista.

Aquell vellet venerable era recordat per tothom per la valentia i punt d'honor amb què havia defensat la Porta Pia, com a oficial de zuaus pontificis (20 de setembre de 1870). També es recordaven les virtuts humanes i militars de què tantes proves havia donat a l'Exèrcit de Catalunya i del Centre, quan el dirigí com a capità general del seu germà Carles VII, els anys de la tercera guerra (1872-1874), va saber prendre a les seves mans, amb fermesa, el govern suprem del carlisme, com a Alfons Carles I. Com que l'envigorí encara més amb el seu tacte, la seva personalitat, llurs trets biogràfics i àdhuc la seva extremosa identitat doctrinal, tot plegat el convertí en l'home providencial als ulls de tots els tradicionalistes.

Sota la seva aurèola s'esberraren els darrers vestigis de les escissions integrista (1888) i mellista (1919) i així, per primera vegada després de quaranta-tres anys, les tres branques del tradicionalisme espanyol es trobaven unides sota una mateixa bandera i un mateix abanderat. El que ve després ja queda fora dels límits cronològics d'aquest article.

Sí que hem d'assenyalar, però, com aleshores el Carlisme català va quedar notablement acrescut amb don Alfons-Carles, perquè aquest personatge conservà sempre uns vincles amb el Principat força remarcables. Melchor Ferrer ens ho posa de manifest amb aquestes paraules:

27. *El Radical. Semanario Tradicionalista* 49 (1918). (Hem deixat l'ortografia tal com l'original)

«De su estancia en Cataluña y en el Centro [Baix Aragó i part septentrional del Reialme valencià] guardó un vivo afecto a catalanes y a valencianos. Conocía muchísimos vocablos catalanes, que prodigaba en sus conversaciones, mezclándolas con el castellano. Generalmente sus secretarios y administradores fueron catalanes, pues se sentía vinculado al recuerdo de aquellos voluntarios que había visto morir bajo su mando.»²⁸

Potser per això també en el Principat quedaren, aleshores, completament esborrades totes les reticències que durant tants anys havien ombrejat el panorama del carlisme català, derivades de les antigues escissions a què hem al·ludit.

Així, en el quart aniversari del traspàs de Don Jaume, el butlletí reusenc *El Radical*, que tant s'havia distingit com a mellista l'any 1919 i subsegüents, publicava una nota al·lusiva que estimem oportú transcriure, parcialment, com a prova del que acabem d'indicar:

«El proppassat dimecres, dia 2 del corrent, va fer quatre anys que morí a París l'egregi Sr. D. Jaume de Borbón i de Borbón, tercer d'aquest nom i quint de la dinastia proscripta...

Assistí a diferents llocs de la Península durant la darrera guerra carlista entre les tropes que comanava el seu august progenitor; essent instruït més tard en l'exercici de les armes, prengué part defensant Austria i després Rússia en el conflicte d'aquesta nació amb el Japó, distingint-se sobremanera a la Manxúria, arribant a assolir el grau de Coronel dels Hússars de Grodno; acabada la guerra fixà la seva residència a Frosdorf i en morir el seu pare assumí la direcció del partit Tradicionalista. Acabada la gran guerra establí la seva casa a París a fi d'estar més en contacte amb els lleials; allí rebé la notícia del canvi de règim de la nostra pàtria, així com la visita de l'expatriat monarca, usurpador dels seus drets al soli dels seus majors.

Morí, en certa manera, de mort misteriosa i en unes circumstàncies en què la pàtria havia de menester tot el valer dels homes que, com ell, representen una garantia de bon govern i millor ordre, en totes les organitzacions estatals i quan es trobava en plena activitat, tot treballant per l'engrandiment de la nostra terra. Fou enterrat a Viareggio, en la 'Tenuta Real', capella particular de la família.

28. Melchor FERRER, p.16

Descansi en la pau del Senyor el gran patriota, el defensor de l'immortal bandera de la Tradició Espanyola, D. Jaume de Borbón i de Borbón”.²⁹

3.7. JOSEP PEDRENY ENTRE 1919-1936

En els anys que s'escolen entre 1919 i 1936, Josep Pedreny i Matheu seguí sempre al peu del canó, prestant a la causa carlina, a la qual consagrà tota una vida, innumbrables serveis, com a periodista, publicista i activista polític, sempre a primera línia, sense tenir en compte els perills i riscos que, per fidelitat al seu Ideari, havia d'assumir dia rere dia.

Desconeixem les circumstàncies en què pogué conservar la vida en els tres anys de la guerra civil, durant la cruenta persecució religiosa i política que, aleshores, tingué lloc a Catalunya; potser les privacions i angúnies que hom intueix que devia passar en aquell temps, tingueren a veure amb la seva mort l'any 1939, pocs mesos després de la victòria final de les tropes blanques, una victòria que tanta sang i sacrificis costà al Carlisme i que li havien d'ésser retribuïts amb les represàlies amb què el règim del general Franco tractà d'apagar la veu i l'actuació dels dirigents més decisius de la Comunió, almenys fins al final de la dècada de 1950 i, en definitiva, amb més o menys virulència, fins al final del mateix sistema.³⁰

Pedreny i Matheu fou un d'aquells homes valuosos i valents que, enmig de les dificultats més grans, salvaguardà les essències i la virtualitat del carlisme català, sacrificant també, quan fou necessari, alguns dels seus sentiments més vius per tal de garantir la integritat i pervivència de la Causa. Aquest fou el cas, per exemple, a la cruïlla del 1919, quan prescindí de la seva germanofília i del seu mellisme per col·laborar decisivament, amb el seu posicionament jaumista, a facilitar la viabilitat d'un carlisme unit i amb les millors possibilitats de futur.

El tradicionalisme, a Catalunya, estava en deute amb ell i aquest article ha volgut, sense desviar-se de la veritat estricta per la qual ha de guiar-se tota tasca històrica, venir a recordar-lo.

29. *El Radical. Setmanari Tradicionalista-Carlista*, 21 (1935).

30. «José Pedreny ha muerto»: *El Correo Catalán*. Barcelona, 22 de noviembre de 1939 p. 1

UN APUNT FINAL

Resulta obligat, quan hom fa referència a la Gran Guerra i a llurs repercussions a casa nostra, obliterar la qüestió dels voluntaris catalans que, al llarg dels cinc anys d'aquella contesa, ingressaren com a voluntaris a l'exèrcit francès per tal de defensar la causa aliada.

S'ha discutit molt sobre el seu nombre i s'han exposat, des de perspectives diverses, els motius que els portaren a fer-ho. E. Brousse, diputat socialista francès dels Pirineus Orientals, fent referència a ells en seu parlamentària, parlà de dotze mil. Altres autors donaren xifres superiors i, també, de més reduïdes. Estem d'acord amb E. Cortade quan en la seva obra exposa, tot inclinant-se per les xifres més elevades, la impossibilitat de trepitjar terreny segur en aquesta qüestió, atès que

«La xifra exacta de voluntaris catalans que han desfilat per la Legió i altres regiments no és coneguda oficialment. En ple parlament francès, el diputat dels Pirineus Orientals senyor Manuel Brousse, digué que foren dotze mil, i segurament que tenia bones informacions per avançar aquesta indicació. Alguns escriptors o periodistes donen xifres bastant allunyades, que van de cinc a vint mil; aquesta imprecisió es pot explicar pel fet que aquells homes, com ja hem dit, eren dispersos en diferents cossos, i que una ressenya exacta de tots ells mai no fou feta. Per arribar a establir-la, caldria resseguir les llistes de nombrosos regiments, cosa que exigiria naturalment una tasca molt llarga.»³¹

Altres autors que hem consultat, com ara Joan Esculies i David Martínez Fiol, es mostren molt més cautelosos pel que fa al nombre real de voluntaris i es fàcil de comprendre que aquesta fóra una discussió sense fi, perquè, en últim terme, hi havia els catalans del Rosselló que, com a ciutadans francesos, foren mobilitzats per l'exèrcit del seu Estat; també molts combatents procedents d'Algèria que, descendents de catalans o valencians que hi havien emigrat, per diferents motius, des de mitjan segle XIX, tenien cognoms catalans i, finalment, voluntaris procedents de l'Amèrica del Sud o de la resta d'Espanya que conservaven igualment cognoms catalans. I no té res de particular que, al llarg de la guerra, n'hi haguessin alguns que tractessin de fer prevaler llurs cognoms per poder gaudir

31. E. CORTADE, p. 58-59.

dels presents i ajudes que el Padrinatge o el “Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans” enviaven des de el Principat.³²

Pel que fa referència a la seva procedència política ens atensem més a allò que ens diu Cortade, malgrat escriure en un to que, al nostre entendre, resulta excessivament romàntic i generalista:

«Molts d'ells eren antimilitaristes, republicans d'acció, catalanistes intransigents, federalistes; altres (pocs) eren tradicionalistes, i altres de partits socials extremistes; tots, però, eren solament voluntaris per la durada de la guerra, això és, fins a la fi.»³³

Pensem que ni l'autor ni ningú sap, a dia d'avui, el nombre dels jaumistes que anaren com a voluntaris per a servir el seu senyor natural, el seu rei, que ho era, “de iure” a Espanya per als carlins, i a França per als legitimistes francesos. Però tot i no saber-ne el nombre, el seu gest potser mereix una altra estimació que aquest “pocs”, que indubtablement devien ésser menys que la resta, no ho discutim, però acceptant sempre que, a hores d'ara, no poden ésser comptats, com tampoc ho poden ésser els altres, aquells que desperten en l'autor tantes simpaties i lloances. El que s'ha de remarcar és que entre els voluntaris catalans hi havia jaumistes, i la resta queda circumscrita al terreny de les especulacions. A l'obra de Joan Esculies i David Martínez Giol, s'hi fa una tangencial referència a alguns voluntaris que bé podien ésser carlins: Pedro Ochoa, amic de Melchor Ferrer, i Luis Álvarez, qui manifestà haver militat, abans de la guerra, en el Partit Tradicionalista de Barcelona. Sempre referents esparsos, dades soltes, que resulten indicatives però no determinants, tota vegada que, entre la historiografia carlina, s'han conservat molts pocs referents d'aquesta matèria.³⁴

El cert es que no pot negar-se el fet que, dintre del carlisme, hi hagué un corrent d'opinió aliadòfila, que sovint destacà més per la importància de llurs membres (com es el cas del mateix Melchor Ferrer) que no pel nombre dels seus integrants, perquè ja hem posat en relleu com, en el si de la Comunió, les masses militants foren, durant la guerra, decididament partidaries dels Imperis Centrals. Aliodòfil esclarit fou, per exemple,

32. Joan ESCULIES, i David MARTÍNEZ GIOL, *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Barcelona, 2014, 177-179.

33. E. CORTADE, 58.

34. Joan ESCULIES, i David MARTÍNEZ GIOL, 114.

Jaime de Lasuen, de qui Melchor Ferrer diu, en nota a peu de pàgina del volum XXIX de la seva meritòria *Historia del Tradicionalismo Español*, el següent:

«Jaime de Lasuen, conde de Lasuen. Hijo del que fue secretario de la Reina Doña Margarita. Estudió en París, donde se licenció en letras. Durante la guerra europea se alistó en 1914 en la Legión Extranjera, sirviendo en el Tercero Extranjero, siendo herido en la batalla de Champaña en 1915. Declarado inútil para el servicio militar, esto no impidió que en 1936 fuera a España y sirviera en Requetés como oficial. Había publicado diversos trabajos literarios con el seudónimo 'Jacques La Seyne'. Falleció en Lisboa en 1943, después de servir en la Resistencia francesa.»³⁵

Però, tal i com era de preveure, el Govern francès, al servei d'un centralisme jacobí, com ho havien estat sempre els sorgits de la Gran Revolució de 1789, no volgué ni entrar a debatre la qüestió. Si ja al principi de la contesa es negà la possibilitat d'integrar en una sola unitat militar tots els voluntaris catalans, així com la d'enlairar en combat la bandera quatrribarrada, ¿com es podien esperar suports molt més importants un cop acabada la guerra? El Govern francès es limità a uns quants somriures de circumstàncies i a atorgar la Legió d'Honor a alguns dels intel·lectuals i polítics catalans que més s'havien destacat per la seva aliadofilia, però res més. Uns intel·lectuals i polítics que, de ben segur, deuriem sentir sobre les seves consciències l'esterilitat de tanta sang catalana vessada per una causa que, com es posà de manifest a l'hora de la veritat, en res havia de beneficiar les legítimes aspiracions del poble de Catalunya per tal d'assolir una autonomia política més gran.

35. Melchor FERRER, 76.

ELS CAPUTXINS DE CATALUNYA ENTRE LA DICTADURA PRIMORIVERISTA I LA SEGONA REPÚBLICA

FRA VALENTÍ SERRA DE MANRESA, OFMCap

RESUM: Amb fonts inèdites d'arxiu, l'autor presenta quin fou el capteniment dels frares caputxins de Catalunya durant els anys de la dictadura primoriverista (1923-1930) i quines foren les dificultats que sofriren aquests religiosos per poder viure llur vida institucional i fraterna durant el període de la Segona República (1931-1936), just a la vigília de l'esclat de la terrible persecució religiosa i guerra civil que assolà Catalunya (1936-1939).

PARAULES CLAU: Dictadura, catalanisme, Segona República, anticlericalisme, caputxins.

ABSTRACT: With unpublished sources of archives, the author describes the capuchin friars of Catalonia during the years of the Primoriverist dictatorship (1923-1930) and what were the difficulties that these religious men suffered in order to live their institutional life and fraternal during the period of the Second Republic (1931-1936) just on the eve of the outbreak of the terrible religious persecution and civil war that hit Catalonia (1936-1939).

KEYWORDS: Dictatorship, Catalanism, Second Republic, anticlericalism, Capuchins.

1. A TALL D'INTRODUCCIÓ

En aquest article exposem, ajudats de fonts inèdites d'arxiu, quin fou el capteniment dels frares caputxins durant els anys de la dictadura primoriverista (1923-1930) i, també, les dificultats que sofriren aquests religiosos per poder viure llur vida institucional i fraterna durant el període de la Segona República (1931-1936), poc abans de l'esclat de la terrible persecució religiosa i guerra civil que afligí Catalunya (1936-1939).

2. ELS FRARES CAPUTXINS DURANT EL GOVERN DEL DIRECTORI MILITAR

Comencem assenyalant¹ que en la darrera etapa del regnat d'Alfons XIII, el septenni que va del 13 de gener de 1923 al 23 de gener de 1930, governà l'Estat espanyol un directori militar presidit pel general Miguel Primo de Rivera, el qual suspengué el règim constitucional per mirar de restablir l'ordre públic, «la moral i la justícia»² i, sobretot, per tal de promoure en els territoris de Catalunya un procés repressiu de «saneamiento y extirpación de malas doctrinas antipatrióticas.»³ Amb la dictadura s'implantà la censura i foren prohibits els partits polítics, els sindicats, l'ús públic del català i de la senyera. La Mancomunitat de Catalunya fou suprimida,⁴ àdhuc els *Pomells de Joventut*, que havien estat fundats per

1. Les principals sigles emprades són: AGRoma (: Arxiu General dels Caputxins); APCC (: Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya); AVicep (: Arxiu de la Vicepostulació dels caputxins); APCNav (: Arxiu Provincial dels Caputxins de Navarra); ASVat (: Arxiu Secret Vaticà); ASTar (: *Analecta Sacra Tarraconensia*); BHC (: Biblioteca Hispano-Caputxina); EstFr (: *Estudios Franciscanos*).

2. Una de les publicacions periòdiques d'orientació catòlica de més divulgació, el dia 22 de setembre de 1923 ho legitimà amb aquests termes: «El general D. Miguel Primo de Rivera, Presidente del Directorio Militar, que al cambiar radicalmente una organización política putrefacta, se presenta al Pueblo Español como paladín de la justicia, de la moral y del bien público»; *La Hormiga de Oro* XL (1923), p. 601-609: «Contra la política que deshonoró España».

3. ASVat, *Nunziatura di Madrid* 836, f. 357-363: carta de Miguel Primo de Rivera al nunci Federico Tedeschini (Madrid, 5 maig 1926) doc. 2275.

4. El diari *La Veu de Catalunya* se'n va doldre a través d'una nota-editorial en contra de la dictadura que signaren els diputats de la Mancomunitat: «Davant la imminent substitució dels Diputats que componen actualment les Diputacions Provincials i, per tant, la Mancomunitat de Catalunya, aquests, reunits el dia 11 de gener de 1924 al Palau de la Generalitat, declaren el seu convenciment que els organismes públics han d'ésser governats i dirigits per homes fills del sufragi. Declaren i prometen, igualment, que no intervindran en la governació

Josep M. Folch i Torres l'any 1920, van ser clausurats per un decret del general esmentat. El febrer de 1924, els caputxins del santuari barceloní de la Mare de Déu de l'Ajuda foren sancionats pel governador militar, general Losada, que imposà al guardià de la comunitat caputxina, Bru d'Igualada, una multa de cinc-centes pessetes pel fet d'acollir noies que anaven a oir missa amb la caputxeta blanca dels *Pomells de Joventut*. Els caputxins, a través del cardenal Vidal i Barraquer, protestaren davant del nunci per aquesta extralimitació del govern dictatorial.

El maig de 1925, durant aquest període dictatorial de Primo de Rivera, tingué lloc *el complot de Garraf*, organitzat per membres del moviment polític anomenat «Estat Català» per tal d'atemptar contra el rei Alfons XIII. També en aquesta etapa dictatorial es produïren *els fets de Prats de Molló* quan, el mes de novembre de 1926, s'intentà d'envair militarment Catalunya i separar-la d'Espanya.

La dura política repressiva en contra de la cultura catalana promoguda per Miguel Primo de Rivera topà ben aviat amb alguns elements de la jerarquia eclesiàstica, especialment amb l'arquebisbe de Tarragona, el cardenal Vidal i Barraquer.⁵ El govern dictatorial accentuà la persecució en contra de la llengua catalana i arribà a prohibir-la, a final de l'any 1928, àdhuc en la predicació. En aquest context foren esguardats amb sospita i controlats els religiosos titllats de «catalanistes» com fou el cas, per exemple, del caputxí Evangelista de Montagut.⁶

de les Diputacions i de la Mancomunitat, mentre aquestes corporacions no siguin constituïdes per mitjà de l'elecció popular. Declaren que seguiran adherits i fidels als ideals de Catalunya, atenint-se cadascú a la seva ideologia»; *La Veu de Catalunya* (12 gener 1924) p. 1-2: «La dissolució de les Diputacions». Pocs dies després, el dilluns 28 de gener de 1924, en aquest mateix periòdic sortí estampada una nota editorial on s'escribí que: «Per causes estranyes a la voluntat nostra, no podem publicar avui l'article de fons que teníem preparat. Aquest número de *La Veu de Catalunya* ha estat passat per la censura militar».

5. ASVat, *Nunziatura di Madrid*, Capsa 837 (Madrid, 7 novembre 1925), f. 875-877: «Incidente del Gobierno con el Cardenal Vidal, arzobispo de Tarragona». Aquest document ha estat editat per V. CÁRCEL ORTÍ, «Documentos del Pontificado de Pío XI sobre España», *ASTar* 80 (2007), p. 483-486, doc. 10.

6. El juny de 1926 el cap de la policia de Barcelona escriví al bisbe de Barcelona a propòsit del catalanisme de fra Evangelista de Montagut: «Habiéndose recibido en el Gobierno Civil un anónimo, cuya copia se adjunta, se han practicado gestiones para la comprobación de los hechos denunciados, dando por resultado lo siguiente: El P. Evangelista de Montagut, se llama Esteban Blanch Busquets, de 42 años, natural de Montagut (Gerona), perteneciente a la comunidad de Padres Capuchinos, con residencia en la calle Baja de San Pedro, 18. Es de ideas catalanistas con tendencia al separatismo [...] A primeros del

Alguns bisbes de Catalunya d'origen valencià, com el de Girona, Josep Vila Martínez, intentaren secundar les disposicions dictatorials de Primo de Rivera –recolzades per la Santa Seu a través de les gestions efectuades pel nunci Federico Tedeschini. El bisbe de Girona adreçà cartes circulars a les parròquies i a les cases religioses del bisbat en les quals es prohibia la predicació en català.⁷

De la visita apostòlica que realitzà l'any 1928 el nunci Tedeschini per tal d'informar-se a propòsit de *la qüestió catalana*,⁸ en sorgiren els cinc decrets de les congregacions romanes, l'aplicació dels quals hauria significat el menyspreu i una greu censura a la manera de procedir de la pastoral catalana.⁹ Els monjos de Montserrat, el Foment de Pietat Catalana

pasado mes salió en romería al Santuario de Ntra. Sra. de Montserrat, con las personas que componen la Asociación católica titulada *Lliga Espiritual de N. S. de Montserrat*, los cuales según informes adquiridos son también de tendencias catalanistas, lo que tengo el honor de comunicar a V. E. para su conocimiento y demás efectos». Aquest ofici fou tramès per la «Jefatura Superior de Policía» de Barcelona al bisbe Josep Miralles (Barcelona, 8 juny 1926); còpia a l'APCC, Llig. A-6-12, s.f. El bisbe, amb data 9 de juny de 1926, manifestà que els caputxins no estaven sota la seva jurisdicció: «El R.P. Evangelista, como profeso de la Orden de Capuchinos, está exento de mi jurisdicción, y tiene por Superior el Rmo. P. José de Besalú, Provincial de la Orden en Cataluña, residente en el convento de Santa Ana de Sarriá»; APCC, *Ibid.*, s. f.

7. «La Santa Sede por el órgano de la S. C. del Concilio en sus Letras de 4 de Enero de 1929 a mi dirigidas, en el capítulo *De sacris concionibus* dispone literalmente como sigue: a) Enteramente queda prohibido a uno y otro clero [secular y regular] el empleo en los sermones de la lengua catalana moderna o literaria, la cual ni los mismos catalanes, con pocas excepciones, entienden. b) Asimismo se prohíbe, bajo penas canónicas, toda insinuación, aun larvada, de política de revolución contra España en los sermones. c) En las parroquias principalmente urbanas, los domingos y demás fiestas de precepto del año nunca falte la explanación del evangelio en lengua castellana. Mas la explanación del evangelio en lengua catalana, aunque no es absolutamente necesaria, porque las familias catalanas entienden la lengua castellana, es sin embargo prudente que se haga. d) Los sermones de triduos, novenas, panegíricos, etc. según la costumbre antigua, predíquense en lengua castellana»; APCC, *Circulars*: carta circular de Josep Vila adreçada als superiors de les comunitats religioses del bisbat, (Girona, 22 febrer 1929) f. 1. A guisa de complement, vegeu V. SERRA DE MANRESA, *La predicació dels framenors caputxins de Catalunya des de l'arribada a Catalunya al Concili Vaticà II*, Barcelona 2012, p. 393-394 i p. 404-410.

8. Cf. J. BONET I BALTÀ, *L'Església catalana de la Il·lustració a la Renaixença*, Montserrat 1984, p. 335-341: «El viatge del nunci Tedeschini per terres catalanes converteix la Visita Apostòlica en una denúncia contra la pastoral catalana (1928-1929)»; R. CORTS I BLAY, «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona. Un intent de repressió d'una pastoral en català», dins *ASTar* 81 (2008), p. 197-407.

9. Vegeu J. BONET I BALTÀ, *L'Església catalana de la Il·lustració a la Renaixença*,

i els frares caputxins foren tres institucions eclesials catalanes esguardades amb particular recel i sospita per Federico Tedeschini a causa de la seva catalanitat. Els cinc decrets de les congregacions romanes promulgats a final de l'any 1928 i al principi de 1929, tots fonamentats en les falses denúncies trameses per Tedeschini a la Santa Seu durant la dictadura de Primo de Rivera, representaven el rebuig al tarannà pastoral de l'Església de la Tarraconense. El cardenal Vidal i Barraquer n'evità l'execució, tot i que alguns bisbes, com el ja esmentat Vila Martínez, n'haurien volgut promoure l'aplicació per tal de complaure el govern dictatorial. En aquests decrets es volia imposar la predicació en llengua castellana, prohibir l'ús dels ornaments gòtics potenciat pel congrés litúrgic de Montserrat de l'any 1915. Les normes disposaven la utilització exclusiva de la casulla romana –popularment dita *de guitarra*– emprada a la resta dels bisbats espanyols i, sobretot, es volia vetar l'accés als ordes sagrats als seminaristes «contagiats» d'idees catalanistes. Finalment, es volia que els sacerdots s'abstinguessin d'entrar en debats polítics, i s'obligà al Foment de Pietat Catalana d'eliminar el qualificatiu «catalana» i s'imposà a aquesta institució la publicació d'obres en llengua castellana.¹⁰

Fou en aquest clima de repressió a l'Església catalana que l'any 1924 el jove seminarista Francesc de P. Malet i Vallhonrat, abandonà el seminari diocesà de Barcelona per mor de les seves idees catalanistes, i sol·licità l'admissió a la Província caputxina de Catalunya on prengué el nom de fra Basili de Rubí.¹¹ L'any 1930, amb la caiguda del règim dictatorial aquests decrets de les congregacions romanes foren anul·lats. Poc temps abans, quan el govern de Primo de Rivera havia endurit l'actitud en contra de la pastoral efectuada en llengua catalana, els framenors caputxins de

Montserrat 1984, p. 341-352: «Els cinc decrets de les Congregacions Romanes (1928)»; R. CORTS I BLAY, «La recepció dels bisbes de la Tarraconense dels decrets de la Santa Seu (1928-1929) sobre la *Qüestió catalana*», dins *ASTar* 86 (2013) p. 313-732; Id., «La reacció del clergat i dels seglars als Decrets de la Santa Seu (1928-1929) sobre la *Qüestió Catalana*», dins *ASTar* 88 (2015), p. 5-266.

10. Cf. R. CORTS I BLAY, «La visita apostòlica de 1928 del Nunci Tedeschini a Barcelona», dins *ASTar* 81 (2008), p.416-420 i 458.

11. Cf. F. RAURELL, «Datos y rasgos biográficos del P. Basili de Rubí», dins *EstFr* 87 (1986), p 331-332: «Ya a primeros de enero de 1924, Primo de Rivera, gracias a ciertas indicaciones que le llegaban de la misma dirección de los centros eclesiásticos, se había quejado al nuncio de la existencia de núcleos catalanistas al interior de los seminarios [...] El día 12 de junio de 1924 Francesc Malet i Vallhonrat pide ser admitido en la Orden capuchina, dentro de la Provincia monástica de Catalunya».

Catalunya hagueren de prendre algunes precaucions, especialment la de no introduir en els convents periòdics catalanistes, i evitar les converses polítiques dins i fora dels convents, tal com ho posà en relleu el ministre provincial en una carta adreçada a la cúria general de Roma.¹²

El període final de l'època dictatorial coincidí amb una forta crisi econòmica¹³ i, alhora, amb una notable davallada vocacional dels caputxins de Catalunya. Per això, el P. Maties de Sant Llorenç Savall, llavors ministre provincial dels caputxins, a través d'una llarga carta circular, datada l'abril de 1928, insistí en potenciar l'escola seràfica d'Igualada,¹⁴ per tal d'assegurar un major nombre de candidats al noviciat i, així, amb l'ajut de les noves professions, poder garantir el futur i la continuïtat de la vida institucional de la Província.

La darrera etapa del govern del directori militar fou molt dèbil, atès que per mor de la crisi econòmica els industrials i els grups dominants deixaren de donar suport al dictador Primo de Rivera, i aquest fet acabà provocant-ne la dimissió. El rei Alfons XIII, el gener de l'any 1930, confià al general Dámaso Berenguer l'encàrrec de formar govern amb la missió de restablir el règim constitucional, però Berenguer dimití al cap d'un any i, poc després, es produí la convocatòria d'eleccions municipals, que precipitaren la caiguda de la monarquia car guanyaren els partits d'orientació republicana.

12. «Durante el presente trienio se ha actuado siempre en el sentido de reprimir toda manifestación partidista, ya prohibiendo que entraran en nuestras casas alguno de los periódicos más significados como *La Publicidad*; ya recomendando siempre que se ha presentado ocasión, en público y en privado, la mayor prudencia en estas cuestiones tan delicadas; ya, finalmente, subordinando nuestra conducta a las normas que ha dado la Santa Sede para el ministerio de la predicación en las diócesis de Cataluña»; carta de Maties de Sant Llorenç Savall a Melcior de Benissa, (Sarrià, 31 agost 1929); AGRoma, *Catalonia* (G 40), Sect. III, *De tentata transformatione Provinciae*, s.f.

13. «Que la nostra Província és pobra, en el sentit material de la paraula, tots n'estem ben convençuts. Saben de sobres els nostres religiosos que la situació econòmica de les nostres cases, en general, no és pas tan satisfactòria, com seria de desitjar, i que algunes d'elles es troben amb veritables dificultats»; APCC, *Circulars*, llig. A-4-23: circular del ministre provincial als religiosos (Sarrià, 8 abril 1928) f. 15.

14. «En aquest punt de tanta transcendència pel pervindre de la nostra Província i de les nostres Missions, que val la pena d'insistir-hi, com ho fem des d'aquestes lletres, demanant insistentment als nostres religiosos, sobretot als predicadors i almoiners, que procurin dins de l'esfera de la seva pròpia acció, buscar candidats aptes pel sant Noviciat, especialment per a l'Escola Seràfica, car tots sabem com, tal com estan les coses en nostres dies, ella serà ben prompte l'única font que nodrirà el nostre Noviciat com ja quasi passa actualment»; APCC, *Circulars*, llig. A-4-23: circular de Maties de Sant Llorenç Savall als religiosos (Sarrià, 8 abril 1928) f. 23.

El diumenge 12 d'abril de 1931 fou la data assenyalada per celebrar les eleccions. La lluita entre monàrquics i republicans (formant bloc amb els socialistes i comunistes) era viscuda arreu d'Espanya molt intensament, de manera que en l'ambient social hi havia una «grandísima excitación de ánimos», per dir-ho amb paraules del cronista de la comunitat caputxina de Saragossa situada en un barri plenament obrer. Aquest mateix cronista, després de la victòria dels republicans anotà que: «El grupo triunfante está loco de contento [...] Se espera que de un momento a otro llegue de Madrid la noticia de la abdicación del Rey y la proclamación de la República.»¹⁵ Les eleccions del 12 d'abril de 1931 eren municipals, de caire administratiu, i no pas legislatiu, però la victòria dels partits republicans fou interpretada com un refús a la monarquia, i el rei Alfons XIII precipità el seu camí cap a l'exili i fou proclamada la Segona República.

A Catalunya, amb la proclamació de la República¹⁶ el dia 14 d'abril de 1931, l'arquebisbe metropolità de la Tarraconense, cardenal Vidal i Barraquer, procurà que l'Església es mantingués en una actitud expectant i de prudència, tal com ho han posat en relleu els historiadors Miquel Batllori i Víctor M. Arbeloa en editar i estudiar la documentació de l'arxiu de Francesc d'Assís Vidal i Barraquer.¹⁷ En aquesta mateixa circumstància històrica, i pel que fa al bisbe de Barcelona, Manuel Irurita, aquest prelat trameté a la clerecia de la seva diòcesi una circular, datada el 16 d'abril,

15. APCNav, *Libro de crónica del convento de capuchinos de Zaragoza, comenzado el 10 de enero de 1928*, f. 58-59. Els redactors de la revista *Razón y Fe*, membres de la Companyia de Jesús, es feren ressò de la crisi de la monarquia i del canvi de règim polític; vegeu *Razón y Fe* 94 (1931), p. 536-553: «La última crisis política en España [...] la grave crisis que ha atravesado España el pasado mes de febrero, crisis que entró en su fase aguda, cuando el Presidente del Consejo de Ministros, General Berenguer, presentó a S. M. el Rey la dimisión irrevocable de su cargo y que después de unos días de angustiosa incertidumbre, salió a aguas más tranquilas al constituirse el Gobierno presidido por el Almirante Aznar (18 de febrero)», i que ran de la victòria dels partits republicans en les eleccions municipals del dia 12 d'abril acabaria provocant l'abdicació del rei Alfons XIII.

16. Sobre aquest fet, vegeu F. SOLDEVILA, *Història de la proclamació de la República a Catalunya*, Barcelona 1977, p. 24-115.

17. Vegeu l'edició de documents preparada per M. BATLLORI i V. M. ARBEOA, *Església i Estat durant la segona República espanyola (1931-1936)*, Vol. I, Montserrat 1971, p. 3-9; (: *Arxiu Vidal i Barraquer*). En premsa hi ha un extens estudi i recull documental preparat per R. CORTS BLAY, *La «Qüestió catalana»: el cardenal i Barraquer i la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Arxiu Secret Vaticà. Volum I: Precedents: la Qüestió catalana des de la Restauració a la Dictadura de Primo de Rivera (1875-1923)*, que completa i amplia el recull suara esmentat de documents que prepararen els experts historiadors Batllori i Arbeloa.

des d'on exhortava a la serenitat i a l'oració i, a l'ensems, manava als sacerdots del bisbat de no intervenir en els afers polítics. Dos dies després, el 18 d'abril, el cardenal Vidal i Barraquer i el bisbe Irurita visitaren personalment el president del Govern de Catalunya, Francesc Macià, tot convidant-lo a establir una relació cordial i d'entesa entre Església i Govern a benefici del poble de Catalunya.

Mentrestant, l'arquebisbe de Toledo, Pedro Segura, havia enviat als bisbes hispans una circular de caràcter reservat (escrita amb un to força prudent) en la qual, mentre esperava les directrius de la Santa Seu, manifestava la conveniència de celebrar una conferència de metropolitans. El cardenal Vidal i Barraquer, per la seva banda, aprofità l'avinentesa de la consagració episcopal el dia 22 d'abril de 1931 al convent dels caputxins de Pompeia, a Barcelona, de l'exprovincial dels caputxins, P. Maties de Sant Llorenç Savall (que havia estat nomenat vicari apostòlic de Bluefields i bisbe titular de Colofon), per mirar de tenir, a Pompeia mateix, una conferència episcopal de la Província eclesiàstica tarraconense. En aquesta reunió dels bisbes de Catalunya s'acordà de trametre una carta de salutació al ministre de Justícia, Fernando de los Ríos, i al president del govern provisional de la República, Niceto Alcalá Zamora. A més, els bisbes de Catalunya acordaren d'escriure al president Francesc Macià una carta de felicitació de part d'aquells prelats que encara no l'haguessin visitat o saludat personalment. En aquesta reunió celebrada a Pompeia també determinaren d'expressar al cardenal Segura els inconvenients de celebrar una immediata conferència de metropolitans, ja que això podria provocar recels i campanyes anticlericals a Espanya. Mentrestant, la Secretaria d'Estat del Vaticà, que havia tingut un particular interès pels afers de l'Església hispana, es mostrà molt atenta a l'evolució del nou règim polític i encomanà al nunci Federico Tedeschini que indiqués als bisbes la conveniència que tots els catòlics –sacerdots, religiosos i fidels–, de respectar les autoritats republicanes per tal de garantir la pau, la concòrdia, l'ordre i el bé comú.¹⁸ Fou el cardenal Pacelli (el futur papa Pius XII) qui trameté als arquebisbes metropolitans d'Espanya unes instruccions en les quals demanava als catòlics que, en ocasió de les Corts constituents, anessin ben units a favor del bé comú deixant de banda els partidismes i les idees personals.¹⁹

18. Cf. *Boletín Oficial Eclesiástico del Arzobispado de Pamplona* (1 maig 1931), p. 173-174.

19. Vegeu M. BATLLORI i V. M. ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Vol. I, p. 27-28,

Malgrat l'acceptació eclesial del nou règim²⁰ –que les autoritats republicanes no s'acabaven de creure i que esguardaren com a oportunista i poc sincera–, la Segona República s'anà mostrant agressiva i molt anticlerical i, ben aviat, es produïren les primeres topades,²¹ tal com ho manifestà el cardenal Tarancón (prelat gens sospitós de conservadorisme!) en les seves memòries:

«Ni yo ni la mayoría de los curas que conocí recibimos con absoluta hostilidad a la República. La propia jerarquía había mostrado su acatamiento al poder constituido²² [...] La verdad es que la República fue claramente anti religiosa y que pronto entre los católicos comenzó a sentirse hacia ella una hostilidad que hizo que todos viéramos como bienvenido el Alzamiento».²³

La Segona República sucumbí davant la pressió de grups exaltats anticlericals i promogué moltes iniciatives legislatives que directament lesionaven els drets de l'Església, especialment el polèmic article 24 de la Constitució aprovada el desembre de 1931; article que, sense arribar a prohibir els Instituts religiosos, els impedia l'activitat educativa impartida des dels col·legis i escoles

carta del cardenal Pacelli al cardenal Vidal i Barraquer (Roma, 29 abril 1931): «Ma quelloche importa specialmente é la preparazione alle elezioni per le Cortes Constituenti. I cattolici, astraendo dalle loro personali tendenze politiche, nelle quali possono rimanere liberi, si uniscano seriamente ed efficacemente per ottenere che allementovate Cortes Constituenti siano eletti candidati i quali diano piena garanzia che difenderanno i diritti della Chiesa e dell'ordine sociale».

20. Cf. J. M. VÁZQUEZ, *El intento concordatario de la Segunda República*, Madrid 1999, p. 20-21: «Tras un exhaustivo análisis de los boletines episcopales de las diócesis españolas, se ha podido afirmar que todos los documentos emanados por los Ordinarios españoles antes del 1 de mayo [1931], de modo unánime, aconsejaron y confiaron que el clero y fieles habrían de guardar a los Poderes Constituidos y a las autoridades locales el respeto que merecen, manteniendo con ellos la concordia conveniente para el fomento del orden y del bien común», a excepció de l'arquebisbe de Toledo, cardenal Segura, que en la seva pastoral elogià la monarquia. Com a conseqüència el cardenal Segura hagué de sortir d'Espanya el 13 de maig de 1931 i exiliar-se a Roma.

21. Cf. J. M. VÁZQUEZ, *Ibidem*, p. 22-27: «Los primeros motivos de fricción».

22. Per exemple, el bisbe de Sigüenza, Eustaquio Nieto, en una carta pastoral escriví: «Acatando el primer Gobierno de la República, lo cual no quiere decir que vayamos abdicar de nuestras convicciones, de nuestras creencias y de la fe que nos transmitieron nuestros padres»; text citat per F. G. PECES RATA, *Seréis mis testigos*, Sigüenza 2007, p. 30-31.

23. Testimoniança recollida per J. L. MARTÍN DESCALZO, *Tarancón, el cardenal del cambio*, Barcelona 1982, p. 65.

religioses i, també, limitava notablement el culte catòlic.²⁴ Pocs mesos després, el decret del 6 de juny de 1932 que ordenava de retirar el crucifix i qualsevol signe religiós de les escoles, motivà moltes protestes entre les quals cal destacar les del cèlebre pensador i rector de la Universitat de Salamanca, Miguel de Unamuno qui, davant del sectarisme del govern republicà manifestà que: «La presencia del Crucifijo en las escuelas no ofende a ningún sentimiento, mientras que el quitarlo ofende al sentimiento popular.»

Pocs dies després de la proclamació de la Segona República, el cardenal Segura convocà per al dia 9 de maig de 1931, a Toledo, amb caràcter urgent, la conferència de metropolitans per mandat de la Santa Seu. En aquesta conferència els arquebisbes acordaren de trametre al president del govern provisional de la República una declaració col·lectiva dels bisbes, que fou redactada en to moderat i positiu. L'endemà, 10 de maig, el cardenal Vidal i Barraquer s'entrevistà, a Madrid, amb Alcalà Zamora, i el dia següent, 11 de maig, els aldarulls anticlericals i els incendis de convents produïts a Madrid van coincidir amb la presència a la capital de Vidal i Barraquer. L'arquebisbe de Tarragona tornà de Madrid el mateix dia i no pas sense angoixa; l'endemà, 12 de maig, arribat ja a Catalunya, Vidal i Barraquer s'esforçà per convèncer el govern de la Generalitat que, a Catalunya, calia evitar que es produïssin fets anticlericals com els que s'havien produït a Madrid i en altres poblacions. Tanmateix, a Catalunya es produïren també atemptats contra esglésies, cases religioses i eclesiàstics.

Els fets revolucionaris dels dies 11 i 12 de maig de 1931, que comportaren l'incendi i devastació de convents a Madrid i a Andalusia, causaren una gran preocupació en l'estament eclesiàstic ja que, només a la ciutat de Màlaga, hi foren cremades 27 esglésies i convents. Davant d'aquests fets que s'anaven produint a Espanya, la cúria general dels caputxins va témer que el govern de la República preparés un decret d'expulsió dels religiosos dels territoris hispans. Amb la perspectiva d'aquesta possibilitat, el ministre general dels caputxins, Melcior de Benissa, s'apressà a trametre una circular als ministres provincials d'Espanya, on es disposava que:

24. Segons el prevere barceloní Joan Tusquets, la Constitució republicana del desembre de 1931 nasqué molt marcada per les deliberacions de la Gran Lògia Maçònica, efectuades poc abans, durant el mes de maig de 1931; vegeu J. TUSQUETS, *Orígenes de la Revolució española*, Barcelona 1932, p. 118-120: «Del 23 al 25 de mayo de 1931 permaneció reunida en Madrid la Asamblea General de la Gran Logia. Fruto de sus deliberaciones fue una verdadera minuta de lo que debía ser la Constitución española. He aquí sus acuerdos [...] Separación de la Iglesia y del Estado, expulsión de las órdenes religiosas extranjeras, y sometidas las nacionales a la Ley de Asociaciones».

«En la situación actual debe tenerse presente [...] prepararse prudentemente para afrontar las consecuencias de una eventual supresión por parte del Gobierno. Esta preparación consiste en buscar los medios de salvar en caso necesario la propiedad de las casas y de las cosas principales que ellas contienen, como bibliotecas, ornamentos sagrados, cuadros, etc. Esto deberá hacerse con prudencia y sin esperar a última hora».²⁵

Pocs dies després, el 25 de maig de 1931, i plenament situats en aquest ambient tan enrarit a causa dels primers brots d'anticlericalisme, els bisbes de Catalunya, amb la voluntat d'unificar llur acció pastoral, es reuniren a Sarrià, a la casa familiar del cardenal Vidal i Barraquer, on acordaren de no publicar més documents sobre les noves eleccions, ja que en aquelles difícils circumstàncies calia centrar els esforços a intensificar les obres d'ensenyament i de propaganda religiosa. Finalment, els bisbes de la Tarraconense aprovaren el projecte de l'arquebisbe de Tarragona que consistia en el fet que el cardenal anés a Roma per tal de donar notícia detallada al Papa Pius XI de la situació política i religiosa que es vivia en els territoris hispans ja que, de manera progressiva, cada vegada s'anava enverinant més i més la situació. Poc després, el dia 15 de juny de 1931, el ministre de Governació, Miguel Maura decretà novament l'expulsió del cardenal Segura del territori espanyol perquè, procedent de Roma, hi havia entrat secretament. Cal assenyalar que el cardenal Segura el dia primer de maig de 1931, en el text d'una carta pastoral, havia enaltit la institució monàrquica i s'havia manifestat hostil envers la República. Davant d'aquesta nova expulsió, l'arquebisbe de Tarragona escriví al president del govern provisional, Alcalá Zamora, una carta d'enèrgica protesta. Semblantment, el dia 17 de maig de 1931 Maura, sense consultar el president de la República, també expulsà d'Espanya el bisbe de Vitòria, Mateo Múgica, per considerar-lo desafecte a la República. Tot i les protestes de la Nunciatura i de la Santa Seu, aquestes expulsions contribuïren, en certa manera, a potenciar les relacions entre Església i Estat, ja que el

25.:AGRoma, circular de Melcior de Benissa als provincials caputxins d'Espanya (Roma, 21 maig 1931) f. 1. En aquests fets revolucionaris, produïts el maig de 1931, el P. Antoni M. de Barcelona, en les ratlles proemials que escriví a l'obra *Eroi di Cristo* ja hi volgué situar l'inici de la persecució religiosa; vegeu BASILI DE RUBÍ, *Eroi di Cristo nella Spagna di Franco*, Roma 1940, p. 13-14: «La persecuzione religiosa cominciò l'undici maggio 1931, un mese dopo la proclamazione della Repubblica».

cardenal Vidal i Barraquer, de tarannà més conciliador que no pas la resta dels prelats, sense Segura i Múgica, quedà al cap de l'Església hispana i així es convertí en interlocutor amb el Govern republicà.

Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, situat en aquest context d'hostilitats i d'anticlericalisme, no volgué precipitar-se ni cercar solucions prematures als problemes de relacions institucionals entre l'Església i les autoritats de la Segona República,²⁶ ja que intuïa que l'influx de l'Església en la vida social només seria efectiu si eclesialment es mantenien postures unànimes davant el poder civil. Per aquesta raó impulsà les relacions interdiocesanes i mirà d'enfortir l'activitat dels grups d'Acció Catòlica.

En aquest període de la història, sota el guiatge de Vidal i Barraquer i del ministre d'afers exteriors, Leandro Pita, en el bienni centrista del govern de la CEDA al llarg dels anys 1933-1935, es treballà força per mirar d'elaborar un *modus vivendi*, que hauria d'haver culminat amb l'aprovació d'un nou Concordat amb la Santa Seu una volta reformada la Constitució espanyola,²⁷ i així poder abandonar el de 1851, que limitava força els projectes reformistes del papa Pius XI.

Pel que fa a la vida institucional i fraterna dels framenors caputxins de Catalunya, nou mesos abans de la proclamació de la República, durant el mes de juliol de 1930, els frares acabaven d'encetar un nou trienni sota el guiatge del P. Pau de Castelló d'Empúries. El nou ministre provincial dels caputxins maldà per manifestar-se continuador de l'obra dels seus antecessors²⁸ en el govern pastoral de la Província. Tanmateix, el conjunt de frares caputxins de Catalunya aplegats en assemblea capitular aquell estiu de 1930, poc s'haurien imaginat que, a no trigar, els tocava de conviure amb un nou règim polític que, ja d'entrada, es manifestà hostil envers les institucions eclesiàstiques com hem dit.

26. Sobre les distintes actituds dels catòlics envers la Segona República a Catalunya, vegeu P. GARCÍA JORDÁN, *Els catòlics catalans i la Segona República, 1931-1936*, Montserrat 1986, p. 44-45: «La Jerarquia i la majoria dels elements catòlics acceptaren el nou règim sense conflictes aparents».

27. Cf. J. M. VÁZQUEZ, *El intento concordatario de la Segunda República*, Madrid 1999, p. 66-69: «Importante intervenció de Vidal y Barraquer».

28. APCC, *Taula del Capítol Provincial* (Sarrià, 22 juliol 1930), f. 7-8: «Esperit de continuïtat. La història veritable és un teixit i no pas un joc de fer i desfer. No venim, doncs, a començar, sinó a continuar humilment, i si és possible millorar, la història de la nostra Província [...] La nostra Província és una de les primeres Províncies de l'Orde, objecte d'admiració i noble enveja àdhuc a la Cúria Generalícia on conviuen a través de seleccions de cadascuna, gairebé totes les Províncies caputxines». A la cúria general hi col·laborava com a sotsecretari general el P. Damià d'Òdena.

Així, ran de la proclamació de la República, a la revista *Catalunya Franciscana*, editada pels caputxins de Catalunya, hi trobem publicats una sèrie d'articles redactats des de la preocupació a propòsit de l'actitud que anava prenent el govern republicà en contra de les institucions religioses. Per exemple, entre l'agost i el novembre de 1931, la redacció d'aquesta revista caputxina es planyia que la campanya del Govern republicà encesa en contra dels ordes religiosos s'havia anat intensificant de manera desmesurada²⁹ en el marc d'un panorama polític que els frares catalans qualificaren de «desconcertant i catastròfic.»³⁰ El ministre provincial dels caputxins de la veïna Província de Navarra demanà als religiosos un ferm compromís per poder «remediar los males presentes», i alhora els exhortà a la prudència: «Lejos de Nos el aconsejaros que declaréis la guerra a la República Española, ni que contra ella habléis en los púlpitos o escribáis en los periódicos u os desahoguéis en vuestras conversaciones. Al contrario, os aconsejamos la prudencia y la cautela en el hablar.»³¹ L'any 1935 les relacions entre Església i Segona República eren força tenses i això motivà que s'ajornés la cerimònia de la coronació canònica de la imatge de la Mare de Déu de Pompeia, que no es realitzaria fins al dia 6 de maig de 1951. Fou acabada la guerra que el P. Pau de Castelló escriví al cardenal Tedeschini, president del Capítol de canonges de Sant Pere del Vaticà, tot indicant-li:

«Que en el año 1935 se obtuvo del Exmo. Capítulo de San Pedro del Vaticano el Rescripto para la Coronación de la Imagen de Nuestra Señora del Rosario de Pompeya que se veneraba en nuestra iglesia con gran devoción de la multitud de fieles que todos los días frecuentan el

29. A propòsit d'aquesta hostilitat envers els religiosos, vegeu *Catalunya Franciscana* IX (1931), p. 179-180: «La campanya contra els Ordes religiosos s'intensifica en diversos fronts alhora, com si obeïssin un mateix comandament. Bon nombre d'Ajuntaments dels constituïts darrerament, tots sabem com han demanat al Govern provisional l'expulsió dels religiosos [...] Continuen les amenaces, es fan inventaris dels béns de l'Església, s'intenta l'apropiació del tresor artístic, històric i arqueològic [...] Per tal de no passar per uns vulgars espoliadors, els homes governamentals han volgut trobar una justificació jurídica».

30. Vegeu *Catalunya Franciscana* IX (1931), p. 228-229: «La qüestió religiosa a les Corts espanyoles: la situació del Govern [de la República] és extraordinàriament prima i compromesa. Ningú no sap el què ens reserva el dia de demà. El panorama polític és desconcertant i catastròfic. Més que mai cal una màxima serenitat i una ferma voluntat de no deixar-nos trepitjar».

31. APCNav, *Asuntos Provinciales*, circular del ministre provincial, Carmelo de Iturgoyen als religiosos (San Sebastián, 12 maig 1931), f. 2.

santuario. Cuando comenzaban los preparativos para tal solemnidad sobrevinieron los tristes acontecimientos de la guerra civil en España; la persecución de la Iglesia, el saqueo, incendio, destrucción de los templos e imágenes sagradas [...] La venerada Imagen de Nuestra Señora del Rosario de Pompeya fue destruida y el Rescripto de la coronación desapareció entre las llamas al ser incendiado el archivo conventual [...] El que suscribe suplica sea concedida para la Imagen actual de Nuestra Señora del Rosario de Pompeya la gracia de su Coronación Canónica, como fue concedido».³²

La Província caputxina de Catalunya, immediatament abans d'esclatar la revolta, en el trienni de 1933-1936, la regí pastoralment el P. Josep de Besalú, qui pocs dies abans de la celebració del Capítol provincial, el 2 de juliol de 1936, manifestà que la forta davallada de les vocacions a Catalunya era deguda al nou règim polític i a l'absència d'esperit sobrenatural:

«Un fenomen de caràcter general que delata el descens que en qualitat ha sofert l'esperit sobrenatural i religiós de l'actual generació del nostre poble, d'una banda; i per l'altra, l'esverament que en el si de les famílies tradicionalment cristianes ha produït el canvi de règim polític operat a Espanya, amb el seguici de sectàries vexacions que les institucions de caràcter eclesiàstic han hagut de sofrir per part de la llei constitucional del nou règim, agreujades per les anàrquiques explosions de l'esperit iconoclasta d'un sector del poble espanyol que s'ha esbravat cremant, [en]derrocant, o saquejant multitud de temples i cases religioses i per l'onada de propaganda difamatòria i calumniosa contra els religiosos».³³

Després de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, el cardenal Vidal i Barraquer, de manera reservada, volgué manifestar al president Macià la seva disconformitat per l'absència, en el redactat de l'Estatut, d'una referència explícita al patrimoni espiritual d'arrel cristiana, tan característic de la identitat de la majoria dels habitants de Catalunya.³⁴ En l'àmbit hispà, les altres províncies caputxines esguardaren l'adveniment

32. APCC, Convents (Pompeia), llig. III-B-13, instància de Pau de Castelló adreçada al cardenal Tedeschini (Barcelona, s.d.). Vegeu, també, V. SERRA DE MANRESA, *Pompeia. Orígens històrics d'un projecte agosarat*, Barcelona 2010, p. 37 i 58-59.

33. APCC, llig. A-III-26, *Lletres circulars [de Josep de Besalú] adreçades als Religiosos Fra-menors caputxins* (Barcelona, 2 juliol 1936), f. 13.

de la Segona República encara amb més sospita que no pas a Catalunya i alguns religiosos hi mostraren forts recels. Tanmateix, entre els frares s'anà imposant una certa acceptació de to moderat segons les orientacions donades per la Santa Seu. A tal d'exemple, si donem un esguard a la revista dels frares valencians titulada *Floreccillas de San Francisco*, el caputxí Gonçal de Benejama es mostrà força preocupat per l'entusiasme general produït entre la població per l'adveniment de la República i es preguntava a propòsit del futur del nou règim polític que ell veié com a molt incert.³⁵

L'Església hispana acceptà formalment el nou règim i les noves autoritats republicanes i els mostrà acatament. Alguns diuen que l'Església ho féu, però, amb resignació i amb poca simpatia. Hi ha algunes excepcions, entre les quals es destaquen el cardenal Vidal i Barraquer i el caputxí Miquel d'Esplugues³⁶ que sí que van rebre amb un cert entusiasme el nou règim. Tanmateix, les autoritats republicanes desconfiaren de l'Església i van promoure una política laïcista de tons molt anticlericals i, sobretot,

34. Vegeu la carta reservada del cardenal Vidal i Barraquer tramesa a Francesc Macià (Tarragona, 19 setembre 1932): «Respectable Sr. President i distingit amic [...] Com a fill d'aquesta terra, em congratulo de que amb l'aprovació de l'Estatut hagin estat reconeguts a Catalunya els seus afanys de regir-se per ella mateixa, com a creient i com a Prelat, no l'estranyarà que trobi a mancar-hi quelcom que és també part integrant del patrimoni espiritual de la immensa majoria dels catalans. No endebades el gran Torras i Bages, de bona memòria, va escriure que Catalunya serà cristiana o no serà»; carta editada per M. BATLLORI i V. M. ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Vol. III, p. 213-214.

35. Cf. GONZALO DE BENEJAMA, «La salvación de España», *Floreccillas* 32 (1931), p. 97-100: «La magnitud del momento actual es de las que no admiten ponderación; y las consecuencias que sobre España pueden sobrevenir nadie es capaz de calcularlas. Estamos frente a un hecho que ha conmovido a la nación, haciéndola estallar en asombrosas manifestaciones de entusiasmo. Por lo que la prensa nos relata, no parece sino que se han abierto las cataratas de la felicidad, y desde hoy vamos a bogar dichosamente, dulcemente oreados por la brisa de la paz, en un tranquilo mar de prosperidades. La alegría de los pueblos se ha desbordado. Mas al apagarse los ecos de esta ensordecedora orgía, ante los ojos no alucinados del buen español y católico, surge agobiante esta fatídica interrogación ¿qué vendrá después? El tiempo lo dirá. Y no ha de ser perezoso en contestarnos. Hace veinte siglos, en Jerusalén, al Domingo de Ramos sucedió el Viernes más luctuoso que han visto las generaciones [...] En las manos de la Santísima Virgen está ahora, como lo ha estado siempre, la salvación de España».

36. El P. Miquel d'Esplugues s'apressà a felicitar el President Macià per l'autonomia de Catalunya: «Honorable Sr. President: és amb goig infinit i amb un cert orgull patriòtic que l'ex-Provincial dels Caputxins adreça a Vós com a jerarquia suprema de la Catalunya autònoma [...] Aquesta Província a través de figures seves combrega ferventment amb els ideals més purs de catalanisme»; APCC, *Fons personals*, llig. A-10-28: còpia de la carta de Miquel d'Esplugues a Francesc Macià (Barcelona, abril ? 1931), s.f.

legislaren per intentar limitar, tant com els fos possible, l'acció i projecció eclesials.

Situats en aquest context de recels i d'anticlericalisme propis del govern de la Segona República espanyola, el papa Pius XI, el dia 3 de juny de 1933, adreçà una llarga encíclica als arquebisbes de Tarragona, Vidal i Barraquer, i de Sevilla, Ilundain «atque universo clero et populo Hispaniae» a propòsit de les dificultats de relació institucional de l'Església catòlica amb el règim republicà. Era un text pontifici de gran interès que fou també publicat en el periòdic oficial de l'Orde caputxí.³⁷

L'hostilitat del règim republicà envers els membres de l'Església hispana ha estat analitzat des de distintes perspectives.³⁸ En bona part de les publicacions eclesiàstiques de l'època, i per tal de regular la conducta dels catòlics envers el govern republicà, es divulgà el text de la carta de protesta del cardenal-arquebisbe de Toledo que, en nom dels bisbes metropolitans, havia adreçat al president del govern republicà.³⁹ En aquesta carta, els bisbes hi expressaren la seva disponibilitat a ser fidels a les disposicions de les autoritats legítimament constituïdes⁴⁰ però, ahora, els prelats manifestaven

37. Cf. *AnalectaOFMCap* 49 (1933), p. 173-180: *De iniusta rei catholicae conditione in Hispania* (Roma, 1, 3 de juny de 1933) encapçalada pels mots «Dilectissima nobis».

38. A tall d'exemple, vegeu F. MARTÍ GELABERT, *Política Religiosa de la Segunda República Española*, Pamplona 1998, p. 12; P. GARCÍA JORDÁN, *Els catòlics catalans i la Segona República*, Montserrat 1986, p. 45: «La Jerarquia i la majoria dels elements catòlics acceptaren el nou règim».

39. Aquests textos, a més de trobar-se editats en els butlletins oficials de la majoria dels bisbats, també foren publicats íntegrament a les principals revistes eclesiàstiques, entre aquestes la publicada pels caputxins de València. A guisa d'exemple, vegeu *Floreçillas* (1931), p. 159-162 i *BOEBarc* 74 (1931), p. 393-395: «Documento de los Excmos. y Rvdmos. Metropolitanos Españoles», signat pel cardenal Segura (Toledo, 9 de maig 1931). Complementàriament, vegeu, també, el text de la *Exposición de los Rvdos. Metropolitanos Españoles al Excmo. Sr. Presidente de la República Española*, que presentà a Roma el cardenal Vidal i Barraquer el dia 3 de juny de 1931. Sobre la diversitat de capteniments dels eclesiàstics envers la Segona República, vegeu J. L. GONZÁLEZ GULLÓN, *El clero en la Segunda República*, Burgos 2011.

40. Vegeu el document, més amunt esmenat, signat pel cardenal Segura i pels bisbes metropolitans, a Toledo, el dia 9 de maig de 1931, dins *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 74 (1931), p. 393-394: «Deber estimadísimo del cargo pastoral [...] ha movido a los Metropolitanos españoles, al reunirse en las actuales circunstancias para estudiar serenamente la situación creada en la Iglesia española con el nuevo estado de cosas, a dictar, de acuerdo con el sentir del Episcopado, la actual declaración colectiva pastoral, que pueda servir de norma común de criterio de acción a los católicos españoles [...] Es, pues, apremiante en la actualidad el que los católicos, prescindiendo de sus tendencias políticas [...] conseguir que sean elegidos para las Cortes Constituyentes candidatos que ofrezcan plenas garantías de que defenderán de la Iglesia y del orden social».

llur preocupació davant les mesures anticlericals impulsades pel nou govern republicà.⁴¹ Poc temps després, els bisbes hispans van haver de publicar una pastoral⁴² en contra del text de la nova Constitució republicana que volia configurar un Estat de caràcter totalment laic. El contingut d'aquesta pastoral de l'any 1931 fou glossat des de les pàgines de la revista de divulgació franciscana titulada *El Mensajero Seráfico*, fundada pel P. Joaquim M. de Llavaneres i editada pels caputxins de la Província de Castella, on s'escribí sobre la Constitució republicana que:

«En un breve preámbulo hacen constar la respetuosa conducta que han observado [los obispos] desde el advenimiento del nuevo régimen, instruyendo desde un principio a sus fieles sobre la obediencia y respeto que se deben a los poderes constituidos. No obstante, en la hora presente juzgan que no pueden callar, por que con semejante conducta dejarían desamparados sacratísimos intereses que el Supremo Juez les confió para defenderlos contra todos los ataques de sus enemigos. Por otra parte, un tal silencio implicaría descuido en sus deberes pastorales, porque el proyecto de Constitución tiene tan serios inconvenientes, que si prevaleciera tal como ha sido presentado crearía a la Iglesia en España una situación gravísima que a todo trance es necesario precaver, si queremos evitar perniciosos males».⁴³

Durant el mes de juny de 1931, els caputxins catalans, semblantment, des de la seva revista *Catalunya Franciscana*, també mostraren llur preocupació davant les mesures anticlericals promogudes pel govern republicà, que foren esguardades com si es tractés d'una incipient persecució religiosa que fou qualificada de «vandàlica» pel P. Antoni M. de Barcelona, el qual, alhora, digué a propòsit dels fets ocorreguts el mes de maig de 1931:

41. Vegeu el text de l'exposició dels arquebisbes metropolitans adreçada al President de la República, publicada dins del *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 74 (1931), p. 396-397: «Los Metropolitanos españoles al Presidente del Gobierno», on els prelatos manifestaren que: «Les impone su cargo pastoral, de manifestar la penosísima impresión que les han producido ciertas disposiciones gubernativas emanadas del poder público, o la realización de hechos incalificables que violan de un modo manifiesto derechos sacratísimos, de los que viene gozando desde tiempo inmemorial la Iglesia en España».

42. Per exemple, els caputxins de la Província de Castella comentaren el text de la *Pastoral del Episcopado español sobre el proyecto constitucional*, dins *Mensajero Seráfico* XLIX (1931), p. 514-516.

43. *Ibid.*, p. 513-514.

«Mentre a Espanya es descabdellaven els vergonyosos actes vandàlics del mes de maig, amb la consegüent crema d'esglésies i convents, destruccions i robatoris, perpetrats impunement davant la impertèrrita passivitat de les autoritats que tenen el deure sagrat de defensar la vida i la propietat dels ciutadans».⁴⁴

En aquest moment històric del govern de la Segona República, tan enrarit i alhora incert pel que feia al futur de l'Església, en diverses poblacions de Catalunya, per exemple a Igualada, els frares caputxins es veieren privats de repartir la tradicional sopa als pobres.⁴⁵ En aquestes circumstàncies marcades per les constants limitacions a l'acció pastoral, el P. Rupert M. de Manresa, que llavors sojornava al convent de Tarragona amb motiu d'una sanció canònica,⁴⁶ davant les actituds cada vegada més hostils del nou règim envers l'Església, presentà al cardenal Vidal i Barraquer una documentada exposició, datada el dia 20 de maig de 1931, on traçà un quadre no pas massa optimista de la situació politico-religiosa⁴⁷ que es vivia a Espanya. A més, el P. Rupert també es mostrà preocupat pel futur de la seva valuosa biblioteca personal i, alhora, demanà l'autorització al ministre general dels caputxins per dipositar aquell ric fons bibliogràfic

44. ANTONI M. DE BARCELONA, «La llei de l'arbitrarietat», dins *Catalunya Franciscana* IX (1931), p. 121-123.

45. Vegeu el text de protesta que escriví el caputxí CARLES DE BARCELONA, «En defensa pròpia», dins *Diari d'Igualada* II (25 gener 1932), p. 1-2: «Que l'acte caritatiu de repartir la sopa als pobres quedarà efectivament suspès quan el Patronat de Beneficència tingui a bé a insinuar-ne el moment. Cal saber que els pobres que s'acullen a aital acte caritatiu a voltes són en nombre de 40, i això evidentment dóna lloc a que, acomplint-se aquest acte en plena via pública, i indistintament a tota mena de pobres, ofereixi un espectacle que la Junta de Beneficència deu tenir interès en suprimir [...] Amb tot, la porta del convent dels frares caputxins continuarà restant oberta, com de consuetud, tots els dimarts a la tarda, de dues a quatre, per repartir entre persones i famílies necessitades de la localitat el pa que setmanalment hom distribueix».

46. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona 2000, p. 340-355: «Els intents del P. Rupert M. de Manresa de reunificar les Províncies caputxines hispanes».

47. Segons el P. Rupert, el cardenal Vidal i Barraquer hauria de «superar la seva habitual modèstia per tal d'impulsar els catòlics a unir-se més fermament per tal d'afrontar l'ateisme, defensar la llibertat d'ensenyament, preparar un nou Concordat, i mantenir el caràcter sagrat del matrimoni i els drets dels Ordes religiosos»; citat per M. BATLLORI i V. M. ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Vol. I, p. 64. Sobre el projecte d'aquest nou Concordat, vegeu J. M. VÁZQUEZ, *El intento concordatario de la Segunda República*, Madrid 1999, p. 53-84.

en alguna casa de benefactors o d'amics per tal de salvar-la de la crema o espoli, en el cas que es produís alguna revolució.⁴⁸

Situats, doncs, en aquest clima d'incertesa i preocupació per la difícil situació que vivia l'Església durant la Segona República, especialment agreujada per l'amenaça d'una Constitució contrària als interessos eclesials, el cardenal Vidal i Barraquer volgué remuntar la situació. Demanà l'assessorament i la col·laboració del caputxí Rupert M. de Manresa, que li prestà un bon ajut en la redacció del text que els bisbes catalans trameteren a les Corts de Madrid. Com ja hem dit, els bisbes poc després de la proclamació de la República, s'havien reunit el 22 d'abril de 1931 al convent de caputxins de Pompeia,⁴⁹ en

48. AGRoma, *Catalonia* (G.40) Sect. IV, carta de Rupert M. de Manresa a Melcior de Benissa (Tarragona, 20 juny 1931): «A propósito de los libros. Los tiempos no son nada tranquilizantes; mis informes privados, y que me llegan de los centros que gobiernan, me permiten abrigar certidumbres de cosas peores [...] Ya comprenderá que esté angustioso por mis libros, que representan una labor detenida de 40 años, otros [no] pueden ni entender ni sentir. Pudiera salvarlos —siempre para la Orden— llevándolos a un piso que me ofrecen gratuitamente [...] Podría, se habría, de levantar inventario de cada libro antes que salieran del Convento; el inventario podría archivar y enviar un traslado a la Curia General. La Orden salvaría un tesoro, y yo podría seguir mis trabajos».

49. Vegeu M. BATLLORI i V. M. ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Vol. I, p.22-23: «Acta de la Conferencia Episcopal de la Provincia Eclesiástica Tarraconense. El día veintidós de abril de mil novecientos treinta y uno, convocados por el Emmo. y Rvmo. Sr. Cardenal Dr. Francisco Vidal y Barraquer, Arzobispo de Tarragona, y bajo su presidencia, se reunieron privadamente en el convento de PP. Capuchinos de Ntra. Sra. de Pompeya de Barcelona, con ocasión de la consagración episcopal del Rvmo. P. Fr. Matías de Sant Llorenç [Savall], Vicario Apostólico de Bluefields (Nicaragua), los Emmos. y Rvmos. Prelados de la Provincia Eclesiástica Tarraconense: D. Manuel Irurita Almándo, obispo de Barcelona y Administrador Apostólico de Lérida; D. Valentín Comellas Santamaría, obispo de Solsona; D. Justino Guitart Vilardebó, obispo de Urgel y P. Juan Perelló Pou, obispo de Vich. Los Exmos. Sres. D. Félix Bilbao Ugarriza, obispo de Tortosa y D. José Vila Martínez, obispo de Gerona, excusaron su asistencia, manifestando a la vez, por escrito dirigido al Emmo. Sr. Cardenal Presidente, su previa conformidad con las resoluciones que se adoptaran». El bisbe Irurita —que abans d'ingressar al seminari havia s'havia iniciat en la vida caputxina al col·legi de Lecároz, i que tenia un germà caputxí, Victoriano M. de Larráinzar, (Victoriano Irurita Almándo, 1882-1970)—, sempre havia mantingut una bona relació amb els frares caputxins, especialment amb la comunitat del Col·legi de Lecároz, que solia visitar de tant en tant: «Tuvo lugar en el Colegio Seráfico Capuchino de Lecároz el solemne acto de conferir órdenes mayores [...] En dicha velada tomó parte nuestro querido amigo el presbítero D. Manuel Irurita, Beneficiado de la Metropolitana de Valencia, el cual cantó una hermosa romanza de Angelo Mariani, titulada *Invocazione a Dio* en la cual demostró sus grandes facultades de músico consumado»; cf. *Mensajero Seráfico XXI* (1904), p. 275-276.

l'escaiença de la cerimònia de la consagració episcopal del caputxí Maties Solà i Farell.⁵⁰

Sembla, segons insinua la documentació, que el cardenal-arquebisbe de Tarragona havia intentat de posar en contacte el P. Rupert amb el nunci Federico Tedeschini.⁵¹ També és molt possible que Vidal i Barraquer haguessin acollit alguns dels suggeriments del P. Rupert sobre la conveniència de convocar els bisbes metropolitans hispans, talment com si es tractés d'una conferència de bisbes,⁵² a través de la qual es pogués consensuar una actuació eclesial més conjuntada capaç d'afrontar la difícil situació eclesial que es vivia dins del marc de la Segona República.⁵³

S'ha d'esmentar que, inicialment, ran de la proclamació de la República, alguns frares caputxins, sobretot la generació més jove, van mostrar un entusiasme força desmesurat a favor del nou règim; una actitud, d'altra banda, força explicable després dels anys de la dictadura militar del general Primo de Rivera. Només a tall d'exemple presentem el cas de fra Tarsici de Miralcamp (beatificat a la catedral de Barcelona el dia 21 de novembre de 2015), que quan es proclamà la República formava part de la comunitat caputxina d'Olot, on cursava filosofia. Amb gran optimisme per l'adveniment de la segona República, va escriure als seus pares «per aquests dies de renaixença de la nostra Pàtria», tot assenyalant que:

50. Vegeu l'informe de F. A. Vidal i Barraquer al cardenal Pacelli (Tarragona, 27-30 juny 1931), editat per M. BATLLORI i V. M. ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Vol. I, p. 83: «Aprovechando la oportunidad de la consagración episcopal en Barcelona del Rvmo. P. Matías de Sant Llorenç [Savall], capuchino, nombrado Vicario Apostólico de Bluefields, convoqué el día 22 de abril en el propio convento de capuchinos de aquella ciudad a los Rmos. Obispos de la Provincia Eclesiástica [Tarraconense] para tener un cambio de impresiones y lograr la unidad de acción de todos los preladados de la Archidiócesis [de Tarragona], siempre convenientísima, y mucho más en los momentos difíciles. Acordamos de momento, no publicar instrucciones escritas, pero darlas de palabra a los Rdos. Arciprestes, Párrocos, etc. mientras esperábamos normas concretas y que la atmósfera se serenase algo más».

51. Vegeu la carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini (Solsona, 13 agost 1931); publicada per M. BATLLORI i V. M. ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Vol. I, p. 210: «Acabo de recibir una misiva del P. Ruperto M. de Manresa, en la que me expone un plan en defensa de las órdenes religiosas y de sus bienes; creo no va desencaminado [...] Le digo que escriba detalladamente a V. E.».

52. Vegeu M. BATLLORI i V. M. ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, Vol. I, p. 148: «Aquesta idea sembla que fou inspirada al cardenal Vidal i Barraquer pel caputxí pare Rupert M. de Manresa, secretari un temps del cardenal Vives i Tutó, i superior després a Barcelona».

53. Cf. J. M. GASOL, «Rupert M. de Manresa, humanista i erudit», dins *EstFr* 90 (1989), p. 266-267.

«Ací estem molt contents i tranquils; per mitjà de la ràdio hem pogut anar seguint sempre els passos de la nostra República catalana. No us podeu figurar l'emoció que sentíem el dimarts a la tarda quan n'escoltàvem la proclamació; aquella veu de Ventura Gassol entrava fins a l'ànima, les esperances de 300 anys han tingut acompliment en un sol dia, el dia 14 d'abril de 1931 [...] Vàrem poder albirar algunes de les banderes catalanes i republicanes, tant de temps enyorades. Ja sabem la Marsellesa de memòria. De mi no passeu gens de pena, els republicans són molt bona gent, l'alcalde d'Olot és íntim nostre; republicà, guanyant pel triple en les eleccions, i de comunió diària».⁵⁴

Tanmateix, encara no havia passat un mes, que aquesta il·lusió i entusiasme «republicà» de fra Tarsici de Miralcamp es va veure frustrat per raó del fort anticlericalisme promogut des de les institucions republicanes. Així, ja durant el mes de maig de l'any 1931, el mateix fra Tarsici havia d'escriure als seus pares que l'ajudessin econòmicament per tal de proveir-se de roba de seglar:

«El caire que els esdeveniments polítics van prenent, amenacen la nostra sagrada Religió, per això, i només com a prevenció, els nostres Superiors ens han dit que us demanéssim la quantitat de 25 pessetes per a sufragar les despeses dels vestits [...] Per si ens traguessin del convent, no temeu, ací a Olot els Superiors ja ens han buscat casa. Si succeís això us escriuria immediatament. Qui ho hauria dit avui fa un mes!»⁵⁵

I encara no havia passat un any de la seva ordenació sacerdotal que, durant l'estiu de 1936, fra Tarsici fou occit *in odium fidei*, a Lleida, el dia 19 d'agost de 1936. S'ha de remarcar que, tanmateix, amb molt més seny i prudència, els frares de més edat havien esguardat el nou règim polític amb cautela i, àdhuc, amb certa sospita, ja que estaven força escarmentats per les mesures de l'anticlericalisme hispà que havia culminat amb les exclaustracions del segle XIX.

La tensió entre les institucions republicanes i eclesiàstiques anà augmentant progressivament. Per això, i coincidint amb la festa de Tots Sants

54. AVicep (Pompeia), *Escrits i correspondència*, carta de Tarsici de Miralcamp a Josep Vilalta (Olot, 17 abril 1931), s. f.

55. *Ibid.*, carta de Tarsici de Miralcamp a Josep Vilalta, (Olot, 14 maig 1931), s. f.

de l'any 1933, el ministre general dels caputxins, Vigilio de Valstagna, escriví una carta circular adreçada als frares hispans. Una volta rebuda a Barcelona aquesta circular, el text fou tramès als convents de Catalunya el dia 15 de novembre de 1933. A semblança dels caputxins de Navarra,⁵⁶ també s'exhortà els religiosos de Catalunya de no barrejar-se en qüestions polítiques i que en tots els convents fos vetada l'entrada de periòdics de caire polític:

«Por conducto autorizadísimo han llegado a Nos diversas quejas de la actuación política de algunos religiosos nuestros de España, nada conforme con las directivas dadas por la Autoridad Eclesiástica [...] Recordamos, pues, una vez más a todos nuestros Frailes la obligación de abstenerse en absoluto de toda actividad política, que si siempre nos está vetada, más escrupulosamente debe evitarse en las presentes delicadas circunstancias [...] Y si hubiere alguno que presumiere mezclarse en cuestiones políticas, amonésteno severamente, y no enmendándose, impónganle una saludable penitencia, e incluso la suspensión *a divinis*, si el caso lo requiere [...] Excluya totalmente de nuestros conventos y prohíba la lectura de aquellos periódicos que, aunque católicos, se ocupan de política de un modo tan exaltado que producen en sus lectores un apasionamiento político».⁵⁷

El P. Josep de Besalú, en divulgar als convents el text d'aquesta circular del ministre general, aprofità l'avinentsa per fer un elogi de l'actitud apolítica dels caputxins catalans: «creiem que l'actuació dels nostres Religiosos a Catalunya està molt per damunt de les lluites partidistes, i que es limiten a l'exercici d'un apostolat religiós, atraient i comprensiu.»⁵⁸ Tanmateix, alguns religiosos caputxins, segons que es desprèn de la documentació, van participar en activitats promogudes per les institucions republicanes com fou, per exemple, el cas del P. Daniel de Molins de Rei, que acabà

56. Cf. J. A. ECHEVERRÍA, «Los capuchinos de Navarra-Cantabria-Aragón en los años treinta», *Scriptorium Victoriense* 55 (2008), p. 152-153: «El P. Ladislao de Yábar expidió una circular a todos los religiosos pidiéndoles que no se entrometieran en cuestiones políticas que dividían a los católicos».

57. APCC, *Circulars* (Roma, 1 de novembre de 1933), circular de Vigili de Valstagna adreçada: «A nuestros amados hijos de la Provincia de FF. MM. de Cataluña».

58. APCC, *Circulars* (Sarrià, 15 novembre 1933), circular de Josep de Besalú adreçada als frares caputxins de Catalunya.

abandonant la vida religiosa.⁵⁹ Fugí el mes d'octubre de 1933, a guisa d'apòstata, del recinte conventual en un ambient on ja es començava a percebre una incipient crisi de la vida religiosa marcat per les ideologies i per l'apostasia del cor,⁶⁰ tal com ho posà de manifest el ministre provincial dels caputxins poc temps abans de la celebració del Capítol provincial del juliol de 1936, tot planyent-se del nombre excessiu de defeccions, en bona part degudes a un aflujament del conreu de l'espiritualitat i de la vida interior.⁶¹

L'ambient enrarit en contra de l'Església anà augmentant i, a partir de l'any 1933, especialment amb la nova llei de confessions i congregacions que el govern republicà signà el 2 de juny de 1933. Aquesta nova legislació disposava que, per tal de mantenir-se en la legalitat, els religiosos havien de realitzar, obligatòriament, una inscripció⁶² en

59. APCC, *Circulars* (Sarrià, 12 octubre 1933), circular de Josep de Besalú adreçada «Als religiosos de la nostra Província de la Mare de Déu de Montserrat, de Catalunya», on es planyia que: «S'ha esdevingut a la nostra Província un fet deplorable que ha omplert de pena el nostre cor i de profunda commiseració envers el religiós que n'ha estat protagonista i víctima a la vegada. Ens referim, com de seguida haureu endevinat, a la inesperada desaparició del R. P. Daniel de Molins de Rei».

60. El ministre provincial cercà la motivació de la fugida del P. Daniel en la dispersió espiritual derivada d'un apostolat excessiu. En la circular adreçada a la Província, on donava notícia de la deserció de Daniel de Molins de Rei, ordenà que no fos llegida davant dels novicis ni dels professors temporals. Vegeu a l'APCC, *Circulars* (Sarrià, 12 octubre 1933), circular de Josep de Besalú adreçada als caputxins de Catalunya: «Els gravíssims perills d'una activitat excessiva en les obres d'apostolat extern, incompatible moltes de vegades amb els deures que imposa l'observància regular i la vida d'oració i de recolliment pròpia del nostre estat religiós, és una altra ensenyança que cal recollir del fet dolorós que ara deplorem [...] Aquestes lletres circulars seran llegides públicament al refectori, procurant, però, que siguin exclosos els novicis i els professors simples, en els convents de Manresa i d'Olot a l'hora de la lectura».

61. APCC, llig. III-A-26, *Lletres circulars adreçades als Religiosos Fra-Menors Caputxins de la Província de la Santíssima Mare de Déu de Montserrat de Catalunya. Balanç del trienni 1933-1936*, f. 3 i f. 10: «La llista negra de les baixes produïdes per deserció o per fracàs de la vocació, resultaria tal volta la més nodrida de quantes es podrien formar [...] L'exclaustració, secularització o apostasia de certs individus ha estat el desenllaç natural, gairebé previst com a inevitable, d'un llarg procés de descomposició interna, de relaxació religiosa, o d'allò que les nostres sagrades Constitucions anomenen *apostasia del cor* [...] La solidesa o la fluïxetat de la vida interior, en l'ordre sobrenatural, juguen un paper importantíssim en el perfeccionament i perseverància dels bons religiosos i en la prevaricació dels relaxats».

62. La tramitació d'aquesta inscripció s'efectuava a través de la cúria provincial dels fraimenors caputxins; vegeu a l'APCC, *Convents* (Tarragona) llig. A-13-27, la carta del

un registre especial del Ministeri de Justícia.⁶³ L'episcopat hi reaccionà amb una declaració col·lectiva dels arquebisbes metropolitans (signada el dia 23 de maig de 1933) en la qual els bisbes es planyien del «laïcisme agressiu inspirador de la Constitució» republicana que culminà amb un acte unilateral del govern de la Segona República que comportà «la ruptura de tractes solemnes amb l'Església, sense cap consideració ni a drets personals legítimament adquirits i respectats en tots els altres ordres de la vida pública.» A més, els bisbes es dolien per les «injustes i immotivades restriccions de la capacitat adquisitiva legal i de la lliure disposició dels béns propis imposades a l'Església.»⁶⁴ Tres mesos després, l'agost de 1933, aquesta nova i difícil situació per a l'Església espanyola hauria de motivar una trobada de l'exministre general dels caputxins Melcior de Benissa (acompanyat del seu successor Vigilio de Valstagna, i del definidor general Carmelo de Iturgoyen), que tingué lloc al col·legi caputxí de Lekároz, on foren convocats els ministres provincials hispans per tal d'estudiar a fons la llei de confessions i congregacions⁶⁵

cretari provincial al guardià del convent de Tarragona (Sarrià, 14 agost 1933): «Se li envia la fórmula de la Instància per a la inscripció de la Comunitat [de caputxins de Tarragona] al Ministeri de Justícia, d'acord amb la llei de Confessions i Congregacions de la República [...] Dintre de pocs dies li serà enviat el text dels Estatuts de la Comunitat, tal com han quedat redactats en la reunió de Lecároz. És voluntat del Rm. P. General que els Superiors locals tramitin tota la documentació relativa a la llei de Confessions i Congregacions, per medi dels respectius Provincials [...] Cap Superior està autoritzat per a entregar a ningú, ni que tan sols es presentin com a representants del Govern, l'inventari dels béns de la comunitat».

63. Per exemple, el maig de 1935, els caputxins de Tarragona aconseguen la inscripció al Ministeri de Justícia; vegeu el text de l'ofici tramès pel Ministeri de Justícia al Guardià del convent de Tarragona (Madrid, 11 maig 1935), a l'APCC, *Convents* (Tarragona), llig. A-13-27: «En cumplimiento de lo preceptuado en los artículos 24 y 25 de la ley de Confesiones y Congregaciones religiosas de 2 de junio de 1933 y disposiciones concordantes, a instancias de la [Congregación] denominada Religiosos Capuchinos, domiciliada en Tarragona calle de Rambla de San Juan, núm. 105, este ministerio ha procedido a la inscripción de la misma en el Libro-Registro correspondiente con el número 2345, que deberá ser citado por dicha Congregación en cuantas relaciones documentales mantenga con este Departamento ministerial».

64. Vegeu la *Declaració de l'Episcopat amb motiu de la llei de Confessions i Congregacions Religioses*, Barcelona 1933, p. 1-2 i 18.

65. Sobre aquesta llei, vegeu JOSEP DE BESALÚ, *Lletres circulars [...] en finalitzar el trienni de 1939-1942* (Barcelona, 29 de juny 1942), f. 1-2: «A partir de la proclamació de la República en 1931 i de la promulgació de la famosa llei de Confessions religioses votada pel Parlament espanyol, la mística revolucionària havia arribat a trastocar completament i a desorientar no tan sols l'ànima primitiva i simplista del baix poble, fàcilment inflamable

davant de la «difícil situación de España en estos momentos.»⁶⁶ Tot i el clima, tens i enrarit pel fort ambient anticlerical que es vivia a Espanya, el ministre general, Vigilio de Valstagna, demanà als religiosos que continuessin vestint l'hàbit caputxí i que, en circumstàncies de perill, el dissimulessin sota una *dulleta*,⁶⁷ que era una peça de roba semblant a la que usaven els caputxins francesos⁶⁸ en situacions especials de recel i d'oposició als religiosos. L'ocultació de l'hàbit caputxí sota la *dulleta* donava als freres l'aparença de sacerdots seculars. També es demanà als freres que, bo i mantenint-se en la tradició caputxina, no es retallessin o afaïçonessin la barba de manera asseglarada. Pel que fa al permís per a vestir de seglar, tot i les circumstàncies particularment difícils per a l'Església hispana, aquest era encara un fet molt excepcional en la vida dels caputxins, de manera que la concessió de l'autorització per poder llevar-se l'hàbit estava reservada a la potestat del ministre general.⁶⁹ Per això, després d'aquesta trobada amb el ministre general, el P. Josep de Besalú insistí als caputxins catalans en la conveniència de mantenir l'ús de l'hàbit, a desgrat de les burles i de l'anticlericalisme de tons agressius que es respirava en l'ambient de bona part de la societat espanyola:

per la propaganda incendiària, sinó també a grans sectors de la nostra societat pseudo-intel·lectual i dirigent».

66. APCC, *Circulars*, llig. A-4-23, circular de Vigili de Valstagna adreçada als caputxins hispans (Roma, 17 setembre 1933), f. 1.

67. Del francès *douillette*, que era una mena de guardapols, o bata ampla, que els eclesiàstics solien posar damunt de la sotana.

68. APCNav, *Asuntos Provinciales*, (Pamplona, 14 de maig 1931), instruccions del P. Carmelo de Iturgoyen adreçades als guardians «para las circunstancias políticas del momento [...] Prepare inmediatamente *dulletas* (estilo francés) para poderse poner encima del hábito; para esto se podrá quitar el capucho como lo hacen los franceses. Esto tanto a Padres como estudiantes y hermanos».

69. APCC, *Circulars*, llig. A-4-23, circular de Vigili de Valstagna als religiosos hispans (Roma, 17 setembre 1933): «Todos nuestros religiosos deben llevar siempre el santo hábito lo mismo dentro que fuera del convento. Sólo en algunos casos o en algunos lugares, donde exista verdadero peligro, el Provincial podrá permitir *toties quoties* para cada caso particular, que sobre el hábito los religiosos lleven una *dulleta*, al modo que en años anteriores hacían los nuestros [religiosos capuchinos] en Francia. El permiso de vestir de seglar queda absolutamente reservado al Ministro General, y no se concederá sino *ad casum*, por gravísimas razones y después de informar el P. Provincial [...] aún en los casos en que hubiere que disimular el hábito, acerca del llevar la tonsura y la barba, no se compongan ésta al modo de los seglares [...] Os exhortamos encarecidamente al amor al santo hábito, dispuestos a sufrir risas y denuestos antes de despojaros de la librea seráfica».

«Les prudents disposicions del nostre Rdm. P. General sobre l'ús de l'hàbit, de la barba i de la tonsura dictades després d'haver visitat personalment Espanya i d'haver-se fet càrrec de l'anormalitat present, tindran per a nosaltres el doble valor d'una sanció autoritzadíssima de la conducta observada, i el d'un enrobustiment molt oportú de l'autoritat dels superiors provincial i locals, en llur propòsit de mantenir en endavant el mateix criteri d'heroica fidelitat al nostre sant hàbit i als altres distintius externs de la nostra condició caputxina».⁷⁰

El P. Josep de Besalú, el juliol de 1936, pocs dies abans de la celebració del Capítol provincial, cansat de l'anticlericalisme promogut pel govern republicà, es dolgué del «seguici de sectàries vexacions que les institucions de caràcter eclesiàstic han hagut de sofrir per part de la llei constitucional del nou règim i de les autoritats encarregades de fer-la complir, agreujades per les anàrquiques explosions de l'esperit iconoclasta d'un sector del poble espanyol que s'ha esbravat cremant, derrocant o saquejant multitud de temples i de cases de religiosos, i per l'onada de propaganda difamatòria i calumniosa contra els religiosos, amb les dues armes del míting i de la premsa sectària, que ha caigut sobre Espanya des del 1931 ençà.»⁷¹ L'ambient anticlerical havia assolit nivells molt elevats de tensió, especialment entorn dels fets ocorreguts el 6 d'octubre de 1934, quan es produí un moviment insurreccional dins el govern autònom de Catalunya en contra de l'orientació conservadora que havia pres el règim republicà. Ran de la victòria de la coalició dretana anomenada la CEDA en les eleccions del 19 de novembre de 1933, l'Església hispana se sentí una mica més alleujada i així ho manifestà, força esperançat, el ministre provincial dels caputxins de Navarra, P. Ladislao de Yábar tot escrivint una circular als missioners:

«No terminaré esta carta sin decirles el gran gozo que hemos tenido por el enorme triunfo de las Derechas en toda España: parece que el número de Diputados católicos rebasará los 200. Con esto se impondrá un fuerte viraje a la derecha y poco a poco volverán las cosas a su estado normal y con ello recuperará la Iglesia la paz que necesita para bien de todos».⁷²

70. APCC, llig. A-4-23, circular de Josep de Besalú als caputxins de Catalunya (Sarrià, 6 octubre 1933), f. 1 i ss.

71. APCC, *Lletres Circulars*, (Barcelona, 2 juliol 1936), f. 13.

72. Citat per J. A. ECHEVERRÍA, «Los capuchinos de Navarra-Cantabria-Aragón en los años treinta», dins *Scriptorium Victoriense* 55 (2008), p. 156-157.

Tanmateix, els grups més radicals, no acceptaren pas el viratge cap a la dreta del govern de la República, i en un clima d'exaltació popular i de fort anticlericalisme, es començaren a produir els primers brots d'una incipient persecució religiosa. Així, ja durant el mes de gener de 1934 es temia que a Espanya es desenvolupés una revolució protagonitzada per socialistes, comunistes i anarquistes. Situats, doncs, en aquest clima anti-religiós, tan tens i enrarit, obligats per les circumstàncies els predicadors populars, durant els viatges, van haver de llevar-se l'hàbit. Aquest fou, per exemple, el cas del P. Timoteu de Palafrugell (que acabaria essent occit *in odium fidei* a Olot el dia 31 d'octubre de 1936 i, recentment beatificat a la catedral de Barcelona el 21 de novembre de 2016) que, ran dels fets del 6 d'octubre de 1934, escriví a una parenta seva que havent d'anar a predicar des de Manresa a la veïna parròquia de Sant Salvador de Torroella, a prop de Cardona, per precaució, el viatge el féu vestit amb roba de seglar:

«Els dies passats han sigut, com ja saps, dies de condol i d'inquietud [...] El P. Guardià me digué que era convenient que sortís de paísà. I consegüentment me tallaren un bon tros de barba i la tonsura tota [...] Per a vestir-me de paísà, hi vaig perdre més d'una hora. Ara els mitjons, després les sabates, la camisa, l'armilla, etc. [...] I en dirigir-me cap a la parròquia, unes noies, en veure'm des de lluny, s'apressaren a dir al Sr. Rector que «el Pare Predicador portava gec... i barret!» Quins compromisos, eh! Després me veieren vestit amb l'hàbit».⁷³

El P. Timoteu, en la mateixa carta, explicà que l'oficial responsable de la caserna militar de Manresa, com a bon catòlic, no estava pas disposat a consentir avalots com els que s'havien produït, a començaments d'octubre, a la veïna població de Navàs (situada relativament a prop de Sant Salvador de Torroella). A Navàs, la nit del 6 d'octubre de 1934, els revolucionaris calaren foc a la parròquia i fou bàrbarament assassinat el rector.⁷⁴

A Mn. Josep Morta, li escriví el P. Timoteu: «Com que la cosa s'ha calmat de moment, avui he tornat cap a Manresa fins al dia que tornin a

73. AVicep (Pompeia), *Escrits i correspondència*, carta de Timoteu de Palafrugell a T. Miquel (Manresa, octubre 1934), s.f.

74. Sobre la figura del reverend Josep Morta i Soler i el seu assassinat perpetrat la nit del sis d'octubre de 1934, vegeu les referències aplegades per J. M. BADIA MASGRAU, *Història de l'Església de Navàs*, Navàs 1987, p. 132-140.

fer soroll. Aquí tenim el Tinent Coronel, [que] digué que en la primera intentona la reprimiria enèrgicament. És catòlic i no està per a consentir actes vergonyosos com els passats.»⁷⁵

Amb la victòria de l'anomenat Front Popular el 16 de febrer de 1936, la vida eclesial experimentà una forta preocupació pel futur. Pel que fa als caputxins, a la veïna Província de València, poc després de la victòria del Front Popular, ja durant el mateix mes de febrer, foren incendiats els convents d'Alzira i Montfort i també l'escola seràfica hagué de ser clausurada. Els caputxins d'Andalusia, semblantment, hagueren de tancar l'escola seràfica i d'enviar els nens amb les respectives famílies. Amb tot, malgrat l'anticlericalisme del govern del Front Popular i les dificultats per poder desenvolupar llur acció pastoral, els caputxins de Catalunya vivien una època de notable projecció pastoral i cultural, car els frares eren molt respectats i estimats per la seva predicació popular arreu de Catalunya,⁷⁶ pel treball a les missions d'ultramar⁷⁷ i per la seva vinculació amb el laïcat.⁷⁸ Eren molt apreciats per llur contribució a la cultura catalana i eclesiàstica en general.⁷⁹ Tanmateix, quan esclatà la revolta i Guerra Civil els caputxins foren perseguits amb tanta violència com la resta dels eclesiàstics. D'aquest tema ens n'ocuparem, específicament, en un altre article.

3. EL REPTA DE L'ANTICLERICALISME DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

A l'Arxiu Secret Vaticà hi ha la correspondència epistolar generada entre la Nunciatura de Madrid i la Santa Seu que, pel que fa al període de la Segona República, ha estat estudiada i editada pel protonotari apostòlic i destacat expert en la història eclesiàstica contemporània, Vicente Cárcel Ortí. Aquest estudiós ha editat el text d'uns informes inèdits molt interessants que el nunci Tedeschini envià a Roma sobre els atemptats produïts

75. AVicep (Pompeia), *Ecrits i correspondència*, s. f.

76. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *La predicació dels framenors caputxins des de l'arribada a Catalunya al Concili Vaticà II (1578-1965)*, Barcelona 2012, p. 373-420.

77. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Tres segles de vida missionera: la projecció pastoral «ad gentes» dels framenors caputxins de Catalunya (1680-1989)*, Barcelona 2006, p. 103-564.

78. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *El Terç Orde dels caputxins. Aportacions del laïcat franciscà a la història contemporània de Catalunya (1883-1957)*, Barcelona 2004, p. 67-449.

79. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana: des de la fundació a la guerra civil (1578-1936)*, Barcelona 2009, p. 135-631.

en contra de persones, edificis i béns de l'Església Catòlica a Espanya des de la victòria del Front Popular en les eleccions del 16 de febrer fins al dia 20 de juny de 1936, esdevinguts poc temps abans d'esclatar la revolta i Guerra Civil.⁸⁰ El primer dels informes duu el títol de *Desmanes antirreligiosos cometidos en las diócesis españolas desde el 16 de febrero al 1 de abril de 1936*. Segons aquest informe, en menys de dos mesos a Espanya havien cremat 67 esglésies, també 62 havien estat saquejades i 14 havien patit atemptats; uns 200 sacerdots havien estat amenaçats de mort i foren robades, assetjades i cremades 14 cases rectorals, 10 centres catòlics i 31 convents, a més de profanacions d'algunes imatges —i fins i tot cadàvers— en algunes esglésies.⁸¹ Durant aquests mesos, a Catalunya, l'Església no sofrí tants estralls com a Andalusia i a Madrid, tanmateix, sí que a Barcelona, Lleida i Tarragona ja foren expulsats alguns religiosos i religioses de les cases i institucions que regien, on els avalotadors s'apropriaren d'esglésies i convents, de parròquies i capelles, a més d'imposar forts impostos o taxes als capellans pels enterraments efectuats i, sobretot, es prohibí de tocar les campanes: «Continúan los abusos y atropellos en cuanto a viáticos, entierros y toques de campanas», i els caputxins de Sarrià el març de 1933 hagueren d'inutilitzar la campana conventual a fi de no haver de pagar l'arbitri sobre les campanes.⁸² Sobre aquestes limitacions al culte catòlic de part de les autoritats republicanes, Josep Gassiot escriví: «En muchas otras materias se realizó la persecución religiosa, y así, por ejemplo, pudimos ver como algunas Corporaciones municipales prohibían

80. Cf. V. CÀRCEL ORTÍ, «Documentos del Pontificado de Pío XI sobre España (1922-1939)», dins *ASTar* 80 (2007), p. 231-496.

81. A Granada foren profanades algunes tombes del cementiri i a Badajoz es feren paròdies carnavalesques. A Cartagena fou profanada la tomba del bisbe de Terol, Antonio Ibáñez, sebollit a l'església de les monges concepcionistes, i a Vic fou trabucada l'escultura de l'àngel situat a la llinda de l'entrada del cementiri, mentre que a Girona es produïren algunes restriccions en cultes públics i enterraments; ASVat, *Nunziatura di Madrid* 925, f. p. 471-544. Sobre aquests fets, vegeu V. CÀRCEL ORTÍ, *Documentos del Pontificado de Pío XI*, doc. 4, *Desmanes antirreligiosos*, p. 344-345.

82. ASVat, *Nunziatura di Madrid* 967, f. 8-74: «Arzobispado de Tarragona»; V. CÀRCEL ORTÍ, *Documentos del Pontificado de Pío XI*, doc. 5, *Desmanes antirreligiosos*, p. 402-403; APCC, *Convents* (Sarrià) llig. I-3-27: Instància del guardià del convent de Sarrià, Jaume Planes [Antoni d'Argentona] a l'alcalde de Barcelona (31 de març de 1933): «Acordat per l'Ajuntament de la seva presidència imposar un tribut sobre les campanes que es fessin tocar en les esglésies d'aquesta ciutat; amb data d'avui, dia 31 de març de 1933, la campana que existia en l'església d'aquest nostre convent ha estat inutilitzada en forma que no pugui sonar, i que s'ha acordat no fer-la tocar més d'ara endavant».

el uso de las campanas, o creaban impuestos vejatorios para el ejercicio de actos de culto religioso; siempre amparados por el Gobierno.»⁸³

A poc a poc s'anava gestant a Espanya el que seria una de les persecucions *in odium Ecclesiae* més terribles de la història contemporània. En la majoria dels casos, l'autoritat civil i militar no actuà. És emblemàtic el cas ocorregut a la ciutat de Màlaga els dies 11 i 12 de maig de 1931 (un mes després de la proclamació de la Segona República!) on el governador militar, el general Gómez Caminero ordenà a la Guàrdia Civil que no donés protecció als bombers⁸⁴ quan foren incendiats o saquejats 41 edificis religiosos de la població. També a Catalunya, poc després de la proclamació de la República, es visqueren alguns fets d'anticlericalisme de caràcter violent. A Barcelona, per exemple, un grup d'exaltats intentà cremar la parròquia de Santa Maria de Sants; a Montblanc, els franciscans foren obligats a deixar el convent així com també les terciàries carmelites l'hospital municipal. A les poblacions de Constantí, Pla de Cabra i la Selva del Camp, les religioses que hi treballaven en tasques docents i assistencials van haver d'abandonar llurs col·legis. A Lleida, foren abandonades algunes parròquies davant les amenaces de ser occits els sacerdots, ja que: «han recibido anónimos, con amenazas de muerte y fijación de horas para salir de la parroquia [...] Los pueblos de Masalcoreig, Granja de Escarpe, Alcarraz y Berbejal son los que en barbarie más se han distinguido. Los párrocos han tenido que marcharse requeridos por el pueblo y con gran peligro de su vida.»⁸⁵ Aquesta hostilitat anticlerical anà *in crescendo* arreu d'Espanya i també a Catalunya on, ja durant el mes d'abril de 1931 a Badalona fou incendiada la capella d'un Centre Eucarístic; a Vilafranca del Penedès, hi

83. J. GASSIOT MAGRET, *Apuntes para el estudio de la persecución religiosa en España*, Barcelona 1961, p. 40-41.

84. Per exemple, el general Gómez Caminero escriví un telegrama el dia 11 de maig de 1931 adreçat al ministre de la Guerra, on li deia «Ha comenzado el incendio de iglesias. Mañana continuará...»; citat per F. NARBONA, *La quema de conventos*, Madrid 1954, p. 17. Vegeu, també, A. CLAVERO BARRANQUERO, *La represión religiosa 1936-1939*, Zaragoza 2001, p. 36-37: «Cuando los bomberos protegidos por la Guardia Civil, sofocaban el incendio de la residencia de los Jesuitas, se personó el gobernador militar, general Gómez Caminero, quien dio órdenes a la Benemérita de retirada. Sin su auxilio, coartados por la multitud, los bomberos fueron incapaces de cortar el fuego. La misma autoridad ordenó a la parejas que custodiaban el Palacio Episcopal que se retiraran, y éste resultó ser el segundo objetivo de los incendiarios».

85. ASVat, *Nunziatura di Madrid* 925, f. 471-544; V. CÀRCEL ORTÍ, *Documentos del Pontificado de Pío XI*, doc. 4, *Desmanes antirreligiosos*, p. 360-361.

fou requisat el Col·legi de Sant Ramon de Penyaforç i, semblantment, també van ser clausurats els col·legis gestionats per religioses a les poblacions d'Ontinyena, Aitona i Bell-lloc. A Rupit, hi foren retirades les imatges de les fornícules dels carrers; a Santpedor, hi fou parcialment cremada la capella de Sant Francesc;⁸⁶ a Lleida, els frares franciscans, amenaçats amb armes, foren obligats a abandonar el convent: «Lérida. Elementos extremistas, pistola en mano, en el convento de Franciscanos y después de arrojar a sus moradores, pretenden apropiarse del edificio. Los guardias de asalto los desalojan y vuelven los Padres, que continúan amenazados.»⁸⁷

L'anticlericalisme de la Segona República, com s'ha dit més amunt, s'anà radicalitzant a partir de la victòria del Front Popular el febrer de 1936 i, amb tots els episodis suara esmentats, s'anà configurant el clima de persecució religiosa que acabà esclatant el juliol de 1936. Davant d'aquest creixent anticlericalisme, el caputxí Antoni M. de Barcelona, amb gran lucidesa, quan analitzà les causes de la guerra, situà el detonant de l'esclat de la revolta i de la persecució religiosa en el progressiu augment de l'anticlericalisme suscitat pel govern fortament laïcista de la Segona República espanyola:

«La guerra civil estaba latente hacía mucho tiempo: estaba en los espíritus y en los sentimientos, a pesar de tanto vocear el desarme moral. Los gobiernos del primer bienio de la República laica no hicieron otra cosa que herir groseramente los sentimientos católicos de la inmensa mayoría de los españoles. Abierta o solapadamente se encendió la persecución religiosa, y España se dividió en seguida en dos facciones irreconciliables».⁸⁸

86. ASVat, *Nunziatura di Madrid* 967, f. 8-74: «Obispado de de Vich. *Rupit*, con ocasión de una gira comunista, se mandan retirar varias imágenes de santos que desde largos años se veneraban en hornacinas callejeras. *Sampedor*, ha sido parcialmente incendiada la capilla de San Francisco de Asís»; V. CÁRCEL ORTÍ, *Documentos del Pontificado de Pío XI*, doc. 5, *Desmanes antirreligiosos*, p. 408-409.

87. ASVat, *Nunziatura di Madrid* 967, f. 8-74; V. CÁRCEL ORTÍ, *Documentos del Pontificado de Pío XI*, doc. 5, *Desmanes antirreligiosos*, p. 389-390. L'any 1940 el P. Antoni M. de Barcelona en el proemi del llibre *Eroi di Cristo* escriví que, des del maig de 1931 al juliol de 1936, uns mesos abans de començar pròpiament la guerra, ja havien estat incendiats uns set-cents edificis religiosos; vegeu BASILI DE RUBÍ, *Eroi di Cristo nella Spagna di Franco*, Roma 1940, p. 13-15: «Quando scoppiò la guerra civile, cinque anni dopo la proclamazione, le sinistre avevano al proprio attivo l'incendio e la distruzione di più di 700 chiese e conventi».

88. ANTONI M. DE BARCELONA, *La tragedia de España*, Manresa 1940, f. 5-6.

Durant el temps de la Segona República i en els anys previs a la guerra, els caputxins catalans, a semblança de tots els membres de l'estament eclesial, van haver d'afrontar el repte de l'anticlericalisme. Les actituds hostils del govern laïcista republicà havien fet pensar a l'Església en una nova supressió de la vida religiosa que hauria comportat com l'any 1835, l'expulsió dels eclesiàstics i la nacionalització dels seus béns.⁸⁹ De fet, es tractava, però, de quelcom més que «anticlericalisme»,⁹⁰ car en el cos de les lleis que promulgava el govern republicà hi havia un fort component antireligiós que brollava directament de la ideologia atea de molts dirigents del govern de la Segona República. Així, el dia 2 d'abril de 1936 el P. Carmelo de Iturgoyen, definidor general dels caputxins amb residència a Roma manifestà al ministre provincial de Navarra, P. Ladislao de Yábar, la seva preocupació pel futur d'Espanya:

«No sé en qué va a parar eso. Yo me temo que, si las derechas no van a las elecciones municipales y éstas tienen lugar, irán a ellas separados Gobierno y socialistas y comunistas y éstos tengan un gran triunfo y repitan la lección que han aprendido ya, y pidan el poder o simplemente lo asalten [...] Deme alguna buena noticia; dígame por lo menos que en Navarra todas las fuerzas de la derecha están unidas y dispuestas a imponerse el día de la catástrofe».⁹¹

A propòsit d'aquest context de limitacions i de traves a l'acció eclesial en els anys de la República, el P. Joan Botam, en les seves memòries, ha volgut reblar que, en aquella circumstància «les coses no rutllaven gaire, i al juliol de 1936 un aixecament militar es convertí en l'inici d'una brutal

89. Vegeu, a guisa d'exemple, les instruccions que donà el ministre provincial dels caputxins navarresos als superiors dels convents, conservades a l'APCNav, *Asuntos Provinciales* (Pamplona, 14 de maig 1931): «Cuando llegue el momento de la excomunión y yo le avise, envíelos a sus casas o a las casas de amigos designados de antemano, deles el dinero necesario para el viaje y recuérdelos lo siguiente: el buen ejemplo que hay que dar en los pueblos. Que deben llevar el hábito o *dulleta* pero en modo alguno han de vestir de seglar sin permiso del Provincial»; cf. J. A. ECHEVERRÍA, «Los Capuchinos de Navarra-Cantabria-Aragón en los años treinta», dins *Scriptorium Victoriense* 55 (2008), p. 447-448.

90. També s'ha posat de manifest que en els fets revolucionaris de la Setmana Tràgica, viscuts a Catalunya el juliol de 1909, hi havia alguna cosa més que anticlericalisme, atesa la forta fúria antireligiosa de molts dels avalotats; vegeu R. CORTS BLAY, «Anticlericalisme i Setmana Tràgica. Algunes reflexions», dins *ASTar* 82 (2009), p. 545-576.

91. Citat per J. A. ECHEVERRÍA, «Los capuchinos de Navarra-Cantabria-Aragón en los años treinta», dins *Scriptorium Victoriense* 55 (2008), p. 158-159.

guerra que, durant tres anys, sembrà la mort, la fam i la desolació.»⁹² Esclatada la Guerra Civil, i a mesura que aquesta avançava, s'anaren imposant les tropes del general Franco. Davant l'expectativa d'una victòria de les tropes franquistes, els caputxins de Navarra ja donaren per liquidat el règim republicà i, per això, a les pàgines de la seva revista de divulgació de temes franciscans i d'informació catòlica, titulada *Verdad y Caridad*, en un article signat amb el pseudònim d'Amando Paz (que segurament correspon a l'escriptor caputxí Ángel de Abárzuza) en el mes de març de 1939 els frares hi escriviren, sarcàsticament, el text d'aquest epitafi: «Aquí yace la maldita República española, que por ser hija del demonio y de la masonería fué incapaz de sacramentos. R. I. P. (que lo que es nosotros ya descansamos)».⁹³ En efecte, el govern republicà es podia donar per liquidat.

4. *Mots conclusius*

Tal com hem vist al llarg d'aquest article, l'anticlericalisme promogut pel govern de la Segona República havia assolit uns nivells de particular violència i agressivitat que fou posada de manifest, de manera ben contundent, quan esclatà la revolta el mes de juliol de 1936, amb la crema d'esglésies i convents i, sobretot, amb la captura sistemàtica i amb l'assassinat *in odium fidei* dels membres de l'estament eclesiàstic⁹⁴ tal com ho veurem, de manera àmpliament documentada, en un nou article.

92. J. PUIG I MARÍN, *Mirada de pau. Joan Botam, memòries*, Barcelona 2012, p. 27-28.

93. BHC, *Verdad y Caridad* XVI (1939), p. 76-77.

94. Sobre aquesta qüestió vam oferir-ne una primera síntesi realitzada amb documentació d'arxiu, vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Els frares caputxins de Catalunya: de la Segona República a la postguerra*, Barcelona 2014, p. 81-192: «Els caputxins en el context de la Revolució del juliol de 1936».

OBISPOS Y SACERDOTES PRÓFUGOS EN ROMA DURANTE LA GUERRA CIVIL*

Vicente CÁRCEL ORTÍ

RESUMEN: Durante el verano de 1936 se produjo en España un ingente movimiento migratorio provocado por el comienzo de la Guerra Civil, el

* Siglas y abreviaturas: AA.EE.SS. = Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (I Sezione della Segreteria di Stato, *hoy* Sezione per i Rapporti con gli Stati). IV Periodo; ACER, Archivo del Pontificio Colegio Español de Roma; ACER, Archivo del Pontificio Colegio Español de Roma; *Arch. Nunz. Madrid* = Archivio della Nunziatura di Madrid; *Arch. Nunz. Parigi* = Archivio della Nunziatura di Parigi; *Archivo Gomá* = J. ANDRÉS-GALLEGO - A. M. PAZOS (eds.), *Archivo Gomá. Documentos de la Guerra Civil (julio 1936-abril 1939)* (Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 2001-2006), 13 vols; ASV = Archivio Segreto Vaticano; AVB = Arxiu Vidal i Barraquer, *Església i Estat durant la Segona República Espanyola 1931-1936*. Textos en la llengua original. Edició a cura de M. Batllori i V.M. Arbeloa (Monestir de Montserrat 1971-1992), 9 vols.; DHEC = *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Directors, Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon, vol. I (Barcelona, Generalitat de Catalunya - Editorial Claret, 1998); vol. II (Ibid. 2000); vol. III (Ibid. 2001); DSDE = V. CÁRCEL ORTÍ, *Diccionario de Sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, (Madrid, BAC, 2006), *Epistolario de Estado (1936-1939)*»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 89 (2015) 267-1014; *Mártires* = V. CÁRCEL ORTÍ, *Mártires del siglo XX en España. 11 santos y 1512 beatos* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2013), [BAC-Maior 106-107], 2 vols.; *Epistolario* = V. CÁRCEL ORTÍ, «Epistolario Vidal-Pacelli-Pizzardo-Montini y apuntes de la Secretaría de Estado (1936-1939)»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 88 (2015) 267-1014; *Mártires* = V. CÁRCEL ORTÍ, *Mártires del siglo XX en España. 11 santos y 1512 beatos* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2013), [BAC-Maior 106-107], 2 vols.; *Segr. Stato* = Segreteria di Stato.

18 de julio, y la persecución religiosa desencadenada inmediatamente en la zona republicana. Muchas fueron las personas que huyeron a Francia y muchas otras las que consiguieron llegar hasta Italia y establecerse en Roma, donde fueron acogidas a través de un Comité creado por el Papa Pío XI en el Pontificio Colegio Español de San José. La persona encargada por el pontífice de dirigir y coordinar la atención a los refugiados españoles fue el sacerdote Operario Diocesano Carmelo Blay. Este artículo documenta la situación de los obispos, sacerdotes diocesanos y seminaristas atendidos por él, así como las gestiones personales que hizo ante el cardenal Vidal y Barraquer en febrero de 1939, por encargo del cardenal Pacelli, para invitarle a presentar la renuncia al gobierno de su archidiócesis de Tarragona. Y se completa, además, con la correspondencia epistolar de Blay con el Secretario de Estado y con sus dos inmediatos colaboradores, los monseñores Montini y Tardini, así como la correspondencia del cardenal Gomá con Tardini sobre los sacerdotes y religiosas prófugos.

PALABRAS CLAVE: Guerra Civil, sacerdotes prófugos, persecución religiosa, Roma, Pontificio Colegio Español de San José

ABSTRACT: During the summer of 1936 there was an enormous migratory movement in Spain caused by the beginning of the Civil War, on July 18, and religious persecution immediately triggered in the Republican zone. Many people fled to France and many others who managed to reach Italy and settle in Rome, where they were welcomed through a committee created by Pope Pius XI in the Pontifical Spanish College of Saint Joseph. The person entrusted by the pontiff to direct and coordinate the attention to the Spanish refugees was the priest Diocesan Operator Carmelo Blay. This article documents the situation of the bishops, diocesan priests and seminarians attended by him, as well as the personal efforts he made with Cardinal Vidal i Barraquer in February 1939, at the request of Cardinal Pacelli, to invite him to present the resignation to the government of his archdiocese of Tarragona. And it is also complemented by Blay's epistolary correspondence with the Secretary of State and his two immediate collaborators, Monsignors Montini and Tardini, as well as the correspondence of Cardinal Gomá with Tardini about the fugitive priests and religious.

KEYWORDS: Civil War, fugitive priests, religious persecution, Rome, Pontificio Colegio Español de San José

INTRODUCCIÓN

Durante el verano de 1936 se produjo en España un ingente movimiento migratorio provocado por el comienzo la Guerra Civil, el 18 de julio,¹ y la persecución religiosa desencadenada inmediatamente en la zona republicana,² pues la primera iglesia incendiada en Madrid, el mismo 18

1. Es muy difícil recomendar algunos libros que sean suficientemente equilibrados sobre la Iglesia durante la Segunda República y la Guerra Civil, porque en los últimos cuarenta años se ha publicado de todo, ya que había unas ganas gigantescas de conocer y discutir sobre aquella década, después de cuarenta años de silencio en los que ni se podía ni se quería hablar libremente sobre un pasado reciente muy incómodo y polémico; hubo como un pacto de silencio por parte de todos para vivir en paz. Esto explica que la bibliografía se desbordara con incontenible ardor a partir de 1976, porque eran muchos los historiadores que llevaban años investigando y se comenzaba a escribir Historia, aunque ya desde diez años antes aparecieron obras que la censura estatal permitió. Me limito, pues, a recomendar dos sólidas monografías, que considero rigurosas y ampliamente documentadas: Q. ALDEA, «La Segunda República y la Guerra Civil (1931-1939)», en *Manual de Historia de la Iglesia, X: La Iglesia del siglo XX en España, Portugal y América Latina* (Herder, Barcelona 1987) 87-342; G. REDONDO, *Historia de la Iglesia en España 1931-1939, I: La Segunda República (1931-1936); II La Guerra Civil* (Rialp, Madrid 1993). Una buena síntesis puede leerse en M. BATLLORI - V. M. ARBELOA, «La Iglesia», en *Historia General de España y América, XVII: La Segunda República y la Iglesia* (Rialp, Madrid 1986) 175-205. También la obra de Víctor Manuel ARBELOA, *La Iglesia que buscó la concordia (1931-1936)* (Madrid, Encuentro, 2008) es muy elocuente por su mismo título, porque es un dato histórico innegable que la Iglesia buscó la concordia con la República, pero la mayoría de las fuerzas que la formaron se distanciaron de la Iglesia, acusándola de ser enemiga de las libertades modernas; «distanciamiento –escribe Arbeloa– que en alguna de ellas era ya aversión, rencor, odio y hasta declarada persecución. Que la Iglesia –la Iglesia jerárquica, nada menos–, presidida y animada por el cardenal Vidal y Barraquer, buscó la concordia, desde mediados de septiembre de 1931 a comienzos de mayo de 1936, es lo que se desprende de un análisis histórico objetivo». Más reciente es la obra de C. ROBLES MUÑOZ, *La Santa Sede y la Segunda República (1934-1939). Paz o victoria* (Madrid, Acción Cultural y Científica Iberoamericana, 2016). Esta es la tercera entrega de una investigación sobre las relaciones entre la II República y la Santa Sede. En las dos anteriores, “Desde la conciliación al conflicto (1931)” y “Desde la Cruzada a la misión (1933-1935)” se examina la implicación crítica, pero leal, de la Santa Sede con las instituciones republicanas.

2. En la introducción histórica de mi obra *Mártires del siglo xx en España. 11 santos y 1512 beatos* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2013), sintetizo los datos más importantes sobre esta persecución, y aporto la bibliografía más reciente y selecta sobre la misma, junto con las biografías de los mártires beatificados hasta 2013. Después de esa fecha se han celebrado ocho nuevas beatificaciones: Vitoria, Catedral nueva, 1 noviembre 2014. Pedro de Asúa y Mendía. (1). 2. Gerona. Catedral, 5 septiembre 2015. Fidela (Dolores) Oller Angelats, Josefa Monrabal Montaner y Facunda Margenat Roura, religiosas de San José de Gerona (3). 3. Santander. Catedral. 3 octubre 2015. Pío Heredia y 15 compañeros cistercienses y dos

de julio, a las 5 de la tarde, fue la de San Andrés, que estuvo ardiendo durante ocho días y la destruyó totalmente.³ Del clero parroquial murieron cinco sacerdotes. También las primeras víctimas cayeron en Madrid apenas dos días después.⁴

Muchas fueron las personas que huyeron a Francia y muchas otras las

religiosas cistercienses (18). 4. Barcelona Catedral. 21 noviembre 2015. Federico de Berga y 25 capuchinos. (26). 5. Burgos, 23 abril 2016, Valentín Palencia Marquina, sacerdote, y los laicos Donato Rodríguez, Germán García, Zacarías Cuesta y Emilio Huidobro (5). 6. Oviedo. Catedral. 8 octubre 2016. Genaro Fueyo Castañón, sacerdote, y los laicos Antonio González Alonso, Isidro Fernández Cordero y Segundo Alonso González (4). 7. Madrid. Catedral, 29 octubre 2016. José Antón Gómez, Antolín Pablos Villanueva, Rafael Alcocer Martínez y Luis Vidaurrazaga González, monjes benedictinos (4). 8. Almería. Catedral. 31 marzo 2017. José Álvarez-Benavides y de la Torre, Deán del Cabildo de la Catedral di Almería, y 114 Compañeros. El total de mártires beatificados asciende hoy a 1.696. Siguen pendientes de estudio en la Congregación de las Causas de los Santos otros muchos procesos de mártires españoles del siglo XX.

3. Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, *Tres milenios de Historia* (Madrid, Marcial Pons, 2001) escribe: “No esperaron a ver qué actitud tomaba la Iglesia ante el pronunciamiento; desde el 18 de julio los hostigamientos y agresiones tan frecuentes desde las elecciones de febrero, se convirtieron en persecución abierta, y tan encarnizada que más de una vez un angustiado alcalde o gobernador civil esperaba en balde la llegada de auxilios porque los *auxiliadores* estaban muy ocupados queando iglesias” (p. 340).

4. El 20 de julio de 1936 fueron asesinados en Madrid cuatro religiosos ya beatificados: los dominicos. Luis Furones Furones, Prior del convento de Nuestra Señora de Atocha (nº. 870) y Jacinto García Riesco (nº. 871), así como las dos religiosas de la Caridad del Sagrado Corazón de Jesús, la madre Rita Dolores Pujalte Sánchez (nº. 221) muy anciana, casi ciega y enferma, y la hermana Francisca del Corazón de Jesús Aldea Araujo (nº. 222), también bastante enferma. Un grupo de milicianos irrumpió en el apartamento donde se habían refugiado las dos religiosas, las arrastraron violentamente obligándoles a bajar los 120 peldaños de la escalera, y en una furgoneta, sin resistencia alguna por parte de ellas, las condujeron a las afueras de Madrid. Las llevaron por la carretera de Barajas, y las fusilaron en un descampado cerca de Canillejas (Madrid). Cada una recibió nueve tiros después de haber avanzado unos pasos por orden de sus verdugos. Eran hacia las tres de la tarde del día 20-7-1936. Fue la primera sangre de mujeres consagradas a Dios vertida en Madrid cuando apenas había iniciado la guerra. El hecho tuvo un epílogo macabro por cuenta de algunas mujeres del pueblo que insultaron los cadáveres, pues estuvieron cuarenta y ocho horas sin enterrar, y las exaltadas mujeres, secundadas por algunos milicianos obligaron, arma en mano, a dos médicos a realizar la autopsia, y quedaron maravillados porque las dos mártires conservaban los miembros flexibles, como si acabaran de morir, y exhalaban un perfume muy intenso y agradable (*Mártires*, 249-252). Los números entre paréntesis se refieren al que tienen en mi libro *Mártires del siglo XX*, o.c. Sobre los mártires beatificados véanse también Santiago MATA, *Holocausto católico. Los mártires de la Guerra Civil* (Madrid, La Esfera de los Libros, 2013) y Mario IANNACCONTE, *Persecuzione. La passione della Chiesa tra Seconda Repubblica e Guerra Civile. 1931-1939* (Turín, Lindau, 2015). Sobre la temática general son interesantes algunas aportaciones de *El siglo de los mártires*.

que consiguieron llegar hasta Italia y establecerse en Roma, donde fueron acogidas a través de un Comité creado por el Papa Pío XI en el Pontificio Colegio Español de San José, que entonces tenía su sede en el *Palazzo Altemps*, de Via Sant'Apollinare, 8, muy cerca de la *Piazza Navona*. La persona encargada por el pontífice de dirigir y coordinar la atención a los refugiados españoles fue el sacerdote Operario Diocesano Carmelo Blay, valenciano de nacimiento, pero romano de adopción porque pasó gran parte de su vida en la Ciudad Eterna con el cargo de Agente de Preces.

En estas páginas analizo y documento la vida y ministerio de este casi desconocido personaje, protagonista de una página eclesial durante la tragedia que vivió España desde 1936 hasta 1939. Con ello, recupero para la memoria histórica su tarea oculta y no siempre agradecida y reconocida, y aporto una serie de datos muy interesantes para esa historia menor que fueron las consecuencias que tuvo más allá de las fronteras nacionales la implacable persecución que en la España republicana sufrieron muchos eclesiásticos y católicos.

Me limito a estudiar la situación de los obispos, sacerdotes diocesanos y seminaristas atendidos por Carmelo Blay, porque de los religiosos se ocuparon sus respectivas órdenes y congregaciones. De las religiosas también se preocupó Blay, pero fue más fácil encontrarles alojamiento a través de sus respectivas congregaciones, la mayoría de las cuales tenían sus casas generalicias en Roma.

Aprovecho también esta ocasión para tratar otros dos temas relacionados con Carmelo Blay y el Colegio Español de Roma en este período: la consagración del obispo de Canarias, Antonio Pildain, celebrada en dicho Colegio el 14 de febrero de 1937, y las gestiones personales que Blay hizo ante Vidal en febrero de 1939, en la Cartuja de Farneta, por encargo del cardenal Pacelli, para invitarle a presentar la renuncia al gobierno de su archidiócesis de Tarragona.

Este artículo se completa, además, con la correspondencia epistolar de Blay con el Secretario de Estado y con sus dos inmediatos colaboradores, los monseñores Montini y Tardini, así como la correspondencia del cardenal Gomá con Tardini sobre los sacerdotes y religiosas prófugos.

Para integrar las numerosas investigaciones realizadas en las últimas décadas, tanto en España como en el extranjero sobre el agitado quinquenio republicano (1931-1936) y el posterior trienio bélico (1936-1939),

Aproximación al contexto histórico de los años treinta del siglo XX en España (Ed. M^a.E. González Rodríguez) (Madrid, Edice 2013).

nos faltaba el acceso a la fuente quizá más importante, conservada en los Archivos de la Santa Sede: una ingente documentación relativa a la Monarquía alfoncina, a la Segunda República y a la Guerra Civil, completamente accesible desde el 17 de septiembre de 2006.

Pude comenzar mi lenta tarea a partir de esa fecha, cuando el Archivo Secreto Vaticano –por decisión de Benedicto XVI– puso a disposición de los investigadores los fondos correspondientes al pontificado de Pío XI (1922-1939). Como era una documentación desconocida y resultaba imprescindible para recomponer la compleja historia del decenio republicano-bélico, me planteé la necesidad no solo de estudiarla a fondo por mis intereses personales, sino también de publicarla en un ambicioso proyecto editorial, iniciado en 2011, en la colección titulada *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano*, de la que han salido ya cinco volúmenes (en seis tomos), correspondientes a los años 1931,⁵ 1932,⁶ 1933-1934,⁷ 1935-1936,⁸ 1937,⁹ a los que seguirá el de 1938-1939.¹⁰

Esta colección documental intenta esclarecer la actividad de la Santa Sede durante el quinquenio republicano, que comenzó el 14 de abril de 1931 y desembocó en el 18 de julio de 1936. También he analizado algunos de los temas más importantes de dicho período –relaciones Iglesia-Estado, persecución religiosa y mártires– en varias monografías¹¹ y en

5. *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. I-1. Documentos del año 1931 (Febrero-julio)* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2011), XXVI + 678 pp.; I-2. *Documentos del año 1931 (Agosto-diciembre)*, 814 pp.

6. *II. Documentos del año 1932* (Ibid., 2012), XXXIV+ 912, pp.

7. *III. Documentos de los años 1933-1934* (Ibid., 2014), XXXVI + 996 pp.

8. *IV. Documentos de los años 1935-1936*(Ibid., 2016), LXVIII+1010 pp.

9. *V. Documentos del año 1937*(Ibid., 2017, en prensa).

10. *VI. Documentos de los años 1938-1939* (en preparación).

11. *La persecución religiosa en España durante la Segunda República (1931-1939)* (Madrid, Rialp, 1990); *Mártires españoles del siglo xx* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1995); *Mártires valencianos del siglo xx* (Valencia, Edicep, 1998), en colaboración de R. Fita Revert; *Buio sull'altare. La persecuzione della Chiesa in Spagna, 1931-1939*. Prefazione di Giorgio Rumi (Roma, Città Nuova, 1999); *La gran persecución. España 1931-1939. Historia de cómo intentaron aniquilar a la Iglesia católica* (Barcelona, Planeta, 2000); *Persecuciones y religiosas y mártires del siglo xx* (Madrid, Palabra, 2001); *Mártires del siglo XX. Cien preguntas y respuestas* (Valencia, Edicep, 2001); *Caidos, víctimas y mártires. La Iglesia y la hecatombe de 1936* (Madrid, Espasa-Calpe, 2008); *Pío XI entre la República y Franco. Angustia del Papa ante la tragedia española* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2008); *Mártires del siglo XX en España. 11 santos y 1512 beatos* (Madrid, BAC-Maior 2013), 2 vols.; *1936. El Vaticano y España* (Madrid, Ediciones San Román, 2016), *1936. El Vaticano y España* (Madrid, Ediciones San Román, 2016). Véase también el artículo de Ramon CORTS I BLAY, «República, guerra

diversas investigaciones publicadas en revistas científicas españolas y extranjeras.¹²

civil i persecució religiosa a Espanya. Tres estudis i dos autors: Vicente Cárcel Ortí i Hilari Raguer i Suñer», en *Analecta Sacra Tarraconensia* 88 (2014) 939-978.

12. «La persecución religiosa española (1931-1939) en la historiografía antigua y reciente»: *Burgense* 30 (1989) 139-193; «Los procesos de beatificación y canonización de los mártires del siglo xx»: *Revista Española de Derecho Canónico* 56 (1999) 123-176; «Notas sobre la misión pontificia de Mons. Antoniutti en la España Nacional durante la Guerra Civil (1937-1938)»: *Archivum Historiae Pontificiae* 42 (2004) 51-84; «La nunciatura de Madrid y la Embajada de España en el Vaticano (1931-1939)»: *Ibid.*, 44 (2006) 245-340; «La nunciatura de Federico Tedeschini en Madrid durante la monarquía (1921-1931)»: *Ibid.*, 45 (2007) 97-184. «La Nunciatura de Madrid durante la Guerra Civil (1936-1939)»: *Ibid.*, 46 (2008) 163-356. «El nuncio Gaetano Cicognani en la España Nacional (1938-1939)»: *Ibid.*, 47 (2009) 277-430; «La Nunciatura de París y la Guerra de España (1936-1939)»: *Ibid.*, 49 (2011) 189-313; «Documentos del pontificado de Pío XI sobre España (1922-1939). Primera parte: Nunciatura de Madrid»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 80 (2007) 231-496. «Los nombramientos de obispos en España durante la Segunda República»: *Ibid.*, 85 (2012) 143-629; «El obispo Irurita y la persecución religiosa en las cartas de Font, Torrent y Vidal i Barraquer»: *Ibid.*, 86 (2013) 733-956; «Los nombramientos de obispos durante la Guerra Civil (1936-1939)»: *Ibid.*, 87 (2014) 143-629; «Epistolario Vidal-Pacelli-Pizzardo-Montini y apuntes de la Secretaría de Estado (1936-1939)»: *Ibid.* 88 (2015) 267-1014; «Situación religiosa de Cataluña desde el Archivo Secreto Vaticano (1936-1939)»: *Ibid.* 89 (2016) 503-772; «Instrucciones al Nuncio Gaetano Cicognani en 1938»: *Revista Española de Derecho Canónico* 63 (2006) 199-227; «El Archivo Secreto Vaticano hasta el fin del pontificado de Pío XI (1922-1939)»: *Anuario de Historia de la Iglesia* 16 (2007) 383-390; «Incidentes diplomáticos entre la Santa Sede y la II República. En torno a la concesión de subvenciones gubernativas a las escuelas israelitas de Tánger y Ceuta»: *Anales de Historia Contemporánea* 23 (2007) 261-273; «Un siglo de relaciones diplomáticas entre España y la Santa Sede (1834-1931)»: *Ibid.*, 25 (2009) 313-331; «Intentos frustrados de mediación de Pío XI para acabar la guerra de España»: *Anales Valentinus* 36/71 (2010) 1-25; «Monseñor Valeri, Nuncio en París, ante la guerra de España»: *Anales Valentinus-Escritos del Vedat*. Nueva serie 1-2 (2014) 85-114; «Los dos exilios del obispo Múgica. Cartas inéditas del obispo de Vitoria (1931-1937)»: *Scriptorium Victoriense* 57 (2010) 425-562; «El cardenal Pacelli ante el comienzo de la guerra de España en 1936»: *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 108 (2013) 954-989; «Reconocimiento de la Segunda República por la Santa Sede», en Joaquín PASCUAL TORRÓ - Juan Miguel DÍAZ RODELAS (eds.), *Fuente de Agua Viva. Homenaje al Profesor D. Enrique Farfán Navarro* (Facultad de Teología San Vicente Ferrer. Series Valentina. LV) Valencia 2007, pp. 521-540; «La Crociata spagnola», en Jean-Michel MEURICE, *El vero potere del Vaticano. Un'appassionante storia segreta del XX secolo* (Cinisello Balsamo- Milán, San Paolo, 2010), pp. 99-128. Libro entrevista, versión del original en francés: *Le vrai pouvoir du Vatican. Enquete sur une diplomatie pas comme les autres* (Paris, Éditions Albin Michel, 2010); «Il Cardinale Eugenio Pacelli e gli inizi della Seconda Repubblica Spagnola»: *Suavis laborum memoria. Chiesa, Papato e Curia Romana tra storia e teologia*. Scritti in onore di Marcel Chappin, SJ per il suo 70° compleanno, a cura di Paul van Geest – Roberto Regoli (Collectanea Archivi Vaticani, 88) (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, 2013), pp. 3-23; «La Iglesia durante la Segun-

Los documentos hasta ahora publicados demuestran que durante un lustro los partidos políticos más radicales, de derechas e izquierdas, contrarios a la legalidad constitucional, fueron creando un clima prebélico y llevaron, inevitablemente, a la confrontación armada. Estamos, pues, ante la página más negra de la historia contemporánea de España; pero así fueron los hechos y así hay que recordarlos, contextualizándolos y enriqueciéndolos con testimonios de la época, prescindiendo de interpretaciones tendenciosas y manipulaciones partidistas, y rompiendo el secuestro que ha hecho la historiografía de ideologías opuestas.

Esta tarea es muy necesaria porque el año 2006 se declaró en España como el de la Memoria Histórica y desde 2007 se intentó dar una falsa visión del pasado mediante una Ley de Memoria Histórica radicalmente partidista y revanchista, tendente a demostrar que la razón estaba solo de una parte, la vencida; que a un lado combatían los buenos, y al otro, los malos; aquí los demócratas, y allí los totalitarios, aquellos a las fosas, y estos a los puestos de mando. Esto, además de históricamente falso, es muy nocivo, porque nos retrotrae a la confrontación que llevó a la tragedia de 1936 y nos lleva a hablar del secuestro de la Historia, que en España se repite cíclicamente.

En 1931 se vituperaba todo lo anterior, simbolizado en la Monarquía, y la memoria oficial tenía su fecha simbólica en el 14 de abril de aquel año; y en la memoria corta se sublimó el 19 de julio de 1936 como hito de la capacidad de resistencia al levantamiento militar del día anterior.

da República», en *La Iglesia en la Historia de España*, dirigida por José Antonio Escudero (Madrid - Barcelona-Buenos Aires-Sao Paulo, Fundación Rafael del Pino – Marcial Pons, 2014), pp. 1081-1089; «La Iglesia y la Guerra Civil», *Ibid.*, pp. 1091-1105; «Chiesa e politica nei documenti vaticani del xx secolo»: *Memoria Fidei: Archivi ecclesiastici e Nuova Evangelizzazione. Atti del Convegno* (Roma, 23-25 ottobre 2013); Introduzione a Mario Arturo IANNACONTE, *Persecuzione. La repressione della Chiesa spagnola tra Seconda repubblica e Guerra civile (1931-1939)* (Torino, Lindau, 2015), pp. 5-34; «La Chiesa tra le due Spagne. Dalla seconda Repubblica alla dittatura di Franco attraverso le atrocità della persecuzione religiosa». Intervista di Maurizio Fontana allo storico Vicente Cárcel Ortí a settant'anni dalla fine della guerra civile: *L'Osservatore Romano*, n.º. 1 aprile 2009, n.º. 45.118, pp. 4-5. La misma entrevista en *L'Osservatore Romano. Edición semanal en lengua española*, n.º. 2.120, 10 abril 1939, pp. 12-15. «Di rilievo è stata ad esempio l'intervista allo storico Vicente Cárcel Ortí (1 aprile) per i settant'anni della fine della guerra civile in Spagna, con la precisa documentazione delle scelte e degli atti di Pio XI» (Comentario sobre la actividad de *L'Osservatore Romano*, en *L'attività della Santa Sede nel 2009*, Libreria Editrice Vaticana 2010, p. 998); «Amicizia tra cardinali curiali. Il "caso" Gasparri, Pacelli, Tedeschini», en *Cardinaux et cardinalat, une élite à l'épreuve de la modernité, 1775-1978*. (École Française de Rome, 2017); «Pío XI y el Cardenal Vidal y Barraquer durante la Guerra de España» (Homenaje a Mons. Pagano) (Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, próxima publicación).

A partir del 18 de julio de 1936, esta fecha fue el referente del nuevo Régimen, que trató de eliminar cualquier recuerdo de la República. Ahora, la Ley de Memoria Histórica lleva consigo la condena del reciente pasado. Algo tan antiguo que ya fue usado por los romanos, y es conocido con la locución latina *Damnatio memoriae*, que significa literalmente “condena de la memoria”. Era una práctica de la antigua Roma consistente en, como su propio nombre indica, condenar el recuerdo de un enemigo del Estado tras su muerte. Cuando el Senado Romano decretaba oficialmente la *Damnatio memoriae*, se procedía a eliminar todo cuanto recordara al condenado: imágenes, monumentos, inscripciones, e incluso se llegaba a la prohibición de usar su nombre.

La *Damnatio memoriae* ha sido muy utilizada en el siglo xx y lo sigue siendo en nuestros días. Limitándonos a la reciente historia de España, podemos decir que en 1939 la condena del pasado se usó en nombre de la victoria militar; ahora, se usa en nombre de loables principios, como el de justicia y reparación. El propio término “memoria histórica” y su trasfondo ideológico han sido objeto de no pocos debates polémicos y estériles. Pero recordar el pasado, no quiere decir glorificarlo.

El uso y abuso que estamos haciendo de la memoria histórica no es privativo de la izquierda, porque curiosamente quienes la invocaron desde 1939 hasta 1975 fueron los adictos al Régimen que salió victorioso de la Guerra Civil. Antes, como ahora, la memoria se utiliza por unos y otros como arma de combate, y la novísima historia oficial, como todas las historias oficiales, descalifica a los que piensan de manera distinta e institucionalizan la verdad canónica. La saña contra los críticos de esa presunta verdad histórica es increíble.

Estamos, pues, ante un nuevo intento de secuestrar la historia, que fracasará, como fracasaron los anteriores, porque el propósito de abolir el pasado, que ya fue formulado en tiempos antiguos, es paradójicamente una de las pruebas de que el pasado no se puede abolir, no se puede borrar, porque el pasado es indestructible. Antes o después vuelven las cosas, y una de las cosas que vuelven es el proyecto de abolir el pasado. El intento de borrar la memoria es siempre un pésimo síntoma para un pueblo, sobre todo para su futuro.

Cada generación hace su propia lectura del pasado, porque ni la memoria es singular, ni su recorrido es unilateral. La memoria no se puede renegar; es plural y oscilante. Incluso las historias más amargas dejan espacio a interpretaciones. Por ello, la primera obligación del historiador es explorarla en toda su extensión y plenitud, con todos sus contrastes. La

función crítica de la historia, exorcizándola de falsedades y distorsiones, es inexcusable.

No podemos ni debemos olvidar el pasado, pero tampoco podemos vivir bajo la amenaza angustiosa de un fatídico sino que nos conduce a repetir terribles experiencias vividas. No debemos ser ingenuos ni fatalistas. Hay que superar el miedo de mirar atrás, pero conscientes de que la alternativa auténtica no es recordar u olvidar, sino saber o no saber. Ante todo, conocer, explicar y comprender.

La Historia hay que usarla y disfrutarla, pero tratarla siempre con cuidado, demostrando cautela ante quienes aseguran haber descubierto la verdad de una vez y para siempre. Por eso he dicho antes que las lecturas del pasado son diferentes por parte de cada generación. En el caso de España, hay que reconocer que resulta muy difícil ser ecuanímenes en un debate tan envenenado ideológicamente, porque una ley no es ciertamente el mejor método para hacer las cuentas con la historia.

El deseo de controlar no ya el presente, sino también el pasado, es una característica común de las dictaduras, que la realizan a través de la falsa propaganda, de la distorsión de la verdad y de la supresión de los hechos.

EL FONDO *GUERRA SPAGNOLA* DEL ARCHIVO DE LA SECRETARÍA DE ESTADO

Los archivos deparan sorpresas a los investigadores cuando no todos los documentos están debidamente catalogados. Me ha ocurrido en 2016 con la documentación que doy a conocer en este artículo,¹³ pues, tras haber visto toda la documentación existente en ASV, *Segr. Stato.*, *Arch. Nunz. Madrid* y *Arch. Nunz. Parigi* y en AA.EE.SS., *Stati Ecclesiastici* y *Spagna*, quedaban lagunas importantes, pues no aparecía en estos archivos lo referente a los obispos, sacerdotes, religiosos, religiosas y seglares prófugos en Roma durante la Guerra Civil, así como las numerosas intervenciones de la Santa Sede en favor de condenados a muerte o detenidos políticos,

13. Algo semejante me ocurrió con los seis informes de la Nunciatura de Madrid de finales del siglo XIX, publicados en mi *León XIII y los católicos españoles. Informes vaticanos sobre la Iglesia en España* (Pamplona, Eunsu, 1988). En las pp. 183-185 explico las dificultades encontradas para localizar estos documentos, que mi buen amigo y trágicamente fallecido, Rafael M^a. Sanz de Diego, S.J. (Madrid 1940–Alcázar de San Juan, Ciudad Real, 29.8.2015), dio por perdidos.

y las peticiones de informaciones sobre soldados italianos voluntarios y otras personas, llevadas a cabo por la Secretaría de Estado. Pero, por fin, los pude localizar gracias a la información que me dio –y que agradezco– el P. Tomislav Mrkonjić, O.F.M.Conv., *Scriptor* del ASV, encargado de la clasificación de estos documentos, conservados en cuatro imponentes cajas, que llevan esta indentificación archivística: ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1 y 2; Ricerche I (fasc. 1-66); Ricerche II (fasc. 67-117)*.

Describo ahora sumariamente el contenido de las mismas, en espera de dedicarles en un futuro artículo el análisis que merece su valioso y desconocido contenido. Respeto la terminología italiana usada en la mismas.

ASV, Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1.

Fasc. 1.

1º. Elenco dei Vescovi, Sacerdoti, Religiosi, Seminaristi e Laici di A.C. profughi dalla Spagna accolti dal Comitato eretto dalla Santa Sede presso il Pontificio Collegio Spagnuolo.

2. Note particolari di ciascuno dei suddetti con indicazione delle loro generalità, arrivo, ospizio, partenza ed opere fatte dal Comitato per ognuno di loro. Agosto 1936- Luglio 1938.

Fasc. 2. Conti del Comitato pel Soccorso dei Profughi spagnoli. 1936-1939.

Fasc. 3. Per la posizione dei Sacerdoti spagnoli profughi, residenti a Roma durante il tempo della Guerra di Spagna.

Fasc. 4. Parroci, associazioni di A.C. Fedelii.

ASV, Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2.

Fasc. 1. Nunziatura Apostolica di Spagna. Costituzione di un Governo Comunista. Primi moti rivoluzionari.

Fasc. 2. Religiosi Spagnoli: loro espatrio; offerte di lavoro. Varie.

Ambasciata di Francia. Roma. Memorandum per il rimpatrio di religiosi spagnoli.

Ambasciata di Francia. Roma. Comunica la partenza di 33 religiose spagnole.

Religiosi spagnoli trucidati dai rossi. Religiozi agostiniani. Falsa notizia dellaloro condanna a morte.

Nunziatura Francia. Riunione PP. Gesuiti per abbandonare la Spagna.

Religiosi spagnoli profughi. Oferte varie in loro favore.

Fasc. 3. Religiose spagnole profughe.

- Profughi spagnoli a Roma. Ringraziamenti.
 Richiesta di facoltà per celebrare la S. Messa.
 Rev.mo Don Carmelo Blay. Suore profughe dalla Spagna. Loro partenza per l'Argentina. Interessamento presso l'Ambasciata e presso la Nunziatura.
- Suor Bienvenida Libmaman della S. Famiglia. Suo desiderio di ritornare in patria (Filippine).
 Religiose spagnole profughe. Roma. Assistenza.
 Elenco delle religiose profughe della Spagna accolte dal Comitato eretto dalla Santa Sede
Fasc. 4. Sacerdoti spagnoli profughi.
 Ospizio "Cento Preti". Il Rettore chiede facoltà di perelvere dall'annona vaticana i generi alimentari per i Sacerdoti Spagnoli ivi ricoverati.
 Sacerdoti spagnoli profughi. Carte varie.
 Mgr. Pic, Vescovo di Valenza. Assistenza sacerdoti rifugiati in Diocesi.
 Sacerdoti spagnoli profughi. Loro rimpatrio.
 Sacerdoti spagnoli profughi. Applicazioni e riduzioni di SS. Messe in loro favore.
 Nunziatura Apostolica. Svizzera. Sacerdoti prigionieri in Catalogna. Sacerdoti spagnoli profughi. Assistenza. Movimento statistico di Sacerdoti rifugiati a Roms. Introiti e spese sostenute dal Comitato per l'assistenza ai profughi (gosto 1936 – Gennaio 1939).
 Sacerdoti spagnoli profughi. Roma. Corso di Azione Cattolica.
 Sacerdoti spagnoli profughi. Varie.
Fasc. 5: Fanciulli baschi.
 [Niños vascos en los EE.UU. y en Argetina]
 Internunziatura Olanda. Articolo giornale riguardante i fanciulli baschi.
 Internunziatura Olanda. Fanciullo baschi trasportati in Danimarca.
 Questione basca.
Fasc. 6. Fanciulli spagnoli ospiti delle colonie estive in Italia. Udienza pontificia, negata.
Fasc. 7. Guerra spagnola. Offerte varie.
 Aiuti offerti ai cattolici spagnoli.
 Card. Gomá Tomás, Toledo. Offerte in favore degli orfanelli spagnoli.
Fasc. 8. Guerra spagnola. Crociata di preghiere per la Spagna. Condolganze e suffragi per i caduti. Notizie di privati – proteste.

Suffragi e condoglianze.

P. Ledochowski. Roma. Risveglio religioso in Spagna. Artículo del P. Ledit.

Crociata di preghiere per la Spagna.

Richieste sussidi dai volontari italiani in Spagna e sudditi spagnoli.

Notizie di privati circa la questione spagnola.

Proteste relative alla questione spagnola.

[Carta de Hugo W. Berger, 19.-4-1937, desde Floriana, Malta, a la Santa Sede].

Fasc. 9. Discorso S. Padre ai profughi spagnoli. Testo e commenti. Adesioni.

Profughi spagnoli. Udienza pontificia a Castel Gandolfo.

Guerra spagnola. Testo del discorso del Santo Padre Pio XI ai Vescovi, Sacerdoti, laici profughi spagnoli 14 settembre 1936.

Adesioni al discorso del S. Padre ai profughi spagnoli.

Discorso di Pio XI ai profughi spagnoli. Commenti della stampa.

Fasc. 10. Lettera colettiva dell'Episcopato Spagnolo ai Vescovi di tutto i mondo in occasione della Guerra di Spagna.

Fasc. 11. Episcopato spagnolo. Varie

Arcivescovo Majorca. Felicitazioni.

S.E. il Card. Vidal, Arcivescovo di Tarragona. Chiede intervento della Santa Sede in favore del suo Maggiordomo e del Vescovo Ausiliare.

Arcivescovo di Valladolid e suo segretario. Notizie.

Vescovo di Madrid. Notizie.

[Carta de Gomá a Tardini, del 24-10-36. Carta de Perelló a Tardini, del 5-2-37. Entrevista de Gomá a "L'Epoque" de agosto de 1938.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. Ricerche I* (Fasc. 1-65).

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. Ricerche II* (Fasc. 66-117, falta el fascículo 98).

ÍNDICE ALFABÉTICO

Respeto el orden y terminología puestos en este índice original, en el que aparecen algunas personas repetidas, pues en un sitio figura el apellido y en otro el nombre, v.g. Atilano Vaquero, Barcena 58 y Barcena Baquero, Atilano 58; Cuore di Gesù, Missionarie del Sacro 19, Cabrini, Religiosas del Instituto 19, Missionarie del Sacro Cuore di Gesù 19, Missionarie del

Sacro Cuore (Ist. Cabrini) 19; Carrasco Formiguera, Manuel 17, Formiguera Carrasco, Manuel 17.

El número remite al fascículo correspondiente.

Ancelle del Sacro Cuore 1
 Amore Vero 2
 Attanasio, Vincenzo 2
 Alzina y de Boschi, Marquesa Vittoria 3
 Amadei, Alberto 7
 Arrieta, Sor Pilar 19
 Adoratrices, religiosas 24
 Arnal Hernández, Alejandro 29
 Auxilidora, Religiosas de María 33
 Atilano Vaquero, Barcena 58
 Angeles Custodios, Superiora de las Religiosas 60
 Amendola de Tebaldi, sacerdote Antonio 63
 Acciavatti, sargento Alejandro 69
 Alvargonzalez, doctor 73
 Ajuriaguerra, Juan 30
 Alberdi-Goenaga, Ignacio 103
 Angelis, Ettore De 104
 Arpacia Osvado 107
 Aldrovandi, Guelfo 112
 Angelo, Antonio d' 114

Bacle, Amalia y familia 4
 Benedictinos de Montserrat 5
 Barrera, Pablo de 6
 Borbon de Parma, Príncipe Gayetano 7
 Balestra di Mottola, Carlo 8
 Bonito, Giuseppe 8
 Belley, Susanna 9
 Bellofatto, P. Rocco 10
 Ballarotto, Giovanni 11
 Becci, Giuseppe 12
 Balmes (Religiosos de la Biblioteca de) 13
 Buen, prof. Odon de 14
 Bosi, P. Manuel 46
 Beilia, P. Angelo 56

Blanco, P. José 56
 Bonell, P. Emilio 56
 Barcena Baquero, Atilano 58
 Beille, Antonio 83
 Baruffi, Pericle 84
 Bru, Andrea 86
 Bilbao, Daniel 87
 Barberis, Vittorio 88
 Boada, Juan Rof y 94
 Bonfanti, Rosa 99
 Bufalo, Luigi del 101
 Brondi, Alberto 102
 Borghese, Príncipe Giuseppe 110

Cappiello, Salvatore 2
 Ceccarelli, Silvano 2
 Cardi Cigoli, Mario 8
 Colletti, Dante 8
 Cocca, Ernesto 15
 Cuore di Gesù, Missionarie del Sacro 19
 Cucullo, Suor Elisa 19
 Carrasco Formiguera, Manuel 17
 Carrasco, Antonio y Tomás 18
 Cabrini, Religiosas del Instituto 19
 Cavanna, Mario 20
 Costa, P. Federico 21
 Criado, Sor Pilar 22
 Calvario, Hijas del 23
 Cutuli, Annunziato 24
 Certosini, Padri (di Barcellona) 25
 Crespo, Sor María 26
 Castilla Ronda, Angel 29
 Conventuali, Padri Minori 34
 Culella, Julia 37
 Cuore Suore Ospedaliere del 43
 Caputo, Angelo 64
 Clos (Sot del) Joaquina 90
 Carnelli, Mario 95
 Caracciolo, Afons 97

Corsi, Ugo 100
Callea, Antonio 108
Caporali, Osvaldo 111
Celano Michele 115
Carfino Diego Miluzzo 115

Doyle, Lawrence 77
Delclos (Sot) Joaquina 90
De Angelis, Ettore 104
Deledda, Pietro 105
D'Angelo, Antonio 114

Echave Cucullo, Sor Elisa 19
Estelrich, sacerdote Gabriel 38
Escubillas, P. Eusebio 56
Enguidanos Valles, sacerdote Miguel 61

Formiguera Carrasco, Manuel 17
Figlie del Calvario 23
Fernández, P. Costantino 27
Ferrando, Moisés 86
Frata, Giorgio y Frattini Giorgio (es la misma persona) 93
Frasca Italo 109

Gentile, Nicolino 8
Fraziani, Erminio 8
Ginebra, P. Pietro 13
Gradell Vives, P. Giuseppe 13
González Urdiales, Nicolás 28
Grovace, Francesco 29
González Lopez, francisco 31
Gómez, P. José 34
Grouisset-Mavet, Lucienne 36
Gioé Cullella, Giulia 37
Galdi, Tommaso 67
Giuffré, Giuseppe 74
Guiducci, Giovanni 88
Goenaga Alberdi, Ignazio 103
García Polavieja, P. 116

Hernández Arnal, Alessandro 29

Isuer Martino e famiglia 35

Inchaustegui del Sainz, Fernando 57

Imhof, Marcello 75

Jordá, Sara 90

Lorenzo, Di 20

Langarica De, Giuseppe 30

López González, Francisco 31

Lodi, Luigi 32

Leblanc, señora 65

Laganigro, Guseppe 72

Lucchini, Francesco 88

Monserrato, Benedettin di 5

Martinelli, Omero 8

Monac, P. Edoardo (Serra) 13

Missionarie del Sacro Cuore di Gesù 19

Missionarie del Sacro Cuore (Ist. Cabrini) 19

Marcelli Franco 32

Maria Ausiliatrice (Suore di) 33

Minori Conventuali, P. 34

Mavet-Gouisset, Lucienne 36

Melancini, Carlo 38

Montuschi, Lorenzo 39

Missionarie di Maria 43

Mazzei, Francesco 44

Manera, Giovanni 45

Maertens, M. Eugenia 43

Marcos, P. Stefano 66

Mangino, Antonio 78

Martínez Santa-Olalla, Giulio 81

Maretti, Dino 89

Marenco, Alfredo 113

Millazzo, Diego 115

Mari, Marino 115

- Nieto, Alfredo 83
- Olimpo, Giuseppe 2
Odore del Buen Prof. 14
Oliveda, Angela 37
Orsoline, Suore 42
Ospitaliere del S. Cuore (suore) 43
Olalla (Santa) Martinez, Giulio 81
Orsatti (v. Aldrovandi) 112
- Pipitone, Andrea 2
Punti Collell, P. Giovanni 13
Pérez Vélez, suor Gioacchina 19
Pérez, Suor Ester 19
Porcino, Francesco 20
Postius, P. Giovanni 24
Pardo, Angelo 29
Papa, Vincenzo 40
Pera (de) y March, Giuseppe 41
Pons, P. Valentino 46
Palassin, sacerdote Giuseppe 47
Pablo Zabalo, señora 62
Pratella, Marino (Mari) 115
Polavieja, P. García 116
- Ronda Castilla, Angelo 29
Remon, P. Bonaventura 34
Rivera, P. Pietro 34
Russotto, Giuseppe 48
Ruspoli, principe Don Carlo 49
Rampinelli, Guglielmo 16
Remedios Medina 71
Ryan , Franck 85
Rof y Boada, Juan 94
Raffi, Antonio 88
Rizzo, Rosario 117
- Servantes du Sacré Coeur 1
Serra, P. Eudaldo 13

- Suárez, P. Manuel 27
 Sellán, Virginio 50
 Sekso, Mirko 51
 Simon (de) sacerdote Attanasio 52
 Scuole Pie, religiose delle 53
 Sanz Ambrogio, sacerdote 54
 Sáinz de Inchaustegui, Fernando 57
 Serrati, Attilo 71
 Sartoris, Aldo 80
 Santa-Olalla Martínez, Giulio 81
 Sot del Clos, Joaquina 90
 Sanz, David 91
 Suore (2) spagnole 93
- Tonda Zamora, Francesco 55
 Trinitari, Religiosi 56
 Tebaldi (de) Amendola, sacerdote Antonio 63
 Toran, Celedonia e figlie Rosa, Pietra, Dolores 66
 Taurisano, Leonardo 68
 Tagliasco, Otello 79
 Tessitore, Otello 79
- Ussenick, sor Francesca 19
 Urdiales González, Nicolás 28
 Ugalde (de) M. Maria Fausta 60
 Ursitti, Domenico 96
- Vives, P. Giuseppe 13
 Vives Gatell, P. Giuseppe 13
 Valle González, Pilar 19
 Vicente, P. Antonio 34
 Vaquero Bárcena, Atilano 58
 Visitatrici, Suore 59
 Valls Enguidanos, sacerdote Michele 61
 Varisco, Guido 70
 Vagliasindi, Paolo 76
- Yáñez, P. Stefano 56

Zecchia, Fortunato 2
Zabalo, Pablo 62
Zamora Tonda, Francesco 55
Zacchetti, Giuseppe 82
Zannetti, fratelli 106.

PERFIL BIOGRÁFICO DE CARMELO BLAY

Nacido en Liria (Valencia), el 9 de julio de 1874, Carmelo Blay Palomar, cursó los estudios eclesiásticos en el seminario conciliar central de Valencia, como alumno del colegio de Vocaciones Eclesiásticas de San José, fundado por el sacerdote tortosino, beato Manuel Domingo y Sol¹⁴,

14. Conocido popularmente como “Mosén Sol”, el beato Manuel Domingo y Sol (Tortosa, Tarragona, 1 abril 1836 - 25 enero 1909) fue el penúltimo de doce hijos. En 1851 ingresó en el seminario de Tortosa, siendo ordenado sacerdote el 9 de julio de 1860. Después comenzó a ocuparse de los pobres de la diócesis de Tortosa, dedicándose fundamentalmente a la predicación, hasta que el nuevo obispo, Benito Vilamitjana, lo envió al Seminario Conciliar Central de Valencia para que consiguiera el doctorado en teología; también obtuvo el bachillerato en artes por la universidad de Barcelona, y posteriormente se hizo cargo de la enseñanza de la religión en el instituto de Tortosa. Ejerció gran influjo entre los jóvenes consiguiendo organizar la Juventud Católica, que era una especie de Acción Católica, y también fundó la congregación mariana y la revista *El Congregante de San Luis*, que dirigió durante quince años. Promovió también la peregrinación nacional a Roma de los congregantes marianos. Su encuentro con el joven Ramón Valero, que quería ser sacerdote, pero carecía de medios económicos, le impulsó a fundar la que sería su obra principal: la Hermandad de Sacerdotes Operarios Diocesanos del Sagrado Corazón de Jesús para la promoción de las vocaciones eclesiásticas a través de los llamados colegios de san José, el primero de los cuales fue fundado en Tortosa el 12 de octubre de 1879. Cuatro años más tarde hizo formalmente la fundación de la Hermandad, que venía funcionando como grupo desde enero de 1883, y el 2 de enero de 1885, en el colegio de San José de Tortosa, se reunió el primer grupo de operarios para emitir la primera promesa de consagración a la nueva obra. Gracias al impulso personal de mosén Sol y a la invitación de algunos obispos, comenzaron a surgir en muchas diócesis españolas y portuguesas los colegios de vocaciones eclesiásticas, de forma que en 1888 se abrió el de Murcia, y en 1889 el de Orihuela y en los años sucesivos los de Plasencia, Burgos y Roma. Éste destacó entre todas sus fundaciones y fue erigido el 1 de abril de 1892, con el apoyo inicial del cardenal valenciano, Benito Sanz y Forés, que era arzobispo de Sevilla, quien se brindó para apoyar a mosén Sol ante el cardenal Rampolla, secretario de Estado, y el sustituto de la Secretaría de Estado, monseñor Della Chiesa, futuro papa Benedicto XV. El 25 de octubre de 1893 León XIII cedió el Palacio Altemps para sede del Colegio Español de San José en Roma, gesto que fue agradecido al pontífice por los obispos españoles en un mensaje colectivo firmado en Valencia, con motivo de la celebración en dicha ciudad del Primer Congreso Eucarístico Nacional. Mosén Sol fue beatificado el 29 de marzo de 1987. Entre sus escritos hay que des-

y dirigido por la Hermandad de Sacerdotes Operarios Diocesanos,¹⁵ celebrando su primera misa en la iglesia arciprestal de Liria el 17 de junio de 1897, pues había sido ordenado sacerdote el día 12 del mismo mes. El mismo año ingresó en la mencionada Hermandad. A los 25 años de edad fue enviado a tierras mejicanas y en el otoño de 1899 tomó posesión de sus nuevos ministerios de vicerrector y profesor del seminario de Chilapa, en el que estuvo el curso 1899-1900. Conoció personalmente al presidente de la República mejicana, el general Porfirio Díaz; esta amistad se iría estrechando al correr de los años. En el año académico 1900-1901 pasó, con los mismos ministerios, a Cuernavaca, donde ejerció la enseñanza hasta terminar el curso 1903-1904. Cuernavaca era una reciente diócesis erigida en 23 de junio de 1891, que abarcaba todo el Estado de Morelos. El seminario contaba con 30 alumnos internos, y se acababa de confiar a los Operarios diocesanos. En el año 1904 fue enviado a la ciudad de Méjico como encargado del Templo Nacional Expiatorio de San Felipe, recayente en la céntrica calle Madero, en las cercanías del Zócalo, donde se levantan la catedral y el palacio presidencial. Comenzó entonces una nueva faceta de su vida y manifestó unas cualidades hasta entonces inéditas: sus dotes diplomáticas. Responsable del templo oficial del Gobierno mejicano, donde se celebraban las ceremonias y actos religiosos de carácter nacional, se relacionó con personalidades políticas del país, de la cancillería española y otras embajadas, especialmente las de habla hispana. En este templo permaneció hasta 1909.

Requerido por los superiores para trasladarse a Roma, llegó al Ponti-

catar las *Pláticas a los Operarios*. Edición preparada por Lope Rubio Parrado (Salamanca, Sígueme, 2002); en esta obra se recogen las que dirigía anualmente a los operarios cuando hacían los ejercicios espirituales y que aprovechaba para revisar la marcha de las tareas de la Hermandad, estudiaba proyectos e impartía instrucciones. En el archivo de la Hermandad se encuentran todos sus manuscritos, divididos en tres grandes apartados: predicación, cartas y varios. Bibliografía: A. TORRES SÁNCHEZ. *Vida del siervo de Dios don Manuel Domingo y Sol, apóstol de las vocaciones, fundador de la Hermandad de sacerdotes Operarios diocesanos del Corazón de Jesús* (Tortosa 1934); F. MARTÍN HERNÁNDEZ - L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol. Vida de Manuel Domingo y Sol, fundador de la Hermandad de Sacerdotes Operarios diocesanos* (Salamanca, Sígueme, 1978); estas dos obras son las más completas y rigurosas en datos históricos, porque las de J. DE ANDRÉS HERNANDEZ, *Mosén Sol* (Barcelona 1970) y la de J. M^a. JAVIERRE, *Reportaje a Mosén Sol. Un hombre bueno y audaz* (Madrid, Sociedad de Educación Atenas, 1987), publicada con motivo de la beatificación, son de carácter periodístico y divulgativo.

15. L. RUBIO PARRADO - J. DE ANDRÉS HERNANDEZ - F. MARTÍN HERNÁNDEZ, *Sacerdotes Operarios Diocesanos. Aproximación a su historia* (Salamanca, Sígueme, 1996).

ficio Colegio Español cuando terminaba como administrador del mismo y agente de preces ante el Vaticano otro sacerdote valenciano, también oriundo de Liria, Luis María Albert,¹⁶ nombrado rector del Colegio. Blay le sucedió en ambos ministerios desde el 26 de octubre de 1909. Durante 1915 viajó a París para atender espiritualmente al presidente mejicano Porfirio Díaz, gravemente enfermo, de quien había sido amigo y consejero y a quien ayudó a morir cristianamente. Acompañó al cardenal Benlloch, arzobispo de Burgos, en su embajada espiritual del año 1923 a Hispanoamérica, que tanto sirvió para estrechar los vínculos de aquellos países con España.

Durante tres décadas, don Carmelo, no sólo fue procurador general de la Hermandad de Sacerdotes Operarios y administrador del Colegio Español sino el sacerdote más popular de Roma, consultor, guía y amigo de cuantos en España o en Hispanoamérica tenían algo que resolver en la Curia romana. Como Agente de preces¹⁷ fue la persona que despachaba

16. Luis María Albert Fombuena (Liria, Valencia, 19 agosto 1868 - Paterna, Valencia, 26 agosto 1936). Realizó sus estudios en el Seminario Central de Valencia como alumno interno del colegio de San José para Vocaciones Eclesiásticas. El 22 de diciembre de 1888 ya quiso ingresar en la Hermandad de Sacerdotes Operarios diocesanos, aunque se oponían sus padres, pobres y ancianos, que lo necesitaban; pero insistió hasta conseguirlo. Prestó ayuda en el colegio de Orihuela y también en el de Murcia. Luego pasó al de Valencia. Ingresó en la Hermandad en septiembre de 1890. Recibió la ordenación sacerdotal en 1892, celebrando su primera misa en Valencia el 4 de octubre de ese año. Permaneció en el colegio de Valencia hasta 1894, en que fue destinado al Colegio Español de San José, de Roma, adonde llegó con Mosén Sol el día 30 de octubre, para encargarse de la administración del colegio y de la Agencia de Preces hasta 1909, en que fue nombrado rector. Desde 1911 a 1914 convivió en este colegio con el beato mártir Juan Ventura Solsona también valenciano. El año 1914 fue destinado como rector al Seminario de Barcelona donde estuvo hasta 1916, dejando muy buen recuerdo de su gestión. En 1916 pasó como director al colegio de San José, de Valencia, y en 1921 fue nombrado rector del seminario de Salamanca, donde enfermó muy gravemente el 3 de abril de 1925. El 9 de junio pudo viajar a Liria para reponerse, lo que consiguió muy lentamente. En octubre de 1926 fue destinado como director al colegio de Valencia, y el 17 de marzo de 1927 se ofreció para ir de nuevo al colegio de Roma como administrador, porque el que ejercía dicho ministerio había entrado en la cartuja de Florencia. Pero no se le dio este cargo porque superaba sus fuerzas mermadas debido a su enfermedad. En 1928 pidió a la Santa Sede dispensa del voto indefinido de pertenencia a la Hermandad, para poder residir en su pueblo natal de Liria, pero siempre continuó en estrechas relaciones con los directores generales, por lo que se le puede considerar de hecho operario diocesano hasta el fin, ya que nunca estuvo incardinado en la archidiócesis de Valencia. Reducido desde entonces a atender a su quebrantada salud en su retiro de Liria. Allí le sorprendió la persecución religiosa y fue martirizado en Paterna, en cuyo cementerio fueron depositados sus despojos, que el día 10 de diciembre de 1939 recibieron cristiana sepultura en el de Liria (DSDE, p. 92).

17. La Agencia de Preces de España en Roma era un institución del Estado creada a finales del siglo XVIII, que dependía de la Embajada cerca de la Santa Sede, y a través de

mil asuntos de las diócesis en el Vaticano, obtenía audiencias pontificias y bendiciones apostólicas, acomodaba peregrinaciones, organizaba visitas a las basílicas, etc. En el ejercicio de este ministerio puso siempre a contribución su incansable voluntad e influencia en los ambientes vaticanos y romanos para lograr el mejor éxito en el servicio de los obispos, quienes, con confianza ilimitada, le encomendaron la tramitación de los asuntos más delicados. Y esta labor fue tan extensa y tan fecunda, que su persona estuvo unida a todos los problemas religiosos que en la Ciudad Eterna tuvieron relación con España.

La palabra *agencia* podía parecer a alguno sinónimo de tramite burocrático, ya que no es muy distinto el cometido de la misma. Pero con las preces y los rescriptos iban unidas en aquellos tiempos una multitud de cuestiones de gran interés para las diócesis, pues se trataba, con frecuencia, de problemas complejos que necesitaban urgente solución y que afectaban a las relaciones entre las diócesis y la Santa Sede. A todo procuró atender don Carmelo, y para todo, cuando motivos superiores no lo impedían, encontraba una respuesta satisfactoria. Mas no siempre era fácil resolver sin complicaciones algunos asuntos. Entonces empezaba para don Carmelo un nuevo esfuerzo: visitaba al cardenal prefecto de la Congregación o al secretario de la misma, estudiaba el problema y lo daba también a estudiar a personas competentes, y de su confianza, redactaba un pro-memoria, y a veces los votos o pareceres que le pedían los dicasterios; todo para buscar la solución más conveniente. Y a esta, al final llegaba.

Don Carmelo no llevó solamente los asuntos eclesiásticos de casi todas

ella tramitaban los españoles (obispos, eclesiásticos y laicos) todos los asuntos que requerían la intervención del Papa o de los organismos vaticanos. En 1908, a raíz de la reforma de la Curia Romana, se dejó libertad a los fieles para usar libremente el agente o expedicionero que fuese de su confianza; pero lentamente la Agencia de Preces estatal fue perdiendo la intensa actividad que hasta entonces había tenido, y por ello, en 1926 el embajador en Roma y agente real, conde de Viñaza, confió la Agencia Real de Preces al Rector del Colegio Español. Este, a su vez, encomendó dicha función a un sacerdote de la comunidad de Operarios Diocesanos del Colegio y, por este motivo, el primer agente fue don Carmelo. Desde ese momento los obispos españoles se sirvieron de la agencia para la expedición de preces que afectaban a sus diócesis. Después del Concilio Vaticano II, y la consiguiente reforma de la Curia romana y descentralización de facultades, quedó muy reducida y casi vaciada de contenido la Agencia de Preces, si bien se mantuvo figura jurídica hasta 2016. Actualmente, es el rector del Colegio quien gestiona en la Curia romana los asuntos que un tiempo fueron encomendados a la Agencia. Véase F. GONZÁLEZ, *Agencia Real de Preces a Roma*, en *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. I. Suplemento* dirigido por Q. Aldea, T. Marín, J. Vives (Madrid, CSIC, 1987), pp. 4-8.

las diócesis españolas, sino que fue también agente oficial de preces de la Embajada de España cerca de la Santa Sede. Este campo de su actividad, que exigía exquisito tacto y delicadeza, fue cultivado por él uniendo sus dos grandes amores: la Iglesia y España. En los momentos difíciles, en las situaciones más o menos complicadas, a acertada actuación de don Carmelo vino muchas veces a despejar el horizonte, con completa satisfacción de los embajadores, que vieron en su persona un hábil y capacitado colaborador para promover los intereses religiosos de España.

De toda la Curia Romana, ningún dicasterio estimó tanto la labor de don Carmelo como la Secretaría de Estado. Puede decirse que prácticamente era el *minutante* para la lengua española, pues durante muchos años se le encomendaron la redacción de cartas, telegramas, documentos varios y las traducciones de muchos textos.

Dedicó particular atención a los peregrinos que llegaron a Roma con motivo del Año Santo Extraordinario de 1933. Y al año siguiente a compañía a los miembros de la Juventud de Acción Católica de España, tanto en su visita a Roma como a la Ciudad de Vaticano, prodigando siempre sus afectuosas atenciones a los peregrinos y facilitando audiencias y accesos a monumentos históricos y centros oficiales. La revista *Signo*, órgano de los Jóvenes de Acción Católica, tenía en él el medio seguro de obtener información gráfica o literaria sobre el Vaticano en cualquier momento, y en muchas ocasiones puso su contribución personal al servicio de este semanario.

Pero fue durante los azarosos años de la guerra civil española cuando tuvo que desplegar toda su actividad. Digna de todo encomio fue su actuación como delegado de Pío XI para prestar atención a los sacerdotes, religiosos y católicos españoles que tuvieron que refugiarse en Italia durante el trienio 1936-39.

Ante las dificultades económicas que sufrió el Colegio Español a causa de la guerra, don Carmelo escribió al general Gómez-Jordana, presidente de Junta Técnica del Estado Español, solicitando la ayuda correspondiente, como puede verse en el último documento publicado en el apéndice documental de este artículo.¹⁸

También informó al cardenal Pacelli sobre las opiniones de las esferas gubernativas, que lamentaban respetuosamente el modo como la Santa Sede había tratado al Gobierno Nacional desde que comenzó el movimiento

18. Documento 45.

militar y eran contrarias a la actitud separatista del clero vasco; sobre la piedad e intensa religiosidad personal del General Franco, y sobre la formación religiosa de los falangistas.¹⁹

Fue considerado el sacerdote español que sirvió a todos con caridad exquisita. Fue sacerdote piadoso, diplomático hábil y fidelísimo a los Sumos Pontífices. Pío XI lo llamaba *il nostro intérprete*, porque, cuando tenía que dirigir la palabra a los peregrinos de lengua española, Blay estaba muy cerca del Papa y repetía en castellano lo que el pontífice decía en italiano. Pío XII, a quien trató mucho cuando era secretario de Estado, le confió algunos asuntos muy delicados. Pero también le tocó sufrir mucho y saborear contrariedades fuertes, aunque jamás se defendió ni quiso que lo defendieran. Falleció en Roma, en el Palacio Altemps, antigua sede del Colegio Español de San José, el 2 de marzo de 1941, y fue enterrado en el Panteón de la Obra Pía Española, en el cementerio romano del Campo Verano.

La revista *Mater Clementissima* le dedicó la siguiente crónica:

«Don Carmelo. Con estas dos sencillas y breves palabras, que tantas cosas querían decir de respeto de estimación, de confianza y cariño, era generalmente designado aquel cuya reciente muerte tantos corazones lloraron y cuya bendecida memoria en tantas almas agradecidas será eterna.

“Nuestro Don Carmelo”, decía de él Su Santidad Pío XI. Y don “Don Carmelo” preguntaba con frecuencia el Santo Padre Pío XII. En las altas y en las bajas esferas de Roma, en España y en la América española llegó a ser popularísimo y querido, merced a los muchos y abnegados servicios que a su paso por ellas fue pródiga y continuamente prestando. Por eso la noticia de su fallecimiento dada a conocer por la radio y por la prensa, ha despertado por doquier ecos de profundo y sincero dolor; y su entierro y sus funerales han alcanzado el grado de una verdadera apoteosis de cariñosa adhesión a su personalidad y de reconocimiento plebiscitario de sus altas virtudes y merecimientos

Un libro, y bien extenso, sería apenas suficiente para su biografía: ardua empresa la nuestra al pretender bosquejar una semblanza suya,

19. Véanse los apéndices de mi artículo «El Colegio Español de Roma, Centro de prófugos durante la Guerra civil española»: *Mater Clementissima*. Revista de Ciencias eclesiásticas. Nueva época 1 (2016) 143-191.

para dejar registrada su figura en las páginas de *Mater Clementissima*.

Pero, además de los que pudiéramos llamar sus ministerios oficiales, ¿quién puede enumerar los que hubo de desempeñar al margen de ellos y simultáneamente durante sus treinta años de permanencia en la capital del Orbe Católico? Asombra pensar la suma enorme de energías que derrochó el bondadosísimo e infatigable D. Carmelo en su perenne afán de servir a cuantos acudían a él con sus cuitas, sus pretensiones, sus consultas, sus confidencias y con problemas de la más diversa índole.

En las altas esferas del Vaticano, en las Embajadas, en las Congregaciones, en las Exposiciones de tipo internacional, en los Conventos de Religiosas españolas, sobre todo en las horas críticas del establecimiento de las mismas en Roma, en el confesionario –que también este apostolado ejerció– y fuera de él, en cartas, en la sala de visitas del Colegio, en su modesto despacho, por las calles... siempre dondequiera fue prodigando el tesoro de sus consejos, de sus palabras de aliento, de sus intervenciones bienhechoras, sin escatimar tiempo ni esfuerzo alguno.

Fue leal, noble y desinteresado servidor de los Papas, de Cardenales, de Nuncios, de Príncipes, de Embajadores, de Prelados, de sacerdotes y religiosos, de eclesiásticos y seglares, de altos y bajos... Y de todos ellos mereció la constante confianza, el acendrado afecto, las más sinceras demostraciones de gratitud.

¿Cual fue el secreto de esta universalidad y perennidad de simpatías y adhesiones? En primer término, su espíritu netamente sacerdotal. En los más variados ambientes mostróse siempre D. Carmelo antes que nada sacerdote: en sus palabras, en su porte modesto y recogido, en su espíritu y en toda su conducta. Era el fruto de su sincera piedad, sencilla pero sólida. Apenas los negocios de fuera dejábanle libre, retirábase en su cuarto, escondíase en él y se entregaba placenteramente al cultivo de la vida oculta y silenciosa. No apetecía nada. No gozaba sino con la soledad de su despacho. Sus devociones. Sus visitas al Santísimo. Retraíase –si no se veía forzado a asistir por deber de obligada cortesía, o por caritativa condescendencia– de toda fiesta y holgorio, por honesto que fuera. Y, con todo, a cada hora, a cada momento, veíase precisado a sacrificar su amor a la soledad para recibir visitas. El hacía pocas. No le quedaba, por añadidura, tiempo para hacerlas. Ni aun lo tenía casi para comer: llegaba por lo general tarde al refectorio. Y, despachando en pocos minutos su módica refección, aún terminaba antes que la comunidad. Era sobrísimos en todo. Otras

dotes suyas fueron la discreción en no decir sino lo que convenía. ¡Qué difícil arte el de saber escuchar y... callar! Era fidelísimo en guardar los secretos que le eran confiados. Jamás daba muestras de extrañarse, ni se espantaba de nada. Su semblante permanecía siempre inalterable, aunque tenía muy sensible corazón. No ambicionaba nada, y gozaba con dar cuanto tenía. Y no daba sus cosas solo: daba también su tiempo y su persona. Y lo daba sonriendo. Sonriendo siempre. Su espíritu de abnegación, de interior mortificación, fue maravilloso.

Ya se deja entender que no había de faltarle a él también la común suerte de las almas elevadas: la gloria del dolor, de la contradicción, del sacrificio. Y ¡qué cruces tan pesadas tuvo que llevar con frecuencia sobre su corazón! Preocupaciones amargas, asuntos engorrosos, impertinencias, incomprensiones, interpretaciones aviesas de su conducta o de sus miras, acusaciones injustas, censuras, menosprecios, ingratitudes, deslealtades, desengaños... Abundantísima cosecha recogió de todo ello a lo largo de sus actuaciones. Jamás perdió la paz. Jamás se descomponía. Encogíase de hombros y callaba. Sabía bien que los únicos anhelos de su corazón eran los de servir callada, humilde, pero impertérritamente, a Dios y a España.

En momentos críticos de apasionadas campañas, cargadas de sañudas y maliciosas intenciones, contra él, ni se preocupaba de defenderse ni quería que se le defendiera. Lo dejaba todo en manos de Dios, y seguía su camino.

Como quien por tan altas y tan santas causas trabajaba, no le preocupaban ni apetecía humanas compensaciones y recompensas. Con todo, no le fueron escatimadas. Repetidos testimonios de honor y de gratitud le otorgó la Santa Sede. Varias son las condecoraciones y diplomas con que le significó su complacencia por los servicios que le prestara, declarándole de esa forma hijo benemérito de la Iglesia.

Varias repúblicas de la América Española le condecoraron también a su paso por ellas, acompañando como secretario al Emmo. Sr. Cardenal Benlloch en la visita que este hizo a ellas en 1923 como Embajador espiritual de España.

Como premio a los extraordinarios servicios prestado a España, al terminarse el glorioso Movimiento Nacional, *proprio motu* el Generalísimo Franco le dio la Gran Cruz de Isabel la Católica. Sin contar otros muchos que no trascendieron al público, sus afanes y su ímproba labor, como representante y agente de Pío XI, en favor de los prófugos españoles en Roma, eran más que suficientes para tener bien merecido tan extraordinario galardón. Un libro podría formarse —que resultaría una apología de D. Carmelo— con solo extractar y ordenar

una pequeña porción siquiera de los miles de documentos y cartas que se conservan en su copioso e interesante archivo concernientes a esta materia.

Pero, en lo humano y espiritual a un tiempo mismo, la principal recompensa que Dios quiso depararle sobre la tierra, la tuvo D. Carmelo en las continuas demostraciones de interés, de adhesión y de cariño que sus innumerables amigos le prodigaron durante el año de su postrera enfermedad.

Desde el Sumo Pontífice que con frecuencia solicitaba informes de su salud, y Cardenales, Nuncios, Embajadores, Prelados de la Curia, que le visitaban, hasta humildes religiosas, que se acercaban a saber del curso de su enfermedad, ha sido un no interrumpido desfile de toda suerte de personas, anhelosas de testimoniarse su cariñosa simpatía y su profunda estimación. Por otra parte, ha disfrutado de tal copia de cuidados y asistencias de todo género, que, cuando, en momentos de pasajera impaciencia, se le hacia parar mientes en semejante cúmulo de "mimos" y agasajos, se conmovía hasta derramar lágrimas y bendecía al Señor, confesándose inmerecedor da tanto bien.

Si único sufrimiento ha sido en estos largos doce meses el no poder trabajar y moverse.

Al cabo, todos los recursos y prevenciones de la ciencia resultaron inútiles. Quince días antes de su muerte una ligera bronquitis le puso en grave peligro. El día 2 de Marzo, a la una y cuarto de la tarde declaraban los Drs. Rochi y Tomassini, luego de la segunda consulta que celebraron, que la gravedad inminente había desaparecido, y le autorizaron para tomar ya algún alimento. A las dos y cuarto, cuando se disponía a hacerlo, quiso bajarse del lecho, y el pequeño esfuerzo que hubo de hacer le produjo un repentino colapso. Al aviso del enfermero, los Superiores que se hallaban en la Rectoral, corrieron apresurados y como ya estaban siempre preparados para un lance parecido, llegaron a tiempo de absolverle y darle la Extremaunción. La noche anterior, que fue la del sábado, había con confesado, como de ordinario, con el P. Pazos, Sch . P., y en la mañana del domingo, como todos los días, había comulgado.

Expuesto el cadáver en la capilla de San Carros, diéronle piadosa y constante vela los Superiores y alumnos, más las innumerables personas que fueron desfilando para rendirle este último homenaje.

Los Emms. Srs. Cardenales Tedeschini, Pizzardo y Caccia Dominioni, oraron ante su cadáver. Otros, imposibilitados por enfermedad o por hallarse ausentes de Roma, lamentaron el no poderlo hacer.

Su Santidad Pío XII, sobre haber dado el pésame por conducto de su Secretario particular, que primero telefoneó y después vino a expresarlo de palabra, envió al Rector del Colegio el paternal y encomiástico telegrama que publicamos en otro lugar de la revista. El Embajador de España, Sr. Yangüas, y los miembros de la Embajada y del Consulado fueron de los primeros en acudir al Colegio y ofrecerse para todo. Consideraban la muerte de D. Carmelo como pérdida de familia.

El día 4, después de haber celebrado el Rector la Misa en la capilla de San Carlos, a las ocho de la mañana fue depositado en la caja mortuoria, y procesionalmente conducido hasta el carro fúnebre, que lo trasladó, acompañado por algunos Superiores y alumnos, a la Iglesia Nacional de Monserrat, donde por concesión del Sr. Embajador se celebraron luego, a las diez, las solemnes honras fúnebres».²⁰

PRÓFUGOS ESPAÑOLES EN ROMA

Los alumnos del Colegio Español que no tenían vacaciones en España, al terminar el curso 1935-36 marcharon al seminario de Chiavari, cerca de Génova, donde solían transcurrir los meses del verano, acogidos generosamente por el obispo de esta diócesis.²¹ El de Chiavari era considerado el Seminario de Verano de los españoles, pero aquel verano no fue como los anteriores, pues el 18 de julio estalló la Guerra Civil e, inmediatamente, comenzó la tragedia de los numerosos prófugos que pudieron escapar de los horrores de la guerra y de la persecución religiosa, y lograron establecerse en Italia.

Algunos colegiales que intentaron regresar a España al terminar sus estudios, tuvieron que retroceder desde Marsella y volvieron a Chiavari el 25 de julio.²²

Mientras los colegiales estaban en este lugar, el 14 de agosto llegó el obispo de Cartagena, Miguel de los Santos Díaz Gómara²³, antiguo alum-

20. *Mater Clementissima*, 1941, pp. 202-215.

21. Amedeo Casabona (3 noviembre 1917 - 6 marzo 1948).

22. *ACER, Crónicas del Colegio Español*, VIII, p. 83.

23. Miguel de los Santos Díaz Gómara (Fitero, 5 de julio de 1885 - Cartagena, 7 de enero de 1949). Estudió en el Colegio de las Escuelas Pías de Estella, entre 1896 y 1903 en el Seminario de Pamplona, y entre 1903 y 1908 en el Seminario de Zaragoza, donde se doctoró en teología. En 1918 se doctoró en derecho en la Universidad de Madrid. En 1909

no del Colegio, que se presentó junto con su familiar, Moisés Lafuente, vestidos ambos de paisano.²⁴

Cuando regresaron del veraneo, los colegiales encontraron en Roma una nube de sacerdotes, religiosos, religiosas, algunos seminaristas y muchos seculares fugitivos, que huían de la implacable persecución religiosa sangrienta que estaba azotando aquellos primeras semanas el territorio republicano y que arrojaría un total de 6.832 eclesiásticos martirizados: 4.184 pertenecientes al clero secular, incluidos doce obispos y un administrador apostólico, y los seminaristas, 2.365 religiosos y 283 religiosas.

A mediados de agosto habían llegado ya a Roma 167 sacerdotes, y como el número aumentaba día por día, Pío XI instituyó en el Colegio Español un Comité para la asistencia de todos ellos y confió la dirección del mismo a don Carmelo,²⁵ quien, el 22 de agosto, comunicó a monseñor Tardini, sustituto de la Secretaría de Estado, que la ayuda había sido organizada según los deseos del Papa.²⁶

Ímprobo fue el trabajo que se le encomendó y muy poco agradecido por algunos sacerdotes, si bien a todos les trató exquisitamente buscándoles alojamiento e intenciones de misas, facilitándoles cuanto necesitaban en ropas, alimentos, breviarios y libros, así como organizándoles ejercicios espirituales, conferencias sobre Acción Católica, visitas a iglesias y monumentos. Procuró que algunos tuvieran alguna ayuda económica y que otros desarrollaran actividades ministeriales; atendió a la asistencia de los enfermos y se encargó de enterrar a los difuntos. Pensó incluso en los más mínimos detalles hasta que todos abandonaron Roma, porque el Papa quería

se ordenó sacerdote, y fue enviado al Seminario de Belchite. Al año siguiente fue enviado a Roma, donde cursó derecho canónico en la Pontificia Universidad Gregoriana, y se doctoró en Derecho Canónico y en Filosofía. De regreso a España fue profesor de religión y moral de la Escuela Normal de Zaragoza. En 1918 fue nombrado juez pro-sinodal y en 1919 presidente del Real Seminario de San Carlos. En 1920 fue nombrado obispo auxiliar de Zaragoza y titular de Thagora, y en 1924 obispo de Osma. En 1935 le fue asignada la diócesis de Cartagena, cargo que ocupó hasta su muerte y que compaginó entre 1939 y 1942 con el de administrador apostólico de Barcelona, debido a la vacante en el cargo de obispo tras la detención y martirio del obispo Manuel Irurita en diciembre de 1936.

24. En *ACER, Crónicas*, p. 83, se lee: "14 agosto 1936. Llegan el Sr. Obispo de Cartagena y su familiar, D. Moisés Lafuente, huídos de España". Ambos marcharon a Roma el 9 de septiembre (*Ibid.*, p. 84).

25. Colaborador de don Carmelo en esta tareas fue el sacerdote de Barcelona Tomás Blanch Sauret, que llegó al Colegio Español el 14 de agosto de 1936 (Véanse sus datos en la ficha personal de sacerdotes n. 30).

26. Carta de Blay a Tardini, 22 agosto 1936 (Apéndice documental, n. 1).

que estos sacerdotes regresaran a España para cubrir en la zona nacional las numerosísimas bajas de los sacerdotes mártires. A algunos les sentó muy mal esta determinación pontificia y se explica por lo mucho que habían sufrido. Blay obedeció al Papa, pero los más exaltados le culparon, sin recordar lo mucho que le debían agradecer y hasta le cantaron una copla, que decía: «De España nos han echado la C.N.T. y la F.A.I. y en Roma nos ha abatido Monseñor Carmelo Blay».²⁷

La intensa correspondencia epistolar que Blay mantuvo con los monseñores Tardini²⁸ y Montini²⁹ –publicada en el apéndice documental de este artículo– confirma sus preocupaciones por atender a los prófugos españoles, que fueron un total de 226: 4 obispos, 202 sacerdotes diocesanos, 10 religiosos escolapios, 8 seminaristas y 2 laicos de Acción Católica.³⁰

27. J. DE ANDRÉS HERNANDEZ, *Cien años de historia* (Roma, Pontificio Colegio Español, 1992), p. 675.

28. Domenico Tardini (Roma 1888 – Città del Vaticano, 30 julio 1961), ordenado sacerdote en 1912, entró en la curia romana en 1921; fue nombrado subsecretario de la S.C. de Asuntos Eclesiásticos Extraordinarios en 1929 y secretario en 1937; junto con monseñor Montini fue pro-secretario de Estado en 1952. San Juan XXIII lo nombró secretario de Estado y lo creó cardenal el 14 diciembre 1958. Cf. Domenico Tardini, *La guerra, gli orfani, la carità. "Non mi sono dato pace"*. Scritti spirituali, a cura di Fausto Gianfreda S.J., (Roma, Studium, 2007), G. NICOLINI, *Il cardinale Domenico Tardini* (Padova 1980) C.F. CASULA, *Domenico Tardini. L'azione della Santa Sede nella crisi fra le due guerre* (Roma, Studium, 1988).

29. Giovanni Battista Montini (Concesio, 1897 - Castelgandolfo, 6 agosto 1978). Ordenado sacerdote en 1920, estudió diplomacia en Roma, entrando a formar parte de la secretaría de Estado vaticana en 1923, tras un breve paso por la nunciatura de Varsovia. Fue consiliario eclesialístico de la FUCI (Federación de Universitarios Católicos Italianos) a la que defendió durante los conflictos que esta organización tuvo con el régimen de Mussolini. El 16 de diciembre de 1937 fue nombrado sustituto de la Secretaría de Estado, el 29 de noviembre de 1952 pro-secretario de Estado y preconizado arzobispo de Milán el 1 de noviembre de 1954. Fue el primer cardenal creado el 15 de diciembre de 1958 por san Juan XXIII. A la muerte del pontífice le sucedió como tal el 21 de junio de 1963. Fue beatificado en 2015. Cf. G.M. VIAN, "Paolo VI", en *Enciclopedia dei Papi* (Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2000), 657-674, es una excelente síntesis biográfica y recoge la bibliografía más selecta y reciente sobre este Papa. El mismo artículo más actualizado puede verse en *Dizionario Biografico degli Italiani* (Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2014), 81, pp. 121-133. Sobre sus relaciones con España remito a mi monografía *Pablo VI y España. Fidelidad, renovación y crisis (1963-1978)* (BAC Maior, 58) (Madrid, BAC, 1997) y a la más reciente síntesis *Beato Pablo VI. Papa del diálogo* (Madrid, BAC, 2014), publicada con motivo de su beatificación.

30. "Elenco dei Vescovi, Sacerdotti, Religiosi, Seminaristi e Laici di A.C. profughi dalla Spagna accolti dal Comitato eretto dalla Santa Sede presso il Pontificio Collegio Spagnuolo per il soccorso dei medesimi" (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. Fasc. 1, ff. 1-6*).

Los lugares de acogida fueron el Pontificio Colegio Español, el Pontificio Colegio Pio Latino Americano, el Colegio Leoniano, el Colegio de María Inmacolata en la Via del Mascherone, el Hospital de los Hermanos de San Juan de Dios (Fatebenefratelli all'Isola Tiverina), a residencia de los Dominicos españoles en Via Condotti, el Pontificio Instituto Oriental, los Carmelitas de la Antigua Observancia, en Via Sforza Pallavicini, y la casa de "Cento Preti".

En este último lugar pudieron hospedarse la mayor parte de los sacerdotes. El "Venerabile Ospizio Ecclesiastico presso Ponte Sisto", popularmente conocido como "Cento Preti", estaba situado en Via delle Zoccollette, 18, y puso cien habitaciones a disposición de los prófugos. Esta casa redujo sensiblemente el precio de la pensión diaria, que era de 18 liras, a 9 liras, "con evidente perdita dell'Ospizio", como consta en una carta del camarlengo del mismo dirigida a don Carmelo el 30 de octubre de 1936.³¹

Otros, en número menor, quedaron alojados en el llamado "Ritiro dei SS. Giovanni e Paolo" (PP. Pasionistas), de cuya comunidad era superior el P. Serafino dell'Immacolata. Esta casa aceptó que cada sacerdote pagara 9 liras al día.³² Un grupo más reducido estuvo en el "Istituto Ecclesiastico

31. "Le accludo la nota delle giornate di presenza dei Sacerdoti profughi spagnoli, ricoverati all'Ospizio, nei mesi di agosto e settembre. La Deputazione amministratrice, con l'approvazione dell'E.mo Cardinale Vicario, in considerazione del caso veramente pietoso e del fatto che, per benigna concessione del Santo Padre, pel mantenimento di profughi si hanno i generi a minor prezzo della Annona della Città del Vaticano, ha ridotto la pensione giornaliera da £. 18 a Lire 9, con evidente rimessa dell'Ospizio. Con distinto ossequio dev. mo D. Giulio Guidetti, Camerlengo" (*Ibid.*, fasc. 2, f. 81). Sobre este asunto véase también ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola*. 2, fascículo 4, n. 1. Ospizio Cento Preti. Il Rettore chiede facoltà di prelevare dall'annona vaticana i generi alimentari per i sacerdoti spagnoli ivi ricoverati. 4-9-36. Pro-memoria. Il Rettore dei "Centi Preti" —che ospita già 14 sacerdoti spagnuoli profughi— domanda se sia possibile prelevare per i medesimi i generi alimentari presso l'Annona Vaticana. Nota autografa de Tardini: "4-9-36. Il Rettore faccia sapere quel che desidera e quanto desidera". Otra nota de Tardini: "7-9-36. Si faccia una lettera al Governatorato per dire: 1º, che Sua Santità per aiutare i poveri sacerdoti ... ha accolto la domanda di far inviare i generi del Vaticano. 2. Che questa Segreteria perché la cosa fosse —come doveva esserlo— limitata ai sacerdoti ecc. ha chiesto il fabbisogno. 23. Che questo fabbisogno sembra ragionevole (salvo i 460 gr. di carne per ciascuno che sono eccessivi). 4. Che questa Segreteria rimette tutto al Governatorato perché prenda gli accordi col Superiore e si regoli nella fornitura secondo le necessità. Inoltre avvisare il Superiore che vada al Governatorato. Firmo io" [157632].(f. 4-4v). En ff. 6-6v, está la minuta de la carta de la Secretaría de Estado 10-9-36 al "Governatore dello SVC" en la que se dice lo mismo.

32. Así consta en una breve carta que el P. Venanzio, vicario de la comunidad envió a don Carmelo el 9 de diciembre de 1936: "Il P. Innocenzo mi dice che Lei voleva sapere quanto noi chiediamo per la retta dei sacerdoti spagnuoli dimoranti ai SS. Giovanni e Paolo.

Maria Immacolata”, de Via del Mascherone, 55, del que era rector el P. Giovanni Vaccari, y en él se pagaban 10 liras diarias.³³

El Pontificio Colegio Español acogió también a un numeroso grupo de sacerdotes, entre los que había algunos antiguos alumnos del mismo³⁴, y también varios seminaristas prófugos³⁵. Entre tanto, este Colegio seguía la vida académica normal, caracterizada por el estudio en las facultades de Teología, Filosofía y Derecho Canónico de la Universidad Gregoriana³⁶ y en el Pontificio Instituto Bíblico, si bien el número de alumnos descendió sensiblemente con respecto a los cursos anteriores³⁷ porque solo procedían de diócesis situadas en la zona nacional: Málaga, Canarias, Ávila, Sevilla, Burgos y Plasencia.

Gracias al interés del Papa y a la caridad del Clero Romano se les pudo entregar a todos los sacerdotes el hábito eclesiástico, la ropa interior, sombrero, zapatos, etc. También se les entregó un Breviario Romano, editado por Marietti, y otro de la Tipografía Vaticana (*Breviarum Romanum. Totum*).

El P. Ledóchowski, prepósito general de la Compañía de Jesús, propuso organizar para los sacerdotes prófugos visitas guiadas a las iglesias, cata-

Noi diciamo che faccia Lei, oppure si regoli secondo quello che danno agli altri, come per esempio all’Istituto dei Cento Preti. Saluti ed ossequi” ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. I, f. 116bis*).

33. *Ibid.*, f. 153.

34. “3 octubre 1936. Se hallan en el Colegio el Prelado de Murcia, el electo de Canarias Sr. Pildain y un grupo de sacerdotes prófugos. Hospedados en el Colegio estuvieron los antiguos colegiales D. Francisco Faura, D. José Bascuñana, D. Juan Ros, D. Tomás Blanch, D. José Boada, D. Plácido Sentís, D. Antnio Vilaplana, D. Joaquín Blanch y D. Moisés Lafuente. También se dejaron ver por el Colegio los señores Auguet, Ramón Flors, Miguel Melendres, Juan Margall, Ramón Griful, Amadeo Colom, Marcelino Carreras, Clemente Villegas, Fernando Font, Ramón Santeularia, Ramón Canut. Por la calle encontró un día D. Carmelo a D. José Toledo. En Turín estuvo D. Carlos Cardó. Hospedados en casa tuvimos también al sobrino de D. Juan Ríos, al Sr. Deán de Barcelona y al hermano de Sr. Sentís” (ACER, *Crónica, VIII, p. 85*).

35. “19 octubre 1936. Ingresan más seminaristas prófugos: Riera, de Gerona; Corbella, de Tarragona; Coma de Vich; Duocastella, de Barcelona” (*Ibid.*).

36. Véanse mi obra *El Pontificio Colegio Español de San José, de Roma. Aproximación a su historia*, en colaboración con Lope RUBIO PARRADO (Roma, Pontificio Colegio Español de San José, 2010), y mis artículos *El Colegio Español, la Gregoriana y las Universidades pontificias españolas. Éxitos y fracasos de los estudios eclesiásticos (1892-1939)* en «Estudios, seminarios y pastoral en un siglo de Historia de la Iglesia en España (1892-1992)» (Roma, Pontificio Colegio Español de San José, 1992), pp. 203-277, y «La Universidad Gregoriana y la formación teológica del clero español»: *Archivum Historiae Pontificiae* 35 (1997) 183-223.

37. En el curso 1934-35 ingresaron 19 nuevos alumnos, en 1935-36, 18; en 1936-37, 8; en 1937-38, 4; en 1938-39, 3.

cumbas y monumentos artísticos de Roma, así como ejercicios espirituales,³⁸ que fueron practicados por 59 sacerdotes, del 8 al 14 de noviembre de 1936. en la “Casa S. Cuore”, de via dei Penitenzieri, 20, dirigida por el jesuita P. Marchetti.³⁹

DON CARMELO Y MONS. MONTINI

La tarea encomendada a don Carmelo terminó al final de la guerra. Pero él quiso completar el trabajo durante unos meses más y el 16 de febrero de 1940 envió la última carta que se conserva sobre este asunto, dirigida a monseñor Montini, para darle cuenta detallada de la actividad desarrollada por el Comité creado por Pío XI a favor de los sacerdotes prófugos y de los gastos hechos a los largo de tres años. En este sentido

38. Carta de Ledochowski a Pizzardo: “Roma, 27 agosto 1936. Eccellenza R.ma, Fin adesso non mi è venuto in mente una migliore proposta che quella che già esposi a V. Eccellenza, vuol dire di far conoscere ai sacerdoti profughi di Spagna da una persona veramente competente le catacombe, la basiliche e altri tesori religiosi di Roma, e non vedo persona più addatta per tali conferenze che Mgr. Belvederi. Come la maggioranza sono catalani capiranno facilmente l’italiano; generalmente il clero catalano è ben formato e colto. Non abbiamo qui nessun Padre che potrebbe fare conferenze sulla “Quadragesimo anno”, ma ci sarebbe uno che potrebbe dare bene gli Esercizi. Il migliore forse sarebbe di avere un elenco accurato di tutti sacerdoti e dell’ufficio che avevano, e poi trattare coi singoli per vedere in che potrebbero essere occupati. Così, p. es., abbiamo già scritto alla Madre Generale delle Ursoline che voleva far tradurre le nuove Costituzioni delle Ursoline in spagnolo che affidasse questo lavoro a uno dei sacerdoti profughi. Parlerò domani col P. Assistente se forse anche noi potessimo trovare qualche lavoro per uno o l’altro. Per l’abitazione non sarebbe forse così facile di riunire tutti insieme. Domenica sera sarà al Gesù una solenne di riparazione e di preghiera per la Spagna. Scusi, Eccellenza Rev.ma, che non ho potuto dare migliori suggerimenti. Coi più distinti ossequi di V. Eccellenza Rev.ma dev.mo servitore W. Ledochowski” (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. Fasc. 4, ff. 2-3*, original autógrafa. Nota marginal manuscrita: “Archivio. Posizione sacerdoti profughi spagnoli”). Mons. Giulio Belvederi era segretario del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana.

39. Carta de Blay a Tardini del 4 de noviembre de 1936: “Eccellenza Reverendissima, Come non fu possibile parlare col Reverendissimo Padre Generale della Compagnia di Gesù, che è fuori di Roma, per combinare la muta dei SS. Esercizi Spirituali in favore dei sacerdoti profughi spagnuoli, parlai col P. Assistente spagnaolo che ha combinato le cose col P. Marchetti e così si potrà tenere questa muta nella settimana ventura. Cominceranno domenica prossima alle 7,1/2 fino al sabato giorno 14 di questo mese. Con rispettosos ossequi mi professo dell’E.V.Rv.ma devotissimo servitore Sac. Carmelo Blay” (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1, fasc. 3, f. 19*). La pensión diaria de la Casa de Ejercicios ascendía a 64 liras. El total fue de 3.540 liras (*Ibid.*, *fasc. 2, f. 95*).

es impresionante el contenido de un voluminoso sobre, titulado *Conti del Comitato pel soccorso dei profughi spagnuoli creato dalla Santa Sede presso il Pontificio Collegio Spagnuolo 1936-1939*. En él se resumen tanto los ingresos como los gastos, con las respectivas facturas.⁴⁰

Riassunto specificativo d'introiti ed spese⁴¹

Munifico dono del Santo Padre	158.563,85
Offerta del Clero Romano	37.129,60
Offerta dei Sacerdorti profughi spagnoli	4.658,95
Offerenti diversi	1.318,30
Totale introiti	201.760,70

Spese

Breviari	12.368,00
Esercizi spirituali	3.540,00
Manuali di Azione Cattolica	270,00
Sottane, greche, panatoli, etc.	41.571,95
Scarpe	6.307,00
Biancheria	7.365,40
Maglieria	8.353,55
Cappelli	3.000,00
Abiti per religiose	1.471,00
Vitto ed alloggio pei sacerdoti	78.338,00
Vitto ed alloggio per le religiose	15.050,00
Viaggi rimpatrio religiose e sacerdoti	20.022,20
Tram Udienza Castelgandolfo	1.800,00
Medicine seminaristi ed alcune suore	129,00
Libri di testi pei seminaristi	308,90
Altre spese pei seminaristi	1.016,90
Opuscolo ¿Qué ha hecho...?	700,00
Spese varie	57,00
Totale spese	201.670,70.

40. Carta de Blay a Montini del 16 febrero 1940 (*Apéndice documental n. 30*).

41. ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. fasc. 2, f. 16*.

Índice numerico dei diversi capi consegnati ai sacerdoti profughi spagnuoli⁴²

Breviari	192
Manuali di Azione Cattolica	60
Sottane	165
Greche	175
Pantaloni	91
Scarpe	150 paja
Colletti	963
Camicie	225
Mutande	208
Maglie	271
Mutande maglia	52
Gilet e Pull Ower	21
Calze e pedali	407 paja
Cappelli	173
Fazzoletti	354
Altri capi	35
Totale dei capi	3.532

Los sacerdotes prófugos mostraron su gratitud al Papa mediante un escrito firmado, en nombre de todos ellos, por el deán de Barcelona, Pascual Llópez.⁴³

42. *Ibid.*, fasc. 2, f. 17.

43. "Roma, 2 octubre 1936. Santísimo Padre, Los sacerdotes prófugos españoles, paternalmente acogidos en Roma, humildemente postrados a los pies de Vuestra Santidad, con Vuestra Augusta venia, hacen llegar al Solio Pontificio la expresión sincera de su filial gratitud hacia Vuestra Sagrada Persona. Como hijos sumisos y devotos vuestros, Santísimo Padre, e hijos fieles y leales de su querida Madre Patria, la hidalga y católica España, profundamente devota del Papa, cuna de gloriosos mártires ilustres santos, defensora decidida de los sagrados intereses y derechos de la Santa Madre la Iglesia e hija predilecta vuestra, hoy cruelmente flagelada por hijos espúreos suyos, descreídos e inhumanos enemigos de Dios y de su Patria, pero hermanos nuestros en Nuestro Padre Cristo Jesús, para consuelo vuestro, Santísimo Padre, ruegan por ellos para que formemos todos un solo redil gobernado por un solo Pastor, Cristo Jesús y su Vicario en la tierra. Pero con singular complacencia, ante la paternal solicitud con que el magnánimo corazón de Vuestra Santidad ha atendido y atiende a todas las necesidades espirituales, morales y materiales de vuestros humildes siervos, éstos de rodillas ante Vos, Augusto Vicario de Jesucristo Nuestro Señor, Os significan su más hondo y sentido agradecimiento, Os ofrecen el modesto concurso de sus

ATENCIÓN A LAS RELIGIOSAS PRÓFUGAS

También se interesó Blay de más de 700 religiosas, pertenecientes a congregaciones que tenían sus casas generalicias en Roma, y consiguió que fueran acogidas en sus respectivas comunidades, según dijo en carta dirigida a monseñor Tardini el 19 de septiembre de 1936.⁴⁴

El *Elenco delle Religiose profughe della Spagna accolte dal Comitato creato dalla Santa Sede*,⁴⁵ es el siguiente:

Figlie della Santa Casa di Nazareth (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1, fasc. 3, n. 6*, ff. 2-5).

Ospedaliere del Sacro Cuore di Gesù (ff. 6-12).

Religiose della Santa Famiglia di Barcellona (ff. 13-16).

Società di Maria Riparatrice. 34 ospitate presso le consorelle a Roma; 31 ospitate presso le consorelle di Genova, Firenze e Milano. Tutte queste religiose procedevano dalle loro case di Catalogna (ff. 17-21).

Religiose di Gesù e Maria. 18 ospitate presso le consorelle in Via Nomentana, n. 325; 44 ospitate presso le consorelle in via Flaminia, 633. Tor di Quinto (ff. 22-26).

Religiose Missionarie dell'Immacolata Concezione (ff. 27-31).

Suore della Santa Famiglia di Bordeaux "della Speranza" (ff. 32-34).

Agostiniane "Magdalene Pentite" (ff. 35-37).

Gerolomine (ff. 38-40).

Istituzione Teresiana (ff. 41-43).

Religiose Ancelle del Sacro Cuore di Gesù (ff. 44-48).

Suore Francescane Terziarie dei Sacri Cuori "de Antequera y del Niño Jesús" (ff. 49-51).

Suore Francescane Terziarie Regolari dell'Immacolata Concezione (ff. 52-54).

Religiose Francescane Terziarie Regolari di Clausura (ff. 55- 57).

Religiose della Congregazione di Madri dei Derelitti e di San Giuseppe della Montagna (ff. 58-60).

Religiose Figlie di San Giuseppe (ff. 61-63).

pobrecitas oraciones, reiteran su más rendida y firme adhesión a la Santa Sede e imploran humildemente, Santísimo Padre, vuestra Bendición apostólica. En nombre de los sacerdotes prófugos Pascual Llópez, Deán de Barcelona" (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 9, f. 4*).

44. Carta de Blay a Tardini, 19 septiembre 1936 (Apéndice documental n. 5).

45. Se conserva en un sobre, *Ibid.*, fasc. 3, n. 6, con la indicación detallada del nombre de cada religiosa, fecha de su llegada a Roma y lugar en el que fue acogida.

- Religiose Missionarie del Santissimo Sacramento e dell'Immacolata (ff. 64-66).
- Religiose Domenicane Terziarie dell'Annunziata "Padre Coll" (ff. 67-71).
- Domenicane di Clausura (ff. 72-74).
- Suore Francescane Terziarie della Natività di Nostra Signora (Darderas) (ff. 75-77).
- Suore Francescane Missionarie di Maria (ff. 78-80).
- Suore Figlie di Maria "Servizio Domestico" (ff. 81-83).
- Ordine delle Figlie di Nostra Signora di Barcellona "Enseñanza" (ff. 84-87).
- Suore Carmelitane Calzate di Clausura dell'Antica Osservanza (ff. 88-90).
- Religiose di Nostra Signora della Carità del Buon Pastore d'Angers (ff. 91-93).
- Clarisse (ff. 94-97).
- Religiose Carmelitane della Carità (ff. 98-100).
- Religiose Cappuccine Terziarie della Divina Pastora (ff. 101-104).
- Religiose della Purezza di Maria Santissima (ff. 105-107).
- Religiose della Compagnia di Santa Teresa di Gesù (ff. 108-112).
- Religiose della Compagnia di Maria N.S. (ff. 113-115).
- Suore Carmelitane Terziarie Scalze di Barcellona (ff. 116-119).
- Suore Carmelitane Scalze di Clausura (ff. 120-123).
- Suore Carmelitane Terziarie Scalze di Clausura di Tarragona (ff. 124-126).
- Suore Carmelitane Figlie di San Giuseppe (ff. 127-129).
- Religiose degli Angeli Custodi (ff. 130-132).
- Cappuccine Terziarie (ff. 133-135).
- Figlie di Maria- Religiose Scolopie (ff. 136-142).
- Agostiniane Recolette (ff. 143-145).
- Istituto di Suore Adoratrici. Ancelle del Santissimo Sacramento e della Carità (ff. 146-149).
- Piccole Suore dell'Assunzione (ff. 150-153).
- Suore di Bethania (ff. 154-156).
- Dame Apostoliche del Sacro Cuore di Gesù (ff. 157-159).
- Oblate del Santissimo Redentore (ff. 160-162).
- Serve di Gesù (ff. 163-165).
- Suore della Consolazione (ff. 166-167).
- Suore della Carità del Sacro Cuore di Gesù (ff. 169-171).

De la atención a los numerosos seglares prófugos se ocupó el consulado de España en Roma. Y los religiosos fueron acogidos en sus respectivas casas generalicias.

DISCURSO DE PÍO XI A LOS PRÓFUGOS ESPAÑOLES⁴⁶

Para denunciar al mundo la persecución religiosa en la España republicana pensó Pío XI dirigir una carta a su secretario de Estado, el cardenal Pacelli, en la que, como padre de creyentes y también de los redimidos por Cristo, manifestaría su profundo dolor por la tragedia de España, pidiendo que cesara el derramamiento de sangre entre hermanos y que en todo el mundo se rezara para acabar con la guerra fratricida porque era muy desgarrador ver lo que estaba ocurriendo en una nación de honda tradición católica. Después la Secretaría de Estado redactó un artículo que publicaría *L'Osservatore Romano* a final de agosto, pero fue suspendido porque el Papa decidió preparar un discurso dirigido a los prófugos españoles que iban llegando a Roma. Por esta razón tampoco se publicó la proyectada carta pontificia dirigida a Pacelli, que quedó en simple borrador, aunque en un apunte de Pacelli están indicados con precisión los temas esenciales que trataría insistiendo en que debía cesar cuanto antes una guerra que llevaba ya demasiado tiempo ensangrentando el territorio, aunque había pasado poco más de un mes desde el comienzo de la revolución. Informador directo de las cosas de España en el Vaticano era en aquellos momentos el agente de preces del Pontificio Colegio Español, don Carmelo Blay, a quien el mismo Papa pidió noticias sobre los obispos españoles que iban llegando a Roma por aquellas fechas.

El papa tomó esta iniciativa, después de pensarlo mucho y de valorar las diversas opciones que debía adoptar frente a la situación española, ya que desde primeros de agosto se preguntó qué podía hacer la Santa Sede ante la gravedad de los hechos, además de protestar enérgicamente ante el gobierno republicano.

46. En versión original italiana y en traducción castellana fue publicado en *L'Osservatore Romano*, del 14-15 septiembre 1936, pero en España fue censurado tanto por los republicanos como por los nacionales. También lo publicó censurado A. MONTERO MORENO, en su *Historia de la persecución religiosa* (Madrid, BAC, 1960), pp. 741-742. Lo he publicado íntegro en el volumen IV de mi obra *La Segunda República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano* (Madrid, BAC, 2016), pp. 768-776.

A medida que llegaban noticias al Vaticano sobre la magnitud de la tragedia tanto por la prensa como por relatos de testigos presenciales que habían conseguido escapar a tiempo, se planteó la oportunidad de conceder una audiencia a 500 prófugos españoles, que tuvo lugar el lunes 14 de septiembre de 1936, en Castelgandolfo.⁴⁷ Guiaban el grupo los obispos de Urgel, Justino Guitart; Cartagena, Miguel de los Santos Díaz Gómara; Tortosa, Félix Bilbao, y Vich, Juan Perelló. El cardenal Pacelli los presentó al Papa pronunciando un amplio discurso. Y don Carmelo tradujo de memoria, como solía hacer, sin perder coma, la importante alocución que el Papa dirigió a los prófugos españoles.

Esta fue la primera intervención pública de Pío XI sobre la situación española y en ella habló *del heroísmo de “nuestros mártires”* en términos muy claros: «Personas sagradas, cosas e instituciones sagradas; tesoros inestimables de civilización y de arte; objetos preciosísimos, reliquias santísimas; obispos y sacerdotes, vírgenes consagradas, seglares de toda clase y condición, venerables ancianos, jóvenes en la flor de la vida y el mismo sagrado y solemne silencio de los sepulcros, todo ha sido asaltado, arruinado, destruido con los modos más villanos y bárbaros, con el desenfreno más libertino, jamás visto, de fuerzas salvajes y crueles que pueden creerse imposibles, no digamos a la dignidad humana, sino hasta la misma naturaleza humana, aun la más miserable y la caída en lo más bajo».

Condenó también el Papa en términos contundentes *la matanza entre hermanos*: «La guerra civil, la guerra entre los hijos del mismo país, del mismo pueblo, de la misma madre patria. ¡Dios mío! La guerra es siempre cosa tan tremenda e inhumana... ¿qué decir cuando la guerra es entre hermanos? ¿qué podrá decirse de las matanzas entre hermanos que todavía continuamente se anuncian?».

En tercer lugar habló *de las enseñanzas de la guerra para Europa y el mundo entero*, «azorado, enmarañado, trastornado por la propaganda subversiva, y particularmente a Europa, ya tan profundamente perturbada y tan fuertemente sacudida; para este mundo los tristes hechos de España dicen y predicen una vez más hasta qué extremos están amenazadas las bases mismas de todo orden, de toda civilización y de toda cultura». Por último, se refirió a “los otros”, llamándoles así:

47. El discurso del Papa fue escuchado por radio por los alumnos del Colegio Español desde el Seminario de Verano de Chiavari. “Oímos por radio el discurso del Papa a los prófugos españoles” (*ACER, Crónicas, VIII, p. 84*). El 22 de septiembre “se reparte a los colegiales un folleto con el discurso del Papa a los prófugos españoles” (*Ibid.*).

«¿Qué decir de todos aquellos otros que también son y permanecen siendo hijos Nuestros, no obstante que en las personas y en las cosas que Nos son más queridas y más sagradas, con actos y métodos extremadamente odiosos y cruelmente persecutorios, y aun en Nuestra misma persona, cuanto la distancia lo consentía, con expresiones y actitudes sumamente ofensivas, Nos han tratado no como hijos a un Padre, sino como enemigos a un enemigo particularmente odiado? Tenemos... que amarles con un amor particular de compasión y de misericordia, amarles y, no pudiendo hacer otra cosa, orar por ellos... orar para que estén con Nos, cuando dentro de poco—tenemos plena confianza en Dios bendito—el arco iris de la paz brillará en el hermoso cielo de España, trayendo el alegre anuncio a todo vuestro grande y magnífico País».

Los diarios republicanos de Madrid comentaron la noticia difundida por las agencias, que decía escuetamente que «el discurso del Papa no ha revestido ningún carácter político. Se trata de un llamamiento cristiano en favor de la paz, dirigido a España entera, y en el que no se menciona ninguna doctrina política. El Papa se limitó a poner en guardia a su auditorio contra las fuerzas subversivas, que solo pueden desarrollarse luchando contra la Iglesia». Esta última frase fue suficiente para que algunos periódicos destacaran en titulares su ancestral anticlericalismo: «Habló el Sumo Pontífice en favor de la Paz, pero olvidó condenar a los obispos que bendicen las armas mortíferas y esconden tesoros fabulosos, y a los falsos cristianos que utilizan soldados mahometanos para asesinar españoles» (*La Libertad*). «Ha hablado el Papa y no ha condenado los crímenes de sus hijos de España; pero los previene contra las “fuerzas subversivas”» (*El Socialista*). «En el discurso del Papa está ausente el verdadero espíritu cristiano» (*La Libertad*).

Cuando Pío XI pronunció este discurso se habían cumplido todavía dos meses desde el comienzo de la revolución y las víctimas eclesiásticas de la persecución religiosa se aproximaban a los 3.400. Durante los últimos días del mes de julio el número de víctimas del clero ascendió a 861 y sólo el día de Santiago, patrón de España, 25 de julio, fueron martirizados 95 miembros del clero secular. En agosto se alcanzó la cifra más elevada, con un total de 2.077 asesinatos, que corresponden a una media de 70 al día, entre los cuales hay que incluir a diez obispos.

¿Por qué no gustó a “unos” ni a “otros” este discurso?

A los “unos” (los nacionales), porque les parecieron excesivas las palabras de amor, compasión y misericordia hacia los “otros” (los rojos). Y a estos, por la denuncia que el Papa hizo de la cruel persecución religiosa

que habían desencadenado y de la destrucción que habían hecho en apenas dos meses de conflicto de todo lo humano y lo divino.

La extensa alocución pontificia del 14 de septiembre, redactada de su puño y letra por el mismo Pío XI y leída por él con voz emocionada, es un texto fundamental para la historia de la persecución religiosa española porque en ella, por vez primera se refiere a las víctimas de la misma llamándoles *mártires*.

PRÓFUGOS ILUSTRES

He dicho anteriormente que uno de los primeros prófugos acogidos en el Colegio Español fue el obispo de Cartagena, que llegó a Chiavari el 14 de agosto de 1936. Él mismo relató en una extensa carta dirigida a Pacelli los horrores de la persecución religiosa en su diócesis y cómo consiguió salvar la vida y llegar a Italia.⁴⁸

El obispo Díaz Gómara residió en el Colegio Español hasta que en octubre de 1936 pudo volver a España⁴⁹ para organizar las tareas de los sacerdotes, que regresaban a las diócesis del territorio nacional.⁵⁰

Otro ilustre prófugo fue el obispo de Tortosa, Félix Bilbao Ugarriza,⁵¹

48. Publicada en *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. IV. Documentos de los años 1935 y 1936* (Madrid, BAC, 2016), pp. 710-714.

49. Se conserva la nota relativa a su viaje de regreso: “Spese del viaggio di S.E.Mons. Vescovo di Cartagena col suo segretario per la sistemazione dei sacerdoti profughi nelle diocesi liberate. 2 biglietti Roma-Ventimiglia-Biarritz L. 886,90. Spese andate ritorno Biarritz-Pamplona L. 296,00. 1 biglietto Biarritz-Ventimiglia-Roma L. 449,20. Totale Lire 1632,10” (ASV, *Segreteria di Stato, Guerra spagnola, 1, fasc. 2, f. 186*).

50. En carta fechada el 11-11-1936 el cardenal Gomá dijo al obispo de Cartagena: “Tenemos ya hecha la cuenta de la norma como han de distribuirse los sacerdotes que nos manden. No quedará a ninguno desatendido, ni sin tener que hacer. Haga constar este último extremo a Su Excelencia Mgr. Pizzardo” (*Ibid.*, f. 3, f. 21).

51. Félix Bilbao Ugarriza (Baquio, Vizcaya, 18 mayo 1873- Tortosa 18 noviembre 1943). Ingresó a los doce años en el Seminario Conciliar de Madrid. El 12 de junio de 1897 recibió el presbiterado. Desde 1897 a 1906, desempeñó los cargos de cura ecónomo de la parroquia de ascenso de Alcorcón, cerca de Madrid, coadjutor de la parroquia de San Miguel de la Corte, oficial de la Secretaría de Cámara y Gobierno. El cardenal Guisasaola al ser trasladado de Madrid al arzobispado de Valencia, le llevó de secretario de Cámara y Gobierno en mayo de 1906, y con el mismo cargo y el de secretario de la Comisaría General de la Santa Cruzada, le honró el mismo purpurado al trasladarse a la sede primada de Toledo en 1914. En 1910 había sido nombrado Bilbao canónigo de la metropolitana de Valencia, cargo éste en que volvió a residir en 1915. El 23 de abril de 1924 fue preconizado obispo titular

que se refugió en la casa “Villa Rosa”, de las Hermanas Hospitalarias del Sagrado Corazón de Jesús⁵² de Viterbo,⁵³ el 4 de agosto de 1936. Desde allí mantuvo correspondencia con don Carmelo y el 13 de agosto describió su salida de España tras el 18 de julio de 1936 y su llegada a Italia.⁵⁴

Tras breve permanencia en Roma, Bilbao pudo fijar su temporal residencia en Villa Rosa, en Viterbo, como ya he dicho. Allí pasó los meses de su forzoso exilio, entregado a la oración y a meritorios trabajos apologeticos. En febrero de 1938, esperanzado de poder volver pronto a su atribulada diócesis, escribía una carta abierta a los sacerdotes y fieles diocesanos de Tortosa, residentes fuera de la diócesis, presentándoles a su nuevo obispo auxiliar Manuel Moll Salord. Pero tales deseos no tuvieron efecto hasta pasado el mes de septiembre. Al fin, pudo abandonar Viterbo y disponerse a volver a España. Procedente de Roma, y por vía Hendaya-Irún llegó al territorio de la diócesis de Tortosa el 22 de octubre de 1938, acompañado del mencionado obispo coadjutor, que era también administrador apostólico de Lérida. Hizo la entrada por los mismos parajes que el ejército nacional, remontando el valle del río Bergantes y deteniéndose ante el Santuario de Nuestra Señora de la Balma, primer lugar sagrado que se halla en tal camino. Con esto cesó su incomunicación con la diócesis, que durante más de veinte meses había sido obligada y absoluta. Descendido del coche, besó el obispo el suelo de la diócesis tan empapada de sangre de mártires, y a pie subió la pequeña cuesta que da acceso al Santuario, orando por las grandes necesidades de la diócesis y de España. En Morella tuvo una reunión con los sacerdotes del arciprestazgo. Saludando antes al pueblo fiel, reunido en gran número en la iglesia arciprestal, visitó también a los soldados hospitalizados en el Colegio de los PP. Escolapios. El domingo 23 llegó a Castellón, en cuya iglesia de San Agustín saludó al pueblo fiel.

de Zara y auxiliar del obispo de Tortosa, Rocamora, al que sucedió al año siguiente. Gobernó la diócesis hasta su muerte.

52. Esta congregación fue fundada por san Benito Menni (Milán 1841- Dinan, Francia 1914), el 31 de mayo de 1881. Véase mi *Historia de la Congregación de Hermanas Hospitalarias del Sagrado Corazón de Jesús. Volumen I: El Beato Benito Menni y las Hospitalarias* (Ciudad del Vaticano 1988). Traducida al francés: *Histoire de la Congrégation des Soeurs Hospitalières du Sacré-Coeur de Jésus*, por José María López, de Castro, S.J. (París, Soeurs Hospitalières du Sacré-Coeur de Jésus. Province de France, 2010).

53. Durante su estancia en esta casa el obispo Bilbao escribió una sencilla biografía del fundador, titulada *Un bienhechor de la humanidad. El P. Benito Menni (1841-1914)* (Madrid, Imp. Héroes, 1940).

54. Publicada en *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. IV. Documentos de los años 1935 y 1936*, pp. 686-687.

Por la tarde se celebró reunión del clero. El lunes 24 tuvo conferencia con el clero del arciprestazgo de Vinaroz, y, por la tarde visitó Ulldecona, donde se habían congregado los sacerdotes del sector catalán liberado del dominio republicano. El martes, día 25, lo dedicó a San Mateo, reuniéndose allí el clero de dicho arciprestazgo. El miércoles 26 volvió a Castellón para celebrar la apertura del curso escolar del Seminario Menor, instalado provisionalmente en el palacio episcopal de la ciudad. Tras breve excursión a Burriana, a Villarreal, a Calig y San Mateo, el 29 regresó, con el obispo coadjutor, a Zaragoza, a esperar la hora de regresar definitivamente a la capital de la diócesis, una vez quedase liberada Tortosa. Esta no quedó en poder de los nacionales hasta el 13 de enero de 1939. Pocos meses después trabajó con la mayor intensidad en la reorganización de servicios diocesanos, mientras empujó la restauración del culto y la restauración de los templos arruinados. A procurar la eficiencia de los grandes ideales diocesanos dedicó los pocos años que vivió tras la guerra. Fueron estos llenos y fecundos en obras y prácticas realidades, más de lo que hubiera podido esperarse de su salud siempre delicada, y de sus fuerzas en constante descenso y decadencia.

El tercero de los obispos prófugos en Roma fue el de Vich, Juan Perelló,⁵⁵ que envió a Pacelli el 23 de agosto un escrito en el que hizo un juicio sintético sobre la revolución española y sobre la persecución

55. Juan Perelló Pou (Santa María del Camí, Mallorca, 30 abril 1870 - Vich, 27 julio 1955), nació en el seno de una familia con fuertes convicciones cristianas. Tras su etapa de primeros estudios, se colocó de ayudante de farmacia, con el fin de pagarse los estudios sacerdotales. En 1891 solicitó la entrada en la Congregación de los Sagrados Corazones del P. Joaquín Roselló. Empezó el noviciado en Lluc en 1891 y fue ordenado sacerdote el 10 de marzo de 1894. Tras la muerte del P. Fundador el 29 de diciembre de 1909 fue elegido sucesor. Gobernó la Congregación con prudencia y caridad. Abrió la primera escuela apostólica en 1913. Restableció la casa de S. Honorato en 1915 y fundó la casa de Sóller en 1920. En el Seminario diocesano fue profesor de Teología moral desde 1910 a 1927. El 24 de enero de 1927, fue presentado por el Rey para el Obispado de Vic. Recibió la consagración en la Catedral de Mallorca, el 25 de julio de 1927 e hizo la entrada en la diócesis el 14 de agosto siguiente. Nueve años hacía que desempeñaba su trabajo, cuando llegó la triste época de la guerra civil. Durante ella tuvo que trasladarse a Roma durante varios meses y fue recibido por el Papa Pío XI, regresando posteriormente a Mallorca el 5 de marzo de 1937 donde se instaló en el monasterio de La Real hasta el final de la guerra. El 11 de marzo de 1939 regresaba a Vic, donde la devastación era inmensa y habían sido martirizados gran número de sacerdotes diocesanos y religiosos. Llegado a la diócesis, inició la reforma espiritual y material de la misma. En septiembre de 1945 se reinauguró la catedral e inició la construcción de nueva planta de un gran Seminario. Celebró Sínodo diocesano en 1945 y dio gran empuje a la catequesis y Acción católica. En 1946 celebró el

de la Iglesia.⁵⁶ Este obispo residió desde el 21 de agosto en la casa de los religiosos de los Sagrados Corazones, congregación a la que pertenecía, situada en el Via del Curato, muy próximo al puente de Castel Sant'Angelo. El 5 de marzo de 1937 pudo regresar a su tierra natal de Mallorca, con autorización de la Santa Sede.⁵⁷

El cuarto fue el obispo de Urgel, Justino Guitart,⁵⁸ que se trasladó a Andorra el 23 de julio de 1936, pero ante la inseguridad de la situación, decidió llegar hasta Italia y residió habitualmente en la casa de los Jesuitas de San Remo, si bien hizo algunos viajes a Roma y vivió en el Colegio Español.

centenario de Balmes y el Congreso internacional de Apologética con la presencia del Jefe del Estado, varios ministros, cardenales y obispos (DHEC, I, p.169).

56. Publicado en *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. IV. Documentos de los años 1935 y 1936*, pp. 718-724.

57. Carta de Perello a Tardini: "Roma, 5 febrero 1937. Excelentísimo Monseñor Mons. Domingo Tardini, Sustituto de la Secretaría de Estado de Su Santidad. Ciudad del Vaticano. Excelentísimo Señor, Día 24 de Noviembre último tuve el consuelo de ser recibido en audiencia particular por Su Santidad, Pío XI y al manifestarle mis deseos de pasar a Mallorca para asistir a la Consagración del futuro Obispo de Menorca, Excmo. Sr. D. Bartolomé Pascual, me significó que lo difiriera para más adelante, atendidas las circunstancias especiales de aquella Isla. A las repetidas noticias que recibo de la gran paz que se disfruta en Mallorca, por otro lado muy fortificada, debo añadir que en breve saldrá de Roma para dicha Isla un seglar de toda mi confianza que me acompañaría a Mallorca. A mi me convendría pasar a Mallorca, siquiera por unas semanas, para arreglarme ropa, pectoral, anillo, etc. de que me despojaron los rojos. Por eso me atrevo a suplicar a V.E. que se digne decir una palabra al Santo Padre en el sentido indicado, pues no me atrevo a salir de Roma sin su permiso. Mi estancia en Mallorca y regreso a Roma podría prolongarse o abreviarse según el curso de los acontecimientos, pues hay servicio aéreo tres días por semana entre Roma y Mallorca. Dispense la molestia que le ocasiono con mi petición que tal vez peque de inoportuna. Con sentimientos de la más alta consideración y afecto le saluda s.s.y Capellán + Juan, Obispo de Vich" (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 11, N. 5, ff. 2-2v*, original mecanografiada).

58. Justino Guitart Vilardebó (Barcelona, 16 diciembre 1875 - 30 enero 1940), fue ordenado sacerdote en 1901 después de haber estudiado en los seminarios de Barcelona y Tarragona. En el Seminario de Barcelona fue profesor de Derecho Canónico (1902-1910), y de Liturgia, Ascética y Teología pastoral (1904-1915); también fue juez especial de Testamentos y Causas pías (1907-1910); provisor (1910-1915), vicario general (1915-1920) y maestrescuela (1915-1920). Preconizado obispo de Urgel, 9 de enero de 1920, fue consagrado el 23 de mayo de 1920 en la catedral de Barcelona. Tomó el juramento como Copríncipe de Andorra el 27 de julio de ese mismo año. Durante su periodo como Copríncipe realizó numerosas mejoras, como la introducción de la electricidad, la construcción de carreteras y el establecimiento de oficinas de correos español, que llegaron a Andorra (DHEC, II, pp. 343-344).

EL OBISPO PILDÁIN, DE CANARIAS, CONSAGRADO EN EL COLEGIO ESPAÑOL DE ROMA

El 14 de febrero de 1937 el nuevo obispo de Canarias, Antonio Pildáin⁵⁹, recibió la consagración episcopal en la capilla del Palacio Altemps, sede del Colegio Español de Roma, de manos del cardenal Tedeschini⁶⁰,

59. Antonio Pildáin y Zapiáin (Lezo, Guipúzcoa, 17 de enero de 1890 - Las Palmas de Gran Canaria, 7 de mayo de 1973). Tras unos primeros estudios en su localidad natal, ingresó en el Seminario Menor de Andoain (Guipúzcoa) donde estudió Humanidades y de ahí pasó al Seminario Mayor de su diócesis, el de Vitoria, donde estudió Filosofía. Fue un alumno brillante, que obtuvo siempre las mejores calificaciones, lo que le permitió ser becado para proseguir sus estudios en el Colegio Español de Roma, donde ingresó en 1907. Entre 1907 y 1912 estudió Teología en la Pontificia Universidad Gregoriana de Roma. Fue ordenado sacerdote el 13 de septiembre de 1913. Su primer destino como sacerdote fue el de catedrático de Lengua Hebrea e Historia de la Filosofía y Teología Dogmática en el mismo Seminario de Vitoria, donde había iniciado sus estudios como sacerdote. En 1918 opositó a la canonjía lectoral de la Catedral de Vitoria, que había quedado vacante por el nombramiento de Mateo Múgica como obispo de Osma. Tras la proclamación de la II República, se presentó por Guipúzcoa como católico independiente y salió elegido diputado en las elecciones del 28 de junio de 1931. Formó parte en las Cortes de la denominada Minoría Vasco-Navarra. El 13 de octubre de 1931 la Minoría Vasco-Navarra abandonó el Congreso en protesta por la aprobación de los artículos 24 y 26 de la Constitución que prohibían la enseñanza a las instituciones religiosas, suprimían la subvención de la Iglesia y las órdenes religiosas por parte del Estado y expulsaban a los jesuitas del país. En los años siguientes se dedicó a una labor de apostolado entre las clases obreras y la juventud dando cursillos en Acción Católica, en la Catequesis y discursos en centros obreros, capillas y misiones populares. Pío XI lo nombró obispo de la diócesis de Canarias el 18 de mayo de 1936. Cf. Agustín CHIL ESTÉVEZ, *Pildáin. Un obispo para una época*, (Las Palmas de Gran Canaria, La Caja de Canarias, 1987); Segundo DÍAZ SANTANA, *El Magisterio social del episcopado de Monseñor Pildáin y Zapiáin: "Almogaren"* 1 (1988) 73-110; Sergio MILLARES CANTERO - Luis Alberto ANAYA HERNÁNDEZ - José ALCARAZ ABELLÁN - Alexis ORIHUELA SUÁREZ - Miguel SUÁREZ BOSA, *Algunos aspectos de la actuación del obispo Pildáin durante la Guerra Civil y el Franquismo*: Ibid. 1 (1988) 153-164; Ramón ECHAREN YSTURIZ, *La doctrina social de Monseñor Pildáin (Homenaje a Monseñor Pildáin en el centenario de su nacimiento - 21 de mayo de 1990)*: Ibid. 5 (1990) 11-36; José LAVANDERA LÓPEZ, *Carta de SS. el papa Pablo VI al obispo Mons. Pildáin y Zapiáin*: Ibid. 5 (1990) 215-219; ID., *Carta del Dr. Pildáin a S. S. Pío XII sobre los sindicatos verticales españoles (1956) "no remitida"*: Ibid. 6 (1990) 169-176; ID., *Informe de los profesores del "Instituto de Ciencias Sociales de la Universidad Gregoriana", a una pastoral inédita de Mons. Pildáin*: Ibid. 7 (1991) 157-160; ID., *Carta de agradecimiento del obispo de Canarias Dr. Pildáin y Zapiáin al Papa Pablo VI por haberle aceptado la renuncia*: Ibid. 8 (1991) 193-195.

60. Federico Tedeschini (Antrudoco, Rieti, 1873 – Roma 1959). Recibió la ordenación sacerdotal en 1896. El 30 septiembre 1914 fue nombrado sustituto de la Secretaría de Estado para los asuntos ordinarios y secretario de la Cifra; el 31 de marzo de 1921 fue nombrado

antiguo nuncio en España. ¿Porqué se celebró esta ceremonia en este lugar y en esta fecha?

Pildáin, candidato escogido por la Santa Sede para la diócesis vacante de Canarias, era canónigo lectoral de la catedral de Vitoria y muy conocido en toda España como orador, especialmente, por sus intervenciones como diputado en las Cortes Constituyentes de 1931, en las que hizo una valiente defensa de los derechos de la Iglesia. Tedeschini había comenzado en 1928 a recoger noticias sobre su persona y conducta. Su propio obispo, Mateo Múgica,⁶¹ después de haber dado un amplísimo y muy detallado informe, lo concluyó diciendo: «En consecuencia de todo lo expuesto y en ciencia estimo que el M.I.Sr. Don Antonio Pildáin y Zapiáin gobernará muy bien una diócesis y le considero además más idóneo y apto para gobernar una diócesis importante, de muchedumbres obreras y de vida y movimiento intensos. Su promoción al episcopado produciría impresión en el pueblo». Más conciso fue el obispo de Madrid-Alcalá, Leopoldo Eijo,⁶² que había sido obispo de Vitoria, pero afirmó que Pildáin: «Es dignísimo del Episcopado, por muy importante que fuese su diócesis se ganaría la admiración y el amor de todos. Solo temo por su salud en medio de mucho trabajo».

nuncio en España. Creado cardenal y reservado “in pectore” en el consistorio del 13 de marzo de 1933, fue publicado en el del 16 de diciembre de 1935 y marchó definitivamente de España en junio de 1936, un mes antes del comienzo de la guerra civil. Fue obispo de Frascati, arcipreste de la Basílica Vaticana, prefecto de la S. C. de la Fábrica de San Pedro y datario de Su Santidad. Cf. mis obras y artículos citados en las notas 6-9 y 13.

61. Mateo Múgica Urrestarazu (Idiazábal, 21 de septiembre de 1870 – Zarauz, 27 de octubre de 1968). Se formó en la extinta Universidad de Oñate e ingresó en el Seminario de Vitoria. El 20 de mayo de 1918 fue consagrado obispo de Osma. En 1924 se le nombró obispo de Pamplona, y en 1928 obispo de Vitoria – que abarcaba las provincias de Vizcaya y Guipúzcoa. En 1931 fue expulsado de España, por el gobierno de la República, acusado de ser monárquico. Residiendo en Poitiers hasta que fue autorizado a repatriarse en 1933. Marchó de España en 1936 y residió en Roma y Frascati, hasta que, tras haber renunciado al gobierno de su diócesis en septiembre de 1937, marchó a Bélgica. Fue autorizado a regresar a España en 1947 estableciéndose en Zarauz, donde residió, ciego, hasta su muerte a los 98 años de edad. Véase mi artículo «Los dos exilios del obispo Múgica. Cartas inéditas del obispo de Vitoria (1931-1937)»: *Scriptorium Victoriense* 57 (2010) 425-562.

62. Leopoldo Eijo Garay (Vigo, Pontevedra, 11 de abril de 1878 - Madrid, 31 de julio de 1963) En 1914 fue nombrado obispo de Tuy; el 22 de marzo de 1917 fue trasladado a Vitoria y el 14 de diciembre de 1922 a la diócesis de Madrid-Alcalá. El 21 de julio de 1946 el papa Pío XII le nombró Patriarca de las Indias Occidentales, sede meramente titular. En 1948 recibió la medalla de Oro de la ciudad de Madrid, título que le fue retirado en 2016 en virtud de la ley de la memoria histórica.

El obispo de Oviedo, Justo de Echeguren,⁶³ que había sido vicario general de Vitoria, afirmaba: «Consideradas las cosas delante de Dios estimo que el Sr. Pildáin es dignísimo de ser promovido al ministerio episcopal en cualquier diócesis por difícil que sea, y que su nombramiento causaría excelente impresión en el público. Necesitaría tener un vicario general avezado a papeles y de seguro que él —que no siente esa afición— sentiría la necesidad de él y le buscaría con ahínco». En este mismo sentido se manifestaron los otros obispos y eclesiásticos interrogados por el nuncio repitiendo que Pildáin era considerado idóneo para gobernar cualquier diócesis por importante que fuera.⁶⁴ El Papa aprobó el nombramiento de Pildáin para Canarias⁶⁵ y el interesado aceptó, pero Tedeschini dijo que convenía retrasar la publicación del nombramiento hasta la segunda mitad de abril de 1936, cuando el obispo anterior ya se habría marchado de Canarias.⁶⁶ Pildáin agradeció el nombramiento en carta dirigida al Secretario de Estado.⁶⁷

Sin embargo, el Gobierno de la República pretendió que se retirara el nombramiento de Pildáin, según consta en una nota de Pacelli sobre

63. Justo Antonino Echeguren y Aldama (Amurrio (Álava), 10 de mayo de 1884 - 16 de agosto de 1937) fue ordenado sacerdote el 14 de julio de 1907. El 28 de enero de 1935 fue nombrado obispo de Oviedo. Falleció en un accidente automovilístico en Asturias el 16 de agosto de 1937.

64. Despacho n.º 7865 de Tedeschini a Pacelli, Madrid 22 febrero 1936 (AA.EE.SS., *Spagna IV*, 884, fasc. 258, ff. 65-80, publicado en las pp. 562-577 de mi artículo «Los nombramientos de obispos en España durante la Segunda República»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 85 (2012).

65. «Ricevuto Rapporto N.º 7865. Santo Padre sarebbe disposto nominare Canonico Pildain Zapiain Vescovo Canarias. Voglia chiedere assenso candidato dire quando Osservatore Romano può pubblicare nomina» (Telegrama cifrado n.º 8 de Pacelli a Tedeschini, del 20 marzo 1936, AA.EE.SS., *Spagna IV*, 884, fasc. 258, f. 84).

66. «Ricevuto Cifrato n.º 8. Sacerdote Pildáin accetta Canarias. Però conviene ritardare pubblicazione nomina fino a seconda metà aprile quando antico vescovo sia partito da là il che io comunicherò» (Telegrama cifrado n.º 7 de Tedeschini a Pacelli, del 2 abril 1936, *Ibid.* f. 85). Previamente, el 26 de marzo se preparó otro telegrama que decía: «Ricevuto cifrato n.º 8. Sacerdote Pildain accetta sua destinazione Vescovo Isole Canarie. Nomina potrà publicarsi settimana prossima. Questo cifrato non è stato inviato. Áriz» (ASV, *Arch. Nunz. Madrid 900*, f. 567). Máximo Alfonso Áriz era un religioso redentorista, funcionario de la Nunciatura, que estuvo al frente del edificio, sin carácter diplomático, durante la guerra civil. Cf. mi estudio «La Nunciatura de Madrid durante la Guerra Civil (1936-1939)»: *Archivum Historiae Pontificiae* 46 (2008) 163-356.

67. Carta autógrafa de Pildain a Pacelli, sin fecha (AA.EE.SS., *Spagna IV*, 884, fasc. 258, ff. 93-93v).

el coloquio mantenido el 22 de mayo de 1936⁶⁸ con el nuevo embajador republicano ante la Santa Sede, Luis de Zulueta.⁶⁹ Ante este inconveniente, se retrasó la consagración episcopal de Pildáin, que llegó a Roma a finales de septiembre, y a primeros de octubre visitó al cardenal Tedeschini en su

68. «Colloquio del 22 maggio 1936 con S.E. l'Ambasciatore Zulueta, ore 12. *Osservazioni di ordine generale*. Comunicai riservatamente il nome del Vescovo di Isole Canarie Rev. Vittorio (sic, pero es Antonio) Pildain Zapiain come cosa fatta. Si mostrò molto spiacente e questo sentimento andò accentuandosi durante la conversazione. Disse. La legge sulle Confessioni e Congregazioni non esige la previa comunicazione della nomina dei Vescovi, ma si riserva di non riconoscerlo (il Vescovo). Cita il fatto dell'Arcivescovo di Toledo pel quale il Nunzio comunicò prima il nome e fu risposto che non vi erano difficoltà. Sarebbe cosa penosa che il Governo non riconoscesse un Vescovo. *Osservazioni di ordine particolare*. Il nuovo Vescovo fu Deputato e si mostrò violento contro gli uomini ed il Governo attuale, come si può esserlo in Parlamento. Ha anche sentimenti separatisti. Il suo nome fu portato avanti come simbolo dai giornali avversari e messo in ridicolo come altri uomini politici con caricature. Vorrebbe si sospendesse, altrimenti sarebbe ritenuto atto di non amicizia, dato anche il nuovo Governo, e il nuovo Ambasciatore. Ho risposto ai singoli punti come di ragione. Ho però fatto la supposizione che il Nunzio Apostolico abbia comunicata la nomina come avvenuta (come lo ha fatto altre volte) senza che il Governo facesse tante obiezioni» (AA.EE.SS., *Spagna IV*, 884, fasc. 258, f. 96, mecanografiado).

69. Luis de Zulueta Escolano (Barcelona 1878 – Nueva York 1964), nació en una familia muy cristiana, en la que ha habido varios religiosos. Su padre fue de los fundadores de la Sociedad Anónima “La Educación” a la que pertenecían los Colegios que antes del 1932 tenían los Jesuitas en Barcelona. Su tío el P. Antonio Escolano, hermano de su madre, murió Jesuita. Una hermana suya fue Religiosa de “Jesús María”, y murió hace poco; fue Superiora en La Habana. Estudió el Bachillerato en el Colegio que los Jesuitas tenían en la Calle de Caspe en Barcelona. Durante el bachillerato se distinguió por su aplicación, talento y virtud; y aun se dice que pensó alguna vez, especialmente en una grave enfermedad, entrar en la Compañía. Terminado el Bachillerato el año 1894, empezó su carrera en la misma ciudad de Barcelona. Al principio fue fervoroso Congregante; pero muy pronto comenzó a extraviarse y fue dado de baja en la Congregación. El año 1910 se doctoró en Madrid en la Facultad de Filosofía: su tesis fue sobre la Pedagogía de Rousseau. El 1910 fue nombrado Profesor de Pedagogía e Historia de la Pedagogía en la “Escuela Superior del Magisterio” de Madrid. Como político fue varias veces diputado desde el año 1910, siempre por las izquierdas. Como escritor su especialidad fue la Pedagogía; pero también cultivó estudios religiosos. Los anticlericales de España le tenían por intachable en sus costumbres, y le llaman “santo laico”. Tras proclamarse la República se presentó a las elecciones de 1931 como independiente, saliendo elegido diputado de las Cortes en representación de la provincia de Badajoz. Fue ministro de Estado en uno de los gabinetes de Gobierno presidido por Azaña y embajador de España en Berlín y ante la Santa Sede, puesto en el que permaneció al estallar la Guerra Civil española y que desempeñó hasta el momento en que la Santa Sede reconoció el Gobierno del general Franco. Terminada la contienda se exilió a Colombia, donde trabajó como profesor en la Escuela Superior Normal de Bogotá y, luego, a Estados Unidos, donde falleció.

pueblo natal de Antrodoco.⁷⁰ Contra la consagración de Pildáin llegaron a la Secretaría de Estado peticiones.⁷¹

En octubre de 1936 y, a través del agente de preces del Colegio Español, Carmelo Blay, Pildáin hizo llegar a la Secretaría de Estado un escrito, que sintetizaba su actuación política en los siguientes términos:

«Mi posición en política.

La expuse yo mismo, pública y solemnemente, ante diputados de todos los partidos, y ante España entera, desde mi escaño de diputado de las Cortes Constituyentes, con las siguientes palabras textuales que pueden leerse en el *Diario Oficial de Sesiones*, en el número correspondiente a la sesión del día 3 de mayo de 1933: “Celebro ante todo, que el Sr. Gomáriz me haya deparado una ocasión para clasificarme desde el punto de vista político, porque acabáis de oír, si no he entendido mal, que el Sr. Gomáriz, en su discurso me ha clasificado entre los nacionalistas; el otro día, el Sr. Royo Villanova me clasificaba entre los tradicionalistas; ha habido quien me ha clasificado entre los socialistas.

Señor Diputados, tengo que decir de una vez para siempre, que soy un sacerdote que no pertenece ni ha pertenecido jamás a ningún partido político; es más, que no quiere pertenecer nunca a ningún partido político; que tiene amigos entrañables en todos ellos; que, desde luego, es amigo cordial, cordialísimo, de todos los que figuran en los partidos católicos, y de los partidos católicos mismos.

La prueba más contundente de que mi conducta ha sido conforme a esas mis palabras está en que me presentaron y votaron mi candidatura para las Cortes del año 1931, todos los partidos políticos de las derechas, y en que, este mismo año, y para las elecciones de febrero de este año de 1936, vinieron oficialmente a rogarme, con reiterada insistencia, que les permitiese incluir mi nombre en la candidatura para diputados los partidos de *Renovación Española, Tradicionalista*

70. Nota mecanografiada de Pacelli, del 3 octubre 1936, 21 horas: «Telefonato da Antrodoco da S.E.R. il Sig. Card. Tedeschini. Era stato da lui S.E.Mons. Pildain, Vescovo delle Isole Canarie. Ha raccomandato di sostenere Mgr. Múgica, Vescovo di Vitoria, perché il Governo lo vuol cacciare. Bisogna impedire al nuovo Governo di intervenire in questi affari. Poi chiese ripetutamente: È vero che gli è stato scritto di lasciare la diocesi? Sarebbe un male perché è un buon Vescovo. Ho risposto vagamente che la situazione è delicata e difficile. P.» (AA. EE.SS., *Spagna IV*, 896, fasc. 287, f. 55).

71. Carta de Félix Aluta de Sotomayor, Roma 16 noviembre 1936, en la que critica a Pildáin, diciendo que no debe ser consagrado obispo, y acusa a Tedeschini de ser el culpable de todo lo que había pasado en España (*Ibid. fasc. 288, f. 104*).

y *Ceda*. Puede comprobarse este ofrecimiento oficial de los dichos partidos *antinacionalistas vascos* en el periódico tradicionalista *El Pensamiento Alavés* y en *El Debate*.

¿Lo hubieran hecho si me hubieran tenido por nacionalista vasco?

Lo único en mi vida que ha podido servir de pretexto a los poquísimos empeñados en catalogarme políticamente ha sido un discurso pronunciado en Guernica, el año 1931, en el que, protestando, como sacerdote católico, de los incendios de iglesias que acababan de tener lugar en España, comenzando por Madrid, dije que eso de incendiar iglesias, conventos y bibliotecas venía a ser algo tan inculto, tan salvaje y tan bárbaro, que era impropio e indigno de ninguna nación europea; que eso era propio de las hordas africanas; y como los incendios aquellos comenzaron por Madrid, el 11 de mayo de aquel año, añadí que el África aquel día había comenzado en Madrid.

Frase que no hacía sino recoger el sentimiento de indignación que ante los incendios aquellos brotaba de los pechos de todos los españoles bien nacidos, quienes en todos los tonos y en todas las formas venían diciendo que esos incendios eran propios de aduares (*sic*) africanos.

Frase que no era sino la explosión de indignación santa que brotaba de los labios de un sacerdote a la vista de aquellos atropellos *salvajes* de que se hacía objeto a su Madre la Iglesia.

Frase que podrá tener cualquier sentido menos el de nacionalista vasco, puesto que los nacionalistas jamás dividen a España de Madrid para arriba y de Madrid para abajo, sino del Ebro para arriba y del Ebro para abajo.

Finalmente: tengo la seguridad de que la inmensa mayoría de los de todos los partidos están convencidos de que soy como lo he sido siempre un sacerdote enteramente *apolítico*; y los ataques que se me hagan no pueden partir sino de algunos poquísimos, de los que no me conocen ni han hablado nunca conmigo, y sobre todo de los que en vez de *servir* a la Iglesia como hijos tratan de *servirse* de la Iglesia para sus fines políticos. Roma 24.10.1936. Antonio Pildáin, Obispo electo de Canarias». ⁷²

Al transmitir esta carta a Pizzardo, ⁷³ Carmelo Blay, comentó que

⁷². *Ibid.*, ff. 97-98.

⁷³. Giuseppe Pizzardo (Savona 1877 - Roma 1970). Sustituto de la Secretaría de Estado para los Asuntos Ordinarios y Secretario de la Cifra (1921-1929). Arzobispo titular

Pildáin no era un político nacionalista sino un «sacerdote mosso da vero spirito ecclesiastico».⁷⁴

Como el agente oficioso del Gobierno nacional de Burgos, Marqués de Magaz, hizo presentes las dificultades que podrían surgir de la consagración episcopal de Pildáin, especialmente si le consagraba el obispo de Vitoria, Múgica, contra el cual dicho Gobierno había protestado varias veces y difícilmente podría regresar a su diócesis. La documentación relativa al nombramiento episcopal de Pildáin fue enviada al cardenal Tedeschini, pidiéndole su parecer sobre la consagración episcopal del mismo,⁷⁵ pero no se conserva la respuesta. Sobre las razones de la oposición a la consagración de Pildáin, manifestadas al cardenal Pacelli por el marqués de Magaz,⁷⁶ la Secretaría de Estado resumió la situación en la relación enviada a los cardenales para la Plenaria de la S.C. de Asuntos Eclesiásticos Extraordinarios del 17 de diciembre de 1936.⁷⁷

de Nicea y Secretario de la Sagrada Congregación de Asuntos Eclesiásticos Extraordinarios (1929-1937). Fue creado cardenal por Pío XI en 1937.

74. «Pontificio Colegio Español de San José. Palazzo Altemps. Roma - 11. 24 Ottobre 1925. A S.E.Rev.ma Mons. Giuseppe Pizzardo, Arcivescovo di Nicea, Segretario della S.C. degli AA.SS.EE. Città del Vaticano. Eccellenza Reverendissima, Si trova da qualche giorno in quest'Alma Città S.E.Mons. Antonio Pildáin, Vescovo eletto di Canarie e mi prega inviare l'unita nota "pro-memoria" circa la sua attuazione politica, specialmente durante il tempo che fu Deputato al Parlamento Spagnolo nelle Cortes Constituyentes. Certamente sarà difficile poter presentare prove positive per le quali si possa affermare che abbia idee nazionaliste basche o che si sia comportato favorevolmente ai partigiani di tale ideologia. Basterebbe sentirlo parlare per convincersi che non è altro che un sacerdote mosso da vero spirito ecclesiastico. Mi creda sempre con sensi di vero ossequio dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore Sac. Carmelo Blay» (*Ibid.* f. 96).

75. Carta nº. 4314/36 de Pizzardo a Tedeschini, del 9 noviembre 1936 (*Ibid.*, f. 98).

76. Antonio Magaz y Pers (Barcelona 1864 - Madrid 1953), marqués de Magaz desde 1902 y almirante de la Armada, durante la Dictadura de Primo de Rivera había sido embajador de España ante la Santa Sede, tras haber ocupado la vicepresidencia del segundo Directorio Militar entre el 17-9-1923 y el 3-12-1925, y su presidencia de forma interina. Al terminar la guerra civil fue embajador de España en Berlín y Buenos Aires.

77. «Il sig. Marchese Magaz, il 6 novembre u. s., segnalò alla S. Sede che la consacrazione di Mons. Pildáin causerebbe in Spagna, un probabile "disgusto no por carecer de mérito personal, sino por estar tildado de nacionalista vasco". Il sig. Marchese osserva che, dovendo tale consacrazione essere fatta da S.E. il Cardinale Tedeschini e da S.E. il Vescovo di Vitoria "quedarà fuera de duda que al consagrar como Obispo al Dr. Pildáin, quedarà también consagrado y confirmado como nacionalista vasco, ya que es de todos conocida la filiación política y las desdichadas actividades del Obispo de Vitoria, así como el fervor con que cultivó y defendió los regionalismos más extremados, durante la etapa republicana, el ex-Nuncio en Madrid". Perciò il Marchese aggiunge: "como representante del Gobierno del General Franco y como ferviente católico deseoso que nada pueda perturbar la buena

Sobre este polémico asunto habló el cardenal Gomá con el general Franco, Jefe del Estado Español, en la primera conversación que mantuvo con él, y le declaró: «Que con respecto al nombramiento de Obispo de Canarias en la persona de D. Antonio Pildáin Zapiain no tiene inconveniente ninguno en que se proceda a la Consagración de dicho Prelado, habida cuenta de que no aparecen contra él cargos probados de orden político y haberse hecho el nombramiento con antelación al actual movimiento nacional».⁷⁸

En la mencionada Plenaria del 17 de diciembre, el cardenal decano Granito, propuso que al obispo de Canarias lo consagrara el Papa perso-

armonía entre mi patria y la Santa Sede, considero un deber imperativo insistir acerca del pésimo efecto que en España ha de producir esta consagración”. Le affermazioni del sig. Marchese Magaz sembrano eccessive. Infatti il Revmo. Can. Dott. Antonio Pildain Zapiain fu nominato Vescovo delle Isole Canarie fin dal 18 maggio di quest’anno e la sua nomina fu ufficialmente pubblicata dall’*Osservatore Romano*. Le informazioni assunte dalla S. Sede, che sono degne di fede per la serenità e autorità delle persone interpellate, sono concordi nell’attestare che il dott. Pildain non rappresentò alle Cortes alcun partito politico: che seppe mantenersi indipendente da ogni tendenza politica, dimostrando di preoccuparsi solo del bene della religione, al quale scopo a lui ricorsero autorità locali di diverso carattere politico. Le accuse politiche a lui fatte furono contraddittorie e nella seduta delle Cortes del 3 maggio 1933, egli sentì il dovere di difendersi contro il sig. Gomáriz dell’accusa di nazionalismo e contro il sig. Royo Villanova da quella di tradizionalista, mentre non mancò chi lo aveva classificato tra i socialisti!. Invero la sua candidatura nel 1931 fu presentata e votata da *tutti i partiti politici di destra* e nel 1936 venne *ufficialmente* e ripetutamente pregato di lasciar includere il suo nome nella lista dei candidati di *Renovación Española, Tradicionalista e Ceda*, e tale offerta fu resa pubblica dal periodico *El Pensamiento Alavés* e da *El Debate*. Egli non ha mancato, nella succitata seduta delle Cortes, di chiarire la sua posizione con queste nobili parole: “Señores Diputados...” [sigue el mismo texto ya citado arriba]. Forse venne fraintesa una sua protesta contro gli incendi di chiese, conventi e biblioteche, che cominciarono in Madrid nel 1931, dei quali disse che sono: «algo tan inculto, tan salvaje y tan bárbaro, que era impropio e indigno de ninguna nación europea; que eso era propio de las hordas africanas y que el Africa aquel día (11 mayo) había comenzado en Madrid”. Questa esplosione di sdegno, propria di un cuore sacerdotale e di ogni onesto spagnuolo, non si può intendere come affermazione di nazionalismo, il quale non ha mai pensato di dividere la Spagna da Madrid in giù e da Madrid in su, ma, se mai, dall’altra parte, cioè dall’Ebro in su e dall’Ebro in giù. Il dott. Pildain è un ottimo sacerdote, di forte ingegno e grande cultura e oratore valentissimo. Egli non viene mandato a reggere una Diocesi basca, ma le Isole Canarie, fuori del territorio patrio. Non si vede perciò una solida base alle opposizioni avanzate contro la sua Consacrazione Episcopale» (AA.EE.SS., *Spagna IV, 910*, impresso en la Ponencia de la Plenaria de la S.C. de AA.EE.SS., *Spagna IV. Situazione religiosa e politica. Giugno 1937. Sommario*).

78. Carta de Gomá a Pacelli, del 1 enero 1937 (*Ibid.*, pp. 7-11; *Archivo Gomá*, 2, 13-17).

nalmente.⁷⁹ Tedeschini defendió a Pildáin⁸⁰ y lo consagró en la capilla del Palacio Altemps, sede del Pontificio Colegio Español, en febrero de 1937.⁸¹ Siguiendo una antigua costumbre para los obispos que se consagraban en Roma, el Papa le regaló una cruz pectoral.⁸² Estuvieron presentes el representante diplomático de la España nacional, marqués de Magaz, y el obispo de Vich, Juan Perelló, pero se notó la ausencia del obispo de Vitoria, que residía en Roma; aunque no sabemos si esta fue por decisión personal o por indicación de la Santa Sede, para evitar un incidente con el Gobierno nacional, que seguía exigiendo la dimisión de Múgica (le fue aceptada en septiembre de 1937) y no le permitió que regresara a España hasta varios años después del final de la guerra. Pildáin marchó a España el 6 de marzo de 1937,⁸³ tomó posesión de su diócesis el 19 de marzo y permaneció a frente de ella hasta su jubilación el 16 de diciembre de 1966, cuando Pablo VI le aceptó su renuncia y le nombró obispo titular de Pomaria; después siguió residiendo en La Palmas de Gran Canaria hasta su muerte, el 7 de mayo de 1973.

REGRESO A ESPAÑA DE LOS SACERDOTES PRÓFUGOS

A la vez que los sacerdotes fueron generosamente acogidos en Roma y atendidos desde el Colegio Español por deseo expreso de Pío XI, el mismo pontífice les instó a que regresaran a España para colaborar en las diócesis de territorio nacional, si no podían establecerse en las que todavía estaban en territorio republicano, pues en él continuaba la persecución religiosa.

Contrario al regreso de los sacerdotes fue el sacerdote José Rius Serra,⁸⁴

79. «Circa la Consacrazione di Mons. Pildain tener fermo. Il Santo Padre consacrò Lui stesso Pildain e i nuovi Vescovi Spagnuoli» (AA.EE.SS., *Rapporto della Plenaria, dicembre 1936*).

80. «Il Vescovo di Canarie non fece mai politica, è il migliore candidato: di politica non si è mai occupato. La Santa Sede deve sostenerlo» (*Ibid.*).

81. «Udienza del 6 Febbraio 1937. Consacrazione del Vescovo delle Canarie [Antonio Pildain]. Si capisce che può avere pena, ma deve capire che deve farsi così» (*f. 20*).

82. «Udienza del 18 Febbraio 1937. Al Vescovo delle Canarie una croce pettorale; è uso per i consacrati in Urbe. Il Santo Padre vuole mantenere le buone usanze. Ma a patto che lo contenti egli pure in un disegno (?) congiunto, come è quello di non aggiungere legna al fuoco (coconsagrante Vescovo di Vitoria)» (AA.EE.SS., *Stati Ecclesiastici, fasc. 354 (1937), f. 27*).

83. ACER, *Crónicas, VIII, p. 89*.

84. José Rius Serra (Vich, 5 mayo 1891 - 15 mayo 1966). Después de cursar los estudios de filosofía, teología y moral y de vivir interno en el seminario los últimos años de

archivero de la Sagrada Congregación de Ritos, persona tan desconocida en la Secretaría de Estado que Tardini quedó sorprendido de la siguiente carta que le envió en noviembre de 1936:

Eccellenza

Ritornato dalla Spagna i sacerdoti Spagnuoli mi domandano tutti come devono fare per ritornare a servire alla Chiesa in sua Patria.

Io sconsiglio a tutti di non far ritorno per le seguenti ragioni;

Il Vescovo di Pamplona ha vestito a più di cinquanta sacerdoti profughi, i più di ottanta sono mantenuti e ricoverati all (*sic*) Seminario a spesa del vescovo.

Il vescovo di Cordova ha risposto che por affidargli loro qualche carica i sacerdoti devono comprometersi a restare nella diocesi qualche anno, e questo obbligo non può essere accettato senza il permesso del vescovo proprio.

A Burgos vi sono più di duecento sacerdoti di Santander, Madrid ed altre diocesi, attesi molto male dalle autorità: tutti devono vivere

la carrera, en 1917 recibió la ordenación sacerdotal de manos del obispo Francisco Muñoz Izquierdo en la iglesia de la Merced de Vich. Su afición por los temas históricos fue decisiva para que cursara la carrera de filosofía y letras en la Universidad de Barcelona entre 1919 y 1921. Pensionado por la Junta de Ampliación de Estudios, por real orden de 31 de diciembre de 1922, fue enviado a Italia para estudiar arqueología e historia medieval y a principios de enero de 1923 marchó a la Ciudad Eterna y se matriculó en la universidad de "La Sapienza", donde estudió arte cristiano, y en la Escuela Vaticana de Paleografía y Diplomática hizo los cursos correspondientes en estas materias. Fue entonces cuando comenzó a investigar en el Archivo Secreto Vaticano revisando las series de los registros papales con el fin de recoger todas las bulas del pontífice valenciano Calixto III. Sus inquietudes culturales le llevaron a colaborar también en la Biblioteca Balmesiana de Barcelona, creada en 1923 por el jesuita Ignacio Casanovas, y también en *Analecta Sacra Tarraconensia*. Pensionado por la Balmesiana, estuvo en Roma durante la primavera de 1928 para completar sus investigaciones en el Archivo Vaticano y al regresar a España, continuó las tareas emprendidas. Entretanto, en Roma, Paul Kher, lo recomendó a los superiores de la Biblioteca y del Archivo Vaticanos e incluso al mismo Pío XI, haciendo tan grandes elogios de él que fue nombrado escritor de la Biblioteca Apostólica Vaticana, donde comenzó a trabajar a principios de 1929. En 1930, Pío XI le nombró archivero de la sección histórica de la Sagrada Congregación de Ritos. Desde entonces trabajó por la mañana en dicho dicasterio y por la tarde en la Biblioteca Vaticana, completando esta tarea con el ejercicio del ministerio sacerdotal como capellán de religiosas. Durante los años 1936-39 acogió en su casa a muchos sacerdotes catalanes que huían de la persecución religiosa republicana. En estos años aceptó el ministerio de capellán de la casa generalicia de los Hermanos de las Escuelas Cristianas, donde fijó su residencia, y mantuvo este ministerio hasta su jubilación (DSDE, pp. 959-962).

a spesa loro. Inoltre ho visto al Vicariato riscuotere la tassa ordinaria ad un povero profugo por il Celebret.

Il giorno primo d'ottobre scrisse al Vescovo di Cadice ed all'arcivescovo di Siviglia per offrire i servizi di tanti sacerdoti desiderosi di fare del bene, e nessuno m'ha risposto.

Un altro sacerdote partito da Roma ha fatto una pia pellegrinazione alle diocesi di Salamanca, Ávila, Badajoz, etc. Pregato da me di scrivere se c'era bisogno di sacerdoti ancor non m'ha risposto.

Il Cardinale di Toledo Eminentissimo Gomá crede che avrà bisogno, ma la prima volta che andò a Toledo dovette fare ritorno rapido a Pamplona perché ancora Toledo non era del tutto sicura. Adesso si trova alla sua diocesi, ma essa ancora non è dil (*sic*) tutto pacificata.

In oltre prima occuperò quelli che al presente si trovano a Pamplona.

Questo è tutto quanto crede doveroso dire alla E.V. ed in tanto resto devotmo

Giuseppe Rius Serra
Archivista della S.C. dei Riti.⁸⁵

Sorprendido por el contenido de esta carta y desconociendo la identidad de Rius, Tardini se preguntó: “*Che c’entra questo archivista? Chi è?*”, y pidió a Blay que le informara sobre el mismo.⁸⁶ En su respuesta, Blay dijo que este sacerdote había actuado por su cuenta y riesgo, sin mandato alguno, y por este motivo los obispos no le había escuchado. Se le atribuía ser el promotor de una intensa campaña política que lanzaba críticas a la misma persona del Papa, diciendo que su reciente discurso a los prófugos españoles estaba plagado de contradicciones, que el Vaticano seguía una política equivocada, que debía ser castigado por el nuevo Gobierno de España, que no debía haber nuncio en Madrid (¿por qué gobernarnos un italiano?), etc. etc.; que iban a restituir en la Sede de Toledo al Cardenal Segura.⁸⁷ Tenían una lista de las personas eclesiásticas y laicas o civiles

85. ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 4, ff. 18*, carta sin fecha, original mecanografiada.

86. Hay una nota marginal manuscrita a lápiz por Tardini: “26-XI.36. Tondini, sentire da D. Carmelo a che punto si è per preparare il ritorno dei preti profughi e poi – se è il caso – io chiamerò il Rev. Rius per fargli le dovute osservazioni” (*Ibid.*).

87. Pedro Segura Sáenz (Carazo, Burgos, 4 diciembre 1880 – Madrid, 8 abril 1957), obispo titular de Apolonia y auxiliar de Valladolid (1916-1920), obispo de Coria (1920-

que no podrían regresar a España por no tener su simpatías políticas o personales. Algunos habían salido recientemente para ponerse en comunicación con la Junta de Burgos y particularmente del Doctor Tusquets⁸⁸ se dijo que

1927), arzobispo de Burgos (1926-1927), arzobispo de Toledo (1927-1931), creado cardenal en 1927, arzobispo de Sevilla (1937-1957). Sobre su biografía, remito a la que le he dedicado en el *Diccionario Biográfico Español* (Madrid, Real Academia de la Historia, 2013), XLVI, pp. 470-472., y completo la bibliografía con las recientes aportaciones de Á. FERNÁNDEZ COLLADO, *Los Arzobispos de Toledo, o.c.*, pp. 227-228, y C. ROS, *Pedro Segura y Sáenz. Semblanza de un Cardenal selvático* (S.l., Letras de Autor, 2016).

88. Juan Tusquets Terrats (Barcelona, 31 marzo 1901 - 25 octubre 1998). Hizo los estudios primarios en una escuela privada y el bachillerato con los jesuitas, demostrando desde muy joven una gran capacidad intelectual y una vena poética, que se plasmó cuando todavía no había cumplido los diecisiete años en unas *Cantigas de Abril*. Además de los estudios sacerdotales cursados en el Seminario de Barcelona, donde ingresó en 1918, y del doctorado en teología, que consiguió en la Universidad Pontificia de Tarragona, acudió también a las aulas universitarias de Lovaina donde completó su formación con la licenciatura en filosofía. Su formación intelectual procedía de la tradición neoescolástica del cardenal Mercier y fue también discípulo de Juan Zaragüeta. Recibió la influencia del movimiento de renovación que experimentó el catolicismo alemán durante los años de entreguerras (1919-1939) y conectó con el neoescolaticismo y la pedagogía para fomentar una pedagogía en la línea de la escuela católica alemana representada por Otto Willmann, Joseph Göttler y Friedrich Schneider. Al volver a España, consiguió la licenciatura en filosofía y letras en la Universidad de Madrid y el doctorado en pedagogía. Fue uno de los fundadores de la Sociedad Catalana de Filosofía en 1923 y secretario de la revista filosófica *Criterion*, que dirigía el capuchino Miguel de Esplugues. Ordenado sacerdote en 1925 por el obispo José Miralles Sbert e incorporado a la diócesis de Barcelona, y después de una breve período en una parroquia, desarrolló una notable actividad especialmente en materia de catequesis. Fue catedrático de pedagogía catequística en el Seminario de Barcelona y en calidad de tal dictó la lección inaugural del curso 1927-1928, que versó sobre la formación sobrenatural del catequista. Fue fundador y director de las revistas *Formación Catequística* y *Perspectivas Pedagógicas* y de la editorial Lumen, que inicialmente tuvo orientación religiosa. Intervino en la Semana Catequística de Calatayud de 1929, donde habló, desde su especialización, de la necesidad de conocer a los niños, del objetivo deseado de que participen en la catequesis, y de los medios adecuados, para que la catequesis se convierta en una especie de mezcla de enseñanza y a la vez de amor. Intervino en el Congreso de Catequesis de Zaragoza y tuvo una conferencia en la sesión solemne del 6 de octubre de 1930, sobre el tema «El catecismo y la educación cristiana de la niñez». Intervino, además, en el cursillo de pedagogía catequística de Valencia (1933), en la semana catequística de Bilbao (28 de enero al 4 de febrero de 1934, organizada por A.S.C.E.A.), con una conferencia sobre la psicología del niño, en general; una segunda sobre las primeras etapas (infancia y niñez); y otra tercera sobre el período desde la niñez hasta los trece años. Pero donde destacó su personalidad y su aportación a la catequesis fue en su calidad de escritor. La mayor parte de sus trabajos estuvieron centrados en la catequesis o en la pedagogía que había estudiado, aplicada con bastante frecuencia a la vertiente catequética. Por ello fue considerado maestro en pedagogía comparada y protagonista de la introducción e institucionalización de esta disciplina en España y en Hispanoamérica, ya que entendió los problemas de la educa-

su viaje obedecía a una misión muy importante. No faltaban personas bien enteradas que aseguraban que dichos elementos perseguían el rectorado de la Casa de Montserrat⁸⁹ y establecer una Agencia de Preces en varias diócesis españolas, además de otras finalidades. Procuraban granjearse las simpatías del nuevo enviado a Roma por la Junta de Burgos.⁹⁰ Tardini reprochó a Rius su conducta y le pidió que desistiera de la misma.⁹¹

A mediados de diciembre de 1936 estuvo en Roma el cardenal Gomá,⁹²

ción y enfocó las posibles soluciones que, según él, exigían un planteamiento comparativo. También publicó otros escritos no relacionados con la catequesis, centrados en la masonería. En 1941 el cardenal Vidal, arzobispo de Tarragona, desde su exilio de Suiza, pidió a la Santa Sede que no lo nombraran obispo porque había sido falangista acérrimo durante la guerra civil, dando conferencias en Burgos contra la masonería, el separatismo y otros temas, que después publicó en forma de folletos. De hecho, durante la persecución religiosa de 1936 pudo huir de la zona republicana y pasar a la nacional, donde frecuentó a la familia de Franco, gracias a su amistad con el capellán del general, José María Bulart, que fue compañero suyo de seminario (DSDE, pp. 1153-1155).

89. Se refiere a la Iglesia Nacional Española de Santiago y Montserrat, situada en la Via di Monserrato, con entrada también por la parte posterior, en la Via Giulia, 151, por la que se accede hoy al Centro Español de Estudios Eclesiásticos, anejo a dicha iglesia. Sobre esta institución véanse los artículos de J. FERNÁNDEZ ALONSO, «Las iglesias nacionales de España en Roma. Sus orígenes: *Anthologica Annu* 4 (1956) 9-96; «Instrumentos originales en el Archivo de Santiago de los Españoles en Roma»: *Ibid.* pp. 499-548; «Santiago de los Españoles de Roma en el siglo XVI»: *Ibid.* 6 (1958) 9-149; «Los estatutos antiguos de la Iglesia y Hospital de Montserrat en Roma», *Ibid.* 10 (1962) 389-398, y su libro *S. Maria di Monserrato* (Le chiese di Roma illustrate, 103) (Roma, Marietti, 1968). Rector de la misma era entonces Honorato Ribas Manera (Montuiri, Mallorca, 1895 - 15 diciembre 1968). Ingresó en el seminario de Mallorca en junio de 1907 y fue becario del colegio de la Sapiencia; recibió el presbiterado el 19 de octubre de 1919. En su diócesis fue coadjutor de S'Arracó (Mallorca), S'Llorens, y Dugar y auxiliar del arcipreste de Manacor. Después marchó a Roma y se doctoró en derecho canónico en el Angelicum en 1925; en teología por el Colegio Teológico de la Universidad Romana de Estudios en el mismo año, y en Derecho Civil Romano por el Seminario de San Apolinar (Institutum Utriusque Iuris) en 1931. Fue capellán de la Iglesia Nacional de Santiago y Montserrat, en Roma, y rector de la misma. Nombrado arcediano de la catedral de Valencia el 2 de mayo de 1941, tomó posesión de esta dignidad el 4 de julio de 1944. Asimismo fue provicario general del arzobispado. Desde 1940 poseía el título de prelado doméstico de Su Santidad. A causa de su quebrantada salud, residió desde el 14 de marzo de 1962 en su pueblo natal, dispensado por la Santa Sede del oficio coral (DSDE, p. 951).

90. Carta de Blay a Tardini, del 26 de noviembre de 1936 (Apéndice documental n. 17).

91. "28-XI-36. Ho chiamato il Sac. Giuseppe Rius-Serra e gli ho raccomandato di desistere dal suo atteggiamento. D.T." (*Ibid.*, f. 12).

92. Isidro Gomá y Tomás (La Riba, Tarragona, 19 agosto 1869- Toledo, 22 agosto 1940), obispo de Tarazona (1927-1933), arzobispo de Toledo (1933-1940), cread cardenal en 1935. A la bibliografía publicada por Á. FERNÁNDEZ COLLADO, *Los Arzobispos de*

hospedado como siempre en el Colegio Español, y aprovechó la ocasión para pedirles a los sacerdotes prófugos que regresaran a la España nacional para trabajar en diversas diócesis, ya que en Roma nada podía hacer. Les dijo que este era también el deseo del mismo Papa, quien, después de haberles acogido generosamente, lamentaba que estuvieran ociosos en la Ciudad Eterna. Blay, por su parte, aprovecho el momento para comunicar que a principios de año regresaría a España algunos sacerdotes,⁹³ como efectivamente se hizo. El último en regresar fue Lisardo Díaz Hernández,⁹⁴ según consta en una carta de Blay a Montini del 19 de junio de 1939.⁹⁵

Toledo en la Edad Moderna y Contemporánea. Episcopologio Toledano (Toledo, Cabildo Primado Catedral de Toledo, 2017), pp. 239, hay que añadir M. Á. DIONISIO VIVAS, *Por Dios y la Patria. El cardenal Gomá y la construcción de la España Nacional* (Toledo, Instituto Teológico San Ildefonso, 20115); y la referencia en mi *La Iglesia y la Transición española* (Valencia, Edicep, 2003), pp. 27-45.

93. Carta de Blay a Tardini, Roma, 21 diciembre 1936 (Apéndice documental n. 20).

94. Lisardo Díaz Hernández (Ávila, 24 julio 1894 - Madrid, 31 mayo 1984). Fue ordenado sacerdote en Madrid el 30 de marzo de 1918, después de haber hecho todos los estudios eclesiásticos en el seminario diocesano y conseguidos los doctorados en teología y derecho canónico en la Universidad Pontificia de Toledo. En Madrid desempeñó los siguientes ministerios: cura regente de Tielmes de Tajuña (1918-1919), capellán de las RR. de Jesús María (1919-1946), rector del Real Patronato de Santa Isabel (1946-1951) y oficial de secretaría del obispado (1923-1928). En 1928 entró en la abreviatura de la nunciatura apostólica como oficial mayor de la misma, ministerio que desempeñó durante veinte años . con ejemplar fidelidad, gozando de la estima de los nuncios Tedeschini (1921-1936) y Cicognani (1938-1953). Éste promovió su nombramiento como abreviador en 1947 porque supo desempeñar muy bien su cometido, incluso durante los años difíciles de la guerra mundial, llevando el despacho de los numerosos rescriptos y gracias concedidos por la Santa Sede y ordenándolos debidamente en el archivo. En 1930 fue nombrado por Pío XI camarero secreto supernumerario y Pío XII le confirmó en esta dignidad. Fue también beneficiado de la catedral de Madrid (1935-1954) y dignidad de chantre el 24 de febrero de 1954. Pablo VI le nombró protonotario apostólico supernumerario en 1978 (DSDE, p. 382).

95. “A Sua Eccellenza Reverendissima Monsignor Giovanni B. Montini, Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità. Città del Vaticano. Eccellenza Reverendissima, Con la partenza del sacerdote spagnuolo Don Lisardo Diaz, che era ospite all’Ospizio di Cento Preti, credo sia finito quanto si riferisce ai sacerdoti profughi spagnuoli che la grande carità e benignità del Santo Padre tanto ha aiutato durante questi anni passati. Ora mi permetto unire il conto dello spese fatte negli ultimi mesi, tanto per il vitto ed alloggio del sacerdote sopra indicato quanto per il viaggio Roma-Barcellona di n. 15 Suore Clarisse. Con devoti ossequi, profitto ben volentieri l’incontro per esprimere tutta la mia più alta considerazione mentre mi dichiaro dell’Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore Sac. Carmelo Blay” (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 107*).

DON CARMELO BLAY Y EL CARDENAL VIDAL Y BARRAQUER

El más ilustre de los prófugos españoles en Italia fue el arzobispo de Tarragona, cardenal Francisco Vidal y Barraquer,⁹⁶ que residió en la Cartuja de Farneta durante los años de la guerra y no estuvo en Roma, hasta febrero de 1939, para participar en el cónclave, tras la muerte de Pío XI (10 febrero 1939). Hablo de él en estas páginas por la relación que tuvo don Carmelo, como puede verse en los documentos 29 y 36 del apéndice de este artículo. En el primero de ellos, don Carmelo comunicó algunas noticias sobre la situación española y la actitud del Gobierno nacional contra el obispo Múgica y el cardenal Vidal y en el segundo informó detalladamente sobre las gestiones hechas personalmente, por encargo expreso del cardenal Pacelli, para conseguir que el Vidal renunciase al gobierno de la archidiócesis de Tarragona.

Al estallar la revolución de 1936, Vidal conoció personalmente los horrores de la persecución republicana, de la que fue víctima sólo en sus primeros días. El 21 de julio de 1936 salió de su palacio arzobispal y fue trasladado a Poblet, donde fue detenido dos días más tarde por elementos

96. Francisco de Asís Vidal y Barraquer (Cambrils, 3 de octubre de 1868 - Friburgo, Suiza, 13 de septiembre de 1943). Se licenció en Derecho en la Universidad de Barcelona, ordenándose posteriormente sacerdote en Tarragona (1899). Ejerció diversas funciones en la diócesis de Tarragona. En 1910 fue nombrado arcipreste, en 1911 vicario capitular y en 1913 obispo y administrador apostólico de Solsona. Cinco años después fue elevado al arzobispado de Tarragona y en 1921 fue creado cardenal. Sobre su biografía, remito a la que le he dedicado en el *Diccionario Biográfico Español* (Madrid, Real Academia de la Historia, 2013), XLIX, pp. 890-894, y completo la bibliografía con las recientes aportaciones de R. CORTS I BLAY, fruto de sus pacientes investigaciones en el ASV, «El cardenal Vidal y Barraquer y la “Qüestió catalana” durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Reflexions des de la historiografia i des de la pastoral setanta anys després de la seva mort»: *Revista Catalana de Teologia*, 39/2 (2014) 845-871; «El cardenal Vidal y Barraquer y la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930): práctica y defensa d'un catalanisme»: *Revista de Catalunya*, 291 (2015) 48-59; «Un catalanisme pastoral: el cardenal Vidal y Barraquer durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)», dins: *Pastura les meves ovelles. Miscel·lània d'homenatge al cardenal Lluís Martínez Sistach* (Barcelona 2015), pp. 219-252; «La Dictadura de Primo de Rivera i l'Església catalana (1913-1930)», dins: *Cicle de Conferències Any Cardenal Vidal y Barraquer, testimoni fidel (1943-2013)*. Publicació de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, 2017. Y el primer volumen de un amplio, riguroso y bien documentado análisis sobre *Vidal y Barraquer, La “Qüestió catalana”*: el cardenal Vidal y Barraquer y la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) *Arxiu Secret Vaticà*. Vol. I. *Precedents: La Qüestió catalana des de la Restauració a la dictadura de Primo de Rivera (1875-1923)*. Pròleg de monsenyor Sergio Pagano (pròxima publicación).

de la FAI (Federación Anarquista Ibérica) y encarcelado en Montblanc, quedando encerrado «en un calabozo sin más muebles que dos jergones de paja y unos trozos de manta»; consiguió salvarse gracias a la intervención de las autoridades de la Generalitat y el 30 de julio se embarcó en Barcelona hacia Italia y se estableció en la cartuja de Farneta, cerca de Lucca, de riguroso incógnito.⁹⁷

Hubiera sido su deseo al salir de España, haberse dirigido a la Ciudad Eterna para presentarse seguidamente al Romano Pontífice, pero en atención a circunstancias especiales que exigían que permaneciera por una temporada ignorado en España su paradero, se le pidió que eligiera una casa religiosa donde pudiera hacer vida retirada para evitar que la prensa se ocupase de su huida de España. Por la buena amistad que le unía a los cartujos, decidió establecerse en dicha Cartuja y recibió toda la correspondencia bajo un sobre exterior a nombre del P. Prior.

Antes de embarcarse para Italia hizo lo posible por liberar a su obispo auxiliar, el beato Manuel Borrás Ferré,⁹⁸ pero todos sus esfuerzos resul-

97. Segundo Apunte reservado N. 2827 de la Embajada de Italia ante la Santa Sede [3459/36]. Este número corresponde al registro de protocolo de la S.C. de AA.EE.SS., pues este documento debería estar en la posizione *Spagna 889*, como se indica en el dorso del mismo: “Il 23 luglio scorso, i famigliari di Sua Eminenza il Cardinale Vidal y Barraquer, Arcivescovo di Tarragona, si rivolgevano al Regio Consolato Generale di Barcellona e comunicavano che Sua Eminenza, prigioniero del Governo di Catalogna, desiderava la protezione dell’Italia. Gli anarchici infatti lo ricercavano attivamente per ucciderlo, come già avevano assassinato il Vescovo, Suo coadiutore, e tutti i canonici di Tarragona. Il Governo della Generalità, non poteva più a lungo tenerlo prigioniero e riteneva prossimo il momento in cui avrebbe dovuto consegnare l’Alto Prelato alle bande anarchiche. Il Regio Consolato Generale in Barcellona, dopo lunghe e difficili trattative ed un energico passo presso il Ministro dell’Interno, otteneva che gli fosse consegnata Sua Eminenza il Cardinale, insieme al Vescovo di Tolosa ed al canonico Viladrich e di notte avanzata e mentre perduravano i colpi di fuoco accompagnava i suddetti prelati alla banchina esterna della Base Navale, dove attendeva la lancia della R.N. “Fiume” su cui prendevano posto. Due giorni dopo S. Eminenza il Cardinale Vidal e gli altri Prelati partivano per l’Italia a bordo del R. Incrociatore “Montecuccoli”. Roma, 7 settembre 1936 - XIV° (ASV, *Segreteria di Stato, Guerra Spagnuola, fasc., 4, f. 18*).

98. El cardenal Vidal pide la intervención de la Santa Sede a favor de su Mayordomo, Magin Albaigés, y de su obispo auxiliar, Manuel Borrás. Solo hay un apunte autógrafo de Montini del 16-8-1936, que dice: “16-VIII-36. Appunto. S.E. il Card. Vidal fa sapere che il suo Maggiordomo Can. Magin Albaigés (dimorante a Tarragona, *tachado*) detenuto nel porto di Tarragona sopra una nave, riceve forti pressioni dai rossi, perché riveli dove siano nascosti i beni personali del Cardinale e quelli della diocesi. Si teme che, in caso che il detto Canonico voglia conservare il segreto, venga ucciso. Il medesimo Emo. Card. chiederebbe che fosse liberato il Can. Albaigés, per il cortese intervento dell’Ambasciata d’Italia (o di

taron vanos; el obispo siguió detenido en Montblanc y fue fusilado el 12 de agosto, aun cuando le dijeron al cardenal que nada contra él existía y que su detención era para la seguridad personal del mismo. De la muerte del auxiliar tuvo noticia el cardenal días más tarde, y supo que había sido asesinado por anarquistas quienes se ensañaron bárbaramente con su cadáver quemándolo.

El 1 de septiembre de 1936, Pío XI invitó personalmente al cardenal para que asistiera a la audiencia a los prófugos españoles, prevista para el 14 de septiembre; pero al día siguiente, Vidal escribió a Pacelli manifestando sus reservas sobre la oportunidad de dicha audiencia y diciendo: «Temo asimismo, y se lo digo a Vuestra Eminencia Rev.ma confidencial y fraternalmente, que parecido resultado pudiera producir una clamorosa reunión de Obispos y Sacerdotes en el Vaticano –veo se ocupa de ello la prensa con comentarios divergentes– con enérgicas protestas cual merecen las barbaridades realizadas. Por ello sería conveniente que antes de dicha reunión se procurase salvar todo lo que fuese posible en cuanto a personas y cosas. Siempre y a priori apruebo y sigo los preceptos y orientaciones del Santo Padre, a Quien amo y venero con el afecto filial más acendrado, pero entiendo que ello no debe ser obstáculo para que exponga en conciencia mi opinión a mis Superiores, sin perjuicio de rendir mi criterio y acatar luego la suprema decisión, cualquiera que ella sea. Es ciertamente muy doloroso y subleva el alma noble, generosa y recta el dejar sin pública protesta tantos sacrilegios y pecados, tantos asesinatos y atrocidades, tantas destrucciones y devastaciones, pero, al igual que Jesucristo y los primitivos mártires, conviene tener una gran prudencia y paciencia por los que no reflexionan, por los que están ciegos, por los que, exacerbados y ofuscados por la pasión y el deseo de venganza no saben lo que hacen y llegan al extremo de beber la sangre de los Ministros del Señor y de los buenos católicos después de haber saciado su odio martirizando horriblemente a sus víctimas. Crea, Eminencia Reverendísima, que al conocer todo esto, hubiera preferido no haber practicado gestión alguna para salvarme del naufragio y dar mi vida, que poco puede rendir ya, por Dios, por la Iglesia y por la Patria; estaría ya sin duda en el cielo. No se me oculta que una pública protesta

quella di Francia, *tachado*). Sarebbe parimenti desiderio del Card. Vidal che si ottenesse uguale grazia per il suo Vescovo ausiliare, Manuel Borrás, (detenuto a Montblanch) perché si potrebbero anche su di lui esercitare le stesse pressioni che sul Can. Albaiges. 18-VIII-36. Consegnato a mano da S.E. Mons. Sostituto al Comm. Cassinis. (ASV, *Segreteria di Stato, Guerra spagnola*, 2, Fasc. 11, N. 2, f. 2).

alentaría a los buenos y tal vez movería más y más a prestar su apoyo moral y aun material a los católicos de todo el mundo, pero, y si Dios en sus elevados designios permite el triunfo de los enemigos, ¿no sería ello un mayor obstáculo para que los Sacerdotes pudieran entrar de nuevo en España y trabajar por la conversión de nuestros paisanos, quienes aunque pervertidos y malos, no por ello dejan de ser nuestros hermanos? Ha llegado a mis oídos que algunos elementos tendenciosos, que siempre han sido partidarios de la política catastrófica, entre ellos Sacerdotes y Religiosos, trabajan desde Roma para que se tengan reuniones de tonos violentos a fin de comprometer a la Santa Sede hacia determinados bandos de entre los que actualmente luchan unidos contra el anarquismo y el comunismo. Me consta asimismo que en ciertas casas donde se hospedan sacerdotes refugiados, en lugar de emplearse el tiempo en la oración, en ocupaciones útiles, etc., se gasta en criticar a la Jerarquía y en ahondar las perniciosas divisiones entre los católicos, como si no fuera bastante dura la lección recibida y asaz amargos los escarmientos sufridos».

No debió gustarle al Papa esta respuesta del arzobispo de Tarragona, porque inmediatamente le retiró la invitación ya cursada y le pidió a Pacelli que le escribiera una carta muy delicada diciéndole, de parte del Papa, que no era oportuno que, de momento, saliera de Lucca.⁹⁹

Vidal respondió el 11 de septiembre 1936: «Me honro en acusar recibo a Vuestra Eminencia Reverendísima de la venerada carta de 9 de los corrientes comunicándome que el Santo Padre ha decidido recibir en Audiencia a los Prelados, Eclesiásticos y seglares prófugos de España, que

99. «Il Santo Padre ha deciso di ricevere il 14 Settembre c.m. in particolare Udienza i Vescovi, gli ecclesiastici, i religiosi, le religiose e laici che, sfuggiti agli orrori della persecuzione in Spagna, sono attualmente in Roma. L'Augusto Pontefice sarebbe ben lieto di vedere alla Sua sovrana presenza, tra questi figli tribolati, in primo luogo l'Eminenza Vostra Reverendissima; ma, data la speciale delicatezza delle presenti condizioni ed anche la di Lei personale situazione, Sua Santità non ritiene opportuno che V.E. lasci, per ora, la sua attuale dimora. Il Santo Padre assicurando che, ciò nonostante, in quella circostanza, avrà in modo tutto particolare presente al Suo spirito l'E.V. per farLa partecipe della Sua piú affettuosa Benedizione, non vuol tuttavia mancare fino da ora di benedirLa di tutto cuore, invocando sopra di Lei i celesti conforti» En ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2, Fasc. 9, N. 1*, están las minutas de la esta carta de Pacelli a Vidal, fechada el 9 de septiembre de 1936 (ff. 3-8). En el f. 2 hay un apunte autógrafo de Tardini, que dice: "8-9-36. Urgentissimo. Far subito una lettera al Cardinale di Tarragona comunicando l'udienza del 14 ... il S. P. sarebbe tanto contento di vederlo: ma data la delicatezza delle presenti condizioni ed anche la situazione sue personale S.S. non crede opportuno che egli lasci le sue attuali dimore". En el f. 3 está la minuta manuscrita de la carta n. 157645 del 9-9-36 de Pacelli a Vidal.

se encuentran en Roma. Y toda vez que por las circunstancias que Vuestra Eminencia Rev.ma indica, no estima oportuno el Santo Padre que, por ahora, deje yo mi actual residencia, que ni por un momento he abandonado, lo cual me priva de la grandísima satisfacción de unirme corporalmente a mis queridos hermanos perseguidos y confortar mi ánimo con las paternas palabras del Santo Padre, he de rogar a Vuestra Eminencia Rev.ma que se sirva expresar al Augusto Pontífice que en tan memorable acto estaré presente en espíritu, muy unido a Sus intenciones con deseos de sufrir más por Jesucristo y por la Iglesia, y que Le quedo reconocidísimo por Su voluntad de hacerme partícipe en dicha circunstancia de Su amorosa Bendición Paternal, de la cual es ya prenda muy estimada la que con tanto afecto se ha dignado anticiparme por conducto de Vuestra Eminencia Rev.ma. En estos momentos de tan dura prueba por todos conceptos es siempre de gran consuelo y lenitivo saberse muy cerca y especialmente unido al corazón de nuestro venerado Padre común». Pacelli explicó a Vidal las razones por las que el Papa hizo este discurso.¹⁰⁰

A propósito de la relaciones del cardenal Vidal con Franco hay que decir, ante todo, que ha sido presentado siempre como opositor al general. Se basa este juicio en su negativa a firmar la carta colectiva del Episcopado del 1 de julio de 1937. Sin embargo, sus cartas inéditas, que he publicado recientemente,¹⁰¹ desmienten esta opinión y nos presentan a un cardenal Vidal no solo favorable a la persona de Franco, a quien demostró por escrito admiración y simpatía, sino también sus deseos de que ganara la guerra y gobernara España. El 21 de febrero de 1937, Vidal había manifestado a Pacelli su abierta simpatía por el general en estos términos:

«...poniendo en práctica los sabios consejos de Vuestra Eminencia, he intentado hacer llegar reservadamente y de palabra al General Franco el testimonio de mi felicitación y simpatía y mis sinceros votos por el éxito de la buena causa. No sé si el Emmo. Sr. Cardenal Gomá, a quien hice el encargo, habrá tenido ya ocasión de cumplirlo. Pero si a Vuestra Eminencia le pareciera conveniente u oportuna una manifestación más clara y explícita, estoy dispuesto a ello. Yo de momento por la razones indicadas en la presente y en mis anteriores, que tienen

100. Los textos citados pueden verse en *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. IV. Documentos de los años 1935 y 1936*, pp. 768-769, nota 553.

101. «Epistolario Vidal-Pacelli-Pizzardo-Montini y apuntes de la Secretaría de Estado (1936-1939)»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 89 (2015) 267-1014.

aun todo su valor, no me inclino a avanzar más, a no ser que Vuestra Eminencia fuese de otro parecer, en cuyo caso mucho le agradecería se sirviera manifestármelo. Deseo vivamente que triunfe Franco, pero aun cuando vaya obteniendo ventajas, no se ve muy clara la actitud de ciertas grandes potencias que pueden influir decisivamente en la terminación de la guerra y en la forma de acabarla».¹⁰²

Pacelli se limitó a responderle que el Papa consideraba superflua una nueva manifestación, más clara y explícita, de simpatía a Franco.¹⁰³

Pero, no contento con esta respuesta, siete meses más tarde, Vidal volvió a preguntarle a Pacelli

«si en vista de las presentes circunstancias, estima oportuno que yo haga alguna manifestación más explícita de simpatía al General Franco en carta confidencial. Como subsisten las mismas razones que anteriormente, o sea el temor de represalias, la falta de reserva, la mayor dificultad que posiblemente ello importaría para trabajar a favor de los sacerdotes y religiosos, el tener toda la Diócesis y Provincia Eclesiástica bajo el dominio de los rojos, y haber hecho ya llegar verbalmente, conforme me insinuó Vuestra Eminencia con tanta discreción, al Generalísimo la expresión de mis sentimientos, no he creído oportuno adelantar un paso. Quedo no obstante, gustosamente a disposición de la Santa Sede, cuyas sabias instrucciones seguiré literalmente».¹⁰⁴

Pacelli le dijo que, por parte de la Secretaría de Estado no existía dificultad alguna para que, conociendo su prudencia, hiciera lo que estimara oportuno.¹⁰⁵

El arzobispo de Tarragona no ocultó «las simpatías que me han merecido los propósitos y la recta intención del general Franco y la forma en que se las he manifestado ya verbalmente ya por tercera persona, ateniéndome a altísimos consejos, ya últimamente mediante carta que le dirigí».¹⁰⁶

102. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 21 febrero 1937 (*Epistolario*, pp. 409-416).

103. Carta nº. 842/37 de Pacelli a Vidal, 13 marzo 1937 (*Ibid.*, pp. 429-431).

104. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca 14 septiembre 1937 (*Ibid.*, pp. 555-558).

105. Carta n. 4325/37 de Pacelli a Vidal, del 6 noviembre 1937 (*Ibid.*, pp. 598-599).

106. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta 31 marzo 1938 (*Ibid.*, p. 710)

Según el cardenal Vidal, «un exagerado nacionalismo ha ofuscado a los Vascos y no se comprenden las razones con que hombres de temple católico innegable hayan podido justificar su alianza con los comunistas y anarco-sindicalistas, enemigos jurados de nuestra Religión».¹⁰⁷

Llama poderosamente la atención, tras la lectura de estas cartas, que la personalidad del cardenal Vidal y Barraquer aparezca muy diversa de como se la ha presentado habitualmente. Vidal no fue antifranquista, sino un admirador de Franco y de su causa. A pesar de ello, mantuvo buenas relaciones con algunos republicanos y un año antes del final de la guerra, el Gobierno republicano le invitó para que regresara a Tarragona. El ministro Irujo¹⁰⁸ le formuló esta invitación el 11 de febrero de 1938, de parte del Presidente, Juan Negrín,¹⁰⁹ y del ministro de Estado, José Giral,¹¹⁰ «garan-

107. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 21 febrero 1937 (*Ibid.*, pp. 411-412.).

108. Manuel de Irujo Olo (Estella, 1891 – Bilbao, 1981) político y abogado, dirigente del Partido Nacionalista Vasco, por el que fue diputado. Entre septiembre de 1936 y mayo de 1937 fue ministro sin cartera en el Gobierno de Largo Caballero con la función de intentar restablecer el funcionamiento de una justicia elemental en la zona republicana. Dicha función la continuó como Ministro de Justicia en el gobierno de Negrín hasta diciembre de 1937. Abandonó el cargo, entre otras razones, por la represión que el gobierno llevó a cabo contra el Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM), pero quedó como ministro sin cartera hasta agosto de 1938. Tras la Guerra Civil se exilió en el Reino Unido. Regresó a España en 1977, año en que fue elegido senador por Navarra en las listas del Frente Autonómico. En 1979 fue elegido miembro del Parlamento Foral de Navarra como cabeza de lista de la coalición Nacionalistas Vascos, siendo su primer presidente.

109. Juan Negrín López (Las Palmas de Gran Canaria, 1892 - París, 1952), científico y político que presidió el último gobierno de la República (1937-1939). Desde 1922 fue catedrático de Fisiología en la Universidad de Madrid. Su procedencia de un ambiente conservador y su gran fortuna personal no impidieron que durante la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) ingresara en el Partido Socialista (PSOE). Tras el advenimiento de la Segunda República (1931) fue elegido diputado de sus tres legislaturas, siempre representando a las islas Canarias. Fue nombrado ministro de Hacienda en el gobierno presidido por Francisco Largo Caballero, al que sustituyó como presidente del gobierno, cargo en el que permaneció hasta el fin de la guerra. Después se exilió en México y luego en Francia.

110. José Giral Pereira (Santiago de Cuba, 1879 - México, 1962), ministro de Marina (1931-33) y en 1936 fue encargado por Azaña de presidir el Gobierno, tras el intento de Diego Martínez Barrio de formar gobierno para frenar la sublevación militar del 17-7-1936. Iniciada la guerra, fue partidario de la entrega de armas a las organizaciones obreras y de la disolución del ejército sublevado, pero fue perdiendo autoridad a medida que se alargaba y radicalizaba la contienda. Este gobierno duraría desde el 19-7 hasta el 4-9-1936, cuando la caída de Talavera de la Reina y con Madrid al alcance del ejército nacional, obligó a entregar el poder a Francisco Largo Caballero. Aún fue ministro sin cartera en los dos gobiernos de Largo Caballero y de Estado en el de Negrín (1937-38). Emigrado primero

tizándole el respeto y la asistencia debidos a la dignidad de su persona y a los prestigios y jerarquía de su cargo y jurisdicción».

El cardenal exigió como condición previa para regresar a su diócesis una reparación pública y sincera de los ultrajes infligidos a la Iglesia y a sus ministros –gesto que nunca hicieron los republicanos–, por ello, no aceptó la invitación y explicó sus razones en carta dirigida a Irujo diciéndole:

«¿Cómo puedo yo dignamente aceptar tal invitación, cuando en las cárceles continúan sacerdotes y religiosos muy celosos y también seglares detenidos y condenados, como me informan, por haber practicado actos de su ministerio, o de caridad y beneficencia, sin haberse entrometido en lo más mínimo en partidos políticos, de conformidad a las normas que les habían dado?». Y añadía: «Los fieles todos, y en particular los sacerdotes y religiosos, saben perfectamente los asesinatos de que fueron víctimas muchos de sus hermanos, los incendios y profanaciones de templos y cosas sagradas, la incautación por el Estado de todos los bienes eclesiásticos y no les consta que hasta el presente la Iglesia haya recibido de parte del Gobierno reparación alguna, ni siquiera una excusa o protesta».¹¹¹

Particularmente molestos estuvieron los Nacionales con el cardenal, al que tachaban de desarrollar actividad catalanista desde Italia. La campaña promovida contra él por algunos elementos extremistas era cosa ya vieja, pero, se le acusaba en particular de no haber firmado la Carta colectiva del Episcopado, del viaje de su vicario general, Salvador Rial¹¹² a Roma y París, y

a Francia, se trasladó a México, donde ocupó de 1945 a 1947 la presidencia del gobierno de la República en el exilio.

111. Carta de Vidal a Irujo, Certosa di Farneta, 30 abril 1938 (*Epistolario*, p. 755).

112. Salvador Rial Lloberas (Tarrasa, Barcelona, 1877 - Tarragona, 1 diciembre 1953). Estudió en el Seminario de Barcelona, del cual fue profesor de latín, griego, teología dogmática, historia eclesiástica y otras materias. Ordenado sacerdote en 1900, se doctoró en teología en la universidad pontificia de Tarragona. Ejerció el ministerio en la diócesis de Barcelona como coadjutor en las parroquias de San Andrés de Llavaneras, Olesa de Montserrat y Santa María de Villafranca del Panadés, así como ecónomo de El Bruch y de San Juan y San José de Mataró, y en todas ellas dejó huella profunda de su ministerio, hasta que en 1915 fue nombrado canónigo de la catedral y secretario de cámara y gobierno de la diócesis de Gerona por el obispo Francisco de Paula Mas y, al fallecer éste, quedó como vicario general y gobernador eclesiástico. En 1918 ganó por oposición una canonjía en la catedral gerundense, dirigió el boletín eclesiástico y fue el primer director del *Full*

parroquial de aquella diócesis. En 1921 pasó a la diócesis de Tarragona como canónigo penitenciario, prebenda que ganó tras reñidas oposiciones, y profesor y prefecto de estudios del seminario, así como visitador de religiosas y consiliario de la junta archidiocesana de Acción Católica de la provincia eclesiástica. En 1935 fue presentado a la Santa Sede como candidato idóneo para el episcopado por los obispos de la provincia eclesiástica de Tarragona. Al comenzar la persecución religiosa de 1936 estuvo a punto de ser asesinado por los republicanos, pues permaneció diez meses detenido en el vapor-prisión “Río Segre” en el puerto de Tarragona. Durante su estancia en esta cárcel compuso una novena a la Virgen del Claustro, de la que era muy devoto, siendo el consiliario de la cofradía erigida bajo dicha advocación en la capilla del claustro de la catedral tarraconense. Cuando la persecución religiosa se fue mitigando - gracias por una parte a la valiente denuncia que los obispos españoles hicieron a todo el mundo con la carta colectiva del 1 de julio de 1937 (carta no firmada por el cardenal Vidal, de Tarragona, y el obispo Múgica, de Vitoria, por razones de oportunidad, pero no porque ambos no estuvieran totalmente de acuerdo con el contenido de la carta) y por otra a la política del ministro católico vasco, Manuel de Irujo, que intentó inútilmente conseguir de las autoridades republicanas la normalización religiosa y la libertad de culto-, fue juzgado y absuelto, y el cardenal Vidal, ausente de la diócesis al haber conseguido escapar de la persecución en 1936 e imposibilitado más tarde a regresar a España por la prohibición de las autoridades militares, lo nombró vicario general en 1937, y la Santa Sede le encomendó el gobierno de las diócesis de Lérida y Tortosa, en calidad de administrador apostólico, consiguiendo mantener buenas relaciones con las autoridades republicanas y las de la Generalitat de Cataluña, a pesar de las difíciles circunstancias. Por ello trató con mucha prudencia de desarrollar una acción pastoral, que resultaba prácticamente imposible debido a que continuaba la persecución, seguían las ejecuciones de sacerdotes y las cárceles permanecían repletas de clérigos y seglares católicos, razón por la cual el cardenal Vidal nunca quiso regresar a su diócesis, a pesar de las insistencias del ministro Irujo, que pretendía de esta forma demostrar una normalidad religiosa que nunca existió de hecho en la zona republicana. A finales de 1938 viajó a París y a Roma para entrevistarse con el cardenal Vidal e informar a la secretaría de Estado del Vaticano de la situación religiosa de Cataluña. Llevó también una carta del ministro Álvarez del Vayo al cardenal Pacelli, que garantizaba la libertad religiosa y proponía la normalización de relaciones diplomáticas, pero se trataba de una clara maniobra propagandista de un gobierno agonizante y buscaba medios de subsistencia en el extranjero, cuando el final de la guerra era cada vez más inminente por el veredicto irrefutable de las armas. Cuando el Ejército nacional entró en Tarragona quedó detenido durante algunos días por las autoridades militares, pero fue puesto inmediatamente en libertad y después pudo continuar ejerciendo su ejemplar ministerio como vicario general. El 19 de enero de 1939 se apresuró a escribirle al cardenal Pacelli –que apenas un mes y medio más tarde sería elegido papa con el nombre de Pío XII– estas palabras: “Gracias al Señor esta ciudad y archidiócesis han sido felizmente liberadas por el glorioso Ejército español, y ha renacido a nueva vida religiosa, patriótica y social, con el intenso entusiasmo de todo el pueblo”. A la muerte del cardenal Vidal en 1943, en el exilio, la Santa Sede le nombró administrador apostólico de Tarragona y ejerció esta misión hasta que el 9 de octubre de 1944 tomó posesión del nuevo arzobispo, Manuel Arce Ochotorena, que le nombró gobernador eclesiástico *sede plena*. Desempeñó la vicaría general en los años difíciles en que tuvo lugar la reconstrucción espiritual y material de la

de sus supuestas relaciones con el presidente del Gobierno Vasco, Aguirre.¹¹³ Este asunto nunca quiso tratarlo el delegado pontificio, Mons. Ildebrando Antoniutti.¹¹⁴ con las autoridades nacionales porque era particularmente

archidiócesis tarraconense, gravemente afectada por la persecución religiosa, que provocó el martirio de casi dos centenares de sacerdotes diocesanos, incluido el obispo auxiliar, Manuel Borrás Ferré. Fue presidente de la junta de misiones de la provincia eclesiástica tarraconense, en cuyo cargo realizó una ingente labor. El 18 de julio de 1952 el general Franco le concedió la encomienda de la Orden de Alfonso X el Sabio. Las insignias de la misma, que le fueron ofrecidas por el consejo provincial de Falange, le fueron impuestas por el ministro de Educación Nacional, Joaquín Ruiz Jiménez, el 3 de octubre de 1953, y este fue el último acto público al que pudo asistir, ya que un ataque de apoplejía le afectó por completo a su salud, ya bastante deteriorada desde 1944, pues una grave enfermedad a los ojos le había obligado a retirarse de la vida activa, aunque siguió predicando, pronunciando habitualmente la homilía en la misa de once en la parroquia de San Francisco, administrando los sacramentos y demostrando gran celo pastoral, pues siempre fue un sacerdote muy ejemplar, un trabajador infatigable y un gran amante de la historia, cultura y tradiciones de su diócesis. En la nota necrológica publicada en el BO Tarragona se lee: “Pocos sacerdotes habrán descendido al sepulcro en este siglo a los que deba tantos desvelos la archidiócesis tarraconense, puesta más de una vez, y alguna de ellas en circunstancias difícilísimas, en sus prudentes manos sacerdotales” (DSDE, pp. 948-949).

113. José Antonio Aguirre Lecube (Bilbao, 1904 - París, 1960) Primer presidente del gobierno autónomo vasco. Era abogado -formado por los jesuitas de la Universidad de Deusto- y procedía de una familia de industriales vizcaínos. Su vida política se desarrolló al calor de las libertades de la Segunda República: en 1931 fue elegido alcalde de Guecho y diputado en las Cortes constituyentes. Ya iniciada la Guerra Civil Española (1936-1939), las Cortes aprobaron el Estatuto de Autonomía del País Vasco, y José Antonio Aguirre fue elegido *lehendakari* (presidente del Gobierno) por una asamblea de alcaldes reunida en Guernica en 1936. Tras la caída de Bilbao en 1937, José Antonio Aguirre se trasladó a Barcelona; y luego, ante la derrota del bando republicano, se exilió en París (1939). El estallido de la Segunda Guerra Mundial y la persecución nazi le obligaron a ocultarse y a huir a Estados Unidos. En 1945 regresó a París, donde siguió ostentando simbólicamente el cargo de presidente del Gobierno Vasco hasta su muerte.

114. Ildebrando Antoniutti (Nimis, Udine, 3 de agosto de 1898 - Bolònia, 1 de agosto de 1974). Ordenado sacerdote el 5 de diciembre de 1920, fue nombrado delegado apostólico en Albania en 1934 y arzobispo titular de Sinnada de Frigia el 19 de mayo de 1936. Recibió la consagración episcopal el 29 de junio de 1936. Nombrado delegado apostólico en Canadá en 1938, regresó a España como nuncio apostólico en 1953. Creado cardenal del título de San Sebastián en el consistorio del 19 de marzo de 1962, recibió la birreta cardenalicia de manos del general Franco cinco días más tarde. Fue nombrado prefecto de la Sagrada Congregación para los Religiosos y los Institutos Seculares y, pocos meses antes de su muerte, obispo titular de la sede suburbicaria de Velletri. Un año después de su muerte fueron publicados sus recuerdos personales con el título de *Memorie autobiografiche*, Udine, 1975. Sus escritos pastorales, bajo el título *Sub umbra Petri*, fueron publicados en Ottawa (1944), en francés e inglés, y en Madrid (1961), en 2 volúmenes, en castellano. Cf. G. DE MARCHI, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956* (Sussidi eruditi, 13 (Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1957), pp. 241,

delicado, pero había recibido una nota verbal del ministro de Asuntos Exteriores en la que se atribuían al cardenal gestiones en favor del Gobierno Republicano que habría hecho de acuerdo con los vascos en Barcelona y, por consiguiente, contra los intereses de la España nacional. El subsecretario del Ministerio de Asuntos Exteriores le había dicho al delegado pontificio: «¿Por qué el cardenal se olvida de que le han asesinado a su obispo auxiliar, a centenares de sacerdotes y a miles de fieles han destruido todas las iglesias?», y le entregó una Nota Verbal de protesta.¹¹⁵

242; A. G. FILIPAZZI, *Rappresentanze e Rappresentanti Pontifici dalla seconda metà del XX secolo* (Città del Vaticano 2006), p. 234, 286. Cf. también mi artículo «Notas sobre la misión pontificia de Mons. Antoniutti en la España Nacional durante la Guerra Civil (1937-1938)»: *Archivum Historiae Pontificiae* 42 (2004) 51-84.

115. Despacho N.º 288/38 de Antoniutti a Pacelli, San Sebastián, 9 marzo 1938 (AA. EE.SS, *Spagna 896, fasc. 299, ff. 47-48v*). Al igual que en el resto de la España republicana, la persecución religiosa se centró en el territorio de la archidiócesis tarraconense en los miembros, edificios y bienes de la Iglesia católica. Algunos sacerdotes diocesanos, especialmente aquellos que trabajaban en el mundo de la cultura, pudieron salir de Cataluña gracias a la intervención directa o indirecta de la Generalitat de Cataluña y se refugiaron en Italia, Francia y Alemania. Otros permanecieron ocultos en los mismos pueblos en que ejercían su ministerio pastoral, y los más pudieron ocultarse en otras poblaciones, después de una larga y penosa huida. Merece especial mención un grupo de unos cincuenta sacerdotes diocesanos que pudo esconderse en Barcelona donde pasaban más desapercibidos. Cuando tuvieron ocasión algunos se pasaron a la España nacional con la intención de escapar de la persecución. A partir de julio de 1937, bajo la dirección del vicario general, Dr. Salvador Rial Lloberas, en la archidiócesis se estableció una verdadera iglesia clandestina. El cardenal Vidal se preocupó desde su exilio de enviar a su presbiterio la ayuda que necesitaba para sobrevivir, tanto en metálico como en forma de víveres, libros o objetos de culto. Las detenciones masivas de los primeros días obligaron a utilizar como lugar de encarcelamiento los barcos anclados en el puerto de Tarragona: Isla de Menorca, Cabo Cullera y Río Segre. Muchos sacerdotes del arzobispado de Tarragona, después de ser detenidos arbitrariamente por el simple hecho de ser presbíteros, fueron encerrados en ellos. Allí vivían sometidos a pésimas condiciones higiénicas, médicas y alimenticias. La disciplina era durísima y sometida a la arbitrariedad de las decisiones de los carceleros. Esta situación empeoró cuando la dirección de los barcos-prisión pasó de manos de la guardia civil a la de los milicianos anarquistas. Sin embargo, lo que provocaba más zozobra, miedo y ansiedad entre los prisioneros eran las reiteradas e indiscriminadas «sacas» que se llevaron a cabo regularmente entre los meses de agosto y noviembre. La lectura, generalmente durante la noche, de la lista de los nombres de aquellos que iban a ser sacrificados, por el simple hecho de ser sacerdotes o religiosos, fue ocasión propicia para las confesiones de fe y aceptación personal del martirio. Otros sacerdotes fueron encarcelados en la prisión Modelo de Barcelona, en la cárcel provincial de Tarragona –castillo de Pilatos– y en algunas cárceles de los partidos judiciales de Reus, Montblanch o El Vendrell. En los barcos-prisión, en la cárcel Modelo de Barcelona, y, en menor medida, en las cárceles de partido los sacerdotes tuvieron la oportunidad de rezar, formarse académicamente y espiritualmente, y también de celebrar

Precedentemente, el Gobierno Nacional había protestado contra la actitud de algunos eclesiásticos en el extranjero y Antoniutti había dado amplias noticias sobre los asuntos de Cataluña y, en particular, sobre los intentos de restablecer el culto, pero no se explicaba los contactos del cardenal Verdier,¹¹⁶ arzobispo de París, con el ministro republicano Irujo y con representantes vascos y catalanes para normalizar la situación religiosa. Habló también de la impresión negativa que tanto Franco como sus ministros tenían del cardenal Vidal, al que no dejaron que regresase a Tarragona para ponerse libremente al frente de su archidiócesis antes de que llegasen a ella los nacionales:

El cardenal Pacelli informó sobre este asunto al nuncio en Francia, Valeri,¹¹⁷ y también al cardenal Vidal, quien respondió a Pacelli el 31 de marzo

algunos actos de piedad e incluso la misma Eucaristía. La tarde del día 21 de julio de 1936 fueron incendiados los templos y conventos de la ciudad de Reus. Fueron los primeros de una larga serie, pues los incendios y saqueos se sucedieron durante todo el mes de julio, y en algunos lugares en agosto. Prácticamente todas las iglesias, ermitas y capillas del arzobispado fueron incendiadas también, o bien, sus altares y ajuar litúrgico destruidos en el exterior. Un par de ellas incluso fueron demolidas hasta sus cimientos al considerar que eran símbolos mudos de un mundo oscuro que perecía y que, por lo tanto, ya no eran de ninguna utilidad. Posteriormente a la destrucción muchas iglesias fueron destinadas por los comités revolucionarios o los ayuntamientos de las distintas poblaciones a garajes, almacenes de frutos, establos, salones de baile, etc. Sin embargo, es de justicia reconocer el interés y las acciones concretas de la conserjería de cultura de la Generalitat de Cataluña, pasados de los primeros días de ira irracional, revolucionaria e iconoclasta, para salvar los objetos de arte que aún perduraban, preferentemente orfebrería y algunas imágenes singulares que los vecinos habían salvado de la destrucción, y los archivos parroquiales o monásticos. Merece una especial mención la catedral de Tarragona, que fue salvada expresamente de la destrucción por la acción decidida de las autoridades republicanas. El deseo de convertirla en un museo de arte medieval conllevó sin embargo la destrucción de algunos de sus retablos barrocos. Las casas curales incautadas por los comités revolucionarios fueron utilizadas como locales de reunión de ayuntamientos, partidos o sindicatos. Conforme avanzaba la guerra se convirtieron preferentemente en lugar de asilo para los muchos refugiados que llegaban a Cataluña huyendo del avance de las tropas nacionales. En 1936 el territorio del arzobispado de Tarragona tenía una población de 210.000 habitantes. El servicio pastoral diocesano era atendido por 404 sacerdotes. Como consecuencia de la persecución religiosa fueron asesinados el obispo auxiliar y 132 sacerdotes, que residían en poblaciones del arzobispado, y tres presbíteros más que ejercían su ministerio en la diócesis de Barcelona. El número total de muertes representaba el 32,92 por 100 del presbiterio diocesano. En 2013 fueron beatificados en Tarragona el obispo Borrás y 146 sacerdotes diocesanos y religiosos (*Mártires*, pp. 2201-2340).

116 Jean Verdier (1864-1940). Entrado en la Compañía de los Sacerdotes de San Sulpicio en 1886, en 1929 fue nombrado arzobispo de París y creado cardenal.

117. Valerio Valeri (Santa Fiora, Grossetto, Italia, 1883 – Roma, 22 julio 1963), fue

de 1938, desde la Cartuja de Farneta, con una extensa carta confidencial, en la que, tras agradecerle el envío de la mencionada Nota Verbal del Ministerio de Asuntos Exteriores, expuso ampliamente su actitud al respecto.

En dicha carta, Vidal habló explícitamente de «las simpatías que me han merecido los propósitos y recta intención del general Franco y la forma en que se las he manifestado ya verbalmente y por tercera persona, ateniéndome a altísimos consejos, ya últimamente mediante carta que le dirigí; que las poquísimas veces que he tenido comunicación con alguna persona del Gobierno de Barcelona ha sido para pedir el indulto o la liberación de condenados y presos», y defendió al doctor Carreras¹¹⁸ aduciendo como argumento que le «habló muy elogiosamente del General Franco en favor del cual se mostró muy decidido, y de las líneas generales de un libro que preparaba en defensa de la actuación de la Iglesia durante el período de la República, y de la del citado General».¹¹⁹

Desde que el encargado de negocios de la España Nacional en el Vaticano, Pablo Churruca,¹²⁰ se entrevistó con Pacelli por primera vez, quedó planteado el “caso Vidal”, y ya entonces le expuso la necesidad de que fuera

ordenado sacerdote en Roma el 25 diciembre 1907. Entrado en la diplomacia vaticana, fue consagrado obispo en octubre de 1927; delegado apostólico en Egipto y en Arabia Saudita, fue nombrado nuncio en Francia en 1936 y ejerció su misión hasta que en 1944 el general Charles De Gaulle pidió su sustitución tras la caída del mariscal Philippe Pétain. Fue condecorado con la Legión de Honor. Hasta 1948 estuvo al servicio de la Congregación de Asuntos Extraordinarios como miembro de la misma y asesor de la Congregación para la Iglesia Oriental en 1948. Pío XII lo creó en el consistorio del 12 de enero de 1953 y fue nombrado prefecto de la Congregación de Religiosos. Participó en el cónclave de 1958, que eligió Papa a san Juan XXIII, en los trabajos preparatorios del Concilio Vaticano II y en la primera sesión del mismo (G. DE MARCHI, *o.c.*, pp. 130, 225; Ph. CHRISTOPHE, en *Catholicisme, hier, aujourd'hui, demain* (Paris, 2000), XV, col. 662-665).

118. Luis Carreras Mas (1884-1955), profesor del Seminario de Barcelona. Publicó numerosos escritos sobre temas de carácter apologético, social y litúrgico, entre otros: *Cultura cristiana* (Sabadell 1934), con un prólogo del cardenal Vidal, en la que le demuestra gran afecto y estima sincera; también publicó *Grandeza cristiana de España. Notas sobre la persecución religiosa* (Toulouse 1938); *Obras completas* (Barcelona 1960). Cf. J. MIQUEL I MACAYA, *El Dr. Lluís Carreras, Pvre. de santa memòria* (Vich 1955); Q. ESTOP, *L'esperit del Dr. Carreras* (Barcelona 1956); D. VIÑAS I CAMPS, *El doctor Lluís Carreras i Mas* (Barcelona 1985); DHEC I, pp. 451-452; DSDE, pp. 307-309. La documentación sobre su candidatura al episcopado está en *ASV Arch. Nunz. Madrid 757, ff. 137-140 y 776, 137-140*.

119. *Epistolario*, pp. 707-709.

120. Pablo de Churruca y Dotres fue Jefe de Gabinete del Ministro de Estado durante la Dictadura de Primo de Rivera y, como tal, acompañó a los Reyes a Roma en 1925; anteriormente había sido agregado de la Embajada de España cerca de la Santa Sede y secretario de la embajada española y Londres así como primer secretario en Bruselas.

estudiada una solución satisfactoria para el Gobierno Nacional sobre la futura situación del cardenal y también del obispo Múgica, que no habían firmado la Carta colectiva. Para el Gobierno nacional no era necesario exhibir otros argumentos para pedir que el cardenal no volviera jamás a Tarragona, que los que él mismo había proporcionado, y probaban su falta de identificación con los ideales políticos del Gobierno nacional.¹²¹

El domingo 29 de enero de 1939 el embajador Yanguas¹²² fue recibido por el cardenal Pacelli y le habló principalmente de la situación del cardenal Vidal: le dijo de forma categórica que el Gobierno no podía admitir ni que el cardenal regresara a Tarragona, ni que la administrase por medio de un delegado suyo. Pacelli respondió que esta medida era muy grave, en primer lugar, porque se trataba de un arzobispo y príncipe de la Iglesia al que se le quería impedir el ejercicio de su jurisdicción; y, en segundo lugar, por la mala impresión que esto produciría en la opinión pública mundial. El embajador respondió que el Gobierno no temía a la opinión pública, porque los hechos que justificaban plenamente su medida están muy documentados. Dijo, además, que también el cardenal Segura se había visto obligado a renunciar a su archidiócesis. Pacelli respondió diciendo que aquello se había sido hecho por un Gobierno hostil a la Iglesia, mientras que ahora el Gobierno Nacional se proclamaba católico. El embajador replicó que la renuncia de Segura se hizo con intervención de la Santa Sede, a lo que Pacelli respondió que Segura regresó a Toledo con el pleno consentimiento de la Santa Sede, pero que fue expulsado después por el Gobierno republicano con la fuerza; y solo entonces la Santa Sede se vio obligada a proveer a la administración de la diócesis. En cambio, en aquel momento un Gobierno católico impedía el ejercicio de la jurisdicción y el regreso de un cardenal arzobispo a su sede. Pacelli anotó en su apunte que no había sido posible convencer al embajador

121. Véase Apunte de la Secretaría de Estado, del 9 de octubre de 1937 (AA.EE.SS., *Spagna 908, fasc. 316, f. 33*),

122. José María Yanguas y Messía (Linares, 25 de febrero de 1890-Madrid, 30 de junio de 1974) fue un jurista, diplomático y político español, experto en Derecho Internacional. Ocupó la Cátedra de esta disciplina en la Universidad de Valladolid y en la Universidad Central de Madrid. Fue miembro de diversas organizaciones e institutos de Derecho Internacional, entre ellos el Institut de Droit International y la Academia de Derecho Internacional de La Haya. El 30 de junio de 1938 presentó su cartas credenciales a Pío XI el vizconde de Santa Clara y Avedillo, José de Yanguas Messía, que fue el primer embajador extraordinario y ministro plenipotenciario del nuevo régimen tras el reconocimiento diplomático al más alto nivel. El nuevo embajador tenía 42 años, pues había nacido en Linares (Jaén) en 1890. Había sido diputado en Cortes en 1923 y fue ministro de Estado con Primo de Rivera

porque había recibido instrucciones perentorias de su Gobierno. Por ello, «no me ha quedado más remedio que renovar al embajador la expresión de la extrema gravedad de semejante petición y que la cosa sería estudiada para llegar posiblemente a una solución satisfactoria».¹²³

El miércoles 8 de febrero de 1939, Yanguas se entrevistó de nuevo con Pacelli y, tras haberle narrado algunos episodios de los horrores cometidos por los republicanos en Cataluña, le habló otra vez de la cuestión del cardenal de Tarragona. Pacelli le repitió cuanto ya le había dicho anteriormente: que la Santa Sede no podría consentir que le fuera impedida la jurisdicción eclesiástica a un arzobispo y príncipe de la Iglesia sin algún motivo canónico, y defendió la conducta de Vidal, valiéndose del pro-memoria que le había hecho llegar el canónigo Viladrich.¹²⁴ El embajador respondió diciendo: «En cualquier caso, no hay esperanza alguna de que el cardenal pueda regresar; y si, por hipótesis, el Gobierno le permitiese el regreso, la opinión pública no lo toleraría y la diócesis quedaría sin gobierno».¹²⁵

Don Carmelo Blay, por encargo de Pacelli, visitó a Vidal en la Cartuja de Farneta y le refirió todo lo dicho anteriormente. El cardenal pidió que se le abriera un expediente o proceso para poder defender su buen nombre y dignidad; porque, además se vería cuanto él había hecho por la España Nacional, primero haciendo que su sobrino mayor saliera de la España roja y se presentara enseguida para alistarse entre las tropas de Franco; que a cuantos jóvenes se le habían presentado para pedirle consejo, les había dicho que deberían marcharse inmediatamente para luchar en favor de los

123. AA.EE.SS., *Stati Ecclesiastici, posiz. 340b, fasc. 364, f. 132.*

124. Juan Bautista Viladrich Viladomat (Solsona, 9 octubre 1897 - Tarragona, 2 mayo 1993). Hizo los estudios eclesiásticos en el Seminario de Solsona y, siendo todavía seminarista, fue escogido por el obispo de dicha diócesis, Francisco Vidal y Barraquer, como paje o secretario suyo y con él estuvo posteriormente en Tarragona. Ordenado sacerdote en esta diócesis, se licenció en teología y se doctoró en derecho canónico en el Universidad Pontificia de Tarragona. En 1927 fue nombrado beneficiado de la catedral tarraconense y en 1936 canónigo. Cuando el cardenal Vidal fue detenido en Poblet, la tarde del 22 de agosto de 1936, por miembros de la Federación Anarquista Ibérica de Barcelona, no le abandonó y le siguió en la cárcel y después en el exilio, primero en la cartuja italiana de Farneta, cerca de Lucca, y después en Suiza. Durante los años de la guerra civil española hizo de intermediario entre los cardenales Vidal y Pacelli, secretario de Estado de Pío XI y futuro Pío XII, y monseñor Montini. Él redactó las cartas e informes que el cardenal Vidal le dictaba y fue su persona de confianza para las gestiones más delicadas en aquellos tiempos tan difíciles. En 1941 fue nombrado tesorero de la catedral tarraconense y fiscal eclesiástico. Tras la muerte del cardenal, en 1943, regresó a Tarragona y fue nombrado profesor del seminario (DHEC, III, 679; DSDE, p. 1200).

125. *Ibid.*, f. 133.

nacionales; que en su misma casa y familia se había hecho todo lo posible para defender y ayudar a los sacerdotes y religiosas durante la persecución; que si él mismo había estado fuera de España, había sido exclusivamente porque así podía trabajar desde fuera en favor de los sacerdotes de su diócesis detenidos en las cárceles y en grave peligro de ser asesinados; que por esto mismo y por no hacer daño a la España Nacional, no se había marchado a Francia, a pesar de las varias invitaciones que le habían hecho en este sentido; que por estas mismas consideraciones nunca quiso tampoco acceder a las indicaciones recibidas de las autoridades republicanas para regresar a su diócesis de Tarragona con la promesa de que le dejarían en libertad para actuar. Por todo esto creía que si Franco hubiera sabido cuanto él había hecho, podría cambiar de parecer con respecto a su persona.

Blay le indicó que no se trataba de una cuestión de estricto derecho, sino de una situación de hecho, que desgraciadamente de momento le impedía actuar por sí, o por delegados suyos, en favor de su diócesis, por una imposición del Gobierno Nacional, que no cedería fácilmente.

Vidal pidió que la Santa Sede defendiera sus derechos para el libre ejercicio de su jurisdicción, cosa que Pacelli hizo. Pero, por el momento, con la mayor pena había que considerar que, dada la actitud tomada por el Gobierno Nacional, no se veía otra solución que el nombramiento de un administrador apostólico *ad nutum Sanctae Sedis*. Blay declaró a propósito de la actitud de Vidal: “que desde luego, si el Santo Padre por el contrario piensa que dada la actual situación de las cosas, no hay otro modo de resolverla que con el nombramiento de un Administrador Apostólico, él dispuesto siempre, como hijo sumiso, está preparado a aceptar la menor indicación del Vicario de Jesucristo”.¹²⁶

La muerte de Pío XI (10 de febrero de 1939) supuso una paralización de la ofensiva del Gobierno Nacional contra el cardenal, si bien la Santa Sede trató de defenderlo hasta donde pudo, a la vez que el nuncio Cicognani¹²⁷ presionó para que el purpurado regresara a la sede tarraconense.

126. Carta de Blay a Pacelli, Roma 5 febrero 1939. Véase en el documento n.4 del apéndice.

127. Gaetano Cicognani Nació en Brisighella, diócesis de Faenza, provincia de Ravenna, el 26 de noviembre de 1881. Estudió en el Seminario diocesano. El 24 de septiembre de 1904 fue ordenado sacerdote y enviado a Roma para completar los estudios en el Instituto de San Apolinare, donde se doctoró en filosofía, y *utroque iure*. Continuó como escritor de la Rota y profesor de Derecho canónico y, posteriormente, desde 1912 hasta 1916, como alumno de la Academia de Nobles Eclesiásticos y ayudante de la Secretaría de Estado. Pasó al servicio diplomático de la Santa Sede a partir de 1916 siendo destinado a la nunciatura de Madrid en

Sin embargo, de nada sirvieron estas presiones y, por ello, el nuevo Papa Pío XII (elegido el 2 de marzo de 1939), tuvo que afrontar personalmente el caso, tras un intercambio de cartas con Franco, que llevaron también a un nuevo fracaso en el intento del pontífice, porque Franco no cedió y Vidal no pudo regresar a Tarragona. Murió en la cartuja de la Valsainte (Suiza), el 13 de septiembre de 1943.

Su actuación desde que salió de España en 1936 fue esencialmente silenciosa y caritativa, inspirada siempre en motivos humanitarios y encaminada a practicar todo el bien que permitían las circunstancias, prescindiendo de toda mira política y sin comprometer nada;

- trabajó mucho desde el exilio en favor de sus sacerdotes y católicos perseguidos;
- deseó sinceramente la victoria de Franco, y así lo dijo en cartas dirigidas a Pacelli y al mismo general;
- hizo algunas gestiones para conseguir un final negociado de la guerra, pero todas sus gestiones fueron infructuosas;
- y, en este sentido, escribió el 3 de marzo de 1938 a Franco pidiéndole que negociara la paz;
- y el 12 de marzo sucesivo escribió también en el mismo sentido al jefe del Gobierno republicano, Negrín.

calidad de secretario del nuncio Ragonesi, con quien estuvo cuatro años, desde 1916 hasta 1920. Fue después auditor de la nunciatura de Bruselas (1920-1925) y durante la primavera y el verano de 1921 estuvo de encargado de negocios en La Haya. Nombrado arzobispo titular de Ancira el 2 de enero de 1925 por Pío XI y además internuncio en Bolivia, el 10 del mismo mes y año, recibió la consagración episcopal el 1 de febrero sucesivo de manos del cardenal Gasparri, secretario de Estado, llegando a ser el primer nuncio apostólico en Bolivia a partir del 11 de febrero. Fue nombrado nuncio apostólico en Perú el 20 de mayo de 1928 y aquí permaneció hasta su nombramiento como nuncio en Austria el 14 de junio de 1936. Llegó a Viena a finales de dicho año, pero a raíz del "Anschluss", del 13 de marzo de 1938, que supuso la anexión de Austria a Alemania, Cicognani tuvo que abandonar Viena a principios de abril, tras haber cerrado la Nunciatura, porque el Gobierno del Reich negó las inmunidades diplomáticas al nuncio apostólico y cualquier forma de representación pontificia. Pocas semanas más tarde, el 16 de mayo fue nombrado nuncio apostólico ante el Gobierno nacional de Salamanca, y en España permaneció durante quince años hasta su elevación al cardenalato en el consistorio del 12 de enero de 1953. Continuó en España como pro-nuncio hasta el 29 de octubre del mismo año, cuando recibió en Castelgandolfo el capelo cardenalicio y el título presbiteral de Santa Cecilia. El 7 de diciembre de 1953 fue nombrado prefecto de la Sagrada Congregación de Ritos. También fue prefecto del Tribunal Supremo de la Signatura Apostólica desde el 1954 hasta 1959. Nombrado obispo suburbicario de Frascati el 14 de diciembre de 1959, murió en Roma el 5 de febrero de 1962. Cf. mi estudio *Le missioni diplomatiche*, en AA.VV. *Il cardinale Gaetano Cicognani (1881-1962). Note per una biografia*, Roma, 1983, pp. 51-233.

RELACIÓN DE SACERDOTES PRÓFUGOS

Elenco dei Vescovi, Sacerdoti, Religiosi, Seminaristi e Laici di A.C. profughi dalla Spagna accolti dal Comitato eretto dalla Santa Sede presso il Pontificio Collegio Spagnuolo per il soccorso dei medesimi.¹²⁸

Roma, 22 Luglio 1938.

- 1 — Albrich Planas Luigi, Sacerdote.
- 2 — Alert Solá Francesco Saverio, Sacerdote.
- 3 — Ambrós Dejuán Domenico, Sacerdote.
- 4 — Anglarill Tarruella Giovanni, Sacerdote.
- 5 — Armengol Serra Plácido, Sacerdote.
- 6 — Armengol Vidal Alfonso, Sacerdote.
- 7 — Arnal Arana Gioacchino, Seminarista.
- 8 — Arnán Bolet Genesisio, Sacerdote.
- 9 — Arnán Bolet Giovanni Sacerdote.
- 10 — Arnaus Vilargunter Luigi, Sacerdote.
- 11 — Atmetller Onorato, Religioso.
- 12 — Augé Augé Enrico, laicodi A.C.
- 13 — Auguet Roset Gabriele, Sacerdote.
- 14 — Aytés Mir Felice, Sacerdote.
- 15 — Aytés Mir Giuseppe, Sacerdote.
- 16 — Babí Pinós Federico, Sacerdote.
- 17 — Balaguer Michele, Religioso.
- 18 — Barberá Giuseppe, Religioso.
- 19 — Barceló Giuseppe Giovanni, Sacerdote.
- 20 — Barjau Martí Francesco, Sacerdote.
- 21 — Barot Deulofeu Edoardo, Sacerdote.
- 22 — Bascuñana Llópez Giuseppe, Sacerdote.
- 23 — Batlle Salvat Luigi, Sacerdote.
- 24 — Benavent Canals Giovanni, Sacerdote.
- 25 — Benet Saumell Pellegrino, Sacerdote.
- 26 — Benito Sebastiá Giacomo, Sacerdote.
- 27 — Berenguer Sala Antonio, Sacerdote.

128 ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. Fasc. 1, ff. 1-6.*

- 28 — BILBAO Felice, Vescovo di Tortosa.
- 29 — Blanch Sala Gioacchino, Sacerdote.
- 30 — Blanch Sauret Tommaso, Sacerdote.
- 31 — Boada Diars Giuseppe, Sacerdote.
- 32 — Boixader Vila Pietro, Sacerdote.
- 33 — Bonet Baltá Giovanni, Sacerdote.
- 34 — Bonet Marrugat Alberto, Sacerdote.
- 35 — Bonsoms Giuseppe, Religioso.
- 36 — Boqué Serra Giacinto, Sacerdote.
- 37 — Borrell Grau Felice, Sacerdote.
- 38 — Bosch López Giuseppe Maria, Sacerdote.
- 39 — Bundó Vidal Giuseppe, Sacerdote.
- 40 — Calaf Oromí Sebastiano, Sacerdote.
- 41 — Canal Jordana Ferdinando, Sacerdote.
- 42 — Canals Monturiol Antonio, Sacerdote.
- 43 — Canudas Valls Giuseppe, Sacerdote.
- 44 — Canut Arnán Francesco, Sacerdote.
- 45 — Canut Benet Ramón, Sacerdote.
- 46 — Capell Farré Giacomo, Sacerdote.
- 47 — Carreras Ibáñez Marcellino, Sacerdote.
- 48 — Casajoana Casajoana Raimondo, Sacerdote.
- 49 — Casals Giuseppe, Sacerdote.
- 50 — Casas Casas Giacomo, Sacerdote.
- 51 — Casas Gil Innocenzo, Sacerdote.
- 52 — Castells Pujol Lorenzo, Sacerdote.
- 53 — Castellví Rigol Gioacchino, Sacerdote.
- 54 — Cervera Bret Emilio, Sacerdote.
- 55 — Clavell Luigi, Sacerdote.
- 56 — Claveras Roca Giuseppe, Sacerdote.
- 57 — Clerch Vivó Giovanni, Sacerdote.
- 58 — Codina Canals Giuseppe, Sacerdote.
- 59 — Codinach Terradelles Giuseppe Maria, Sacerdote.
- 60 — Codina Creus Isidoro, Sacerdote.
- 61 — Codina Sert Francesco, Sacerdote.
- 62 — Colet Ferrer Giacomo, Sacerdote.
- 63 — Colom Freixa Amedeo, Sacerdote.
- 64 — Coma Conill Giuseppe, Seminarista.
- 65 — Coma Giuseppe, Sacerdote.
- 66 — Comas Torres Giovanni, Sacerdote.

- 67 — Corbella Montseny Giovanni, Seminarista.
68 — Cot Surroca Pietro, Sacerdote.
69 — Cunill Puig Raimondo, Sacerdote.
70 — Dagés Moret Ippolito, Sacerdote.
71 — Despujol Ricart Luigi de, Sacerdote.
72 — DIAZ de GOMÁRA Michele dei Santi, Vescovo di Cartagena.
73 — Díaz Hernández Lisardo, Sacerdote.
74 — Díez Ruiz Proculo, Sacerdote.
75 — Dini Coll Ferdinando, Sacerdote.
76 — Donada Pietro, Sacerdote.
77 — Duocastella Rosell Rogelio, Seminarista.
78 — Durán Colom Celso, Sacerdote.
79 — Duró Moles Giovanni, Sacerdote.
80 — Esteban Díez Pietro, Sacerdote.
81 — Fábregas Eloy Giovanni, Sacerdote.
82 — Faura Arís Francesco, Sacerdote.
83 — Fernández Somellera Vincenzo, Sacerdote.
84 — Ferrando Roig Giovanni, Sacerdote.
85 — Ferrer Esquís Giovanni, Sacerdote.
86 — Ferrer Laporta Eusebio, Religioso.
87 — Font Dou Ferdinando, Sacerdote.
88 — Font Lamberto, Sacerdote.
89 — Fors Vidal Raimondo, Sacerdote.
90 — Fradera Vallés Francesco, Sacerdote.
91 — Frasquet Solá Giacomo Sacerdote.
92 — Fullá Munda Giuseppe, Sacerdote.
93 — Fusté Vila Giovanni, Sacerdote.
94 — García García Raimondo, Sacerdote.
95 — Gili Doria Giuseppe, Sacerdote.
96 — Gil Recio Ramiro, Sacerdote.
97 — Girona Pascual Giuseppe, Sacerdote.
98 — Gríful Candáliga Raimondo, Sacerdote.
99 — Guillamet Barnada Francesco, Sacerdote.
100 — Guillem Gallego Eusebio, Sacerdote.
101 — GUITART Giustino, Vescovo di Urgel.
102 — Guixá Pasera Giacomo, Sacerdote.
103 — Herrero García Francesco, Sacerdote.
104 — Homs Guixá Giuseppe, Sacerdote.
105 — Iglesias Navarri Gioacchino, Sacerdote.

- 106 — Jaén García Rogelio, Sacerdote.
- 107 — Jordana Gené Salvatore, Sacerdote.
- 108 — Jordana Iglesias Giacomo, Sacerdote.
- 109 — Juandó Arboix Pietro, Sacerdote.
- 110 — Juncás Verdaguer Gioacchino, Sacerdote.
- 111 — Junyent Edoardo, Sacerdote.
- 112 — Lafuente Mossè, Sacerdote.
- 113 — López Lurueña Antonio, Sacerdote.
- 114 — Llauró Ferrusola Gioacchino, Sacerdote.
- 115 — Llópez Pomares Pasquale, Sacerdote.
- 116 — Llorens Loán Marcellino, Sacerdote.
- 117 — Llovera Bellera Amedeo, Sacerdote.
- 118 — Llovera Tomás Giuseppe, Sacerdote.
- 119 — Malaret Munts Luigi, Sacerdote.
- 120 — Margall Sellas Giovanni, Sacerdote.
- 121 — Masdexart Castellá Gioacchino, Sacerdote.
- 122 — Mateu Massó Giovanni, Sacerdote.
- 123 — Mateu Vidal Ernesto, Sacerdote.
- 124 — Maymó Castells Tommaso, Sacerdote.
- 125 — Melendres Rué Michele, Sacerdote.
- 126 — Meya Dachs Raimondo, Sacerdote.
- 127 — Miedes Vicente Giuseppe, Sacerdote.
- 128 — Miret Massó Antonio, Sacerdote.
- 129 — Moner Roig Salvatore de, Sacerdote.
- 130 — Morell Giuseppe, Sacerdote.
- 131 — Mumbrú Alsina Giuseppe, Seminarista.
- 132 — Nadal Ignazio, laico di A. C.
- 133 — Nájera Giulio, Sacerdote.
- 134 — N.N.N., Sacerdote.
- 135 — N.N.N., Sacerdote.
- 136 — N.N.N., Sacerdote.
- 137 — N.N.N., Sacerdote.
- 138 — N.N.N., Sacerdote.
- 139 — Noguera Candeló Giuseppe, Sacerdote.
- 140 — Noguera Pecanins Sebastiano, Sacerdote.
- 141 — Obermaier Ugo, Sacerdote.
- 142 — Oliveras Brossa Giacomo, Sacerdote.
- 143 — Oliver Casacuberta Gioacchino, Seminarista.
- 144 — Orriols Vagés Giovanni, Sacerdote.

- 145 — Pagés Tubert Salvatore, Sacerdote.
 146 — Palau Cordoní Enrico, Sacerdote.
 147 — Pascual Salvatore, Religioso.
 148 — Parramón Doll Antonio, Sacerdote.
 149 — Pedrosa García Felice, Sacerdote.
 150 — PERELLÓ Giovanni, Vescovo di Vich.
 151 — Piquer Puig Giuseppe, Sacerdote.
 152 — Pla Armengol Michele, Sacerdote.
 153 — Planas Alsina Ferreolo, Sacerdote.
 154 — Planas Urdí Antonio, Sacerdote.
 155 — Pons Sanmartín Mariano, Sacerdote.
 156 — Pont Grau Carlos, Sacerdote.
 157 — Porta Sicart Giovanni, Sacerdote.
 158 — Porta Sicart Giuseppe, Sacerdote.
 159 — Profitós, Religioso.
 160 — Puig Costa Raimondo, Sacerdote.
 161 — Puig Miret Raimondo, Sacerdote.
 162 — Pujol Amorós Pietro, Sacerdote.
 163 — Pujol Duñach Pietro, Sacerdote.
 164 — Pujol Forns Michele, Sacerdote.
 165 — Regí Vila Sebastiano, Sacerdote.
 166 — Reus Vila Giuseppe, Sacerdote.
 167 — Riera Creixans Luigi, Sacerdote.
 168 — Riera Pujol Benedetto, Seminarista
 169 — Rimblas Pietro, Sacerdote.
 170 — Riumbau Carcassó Giuseppe, Sacerdote.
 171 — Rodríguez Bruno, Religioso.
 172 — Roig Gironella Giuseppe Maria, Seminarista.
 173 — Roquer Vilarasa Raimondo, Sacerdote.
 174 — Ros Rafols Giovasmi, Sacerdote.
 175 — Ros Vendrell Francesco, Sacerdote.
 176 — Rossell Galí Michele, Sacerdote.
 177 — Rovira Casademunt Melchior, Sacerdote.
 178 — Sabaté Giacomo, Sacerdote.
 179 — Sala Plans Raimondo, Sacerdote.
 180 — Sala Tort Pietro, Sacerdote.
 181 — Salvadó Mora Giovaimi, Sacerdote.
 182 — Samaranch Puig Salvatore, Sacerdote.
 183 — Sánchez Moreno Giuseppe, Sacerdote.

- 184 — Sanmiguel Fló Francesco, Sacerdote.
- 185 — Sansa López Ottone, Sacerdote.
- 186 — Santaeularia Pujol Raimondo, Sacerdote.
- 187 — Sardá Canals Giovanni, Sacerdote.
- 188 — Saurat Canal Giulio, Sacerdote.
- 189 — Segalés Lahoz Giuseppe, Sacerdote.
- 190 — Sentís Giovanni, Sacerdote
- 191 — Sentís Plácido, Sacerdote.
- 192 — Serra Arboix Ippolito, Sacerdote.
- 193 — Serrat Farrés Giovanni, Sacerdote.
- 194 — Serra Vilaró Giovanni, Sacerdote.
- 195 — Sitjar Guillamet Giovanni, Sacerdote.
- 196 — Solanas Calaf Giovanni, Sacerdote.
- 197 — Soldevila Mir Raimondo, Sacerdote.
- 198 — Soldevila Nadal Giuseppe, Sacerdote.
- 199 — Soler March Mariano, Sacerdote.
- 200 — Soler Massaga Giacomo, Sacerdote.
- 201 — Taló Pamiés Raimondo, Sacerdote.
- 202 — Tapies Riu Antonio, Sacerdote.
- 203 — Tartera Baró Giuseppe, Sacerdote.
- 204 — Terré Beltrán Raimondo, Sacerdote.
- 205 — Terreiro Luigi, Religioso.
- 206 — Toledo Abril Giuseppe, Sacerdote.
- 207 — Torner Cortadellas Giuseppe, Sacerdote.
- 208 — Torre Cairol Giuseppe, Sacerdote.
- 209 — Torrents Font Francesco, Sacerdote.
- 210 — Tortosa Nicolás Didaco, Sacerdote.
- 211 — Tous Farell, Religioso.
- 212 — Tous Farell Giovanni, Sacerdote.
- 213 — Tusquets Terrats Giovanni, Sacerdote.
- 214 — Urrea Navarro Michele, Sacerdote.
- 215 — Valls Enguidanos Michele, Sacerdote.
- 216 — Vergés Aulinas Mansueto, Sacerdote.
- 217 — Vergés Aulinas Pietro, Sacerdote.
- 218 — Vidal Tur Gonzalo, Sacerdote.
- 219 — Viladás Folguera Pietro, Sacerdote.
- 220 — Viladomat Ballús Giacomo, Sacerdote.
- 221 — Vilaplana Antonio, Sacerdote.
- 222 — Vilatimó Galí Antonio, Sacerdote.

- 223 — Vilatimó Galí Paolo, Sacerdote.
 224 — Villar Sanpedro Giuseppe, Sacerdote.
 225 — Villegas Clemente, Sacerdote.
 226 — Viñas Mariano, Sacerdote.

Riassunto: Vescovi 4, Sacerdoti secolari 202, Sacerdoti religiosi scolopi 10, Seminaristi 8.
 Laici di Azione Cattolica 2. Totale 226

FICHAS PERSONALES DE LOS SACERDOTES¹²⁹

1. Rev.do Don LUIGI ALBRICH PLANAS, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco e Maestro Parrocchiale di Collsespina (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1, f. 7*).

Arrivo 2-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche. Confezione (13), due mutande bianche. Confezione (7), due maglie d'inverno (58), tre paja pedali di lana (16,50). Totale 501,90.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (561,90).

Vitto e alloggio "Cento Preti" 92 giornate x L. 9 = 828. Totale 1.389,90.

129. "Note particolari di ciascuno dei suddetti con indicazione delle loro generalità, arrivo, ospizio, partenza ed opere fatte dal Comitato per ognuno di loro. Agosto 1936- Luglio 1938" (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. Fasc. 1. N. 2*). Las facturas de cada uno de los gastos hechos para estos sacerdotes se conservan en un sobre con el título: "Conti del Comitato pel Soccorso dei Profughi spagnoli. 1936-1939" (*Ibid., fasc. 2*). Tiendas y empresas: "Comm. Alfredo Ciani. Stoffe speciali per ecclesiastici, istituti e comunità religiose (Via della Gatta, 11. Angolo Via del Plebiscito). "Angelucci & Bianchetti". Manifatture (Piazza SS. Apostoli, 61). "Industria Biancheria Affini di C. Visconti" (Lungotere degli Altoviti, 4). "Luigi Silvestrini. Premiato Cappellificio ecclesiastico (Corso Vittorio Emanuele, 225). "Elia di Cori". Tessuti, drapperie, calze (Via Baullari, 14). "Giovanni Pizzuti." Primario sarto per ecclesiastici. Cappelli, calze, colletti ed altri accessori per il clero (Via S. Pantaleo, 66). "Ditta Testa & C. di C. & E. Rossetti". Calze. Maglierie. Filati (Via S. Chiara, 10 a 13). "Editrice Marietti" (Piazza della Minerva, 70-73).

2. Rev.do Don FRANCESCO SAVERIO ALERT SOLÁ, di età 32 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Professore del Seminario (*Ibid.*, f. 8).

Arrivo 24-11-36. Ospizio: Domenicani spagnoli in Via Condotti. Partenza 5-12-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), gilet di lana d'inverno (58), due mutande di lana d'inverno (58) quattro paja pedali di lana (19). Totale 613,90.

3. Rev.do Don DOMENICO AMBRÓS DEJUÁN, di età 43 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Parroco di Estapiñán (*Ibid.* f. 9).

Arrivo: 4-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 26-10-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), greca (113,70), gilè e pantaloni di lana (74,10), due maglie di lana (47), due mutande di lana (47), gilet maglia di lana (29), due paja di pedali di lana (11), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 408,30.

Vitto e alloggio Cento Preti 23 giornate x L. 9 = 207. Totale 615,30.

4. Rev.do Don GIOVANNI ANGLARILL TARRUELLA, di età 49 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Torrefeta (*Ibid.* f. 10).

Arrivo: 12-12-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 26-12-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (51), tre mutande bianche lunghe (32,40), tre maglie di lana d'inverno (93), sei paja pedali di lana (28,50). Totale 591,80.

Vitto e alloggio "Cento Preti" 15 giornate x L. 9 = 135. Totale 726,80.

5. Rev.do Don PLACIDO ARMENGOL SERRA, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Valldoreix (*Ibid.*, f. 11).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: Partenza 15-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), tre mutande bianche corte (25,80), tre maglie (18), quattro paja calze (40). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 523,80.

Vitto e alloggio: 14-8-36 a 23-8-36 "Mascherone", 10 giornate x L. 10 = 100; "Pio Latino Americano". 23-8-36 a 15-11-36 gratis. Totale 623.

6. Rev.do Don ALFONSO ARMENGOL VIDAL, di età 42 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di Agramunt (*Ibid.*, f. 12).

Arrivo: 14-9-36. Ospizio: 14-9-36 a 26-10-36 "Cento Preti". 26-10-36 a 19-11-36 "Suore Ledokouske a Nettuno". 19-11-36 a 23-11-36 "Cento Preti". Partenza 23-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca (15), sei fazzoletti (6,75), due maglie (15), tre paja pedali (8,85), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50), Mutanda bianca (10,80). Totale 461,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (521,40).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 48 giornate x L. 9 = 432 (953,40).

7. Signore GIOACCHINO ARNAL ARANA, di età 22 anni, seminarista di Teologia della diocesi di Barcellona (*Ibid.*, f. 113).

Arrivo: 22-9-36. Ospizio: 22-9-36 a 10-10-36 "Cento Preti". 19-10-36 a 6-37 Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza: nel mese di giugno 1937 partì per la Spagna.

Consegnato: sottana, ex dono (0), riparazione sottana (10), greca (113,70), cappello ex dono (0), tre colletti ex dono (0), riparazioni scarpe (18,50), pantaloni (12), berretta (6,25), fascia (16), maglia (10), due paja pedali (10), pantaloni (25), pulizia e riparazione biancheria (78,70+35,60), fotografie passaporto (10), libri di testo (71,20), piccole spese diverse (28,10+4,65), viaggio ritorno in patria (54,10). Totale 503,80.

Vitto e alloggio: "Cento Preti", 27 giornate x L. 9 = 243 (746,80).

Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

8. Rev.do Don GENESIO ARNÁN BOLET, di età 43 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Cappellano dell'Ospedale di Tarrasa (*Ibid.*, f. 14).

Arrivo: 12-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 13-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due maglie (30), due mutande bianche lunghe (21,60), tre paja pedai (8,85), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 470,45.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (554,90).

Vitto e alloggio: "Cento preti" 124 giornate L. 9 = 1.116 (1.586,45).

9. Rev.do Don GIOVANNI ARNÁN BOLET, di età 56 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Parrocchia de "Los Angeles" (*Ibid.*, f. 15).

Arrivo: 12-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 15-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), tre mutande bianche corte (25,80), tre maglie (18), quattro paja calze (40). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 523,80.

Vitto e alloggio: 14-8-36 a 23-8-36 "Mascherone", 10 giornate x L. 10 = 100; "Pio Latino Americano". 23-8-36 a 15-11-36 gratis. Totale 623.

10. Rev.do Don LUIGI ARNAUS VILARGUNTER, di età 58 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Parroco-Arciprete di Ripoll (*Ibid.*, f. 16).

Arrivo: 21-9-36. Ospizio: "Cento Preti" 21/30-9-36; "Fate Bene Fratelli" a'Isola S. Bartolomeo 1/28-10-36; "Cento Preti" 29-10-36 a 7-1-37. Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7), gilet di lana d'inverno (34), maglia di ana d'inverno (29), mutande di lana d'inverno (29), due maglie (15), tre paja pedali (5,70). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 544,60.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (604,60)

Vitto e alloggio:"Cento Preti" 75 giornate x L. 9 = 675 (1.279,60).

Spese malattia 1/28-10-36, a carico dell'Opera Pia Spagnuola.

11. Rev.do P. ONORATO ATMETLLER, Sch.P. (*Ibid.*, f. 17).

Ospizio: San Pantaleo.

Consegnato: Breviario (48,60).

12. ENRICO AUGÉ AUGÉ, Presidente della Gioventù di Azione Cattolica della Diocesi di Urgel (*Ibid.*, f. 18).

Arrivo: 31-8-36. Ospizio: 31-8-36 a 14-10-36 "Cento Preti"; 15-10-36 - ... "Carissimi", in Via Aurelia, N° 202. Partenza ... (*sic*).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 45 giornate x L. 9 = 405

13. Rev.do Don GABRIELE AUGUET ROSET, di età 60 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Canonico Penitenziere (*Ibid.*, f. 19).

Arrivo: 4-8-36. Ospizio: "Cento Preti" 4-8-36 a 31-8-36, Pontificio Collegio Spagnuolo; 1-9-36 a 15-10-36, San Andrea della Valle; 16-10-36 a 14-1-37;¹³⁰ Collegio S. Gabriele, in Viale Parioli, 16.

Partenza 14-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75) Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 302.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

14. Rev.do Don FELICE AYTÉS MIR, di età 45 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di S. Cerní de Tremp (*Ibid.*, f. 20).

Arrivo: 17-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), greca (113,70), scarpe (50), mutande bianche lunghe (10,80), due maglie di lana d'inverno (54), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 305.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 67 giornate x L. 9 = 603 (968).

15. Rev.do Don GIUSEPPE AYTÉS MIR, di età 51 anni, sacerdote della diocesi di Urgell, Parroco di Arnós (*Ibid.*, f. 21).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre maglie di lana d'inverno (87), due paja pedali di lana (11). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 484,90.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (544,90).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 67 giornate x L. 9 = 603 (1.147,90).

16. Rev.do Don FEDERICO BABÍ PINÓS, di età 37 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Bescarán (*Ibid.*, f. 22).

130 Apunte de Blay para Tardini: "31 Agosto 1936. Rvdo. Auguet Gabriel. Il Generale dei Teatini desidera vada a S. Andrea della Valle per poter aiutare come professore dei giovani postulanti, etc." *Affirmative. DT*" (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. Fasc. 3, f. 4*).

Arrivo: 9-10-36. Ospizio: PP. Passionisti ai SS. Giovanni e Paolo. Partenza 4-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), greca (113,70), sei colletti (15), due maglie di lana d'inverno (54), due mutande di lana d'inverno (54), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 313,20.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (373,20).

Vitto e alloggio: SS. Giovanni e Paolo, 51 giornate x L. 9 = 459 (832,20).

17. Rev.do P. MICHELE BALAGUER, Sch.P. (*Ibid.*, 23).

Residenza: San Pantaleo

Consegnato: Breviario (48,60).

18. Rev.do P. GIUSEPPE BARBERÁ, Sch. P. (*Ibid.*, f. 24)

Residenza: San Pantaleo

Consegnato: Breviario (48,60).

19. Rev.do Don GIUSEPPE GIOVANNI BARCELÓ, di età 32 anni, sacerdote della diocesi d'Orihuela, Vice-Parroco della Misericordia (*Ibid.*, f. 25).

Arrivo: 9-9-36. Ospizio: Cento Preti". Partenza 1-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due mutande bianche (17,20), tre paja calze nere (33), legaccio (1). Totale 431,70.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 23 giornate x L. 9 = 207 (638,70).

20. Rev.do Don FEDERICO BARJAU MARTÍ, di età 50 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Clot (*Ibid.*, f. 26).

Arrivo: 11-8-36. Ospizio: 11-8-36 a 23-8-36, Collegio Apostolico Leoniano; 23-8-36 a ... (*sic*), Pontificio Collegio Pio Latino Americano. In questa data, 15-5-37, si trova ancora nel Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partì per l'America nell'estate di 1937.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), due camicie (30), sei fazzolletti (6,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 371,50.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (431,50).

Vitto e alloggio: Collegio Apostolico Leoniano, gratis; Pontificio Collegio Pio Latino Americano, gratis.

21. Rev.do Don EDUARDO BAROT DEULOFEU, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Santa Coloma di Gramanet (*Ibid.*, f. 27).

Arrivo: 4-8-36. Ospizio: 4-8-36 a 7-8-36 ... (*sic*); 8-8-36 a 27-8-36, "Mascherone"; 28-8-36 a 3-9-36 "Fate Bene Fratelli". Decesso 3-9-36 ai "Fate Bene Fratelli".

Consegnato: scarpe (50).

Vitto e alloggio: "Mascherone", 20 giornate x L. 10 = 200.

Spese malattia, sepoltura e funerali a carico dell'Opera Pia Spagnuola.

22. Rev.do Don GIUSEPPE BASCUÑANA LLÓPEZ, di età 32 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Professore del Seminario (*Ibid.*, f. 28).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 23-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camicie bianche (45), tre mutande bianche (25,80), tre maglie (27), tre paja pedali (8,85). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 516,65.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

23. Rev.do Don LUIGI BATLLE SALVAT, di età 45 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di San Juan de Valls (*Ibid.*, f. 29).

Arrivo: 1-12-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50). Totale 386,90.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 28 giornate x L. 9 = 252 (638,90).

24. Rev.do Don GIOVANNI BENAVENT CANALS, di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Professore del Seminario (*Ibid.*, f. 30).

Arrivo: 6-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30),

due mutande bianche lunghe (21,60), seis fazzoletti (6,50), due maglie (15), due paja pedali (5,90).

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (539,50).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 108 giornate x L. 9 = 972 (1.511,50).

25. Rev.do Don PELLEGRINO BENET SAUMELL, di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Gallifa (*Ibid.*, f. 31).

Arrivo: 7-10-36. Ospizio: 7-10-36 a 11-12-36, Pensione Romano Impero, via di Torre Argentina; 12-12-36 a 3-3-37, Suore Divin Salvatore, Viale Gianicolense. Partenza 3-3-37 per la Spagna.

Consegnato: sottana (114), greca (114), cappello (18), sei colletti (15), due maglie di lana d'inverno (54), due mutande di lana d'inverno (54). Totale 369.

26. Rev.do Don GIACOMO BENITO SEBASTIÁ, di età 23 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Cardedeu (*Ibid.*, f. 32).

Arrivo: 5-11-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 16-12-36 per San Remo. Dopo si trasferì a Bergamo.

Consegnato: Breviario (72), greca (113,70), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (15,95), due camicie bianche (34), due mutande bianche corte (17,20), due maglie (12), tre paja pedali (8,85). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 340,20.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 42 giornate x L. 9 = 378 (718,20).

27. Rev.do Don ANTONIO BERENGUER SALA, di età 62 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario, Priore della Cappella di San Jorge del Palacio de la Generalidad de Cataluña (*Ibid.*, f. 33).

Arrivo: 16-11-36. Ospizio: "San Carlo". Partenza 29-11-36 per Montreux.

Consegnato: Breviario, ex dono Mons. Dante (0).

28. Ecc.mo e Rev.mo Mons. FELICE BILBAO UGARRIZA, Vescovo di Tortosa (*Ibid.*, 34).

Arrivo: 4-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo.

In attesa di poter ritornare alla sua Diocesi, ancora occupata dai rossi, dimora frattanto nel Pontificio Collegio Spagnuolo.

Consegnato: Breviario (72).

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

N.. S.E. pochi giorni dopo il suo arrivo si traferì a Viterbo, presso le Suore Opsedaliere di Villa Rosa. Così ancora nel 31-7-38.

29. Rev.do Don GIOACCHINO BLANCH SALA, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Parroco di San Feliu de Pallarols (*Ibid.*, f. 35).

Arrivo: 11-1-37. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 24-2-37 per la Spagna.

Consegnato: sottana (121,75), greca (121,75), cappello (20), sei colletti (15).

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

30. Rev.do Don TOMMASO BLANCH SAURET,¹³¹ di età 37 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Fontrubí (*Ibid.*, f. 36).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: 14-8-36 a 17-7-37, Pontificio Collegio Spagnuolo; 18-7-37 a 11-11-37, Conte Galeotti Ottieridella Ciaja, Chiusi; 12-11-37 a 15-6-38, Chiesa Nazionale Spagnuola; 16-6-38 a 23-7-38, Ospizio Ecclesiastico Cento Preti, Roma; 24-7-38 a 38, Conte Galeotti Ottieri della Ciaja, Chiusi. Partenza ... (*sic*).

N.B. 1°. In attesa del suo ritorno in patria, ha lavorato nel frattempo nel Pontificio Collegio Spagnuolo quale segretario del Rev.do Don Carmelo Blay, Presidente del Comitato eretto dalla Santa Sede per soccorrere i sacerdoti e le religiose spagnuole profughe.

2°. Le spese di vitto ed alloggio del suddetto sacerdote presso la Chiesa

131. Este sacerdote fue recomendado al obispo Pildáin de Canarias por monseñor Montini, que le envió la siguiente carta: "Ciudad del Vaticano, 25 enero 1939. Excelentísimo y Reverendísimo Señor Mons. Antonio Pildáin, Obispo de Canarias. Las Palmas (Islas Canarias). Excelentísimo y Reverendísimo Señor: Con verdadero placer he sabido que Vuestra Excelencia Reverendísima, con grande bondad, ha recibido en su Diócesis al buen Don Tomás Blanch, que durante más de dos años, ha estado refugiado en esta Ciudad Eterna, desde que tuvo que salir de Barcelona, huyendo de tantos peligros. Como pudo ver personalmente Vuestra Excelencia, el citado sacerdote, durante su estancia en Roma, no solamente se ha ocupado de trabajar con todo interés y ayudar, especialmente en cuanto se refería a los prófugos españoles, sino que también en su modo de proceder ha correspondido al comportamiento de buen sacerdote. Por esto no dudo de que ahí podrá ocuparle Vuestra Excelencia, en cualquier ministerio para que trabaje en bien de las almas, mientras Dios quiera que pueda regresar a su Diócesis, donde ciertamente harán falta muchos y buenos sacerdotes, para la restauración de tanta ruina espiritual. Aprovecho la ocasión para manifestarle los sentimientos de mi sincera estima, mientras besando devotamente su anillo pastoral quedo de Vuestra Excelencia Reverendísima devotísimo..." (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 9, f. 7*, minuta mecanografiada).

Nazionale Spagnuola e presso l'Ospizio Ecclesiastico detto dei Cento Preti, hanno corso a carico dello stesso profugo.

Consegnato: Breviario (55), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camicie bianche (45), tre mutande bianche corte (25,80), tre maglie (18), tre paja di calze (30). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 511,80.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.
Conte Galeotti Ottieri della Ciaja, Chiusi, gratis.

31. Rev.do Don GIUSEPPE BOADA DIARS, di età 66 anni, sacerdote della archidiocesi di Tarragona, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 37).

Arrivo: 21-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60), sei paja pedali (17,70). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 454,30.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

32. Rev.do Don PIETRO BOIXADER VILA, di età 25 anni, sacerdote della diocesi di Solsona, Cappellano della Coloni Secolare di N. S. del Claustro di Solsona (*Ibid.*, f. 38).

Arrivo: 17-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 7-12-36 per la San Remo.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), mutande bianche corte (8,60), mutande bianche lunghe (10,80), due maglie di lana d'inverno (44), duepaja pedali di lana (11). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 520,30.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (580,30).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 46 giornate x L. 9 = 414 (994,30).

33. Rev.do Don GIOVANNI BONET BALTÁ, di età 30 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Horta (*Ibid.*, f. 39).

Arrivo: 4-8-36. Ospizio: 4-8-36 a 23-8-36 Chiesa Santa Bibiana;

23-8-36 a 11-1-37, Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partenza 11-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie (30), sei fazzoletti (8); quattro paja pedali (11,80). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 459,80.

Vitto e alloggio: Chiesa Santa Bibiana, gratis; Pontificio Collegio Pio Latino Americano, gratis.

34. Rev.do Don ALBERTO BONET MARRUGAT, di età 42 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiato della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 40).

Arrivo: 4-8-36. Ospizio: 4-8-36 a 23-8-36 Chiesa Santa Bibiana; 23-8-36 a 5-1-37, Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partenza 5-11-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camiciecolorate (54), tre mutande corte (25,80), sei fazzoletti (8), due maglie (50), quattro paja pedali (11,80). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 559,60.

Vitto e alloggio: Chiesa Santa Bibiana, gratis; Pontificio Collegio Pio Latino Americano, gratis.

35. Rev.do P. GIUSEPPE BONSONS, Sch. P. (*Ibid.*, f. 41).

Residenza: San Pantaleo.

Consegnato: Breviario (48,60).

36. Rev.do Don GIACINTO BOQUÉ SERRA, di età 29 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco di San Fruitós de Bages (*Ibid.*, f. 42).

Arrivo: 18-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 4-1-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60), gilet di lana d'inverno (34), due maglie di lana d'inverno (54), tre paja pedali di lana (16,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 572.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (632).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 73 giornate x L. 9 = 657 (1.289).

37. Rev.do Don FELICE BORRELL GRAU, di età 39 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Paradinas (*Ibid.*, f. 43).

Arrivo: 10-10-36. Ospizio: 10-10-36 a 21-12-36, “Francescani di Santi Quaranta”; 22-12-36 a 28-12-36, “Cento Preti”. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7), due maglie di lana d’inverno (54), tre paja pedali di lana (16,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 477,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (537,40).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 7 giornate x L. 9 = 63 (660,40).

“Francescani di Santi Quaranta”, missa pro mensa.

38. Rev.do Don GIUSEPPE MARIA BOSCH LÓPEZ, di età 65 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Chiesa Parrocchiale di San Félix de Sabadell (*Ibid.*, f. 44).

Arrivo: 30-9-36. Ospizio: un giorno a “Cento Preti”, due giorni al Masherone, quindici giorni a Fate Bene Fratelli all’Isola; altra quindicina fra diverse pensioni di Roma.

Partenza 1-11-36 per la Spagna.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 1 giornata x L. 9 = 9.

39. Rev.do Don GIUSEPPE BUNDÓ VIDAL, di età 60 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di San Antonio del Guinardó (*Ibid.*, f. 45).

Arrivo: 9-8-36. Ospizio: Fate Bene Fratelli. Partenza 26-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60), sei fazzoletti (6,75), due maglie (18), tre paja pedali (8,85). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 445,20.

Vitto e alloggio: Fate Bene Fratelli 163 giornate x L. 9 = 1.467 (1.912,20).

40. Rev.do Don SEBASTIANO CALAF OROMÍ, di età 24 anni, sacerdote della diocesi di Solsona, Vice-Parroco di San Lorenzo de Morunys (*Ibid.*, f. 46).

Arrivo: 30-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario, ex dono Mons. Magnanensi (0), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due paja pedali (3,80). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 318,70.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 29 giornate x L. 9 = 261 (579,70).

41. Rev.do Don FERDINANDO CANAL JORDANA, di età 30 anni, sacerdote della diocesi di urge, Parroco di Moró (*Ibid.*, f. 47).

Arrivo: 9-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche, confezione (7), due maglie d’inverno (47). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 453,90.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (513,90).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 75 giornate x L. 9 = 675 (1.188,90).

42. Rev.do Don ANTONIO CANALS MONTURIOL, di età 28 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Piera (*Ibid.*, f. 48).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 8-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (70), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (34), Pull Ower (19), due paja pedali di lana (9,50). Totale 442,90.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 64 giornate x L. 9 = 576 (1.018,90).

43. Rev.do Don GIUSEPPE CANUDAS VALLS, di età 30 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Ascritto alla Parrocchia di Santa Maria del Mar (*Ibid.*, f. 49).

Arrivo: 22-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 11-1-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (70), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche corte, confezione (6), due maglie (15), tre paja pedali (5,70). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 449,60.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 109 giornate x L. 9 = 981 (1.430,60).

44. Rev.do Don FRANCESCO CANUT ARNÁN, di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Valldoreix (*Ibid.*, f. 50).

Arrivo: 23-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), camicia bianca, confezione (6,50), mutanda bianca corta, confezione (3), maglia (7,50), tre paja pedali (5,70). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 354,60.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 36 giornate x L. 9 = 324 (678,60).

45. Rev.do Don RAIMONDO CANUT BENET di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco de La Seo (*Ibid.*, f. 51).

Arrivo: 31-8-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 15-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (70), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), mutande bianche corte (8,60), maglia (7,50), quattro paja calze (40). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 454,10.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 47 giornate x L. 9 = 423 (877,10).

46. Rev.do Don GIACOMO CAPELL FARRÉ di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Parroco di Finestras (*Ibid.*, f. 52).

Arrivo: 4-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 26-1-36 per la Spagna.

Consegnato: greca (113,70), sei colletti (15), scarpe (50), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche lunghe, confezione (3,50), gilet di ana d’inverno (47), due maglie di lana d’inverno (44), sei paja pedali di lana (27,5), Breviario (70), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 410,70.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (470,70).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 102 giornate x L. 9 = 918 (1.388,70).

47. Rev.do Don MARCELLINO CARRERAS IBÁÑEZ di età 53 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Professore del Seminario (*Ibid.*, f. 53).

Arrivo: 23-10-36. Ospizio: 23/24-10-36 “Cento Preti”; 24-10-36 a 23-12-36, “SS. Giovanni e Paolo”; “Pensione San Carlo”, 23-12-36.... (*sic*). Bel 31-7-38 si trova ancora a Roma nello sesso luogo.

Consegnato: Breviario (67), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), mutande bianche lunghe (10,80), magli felpata (9), due paja pedali (16). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 442,70.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 2 giornate x L. 9 = 18; "SS. Giovanni e Paolo" 54 giornate x L. 9 = 486 (1.006,70).

48. Rev.do Don RAIMONDO CASAJOANA CASAJOANA di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco della Sagrada Famiglia (*Ibid.*, f. 54).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: 14-8-36 a 23-8-36 "Mascherone": 24-8-36 a 8-12-36, Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due maglie (15), quattro paja di calze (48), sei fazzoletti (6,5). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 427,50.

Vitto e alloggio: "Mascherone", 10 giornate x L. 10 = 100 (527,50); "Pio Latino Americano", 127 giornate, gratis.

49. Rev.do Don GIUSEPPE CASALS, di età ... (sic), sacerdote ex Inst. OO. Diocesanorum, Rettore del Seminario Vescovile di Astorga.

Consegnato, Breviario (70), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), camicia bianca (30), tre paja calze (40). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 523,80.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

50. Rev.do Don GIACOMO CASAS CASAS di età 29 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di San Miguel del Puerto (*Ibid.*, f. 56).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: "Mascherone": 14-8-36 a 23-8-36, Pontificio Collegio Pio Latino Americano 24-8-36 a 28-12-36. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (70), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (45), tre mutande bianche corte (25,80), sei fazzoletti (6,50), due maglie (18), due paja pedali (5,90). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 484,20.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (544,20).

Vitto e alloggio: “Mascherone”, 10 giornate x L. 10 = 100 (644,20); “Pio Latino Americano”, gratis.

51. Rev.do Don INNOCENZO CASAS GIL di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Vice-Parroco di Sn Cayetano (*Ibid.*, f. 57).

Arrivo: 28-5-37. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 7-6-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (60,30), sottana (142,15), greca (142,15), cappello (22), sei colletti (15). Totale 381,60.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 11 giornate x L. 9 = 99 (480,60).

Ultime spese: Viaggio rimpatrio 120,32. Spese anteriori 480,60 . Totale spese 600,92.

52. Rev.do Don LORENZO CASTELLS PUJOL, di età 39 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Segretario del Comitato per la Scuola Cattolica (*Ibid.*, f. 58).

Arrivo: 7-10-36. Ospizio: 7-10-36 a 18-10-36 , “SS. Giovanni e Paolo”; 18-10-36 a 3-12-36, “Cento Preti”, 3-12-36 a 11-1-37, Orte; 11-1-37 a 21-1-37, “Cento Preti”; 21-1-37 a 6-2-37, Orte. Partenza 6-2-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (70), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25). Totale 405,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (465,40).

Vitto e alloggio: “Passionisti” e “Cento Preti” 64 giornate x L. 9 = 576 (1.041,40).

53. Rev.do Don GIOACCHINO CASTELLVÍ RIGOL, di età 27 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di San Felice di Sabadell (*Ibid.*, f. 59).

Arrivo: 17-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), due mutande bianche lunghe (21,60), due maglie di lana d’inverno (54), due paja pedali di lana (11). Totale 523,80.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 12 giornate x L. 9 = 108 (631).

54. Rev.do Don EMILIO CERVERA BRET, di età 41 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di San Pablo (*Ibid.*, f. 60).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: Collegio di San Alberto. Partenza 14-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), rasoio per la barba (18). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 353.

Vitto e alloggio: Collegio di San Alberto, gratis.

55. Rev.do Don LUIGI CLAVELL, di età 43 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Parroco di Pujol (*Ibid.*, f. 61).

Arrivo: 20-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche corte, confezione (3), maglia (15), tre paja pedali (5,70). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 575,20.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 110 giornate x L. 9 = 990 (1.365,20).

56. Rev.do Don GIUSEPPE CLAVERAS ROCA, di età 50 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Ascritto alla Parrocchia della Pietà (*Ibid.*, f. 62).

Arrivo: 1-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 26-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario, ex dono Mons. Magnanensi (0), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche, confezione (19,50), tre mutande bianche corte, confezione (9), gilet di lana d'inverno (29), due maglie di lana d'inverno (54), due paja pedali di lana (11). Totale 432,90.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 25 giornate x L. 9 = 225 (657,90).

57. Rev.do Don GIOVANNI CLERCH VIVÓ, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Hostafranchs (*Ibid.*, f. 63).

Arrivo: 10-8-36. Ospizio: "Mascherone". Partenza 18-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre maglie (18), quattro paja calze (11,80). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 414,50.

Vitto e alloggio: “Mascherone”, 70 giornate x L. 10 = 700 (1.114,80).

58. Rev.do Don GIUSEPPE CODINA CANALS, di età 37 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Professore del Seminario Diocesano (*Ibid.*, f. 64).

Arrivo: 9-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 23-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca (15), mutande bianche lunghe (10,80), sei fazzoletti (8), due maglie (15), due paja pedali di lana (11). Totale 460,30.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 76 giornate x L. 9 = 684 (1.144,30).

59. Rev.do Don GIUSEPPE MARIA CODINACH TERRADELLES, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco di La Seo di Manresa (*Ibid.*, f. 65).

Arrivo: 17-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), pantaloni (25), camicia bianca (17), due mutande bianche lunghe (21,60), due maglie di lana d’inverno (58), quattro paja calze (40). Totale 454.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60)(514).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 67 giornate x L. 9 = 603 (1.117).

60. Rev.do Don ISIDORO CODINA CREUS, di età 44 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Maestro Parrocchiale di Ripoll (*Ibid.*, f. 66).

Arrivo: 21-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche corte, confezione (6), gilet di lana d’inverno (34), due maglie (15), sei paja pedali di lana (33). Totale 508,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (568,40).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 101 giornate x L. 9 = 909 (1.477,40).

61. Rev.do Don FRANCESCO CODINA SERT, di età 73 anni, sacerdote

della diocesi di Barcellona, Cappellano delle Suore di Maria Immacolata (*Ibid.*, f. 67).

Arrivo: 23-8-36. Ospizio: Suore di Maria Immacolata, in Via Palestro, 25. Partenza 24-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), mantellino (48), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60),. Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 459,60.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (519,60).

62. Rev.do Don GIACOMO COLET FERRER, di età 43 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di La Granada (*Ibid.*, f. 68).

Arrivo: 22-11-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 13-1-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), due mutande di lana d'inverno (54), due maglie di lana d'inverno (54), tre paja pedali (8,85). Totale: 562,75.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 53 giornate x L. 9 = 477 (1.039,75).

63. Rev.do Don AMEDEO COLOM FREIXA, di età 38 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Canonico della Chiesa Cattedrale e Segretario-Cancelliere del Vescovado di Lérida (*Ibid.*, f. 69).

Arrivo: 13-10-36. Ospizio: 13-10-36 a 10-11-36 "Cento Preti"; 11-11-36 -... Torre del Greco-Napoli. In questa data, 15-5-37, si trova ancora a Torre del Greco. Nell'ottobre 1937 ritornò in Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), sei fazzoletti (15), due maglie di lana d'inverno (58), tre paja di calze di lana (6,70). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 424,60.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 29 giornate x L. 9 = 261 (685,60).

64. Rev.do Don GIUSEPPE COMA CONILL, di età 24 anni, suddiacono della diocesi di Vich (*Ibid.*, f. 70).

Arrivo: 10-10-36. Ospizio: 10/18-10-36 "Cento Preti"; 18-10-36 -... Pontificio Collegio Spagnuolo. In questa data, 15-5-37, dimora ancora come studente, nel Pontificio Collegio Spagnuolo. Nel luglio 1937 partì per la Spagna.

Consegnato: Breviario (45), sottana (113,70), greca (113,70), cappello ex dono (0), sei colletti (15), scarpe (50), ombrello (15), berretta (6,25), fascia (16), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche corte, confezione (6), pulizia e riparazione biancheria (79), due maglie d'inverno (58), tre paja pedali di lana (16,50). Ordo Divini Officii recitandi (3,20). Totale 550,35.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 9 giornate x L. 9 = 81 (631,35).

Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

Ultime spese: pulizia e riparazione biancheria (65,85); spese diverse per medicine (117,70), Spese Sacra Ordinazione (127,85), viaggio per ritornare in patria 267,60. Ultime spese 579. Spese anteriori 631,35. Totale spese 1.210,35.

65. Rev.do Don GIUSEPPE COMA, di età ...(*sic*) anni, sacerdote di Corpus Christi. (*Ibid.*, f. 71).

Arrivo: 3-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 11-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche lunghe, confezione (3,50), maglia di lana d'inverno (27), due paja pedali di lana (11). Totale 425,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (485,40).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 95 giornate x L. 9 = 855 (1.340,40).

66. Rev.do Don GIOVANNI COMAS TORRAS, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Garraf (*Ibid.*, f. 72).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: 14-8-36 a 25-8-36 "Mascherone"; 24-8-36 a 30-10-36, "San Filippo, nella Pinetta Sacchetti"; 31-10-36, "Cento preti". Partenza 11-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie (30), mutande corte (8,60), maglia (6). Totale 425,10.

Vitto e alloggio: "Mascherone", 10 giornate x L. 10 = 100; "Cento Preti", 73 giornate x L. 9 = 657 (1.182,10).

67. Rev.do Don GIOVANNI CORBELLA MONTSENY, di età 22 anni, diacono della diocesi di Tarragona (*Ibid.*, f. 73).

Arrivo: 11-9-36. Ospizio: 11-9-36 a 19-10-36, "Cento Preti"; 19-10-

36, Pontificio Collegio Spagnuolo. In questa data, 15-5-37, si trova ancora, quale studente, nel Pontificio Collegio Spagnuolo. Nel luglio 1937 partì per la Spagna.

Consegnato: Breviario (43,20), sottana (143,75), cappello ex dono (0), cappello riparazione (6), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (12), scarpe (42), scarpe riparazione (10), sottana ex dono (0), sottana riparazione (18), berretta (6,25), fascia (16), due camicie bianche(24), due mutande bianche corte (17,20), tre maglie (22,50), tre maglie (30), quattro paja pedali (20), tre paja pedali (8,85), sei fazzoletti (8), pulizia e riparazione biancheria (78,70), utensili per l'assetto personale (8,20), spese piccole diverse (31,20), farmacia (22,80), spese ordinazione Suddiacono e Diacono(46), libri di testo (73,10). Totale 766,25.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 39 giornate x L. 9 = 351 (1.117,25).

Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

Dopo la sua ordinazione sacerdotale rimane ancora nello stesso Collegio allo scopo di far la laurea in Sacra Teologia.

NB. Per quanto riguarda le ultime spese: scarpe (55), pantalone (17), calze (49), cintola (8), giarrettiere (3,50), pulizia e riparazione biancheria (263,75); medicinali (80,90), edico specialista, radiografia (130), vaggio Chiavari, luglio 1937 (Villeggiatura Collegio Spagnuolo) (90,45), libri 16,30, spese diverse per medicine (117,70), Spese Sacra Ordinazione (209,95). Ultime spese 878,85. Spese anteriori 1.117,25. Totale spese 1.996,10.

68. Rev.do Don PIETRO COT SURROCA, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di Ribas de Fresser (*Ibid.*, f. 74).

Arrivo: 7-9-36. Ospizio: 7-9-36 a 22-10-36 "Cento Preti"; 23-10-36 a 28-10-36, "SS. Giovanni e Paolo". Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (67), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie (30), due mutande corte (17,20), sei fazzoletti (6,75), maglia (6), tre paja pedali (8,85). Totale 469,30.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 46 giornate x L. 9 = 414; "SS. Giovanni e Paolo" 6 giornate x L. 9 = 54 (937,30).

69. Rev.do Don RAIMONDO CUNILL PUIG, di età 28 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di N.S. de la Merced (*Ibid.*, f. 75).

Arrivo: 1-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (113,70), greca (113,70), ca-

ppello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche corte, confezione (3), maglia (15), pedali (1,90). Totale 438,80.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 28 giornate x L. 9 = 252 (690,80).

70. Rev.do Don IPPOLITO DAGÉS MORET di età 37 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco di Ripoll (*Ibid.*, f. 76).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche corte (6), due maglie (17), tre paja pedali (5,70). Totale: 399,10.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (459,10).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 103 giornate x L. 9 = 927 (1.386,10).

71. Rev.do Don LUIGI DE DESPUJOL RICART, di età 42 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, 77).

Arrivo: 7-12-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnolo. Partenza 19-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72).

72. Ecc.mo e Rev.mo Mons. MICHELE DEI SANTI DÍAZ DE GÓMARA, Vescovo di Cartagena (*Ibid.*, f. 78).

Arrivo: 14-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnolo.

In attesa di poter ritornare alla sua diocesi, occupata ancora dai rossi, dimora in tanto nello stesso Pontificio Collegio Spagnolo. Nel giugno 1937 ritornò in Spagna.

Consegnato: Breviario (72), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 76,50.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (136,50).

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnolo, gratis.

73. Rev.do Don LISSARDO DÍAZ HERNÁNDEZ di età 42 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Ufficiale Maggiore della Nunziatura Apostolica (*Ibid.*, f. 79).

Arrivo: 24-4-37. Ospizio: "Cento Preti". In questa data, 15-7-37, si trova ancora a Cento Preti. Idem nel 31-7-38.¹³²

Consegnato: Diurno (12,50), Avancini (8,40), sottana (141,70), greca (141,7), cappello (22), sei colletti (15), scarpe (50). Totale: 416,30.

Vitto e alloggio: "Cento Preti", dal 24-4-37 al 30-6-37, 67 giornate x L. 9 = 603 (1.019). Da Luglio 1937 a Giugno 1938 = 3.285 (4.304).

74. Rev.do Don PRÓCULO DÍEZ RUIZ, di età 55 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Beneficiario della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 80).

Arrivo: 28-5-37. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 7-6-37 per España.

Consegnato: sottana (142,75), greca (142,75), cappello (22), sei colletti (15). Totale 322,50.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 11 giornate x L. 9 = 99 (421,50).

Ultime spese: viaggio rimpatrio 101,67. Spese anteriori 421,50. Totale spese 523,17.

75. Rev.do Don FERDINANDI DINI COLL, di età 59 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Cappellano delle Religiose Figlie di Santa Ana a Barcellona (*Ibid.*, f. 81).

Arrivo: 31-7-36. Ospizio: Domenicani Spagnuoli in Via dei Condotti. In questa data, 15-5-37, si trova ancora nei Domenicani Spagnuoli in Via dei Condotti. Idem nel 31-7-37.

Consegnato: Breviario (72), greca (112,75), scarpe (50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 239,25.

76. Rev.do Don PIETRO DONADA, sacerdote secolare profugo dalla Spagna, dimorante in Ventimiglia (*Ibid.*, f. 82).

Consegnato: Breviario (72).

77. Rev.do Don ROGELIO DUOCASTELLA ROSSELL, di età 22 anni, seminarista della diocesi di Barcellona, minorista (*Ibid.*, f. 83).

Arrivo: 1-10-36. Ospizio: 1-10-36 a 18-10-36, "Cento Preti"; 19-10-36... Pontificio Collegio Spagnuolo. In questa data, 15-5-37, si trova ancora nello stesso Pontificio Collegio Spagnuolo, qua e studente.

Consegnato: sottana (113,70), greca (113,70), cappello ex dono (0), cappello aggiustature (5), quattro colletti (10), scarpe (50), scarpe ripa-

132. Este fue el último sacerdote prófugo que regresó a España, que he dicho anteriormente.

razione (7,50), sotto riparazione (5), berretta (6,25), fascia (16), legaccio (3,50), camicia bianca (12), spazzola (3,50), libri di testo (55,80), pulizia e riparazione biancheria (78,80), tre maglie (36), tre paja pedali (14,70). Totale 527,95.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 18 giornate x L. 9 = 162 (689,95). Pontificio Collegio Spagnuolo giornate gratis.

Dopo la sua ordinazione sacerdotale e la fine dei suoi studi ecclesiastici è partito per la Spagna il giorno 12-7-38.

Ultime spese: Breviario (59), scarpe (55), pulizia e riparazione biancheria (338), medicine (7,90), libri (44,10), viaggio Ciavari, Luglio 1937, villeggiatura Collegio Spagnuolo 100,90, spese per la sacra ordinazione 231,45. Ultime spese 818,35. Spese anteriori 689,95. Spese totali 1.508,30

78. Rev.do Don CELSO DURÁN COLOM, di età 29 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Gósol (*Ibid.*, f. 84).

Arrivo: 7-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte (17,20), sei fazzoletti (8), due maglie (15), quattro paja pedali (11,80). Totale: 492,50.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 52 giornate x L. 9 = 468 (960,50).

79. Rev.do Don GIOVANNI DURÓ MOLES, di età 42 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Coll de Nargó (*Ibid.*, f. 85).

Arrivo, 23-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 29-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), greca (113,70), sei colletti (15), scarpe (50).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 37 giornate x L. 9 = 333 (588,70).

80. Rev.do Don PIETRO ESTEBAN DÍEZ, di età 59 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Parroco di Santa Bárbara (*Ibid.*, f. 86).

Arrivo, 28-5-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 7-6-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (48,60), sottana (142,15), greca (142,15), cappello (22), sei colletti (15). Totale 369,90.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 11 giornate x L. 9 = 99 (468,90).

81. Rev.do Don GIOVANNI FÁBREGAS ELOY, di età 34 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Beneficiario della Chiesa del Mercadal (*Ibid.*, f. 87).

Arrivo, 25-10-36. Ospizio: 25-10-36 a 14-11-36, Pensione particolare, Via Porta Castello, 25. 14-11-36 a 5-1-37, "Cento Preti". Partenza 5-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18). Totale 317,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (377,40).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 53 giornate x L. 9 = 477 (854,40).

82. Rev.do Don FRANCESCO FAURA ARÍS, di età 54 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Canonico Teologo della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 88).

Arrivo, 21-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50). Totale 380,50.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

83. Rev.do Don VINCENZO FERNÁNDEZ SEMOLLERA, di età 77 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Ascritto alla Parrocchia di San Pedro de las Puellas (*Ibid.*, f. 89).

Arrivo, 30-8-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 26-1-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana, ex dono D. Carmeli Blay (0), greca ex dono D. Carmeli Blay (0), cappello ex dono D. Carmeli Blay (0), sei colletti (15). Totale 87.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (147).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 144 giornate x L. 9 = 1.296 (1.443).

84. Rev.do Don GIOVANNI FERRANDO ROIG, di età 42 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Coll de Nargó (*Ibid.*, f. 90).

Arrivo, 10-8-36. Ospizio: "Mascherone". Nel 20 gennaio 1937 si trasferì in altro Istituto di Roma, dove le spese corrono a proprio conto. Studente di Archeologia. Nel giorno 19-7-38 partì da Napoli per la Spagna.

Consegnato: sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti

(15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca (15), mutande bianche corte (8,60), maglia (7,50), due paja pedali (5,90). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale: 375.

Vitto e alloggio: “Mascherone” 163 giornate x L. 10 = 1.630 (2.005).

85. Rev.do Don GIOVANNI FERRER ESQUÍ, di età 42 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Beneficiato di Manresa (*Ibid.*, f. 91).

Arrivo, 6-8-36. Ospizio: 6-8-36 a 7-8-36 “Cento Preti”. 7-8-36 a 5-10-36, Pontificio Istituto Orientale. Partenza 5-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte (17,20), due maglie (15), sei fazzoletti (8). Totale: 425,70.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” una giornata e mezza a L. 9 = 13,50 (439,20). Pontificio Istituto Orientale, gratis.

86. Rev.do Don EUSEBIO FERRER LAPORTA,¹³³ Scholarum Piarum (*Ibid.*, f. 92).

133. “Testimonio del P. Eusebio Ferrer, rector del Colegio de Escuelas Pías de Barbastro, del 31-8-1937, sobre el fusilamiento del obispo Florentino Asensio, ejecutado en dicha ciudad el 9 de agosto de 1936. El Excmo. Sr. D. Florentino Asensio llevaba de residencia en Barbastro medio año exactamente, y había tenido que retrasar su entrada en la Diócesis porque las circunstancias sociales y políticas no le eran propicias. Desde luego se encontró con el antiguo y enojoso pleito que le movía el Municipio sobre la propiedad del Seminario, que estaba pendiente de la resolución que diese la Dirección General de Propiedades. Habiendo ganado las elecciones de Febrero último el partido de las izquierdas, aquel pleito fue sentenciado a favor del Municipio, el cual, a pesar de haberse apelado al Tribunal de lo Contencioso, procedió sin más al derribo del edificio, con gran pena del Prelado. Con el fin de recolectar fondos para atender al paro obrero, el Municipio convocó a las fuerzas vivas de la población, entre las que el Sr. Obispo fue el primero en suscribirse por dos mil pesetas, rasgo de generosidad que fue comentado favorablemente por el Municipio. Por indicación del mismo Sr. Obispo accedió a que se derribase y levantase en mejores condiciones un muro del jardín del Palacio, con el gasto de más de tres mil pesetas, todo en beneficio de los obreros. El día 18 de julio estalló la revolución, y el 19 todavía el Sr. Obispo fue a celebrar en el Iglesia de las Hermanas de la Caridad, por ser aquel día la fiesta del Santo Fundador. El día 22 o el 23 el Comité de Enlace resolvió destinar para cárcel las dependencias de la planta baja del Palacio episcopal; y como se creyó inconveniente que el Sr. Obispo continuara en el Palacio en tales circunstancias, me lo entregaron a mí para que le diera hospitalidad, juntamente con sus familiares D. Marcelino de Abajo, Beneficiado de la Catedral de Valladolid, y el Minorista del Seminario, D. Manuel Laplana. En el Palacio quedaron solamente la hermana del Sr. Obispo, la sirvienta y el portero. El Sr. Obispo en nuestro Colegio hacía su vida ordinaria y tranquila, alternando con los Padres

Ospizio: San Pantaleo. Consegnato: Breviario (72).

Escolapios del mismo y con los Padres Benedictinos, que en número de 24 también me habían sido entregados en calidad de huéspedes. Vestía el traje talar y dijo misa, lo mismo que nosotros, hasta el día 26, en que un incidente sumamente desagradable vino a alterar nuestra tranquilidad y nuestro género de vida, empeorando notablemente la situación. La tarde de aquel día llegó de Barcelona una columna de unos mil quinientos hombres, la mayoría gente maleante reclutada en el barrio chino de aquella ciudad, con unas ochenta mujeres públicas. Fueron enviados a Barbastro con carta blanca para saquear y robar, incendiar iglesias y matar sacerdotes. Advirtiendo el grave peligro, escondí al Sr. Obispo en una trampa que existe en una de las tribunas de nuestra Iglesia. Me llamaron los directores del Comité, y uno de ellos –el Sr. Codina– amigo mío y compañero de infancia, me presentó al Jefe de aquella columna, a quien dijo: “Tengo el gusto de presentarle al dueño de esta Casa. Es un centro docente que lleva tres siglos: sus profesores están completamente identificados con el pueblo y el pueblo con ellos. Desde el primer día y en los momentos de confusión este Señor puso a disposición del Comité todo el Colegio con sus dependencias, viveres y el servicio individual de todas las personas: además se trata de un paisano mío y compañero de infancia” El Jefe me estrechó la mano, diciéndome: “Le doy a V. mi palabra de honor de que en esta Casa no ha de pasar nada...” A continuación el Sr. Codina me dijo: “Ruégole, P. Ferrer, que por esta noche cedan los colchones a los milicianos que capitanea este Señor”. Así lo hicimos, entregando unos treinta colchones, que ya no hemos visto más pues se los llevaron los milicianos. Debo hacer constar que el Sr. Obispo fue el primero en desprenderse del colchón, a pesar de oponerme tenazmente. Solo cedí cuando el Sr. Obispo me dijo: “Le ruego, P. Ferrer, que me conceda esta gracia...” Creyendo desaparecido el peligro, me apresuré a sacar del escondite al Sr. Obispo y a cuantos estaban con él. Ese día el Comité trabajó lo indecible para impedir que aquella columna no cometiese desmanes en la población, alegando que en Barbastro no se había hecho resistencia, y que la había ocupado sin disparar un tiro. Contentáronse con incendiar en la calle algunas imágenes que sacaron de las Iglesias. Esa columna dejó en la miseria los pueblos de la provincia de Huesca por donde pasó. A los pocos días fueron sorprendidos cinco individuos de la misma con un botín de más de un millón de pesetas, en valores, alhajas y dinero, que fueron fusilados por el Comité. Tal castigo complicó la situación, comprometiendo nuestra suerte. Uno de esos cinco fusilados era hijo de un portugués que se había desprendido de un gran capital para la compra de armamento, y en atención del padre vino una Comisión del Comité de Barcelona, la cual desenterrados los cadáveres para identificarlos, se llevó el del portugués con el botín y juntamente en calidad de detenidos, al Presidente del Comité de Barbastro, Sr. Forencio Salamero, y a mi amigo Sr. Codina. Se comenta mucho una frase de aquella Comisión de Barcelona, a saber: “Con que fusiláis a los nuestros y todavía tenéis al Obispo y otras personas de distinción?”. Desde ese momento el Comité de Barbastro ya no tuvo libertad y quedó completamente intervenido por el de Barcelona, pesando sobre él una terrible amenaza. Pasados algunos días, me llamaron tres miembros del Comité, y me dijeron: “P. Ferrer, tenemos que tomar declaración al Sr. Obispo...” Quedaron solos con él en la sala de visitas del internado del Colegio. Le preguntaron si en el Palacio se habían tenido reuniones políticas con los diputados Mencas y Vidal. Contestó el Sr. Obispo que en dos ocasiones había hablado con dichos señores en el Palacio, pero no sobre política, sino sobre el asunto del Seminario. Se traducía manifiestamente que los del Comité trataban de complicar el asunto. Hicieron un registro detenido en el Palacio. Se

87. Rev.do Don FERDINANDO FONT DOU, di età 45 anni, sacerdote della diocesi di Vich, dell'Oratorio di San Filippo Neri (*Ibid.*, f. 93).

Arrivo, 23-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 9-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca (17), mutande bianche lunghe (10,80), sei fazzoletti (6,50), due maglie d'invern (15), due paja pedali (5,90). Totale 462,60.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 48 giornate x L. 9 = 432 (894,60).

88. Rev.do Don LAMBERTO FONT GRATACÓS, della diocesi di Gerona, presbitero (*Ibid.*, f. 94).

Arrivo, 20-11-36. Ospizio: "Mascherone". Partenza 1-12-37.

Vitto e alloggio: Istituto Ecclesiastico aria Immacolata, in Via del Mascherone, 5, dal 20-11 sera al 30-11-1937 mattina (232).

89. Rev.do Don RAIMONDO FORS VIDAL, di età 45 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Monistro di Montserrat (*Ibid.*, f. 95).

incautaron de los fondos de reserva de la Diócesis, de los fonos del Cabildo y del Seminario, y de los particulares del Prelado; de muchos objetos de su uso personal, como del Báculo pastoral y de Pectorales de valor, exagerando la cantidad substraída, para excitar al populacho. Finalmente el día 8 de Agosto, a las 6 y ½ de la tarde, me llamaron de nuevo los del Comité y me dice: "P. Ferrer; venimos otra vez a tomar declaración al Sr. Obispo..." Respondí: pasen VV. a la sala, mientras voy a llamarle. No, replicaron, tiene que venir con nosotros. Fui con ellos a donde él estaba. Le di la absolución y un abrazo de despedida y marchó, así como estaba, con pantalón y chaleco a la cárcel que está junto al Colegio. Por la noche mandó quien me pidiese su chaqueta y dos mantas. A las tres de la madrugada fue sacado de la cárcel atado con otros varios. Algunos del Colegio lo reconocieron al atravesar la plaza y subir al camión. Como habían hecho con otros, fue fusilado en el Cementerio, y pudo oirse desde el Colegio la descarga y luego el tiro de gracia a cada uno de ellos. De suponer es que su cadáver fuese arrojado a la fosa común. En el Colegio habia celebrado la Santa Misa todos los días que fue posible. Después diariamente le administraba la Comunión el P. Prior de los Benedictinos del Monasterio de Pueyo, que con 24 Monjes estaba en nuestro Colegio. Los últimos días debieron faltar las Formas. Todos los objetos de su uso que tenía en la habitación de nuestro Colegio, quedan guardados en un armario del mismo. Quise traer a Roma el Pectoral sencillo que llevaba; pero el Comité de Barbastro, al registrar mis maletas, retiró el Pectoral, aunque oculto entre algunos papeles, mi Rosario y un libro incunable de tapas de pergamino, prometiendo guardarlo a mi disposición para el día de mañana. Por lo mismo, no he podido conservar en mi poder más que la cadena del Pectoral. Roma, 31 de Agosto de 1936. Eusebio Ferrer" (*Ibid.*, fasc. 4, ff. 9-13).

Arrivo, 30-8-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte (17,20), due maglie (21), sei fazzoletti (6,50), quattro paja pedali (11,80). Totale: 467.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 60 giornate x 9 = 540 (1.007).

90. Rev.do Don FRANCESCO FRADERA VALLÉS, di età 43 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Capellades (*Ibid.*, f. 96).

Arrivo, 21-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 13-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), Pull Ower a maglia, d’inverno (39), maglia (8,50), due maglie di lana d’inverno (54), due mutande di lana d’inverno (54), tre paja pedali (5,70), due mutande bianche corte (17,20), sei fazzoletti (6,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale: 351,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (411,40).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 109 giornate x L. 9 (981) (1.392,40).

91. Rev.do Don GACOMO FRANQUET SOLÁ, di età 59 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di N.S. de los Reyes (Pino) (*Ibid.*, f. 97).

Arrivo, 10-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. A cagione di malattia fu trasferito all’Ospedale dei Fate Bene Fratelli, nel giorno 17 april 1937 (Ordine di Segreteria di Stato). Si trova nello stesso luogo nel 31-1-36.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), colletto e pettino (5), scarpe (50), maglia March. d’inverno (23,50), maglia di lana d’inverno (22), due mutande di lana d’inverno (58), tre paja pedali (8,85). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale: 492,35.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (552,35).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 214 giornate x L. 9 = 1.926 (2.478,35).

92. Rev.do Don GIUSEPPE FULLÁ MUNDA, di età 50 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Parroco di Darnius (*Ibid.*, f. 98).

Arrivo, 6-11-36. Ospizio: 6-11-36 a 14-11-36 “Cento Preti”: 15-11-36 -Suore Mercedarie a Farnese. In questa data, 15-5-37, si trova ancora a Farnese. Nel giorno 25-4-38 partí per la Spagna.

Consegnato: scarpe (50), seis fazzoletti (6,50), tre maglie di lana d’inverno (93), tre mutande di lana d’inverno (93), tre paja pedali di lana (14,25). Totale 256,75.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 15 giornate x L. 9 = 135 (391,75).

93. Rev.do Don GIOVANNI FUSTÉ VILA, di età 51 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Parroco di Albelda de Litera (*Ibid.*, f. 99).

Arrivo, 4-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 26-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), greca (113,70), scarpe (50), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche lunghe, confezione (3,50), due mutande di lana d’inverno (54), due paja pedali (11). Totale: 315,70.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 23 giornate x L. 9 = 207 (522,70).

94. Rev.do Don RAIMONDO GARCÍA GARCÍA, di età 36 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Parroco di Villaverde (*Ibid.*, f. 100).

Arrivo, 28-5-37. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 7-6-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (48,60), sottana (142,15), greca (142,15), cappello (22), sei colletti (15). Totale: 369,90.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 11 giornate x L. 9 = 99 (468,90).

Ultime spese: viaggio rimpatrio 01,67. Spese anteriori 468,90. Totale spese 570,57.

95. Rev.do Don GIUSEPPE GILI DORIA, di età 28 anni, sacerdote della diocesi di Barcelona, Vice-Parroco di Masnou (*Ibid.*, f. 101).

Arrivo, 18-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 8-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), due mutande bianche corte (17,20), sei fazzoletti (6,50), due maglie di lana d’inverno (54), due paja pedali di lana (11). Totale 530,10.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 48 giornate x L. 83 = 747 (1.277,10).

96. Rev.do Don RAMIRO GIL RECIO, di età 31 anni, sacerdote della diocesi di Málaga, Parroco di Almáchar (*Ibid.*, f. 102).

Arrivo, 22-2-37. Ospizio: Fate Bene Fratelli all'Isola. Partenza 3-4-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (48,95).

Spese malattia, a carico dell'Opera Pia Spagnuola.

97. Rev.do Don GIUSEPPE GIRONA PASCUAL, di età 34 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Masarbonés (*Ibid.*, f. 103).

Arrivo, 23-9-36. Ospizio: 17-10-36 a 19-10-36, "Cento Preti"; 19-10-36 a 4-2-37, "SS. Giovanni e Paolo"; 4-2-37 a 4-3-37, "Cento Preti". Partenza 4-3-37 si trasferì a Lugano, per curarse la salute.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), due mutande bianche lunghe (21,60), Pull Ower (19), due maglie di lana d'inverno (47), due paja calze di lana (24), tre paja pedali di lana (16,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 574.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (634).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 101 giornate x L. 9 = 909; "SS. Pietro e Paolo" 32 giornate x L. 9 = 288 (1.197) (1.831).

Ultime spese: viaggio alla Svizzera, perché ammalato 100. Spese anteriori 1.831. Totale spese 1.931.

98. Rev.do Don RAIMUNDO GRÍFUL CANDÁLIGA, di età 38 anni, sacerdote della diocesi di Solsona, Parroco di Lluellas (*Ibid.*, f. 104).

Arrivo, 2-10-36. Ospizio: 2-10-36 a 7-1-37, "Cento Preti"; 7-1-37 a 19-4-37, "Vico Equense" a Napoli. Partenza 19-4-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario, ex dono Monsignor Magnanensi (0), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7), sei fazzoletti (6,50), due maglie d'inverno (44), mutande d'inverno felpate (7,50), tre paja pedali di lana (16,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale 434,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (494,40).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 92 giornate x L. 9 = 828 (1.322,40).

99. Rev.do Don FRANCESCO GUILLAMET BARNADA, di età 32 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Parroco di San Miguel de Cladells (*Ibid.*, f. 105).

Arrivo, 13-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 5-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (45), tre mutande bianche lunghe (25,80), sei fazzoletti (6,75), tre maglie (22,50), tre paja pedali (8,85), tre maglie di lana d’inverno (81), tre mutande di lana d’inverno (81). Totale 656,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (716,40).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 109 giornate x L. 9 = 981 (1.697,40).

100. Rev.do Don EUSEBIO GUILLEM GALLEGRO, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Jaca, professore dell’Istituto Civile (*Ibid.*, f. 106).

Arrivo, 19-11-36. Ospizio: 19-11-36 a 15-1-37, Suore di Sion, Via Garibaldi, 28; 15-1-37 a 23-2-37, Pensione Halier, Via Torino, 9. Partenza 23-2-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (20), sei colletti (15).

101. Ecc.mo e Rev.mo Mons. GIUSTINO GUITART, Vescovo di Urgel (*Ibid.*, f. 107).

Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

S.E. ha dimorato ordinariamente, tranne delle sue stanze a Roma, presso i PP. Gesuiti di San Remo, Italia.

102. Rev.do Don GIACOMO GUIXÁ PARERA, di età 55 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Esplugues (*Ibid.*, f. 108).

Arrivo, 30-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 26-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), cinque paja calze di lana (44,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale 434,50.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 150 giornate x L. 9 = 1.350 (1.784,50).

103. Rev.do Don FRANCESCO HERRERA GARCÍA, di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Professore del Seminario (*Ibid.*, f. 109).

Arrivo, 28-5-37. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 31-5-37 per Siracusa, ed indi per la Spagna.

Consegnato: Breviario (48,60), greca (142,75), cappello (22), sei colletti (15). Totale 227,75.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 4 giornate x L. 9 = 36 (263,75).

104. Rev.do Don GIUSEPPE HOMS GUIXÁ, di età 48 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Prat de Llobregat (*Ibid.*, f. 110).

Arrivo, 11-8-36. Ospizio: 11/23-8-36, Collegio Apostolico Leoniano; 23-8-36 a 11-10-36, Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partenza 11-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte (17,20), due maglie (18), due paja pedali (5,90). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4,50). Totale: 406,10.

Vitto e alloggio: Collegio Apostolico Leoniano, gratis: Pontificio Collegio Pio Latino Americano, gratis.

105. Rev.do Don GIOACCHINO IGLESIAS NAVARRI, di età 43 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di “Sant Jordi de Mollé” (*Ibid.*, f. 111).

Arrivo, 2-12-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), greca (115,95), sei fazzoletti (8), due maglie d’inveno (21), due paja pedali di lana (9,50).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 27 giornate x L. 9 = 243 (469,45).

106. Rev.do Don ROGELIO JAÉN GARCÍA, di età 424 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Vice-Parroco di Santa Teresa e Santa Isabella (*Ibid.*, f. 110).

Arrivo, 28-5-37. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 7-6-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (48,60), sottana (142,15), greca (142,15), pantalni (25), cappello (22), due camicie bianche (36), due paja pedali (10). Totale 425,90.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 11 giornate x L. 9 = 99 (524,90).

Ultime spese. Viaggio rimpatrio 101,67. Spese anteriori 524,90. Totale spese 626,57.

107. Rev.do Don SALVATORE JORDANA GENÉ, di età 38 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Parroco di Malpás (*Ibid.*, f. 113).

Arrivo, 9-10-36. Ospizio: “SS. Giovanni e Paolo”. Partenza 26-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche corte, confezione (3), maglia d’inverno (27), due paja pedali di lana (11). Totale 434,90.

Vitto e alloggio: “SS. Giovanni e Paolo” 18 giornate x L. 9 = 162 (596,90).

108. Rev.do Don GIACOMO JORDANA IGLESIAS, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di Poal (*Ibid.*, f. 114).

Arrivo, 9-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due paja pedali di lana (11). Totale 453,40.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (513,40).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 75 giornate x L. 9 = 675 (1.188,40).

109. Rev.do Don PIETRO JUANDÓ ARBOIX, di età 31 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Parroco di Vilasacra (*Ibid.*, f. 115).

Arrivo, 22-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 5-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), tre camicie bianche, confezione (19,50), tre mutande bianche lunghe, confezione (19,50), tre maglie (22,50), tre paja pedali (16,50), tre maglie di lana d’inverno (87), tre mutande di lana d’inverno (87), due paja pedali di lana (11). Totale 575,60.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (635,60).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 100 giornate x L. 9 = 900 (1.535,60).

110. Rev.do Don GIOACCHINO JUNCÁS VERDAGUER, di età ... (*sic*)

anni, sacerdote della diocesi di Vich, Cappellano-Maestro della Colonia Roig de Ripoll (*Ibid.*, f. 116).

Arrivo, 23-9-36. Ospizio: 6-8-36 a 7-8-36 “Cento Preti”; 7-8-36 a 11-10-36, Pontificio Istituto Orientale. Partenza 29-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), sei fazzoletti (8), tre camicie bianche (345), due mutande bianche corte (17,20), tre maglie (27), sei paja pedali (17,70). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale: 524,90.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 1 giornata e mezza x L. 9 = 13,50 (538,40).

Pontificio Istituto Orientale, gratis.

111. Rev.do Don EDUARDO JUNYENT, di età... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Vich, Conservatore del Museo Vescovile (*Ibid.*, f. 117).

Arrivo, 23-4-37. Ospizio: San Luigi dei Francesi. In questa data, 15-7-37, ancora si trova a Roma. Idem nel 31-7-38.

Consegnato: Breviario (61.6).

112. Rev.do Don MOSSÈ LAFUENTE, di età ... (*sic*), segretario t di S.E. Mos. Vescovo di Cartagena. (*Ibid.*, f. 118).

Arrivo, 14-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 14-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (115), greca (115), cappello (18), scarpe (48), biancheria (33). Totale 401.

113. Rev.do Don ANTONIO LÓPEZ LURUEÑA, di età 40 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Ufficiale della Nunziatura Apostolica (*Ibid.*, f. 119).

Arrivo, 24-4-37. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 17-6-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (48,95), sottana (141,70), greca (141,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50). Totale 419,35.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 54 giornate x L.486 (905,35).

Ultime spese: Viaggio rimpatrio 120,34. Spese anteriori 905,35. Totale spese 1.025,69.

114. Rev.do Don GIOACCHINO LLAURÓ FERRUSOLA, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Vice-Parroco di Arbucias (*Ibid.*, f. 120).

Arrivo, 21-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), scarpe (50), panatloni (25, due maglie (17)). Totale 169.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 38 giornate x L. 342 (511).

115. Rev.do Don PASQUALE LLÓPEZ POMARES,¹³⁴ di età 64 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Decano della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 121).

Arrivo, 14-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 23-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), cappello ex dono (0), cappello aggiustatura (5), sei colletti (15), due camicie (30), due mutande lunghe (21,60), due maglie (18), tre paja pedali (8,75). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale: 418,45.

116. Rev.do Don MARCELLINO LLORENS LOAN, di età 36 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di Agraunt (*Ibid.*, f. 122).

Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 23-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche,

134. Carta de Llópez al Papa Pío XI ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 9, f. 4*, original mecanografiado Roma, 2 octubre 1936. SANTISIMO PADRE Los sacerdotes prófugos españoles, paternalmente acogidos en Roma, humildemente postrados a los pies de Vuestra Santidad, con Vuestra Augusta venia, hacen llegar al Solio Pontificio la expresión sincera de su filial gratitud hacia Vuestra Sagrada Persona. Como hijos sumisos y devotos vuestros, Santísimo Padre, e hijos fieles y leales de su querida Madre Patria, la hidalga y católica España, profundamente devota del Papa, cuna de gloriosos mártires e ilustres santos, defensora decidida de los sagrados intereses y derechos de la Santa Madre la Iglesia e hija predilecta vuestra, hoy cruelmente flagelada por hijos espúreos suyos, descreídos e inhumanos enemigos de Dios y de su Patria, pero hermanos nuestros en Nuestro Padre Cristo Jesús, para consuelo vuestro, Santísimo Padre, ruegan por ellos para que formemos todos un solo redil gobernado por un solo Pastor, Cristo Jesús y su Vicario en la tierra. Pero con singular complacencia, ante la paternal solicitud con que el magnánimo corazón de Vuestra Santidad ha atendido y atiende a todas las necesidades espirituales, morales y materiales de vuestros humildes siervos, éstos de rodillas ante Vos, Augusto Vicario de Jesucristo Nuestro Señor, Os significan su más hondo y sentido agradecimiento, Os ofrecen el modesto concurso de sus pobrecitas oraciones, reiteran su más rendida y firme adhesión a la Santa Sede e imploran humildemente, Santísimo Padre, vuestra Bendición apostólica. En nombre de los sacerdotes prófugos Pascual Llópez, Deán de Barcelona, 30-9-36

confezione (13), due mutande bianche corte, confezione (6), maglia (7,50), tre paja pedali (7,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale: 444,60.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (504,60).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 49 giornate x L. 9 = 441 (945,60).

117. Rev.do Don AMEDEO LLOVERA BELLERA, di età 36anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Salardú (*Ibid.*, f. 123).

Arrivo, 14-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 23-11-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), sei fazzoletti (8), tre paja pedali (8,85). Totale: 352,35.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (412,35).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 65 giornate x L. 9 = 585 (997,35).

118. Rev.do Don GIUSEPPE LLOVERA TOMÁS, di età 62 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 124).

Arrivo, 10-8-36. Ospizio: Pensione S. Carlo. Partenza 31-8-36 per Milano.

119. Rev.do Don LUIGI MALARET MUNS, di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco di Hospitalet de Llobregat (Diocesi di Barcellona) (*Ibid.*, f. 125).

Arrivo, 17-10-36. Ospizio: 17-10-36 a 19-10-36, "Cento Preti"; 19-10-36 a 11-12-36, "SS. Giovanni e Paolo". Partenza 11-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), due mutande bianche corte (17,20), due maglie (15), mutande e maglia (7,50), Pull Ower (19), due paja pedali (5,90), due paja pedali di lana (11). Totale: 517.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (577).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" e "Passionisti" 51 giornate x L. 9 = 459 (1.036).

120. Rev.do Don GIOVANNI MARGALL SELLAS, di età 37 anni, sacerdote

della diocesi di Gerona, Professore del Seminario di “El Collell” (*Ibid.*, f. 126).

Arrivo, 22-9-36. Ospizio: 22-9-36 a 21-11-36, “Cento Preti”; 22-11-36 a 28-2-37, Siena: 1-3-37 a 6-3-37, “Cento Preti”, 7-3-37 - ... Siena. In questa data, 15-3-37, si trova ancora a Siena.

Consegnato: greca (115,95), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte, confezione (3), due maglie (30), due paja pedali (3,80), sei fazzoletti (8). Totale 272,95.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 67 giornate x L. 9 = 603 (875,9).

121. Rev.do Don GIOACCHINO MASDEXEXART CASTELLÓ, di età 44 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Parrocchia della Purissima Concezione (*Ibid.*, f. 127).

Arrivo, 4-8-36. Ospizio: 4-8-36 a 7-8-36 ... (*sic*); 8-8-36 a 21-10-36, “Mascherone”. Partenza 21-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale: 320.

Vitto e alloggio: “Mascherone” 75 giornate x L. 10 = 750 (1.070).

122. Rev.do Don GIOVANNI MATEU MASÓ, di età 31 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Parroco di Beuda (*Ibid.*, f. 128).

Arrivo, 18-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), due mutande bianche lunghe (21,60), due maglie d’inverno (58), due paja pedali di lana (11). Totale: 532.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (504,60).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 82 giornate x L. 9 = 738 (1.270).

123. Rev.do Don ERNESTO MATEU VIDAL, di età 30 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 129).

Arrivo, 27-1-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 1-2-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (120,50), greca (120,50), cappello (20), sei colletti (15), scarpe (50), camicia bianca (17), mutande bianche corte (8,60), due paja pedali (5,90). Totale: 429,50.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 4 giornate x L. 9 = 36 (465,50).

124. Rev.do Don TOMMASO MAYMÓ CASTELLS, di età 55 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Ascritto alla Parroquia di Santa María de Jesús de Gracia. (*Ibid.*, f. 130).

Arrivo, 30-8-37. Ospizio: 30-8-36 a 17-11-36 “Cento Preti”; 17-11-36 a 12-12-36, “Fate Bene Fratelli” all’Isola; 12-12-36 a 13-12-36, “Cento Preti”. Decesso, 13-12-36, ora prima antim. a “Cento Preti”.¹³⁵

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50). Totale: 380,50.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (440,50).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 75 giornate x L. 9 = 675 (1.115,50).

Sepe malattia, seppellimento e funerali a carico dell’Opera Pia Spagnuola.

125. Rev.do Don MICHELE MELENDRES RUÉ, di età 30 anni, sacerdote della diocesi di Tarragona, Vce-Parroco della Trinità (*Ibid.*, f. 131).

Arrivo, 3-9-36. Ospizio: 3-9-36 a 13-10-36, “Cento Preti”; 14-10-36 a 28-2-36, “Montecassino”; 1-3-37 a 4-3-37, “Cento Preti”; 4-3-37 - ... “Montecassino”. In questa data, 15-5-37 si trova ancora a Montecassino.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte (17,20), sei fazzoletti (9), due maglie (12), quattro paja calze nere (40). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale: 517,20.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 45 giornate x L. 9 = 405 (922,20).

126. Rev.do Don RAIMONDO MEYA DACHS, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Rius (*Ibid.*, f. 132).

Arrivo, 31-8-36. Ospizio: 31-8-36 a 19-10-36, “Cento Preti”; 20-10-36 a 6-1-37, “SS. Giovanni e Paolo”. Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello

135. Carta de Blay a Tardini, del 15-12-36. “è morto un’altro sacerdote profugo della Spagna. Il Rev. Don Tommaso Maymò Castells. Dopo un mese di permanenza nell’Ospedale dei Fate Bene Fratelli, lo stesso giorno che ha ritorno all’Ospizio Ecclesiastico dei Centi Preti improvvisamente è morto di attacco cardiaco. Oggi faremo il funerale nella chiesa di S. Carlo ai Catinari e dopo la cara salma sarà tumulata nel posto riservato agli spagnuoli nel Verano. Sempre dell’E.V.Rev.ma devotissimo servitore Sac. Carmelo Blay” (ASV, *Guerra Spagnola*, 2. Fasc. 4, N. 1, f. 6).

(18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60), sei fazzoletti (8), due maglie (21), due maglie di lana d'inverno (62). Totale: 531,90.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" e "Passionisti" 129 giornate x L. 9 = 1.161 (1.692,95).

127. Rev.do Don GIUSEPPE MIEDES VICENTE, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di ... (*sic*), Ascritto alla Chiesa Parrocchiale di Santa Maria di Gesù (Barcellona) (*Ibid.*, f. 133).

Arrivo, 23-9-36. Ospizio: 23-8-36 "Cento Preti"; 20-10-36 a 6-2-37 "SS. Giovanni e Paolo"; 6-2-37 a 31-3-37 "Cento Preti". Partenza 1-4-37 per ... (*sic*).

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), tre camicie bianche (45), tre mutande bianche corte (25,80), sei fazzoletti (8), tre maglie (31,50), tre pedali (8,85). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi. Vol. I (4.50). Totale: 454,15.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" e "Passionisti" 222 giornate x L. 9 = 1.998 (2.452,15).

128. Rev.do Don ANTONIO MIRET MASSÓ, di età 39 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Parrocchia di San Pietro di Ribas (*Ibid.*, f. 134).

Arrivo, 19-11-36. Ospizio: "San Andrea della Valle". Partenza 22-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca (17), mutande bianche lunghe (10,80), due maglie di lana d'inverno (62), tre paja pedali di lana (14,25) (515,95).

129. Rev.do Don SALVATORE MONER ROIG, di età 51 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Cappellano delle Religiose Concezioniste (*Ibid.*, f. 135).

Arrivo, 17-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana, ex dono (0), greca, ex dono (0), aggiustatura sottana e greca (25), cappello, ex dono (0), sei colletti (15), scarpe (50), mutande bianche corte (8,60), due maglie di lana d'inverno (58), tre paja pedali di lana (16,50). Totale 245,10.

Esercizi spirituali: Casa S. Cuore di Roma, 8/14-11-36 (60) (305,10).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 67 giornate x L. 9 = 603 (908,10).

130. Rev.do Don GIUSEPPE MORELL, di età ... (*sic*), sacerdote della diocesi di Vich, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.*, f. 136).

Arrivo, 21-8-36. Religiosi dei SS. Cuori, in Via del Curato, N. 12. Partenza 8-3-36 per Vichy. Poi ritornò in Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), pantaloni (25), camicia bianca (17), mutande bianche lunghe (10,80), due maglie (15), due maglie (15), sei paja pedali (17,70). Totale: 416.

131. Rev.do Don (*sic*) GIUSEPPE MUMBRÚ ALSINA, di età 20 anni, semi-naista della Diocesi di Barcellona, ancora non tonsurato (*Ibid.*, f. 137).

Arrivo, 11-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 15-0-36 per la Spagna.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 5 giornate x L. 9 = 45.

132. Signor IGNAZIO NADAL, giovane di Azione Cattolica della diocesi di Barcellona (*Ibid.*, f. 138).

Arrivo, 22-8-36. Ospizio: "Cento Preti". Nel 18-10-36 uscì da "Cento Preti".

Vito e alloggio: "Cento Preti", 49 giornate x L. 9 = 441.

133. Rev.do Don JULIO NÁJERA, di età ... (*sic*), anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco della Purissima di Villanueva y Geltrú (*Ibid.*, f. 139).

Arrivo, 11-8-36. Ospizio: "Collegio Apostolico Leoniano". Partenza 15-9-... (*sic*), 36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camicie bianche (45), due mutande bianche corte (117,20), sei fazzoletti (8), maglia (7,50), otto paja pedali (23,60). Totale: 506,80.

Vitto e alloggio: "Collegio Apostolico Leoniano", gratis.

134. Rev.do Don N.N.N., sacerdote profugo spagnolo, accolto da S.E.R. Mons. Vescovo della Diocesi di Nimes (Gard) (*Ibid.*, f. 140).

Consegnato: Breviario (72).

N.B. Questo Breviario fu consegnato direttamente dalla Segreteria di Stato di Sua Santità a Mons. Vicario Generale della Diocesi di Nimes (Gard), nel 1-9-36.

135. Rev.do Don N.N.N., sacerdote profugo spagnolo, accolto da S.E.R. Mons. Vescovo della Diocesi di Nimes (Gard) (*Ibid.*, f. 141).

Consegnato: Breviario (72).

N.B. Questo Breviario fu consegnato direttamente dalla Segreteria di Stato di Sua Santità a Mons. Vicario Generale della Diocesi di Nimes (Gard), nel 1-9-36.

136. Rev.do Don N.N.N., sacerdote profugo spagnolo, accolto da S.E.R. Mons. Vescovo della Diocesi di Nimes (Gard) (*Ibid.*, f. 142).

Consegnato: Breviario (72).

N.B. Questo Breviario fu consegnato direttamente dalla Segreteria di Stato di Sua Santità a Mons. Vicario Generale della Diocesi di Nimes (Gard), nel 1-9-36.

137. Rev.do Don N.N.N., sacerdote profugo spagnolo, accolto da S.E.R. Mons. Vescovo della Diocesi di Nimes (Gard) (*Ibid.*, f. 143).

Consegnato: Breviario (72).

N.B. Questo Breviario fu consegnato direttamente dalla Segreteria di Stato di Sua Santità a Mons. Vicario Generale della Diocesi di Nimes (Gard), nel 1-9-36.

138. Rev.do Don N.N.N., sacerdote profugo spagnolo, accolto da S.E.R. Mons. Vescovo della Diocesi di Nimes (Gard) (*Ibid.*, f. 144).

Consegnato: Breviario (72).

N.B. Questo Breviario fu consegnato direttamente dalla Segreteria di Stato di Sua Santità a Mons. Vicario Generale della Diocesi di Nimes (Gard), nel 1-9-36.

139. Rev.do Don GIUSEPPE NOGUERA CANDELÓ, di età 58 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Ascritto alla Parrocchia della Purissima (*Ibid.* 145).

Arrivo 11-8-36. Ospizio: Collegio Apostolico Leoniano. Partenza 28-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello

(18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due maglie (15), sei fazzoletti (8). Totale 458,50.

Vitto e alloggio: Collegio Apostolico Leoniano, gratis.

140. Rev.do Don SEBASTIANO NOGUERA PECANINS,¹³⁶ di età 32 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco della Milagrosa (*Ibid.* 146).

Arrivo 11-8-36. Ospizio: Collegio Apostolico Leoniano. Partenza 11-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie (30), maglia (7,50), tre paja pedali (8,85). Totale 451,85

Vitto e alloggio: Collegio Apostolico Leoniano, gratis.

141. Rev.do Don UGO OBERMAIER, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Professore dell'Università Civile (*Ibid.* 147).

Arrivo 11-11-36. Ospizio: Presso il Barone Alberto Blanc, in Via Po, N. 27. Partenza 8-3-33 per ... (*sic*).

142. Rev.do Don GIOACCHINO OLIVER CASACUBERTA, di età 24 anni, suddiacono della diocesi di Barcelona (*Ibid.*, f. 148).

Arrivo: 12-8-36. Ospizio: Pontificio Collego Spagnuolo. In questa data, 15-5-37, si trova ancora quale studente nello stesso Colegio Spagnuolo.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), cappello (18), cappello spese spedizione (5), berretta (6,25), fascia (16), pulizia e riparazione biancheria (122,20), Ordo Divini Officii recitandi (3,20), Libri di testo 37,60; Farmacia (53,20). Totale 446,20

Vitto e alloggio: Pontificio Collego Spagnuolo, gratis.

Dopo la sua ordinazione sacerdotale e la fine dei suoi studi ecclesiastici è partito per la Spagna il giorno 12-7-38.

Ultime spese: greca (140), scarpe (46), pulizia e riparazione biancheria (251,30), medicine e cure speciali perché malato (417,95), libri (30,70), viaggio Chiavari, Luglio 1937, villeggiatura Collegio Spagnuolo (177,95),

136. Apunte de Blay para Tardini: "31 agosto 1936. Revdo. Sebastián Noguera. Organista. S.E. Il Vescovo di Grosseto desidera averlo in diocesi come organista. 1. *Affirmative, se il Vescovo lo prendere con sé.* 2. *Il sacerdote è contento?* 3. *Non è più utile che rimanga a Roma?*" (ASV, Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. Fasc. 3, . 5).

spese Sacra Ordinazione (241). Ultime spese 1.304,90. Spese anteriori (446,20). Spese totali 1.751.10.

143. Rev.do Don GACOMO OLIVERAS BROSSA, di età 59 anni, sacerdote della diocesi di ... (*sic*), Parroco (assimilato) della Milagrosa (*Ibid.* 149).

Arrivo 23-8-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 15-9-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), seicolletti (15), Totale 330,50

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 24 giornate x L. 9 (216) (546,50).

144. Rev.do Don GIOVANNI ORRIOLS VAGÉS, di età 27 anni, sacerdote della diocesi di Solsona Vice-Parroco di Vilanova de Bellpuig (*Ibid.*, f. 150).

Arrivo 22-12-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-1-37 per la Spagna (*Ibid.* f. 150).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 38 giornate x L. 9 = 342.

145. Rev.do Don SALVATORE PAGÉS TUBERT, di età 34 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Missionario di Bañolas (*Ibid.*, f. 151).

Arrivo 13-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-10-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (77), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (45), tre mutande bianche corte (25,80), sei fazzoletti (8), tre maglie (22,50), tre paja pedali (8,85). Totale 495,65.

Vitto e alloggio "Cento Preti" 46 giornate x L. 9 = 414. Totale 909,65.

146. Rev.do Don ENRICO PALAU CORDOMÍ, di età 33 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Parroco di Fustañá (*Ibid.*, f. 152).

Arrivo: 2-12-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza: 28-12-36 per la Spagna.

Vitto e alloggio "Cento Preti" 27 giornate x L. 9 = 243.

147. Rev.do Padre SALVATORE PASCUAL, Sch. P. (*Ibid.*, f. 153).

Residenza: Marsella

Consegnato Breviario (48,60).

148. Rev.do Don ANTONIO PARRAMÓN DOLL, di età 32 anni, sacer-

dote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di Vilanova di Balaguer (*Ibid.*, f. 154).

Arrivo: 30-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza: 28-12-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche corte, confezione (3), maglia (7,50), tre paja pedali (5,70). Totale 405,10.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60(465,10).

Vitto e alloggio "Cento Preti" 84 giornate x L. 9 = 756. Totale 1.221,10.

149. Rev.do Don FELICE PEDROSA GARCÍA, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Arciprete di Buitrago (*Ibid.* f. 155).

Arrivo: 28-5-37. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 7-6-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (48,60), sottana (142,15), greca (142,15), cappello (22), sei colletti (15), scarpe (50), tre paja pedali (15). Totale 384,90.

Vitto e alloggio "Cento Preti" 11 giornate x L. 9 = 99. Totale 483,90.

Ultime spese: viaggio rimpatrio 101,67. Spese anteriori 483,90. Totale spese 585,57.

150. Ecc.mo e Rev.mo Mons.GIOVANNI PERELLÓ, Vescovo di Vich (*Ibid.* f. 156).

Arrivo: 21-8-36. Ospizio: Religiosi dei S. Cuori, in Via del Curato, N°. 12. Partenza 5-3-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), mantellino (60,65), cappello (1800, sei colletti (15), pantaoni (25). Totale 498,15.

151. Rev.do Don GIUSEPPE PIQUER PUIG, Segretario-Cancelliere della diocesi di Urgel, (*Ibid.* f. 157).

Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo.

Questo sacerdote ha dimorato ordinariamente, tranne delle sue stanze a Roma, quale Segretario accompagnante S.E.R.Mons. Vescovo di Urgel, presso i PP. Gesuiti di San Remo, Italia.

152. Rev.do Don MICHELE PLA ARMENGOL, di età 51 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Vallfogona di Balaguer (*Ibid. f. 158*).

Arrivo: 22-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 11-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camicie bianche, confezione (19,50), tre mutande bianche corte, confezione (9), tre maglie (22,50), tre paja pedali (5,70), due maglie d’inverno (62), due mutande d’inverno (62). Totale 588,10.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (648,10).

Vitto e alloggio “Cento Preti” 106 giornate x L. 9 = 954. Totale 1.602,10.

153. Rev.do Don FERREOLO PLANAS ALSINA, di età 31 anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Vice-Parroco di Figueras (*Ibid. 159*).

Arrivo 13-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 5-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (45), tre camicie bianche corte (25,80), tre paja polsini (7,50), scarpe (50), sei fazzoletti (8), tre maglie (27), tre paja pedali (8,85). Totale 502,65.

Vitto e alloggio “Cento Preti” 115 giornate x L. 9 = 1.035. Totale 1.537,65.

154. Rev.do Don ANTONIO PLANS URDÍ, di età 46 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Parroco di Las Llosas (*Ibid. 160*).

Arrivo 13-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 26-10-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (55), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), gilet di lana (29). Totale 344,40.

Vitto e alloggio “Cento Preti” 14 giornate x L. 9 = 126. Totale 470,40.

155. Rev.do Don MARIANNO PONS SANMARTÍN, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Seniu (*Ibid. 161*).

Arrivo 2-12-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 28-12-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), due maglie d’inverno (18), due mutande d’inverno (18), tre paja pedali di lana (9,50). Totale 117,50.

Vitto e alloggio “Cento Preti” 27 giornate x L. 9 = 243. Totale 360,50.

156. Rev.do Don CARLO PONT GRAU, di età 65 anni, sacerdote della diocesi di Gerona (*Ibid.* 162).

Arrivo 10-10-36. Ospizio: “Santi Quaranta”. Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,750), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7), due maglied’inverno (44), tre paja pedali di lana (16,50). Totale 462,90.

Vitto e alloggio “Santi Quaranta” Missa pro mensa.

157. Rev.do Don GIOVANNI PORTA SICART, di età 25 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Castellnou de Avellanos (*Ibid.* 163).

Arrivo 30-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 23-11-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), scarpe (50), cappello ex dono (0), sei colletti (15), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche corte, confezione (3), maglia (7,50), paio di pedali (1,90). Totale 383,30.

Vitto e alloggio “Cento Preti” 55 giornate x L. 9 = 495. Totale 878,30.

158. Rev.do Don GIUSEPPE PORTA SICART, di età 36 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Montescclaros (*Ibid.* 164).

Arrivo 30-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 23-11-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (55), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), camicia, confezione (6,50), mutande corte, confezione (3), maglia (7,50), paio di pedali (1,90). Totale 384,30.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (444,30).

Vitto e alloggio “Cento Preti” 49 giornate x L. 9 = 441. Totale 885,30.

159. Rev.do Padre PROFITÓS, Schoarum Piarum, profugo da (*sic*). (*Ibid.*, f. 165).

Consegnato Breviario (72).

160. Rev.do Don RAIMONDO PUIG COSTA, di età 29 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Molins de Rey (*Ibid. 166*).

Arrivo 14-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-10-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (55), sottana (112,75), greca (112,75), cappello ex dono (0), pantaloni (25). Totale 384,30.

Vitto e alloggio "Cento Preti" 45 giornate x L. 9 = 405. Totale 710,50.

161. Rev.do Don RAIMONDO PUIG MIRET, di età 57 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Parrocchia de Las Puellas (*Ibid. 167*).

Arrivo 9-9-36. Ospizio: San Andrea della Valle. Partenza 22-12-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie (45), tre mutande corte (25,80), sei fazzoletti (8), tre aglie (27), tra paja pedali (8,85). Totale 423,15.

162. Rev.do Don PIETRO PUJOL AMORÓS, di età 54 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Cappellano della Colonia "Pericas, Boixeda y C^a" (*Ibid. 168*).

Arrivo 4-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), camicia, confezione (6,50), due mutande bianche lunghe, confezione (7), magliad'inverno (23,50), mutande d'inverno (23,50), tre paja pedali di lana (16,50). Totale 459,40.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (519,40).

Vitto e alloggio "Cento Preti" 90 giornate x L. 9 = 810. Totale 1.329,40.

163. Rev.do Don PIETRO PUJOL DUÑAC, di età 29 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Cappellano-Maestro del Pueblo Nuevo de Manresa (*Ibid. 169*).

Arrivo 12-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 15-1-37 per la Spagna.

Consegnato: sottana (113,70), sottana (115), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camicie bianche, confezione (19,50), due mutande bianche lunghe, confezione (7), tre maglie

d'inverno (81), paio di pedali (2,95), tre paja pedali di lana (16,50), gilet di lana (34). Totale 611,35.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (671,35).

Vitto e alloggio "Cento Preti" 90 giornate x L. 9 = 810. Totale 1.481,35.

164. Rev.do Don MICHELE PUJOL FORNS, di età 54 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Horta (*Ibid.* 170).

Arrivo 4-8-36. Ospizio: 4-8-36 a 23-8-36 Chiesa Santa Bibiana; 23-8-36 Pontificio Collegio Pio Latino Americano.

In questa data, 15-5-36 (*sic*, pero debe ser 37), ancora si trova nel Pontificio Colegio Pio Latino Americano. Nel settembre 1937 partì per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (45), tre mutande bianche lunghe (21,60), tre maglie (22,50), tre paia pedali (8,85), pantaloni (25), sei fazzoletti (8), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 515,95.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (575,95).

Vitto e alloggio: Chiesa Santa Bibiana; 20 giornate, gratis; Pontificio Collegio Pio Latino Americano dal 23-8-36, gratis.

165. Rev.do Don SEBASTIANO REGÍ VILA, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Gerona, dell'Opera degli Esrecizi Spirituals Parrocchiali (*Ibid.* 171).

Arrivo 11-8-36. Ospizio: 11-8-36 a 23-8-36 Collegio Apostolico Leoniano; 23-8-36 a 12-36 Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partenza 12-36 per la Spagna. la Svizzera.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie (30), due mutande lunghe (21,60), sei fazzoletti (8), due maglie (18), tre paia pedali (8,85), pantaloni (25), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 496,45.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (556,45).

Vitto e alloggio: Collegio Apostolico Leoniano; 13 giornate, gratis; Pontificio Collegio Pio Latino Americano dal 23-8-36, gratis.

166. Rev.do Don GIUSEPPE REUS VILA, di età 52anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Parroco di Llamás (*Ibid.* 172).

Arrivo 21-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 5-1-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche, confezione (19,50), tre mutande bianche lunghe, confezione (10,50), tre maglie (45), tre paja pedali (5,70), pantaloni (25), tre maglie di lana d’inverno(93), tre mutande di lana d’inverno (93), gilet di lana (50), due paja pedali di lana (11). Totale 489,70.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (549,70).

Vitto e alloggio: Cento Preti 101 giornate x L. 9 = 909. Totale 1.458,70.

167. Rev.do Don LUIGI RIERA CREIXANS, di età 52 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Barcellona, Ascritto alla Parrocchia della Pietà (*Ibid.* 173).

Arrivo 28-9-36. Ospizio: “Cento Preti” 28-9-36 a 12-10-36; Pontificio Collegio Pio Latino Americano 12-10-36. In questa data, 15-5-27, ancora si trova nello stesso Collegio. Nel dicembre 1937 partì per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due maglie di lana d’inverno (62), due mutande di lana d’inverno (62) , due paja pedali di lana (9,50), due maglie (15), tre paja pedali (5.70), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 15 giornate, x L. 9 = 135. Totale 716,60.

Pontificio Collegio Pio Latino Americano dal 12-10-36, gratis.

168. Rev.do Don BENEDETTO RIERA PUJOL, di età 22 anni, diacono della diocesi di Gerona (*Ibid.* 174).

Arrivo 1-10-36. Ospizio: 1-10-36 a 19-10-36 “Cento Preti”; 19-10-36 Pontificio Collegio Pio Latino Americano.

In questa data, 15-5-37, ancora si trova nelPontificio Colegio Pio Latino Americano. Nel luglio 1937 divenne collegiale avente borsa di studio della propria diocesi.

Consegnato: Breviario (48,95), sottana (113,70), sottana riparazione (15), greca (113,70), cappello ex dono (0), quattro colletti (10), scarpe (42), scarpe riparazione (25,50), pantaloni (25), legaccio (3,50), berretta (6,25), fascia (16), Ordo Divini Officii recitandi (3,20), pulizia e riparazione biancheria (19-11-36 a 31-3-37) 78,40. Totale 501,20).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 18 giornate x L. 9 = 162 (663,20); Pontificio Collegio Spagnuolo, dal 19-10-36, gratis.

Ultime spese: pulizia e riparazione biancheria (aprile – giugno 1937) (62,50); piccole spese 15. Ultime spese 77,50; spese anteriori 663,20. Totale spese 740,70.

169. Rev.do Don PIETRO RIMBLAS, di età 56 anni, sacerdote ex-scolpio della provincia di Catalogna in Ispagna, non ammesso in nessuna diocesi (*Ibid.* 175).

Arrivo 16-8-36. Ospizio: “Fate Bene Fratelli” all’Isola di San Bartolomeo. Partenza: 26-1.37 per ... (sic).

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte (17,20), maglia(7,50), tre paja pedali (8,85), Totale 394,05.

Vitto e alloggio: “Fate Bene Fratelli” 163 giornate x L. 9 = 1.467 (1.861,05)

170. Rev.do Don GIUSEPPE RIUMBAU CARCASSÓ, di età 41 anni, sacerdote della diocesi di Vich, dell’Oratorio di San Filippo Neri (*Ibid.* 176).

Arrivo 4-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 9-12-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), camicia bianca, confezione (25), due mutande bianche lunghe, confezione (6,50), due maglie di lana d’inverno (58), tre paja pedali di lana (16,50), pantaloni (25). Totale 495,40.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (555,40).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 63 giornate x L. 9 = 667 (1.122,40)

171. Rev.do Padre BRUNO RODRÍGUEZ, Sch. P. (*Ibid.*, *f.* 177).

Residenza San Pantaleo.

Breviario (48,60).

172. GIUSEPPE M. ROIG GIRONELLA, di età 23 anni, seminarista della diocesi di Barcellona (*Ibid.* 178).

Arrivo 10-10-36. Ospizio: “Cento Preti” 10-10-36 a 17-10-36; 17-10-36 a 28-2-37, Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 28-2-37 per San Remo, ove cursa la Teologia nel Collegio dei PP. Gesuiti.

Consegnato: sottana (113,70), greca (113,70), cappello ex dono (0), colletto ex dono (0), pantaloni (25), sombrero (15), berretta (6,25), fascia (16), spazzola (3,50), libri di testo (71,20), piccole spese (23,95), pulizia e riparazione biancheria (24,80), tre paja pedali di lana (16,50). Totale 429,60.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 8 giornate x L. 9 = 72 (501). Pontificio Collegio Spagnuolo 127 giornate gratis.

173. Rev.do Don RAIMONDO ROQUER VILARASA, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Professore dell'Istituto Maragall (*Ibid.* 179).

Arrivo 10-8-36. Ospizio: 10/31-8-36 Domenicani Spagnuoli di Via Condotti; 31-8-36 a 5-11-36 Milano. Partenza 5-11-36 per la Spagna. la Spagna.

174. Rev.do Don GIOVANNI ROS RAFOLS, di età 64 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Santa Maria de Jesús de Gracia (*Ibid.* 180).

Arrivo 21-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 28-12-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60), due maglie (33), due paja pedali (5,90), pantaloni (25). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 450,50.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, 130 giornate, gratis.

175. Rev.do Don FRANCESCO ROS VENDRELL, di età 29 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Cappellano del Monastero di Santa Isabella (*Ibid.* 181).

Arrivo 21-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 14-10-36 per la Spagna. Milano, Università Sacro Cuore, ove prosegue studi di Filosofia.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), tre mutande bianche lunghe (21,60), due paja pedali (5,90), pantaloni (25), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50), sei fazzoletti (8). Totale 403,90.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, 55 giornate, gratis.

176. Rev.do Don MICHELE ROSELL GALÍ, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Ascritto ala Parrocchia della Purissima Concezione (*Ibid.* 182).

Arrivo 4-8-36. Ospizio: 4-8-36 a 1-9-36 Domenicani Spagnuoli in Via dei Condotti. 1-9-36 a 15-9-36 “Cento Preti”. Partenza: 15-9-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), due camicie bianche (30), pantaloni (25), due paja pedali (5,90). Totale 391,40.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 15 giornate x L. 9 = 135 (526,40).

177. Rev.do Don MELCHIORE ROVIRA CASADEMUNT, di età 40 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco di La Seo de Manresa (*Ibid.* 183).

Arrivo 17-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza: 7.1.37, per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), sottana (115), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (34), due mutande bianche lunghe (21,60), due maglie d’inverno (58), paio di pedali (2,95), due paja pedali di lana (11), pantaloni (25), gilet di lana (37). Totale 686,95.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (746,95).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 77 giornate x L. 9 = 693 (1.439,95).

178. Rev.do Don GIACOMO SABATÉ, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Tarragona, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.* 184).

Arrivo 4-8-36. Ospizio: 4-8-36 a 7-8-36 ... (*sic*); 8-8-36 a 11-1-37 “Mascherone”. Partenza 11-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), mutande bianche corte, confezioni (3), pantaloni (25), sei fazzoletti (8), due maglie di lana d’inverno (54), due utande di lana d’inverno (54), tre paja pedali (8,85). Totale 563,35.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (575,95).

Vitto e alloggio: “Mascherone” 156 giornate x L. 10 = 1.560 (2.123,35).

179. Rev.do Don RAIMONDO SALA PLANS, di età 62 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Pagatore de Clero (*Ibid.* 185).

Arrivo 23-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Pio Latino Americano.
Partenza 28-10-36 per la Spagna. la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie (45), due mutande corte (17,20), due maglie (18), tre paja pedali (8,85), pantaloni (25), sei fazzoletti (8). Totale 502,55.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Pio Latino Americano, gratis.

180. Rev.do Don PIETRO SALA TORT, di età 63 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Santa Maria del Bruch (*Ibid.* 186).

Arrivo 6-11-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 8-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (34), due mutande bianche lunghe (21,60), due paia pedali (9,50), pantaloni (12,95). Totale 450,45.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 64 giornate x L. 9 = 576 (1.036,45).

181. Rev.do Don GIOVANNI SALVADÓ MORA, di età 49 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Gou (*Ibid.* 187).

Arrivo 12-12-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 26-12-36 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (51), tre mutande bianche lunghe (32,40), tre maglie di lana d'inverno (81), sei paja pedai di lana (28,50). Totale 587,80

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 15 giorni x L. 9 = 135 (722,80).

182. Rev.do Don SALVATORE SAMARANCH PUIG, di età 60 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di N. S. del Pilar di Barcellona (*Ibid.* 188).

Arrivo 7-8-36. Ospizio: Ospizio Ecclesiastico di M. Imm. al Mascherone Partenza 15-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (116), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), due mutande bianche corte (17,20), due maglie (15), tre paja pedali (8,85), sei fazzoletti (8). Totale 487,80

Vitto e alloggio: "Mascherone" 160 giornate x L. 10 = 1.600 (2.087,80).

183. Rev.do Don GIUSEPPE SÁNCHEZ MORENO, di età 71 anni, sacerdote della diocesi di Granada, Cappellano di Religiose (*Ibid.* 189).

Arrivo 28-5-37. Ospizio: "Cento Preti" Partenza 7-6-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (60,30), sottana (142,15), mantellino (33,60), cappello (22), sei colletti (15), due aglie d'estate (24), de paja pedali (7,90). Totale 304,95.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 11 giornate x L. 9 = 99 (403,95).

Ultime spese: viaggio rimpatrio 101,65. Spese anteriori 403,95. Totale spese 505,60.

184. Rev.do Don FRANCESCO SANMIGUEL FLO, di età 30 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Parrocchia di Santa Maria del Mar (*Ibid.* 190).

Arrivo 22-9-36. Ospizio: "Cento Preti" dal 22-9-36 al 26-9-36; "Fate Bene Fratelli" all'Isola dal 26-9-36 al 30-9-36. Decesso 30-9-36 a "Fate Bene Fratelli" all'Isola.¹³⁷

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 5 giornate x L. 9 = 45.

Spese malattia, seppellimento e funerali, a carico dell'Opera Pia Spagnuola.

185. Rev.do Don OTTONE SANSÁ LÓPEZ, di età 54 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Canonico della Cattedrale (*Ibid.* 191).

Arrivo 29-8-36. Ospizio: Casa Generaizia degli Oblati di Maria Immacolata. Partenza nell'agosto 1937 per la Spagna

Consegnato: sottana, greca, cappello, colletto ex dono PP. Oblat. a Maria Immacolata. Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50).

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (64,50).

Vitto e alloggio: Casa Generaizia degli Oblati di Maria Immacolata, gratis.

186. Rev.do Don RAIMONDO SANTAELARIA PUJOL, di età 27 anni,

137. Apunte de Blay para Tardini: "30 settem. Il sacerdote spaanuolo Francisco Sanmiguel Flo è arrivato il 22-9-1936, della diocesi di Barcelona. Età 30 anni. Beneficiario della Parrocchia di S. Maria di Badalona. Il giorno 26-9-1936 fu una intervento chirurgica nell'Ospedaie dei Fatebenefratelli, de paritonei diffusa in seguito ad una apendice acuta, perforata. È morto il 30-9-36, alle ore 14" (*Ibid.*, f. 13).

sacerdote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di La Seo de Urgel (*Ibid.* 192).

Arrivo 9-9-36. Ospizio: “Cento Preti” dal 9-9-36 al 27-10-36; pensione privata in Monte Mario, dal 27-10-36 al 1-1-37; Chiesa Nazionale Spagnuola di Montserrat, dal 1-1-37. In questa data, 15-5-37, si trova ancora nella Chiesa Nazionale Spagnuola di N.S. di Montserrat, quale studente del Pont. Istituto Biblico. Nel luglio 1937 ritornò in Spagna.

Consegnato: Breviario (55), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), mutande bianche lunghe (10,80), sei fazzoletti (8), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 411,80.

Vitto e alloggio 49 giornate x L. 9 = 441 (852,80).

187. Rev.do Don GIOVANNI SARDÁ CANALS di età 38 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Nostra Signora de Gracia di Barcellona (*Ibid.* 193).

Arrivo 22-11-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 13-1-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (34), due maglie di lana d’inverno (62), due mutande di lana d’inverno (62), tre paja pedali di lana (14,25). Totale 384,15.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 53 giornate x L. 9 = 477 (1.061,15).

188. Rev.do Don JULIO SAURAT CANAL, di età 38 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Liñola (*Ibid.* 194).

Arrivo 30-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 23-11-36 per la Spagna. la Spagna

Consegnato: Breviario (55), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7), tre maglie (22,50), sei fazzoletti (8), maglia (7,50), paio pedali (1,90). Totale 402,80.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (462,80).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 49 giornate x L. 9 = 441 (903,80).

189. Rev.do Don GIUSEPPE SEGALÉS LAHOZ, di età 27 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di San Baudilio de Llobregat (*Ibid.* 195).

Arrivo 6-8-36. Ospizio: "Fate Bene Fratelli" all'Isola di San Bartolomeo. Partenza 15-9-36 per la Spagna. la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello ex dono (0), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (45), quattro tre paja pedali (11,80), sei fazzoletti (8). Totale 382,30.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" una giornata e mezza 13,50. "Fate Bene Fratelli" 39 giornate, gratis.

190. Rev.do Don GIOVANNI SENTÍS, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Tarragona, Beneficiario della Chiesa Cattedrale (*Ibid.* 196).

Arrivo 14-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 12-1-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60), due maglie (15), due paja pedali (5,90), sei fazzoletti (8). Totale 486.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo 152 giornate, gratis.

191. Rev.do Don PLACIDO SENTÍS, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Tarragona, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.* 197).

Arrivo 14-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo. Partenza 2-1-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (30), due mutande bianche lunghe (21,60), due maglie (12), due paja calze (20) pantaloni (25), sei fazzoletti (8). Totale 497,10.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo 152 giornate, gratis.

192. Rev.do Don IPPOLITO SERRA ARBOIX, di età 45 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Missionario secolare. Barcellona (*Ibid.* 198).

Arrivo 28-9-36. Ospizio: "Cento Preti" 28-9-36 a 12-19-36: Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partenza 10-1-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7), due maglie (15), tre paja pedali (5,70), due maglie di lana d'inverno (62), due mutande di lana d'inverno (62), due paja pedali di lana (9,50), gilet di lana (35). Totale 616,60.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 15 giornate x L. 9 = 135 (751,60).

Pontificio Collegio Pio Latino Americano, 91 giornate, gratis.

193. Rev.do Don GIOVANNI SERRAT FARRÉS, di età 38 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di San Baudilio di Llobregat (*Ibid.* 199).

Arrivo 6-8-36. Ospizio: "Fate Bene Fratelli" all'Isola di San Bartolomeo. Partenza 15-9-36 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello ex dono (0), sei fazzoletti (8). Totale 305,50.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" una giornata e mezza 13,50; "Fate Bene Fratelli" all'Isola di San Bartolomeo, 39 giornate, gratis.

194. Rev.do Don GIOVANNI SERRA VILARÓ, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Solsona, Beneficiario di ... (*sic*) (*Ibid.* 200).

Arrivo 15-8-36. Ospizio: 15-8-36 al 1-9-36 Domenicani Spagnuoli in Via dei Condotti; Pontificio Collegio Pio Latino Americano, dal 1-9-36. In questa data, 15-5-36, si trova ancora nel Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Idem nel 31-7-38.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due pantaloni (50), due camicie bianche (30), tre mutande bianche corte (25,80), sei fazzoletti (8), tre maglie di state (31,50), quattro paja di calze (48), due maglie di lana d'inverno (62), due mutande di lana d'inverno (62), tre paja peadli di lana (14,25), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 716,55.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (777,55).

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Pio Latino Americano dal 1-9-36, gratis.

195. Rev.do Don GIOVANNI SITJAR GUILLAMET, di età 47 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Cappellano delle Religiose Domenicane (*Ibid.* 201).

Arrivo 9-10-36. Ospizio: "SS. Giovanni e Paolo". Partenza 4-12-36 per la Spagna

Consegnato: Breviario (55), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), pantaloni (25), maglia d'inverno (27), maglie di lana d'inverno (31), mutande d'inverno (31), gilet di lana d'inverno (31), sei fazzoletti (8). Totale 506,40.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (566,40).

Vitto e alloggio: "Passionisti" 51 giornate x L. 9 = 459 (1.025,40).

196. Rev.do Don GIOVANNI SOLANAS CALAF, di età 69 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Parrocchia della Concezione¹³⁸ (*Ibid.* 202).

Arrivo 27-9-36. Ospizio: "Cento Preti" 27-9-36 a 7-10-36; "SS. Giovanni e Paolo" 7-10-36 a 12-1-37. Partenza 12-1-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), pantaloni (25), Pull Ower (30), sei fazzoletti (8). Totale 370,40.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (430,40).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" + "Passionisti" 103 giornate x L. 9 = 927 (1.357,40).

197. Rev.do Don RAIMONDO SOLDEVILA MIR, di età 50 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Bolvir (*Ibid.* 203).

Arrivo 12-12-36. Ospizio: "Cento Preti" Partenza 26-12-36 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), tre camicie bianche (51), tre mutande bianche lunghe (32,40), tre maglie di lana d'inverno (93), sei paja pedali di lana (28,50), sei fazzoletti (8). Totale 599,80

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 15 giornate x L. 9 = 135 (734,80).

198. Rev.do Don GIUSEPPE SOLDEVILLA NADAL, di età 29 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di Ribes de Fresser (*Ibid.* 204).

Arrivo 7-9-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 28-10-36 per la Spagna. la Spagna

Consegnato: Breviario (55), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), camicia bianca (15), mutande bianche corte (8,60), maglia (9), tre paja pedali (8,85), sei fazzoletti (8). Totale 437,95

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 52 giornate x L. 9 = 468 (905,95).

138. Apunte de Blay para Tardini: "20 ott.sac. Juan Solanas Calaf. Fra i sacerdoti profughi della Spagnasi trova il detto Juan Solanas Calaf, della diocesi di Barcellona, beneficiario della Parochia della Purissima Concezione, che è sospeso a divinis sin dall'anno 1920. In quest'affare è intervenuta la S.C. del Concilio. Ancora hic et nunc si trova in questa pietosa situazione canonica. Ora data la sua tarda età di anni 70 e le circostanze straordinarie del momento domandarebbe al Santo Padre di poter celebrare la Santa Messa per avere questa consolazione specialmente durante il soggiorno romano. È ospite di SS. Giovanni e Paolo al Celio". (*Ibid.*, f. 16).

199. Rev.do Don MARIANO SOLER Y MARCH, di età 60 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiato della Chiesa Parrocchiale di N.S. della Mercede (*Ibid.* 205).

Arrivo 25-5-37. Ospizio: Pontificio Collegio Pio Latino Americano. Partenza nel dicembre dell'anno 1937 per la Spagna

Consegnato: Breviario (60,30), sottana (142,15), greca (142,15), sei colletti (15), cappello (22). Totale 381,60.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Pio Latino Americano, gratis.

200. Rev.do Don GIACOMO SOLER MASSAGUÉ, di età 51 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiato di San Cucufate di Barcellona (*Ibid.* 206).

Arrivo 4-8-36. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo.

In attesa di poter ritornare alla sua diocesi, occupata ancora dai rossi, dimora frattanto nello stesso Pontificio Collegio Spagnuolo, in qualità di segretario particolare di Sua Eccellenza Mons. Vescovo di Tortosa.

Consegnato: Breviario (72), greca (112,75). Totale 184,75.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

N.B. Questo sacerdote, dopo pochi [giorni] del suo arrivo Roma, si trasferì presso le Suore Ospedaliere di Villa Rossa a Viterbo, dove ha una srella che è superora locale delle menzionate religiose. Così ancora nel 31-7-38.

201. Rev.do Don RAIMONDO TALÓ PAMIÉS, di età 61 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco e Beneficiato della Parrocchia di Nuestra Señora del Pilar (*Ibid.* 207).

Arrivo 7-8-36. Ospizio: "Mascherone" 7-8-36 a 26-9-36; "Fate Bene Fratelli" all'Isola 26-9-36 a 3-11-36. Decesso 3-11-36 a Fate Bene Fratelli" all'Isola.¹³⁹

Consegnato: Breviario (72), sottana (116), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camicie bianche (45), tre maglie (18), tre paja pedali (8,85). Totale 435,60,

139. Apunte de Blay para Tardini: "4 nov. Ieri sera è morto nell'Ospedale dei Fate Bene Fratelli il sacerdote profugo spagnuolo Rev. Ramon Taló, 61 anni, della Diocesi di Barcellona, Coadiutore Beneficiato della Parrocchia della Madonnadel Pilar. La morte è avvenuta dopo un mese circa di permanenza nell'Ospedale seguito ad un tumore nell'intestino. Non fu possibile l'intervenzione chirurgica. Il funerale sarà domani. Giovedì nella Chiesa dei Fate Bene Fratelli. La salma sarà tumulata nel sepolcro degli spagnoli al Verano" (*Ibid.*, f. 20).

Vitto e alloggio: "Mascherone" 51 giornate x L. 10 = 510 (945,60).
 Spese malattia, seppellimento e funerali a carico dell'Opera Pia Spagnuola.

202. Rev.do Don ANTONIO TAPIAS, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Urgel, P

Beneficiario-Organista di Pons (*Ibid.* 208).

Arrivo 29-8-36. Ospizio: Oblati di Maria Immacolata, in Via Vittorino da Feltre, n. 5. Partenza 15-9-36 per Vico Equense, Castello dei Geronimi-Napoli. Poi ritornò in Spagna

Consegnato: Breviario, sottana, greca, mantello, colletto, due camicie bianche, due mutande bianche, sei fazzoletti, cappello, pulizia e riparazione bancheria, tre paja pedali. Ex dono PP. Oblat.

Vitto e alloggio: PP. Oblati 18 giornate, gratis.

203. Rev.do Don GIUSEPPE TARTERA BARÓ, di età 54 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Vice-Parroco di Oliana (*Ibid.* 209).

Arrivo 23-9-36. Ospizio: "Cento Preti" Partenza 16-10-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), tre camicie bianche, confezione (19,50), tre mutande corte bianche, confezione (9), tre maglie (22,50), tre maglie (22,50), tre paja pedali (5,70). Totale 392,10.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 24 giornate x L. 9 = 216 (608,10).

204. Rev.do Don RAIMONDO TERRÉ BERTRÁN, di età 65 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona (*Ibid.* 210).

Arrivo 17-3-37. Ospizio: "Cento Preti" Partenza 1-4-37 per Ventimiglia.

Consegnato: Breviario (Ex dono D. Carmeli Blay), sottana (120), greca (120), cappello (22). Totale 262.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 15 giornate x L. 9 = 135 (397).

205. Rev.do Don LUIGI TERREIRO, Sch. P., (*Ibid.*, f. 211).

Residenza: San Pantaleo.

Consegnao: Breviario (48,60).

206. Rev.do Don GIUSEPPE TOLEDO ABRIL, di età 37 anni, sacerdote della diocesi di Jaén, appellano della S.A.D.E.L. (*Ibid.* 212).

Arrivo 30-5-37. Ospizio: “Cento Preti” Partenza 2-6-37 per la Spagna

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 4 giornate x L. 9 = 36,00.

207. Rev.do Don GIUSEPPE TORNER CORTADELLAS, di età 6 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Vice-Parroco di N.S. dell’Assunzione di BorjasBlancas de Urgel (*Ibid.* 213).

Arrivo 4-10-36. Ospizio: “Cento Preti” 4-10-36 a 23-12-36; “Pensione ...” (*sic*)23-12-36 a 12-1-36. Partenza 12-1-36 per la Spagna. Valparaíso.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (7), cravattone di lana (12), gilet di lana (29), due maglie di lana (47), tre paja pedali (16,50). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 536,40.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (596,40).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 75 giornate x L. 9 = 675 (L. 1.271,40).

208. Rev.do Don GIUSEPPE TORRE CAIROL, di età 60 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Sorri (*Ibid.* 214).

Arrivo 13-10-36. Ospizio: “Carissimi” in Via Aureia. In questa data, 15-5-37, ancora si trova nel luogo suaccennato. Idem nel 31-7-37.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25). Totale 407,40.

209. Rev.do Don FRANCESCO TORRENTS FONT, di età 40 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Vice-Parroco di Santa Teresa del Bambin Gesù (*Ibid.* 215).

Arrivo 10-8-36. Ospizio: “Mascherone” Partenza 11-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50). Totale 380,50.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (440,50).

Vitto e alloggio: “Mascherone” 122 giornate x L. 10 = 1.220 (1.660,50)

210. Rev.do Don DIEGO TORTOSA NICOLÁS, di età 59 anni, sacerdote della diocesi di Madrid, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.* 216).

Arrivo 28-5-36. Ospizio: "Cento Preti" Partenza 17-6-37.

Consegnato: Breviario (48,60), sottana (142,15), greca (142,15), cappello (22), sei colletti (15), due camicie bianche (36), due mutande bianche lunghe (24), tre paja pedali (15), Totale 444,90.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 21 giornate x L. 9 = 189 (633,90).

Ultime spese: viaggio rimpatrio 120,34. Spese anteriori 633,90. Totale spese 754,24.

211. Rev.do Padre TOUS, Scholarm Piarum, profugo da Barcellona (*Ibid.* 217).

Ospizio: San Pantaleo.

Consegnato: Breviario (72).

212. Rev.do Don GIOVANI B. TOUS FARELL, di età 34 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Parroco di Santa Maria de Mediona (*Ibid.* 218).

Arrivo 15-10-36. Ospizio: Domenicani Spagnuoli, in Via dei Condotti. Partenza 28-12-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), scarpe (50), Pull Ower (39), panataloni (25). Totale 431,40.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (491,40).

213. Rev.do Don GIOVANNI TUSQUETS TERRATS, di età 35 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Professore del Seminario (*Ibid.* 219).

Arrivo 1-8-36. Domenicani Spagnuoli, in Via dei Condotti. Partenza 14-9-36 per la Spagna. la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche (50). Totale 410,50.

214. Rev.do Don MICHELE URREA NAVARRO, di età 31 anni, sacerdote della diocesi di Lérida, Parroco di San Esteban del Mall (*Ibid.* 220).

Arrivo 4-10-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 26-10-36 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (55), greca (113,70), sei colletti (15), camicia bianca, confezione (6,50), mutande bianche corte, confezione (3,50), maglia di lana d'inverno(22), maglia di lana d'inverno (23,50), due mutande di lana d'inverno (47), tre paja pedali di lana (16,50), scarpe(50), sei fazzoletti (8). Totale 360,70.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 23 giornate x . 9 = 207 (567,70).

215. Rev.do Don MICHELE VALLS ENGUIDANOS, di età 41 anni, sacerdote della diocesi di Valenza (Spagna), Beneficiario della Parrocchia di San Giovanni e San Vincenzo (*Ibid.* 221).

Arrivo 10-12-36. Ospizio: "Cento Preti". Partenza 8-3-37 per Vichy (Francia).

Consegnato: Breviario (72), sottana (115,95), greca (115,95), cappello (18), scarpe (50), pantaloni (25), sei fazzoletti (8), tre paja pedali (8,85). Totale 413,75.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 89 giornate x L. 9 = 801 (1.214,75).

216. Rev.do Don MANSUETO VERGÉS AULINAS, di età 26 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco di Santa Maria de l'Estany (*Ibid.* 222).

Arrivo 23-10-36. Ospizio: "Cento Preti" 23-10-36 a 28-10-36; "SS. Giovanni e Paolo" 28-10-36 a 6-1-37. Partenza 7-1-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), seicolletti (15), scarpe (50), camicia bianca (17), sei fazzoletti (8), due paia pedali (11). Totale 418,40.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (478,40).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" e "Passionisti" 70 giornate x L. 9 = 630 (1.108,40).

217. Rev.do Don PIETRO VERGÉS AULINAS, di età 31 anni, sacerdote della diocesi di Vich, Vice-Parroco di Campdevanol (*Ibid.* 223).

Arrivo 23-10-36. Ospizio: "Cento Preti" 23-10-36 a 28-10-36; "SS. Giovanni e Paolo" 28-10-36 a 6-1-37. Partenza 7-1-37 per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (113,70), greca (113,70), cappello (18), seicolletti (15), scarpe (50), camicia bianca (17), sei fazzoletti (8), due maglie di lana d'inverno (54), gilet di lana d'inverno (13,95), paio pedali di lana (5,50). Totale 480,85.

Vitto e alloggio: "Cento Preti" e "Passionisti" 76 giornate x L. 9 = 684 (1.164,85).

218. Rev.do Don GONZALO VIDAL TUR, di età 40 anni, sacerdote della diocesi di Orihuela, Cappellano delle Religiose di Gesù Maria (*Ibid.* 224).

Arrivo 2-9-36. Ospizio: "Cento Preti" 2-9-36 a 13-10-36; "Fraternità

Sacerdotale” 14-10-36 a 30-11-36. Partenza 30-11-36 per la Spagna. Napoli, e poi per la Spagna.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), sei fazzoletti (8), due mutande bianche lunghe(21,60). Totale 410,10.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 42 giornate x L. 9 = 378 (788,10).

219. Rev.do Don PIETRO VILADÁS FOLGUERA, di età 48 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Ribes de Fresser (*Ibid.* 225).

Arrivo 14-9-36. Ospizio: “Cento Preti” 14/20-9-36; Curia Generalizia degli Obati 20-9-36 a 20-11-36: Nettuno 2011-36 a 20-2-37. Partenza 20-2-37 per la Spagna

Consegnato: Breviario ex dono (0), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), pantaloni (25), sei fazzoletti (8), camicia bianca (15), mutande bianche lunghe (10,80), tre paia polsini (7,50), tre paia pedali (2,95). Totale 377,75.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (437,75).

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 7 giorni x L. 9 = 63 (500,75).

220. Rev.do Don GIACOMO VILADOMAT BALLÚS, di età 66 anni, sacerdote della diocesi di San Francesco di California, Parroco di Pleasanton (U.S.A.) (*Ibid.* 226).

Arrivo 12-9-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 23-9-36 per California.

Vitto e alloggio: “Cento Preti” 12 giornate x L. 9 = 108.

221. Rev.do Don ANTONIO VILAPLANA, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Gerona, Canonico della Chiesa Cattedrale (*Ibid.* 227).

Arrivo 1-4-37. Ospizio: Pontificio Collegio Spagnuolo.

Partenza 15-4-37 per l’Inghilterra. Negli ultimi mesi di 1937 ritornò a Roma, dimrando in una pensione in Via Montebello. Lavora con S.Em.R. il Sig. Card. Pizzado.

Vitto e alloggio: Pontificio Collegio Spagnuolo, gratis.

222. Rev.do Don ANTONIO VILATIMÓ GALÍ, di età 60 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Ascritto ala Parrocchia di Ribas de Fresser (*Ibid.* 228).

Arrivo 16-10-36. Ospizio: “Cento Preti”. Partenza 11-1-37 per la Spagna.

Consegnato: greca (113,70), sei colletti (15), due mutande bianche lunghe (21,60). Totale 150,30.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (210,30).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 82 giornate x L. 9 = 738 (948,30).

223. Rev.do Don PAOLO VILATIMÓ GALÍ, di età 63 anni, sacerdote della diocesi di Urgel, Parroco di Caralps (*Ibid.* 229).

Arrivo 16-10-36. Ospizio: "Cento Preti" Partenza 11-1-37 per Spagna

Consegnato: greca (113,70), sei colletti (15), due mutande bianche lunghe (21,60). Totale 150,30.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (210,30).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 82 giornate x L. 9 = 738 (948,30).

224. Rev.do Don GIUSEPPE VILLAR SAMPEDRO, di età ... (*sic*) anni, sacerdote della diocesi di Panamá (*Ibid.* 230).

Arrivo 16-8-36. Ospizio: "Fate Bene Fratelli" all'Isola 16-8-36 a 7-9-36; "Scala Santa" 7-9-36 a 15-10-36. Partenza 15-10-36 per Panamá.

Consegnato: Breviario (72), sottana (112,75), greca (112,75), cappello (18), tre paia pedali (8,85). Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 328,85.

225. Rev.do Don CLEMENTE VILLEGAS, di età 55 anni, sacerdote della diocesi di Vich. Vice-Rettore del Seminario Diocesano (*Ibid.* 231).

Arrivo 26-9-36. Ospizio: "Cento Preti" 26-9-36 12-10-36; Pontificio Collegio Pio Latino Americano 13-10-36... In questa data, 15—37, si trova ancora nello stesso Collegio. Idem nel 31-7-38.

Consegnato: Breviario (55), sottana (113,70), greca (112,75), cappello (18), sei colletti (15), scarpe (50), due camicie bianche, confezione (13), due mutande bianche lunghe, confezione (), tre maglie (22,50), sei fazzoletti (8), due maglie di lana d'invern (47), due paja pedali di lana (11), Manuale di Azione Cattolica, Mons. Civardi, Vol. I (4,50). Totale 455,90.

Esercizi spirituali Casa S. Cuore di Roma 8/14-11-36 - 60 (575,95).

Vitto e alloggio: "Cento Preti" 17 giornate x L. 9 = 153 (608,90).

226. Rev.do Don MARIANO VIÑAS DEORDAL, di età 69 anni, sacerdote della diocesi di Barcellona, Beneficiario della Chiesa Cattedrale (*Ibid.* 232).

Arrivo 25-6-36. Ospizio: Carissimi, Via Aurelia. In questa data, 31 luglio 1938, si trova ancora a Roma.

Consegnato: greca (142,15).

APÉNDICE DOCUMENTAL

CORRESPONDENCIA EPISTOLAR DE BLAY CON PACELLI,
TARDINI Y MONTINI

1. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le comunica que ha sido organizada en el Pontificio Colegio Español la ayuda para los sacerdotes españoles prófugos en Roma, según los deseos del Papa.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 3-5*, original mecanografiada.

Roma, 22 agosto 1936.¹⁴⁰
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segretaria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Come di parola ho avuto l'onore di far sapere all'E.V.Rv.ma, oramai l'aiuto ai sacerdoti spagnuoli che hanno dovuto lasciare la loro disgraziata patria, è organizzato d'accordo ai desideri espressi dal Santo Padre.

Finora i sacerdoti arrivati in questa Alma Città sono 52, distribuiti nei luoghi seguenti: Pont. Collegio Spagnuolo, Pont. Collegio Pio Latino Americano, Collegio Leoniano, Figli di Maria Immacolata al Mascherone, Fatebenefratelli all'Isola Tiverina, Domenicani Spagnuoli a via Condotti, Istituto Orientale, Carmelitani dell'Antica Osservanza, in via Sforza Pallavicini.

Tra i profughi si trova S.E.Mons. Felice Bilbao, Vescovo di Tortosa, presentemente presso le Suore Ospitaliere del S. Cuore a Viterbo; S.E.Mons. Giovanni Perellò, Vescovo di Vich col suo Segretario, che hanno preso alloggio nella casa dei Religiosi dei SS. Cuori, in Roma, via del Curato, giacché

140. Notas marginales autógrafas de Tardini: "23-8-36. Letto al S. Padre che si è compiaciuto dei sentimenti filiali dei sacerdoti spagnuoli. D.T." "Archivio. Fare una posizione e tenere a portata di mano".

S.E. appartiene a detta Congregazione; S.E.Mons. Michele Diaz, Vescovo di Cartagena, col suo Segretario, ospiti del Pontificio Collegio Spagnuolo in villeggiatura a Chiavari, e colà è stato trasferito un Sudacono del Seminario di Barcellona.

Di questi profughi uno si è recato a Milano ed un altro a Viena, Austria.

Per alloggiare altri sacerdoti, che certamente verranno, Mons. Guidetti, Camarlengo dell'Opera "Cento Preti" ha messo a disposizione del Comitato fino a cento posti nella sede della stessa Opera, in condizioni di favore.

Grazie al paterno interessamento del Santo Padre ed alla fraterna carità del Clero Romano, da qualche giorno si è incominciato a confezionare gli abiti ecclesiastici per tutti, in seguito a quanto fu deciso (*sic*) nell'adunanza della Pia Unione di S. Paolo del Clero Romano, che innanzi tutto fossero fatte le vesti per i medesimi. Speriamo che in breve tempo saranno vestiti da sacerdote. Si provvede (*sic*) anche a S.E.Mons. Vescovo di Vich, tutto il vestiario.

Si provvederà anche per gli indumenti necessari di biancheria, cappello, scarpe, etc. in maniera che della benevolenza del Santo Padre e per merito del Clero Romano protranno (*sic*) trovare un vero sollievo questi buoni sacerdoti spagnuoli, che sentono in questi momenti la grande consolazione di vedersi vicini al Padre Buono e non sanno come ringraziare il Signore di tanta carità.

Ieri sono stati loro consegnati i Breviari che la munificenza del Santo Padre ha fatto loro pervenire. Quest'atto di sovrana delicata bontà è stato di sommo conforto ai profughi che in mezzo alle loro pene, non potevano recitare l'Uffizio Divino. Ora mercé il felice delicato pensiero dell'Augusto Pontefice si sentono più sacerdoti, perché potranno adempiere questo soave e consolante obbligo della recita del Breviario.

Si è provveduto pure per gli abiti di 12 Religiose della Compagnia di Santa Teresa di Gesù, che sono arrivate in questa Città in pietosissime condizioni.

Nutrono tutti vivissimo desiderio di poter offrire personalmente a Sua Santità i loro più sentiti ringraziamenti per tanta bontà e manifestare una volta di più i sentimenti di profonda adesione alla Sua Augusta Persona e provare la grande consolazione dell'Apostolica Benedizione così necessaria in questi tristi momenti per la cara patria così probata e per loro stessi.

Coi sensi della mia sincera stima mi professo dell'E.V.Rev.ma aff.mo servitore

Sac. Carmelo Blay.

2. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le da nuevas noticias sobre la atención prestada a los sacerdotes españoles prófugos en Roma, a los que se le han entregado vestidos eclesiásticos y otras prendas personales.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 6*, original mecano-
nografiada.

Roma, 29 agosto 1936.¹⁴¹
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

In proseguimento alla mia 22 corrente mi pregio farLe noto che i sacerdoti spagnuoli rifugiati in Roma, sono stati tutti provveduti del cappello ecclesiastico, e secondo il bisogno di ciascuno dell'occorrente biancheria, e dei medesimi della scarpe.

Spero che verso la metà della settimana prossima tutti potranno (*sic*) indossare l'abito talare.

Si è incominciato a trasferire i sacerdoti a Cento Preti, ove mercé l'intervento di S.E.R. il Cardinale Vicario possono alloggiare in condizione di economia.

Si sta ora nella distribuzione dei caffè e dello zucchero, dono munifico del Santo Padre ai Sacerdoti, Religiosi e Religiose.

Così pure si distribuiscono i Breviari rimessici par quei Sacerdoti che non l'avevano ancora ricevuto.

Rinnovo a V.E. in nome di tutti i sacerdoti i sensi della più viva riconoscenza per essersi dignata (*sic*) giovedì scorso presiedere (*sic*) la loro adunata qui nel Collegio, e mi pregano di significare a V.E. voglia compiacersi di umiliare al Santo Padre i sentimenti della loro fervida filiale devozione ed ottenere un'altra volta dalla Sua Paterna Bontà l'Apostolica Benedizione.

141. Nota marginal autógrafa de Tardini: "Archivio. Fare una posizione di sacerdoti spagnoli profughi e conservare a portata di mano".

Mi creda sempre dell'E.V.Rv.ma devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

3. CARTA DE BLAY A PACELLI

Le envía una relación detallada de los sacerdotes, religiosos, religiosas y seglares españoles prófugos en Roma y de la ayuda que les está prestando el Comité establecido en el Pontificio Colegio Español, así como de los diversos lugares en los que han sido acogidos.

ASV, Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 13, original mecanografiada.

Roma, 5 septiembre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

E.mo e Rev.mo Signor Cardinale E. Pacelli
Segretario di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eminenza Reverendissima,

Ho l'onore di mettere nella mani dell'E.V.Rv.ma una sommaria notizia dei sacerdoti, religiosi, religiose ed altre persone profughe dalla Spagna che sono arrivate in quest'Alma Città di Roma, come pure tutto quello che il Comitato stabilito presso il Pontificio Collegio Spagnuolo ha fatto specialmente pei sacerdoti, religiosi e religiose secondo gli augusti desideri dei Santo Padre coll'aiuto dello stesso Sommo Pontefice e la carità del venerabile Clero Romano.

Bacciando (*sic*) devotamente la Sacra Porpora, implora la benedizione e mi professo dell'Eminenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

DOCUMENTO ADJUNTO

(ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 7-12*).

[1] *Religiosi arrivati profughi dall'Ispagna*

CLARETIANI nelle Comunità di Roma, Albano e Frascati (sic) 27.

SCOLOPI: Comunità di S. Pantaleo 5 e di Monte Mario 1. Totale 6

DOMENICANI presso il Collegio Angelico 4.

REDENTORISTI 1.

CAPPUCCINI 2.

BENEDITTINI DEL MONASTERO di MONTSERRAT arrivati al Collegio di S. Anselmo dell'Urbe 37.

CARMELITANI DELLA PRIMITIVA OSSERVANZA nel Collegio di S. Alberto, in via Sforza Pallavicini 3.

CARMELITANI SCALZI in Corso d'Italia 1

FRATELLI delle SCUOLE CRISTIANE 4

[2] *Suore profughe dall'Ispagna arrivate in quest'Alma Città*

ANCELLE del SACRO CUORE presso le case di Viale Parioli, Via Venti Settembre e Ciampino 66

SUORE di GESÙ-MARIA in Via Flaminia ed in via Nomentana, 22

SUORE OSPEDALIERE del SACRO CUORE di GESÙ. Comunità di Roma 8; Nettuno 20; Ascoli 10; Viterbo 66. Morta in Roma 1.

TERZIARIE DOMENICANE di VICH in V. del Mare, 59.

COMPAGNIA di SANTA TERESA di GESÙ nella propria Comunità in Via Fregene, 14.

Siccome queste Suore son arrivate prive di tutto il vestiario e la Comunità di Roma non poteva provvedere allo stesso, questo Comitato ha pensato a fare le spese per gli abiti.

CONCEZZIONISTE di BARCELLONA presso le Suore Missionarie Francescane di Maria 11.

CAPPUCCINE della DIVINA PASTORA primo g nelle Suore della Purezza in Via de' Parioli, e dopo nell'Istituto dell'Adorazione, si preparano per partire per la loro patria, cioè Nicaragua 3.

SUORE della PUREZZA in Via de' Parioli 1

Pure si tratta di una Comunità povera e si è provveduto all'abito di questa Suora.

ISTITUTO TERESIANO, Via S. Martino della Battaglia 1.

RELIGIOSE di SAN GIUSEPPE della MONTAÑA, Via Viale Vaticano 4.

SUORE della CONSOLAZIONE in Monte Sacro 1.

Tutte insieme:237.

[3] Notizia dei laici profughi dall'Is Spagna.

Presso le Suore del Servizio Domestico, Via Palestra, 25, vi sono 20 signore, 22 bambini, 15 uomini 57.

Queste persone contribuiscono alle spese colla piccola pensione di L. 20.

Tutti fanno il vito nel Convento; le signore ed i bambini sono ospiti del medesimo giorno

e notte; gli uomini la notte passano fuori nel Collegio dei Fratelli di S. Vincenzo di Paul, Via Palestro 26.

Inoltre il Comitato formato da persone della Colonia Spagnola presso l'Ambasciata al Palazzo Barberini si occupa di circa una cinquantina di persone distribuite nei seguenti luoghi:

Suore Adoratrici Spagnole degli Angeli Custodi

Missionarie Francescane di Maria

Fatebenefratelli

Pallottini

Accademia Spagnola al Gianicolo

Pensioni varie

Alcune di queste persone sono aiutate secondo i loro bisogni e le possibilità dalle raccolte.

[4] Vesti talari biancheria etc. per i sacerdoti spagnoli profughi

Sottane 58

Rasoio 58

Grecche 58

Cappelli 56

Colletti 336

Calzoni 24

Scarpe 34

Camicie 79

Maglie 74

Mutande 64

Pedali 83

Calze 29

Fazzoletti 93

I sacerdoti ospiti nei seguenti Istituti: Pontificio Collegio Spagnolo, Pontificio Collegio Pio Latino Americano, Collegio Leoniano, Collegio di Sant'Alberto, Oblati di Maria Immacolata Fatebenefratelli Religiosi dei SS. Cuori Istituto Orientale finora sono stati accolti gratuitamente, senza nessuna spesa da parte loro.

Quelli che sono nel Collegio dei Figli di Maria Immacolata al Masche-

rone, sei pure sono trattati gratuitamente. Gli altri devono pagare la pensione di lire 16.

Quelli che sono dai Domenicani in Via Condotti, pagano invece tutti la pensione de Lire 16. Ma però Padre Superiore ha detto loro che verseranno l'importo quando sarà loro possibile.

Ora si vuole man mano riaggrupparli in quanto sia possibile nell'Ospizio Ecclesiastico dei Cento Preti, dove potranno essere trattati ad un prezzo minimo ed in condizioni di favore.

[5] Sacerdoti secolari arrivati dall'Ispagna.

Tutti insieme: 67

Giovani d'Azione Cattolica: 2

Così distribuiti:

Pontificio Collegio Spagnolo 15; nello stesso Collegio 11, in villeggiatura 4, sacerdoti 11, laici 2.

Cento Preti 13.

P. L. Americano 10.

Mascherone 9.

Fatebenefratelli 5.

Collegio Leoniano 3.

Oblati di Maria Immacolata 2.

Religiosi dei SS. Cuori 2.

Istituto Orientale 2.

Domenicani in Via Condotti 3.

Figlie di Maria Immacolata 1.

Collegio S. Alberto 1.

Villa Rosa Viterbo 1.

Milano, Opera Cardinal Ferrari 1.

Insbruck 1.

Ex munifico dono SS Domini Nostri Pii, Papae XI

Sono distribuiti fra i sacerdoti secolari arrivati profughi dall'Ispagna 60 Breviari.

4. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁴²

Le informa sobre la llegada a Roma de varios centenares de religiosas y de las gestiones hechas para colocarlas en diversas comunidades; le comunica también que el Clero romano ayuda generosamente a los sacerdotes prófugos.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 12*, original autógrafa.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11
19 Settembre 1936

A S.E.Rv.ma Mons. Sostituto della Segreteria di Stato di S.S.
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima

Di nuovo mi credo in dovere di inviare all'E. V. Rev.ma una piccola notizia circa i nostri cari profughi spagnoli.

Come sa l'ultima domenica sono arrivate alcune centinaia di suore profughe della Spagna, senza preavviso. Subito fu stabilito che quelle Suore che avevano casa della loro Congregazione in Roma, alloggiassero presso le consorelle, perle altre ed anche per quelle che pur avendo casa della propria Congregazione in questa Città non potevano essere ricevute dalle loro consorelle, si provvide alla loro sistemazione presso diversi Istituti Religiosi femminili e debbo riconoscere che la carità delle religiose sovrabbondò al bisogno, giacché non si arrivò ad occupare tutti i posti offerti. Si è incominciata pure la distribuzione tra le medesime del munifico dono di zucchero e caffè che nuovamente si degnato il S. Padre di largire per i profughi.

Son sicuro sarà gradito per S. Santità di conoscere come il Clero Romano con fraterna carità verso i sacerdoti profughi ha assecondato il Suo Paterno interessamento per i medesimi, e così mi pregio comunicarLe che fino a questo momento il Clero Romano ha contribuito con Lire 13.823; altre persone, diverse residenti fuori Roma, le quali riservano i loro nomi, hanno versato per questo benefico scopo complessivamente Lire 1.261.

Con distinti ossequi mi professo dell'E.V.Rv.ma affimo. Servitore

Sac. Carmelo Blay.

142. Nota marginal manuscrita a lápiz: "Com. al S. Padre 20-IX-36".

5. CARTA DE BLAY A TARDINI ¹⁴³ [158000]

Recomienda la petición de las Misioneras de la Inmaculada, que tienen acogidas a 61 religiosa prófugas y solicitan ayuda del economato del Vaticano, porque tiene precios más reducidos.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 17*, original autógrafa.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

24 Settembre 1936.

ASua Eccellenza Rev.ma
Monsignor Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima,

Le Religiose Missionarie dell'Immacolata Concezione, in via dei Gracchi, 116, hanno nella propria casa 61 Religiose profughe della stessa Congregazione. Essendo un numero così grande domandano se sarebbe possibile ottenere che dell'annona della Città del Vaticano venissero rifornite dell'occurante (*sic*) a prezzo il più ridotto possibile.

Anche le Figlie della Carità in via Bresciani 32, hanno presso di loro 25 Suore Terz. Carmelitane profughe della Spagna. Pure desidererebbero (*sic*) essere fornite della stessa Annona della Città del Vaticano.

Mi permetto raccomandare queste buone Suore in queste circostanze così penose.

Mi creda sempre devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

143. Nota marginal autógrafa de Blay: "Suore dell'Aparizione, via Paolo III, 35. Anche le Suore Ancelle del Sacro Cuore, via Parioli, circa 60. Suore di Gesù Maria, via Flamina, circa 60."

6. CARTA DE BLAY A TARDINI

Pide una recomendación de la Secretaría de Estado para que la Compañía Italiana de Navegación haga un descuento a las religiosas que viajarán a Gibraltar y Argentina.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 14*, original autografa.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

28 Settembre 1936.

AS.E.Rv.ma
Mons. Sostituto della Segreteria di Stato
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima,

Si desidera una raccomandazione da parte della Segreteria di Stato, per il Comm. Vaccari della Compagnia Italiana di Navigazione per ottenere qualche riduzione nell'importo dei biglietti per alcune Suore spagnuole profughe della Spagna che devono recarsi sia in Gibilterra (*sic*) e in Argentina.¹⁴⁴

Sono le seguenti:

144. Carta de Tardini a Vaccari: "Segreteria di Stato di Sua Santità. Città del Vaticano, 28 Settembre 1936. Ill.mo Signor GR. Uff. Giovanni Vaccari, Soc. di Nav. Italiana. Con inserto. Mi permetto segnalare alla benevola attenzione della S.V. Ill.ma. il desiderio di alcuni gruppi di povere Suore profughe della Spagna, le quali devono recarsi parte a Gibilterra, parte in Argentina, come è indicato nell'unito appunto, e ridotte in assai misere condizioni finanziarie dalla sventura che ha colpito i loro paese e le loro istituzioni, vorrebbero ottenere qualche riduzione - la maggiore possibile - sui prezzi di biglietti di navigazione loro necessari. Il R. Ministero delle Comunicazioni si è mostrato molto ben disposto e generoso verso queste povere Religiose, accordando loro un fortissimo sconto sul prezzo del percorso su le Ferrovie dello Stato. So che con la S.V. ogni raccomandazione è superflua, tanta è la cortesia ch' Ella sempre dimostra verso questa Segreteria di Stato; e per ciò oso sperare che anche questa semplice segnalazione non sarà senza il suo valido e caritatevole interessamento. Con grato e profondo rispetto della S.V. Ill.ma (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 2, n. 1, f. 13*, minuta autografa de Montini)" (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 2, n. 1, f. 13*, minuta autografa de Montini).

Nel Conte di Savoia il giorno 1° Ott. 1936 fino a Gibilterra (*sic*), Suore Missionarie di Maria Immacolata 17.

Nell'Augustus il giorno 6 Ott. fino a Buenos Aires

Suore Missionarie di Maria Immacolata 14.

Suore della Sacra Famiglia 14.

Suore della Natività di Nostra Signora 5.

Suore Terz. Carmelitane 6.

Ringraziandola vivamente mi professo dell'E.V.Rv.ma devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

7. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le da nuevas noticias sobre la atención prestada a los nuevos sacerdotes y religiosas españoles prófugos llegados a Roma y le envía una breve nota sobre los gastos hechos y las ayudas recibidas.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 14 y 16*, original mecanografiada.

Roma, 30 septiembre 1936
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di S.S.
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Come dalla mia nota a V.E. Rv.ma in data 5 corr. i sacerdoti del Clero secolare profughi dalla Spagna arrivati fino a quel giorno erano 65; dalla suaccennata data fino a tutt'oggi 48; complessivamente 113.

Di questi, 9 sono ritornati in patria, 3 sono andati in diverse parti d'Italia, 1 negli Stati Uniti, essendo diocesano di California; in tutto 13. Rimangono 100.

Alla maggior parte si provvide di tutto il necessario per l'abbigliamento (sotana e greca, cappello, biancheria, scarpe, etc.) perché sprovvisti di tutto.

Presentemente si provvede agli ultimi arrivati, una trentina circa; speriamo avranno presto tutto il necessario.

Oltre ai sacerdoti il Comitato si occupa pure del gran numero di Suore rifugiate in Roma, alle quali si è procurato alloggio in diversi Istituti Religiosi femminili, come fu comunicato a V.E.Rv.ma nella mia nota 19 del mese in corso.

Ora queste Suore in gran parte preparano ritorno in Spagna, ed altre il viaggio per recarsi nell'America Spagnuola.

Per questi viaggi e per i singoli gruppi si è ottenuto dal Ministero delle Comunicazioni la riduzione del 70% sul prezzo del biglietto ferroviario.

Aggiungo uno specchietto delle spese incontrate fino a questo momento nell'opera dell'assistenza ai profughi, e degli introiti per sostenerle.

Spese: Sarto L. 5.300; stoffe e biancheria L. 17.605,05; scarpe L. 2.550; retta per le Suore L. 4.000; Tram Castelgandolfo L. 1.800. Totale: 31.255,05. *Introiti:* 43.217. Avanzano: 11.961,95 che non basteranno certamente per le spese in corso, alle quali si è fatto cenno.

Siccome sarà gradito al S. Padre mi compiaccio far noto a V.E. che continuano le Conferenze ai sacerdoti, con l'assistenza dei medesimi al completo, in modo speciale per quelle sull'Azione Cattolica, dallo stesso S.P. volute.

Con distinti ossequi mi professo dell'E.V.R. devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

8. APUNTE DE BLAY PARA TARDINI

Pide ayuda para adquirir los billetes ferroviarios de 15 religiosas Hijas de San José, prófugas, que desean regresar a España.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 15*, original autógrafo.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

30 Settembre 1936.

Fra le Suore profughe arrivate in questa Alma Città vi sono 15 appartenenti alla Congregazione delle Figlie di S. Giuseppe. Ora desideranno (*sic*) ritornare in patria, precisamente, nella parte occupata dai nazionali, dove hanno case

del proprio Istituto. Come non hanno i mezzi per il trasporto domandano se possono avere il necessario per i biglietti ferroviari.

Queste Suore dal giorno nel quale sono arrivate sono ospite delle Suore del Bambin Gesù in Via Urbana 1. Per il mantenimento delle medesime deve pensare il Comitato perché non hanno mezzi affatto.

9. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le informa sobre la ayuda prestada a las religiosas de la Compañía de Santa Teresa, qe preparan su regreso ala España nacional.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 16*, original autografa.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

9 Ottobre 1936.

AS.E.Rv.ma
Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima,

Mi permetto pregarLa voglia far pervenire al Santo Padre che, assecondando il Suo Paterno interessamento in favore dalle Suore della Compagnia di S. Teresa di Gesù, si è provveduto l'abito religioso per parecchie di loro, le prime arrivate; si paga il vitto ed alloggio ad (*sic*) trentacinque di esse, ed altracciò (*sic*) si è ottenuto da S.E.Mons. Arcivescovo di Salerno la fondazione di una nuova casa per le medesime Religiose.

Ora preparano il viaggio di ritorno per la Spagna, nella parte occupata dai nazionali dove hanno varie case del loro Istituto.

Si degni umiliare al Santo Padre i sentimenti di vivissima gratitudine ed ottenere ancora la Sua Apostolica Benedizione.

Con ossequi distintissimi mi creda di V.E.Rv.ma Devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

10. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le da nuevas noticias sobre las gestiones hechas para colocar en diversas casa religiosas a los sacerdotes, seminaristas y religiosos españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 19-20*, original mecanografiada.

Roma, 10 octubre 1936
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Le notizie che posso comunicare (*sic*) all'E.V.Rv.ma perché se crede umiliare ai piedi del Santo Padre, circa i nostri cari sacerdoti e religiose profughi in questa settimana sono:

1°. Fra i profughi vi sono 4 seminaristi di Barcellona, 2 di Gerona e 1 di Tarragona. Questi 7 seminaristi nonostante la precaria situazione del nostro Collegio, saranno alloggiati da noi e così potranno seguire il corso regolare dei suoi studi, perché opportunamente possano ritornare in patria per lavorare nel campo desolato (*sic*) della medesima.

2°. Siccome il numero di sacerdoti va in aumento, dalla mia nota ultima, in data 12 corr. fino a tutto oggi, son arrivati altri 23 ed è partito 1. Per tanto altri ventidue ai quali bisogna provvedere di tutto, vestiario, etc. e si provvede. Nell'Ospizio Ecclesiastico di "Cento Preti" non vi è più posto. Mi sono rivolto ai Padri Passionisti di SS. Giovanni e Paolo che caritatevolmente hanno messo a nostra disposizione immediatamente 5 posti per altri tanti sacerdoti colla promessa che dopo la muta dei SS. Esercizi di questa settimana potranno offrirne altri 5. Anche il Rev.mo Rettore del Pontificio Collegio Pio Latino Americano, con grande carità, da me pregato, ha offerto altri 5 posti oltre quelli che ha. Con questa carità potremmo avere qualchedun'altro per i prossimi arrivi, se verranno altri.

3°. Come accenai (*sic*) a Vostra Eccellenza Reverendissima, son partite un buon numero di religiose tanto per la Spagna, quanto per l'America, dove son potute andare, specialmente alla Repubblica (*sic*) Argentina, per

l'interessamento della Segreteria di Stato che ha ottenuto fossero dispensate le leggi circa l'immigrazione in quella Repubblica.

Per domani si prepara il viaggio per la Spagna di 12 Religiose Scolapie, altre 6 della Milizia di Gesù ed 8 della Compagnia di Maria. Tanto alle Scolapie, quanto all'altre della Milizia di Gesù, come non hanno i mezzi necessari per il trasporto, si provvede tu nome del Santo Padre. Si è ottenuto per il trasporto gratuito nelle ferrovie italiane e la riduzione del 50% in quelle francesi. Così le spese sono minime. Si prepara un'altra spedizione della Suore di via Fregene (Compagnia di S. Teresa).

4°. Come ho fatto sapere a Santo Padre per lettera indirizzata all'Il.mo Mons. Venini¹⁴⁵ in data odierna, oggi stesso ho cominciato la distribuzione della carne che con tanta carità il Santo Padre ha voluta dare ai profughi sacerdoti e religiose.

Come sempre mi professo dell'E.V.Rv.ma devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

11. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le envía un resumen de los gastos hechos por el Comité que atiende a los sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 29*, original mecanografiada.

Roma, 24 octubre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Accludo il riassunto dell'attività svolta da questo Centro per l'assistenza

145. Diego Venini (1889-1981), fue secretario particular de Pío XI; en 1951 fue nombrado arzobispo titular de Adana y limosnero de Su Santidad.

dei Sacerdoti profughi spagnoli riguardo alle vesti dei medesimi, riservandomi per un secondo tempo di aggiungervi i dati delle rette ancora da pagare a "Cento Preti", alle quali bisognerà unire l'importo di quelle altre di vitto ed alloggio di alcune Suore.

Come potrà vedere c'è un'avanzo di Lire 2.314,70, ma bisogna tener conto ci sono già fatture presentate e non pagate, che ammontano (*sic*) oltre le 3.000 lire.

Non è ancora ritornato S.E. Mons. Vescovo di Cartagena, ma da notizie pervenutemi, S.E. il Cardinale Arcivescovo di Toledo si occupa dell'esecuzione della lettera di codesta Segreteria circa il rimpatrio dei profughi, ed alcuni partiranno nella prossima settimana.

Rinnovando i sensi di sincera stima con profondo ossequio mi professo della Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

24-10-1936: Sacerdotes llegados hasta hoy 163. Muertos 2; idos 8; repatriados 16. Quedan 137.

Introiti fino a questa data: Munifico dono del Santo Padre £. 31.500. Offerte de Clero Romano £ 22.110,70. Offerte diverse £ 1.582,30. Totale 55.193. Spese fino a questa data £ 52.878,30. Avanzano £ 2.314,70.

12. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le da nuevas sobre el regreso a España de algunos los sacerdotes prófugos para trabajar en diócesis del territorio nacional; también da algunas noticias sobre la religiosas prófugas.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 30*, original mecanografiada.

Roma, 31 octubre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

In questa settimana si è proseguito nella confezione delle vesti ed altro (*sic*) indumenti per

i sacerdoti profughi arrivati nell'ultime settimane.

Dopo il mio rapporto in data 24 corr. sono arrivati solo due nuovi sacerdoti profughi. Viceversa sono partiti per la Spagna: prima un gruppo di 6 sacerdoti indirizzati a Pamplona a mettersi sotto gli ordini dell'E.mo e Rv.mo Signor Cardinale Primate, l'altro composto di 13 che è partito per Cadice. Io stesso scrissi a S.E. il Vescovo di Cadice perché appena arrivati colà lo facesse pure sapere allo stesso E.mo e Rv.mo Cardinale, e tutti quanti sono disposti a disimpegnare quelle mansioni del sacro ministero che vengano loro affidate nelle diverse Diocesi ove siano diretti dal detto E.mo Cardinale.

Altri di questi buoni sacerdoti desiderano partire e sempre con questa disposizione di fare del bene nel sacro ministero.

Pure delle Suore è partito un gruppo in questa settimana e se ne prepara un'altro per mercoledì venturo. Sono arrivate altre Suore 2 Scolapie e 4 di Loreto. Le prime si trovano in Santa Marta. L'altre dalle consorelle in via dei Gracchi.

Il numero di sacerdoti ora a Roma si agira(*sic*) attorno a 120.

Accludo un piccolo bilancio degli introiti e spese fino a tutt'oggi.

Con distinti ossequi mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

13. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁴⁶

Le da nuevas noticias sobre la llegada y salida de sacerdotes y religiosas españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 32*, original mecanografiada.

Roma, 7 noviembre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

146. Nota marginal autógrafa de Tardini: "8-XI-36. Tondini. Far sapere a D. Carmelo che venga da perché ho da dargli soldi".

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Mi prego informare all'Eccellenza Vostra perché a sua volta voglia umiliare ai piedi dell'Augusto Pontefice qualche notizia riguardante i nostri Sacerdoti e Religiose profughi.

In questa settimana son arrivati altri quattro sacerdoti, ed uno è partito per la Spagna. Invece son partiti due gruppi di Suore della Compagnia di Santa Teresa, compressivamente una ventina circa.

Nella prossima settimana partiranno altri due gruppi di Suore, cioè 6 Missionarie del SSmo. Sacramento e 6 Scolapie. Dovrò provvedere per questi due piccoli gruppi per le spese di viaggio.

Come ho fatto sapere all'E.V.Rv.ma domani domenica comincerà(*sic*) la muta dei SS. Esercizi nella Casa del Sacro Cuore. Oltre una 60 di Sacerdoti con a capo S.E.Rv.ma Mons. Vescovo di Cartagena.

Aggiungo alcune note di fatture presentatemi e non pagate.

L'Ospizio Ecclesiastico dei "Cento Preti" a mezzo di Mons. Camerlengo mi ha fatto pervenire il conto di vitto ed alloggio per i mesi di Agosto-Settembre e Ottobre, di cui l'unisco la nota.

Prego Vostra Eccellenza ottenere dal Santo Padre una speciale Benedizione per i sacerdoti esercitanti.

Con rispettuosi (*sic*) ossequi mi creda sempre dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

14. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le comunica que los sacerdotes españoles prófugos han practicado los ejercicios espirituales en la Casa del Sagrado Corazón, dirigidos por un jesuita; que el cardenal Gomá que está dispuesto a coger en Pamplona a todos los sacerdotes que regresen; y que el sacerdote ciego Amador López Rangel ha sido hospitalizado en la Isla Tiberina.

ASV, Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 34, original mecanografiada.

Roma, 14 noviembre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Come Le ho comunicato nella mia del 7 corr. i nostri sacerdoti profughi hanno praticato i SS. Esercizi nella Casa del Sacro Cuore con piena soddisfazione da parte loro così come da parte del Rv.mo Padre Gesuita Direttore degli Esercizi.

S.E.Rv.ma il Cardinale Gomá y Tomás, Primate della Spagna con telegramma del 9, che unisco, dice: "Pueden venir todos sacerdotes Pamplona". E d'altra parte mi è pervenuta notizia che i sacerdoti che erano alloggiati nel Seminario di Pamplona, sono stati destinati a diverse Diocesi.

In seguito alla benigna accoglienza del S. Padre il sacerdote R.do D. Amador López Rangel, affetto di cecità, si è trasferito da Genova a Roma, ed è stato ricoverato nel Ospedale dei Fate Bene Fratelli, ed ivi è caritatevolmente assistito da quei benemeriti Religiosi, ai quali fu domandato, secondo il desiderio espresso dal Santo Padre, circa la possibilità di prestargli la necessaria assistenza.¹⁴⁷

Nella prossima volta unirò un stratto (*sic*) conto dello spese fatte dopo la mia precedente. In detto conto verrà acclusa la cospicua somma di Lire 45,000 che nell'augusto nome di Sua Santità, Vostra Eccellenza mi trasmise.

147. Apunte de Blay a Tardini: "31 ott. Fra i sacerdoti profughi spagnuoli arrivati in Italia, si trova fin dal mese di Agosto a Genova il Rev. Don Amador López Rangel, Cura Parroco di Sax, nella Diocesi di Cartagena. Questo sacerdote è cieco. Da qualche tempo era andato a Barcellona per subire l'intervento chirurgico dallo specialista nella malattie degli occhi Dr. Barraquer. Il Vescovo di Barcellona, dietro raccomandazione del Vescovo di Cartagena fece ricoverar il Revdo. Lopez nel Seminario Maggiore de Las Cortes, casa per sacerdoti vecchi e malati. Nel momento della persecuzione religiosa poté uscire. Arrivato a Genova fu ricoverato nell'Ospedale dove è stato di nuovo due volte intervenuto senza risultato. Ora si trova dai Lazzaristi in Genova, ma siccome ha bisogno di un trattamento speciale, come cure, etc. desidera venire a Roma. Si potrebbe ricoverare dai Fate Bene Fratelli insieme ai sacerdoti vecchi e malati? Si tratta di sacerdote poverissimo. 1-XI-36. Rispondere che il S.P., da pare sua, è disposto. Occorre sentire i Superiore dei Fatebenefratelli per sapere se ha il modo di fare le necessarie assistenze. Tondini. 3-XI-36. Scritto a D. Carmelo nel senso indicato" (ASV, Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. Fasc. 3, f. 18).

Voglia umiliare al Santo Padre la nostra sincera gratitudine ed ottenerci una speciale Benedizione.

Con distinti ossequi mi professo dell'E.V.Rvma devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

15. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le envía una nota detallada de los gastos e ingresos relativos a la atención prestada a los sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 31 y 35*, original mecanografiada.

Roma, 21 noviembre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Come accennai nella mia precedente del 14 del mese in corso, unisco nota degli introiti e spese per i profughi dal 30 ottobre passato fino a questa data.

Introiti

Munifica elargizione del S. Padre £. 45.000

Offerte del Clero Romano £. 2.752,20

Offerte dei profughi Spagnoli £. 547.

Totale£. 48.299,20

Spese

Vitto ed alloggio Sacerdoti profughi a Cento Preti nei mesi di Agosto, S.bre, Ottobre £. 26.136.

Idem Suore Sacra Famiglia nei mesi S.bre, Ottobre e metà Nov.bre £. 1.800.

Viaggi Suore per la Spagna £. 1.644.

Tela sottana £. 1.625.

Sarto, acconto confezione sottane e greche £. 2.000.

Calze e maglierie £. 2.870,20.

Biancheria £. 2.159,90.
 Calzature £. 1.650.
 Suore Purità, abito religioso £. 288,60
 Santi Esercizi £. 3.540
 Breviari (fatt. Marietti)£. 1.400
 Totale £. 45.113,70
 Conto 31-10-1936. Riporto £. 56.428,25
 Totale spese £. 101.541,95
 Totale introiti: £. 48.299,00
 Conto 31-10-1936 Riporto introiti £. 56.354,45. Totale averi £ 106.653,65.
 Totale spese £.101.541,95. Avere £. 5.111,70.

La prego di umiliare al Santo Padre i nostri sentimenti di profonda venerazione e sentita gratitudine ed in peri tempo di ottenerci una speciale benedizione.

Con distinti ossequi mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

16. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁴⁸

Informa sobre el sacerdote José Rius Serra y las actividades que desarrolla en Roma diciendo a los sacerdotes prófugos que no regresen a España.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 4, ff. 10-10v*, original mecanografiada.

Roma, 26 novembre 1936.

A Sua Eccellenza Reverendissima

Monsignor Domenico Tardini

Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità

Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima,

Il sacerdote Giuseppe Rius Serra, che scrive a V. E. l'unita lettera senza

148. Hay una nota marginal manuscrita a lápiz por Tardini: "26-XI.36. Tondini, sentire da D. Carmelo a che punto si è per preparare il ritorno dei preti profughi e poi – se è il caso – io chiamerò il Rev. Rius per fargli le dovute osservazioni". En el f. 12 hay otra nota que dice: "28-XI-36. Ho chiamato il Sac. Giuseppe Rius-Serra e gli ho raccomandato di desistere dal suo atteggiamento. D.T..

data, che restituisco e che parla circa i sacerdoti profughi spagnuoli e circa, il ritorno dei medesimi alla cara patria, è l'Archivista della S.C. dei Riti.

Certamente non si capisce come questo Reverendo nel suo viaggio in Spagna, di sua propria iniziativa abbia voluto trattare coll'Em.mo e Rev.mo Signor Cardinale Primate e cogli Ecc.mi e Rev.mi Vescovi Spagnuoli circa una questione che non lo riguarda affatto e per la quale non ha avuto verun mandato.

Non mi fa meraviglia che i Vescovi al quali si è rivolto non abbiano dato risposta, perché certamente non avranno riconosciuto nello scrivente nessuna veste per entrare in quest'affare.

Ora ritornato a Roma dopo le sue vacanze, fa pressione presso tutti cari sacerdoti profughi spagnuoli dicendo loro che nessuno deve ritornare in patria, perché non hanno nulla da fare. Precisamente ieri stesso uno dei sacerdoti (il Rev.do Giovanni Tous) mi ha detto che pubblicamente e davanti ad altri parecchi sacerdoti ha detto queste parole: "nessuno deve lasciare Roma"; come d'altra parte lui stesso lo dice nella lettera.

Precisamente poco tempo fa ho ricevuto da S. E. Rev.ma il Cardinale Vidal y Barraquer l'unita nota confidenziale (v. allegato), nella quale l'E. V. potrà vedere quanto si parla. Il sacerdote "con cargo oficial en determinada Congregación de la Curia Vaticana, è il Rev.do Rius, che certamente non lascia passare occasione per parlare quanto gli viene in mente anche contro Superiorie senza rispetto per nessuno, anche i più alti.

Pochi giorni fa lo stesso Em.mo e Rev.mo Cardinale di nuovo mi scrive dicendo: "De Pamplona y de Roma me llegaron rumores fidedignos de que algún sacerdote residente en esa y que tiene empleo en una Congregación (Riti) decía que el Prelado de Vitoria y otros Prelados del país vasco, no quedarían en España, que los falangistas son detestables y que a los de Acción Católica había que fusilarlos a todos, etc. etc., haciéndole coro algunos que habían convivido con él en Roma y que ahora están en Pamplona. Es una gran desgracia y hacen un daño inmenso a la Religión y a España esa clase de sacerdotes y religiosos de poco espíritu que andan sembrando divisiones, haciendo propagandas y presentando denuncias a los poderes civiles, para sus conveniencias e intereses."

Posso aggiungere che nei giorni nei quali l'E. V. Rev.ma era fuori di Roma per le vacanze fu scritta una lettera poco rispettosa per il Santo Padre e certamente che la lettera detta fu scritta da questo sacerdote Archivista. [Así termina esta carta, sin fórmula de despedida].

Sac. Carmelo Blay.

DOCUMENTO ADJUNTO

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 4, f. 11*, original mecanografiada.

Nota confidencial

Se viene notando en Roma un intensa campaña política promovida por sacerdotes, algunos prófugos de España: otros con residencia habitual en la Ciudad Eterna (alguno de ellos con cargo oficial en determinada Congregación de la Curia Vaticana). No ahorran sus críticas, ni aun la misma persona del Papa.

Andan diciendo que en su reciente discurso a los prófugos españoles está plagado de contradicciones, que el Vaticano sigue una política equivocada (que *cerdea*, por decirlo en sus propias palabras), que debe ser castigado por el nuevo Gobierno de España sustituyendo el embajador por un simple Ministro o Encargado de Negocios, que no debe haber Nuncio en Madrid (porqué gobernarnos un italiano?), etc. etc.

Que van a restituir en la Sede de Toledo al Cardenal Segura.

Tienen ya lista de las personas eclesiásticas y laicas o civiles que no podrán regresar a España por no tener su simpatías políticas o personales.

Algunos han salido recientemente para ponerse en comunicación con la Junta de Burgos y particularmente del Doctor Tusquets se dice que su viaje obedece a una misión muy importante. No faltan personas bien enteradas que aseguran que dichos elementos persiguen el Rectorado de la Casa de Montserrat y establecer una Agencia de Preces en varias diócesis españolas, además de otras finalidades. Procuran granjearse las simpatías del nuevo enviado a Roma por la Junta de Burgos.

17. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁴⁹

Le informa sobre las gestiones que está haciendo el cardenal Gomá para el regreso de los sacerdotes prófugos.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2, fasc. 4, 4, f. 9*, original mecanografiada.

Roma, 28 Nov. 1936.

Eccellenza Reverendissima,

Circa il ritorno dei preti profughi nella Spagna, il Cardinale Primate scrisse in data 24 Ott. 1936: “Lo de los sacerdotes españoles prófugos en Roma quedará arreglado conforme le dirá el Hermano de Cartagena y tal vez la Secretaría de Estado”.

Lo stesso Cardinale in data 9 Nov. Ha telegrafato che “pueden venir todos los sacerdotes prófugos”. Il medesimo giorno, scrive: “Siempre hemos interpretado la resolución de nuestro Santísimo Padre en el sentido de que quería intensificar la acción sacerdotal en España, por medio de los sacerdotes que había en Roma”.

Per lettera scritta all’Ecc.Vescovo di Cartagena il giorno 11 Nov. 1936, dice così “Tenemos ya hecha la cuenta de la forma como han de distribuirse los sacerdotes que nos manden. No quedará ninguno desatendido, ni sin tener que hacer. Haga constar este último extremo”.¹⁵⁰

Inoltre per lettera in data 23 Novembre 1936 scrive ancora il Cardinale Primate: “Respecto a los sacerdotes refugiados en esa estoy esperando sus noticias, sobre lo que en definitiva hagan. Ya me avisará”.¹⁵¹

[Aquí termina la carta, sin despedida ni firma. Pero hay una nota marginal a lápiz que dice: “D. Carmelo chiede udienza per questa sera”].

149. Sin firma. Hay una nota manuscrita a lápiz: “D. Carmelo chiede udienza per questa sera”.

150. [Continuación de la carta] ... a Mr. Pizzardo. La dificultad grave está en que todos son catalanes, y todo lo que dice relación a este mi desgraciado país está en descotización en los momentos actuales. Algunos Hermanos han dicho resueltamente que no se les manden sacerdotes catalanes. Es una incomprensión. Pero es que además, por razones fáciles de adivinar, es difícil la compenetración con otros países, Ya hablaremos de todo cuando vaya ahí” (*Archivo Gomá, I, pp. 298-299*).

151. *Ibid.*, p. 350.

18. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁵²

Le informa sobre el número de sacerdotes y seminaristas españoles prófugos llegados Roma y de los que regresado, así como de la atención prestada a dos jóvenes seculares de Acción Católica.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 45*, original mecanografiada.

Roma, 28 noviembre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Unisco nota statistica dei Sacerdoti profughi Spagnoli: come potrà vedere nella medesima, dei 167 arrivati sin dal principio, ne rimangono ancora 104 in Roma, ed altri 10 in diverse località d'Italia; si è tenuto pure conto degli otto (8) seminaristi, dei quali uno (1) rimpatriato ed altri sono qui nel nostro Collegio, iscritti nella Pontificia Università Gregoriana, le cui scuole frequentano, ed anzi uno appartenente alla Diocesi di Tarragona, giusta l'espresso desiderio del proprio Eminentissimo Cardinale Arcivescovo segue il corso teologico per ottenere alla fine dell'anno scolastico la Licenza in S. Teologia. Non sono stati dimenticati due giovani laici di Azione Cattolica, i quali in un primo tempo e per le loro speciali circostanze in cui versavano, sono stati pure assistiti da questo Comitato.

Spero si compiacerà di umiliare al S. Padre i nostri vivissimi sentimenti di profonda, divota (*sic*) gratitudine ed ottenerci una Sua speciale Paterna Benedizione.

Con distinti ossequi mi creda sempre D.mo

Sac. Carmelo Blay.

152. Nota marginal autógrafa de Tardini: "29-XI-36. Il S. P. approva l'idea che cominciando dei più giovani, si facciano partire i preti che qui sono in ozio e in Spagna han tanto da fare".

19. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le informa sobre las gestiones que está haciendo el cardenal Gomá para el regreso de los sacerdotes prófugos y sobre las atenciones que ha tenido con ellos durante su recientes estancia en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 4, ff. 13-14*, original mecanografiada.

Roma, 21 dicembre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma – 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima,

Dopo la mia relazione del 12 di questo mese la sola notizia circa i nostri sacerdoti profughi che conviene far conoscere all'E.V. è la venuta e permanenza in Roma dell'Em.mo e Rev.mo Signor Cardinale Gomá y Tomás, Primate della Spagna.

Nel suo soggiorno romano ha voluto occuparsi anche di questi sacerdoti. Nei primi giorni ha ricevuto una rappresentanza dei medesimi, ai quali ha fatto sapere non solo fosse conveniente, ma pure necessario far ritorno in patria per lavorare nel sacro ministero nelle diverse diocesi del territorio ora occupato dal governo nazionale finché si possa ritornare nelle proprie diocesi devastate dai rossi.

Prima di partire ha voluto ricevere a tutti quanti per dirigere loro la sua autorevole parola. Così, presenti nella Capella del nostro Collegio i cari sacerdoti profughi, S.E.R ha fatto sapere loro che oramai le cose sono tutte preparate per riceverli in patria. I vescovi delle diverse diocesi libere dalla rivoluzione erano disposti a dar loro occupazione ed assisterli nel tempo che siano fuori del proprio campo di ministero. Lo stesso Cardinale dice che il governo nazionale aveva concesso il viaggio gratuito a tutti questi sacerdoti appena arrivati in patria e in tutto il percorso fino alla diocesi dove lo stesso Cardinale li destinerà. D'altra parte ha fatto vedere come stiano qui in Roma senza poter far nulla. Che il Santo Padre li considera come ospiti graditissimi, ma però è preoccupato nel vederli senza poter lavorare per le anime e perciò desidera ritornino in Spagna.

Speriamo che ora con quest'indicazioni dell'Em.mo Cardinale Primate i sacerdoti comprenderanno quanto sia conveniente far ritorno in patria. Di fatto alcuni sono venuti perché sia loro preparato il viaggio espero che appena passato il S. Natale e prima dell'inizio del nuovo anno qualche gruppo sarà rimpatriato.

Augurando all'E.V.Rev.ma liete e sante feste natalizie e con preghiera di umiliare al Santo Padre i nostri fervidi e riconoscenti auguri di miglioramento nella Sua Salute e delle più scelte benedizioni del Signore in questi giorni del Santo Natale, mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

20. CARTA DE BLAY A TARDINI

Le da nuevas noticias sobre los sacerdotes españoles prófugos que han regresado a España, acogidos por el cardenal Gomá, y de los que todavía siguen en Roma; le envía un resumen de la situación financiera, le felicita las navidades y le pide la bendición del Papa.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 57-58*, original mecanografiada.

Roma, 30 diciembre 1936.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segretaria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Mi permetta che prima della fine dell'anno di nuovo venga a far conoscere a ll'E.V. Rev.ma qualche notizia circa la permanenza in questa Città dei nostri cari sacerdoti profughi.

Come dalla mia lettera in data 21 di questo mese, dopo le indicazioni fatte da S. Em. Rev.ma il Cardinale Gomá y Tomás, Primate della Spagna, i

sacerdoti profughi hanno cominciato i preparativi per ritornare in patria e così poter fare qualche cosa nel bene delle anime. Infatti lunedì 28 di Dicembre son partiti per recarsi (*sic*) a Pamplona 21 di questi sacerdoti, specialmente della diocesi di Urgel. Altri si preparano per partire appena passeranno le feste natalizie

Il numero di sacerdoti ora presenti in Roma è di 72, come risulta dall'unità nota.

Voglio pure inviare all'E.V. Rev.ma un bilancio della situazione finanziaria fino ad oggi.

Approfitto di quest'occasione per augurare all'E.V.Rev.ma un nuovo anno pieno di ogni bene e le sarei grato se volesse umiliare ai piedi dell'Augusto Pontefice i sentimenti di profonda venerazione implorando per tutti i nostri sacerdoti una speciale Benedizione Apostolica.

Mi creda sempre dell'Eccellenza Vostra Reverendissima divotissimo (*sic*) servitore

Sac. Carmelo Blay.

DOCUMENTO ADJUNTO

Roma, 30 dicembre 1936 (ff. 59).

Stato dei sacerdoti profughi spagnoli dal 28-11-36 fino ad oggi:

Esistenti il 28-11-36: in Roma 104, in diversi luoghi d'Italia 10. Totale 114

Arrivati da quella data fino ad oggi 17:

A scontare: Morto 1; Rimpatriati 44; Andato fuori d'Italia 1. Totale 46.

Rimangono ancora in Roma 72; in diversi luoghi d'Italia 13. Totale 85.

Roma, il 30 dicembre 1936 (f. 60).

Stato di cassa con estratto conto d'introiti e spese fino ad oggi:

Introiti

Munificazioni del S. Padre £. 11.216,70

Offerte del Clero Romano £. 950.

Offerte dei Sacerdoti profughi spagnoli £. 450,50.

Offerte del Clero di Malta a mezzo Clero Romano £. 11.216,70.

Offerte da una persona pia £. 10.

Totale 24.227,20

Conto 21-11-36: Riporto introiti 106.653,65

Totale introiti £. 130.880,85

Spese
Vitto ed alloggio Sacerdoti profughi spagnuoli nel mese di novembre a
Cento Preti £. 12.087.
Vitto ed alloggio Sacerdoti profughi spagnuoli nei mesi ott. e nov. a SS.
Giov. e Paolo £. 3.852.
Viaggi 3 Suore (Scolopie) in Spagna £. 360.
Tela per sottane £. 1.680.
Cappelli £. 630.
Sarta, acconto confezioni sottane e greche £. 2.270.
Maglieria £. 3.184,20
Suore Divina Pastora — Medicine £. 30.
Conto 21-11-36: Riparto spese: £. 101.541,95.
Totale spese £. 125.635,75
Totale introiti £. 130.880,85
Avere: £. 5.245,10.

21. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁵³

Le da nuevas noticias sobre la atención prestada a los sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 61-61v*, original
mecnografiada.

Roma, 15 enero 1937.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segretaria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Come dalla mia nota inviata all'Eccellenza Vostra alla fine dell'anno 1936

153. Nota margina autógrafa de Tardini: "16-1-37. D. Carmelo vuole £.17.000. Io ne ho soltanto 9.000. Ne mancano 8.000. Consegnate £. 17.000 il 21-1-37".

si deduce, il numero de (*sic*) sacerdoti profughi spagnuoli allora presenti in Roma era di 72.

In questo frattempo sono partiti, in parecchi gruppi, in numero di 44; in modo che adesso ne rimangono a Roma 28, distribuiti come si può vedere qui appresso.

Debbo aggiungere che l'Eminentissimo Cardinale Primate della Spagna, scrivendo di questi sacerdoti, ha fatto sapere che man mano che arrivino in Spagna sono distribuiti nelle diverse diocesi per occuparsi nel sacro ministero. Inoltre, gli stessi sacerdoti dicono che sono stati accolti con fraterna carità ed assistiti in tutti i loro bisogni.

Unisco all'Eccellenza Vostra estratto conto degli introiti e spese, e nota di alcune fatture da pagare.

Approfitto di quest'occasione per testimoniare alla Vostra Eccellenza Reverendissima i più distinti ossequi, e le sarei grato se volesse umiliare ai piedi dell'Augusto Pontefice i sentimenti di profonda venerazione implorando per tutti i nostri cari sacerdoti una speciale Benedizione Apostolica.

Mi creda sempre dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

Estadística de los sacerdotes prófugos españoles el 15 de enero de 1937 (f. 62).

Llegados hasta la fecha 173.

Fallecidos en Roma 4.

Repatriados 120.

Salidos para otros lugares del extranjero: 6.

 Quedan en Roma 28.

 Quedan en diversos lugares de Italia: 15.

Distribución de los que quedan en Roma.

Cento Preti 6

Pio Latino Americano 6.

Fate Bene Fratelli 2

S.S. Giovanni e Paolo 2

Pontificio Collegio Spagnuolo 2

Mascherone 1

 R. dei SS. CC. 1

Collegio S. Gabriele 1

Suore del Divin Salvatore 1

Pensione San Carlo 1

Domenicani Spanuoli in Via Condotti 1

Pensione Allier in Via Termes,75 1
Barone Alberto Blanch in Via Po, 271
Oblati di Maria Immacolata

22. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁵⁴

Le da nuevas noticias sobre la atención prestada a los sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 63-63v*, original mecanografiada.

Roma, 16 febrero 1937.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Unisco relazione del personale dei sacerdoti profughi spagnuoli dal 15 gennaio fino ad oggi. Come potrà vedere nella mia precedente, rimanevano in quella data 27 sacerdoti; nel frattempo sono arrivati altri due, e ne sono partiti 11, cosicché rimangono ancora a Roma 18. Di tutti questi si deve corrispondere la retta del vitto ed alloggio (*sic*) soltanto per i 4 che dimorano a Cento Preti.

Voglio far rilevare come nel preventivo che accompagno appare questa volta la liquidazione dei sacerdoti alloggiati (*sic*) all'Istituto di Maria Immacolata (Mascherone) ed anche all'Ospedale Fate Bene Fratelli dal 1° Agosto 1936 fino agli ultimi Gennaio 1937.

Devo far rilevare altresì alla V.E.R. che le spese ospedaliere dei malati e quelle derivanti dalla morte dei 4 sacerdoti defunti sono state sostenute

154. Notas marginales autógrafas de Tardini y de otros: "18-2-37. Rapastin mi dica se ha £ 23.000 nel fondo delle onorificenze per il S.P. 19-II-37. Sì, ce ne sono 23.700,70. 24-2-37. Date a D. Carmelo 23.000".

dall'Opera Pia Spagnuola (presso l'Ambasciata di Spagna) cosiccome (*sic*) quelle occorrenti per il rimpatrio dei sacerdoti finora partiti.

Voglia l'Eccellenza Vostra Reverendissima uniliare al Santo Padre i nostri migliori auguri perché si confermi ogni giorno più l'ottenuta guarigione che sia pegno di lunghi anni di fruttifera apostolicità, ed ottenerci una speciale Benedizione Apostolica che imploriamo per tutti i nostri cari sacerdoti spagnuoli.

Con sensi di profonda stima mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Bay.

Roma, li 15 Gennaio 1937 (f. 66A).

Estratto conto da 30 dicembre 1936 fino ad oggi:

Conto 30 Dicembre 1936: Avere £. 5.245,10

Spese fatte £. 5.739,10

Deficit £. 494

Fatture da pagare

Conto Cento Preti, dicembre £. 13.851

30 Breviari, Tipografia Vaticana £. 1.080

Si prevede: Viaggi por Suore L. 2.000

Totale £. 17.425

23. CARTA DE BLAY A TARDINI [160882]

Pide la reducción del billete ferroviario para ocho religiosas que regresan a España.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 46*, original autógrafa.

Pontificio Colegio Español de San José

Palazzo Altemps

Roma - 11

3 marzo 1937

Eccellenza Reverendissima,

La buona Superiora della Religiose di S. Dorotea, che ora si occupa di combinare il viaggio delle otto Suore spagnuole, che sono ospite del proprio

Istituto fin dal mese di Settembre 1936, mi ha detto che sia necessario per ottenere la riduzione domandata per il viaggio delle Suore dalle spese di biglietto Napoli-Lisboa, presentare una domanda anche al Ministero degli Affari Esteri.

Si potrebbe presentare la detta domanda per il tramite (*sic*) della Nunziatura Apostolica?

o vero per l'Ambasciata d'Italia?

In caso Le sarei molto grato. Dell'Eccellenza Vostra Reverendissima sempre devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

24. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁵⁵

Pide que se obtenga a autorización de las autoridades italianas para que puedan llegar a Italia algunas religiosas Dominicanas de la Anunciata prófugas, que serán acogidas en la casa de Loano, Imperia.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 48*, original autógrafa.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

15 marzo 1937

A Sua Eccellenza Reverendissima
Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima

La Madre Generale delle Suore spagnuole del Istituto delle Terziarie Dominicane della Santissima Annunziata desidera far venire in Italia, alla loro

155. Nota marginal autógrafa de Tardini: "25-3-37. Tondini fare appunto per l'Ambasciata. Don Carmelo prega di tener sospesa la pratica".

casa di Loano, Imperia, un gruppo di Suore che uscite della Spagna potranno trovare asilo presso la proprie Suore in detta casa.

Per questo prego l'E.V. Rv.ma di volersi interessarsi (*sic*) presso le regie autorità italiane per ottenere il permesso per entrare nel Regno.

Unisco la nota delle dette Suore.

RingraziandoLa sentitamente ed augurando una Santa Pasquami professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Bay.

Nota adjunta (Ibid., f. 48).

Suore spagnuole del Istituto delle Terziarie Dominicane della Santissima Annunziata, profughe dalla Spagna, desiderano raggiungere le proprie consorelle, nella loro casa di Loano (Imperia): Suor Mercedes Morell, Dionisia Morell, Teresa Cifre, Francisca Riera, Carmen Guardia, Ana Nogué, Carmen Puig, Ana Feo, Natividad Arnau, Mercedes Pericay. Insieme alla Madre Generale Suor Miralpeix.

25. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁵⁶

Le da nuevas noticias sobre la atención prestada a los sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 67-68*, original mecanografiada.

Roma, 19 marzo 1937.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,
Un'altra volta vengo a disturbare l'Eccellenza Vostra Reverendissima per

156. Nota marginal autógrafa de Tardini: "25-7-37. Tondini, quando gli ai dato ieri?"

fare una piccola relazione circa quanto dal 16 Febbraio fino ad oggi vi è da notare circa i sacerdoti e religiose profughi spagnuoli.

Dopo la mia relazione in data 16 Febbraio son partiti 6 sacerdoti e 35 suore. Viceversa è arrivato un sacerdote.

Nel preventivo che unisco di fatture da pagare questa volta si trova la nota della liquidazione dei sacerdoti alloggiati dai PP. Passionisti a SS. Giovanni e Paolo nei mesi Dicembre, Gennaio e Febbraio.

Vi è pure da pagare n° 65 Breviari della Tipografia Vaticana, e precisamente i primi consegnati le cui fatture non son arrivate che in questi giorni.

Come nella mia comunicazione precedente ho fatto rilevare le spese per il rimpatrio dei sacerdoti furono sostenute dall'Opera Pia Spagnuola (presso l'Ambasciata di Spagna). Ora mi fanno sapere che date le forti spese fatte per tanti profughi spagnuoli l'Opera Pia non ha più possibilità di accollarsi queste spese di viaggio. Per tanto bisognerà pensare ai viaggi dei pochi sacerdoti che rimangono ancora in Roma, ed anche alle suore che man mano si rimpatriano.

Unisco pure lo stato di cassa di introiti e spese mese ultimo fino ad oggi.

Con sensi di profonda stima mi professo nuovamente dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

26. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁵⁷

Informa sobre la llegada de un grupo sacerdotes madrileños, que estuvieron acogidos en la embajada de Turquía en Madrid; después pudieron ir a Malta y desde allí han llegado a Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 78*, original mecanografiada.

Roma, 28 mayo 1937.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A S.E.Rv.ma Mons. Domenico Tardini

157. Nota marginal autógrafa de Tardini: "Letto dal S.P. 3-VI-37".

Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Come ho fatto sapere per telefono all'Eccellenza Vostra Reverendissima, questa mattina sono arrivati 10 sacerdoti profughi della nostra travagliata Spagna.

Questi sacerdoti, della diocesi di Madrid, erano ospiti fin dall'inizio della rivoluzione dell'Ambasciata Turca. Il Governo turco a mezzo del suo Ambasciatore ha ottenuto di evacuare dalla sede dell'Ambasciata tutti quanti i rifugiati, che erano circa ottocento, tra i quali detti sacerdoti. Un piroscafo turco è andato al porto di Valenza per prenderli e trasportarli tutti in Turchia. Arrivati all'Isola di Malta, per l'interessamento dell'Eccellentissimo e Reverendissimo Arcivescovo fu ottenuto che i sacerdoti e religiosi potessero essere ivi sbarcati. Così hanno potuto restare in Malta dove hanno ricevuto grandi consolazioni per il trattamento veramente paterno dell'Arcivescovo e per la carità dei sacerdoti e laici cattolici.

L'Arcivescovo personalmente si è interessato perché questi buoni sacerdoti venissero in Roma pagando lui le spese del viaggio per mare in prima classe ed in treno in seconda classe. I sacerdoti non sanno come lodare la paterna bontà di Sua Eccellenza e le sue delicate premure.

Arrivati in quest'Alma Città gli abbiamo accolti con tutto affetto dopo celebrata la Santa Messa nella Cappella del nostro Collegio, li abbiamo accompagnato all'Ospizio Ecclesiastico dei Cento Preti, dove avranno ospitalità tutto il tempo di permanenza in Roma. Si provvede anche per il vestiario e per il Breviario.

Coi sensi della mia sincera stima mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

27. CARTA DE BLAY A TARDINI¹⁵⁸

Comunica que el grupo de sacerdotes madrileños llegado a finales de mayo han regresado a España e informa sobre la llegada de otros dos procedentes de Barcelona; sobre los breviarios entregados a siete religiosos escolapios y sobre la acogida que han tenido en las Religiosas de la Esperanza siete religiosas de la Orden de San Jerónimo, procedentes de Barcelona, y solicita ayuda económica para poder atenderlas.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 4, ff. 17-17v*, original mecanografiada.

Roma, 1 julio 1937.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Domenico Tardini
Sostitutodella Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima,

Nella mia comunicazione all'Eccellenza Vostra Reverendissima in data 28 Maggio, ho fatto sapere che erano arrivati 10 sacerdoti profughi spagnuoli provenienti dalla Diocesi di Madrid.

Tutti questi sacerdoti hanno domandato essere inviati di nuovo in Ispagna, per poter fare qualche cosa nel sacro ministero. Appena provveduti di Breviario, sottana, greca etc., sono partiti in due gruppi assieme ad alcune religiose. Ora scrivono dalla Spagna contenti di trovarsi colà. Insieme a questi sacerdoti è partito anche il Rev.do D. Antonio López Lurueña, Ufficiale della Nunziatura che si trovava pure profugo dal mese d'Aprile, ospite di Cento Preti.

Oltre a questi sacerdoti son arrivati altri due della Diocesi di Barcellona, cioè il Rev.do D. Marianno Soler y March, che si trova accolto nel Pontificio Collegio Pio-Latino-Americano, ed il Rev.do D. Marianno Viñas Dordal, ospite dei Religiosi delle Scuole Cristiane, in Via Aurelia, N°. 202.

158. Nota marginal autógrafa de Tardini, escrita a lápiz: "3-VII-37. Tardini, ecco la lettera delle 4.000 lire. A mano a man che arrivano oboli, metterli da parte".

Nel Ospizio Ecclesiastico dei Cento Preti vi è ora solamente il Rev.do D. Lisardo Díaz Hernández, Abbreviatore della Nunziatura di Madrid.

Anche sono stati pure provveduti di Breviario sette Padri Scolopi Spagnoli profughi, che hanno fatto domanda verbale alla Segreteria di Stato.

Le Suore della Speranza in Via dei Gracchi, hanno dato ospitalità durante sei mesi a sette Suore profughe Spagnuole dell'Ordine di San Girolamo di Barcellona. Come scrivono nell'unita lettera hanno fatto delle grandi spese, specialmente dopo i due primi mesi, e chiedono qualche compenso. Se l'E.V.R. credesse opportuno si potrebbe aiutarle con un sussidio di lire 4.000.

Unisco la nota introiti ed spese relativi al mese ultimo.

Con sensi di profonda stima, mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

28. CARTA DE BLAY A TARDINI

Acusa recibo de la cantidad de 4.000 liras para las Religiosas de la Esperanza que han atendido a siete religiosas de la Orden de San Jerónimo, procedentes de Barcelona.

ASV, Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 55, original autógrafa.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

8 Luglio 1937

A Sua Eccellenza Reverendissima
Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima

Ho ricevuto la Somma di Lire 4.000, che trasmetterò alle Suore della Speranza come compenso per il tempo, sei mesi, che hanno dato ospitalità a n. 7 Suore profughe spagnuole del Monastero di S. Girolamo di Barcellona. Questa somma la passerò subito alle dette Suore della Speranza.

Con devoto ossequio mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

29. CARTA DE BLAY A PACELLI

Comunica algunas noticias sobre la situación española y la actitud del Gobierno nacional contra el obispo Múgica y el cardenal Vidal.

AA.EE.SS., *Spagna 892, fasc. 278, ff. 15-18*, original mecanografiada.

Burgos, 23 agosto 1937.
Pontificio Colegio Español de S., José
Palazzo Altemps – Roma 11

Eminentísimo y Reverendísimo
Señor Cardenal Eugenio Pacelli
Secretario de Estado de Su Santidad

Eminentísimo y Reverendísimo Señor,

Con la mayor veneración y profundo respeto me dirijo a Vuestra Eminencia Reverendísima para ofrecerle mis más respetuosos obsequios desde esta amadísima España donde llegué hace unos días.

No puede imaginar Vuestra Eminencia Reverendísima la gratísima impresión que se recibe al llegar a este país y recorrer algunos pueblos y ciudades de la España Nacional por el orden maravilloso que reina en todas partes, de tal manera que no se nota se encuentre esta parte de España, en una guerra que tantos daños y males ha causado. Es realmente admirable cuanto puede observarse.

He podido visitar en San Sebastián a algunas de las autoridades de aquella Ciudad, encontrando en todos la mejor buena disposición y respeto para cuanto se refiere a las cosas de la Religión y de la Yglesia (*sic*). Es muy grande el fervor y la piedad de las autoridades y del pueblo, que se manifiesta en todos los actos del culto. Precisamente en estos días con motivo de la festividad de la Asunción de la Virgen Santísima, han sido muy grandes estas manifestaciones de piedad en todos los pueblos, especialmente en San Sebastián, Bilbao

y aquí en Burgos, que son las poblaciones que he visto hasta ahora, se han hecho grandes fiestas en honor de la Santísima Virgen, tomando parte todas las autoridades con grande ejemplo de los fieles que han llenado las Iglesias con numerosas y fervorosas Comuniones generales. No dudo de que S.E. Mons. Antoniutti habrá quedado edificado por cuanto ha visto en Bilbao el día de la Virgen Santísima.

En esta Ciudad de Burgos he podido tener el honor de visitar a algunos de los miembros de la Junta Técnica del Estado (Gobierno Nacional) y en todos he podido observar las mejores disposiciones para cuanto se refiere a la Religión y a la Yglesia. El Presidente de la Junta Técnica, General Gómez Jordana, me ha hecho magnífica impresión por su equanimidad (*sic*) y prudencia, por su piedad y devoción a la Santa Sede, manifestando en la conversación grande respeto y diciendo que, aunque en España se lamentaba la actitud que se ha tenido con respecto al Gobierno del Generalísimo Franco y a la misma España Nacional, se comprende que la Santa Sede debe haber tenido sus razones y motivos para esta actitud. Por otro lado ven con gusto el paso dado por la Santa Sede que confían sea el principio de otros más importantes.

No debo dejar de manifestar a Vuestra Eminencia Reverendísima que, en general se oyen respetuosos lamentos de la actitud de la Santa Sede, creyendo que no ha comprendido bien el principio y origen de esta guerra, que no ha tenido otros motivos que religiosos y patrióticos, es decir para salvar la Religión y la Patria. Una y otra estaban al borde del abismo en este querido país de tradición eminentemente católica. Es consolador el oír anécdotas y casos de muchísimos que han abandonado todo cuanto tenían, familia, hijos, hacienda, etc. para combatir a los enemigos de la Religión. Por esto dicen no se comprende la prudente conducta del Vaticano. Es lo primero que todos dicen al hablar de Roma.

No he tenido todavía el honor de poder ver al Generalísimo Franco, pero confío puedo tenerlo uno de estos días, porque el General Jordana, Presidente de la Junta Técnica, me dijo que él mismo se encargaría de obtener la audiencia para mí, aunque es difícil porque con motivo del movimiento contra Santander, estaba el Generalísimo ocupado en el frente de batalla.

Una de las cuestiones más espinosas y graves que sin duda se ha de presentar y se ha presentado, es la del clero y aun del Prelado de Vitoria. Es muy general la idea de que es imposible pueda regresar a la Diócesis. Es muy grande la reacción contra dicho Prelado, al que con razón o sin ella, consideran y tratan como uno de los mayores culpables de cuanto ha sucedido en Vizcaya. Ya V.E.R. tendrá noticias más autorizadas que las mías, sobre cuanto ha pasado y pasa todavía con parte del clero de Vizcaya y la grandísima prevención que hay contra los que olvidándose de su misión de paz han sido causa de tanta ruina y desolación. Seguramente que muchos sacerdotes y religiosos tendrán que salir del territorio de la Diócesis. Al Prelado le será muy difícil poder

volver a la misma. Además su misión pastoral no sería provechosa por lo mal dispuestos que están en general contra él.

También para el día de mañana puede ocurrir algo parecido con el Emo. y Rvmo. Cardenal Arzobispo de Tarragona. Hay en esta España Nacional una gran prevención contra este Emo. Prelado. Precisamente en la misma Oficina de la frontera española, mientras se despachaba la documentación, hablando amablemente con los jefes encargados de dicha Oficina, incidentalmente salió en la conversación el nombre del Cardenal Vidal y Barraquer y enseguida uno de los allí presentes dijo: “suponemos que dicho Señor no vendrá por España”; y al contestarle que seguramente por ahora no creía que viniera, el mismo que había hablado, dijo: “suponemos que ni ahora, ni tampoco después”.

Es tanto lo que España ha sufrido, Eminentísimo Señor, por estas divisiones de Vizcaya y de Cataluña, que ahora se siente una muy grande reacción para acabar con todo esto y fortificar la unidad de la patria. Ciertamente que si después de la sangre derramada, después de tantas y tan innumerables víctimas inocentes, como esta tragedia ha causado en la queridísima España, tuviéramos que continuar con tantas luchas de pequeñas regiones y divisiones intestinas, no se hubiera obtenido gran cosa con tanto sacrificio. Por esto se siente en todas partes y en todos tan grande reacción a cuanto signifique división y partidismos dentro de la Patria española.

Como, sin duda, uno de los factores principales en estas divisiones ha sido el clero que olvidándose de su misión de paz y de amor, ha trabajado por dividir y separar a los de las dos regiones del resto de España, por esto la reacción viene contra el clero y los Prelados que consideran en cierto modo culpables de no haber impedido que el clero hiciera tales campañas contra la unidad de la Patria.

Es una providencia el que ahora los hombres que están al frente de los negocios de la España Nacional, sean en general de convicciones netamente católicas, desde el Generalísimo Franco, hasta el Presidente de la Junta Técnica del Estado y los mismos miembros de la dicha Junta. Esto hace concebir esperanzas de que cuanto se refiere a la Religión y a la Yglesia ha de encontrar en los mismos las mayores facilidades.

Pudiera haber algún temor en las masas; en los diferentes grupos que forman la Falange Tradicionalista y de las JONS. De los tradicionalistas hay que tener la seguridad de que están completamente con la Yglesia y que con grande entusiasmo han tomado las armas para defender a la Religión. De los que pudiera tenerse alguna prevención es de los Falangistas, en cuyo grupo pueden haberse infiltrado elementos de pocas convicciones católicas, pero también entre los falangistas hay elementos de sentimientos verdaderamente cristianos, en su mayor parte, por pertenecer a familias sumamente cristianas. Es de esperar que llegado el momento, estos mismos comprenderán que es

necesario trabajar dentro de los sentimientos y conforme a las doctrinas de la Yglesia para el mayor bien de la sociedad y del pueblo.

Aprovecho esta ocasión para renovarle los sentimientos de mi profunda veneración mientras besando devotamente la Sagrada púrpura me profeso de Vuestra Eminencia Reverendísima devotísimo servidor

Sac. Carmelo Blay.

30. CARTA DE BLAY A PACELLI

Informa sobre las opiniones de las esferas gubernativas, que lamentan respetuosamente el modo como la Santa Sede ha tratado al Gobierno Nacional desde que comenzó el movimiento militar y son contrarias a la actitud separatista del clero vasco; sobre la piedad e intensa religiosidad personal del General Franco, y sobre la formación religiosa de los falangistas.

AA.EE.SS., *Spagna 896, fasc. 297, ff. 42-44*, original mecanografiada.

Biarritz, 20 septiembre 1937.

Eminentísimo y Reverendísimo Señor
Cardenal Eugenio Pacelli
Secretario de Estado de Su Santidad
Ciudad del Vaticano.

Eminentísimo y Reverendísimo Señor,

Pensaba yo encontrarme para estas fechas en Roma, pero una pequeña indisposición me ha hecho retrasar mi regreso, por esto me permito escribir a Vuestra Eminencia Reverendísima después de haber estado en Salamanca y en algunos otros lugares de la España Nacional y ponerme en contacto con los miembros del Gabinete Diplomático del Jefe del Estado Español y con personas que están y viven muy cerca del mismo Jefe del Estado.

Como decía a Vuestra Eminencia Reverendísima, todos lamentan respetuosamente del modo como la Santa Sede ha tratado al Gobierno Nacional desde que comenzó el movimiento salvador de España. No comprenden, dicen, la incomprensión de dicho movimiento que en primer lugar tenía por objeto defender a la Religión y a la Yglesia de la barbarie marxista y comunista.

Por esto ahora se ha recibido con grande satisfacción en todos los sectores de la España Nacional, la paternal bondad del Santo Padre al nombrar como Encargado de Negocios de la Santa Sede a S.E. Mons. Antoniutti.

Lo que les ha preocupado no poco es cuanto, según ellos, ha hecho la Santa Sede por los rojos-separatistas vascos, que tanto daño han hecho a la misma Religión en su país antes tan católico y respetuoso con la Yglesia. A este respecto consideraban la venida de Mons. Antoniutti, con el pretexto de atender a los niños vascos, más bien como para proteger a los mismos vascos en el momento en que han de rendir cuentas a la justicia española por los desastres causados a su propio país y a toda España, como si se temiera que los tribunales españoles se excedieran en su misión de ejercer la justicia. Por esto, creen, que tuvo prisa en ir a Bilbao instalándose allí como en su propia sede.

En cuanto a la situación de los elementos religiosos que tanto daño han causado durante esta guerra, es decir de los religiosos de varias Órdenes y Congregaciones Religiosas, que olvidando su misión de paz y de la propia santificación, se han dedicado, por espíritu de partido, a predicar la guerra de exterminio, parece que muy poco o nada han cambiado. Sería conveniente que en los Conventos de Vizcaya se proveyera para que fueran tenidos por religiosos que no hubieran hecho política separatista y a ser posible, que no fueran oriundos de dicha región, trasladando a otras partes de España, o bien a Misiones a los que más se han distinguido por su actuación separatista. Seguramente que una de las causas de cuanto ha ocurrido en Vizcaya con los religiosos, y aun con los de vida más austera, como Carmelitas, Pasionistas, Capuchinos y no pocos Jesuitas, fue debido a la formación de Provincias Religiosas exclusivamente dentro de la misma región sin contacto alguno con las casas de otras regiones. Así ha resultado que en todas estas casas y Provincias los elementos que han formado las Comunidades eran en su mayor parte separatistas. Precisamente me decía un religioso carmelita que ahora ocupa un puesto en el gobierno de la Orden en el Corso d'Italia, en Roma¹⁵⁹, que él consideraba que entre los religiosos de su Orden de la Provincia de Vizcaya, por lo menos el 90% eran nacionalistas, es decir, de ideas separatistas. Quizás los Superiores Mayores de las diferentes Órdenes Religiosas tienen poca responsabilidad de cuanto ha sucedido, porque no han comprendido, o no han podido poner remedio oportunamente a tantos males, como han causado los que abandonando el mundo para buscar su propia santificación y la santificación de las almas, han perdido el tiempo haciendo política de odios y de división entre los mismos fieles.

Al recorrer los pueblos destrozados de Vizcaya y preguntar a los sencillos aldeanos porque se habían unido a los enemigos de la Religión, es triste oír

159. Se refiere al P. Silverio de Santa Teresa, O.C.D.

decir que los sacerdotes y religiosos les habían dicho que esto era lo mejor y por esto habían obedecido. ¡Qué dolor!

En general, los sacerdotes de la Diócesis de Vitoria, de ideas separatistas, no han cambiado nada. Parece que están envenenados con dichas ideas y no es extraño que el Gobierno Nacional esté preocupado por esto. Era de absoluta necesidad el nombramiento de un Administrador Apostólico, como lo ha hecho el Santo Padre, en la persona del Obispo Auxiliar de Valencia, para que cesando la inserenidad en que vivía dicha Diócesis, se pudiera trabajar en tantos problemas difíciles y complicados. Dicho nombramiento ha sido muy bien recibido por todos y aun por el Gobierno Nacional que ve el paternal interés del Santo Padre por esta querida España.

El nombramiento del Eminentísimo y Reverendísimo Señor Cardenal Segura para la importantísima Diócesis de Sevilla ha causado profunda emoción y entusiasmo en los católicos españoles y en las esferas del Gobierno, porque con esto ven una nueva muestra de amor del Papa a España, y sobre todo la reparación de un gran desacato cometido por el gobierno revolucionario, contra el que entonces ocupaba la Sede Primada de Toledo.¹⁶⁰

He tenido ocasión, como indico a Vuestra Eminencia Reverendísima, de tener contacto con personas que están muy cerca del Jefe del Estado y viven con él mismo. Dichas personas han hablado con grande elogio y entusiasmo del mismo Jefe del Estado, especialmente en cuanto se refiere su piedad y respeto a la Yglesia, de su equanimidad (*sic*) en tratar y conocer los más difíciles asuntos. De su piedad me decía el Capellán del Cuartel General,¹⁶¹ que

160. En plena Guerra Civil, Segura, tras haber presidido el funeral del arzobispo de Sevilla, cardenal Ilundáin, fallecido el 10-8-1937, manifestó tanto a Pío XI como al cardenal Pacelli, deseos de regresar a España desde su destierro en Roma, pues consideró llegado el momento propicio para regresar a una sede metropolitana española de prestigio y de tradición cardenalicia, como era Sevilla, y así lo dijo al cardenal Pacelli en carta escrita desde Olaz de Loyola (Guipúzcoa) el 17 agosto 1937, en respuesta a otra suya en la que le comentaba que el Papa estaba dispuesto a nombrarle para una diócesis española, «arrivato il momento per la vacanza della sede conveniente». A petición de Pacelli, el delegado apostólico en la España Nacional, Hildebrando Antoniutti, dijo que el ambiente es favorable el regreso del cardenal. Lo mismo pensaba Gomá, que veía en este nombramiento una solución excelente a la situación del cardenal Cf. mi artículo «Nombramientos episcopales en España y estado de algunas diócesis catalanas durante la Guerra Civil (1936-1939)»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 87 (2014) 597-933.

161. José María Bulart Ferrándiz (San Andrés de Palomar, Barcelona, 1900 - Madrid 1981), hizo los estudios en el seminario de Barcelona y fue ordenado sacerdote en mayo de 1925. Era secretario particular del obispo de Salamanca, Enrique Pla y Deniel cuando, el 4-10-1936, pasó al servicio de Franco cuando dicho obispo le cedió el palacio episcopal como sede del Cuartel General donde dicho general tuvo durante casi toda la guerra su puesto de mando. Fue su confesor hasta su muerte, y capellán de la Casa Civil, y le atendió a él, a toda su familia y a las personas más allegadas en las funciones y ceremonias

vive en la propia casa y como de familia con el Generalísimo, basta decir que ni un solo día se retira a descansar sin antes haber rezado en familia el Santo Rosario, aunque esto sea a las cuatro o cinco de la madrugada, al regresar de alguna visita a los frentes de batalla. Lo mismo que el querer tener en el Cuartel General la Santa Misa todos los días.

Al decir yo hace unos días al Jefe del Gabinete Diplomático, Señor Sangróniz, que seguramente el enviado especial del Santo Padre para el asunto de los niños vascos podría informar muy bien de cuanto sucede en la España Nacional, me decía que nuestros Prelados también habrán informado y que bien podían atender en el Vaticano a dichas informaciones. Con este motivo me decía que sin duda el objeto de enviar a España a Mons. Antoniutti debería haber sido otro por parte de la Santa Sede, como queda indicado más arriba en esta carta, porque solo para esto no era necesario puesto que el Gobierno Nacional se estaba ocupando de dichos niños y sobre todo estaba dispuesto a recibirlos y asistirles apenas llegaran a España, como atiende y asiste a los pueblos y ciudades que van ocupando las fuerzas nacionales, donde quiera que llegan estas, por conducto de la Intendencia Militar, como lo prueba lo que se hizo en Bilbao y lo que últimamente se ha hecho en Santander, y como se hace con los numerosos evadidos de la zona roja que diariamente vienen a la España Nacional buscando la paz y la tranquilidad que en la misma se respira.

Indudablemente que una de las mayores preocupaciones del movimiento nacional es lo que pueda resucitar de la Falange Española, mejor dicho de los falangistas. A este propósito me decía el Señor Serrano Súñer, cuñado del Generalísimo y que vive con él mismo y según me indican atiende mucho a sus consejos, que se desea vivamente organizar y ya de esto se ocupan, con el Cardenal Primado y con el obispo auxiliar de Toledo [Gregorio Modrego], la asistencia religiosa en las organizaciones falangistas, de tal manera que en todas puedan encontrar los miembros dicha asistencia religiosa, algo parecido como se ha hecho en Italia para los balillas y avanguardistas,¹⁶² etc. Es cierto que este es un problema importantísimo.

Suplicando dispense la molestia de este escrito, beso con todo respeto la

religiosas. También fue responsable de la cura pastoral del palacio del Pardo. Se incardinó en la archidiócesis de Madrid en 1957 y desempeñó en ella los ministerios de rector de la Iglesia del Buen Suceso, desde 1942 y párroco de la parroquia del Corpus Christi de 1953 a 1981 (DSDE, p. 265).

162. Los "balillas", chicos entre 8 y 14 años, y los avanguardistas, entre los 14 y 18, eran dos subestructuras de la Opera Nazionale Balilla, organización juvenil de la Italia Fascista, que funcionó como adición a la educación escolar, entre 1926 y 1937 (año en el que fue fusionada con la Gioventù Italiana del Littorio, una sección juvenil del Partido Nacional Fascista).

Sagrada Púrpura quedando de Vuestra Eminencia Reverendísima devotísimo servidor

Sac. Carmelo Blay.

31. CARTA DE BLAY A MONTINI

Le envía las cuentas de gastos e ingresos hechos por el Comité para la atención de los sacerdotes españoles y religiosas prófugos en Roma, desde agosto de 1937 hasta enero de 1938, y le da noticias sobre algunos de dichos sacerdotes.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 92-92v*, original mecanografiada.

Roma, 1 febbraio 1938.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Giovanni B. Montini,
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Allo scopo di renderLe noto lo stato di cassa del Comitato per l'assistenza ai Sacerdoti e Religiose profughi spagnuoli, mi premetto accludere l'estratto conto dai primi giorni d'agosto u.s. fino al 1 gennaio dell'anno presente.

Sono lieto di poter manifestare all'Eccellenza Vostra Reverendissima durante il suaccennato periodo sono partite per la Spagna molte Religiose, e anche parecchi Sacerdoti, tra quelli pocchi (*sic*) che ancora si trovavano in questa Alma Città.

Rimangono certamente piccoli gruppi di Suore, dimoranti in case del proprio Istituto, tranne di alcune Religiose di clausura ospitate caritatevolmente in conventi di altre Congregazioni, dato che le proprie non hanno residenze in Italia. Fra le Suore profughe rimanenti si distribuisce, il pregiatissimo doni di caffè offerto dal Santo Padre, e, qualche volta, anche un modesto sussidio

Nei confronti dei Sacerdoti profughi dimoranti a Roma, che sono attualmente nove, tre soltanto corrono a spese della Santa Sede il loro vitto ed alloggio. Questi sono: il Rev.do Lisardo Díaz, che si trova ancora nell'Ospizio Ecc. dei Cento Preti; ed i Rev.di D. Amador e D. Giacomo Franquet, ammalati nel reparto per i sacerdoti dell'Ospedale dei FateBeneFratelli all'Isola.

Oltre i suddetti sacerdoti profughi, tre seminaristi, parimente profughi, dimorano sempre in questo Collegio proseguendo i loro studi.

Devo, per fine, far notare all'Eccellenza Vostra Reverendissima che nel frattempo soltanto arrivato quale profugo della Spagna, un solo Sacerdote, il Rev.do D. Lamberto Font, della Diocesi di Gerona, ospitato per speciale incarico di Sua Eminenza Reverendissima, il Signor Cardinale Giuseppe Pizzardo, nell'Istituto di Maria Immacolata al Mascherone, dal 20 al 50 di Novembre 1937. Questo sacerdote è stato già rimpatriato.

Coi sensi della mia più profonda venerazione ho l'onore di dichiararmi dell'Eccellenza Vostra Reverendissima umilissimo e devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

32. CARTA DE BLAY A MONTINI

Le da nuevas noticias sobre la atención prestada a los sacerdotes y religiosas españoles prófugos en Roma y le reitera su adhesión al Papa.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, ff. 95 y 97*, original mecanografiada.

Roma, 15 julio 1938.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Giovanni B. Montini,
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Ho l'onore di rivolgermi all'Eccellenza Vostra Reverendissima all'oggetto

di tenerLa dovutamente informata di quanto si riferisce ai sacerdoti ed alle religiose profughi dalla Spagna, arrivati a Roma.

Dalla data della mia ultima lettera, 1° Febbraio dell'anno in corso, nulla degno di speciale menzione è avvenuto, per ciò che riguarda agli arrivi ed alle partenze, fuori del rimpatrio di quattro seminaristi, che hanno finito normalmente i loro studi, e di qualche religiosa.

Accludo lo stato di cassa con estratto conto degli introiti, delle spese e dei debiti avuti nel frattempo.

Nell'attualità, tranne dei due sacerdoti ammalati, che per l'inesauribile carità del Santo Padre sono stati ricoverati presso i Fate Bene Fratelli di San Bartolomeo all'Isola, solamente un sacerdote profugo è ancora alloggiato e mantenuto a spese della Santa Sede. Questo sacerdote è il Rev.do Don Lisardo Diaz, che si trova nell'Istituto Ecclesiastico detto dei Cento Preti, dal giorno del suo arrivo a Roma, cioè, dal 24/4/37.

Il nostro Pontificio Collegio Spagnuolo ha proseguito nel dare gratuitamente vitto ed alloggio a sei seminaristi parimente (*sic*) profughi. Quindi, nel suaccennato conto, figurano soltanto le spese che si riferiscono al loro vestiario, al loro libri scolastici, ai viaggi di ritorno alla Spagna di

quattro fra loro, ed ad altre cose simili. D'ora in avanti, però, questo capitolo non si troverà più nei conti di questo Comitato, poiché i due seminaristi rimanenti, essendo già stati ordinati sacerdoti, potranno, colle elemosine delle proprie Messe, occorrere ai loro bisogni di questo genere.

Nel riferire a Sua Santità le cose precedenti, pregherei l'Eccellenza Vostra Reverendissima di voler umiliare ai piedi del Trono Augusto i nostri sensi di profondissima venerazione ed incrollabile adesione al Padre comune dei fedeli, mentre supplichiamo ci venga accordata l'ambita Benedizione Apostolica, protesa anche a tutta la nostra cara Spagna.

RingraziandoLa sentitamente per quanto sopra, profitto volentieri l'incontro per esprimerLe tutta la mia più alta considerazione, mentre mi dichiaro dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

33. CARTA DE BLAY A MONTINI

Le informa sobre el regreso a España de alguna religiosas carmelitas, de cuyo viaje se hará cargo el cónsul español en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 99*, original mecanografiada.

Roma, 4 agosto 1938.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Giovanni B. Montini,
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Con relazione al viaggio di ritorno alla Spagna delle due Suore Carmelitane, circa il cui rimpatrio ho conferito stamane con Vostra Eccellenza Reverendissima, mi è grato renderLe noto che il Console della Spagna in Roma, di cui ho ricevuta una visita proprio in questi momenti, mi si è offerto gentilmente a prendere sotto le sue cure il viaggio in questione.

Quindi, la somma di Lire it. 1.000 (Mille), delle quali accuso ricevuta all'E.V.R. come consegnatemi oggi, la trattengo per altri spese che potessero capitare per i profughi.

Mi creda sempre dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Don Carmelo Blay.

34. CARTA DE BLAY A MONTINI¹⁶³

Le da nuevas noticias sobre la atención prestada a los sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 100*, original mecanografiada.

Roma, 4 agosto 1938.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Giovanni B. Montini,
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Come l'Eccellenza Vostra sa, ancora vi sono alcune religiose spagnuole profughe. Precisamente nel Monastero delle Carmelitane dell'Antica Osservanza di VETRALLA ce ne sono tre. Una di queste si trova abbastanza male in salute e bisogna farla rimpatriare. Siccome ora parte un religioso carmelitano, potrebbe portar con se questa religiosa, ma bisognerebbe (*sic*) che un'altra l'accompagnasse. Per tanto sarebbero due religiose. Per ragione di malattia sembra prudente che il viaggio lo facessero per mare. Per questo domando all'E.V.R. se si può fare questa carità ed in caso se la stessa E.V.R. si compiacerebbe di raccomandare al Direttore della Compagnia Navale ITALIA fosse concessa la riduzione del 50% nell'importo del biglietto (*sic*) di III classe NAPOLI-GIBILTERRA. IL biglietto (*sic*) ordinario importa L.448,00.

Potrebbero partire il giorno 9 di questo mese nel REX.

Con devoti ossequi mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Don Carmelo Blay.

163. Nota marginal autógrafa de Montini a lápiz: "4-VIII-38. Raccomandato al Cav. Vaccari. Anticipate £. 1000".

35. CARTA DE BLAY A MONTINI

Le informa sobre los pequeños gastos hechos para la atención prestada a algún sacerdote español prófugo en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 101*, original mecanografiada.

Roma, 14 enero 1939.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Giovanni B. Montini,
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Un'atra volta vengo a disturbare l'Eccellenza Vostra Reverendissima, per presentare la nota delle piccole spese fatte per aiutare a qualche profugo spagnuolo sacerdote o religiose.

Come dell'unita nota di conto potrà vedere, nel semestre Luglio-Dicembre 1938 ho dovuto pensare solamente per qualche aiuto alle suore profughe ospiti delle Capuccine (*sic*) di Via Aurelia Antica ed alle spese per vitto ed alloggio per il sacerdote Don Lizardo (*sic*) Diaz, ospite, come sa, a Cento Preti.

Con devoti ossequi, profitto ben volentieri l'incontro per esprimere tutta la mia più alta considerazione mentre mi dichiaro dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

36. CARTA DE BLAY A PACELLI

Informa sobre las gestiones hechas personalmente para conseguir que el cardenal Vidal renuncie al gobierno de la archidiócesis de Tarragona.

AA.EE.SS., *Spagna 949, fasc. 352, ff. 47-50*, original mecanografiada.

Roma, 5 febrero 1939.

Pontificio Colegio Español de S. José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Su Eminencia Reverendísima
el Señor Cardenal EUGENIO PACELLI
Secretario de Estado de Su Santidad
Ciudad del Vaticano.

Eminentísimo y Reverendísimo Señor,

Cumpliendo con la mayor buena voluntad las indicaciones de Vuestra Eminencia Reverendísima, le escribo el resultado de la misión que amablemente quiso encargarme ante el Eminentísimo y Reverendísimo Señor Cardenal Vidal y Barraquer, Arzobispo de Tarragona. Procuraré hacerlo con la mayor fidelidad.

El encargo, aunque honroso para mí, era al mismo tiempo muy penoso por la persona y por el asunto de que se trata.

Apenas llegado a la Cartuja de Farneta, residencia del citado Emo. y Revmo. Sr. Cardenal, expuse con el mayor cuidado posible, la misión que me llevaba diciéndole cuanto V.E. Rvma. me había encargado, por indicación del Santo Padre, esto es,

1º. Cuanto el Señor Embajador de España, en nombre del Gobierno Nacional, le había propuesto, acerca de que el Gobierno estaba resuelto a no permitir que volviera el Señor Cardenal Vidal y Barraquer, Arzobispo de Tarragona a España y, por lo tanto a su diócesis y, no sólo esto, sino que tampoco permitirían que gobernase aquel Arzobispado, ninguno que fuera nombrado por el mismo y que estuviera a las ordenes suyas. Que dada esta situación, de hecho, para atender a las necesidades de las almas, especialmente en estos primeros tiempos, cuando será necesario organizarlo todo para la restauración de tanta ruina, el Santo Padre pensaría poderlo hacer por medio de un Administrador Apostólico, que podría nombrarse *ad nutum Sanctae Sedis*.

2°. Le hice presente cuanto Vuestra Eminencia Reverendísima había manifestado al propio Sr. Embajador, indicándole que se trataba de una cosa muy grave, porque no era sólo el impedir el libre ejercicio de su jurisdicción a un Obispo cualquiera, sino a un Obispo Príncipe de la Yglesia (*sic*). Que además que esta actitud del Gobierno Nacional de España causaría grande admiración en todo el mundo católico, en desprestigio de la misma España.

3°. Al ejemplo puesto por el Sr. Embajador acerca de los precedentes de la expulsión del Emo. y Rvmo. Sr. Cardenal Segura, se le había hecho presente por Vuestra Eminencia que el caso era muy diferente al actual, porque en el del Cardenal Segura, cuando salió la primera vez de España, al hacerle la menor indicación de parte de la Santa Sede, de que volviera a su diócesis, lo hizo enseguida, siendo expulsado entonces *manu militari*, por el Gobierno de la República, es decir, por un Gobierno enemigo de la Yglesia y perseguidor de todo lo que significaba algo de Religión, etc. Pero ahora se trata de la actuación contra un Cardenal, no ya por un Gobierno enemigo de la Yglesia, sino por un Gobierno católico, formado por católicos y que luchan por hacer volver a España a sus tradiciones católicas de siempre.

Hice presente al mismo Señor Cardenal Vidal y Barraquer, que el Emo. y Rvmdo. Sr. Cardenal Secretario de Estado de Su Santidad, como era natural, había hecho todo lo posible para hacer ver al Sr. Embajador la gravedad de la actitud adoptada en este asunto por el Gobierno. El Embajador insistió en que ésta era decisión definitiva, del Gobierno. Que tenían en sus manos copias de algún documento comprometedor para el Cardenal Vidal, por alguna concomitancia con los separatistas vascos aun antes de producirse el movimiento nacional contra el Gobierno de la República y, que naturalmente estarían dispuestos, si fuera necesario para defender su actitud, a la publicación de dicho documento o documentos.

El Señor Cardenal Vidal escuchó todas estas manifestaciones diciendo que desde luego él desearía que se hiciera un expediente o proceso para que pudiera defenderse, porque se trata de su buen nombre y dignidad: porque además se vería que en todo este tiempo cuanto él ha hecho por la España Nacional, primero haciendo que su sobrino mayor saliera de la España roja y se presentara enseguida para alistarse entre las tropas del Generalísimo Franco; que además a cuantos jóvenes se le han presentado para pedirle consejo, les ha dicho deberían marcharse enseguida para luchar en favor de los nacionales; que en su misma casa y familia se ha hecho todo lo posible para defender y ayudar a los sacerdotes y religiosas durante estos años de revolución y de persecución; que si él mismo ha estado fuera de España durante este tiempo ha sido exclusivamente porque así podría trabajar desde fuera en favor de los sacerdotes de su diócesis que estaban sufriendo en las cárceles y en grave peligro de ser asesinados: que por esto mismo y por no hacer daño a la España Nacional, no se había marchado a Francia, a pesar de las varias invitaciones

que le habían hecho en este sentido; que por estas mismas consideraciones nunca quiso tampoco acceder a las indicaciones recibidas para que volviera a su diócesis de Tarragona con la promesa de que le dejarían en libertad para actuar. Por todo esto creía que si el Generalísimo Franco supiera cuanto él ha hecho, podría cambiar de parecer en este asunto.

Me permití indicarle que pensara que aquí no se trata de una cuestión de estricto derecho, sino de una situación de hecho que desgraciadamente de momento le impide actuar por sí, o por delegados suyos, en favor de las almas de su diócesis, por una imposición del Gobierno que no cederá fácilmente.

Él cree, según me dijo, que la Santa Sede debería dar la batalla para defender sus derechos para el libre ejercicio de su jurisdicción. Puede tener la seguridad, le contesté, como me lo había indicado el mismo Sr. Cardenal Secretario de Estado, de que este ha manifestado todo cuanto creía necesario al Señor Embajador, para defender los derechos del Cardenal Arzobispo en el ejercicio de la libre jurisdicción en su diócesis. Por lo tanto, por el momento, con la mayor pena hay que considerar que dada la actitud tomada por el Gobierno Nacional, no se veía otra solución que la indicada del nombramiento de un Administrador Apostólico *ad nutum Sanctae Sedis*. Creo, le dije, que con toda probabilidad, se pensaría en persona investida de carácter episcopal, y de la misma Provincia Eclesiástica, si es posible.

A pesar de insistir mucho en sus ideas de que se haga un expediente o proceso para que él pudiera exponer todo lo que creyera conveniente para su defensa, terminó la conversación diciendo, que desde luego, si el Santo Padre por el contrario piensa que dada la actual situación de las cosas, no hay otro modo de resolverla que con el nombramiento de un Administrador Apostólico, él dispuesto siempre, como hijo sumiso, está preparado a aceptar la menor indicación del Vicario de Jesucristo.

Naturalmente insistía, podría ser nombrado alguno de los que él ya tiene allí como Vicarios Generales, o alguna otra persona que fuera grata al mismo. A la primera parte le dije que difícilmente podría ser nombrado, en caso alguno de los ya nombrados por él, porque precisamente una de las cosas impuestas por el Gobierno, es que no sea ninguno como delegado del mismo Cardenal Arzobispo.

Luego ya en la conversación me habló de la situación suya en caso de nombramiento de un Administrador Apostólico, porque aun quedando con el título de Arzobispo de Tarragona, le quedaría solamente el título, pero no la jurisdicción. Por esto decía, que él quedaría en una situación poco airosa y como recluso en la Cartuja. Que pensaba no debía quedar allí más tiempo y que tampoco su situación económica estaba en condiciones de poder seguir en esta situación. Es cosa, le dije, que podría tratarse en un segundo término con la Santa Sede.

Terminamos la entrevista indicándome que yo hiciera saber todo esto a

Vuestra Eminencia Reverendísima y que él escribiría directamente al mismo Sr. Cardenal Secretario de Estado.

Al tener el honor de comunicar cuanto queda dicho aprovecho la ocasión para manifestar mi profunda veneración, mientras besando devotamente la Sagrada púrpura quedo de Vuestra Eminencia Reverendísima devotísimo servidor

Sac. Carmelo Blay.

37. CARTA DE BLAY A MONTINI¹⁶⁴ [1288]

Le informa sobre la atención que ha recibido en diversos monasterios de Roma quince religiosas clarisas prófugas, que desean regresar a España para reconstruir su propio monasterio y solicita ayuda económica para el viaje de regreso.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc.2, n. 1, f. 57*, original autografa.

Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

18 Aprile 1939.

A Sua Eccellenza Reverendissima
Mons. G.B. Montini, Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano

Eccellenza Reverendissima

Compio il venerato incarico dell'Eccellenza Vostra Reverendissima d'informarLa circa la domanda umiliata al trono augusto del Santo Padre da parte delle religiose Clarisse spagnuole che fin dall'inizio della rivoluzione in Ispagna, si trovano rifugiate in diversi Monasteri di Roma ed altrove.

Come tutte le buone religiose arrivate in Italia nell'Agosto e Settembre

¹⁶⁴ Nota marginal autógrafa: "21 aprile 1939. Ricevute L. 1.500 come sopra. Sac. Carmelo Blay".

1936, queste furono ricevute con tanta carità dalle consorelle, che hanno avuto cura delle medesime tutto questo tempo.

Ora desiderano ritornare in patria per ricostruire il proprio Monastero e la vita regolare. Per questo hanno bisogno di qualche sussidio. Se il Santo Padre, nella Sua benignità concede questo aiuto, si potrebbe preparare il viaggio in condizioni molto economiche, come fu fatto anche per altre religiose, che da molto tempo sono state rimpatriate.

Forse le spese del viaggio per tutto questo gruppo non sarebbe superiore a Lire 100 per ciascuna religiosa, giacché il Regio Governo Italiano generalmente concede i biglietti (*sic*) gratuito nei treni durante il percorso fino alla frontiera francese. D'altra parte essendo un gruppo superiore a dieci, nel percorso francese si ottiene la riduzione del 50% nell'importo dei biglietti (*sic*).

Il mio umile parere sarebbe di favorire i rimpatrio di queste religiose, perché così si toglierebbe il peso alle Comunità che da tanto tempo le hanno trattato con inesauribile carità, salvo sempre il superiore criterio di cotesta Segretaria (*sic*) di Stato.

Approfitto dell'incontro per confermarmi con devoti ossequi dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

38. CARTA DE BLAY A MONTINI

Le comunica que con la salida de don Lisardo Díaz Henández ha terminado su gestión en lo referente a la atención prestada a los sacerdotes españoles prófugos en Roma, y le envía los gastos del viaje a Barcelona de dicho sacerdote y de 15 religiosas clarisas.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 107*, original mecanografiada.

Roma, 19 giugno 1939.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Giovanni B. Montini,
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità

Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Con la partenza del sacerdote spagnolo Don Lisardo Diaz, che era ospite all'Ospizio di Cento Preti, credo sia finito quanto si riferisce ai sacerdoti profughi spagnoli che la grande carità e benignità del Santo Padre tanto ha aiutato durante questi anni passati.

Ora mi permetto unire il conto dello spese fatte negli ultimi mesi, tanto per il vitto ed alloggio del sacerdote sopra indicato quanto per il viaggio Roma-Barcellona di n. 15 Suore Clarisse.

Con devoti ossequi, profitto ben volentieri l'incontro per esprimere tutta la mia più alta considerazione mentre mi dichiaro dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

39. CARTA DE BLAY A MONTINI

Acusa recibo de la cantidad que le ha enviado para cubrir las necesidades de los últimos sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2. Fasc. 4, n. 7, f. 110*, original mecanografiada.

Roma, 5 luglio 1939.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Monsignor Giovanni B. Montini,
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità
Città del Vaticano.

Eccellenza Reverendissima,

Col venerato foglio dell'Eccellenza Vostra Reverendissima, ho ricevuto l'assegno dell'importo di lire 1.258,75 a saldo delle ultime spese sostenute

per il vitto, alloggio(*sic*) e viaggio a favore degli ultimi religiosi profughi spagnuoli.

Con sensi di devota stima mi professo dell'Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

40. CARTA DE BLAY A MONTINI

Le envía toda la documentación relativa a la actividad desarrollada desde el verano de 1936 por el Comité establecido en el Colegio Español para los sacerdotes y religiosas prófugos.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 1. Fasc. 4, f. 30-30v*, original mecanografiada.

Roma, 16 febbraio 1940.
Pontificio Colegio Español de San José
Palazzo Altemps
Roma - 11

A Sua Eccellenza Reverendissima
Mons. GIOVANNI BATTISTA MONTINI
Sostituto della Segreteria di Stato di Sua Santità

Eccellenza Reverendissima

Ho il piacere di far giungere all'Eccellenza Vostra Reverendissima, tutto l'incartamento di quanto si riferisce all'assistenza dei sacerdoti, religiosi e religiose, che per la U nella Spagna arrivarono a Roma e furono accolti dalla paterna bontà ed inesauribile carità dal Santo Padre.

Fra i documenti troverà l'Eccellenza Vostra Reverendissima la lista completa dei sacerdoti

e delle religiose, che arrivati in Roma furono assistiti, in tutto vel in parte, dalla benignità del Santo Padre, che come risulta dei conti, spese più di lire duecentomila, oltre ai molti generi alimentari, zucchero, caffè, carne, etc., che con grande carità ha fatto pervenire e mettere a disposizione del Comitato da Lui medesimo voluto, in questo Pontificio Collegio Spagnuolo, per l'assistenza dei cari profughi.

Nei fogli uniti si può vedere non solo il conto general, ma pure le spese fatte per tutti e ciascuno dei profughi, con altre notizie utili per far conoscere la carità del Santo Padre Pio XI, di venerata e santa memoria, in un momento così doloroso per la nostra cara Spagna.

In questa occasione La prego di voler umiliare ai piedi dell' Augusto Pontefice, gloriosamente regnante, i sentimenti della mia profonda venerazione, ed implorare per me una speciale benedizione apostolica, mentre con devoto ossequio mi professo dell' Eccellenza Vostra Reverendissima devotissimo servitore

Sac. Carmelo Blay.

CORRESPONDENCIA EPISTOLAR ENTRE GOMÁ Y TARDINI

41. CARTA DE TARDINI A GOMÁ [158271]

Por encargo expreso de Papa le pide que organice el regreso a España de los sacerdotes prófugos que están en Roma sin hacer nada para que puedan colaborar en las diócesis del territorio nacional.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2, fasc. 4, 4*, primera minuta, del 10-10-36¹⁶⁵ (ff. 2-2v.); segunda minuta, del 14-10-36¹⁶⁶ (ff. 5-5v.). *Archivo Gomá, 1, pp. 210-212.*

Ciudad del Vaticano, Eminentísimo y Reverendísimo Señor,

Al Cardinale Arcivescovo di Toledo,

Huyendo de la muerte que en España les acechaba muy de cerca, muchos sacerdotes, religiosos y religiosas han llegado durante los tres últimos meses, y todavía están llegando, a Roma, para cobijarse bajo el manto protector del Padre común de los fieles.

165. Nota marginal autógrafa de Tardini: “Il S. P. si preoccupa molto che questi sacerdoti sono senza lavorare, mentre hanno energie”. Cuando Tardini recibió esta primera minuta anotó de su puño y letra lo siguiente: “11-10-36. Chiamare D. Carmelo. Togliere alla lettera quello che ho tolto. Aggiungere quello che ho aggiunto (v. p.2 in fine). Inviare dal Card. di Toledo il Vescovo di Cartagena per dirgli che il S.P., desideroso che i buoni sacerdoti spagnoli profughi in Roma si dedichino nuovamente al loro s. ministero e preoccupato per l'avvilimento in cui vengono a trovarsi questi dilette figli a causa della forzata inazione ha chiesto che questi sacerdoti tornino a prestare l'opera loro in Spagna. Affida al Card. di Toledo l'incarico di tradurre in pratica questo suo Augusto desiderio, adoperandosi – a nome del S.P. – presso i Vescovi perché accolgano e assegnino del lavoro (almeno in via provvisoria) a questi sacerdoti. N.B. Forse la difficoltà più grave sarà perché i sacerdoti profughi sono quasi tutti catalani e, quindi, non facilmente in armonia con gli altri spagnoli” (ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2, fasc. 4, 4, ff. 3-3v.*)

166. Nota marginal con lápiz rojo: “Copiata da Belardo è partita il 14-10-36”. Esta segunda minuta fue enviada por Blay a Tardini con la siguiente carta: “Pontificio Colegio Español de San José. Palazzo Altemps. Roma – 11. 14 Ott. 1936. Eccellenza, unisco la minuta della lettera per il Cardinale Primate della Spagna nella fora indicata dalla stessa E.V.Rv.ma. Se la lettera fosse preparata oggi stesso S.E.Mons. Vescovo di Cartagena potrebbe partire questa sera. Io preparerò il viaggio per S.E. in odo che possa partire appena potrà avere la lettera. Mi creda sempre dell'E.V.Rv.ma devotissimo servitore Sac. Carmelo Blay” (*Ibid.*, 4, original mecanografiada).

El Santo Padre los ha acogido con su bien demostrada caridad, y no solamente ha derramado sobre ellos el bálsamo del consuelo, sino que los ha atendido con munificencia verdaderamente soberana, procurándoles cuanto les ha hecho falta en el orden material, a la vez que ha dispuesto y organizado para los sacerdotes prófugos diversas conferencias de alta cultura eclesiástica, y singularmente de Acción Católica, tan adentrada en el corazón del Santo Padre, a fin de que se hallen más y más dispuestos y preparados para trabajar en el campo fecundo del apostolado, cuando regresen a su muy amada patria, España.

El venerado Pontífice, que con el mayor interés sigue, hasta en sus mínimos detalles, cuanto se refiere a sus queridos prófugos, tuvo una gran satisfacción al saber que, desde el primer momento, el venerable Clero Romano, secundado Su actuación, y haciéndose eco de Sus anhelos, se aprestó a ayudar a sus hermanos los sacerdotes prófugos españoles, contribuyendo no poco proporcionarles el traje talar y aun ropa interior, de todo lo cual llegaron tan necesitados.

Pero el Santo Padre tiene a la vez fija su mirada en su amada España y advierte que sin duda alguna ha de ser grande la escasez de clero en las regiones donde se va restableciendo el culto [*por aquellos que “se han impuesto la difícil tarea de defender y restaurar los derechos y el honor de Dios y de la Religión”*] y en general, en todas las Diócesis españolas ha de haber ciertamente campo abundantísimo donde trabajar en la santificación de las almas. Estima, por consiguiente el Papa, que habrán de ser muy necesarios y oportunos los servicios que puedan prestar a la Santa Iglesia los sacerdotes actualmente refugiados en Roma, si los Obispos españoles les hicieran la caridad de ocuparlos convenientemente en el ejercicio del ministerio sacerdotal en [*su propia patria*] sus diócesis respectivas.

La mayor parte de las religiosas españolas llegadas a Roma por los tristes sucesos actuales, ya han vuelto a su patria, para seguir cumpliendo los santos fines de su respectivo Instituto, ya que no por ahora en el mismo sitio de donde fueron echadas, pero sí en otras partes, donde puedan hacerlo. Los religiosos varones harán sin duda lo mismo, según les hayan ordenado o les ordenen sus propios superiores. Los sacerdotes seculares que continúan aquí en Roma por no poder volver a sus diócesis, privadas del ejercicio del culto católico, pueden muy bien servir a la Iglesia en otras diócesis, supuesto el permiso expreso, si es posible, o tácito y aun presunto, en las actuales tristísimas circunstancias, del propio Prelado.

Ved por qué, Eminentísimo Señor, cumplo con el honroso encargo de comunicar a Vuestra Eminencia Reverendísima, que el Santo Padre está sumamente preocupado al ver en estas [*tristísimas*] circunstancias a estos tan buenos sacerdotes prófugos, jóvenes muchos de ellos y todos llenos de energías, sin poder hacer nada aquí, mientras sin duda alguna habrían de hacer grandísimo bien a las almas en su propia patria, si los obispos [*españoles, que*

pueda hacerlo] los ocuparan, recibéndolos en sus diócesis para que ejerzan en ellas sus ministerios. A esto invita el Papa a los obispos españoles, y de este modo, la pena que ha de causar al Santo Padre el verse privado de la ocasión de continuar favoreciendo con el mayor interés a sus queridos sacerdotes prófugos, se *[verá con gran complacencia que los Obispos españoles, que puedan hacerlo, acepten los servicios espirituales de estos sacerdotes prófugos, y los ocupen en cargos de la diócesis que los reciban, donde ellos puedan ejercer sus sagrados ministerios en favor de las almas, hasta que les sea dado regresar cada cual a su diócesis propia]*.

De este modo, la pena que ha de causar al Santo Padre el verse privado de la ocasión de continuar favoreciendo con el máximo interés a sus queridos sacerdotes prófugos españoles, se verá crecidamente compensada con la mayor satisfacción de verles trabajar en su país *[propia patria]* por la salvación de las almas con el consiguiente divino galardón para cuantos les favorezcan, vigorizándose además con este motivo los fraternales lazos de la más estrecha unión que debe haber entre todos los hijos de la católica España.

Al participar a Vuestra Eminencia Reverendísima este expreso encargo y deseo del Santo Padre, con ruego de que lo haga extensivo a todos los demás Obispos de esa amada Nación, me es muy grato reiterarme de Vuestra Eminencia Reverendísima devotísimo...

42. CARTA DE GOMÁ A TARDINI [158271]

Responde a la carta anterior comunicándole la circular que ha enviado a los obispos que podrán acoger los sacerdotes prófugos que regresen de Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2, fasc. 4, 4, ff. 7-8*, original mecanografiada; *Archivo Gomá, 1, pp. 235-237*.

Pamplona, 24 Octubre de 1936.

EL CARDENAL ARZOBISPO DE TOLEDO

A Su Excelencia Reverendísima
Mons. Domenico Tardini
Sostituto della Segreteria di Stato
Città del Vaticano

Excelentísimo Señor:

He recibido con la reverencia debida el soberano Encargo que en nombre de nuestro Santísimo Padre se ha dignado transmitirme sobre la situación de los sacerdotes españoles expatriados y residentes en Roma, con motivo de la sañuda persecución que ha sufrido la Iglesia en España estos últimos meses. Me refiero a su Carta N. 158271.

Ha llegado al corazón de la España católica la gran dignación del Papa al acoger a tantos ministros de Dios y socorrerlos, con caridad, tan delicada como copiosa. Haciéndome intérprete de los sentimientos de esta nación, tan devota siempre de la Santa Sede, Le ruego se sirva transmitir al Santo Padre sentidísimas gracias por la paternal bondad y largueza con que ha socorrido a nuestros venerables sacerdotes.

El venerable Hermano Obispo de Cartagena, que personalmente ha puesto en mis manos la Carta-encargo de Vucencia, le dará detalles de cuanto hemos hablado y resuelto como más oportuno para secundar las indicaciones del Papa. Se reducen a los puntos siguientes:

a) Se ha dirigido a los Prelados de las veintisiete Diócesis que, por estar totalmente o casi liberadas del azote de la guerra y por sus mayores facilidades pueden absorber mayor número de sacerdotes, la carta circular de la que se incluye la copia en anejo.¹⁶⁷

b) Se espera la contestación telegráfica de todos ellos para proceder a la distribución según sus indicaciones, disminuyéndose a prorrata el número de los que a cada Diócesis se señalen si el número total de sacerdotes solicitados por cada uno superara el total de los disponibles.

c) Como quiera que la mayor parte de las Diócesis, agotadas ya las existencias que pudiesen tener en numerario o en cuentas corrientes, y sin posibilidad de cobrar el cupón de sus valores por ahora, difícilmente podrían soportar una nueva carga que se añadiera a la ya abrumadora que vienen llevando desde la supresión del presupuesto eclesiástico, me propongo, contando con la

167. En esta circular, sin fecha, Gomá repitió sustancialmente cuanto le había dicho Tardini y añadió: "El número de sacerdotes que hay actualmente en Roma es de unos ciento cincuenta. El de diócesis a cuyos Ordinarios nos dirigimos para que acojan la paternal indicación del Papa es de veinticinco, ya que hemos debido restar aquellas que están todavía dominadas por los ejércitos afectos al gobierno de Madrid y aquellas otras que, por su notoria pobreza, o por su situación fuera de la península, no ofrecen facilidades de solución. Tenemos la seguridad de que el número de sacerdotes de Roma, más un centenar que se halla en España sin colocación, será absorbido con exceso por las diócesis cuya caridad se requiere. Y para que sea menor el sacrificio que se impongan las diócesis más necesitadas, nos proponemos agenciar un arreglo económico a base derechos pasivos que deberán percibir la mayor parte de los sacerdotes desplazados de sus ministerios. Esperamos de su bondad, venerable Hermano, que os comunique telegráficamente el número de sacerdotes que pueda amparar en su diócesis, a fin de notificar a la Secretaría de Estado el resultado de nuestra gestión a la mayor brevedad" (*Archivo Gomá, I, pp. 237-239*).

anuencia de la Santa Sede, agenciar personalmente con la Junta de Gobierno, y especialmente con su Presidente el Excmo. Sr. General Dávila, la concesión de un crédito especial con cargo a los derechos pasivos que legalmente tienen derecho a percibir la mayor parte de los sacerdotes expatriados y que no han percibido estos últimos meses por el trastorno administrativo que ha llevado la guerra. Con la cantidad que se concediera por este concepto podrían ser indemnizadas las Diócesis según la proporción del sacrificio que se hubiesen impuesto.

d) Aun sin haberse organizado la distribución de los sacerdotes que han de venir de Roma a España, puede ya Su Santidad disponer que regresen a nuestro país, simultáneamente o por grupos, cuantos sacerdotes hayan de regresar a España. Mientras, al llegar acá, se distribuyen en las distintas Diócesis, podrían provisionalmente hospedarse en los Seminarios de las Diócesis que los tengan de mayor capacidad, como Pamplona, Logroño, Burgos y Vitoria, más cercanos a la frontera de Irún, de donde podrían pasar a las Diócesis que escogiesen o a que fuesen destinados. Los destinados a las Diócesis del sur de España tal vez tendrían más ventaja en ir a Algeciras por vía marítima.

Someto, Excelentísimo Señor, a la consideración de Vuecencia estos extremos, dándole la seguridad de que aceptaré cualquier modificación que se digno hacer y la de que he de esforzarme en corresponder a la dignación que ha tenido nuestro Santísimo Padre al hacerme el honroso encargo. Y para corresponder a la solicitud paternal del Papa para con los sacerdotes españoles y ayudarle en algo en los sacrificios que ha debido imponerse, me es grato poner a disposición de nuestro Santísimo Padre la cantidad de diez mil liras –10.000– que le serán entregadas por Don Carmelo Blay, Administrador del Colegio Español.

Sírvase expresar a nuestro Santísimo Padre los sentimientos de filial adhesión y amor que le ofrezco en representación del Episcopado español en estas lloras de tribulación que pasamos, mientras me reitero de Vuecencia Reverendísima affmo. y humilde servidor,

† I. Card. Gomá Tomás, Arzobispo de Toledo.

43. CARTA DE GOMÁ A TARDINI¹⁶⁸ [160387]

Comunica que prácticamente ha terminado a repatriación de los sacerdotes prófugos distribuidos por varias diócesis.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2, fasc. 4, 4*, ff. 15-16, original mecanografiada. No publicada en *Archivo Gomá*, porque “esta carta no se encuentra en el archivo” (*Archivo Gomá, 2, p. 164, nota 219*).

Pamplona, 24 de Enero de 1937.

EL CARDENAL ARZOBISPO DE TOLEDO

Exmo. y Rdmo. Sr. Domingo Tardini
Sustituto de la Secretaría de Estado
Città del Vaticano

Exmo. y Rdmo. Sr. y mi distinguido amigo:

Tengo el honor y la satisfacción de comunicar a V.E. que la repatriación de nuestros sacerdotes, la que se ha hecho paulatinamente, toca ya a su término.

Gracias al amor paternal de Nuestro Augusto Pontífice estos sacerdotes, huidos de los territorios dominados por los “rojos”, no solo han tenido el consuelo de sentirse amparados, mas han podido salvar la grave situación del destierro recibiendo en el orden material cuanto podían necesitar. Todo ello no hubiera sido posible sin la inagotable caridad del Santo Padre quien con extraordinaria largueza se impuso grandes sacrificios para atender a esos sacerdotes, hijos suyos, que con ilimitada confianza buscaron Su paternal protección. Permítame, pues, reiterar en nombre de todos y cada uno de ellos y en el de España, cuya tribulación mitiga el paternal y eficiente amor del Augusto Pontífice, su profunda gratitud por todos los favores tan benignamente otorgados.

Tengo la satisfacción de comunicar a V.E., pues no dudo será motivo de consuelo, que todos los sacerdotes sienten íntima alegría en poder ocuparse en trabajos de su ministerio según la voluntad y criterio de los Srs. Obispos que los han recibido, quienes me comunican están contentos del buen espíritu y obediencia de los sacerdotes refugiados que han ocupado.

Con el fin la ayudar tanto a los Sres. Obispos como a los mismos sacerdotes les he socorrido, según mis posibilidades, correspondiendo así al ejemplo

168. Nota marginal autógrafa de Tardini: 6-2-37. D. Carmelo una buona risposta”.

que nos ha dado el Santo Padre, destinado a ello el donativo que el Augusto Pontífice tan bondadosamente no quiso aceptar.

Quedan todavía en Francia cerca de 200 sacerdotes, muchos de los cuales han sido ocupados por aquellos Sres. Obispos; otros regresan y a medida que lo hacen los vamos ocupando según lo permiten las circunstancias.

Si todo esto que tengo el honor de comunicar a V.E. cree que ha de ser motivo de consuelo para al Santo Padre –por cuya salud no cesa de rogar toda España– sírvase V.E. transmitírselo con la expresión de nuestros sentimientos de amor y adhesión inquebrantable.

Me es grato con esta oportunidad reiterarme de V.E. afectísimo servidor

† I. Card. Gomá Tomás, Arzobispo de Toledo.

44. CARTA DE PACELLI A GOMÁ [160387]

Le agradece cuanto ha hecho por la repatriación de los sacerdotes españoles prófugos en Roma.

ASV, *Segr. Stato. Guerra Spagnola. 2, fasc. 4, 4*, ff. 16-16v, minuta mecanografiada; *Archivo Gomá, 2, p. 164*.

Segreteria di Stato di Sua Santità
N. 160387
Dal Vaticano, 10 de febrero de 1937.

A Su Eminencia Reverendísima
El Cardenal Gomá y Tomás
Arzobispo de Toledo
Pamplona

Eminentísimo y reverendísimo Señor:

Tengo el honor de comunicarle que he transmitido al Augusto Pontífice cuanto me dice en la suya muy amable del 24 de enero p.p. con referencia a la repatriación de los sacerdotes españoles refugiados en Roma, y es para mí una grande satisfacción poderle manifestar que ha resultado de inmenso consuelo para el Santo Padre el saber por medio de V.E.R. cómo los sacerdotes mencionados y los españoles todos agradecen tan de corazón la protección que les dispuso la Sede Apostólica, cuál sea el esfuerzo de caridad que V.E.R. haya querido hacer a favor de tales sacerdotes, cuánta sea la benevolencia con que han sido recibidos por los Excmos. Srs. Obispos, y de una manera especial

el gusto con que esos ministros del Señor se han reintegrado a su patria para ejercer en ella sus sagradas funciones, labor que realizan con tan buen espíritu y laudable obediencia.

Y deseando el Santo Padre que este nobilísimo esfuerzo de caridad y apostolado se desarrolle y expanda cada día más y más en la queridísima España y que el recuerdo del contacto que tuvieron con las cosas más santas de esta Eterna Ciudad perdure en la mente de todos, envía muy de corazón a V.E.R., al Episcopado, a dichos sacerdotes y a toda España el consuelo de Su amplísima Bendición Apostólica.

Aprovecha esta ocasión para reiterarle sus sentimientos de profunda estima y veneración, y queda de Vuestra Eminencia Reverendísima humilde, devoto y verdadero servidor

E. Card. Pacelli.

45. CARTA DE BLAY AL GENERAL GÓMEZ-JORDANA

Sobre las dificultades económicas del Pontificio Colegio Español de San José, de Roma.

ASV, Arch. Nunz. Madrid 971, ff. 362-362v, copia mecanografiada.

Burgos, 19 agosto 1937.
 Excelentísimo Señor
 General Gómez Jordana
 Presidente de la Junta Técnica del Estado
 Excelentísimo Señor,

El infrascripto en nombre y representación del Pontificio Colegio Español de Roma, después de haber hablado con el Eminentísimo y Reverendísimo Sr. Cardenal Primado de España, Patrono del mismo Colegio a Vuestra Excelencia expone:

Que atendidas las circunstancias del glorioso movimiento que, para bien de la amadísima España se ha producido, el Colegio Español de Roma se encuentra en condiciones difíciles para continuar su importante obra educadora para la formación de los sacerdotes que han de trabajar en provecho de las almas y de la misma Patria española. Estas dificultades provienen especialmente porque las fundaciones de las becas en favor de los jóvenes estudiantes radican en las diversas Curias Diocesanas españolas.

Por esto sería de desear se encontrara algún modo o manera de que pudiera obtenerse que las rentas de dichas fundaciones fueran remitidas a la

Administración del Colegio para que este pudiera continuar su objeto con la brillantez, provecho y honor, como para gloria de España, lo ha hecho hasta el presente.

Dadas las prudentes y previsoras disposiciones que el Gobierno Nacional, para bien de la Patria, ha dado y por lo tanto la dificultad para la salida del dinero español, podría resolverse esta dificultad, puesto que se trata de dinero para alimentos de jóvenes españoles que se educan en Roma para después trabajar para bien de la Iglesia Española, pudiera obtenerse que la Administración del Colegio entregara al Estado Español, las pesetas de que pudiera disponer como renta de las fundaciones de la becas y que el mismo Estado, por conducto de la Embajada de España en Italia pudiera dar la correspondiente cantidad en moneda italiana, sin necesidad de la salida de nuestra divisa española del territorio nacional.

Con la esperanza de que Vuestra Excelencia con su elevado criterio podrá interesarse cerca del glorioso Caudillo que, para la grandeza de la Patria, ha suscitado el Señor en medio de nosotros, para que no se interrumpa la vida de una institución tan benemérita de la Iglesia Española, aprovecho la ocasión para agradecerle sus bondades quedando de Vuestra Excelencia afectísimo seguro servidor

Carmelo Blay.

[P.S.] La suma de liras que se necesitaría sería de unas 25.000 (veinticinco mil) mensuales aproximadamente. El Colegio podría recibir dicha cantidad contra las pesetas correspondientes, bien fuera por conducto de la Embajada de España en Italia, o bien por otro conducto que la Junta Técnica del Estado creyera conveniente.

DOCUMENTO COMPLEMENTARIO

Carta de Blay a la Comisión de Cambios

ASV, *Arch. Nunz. Madrid 971, ff. 363-363v*, copia mecanografiada.

Burgos (Seminario de San José), 21 de Agosto de 1937.

A la Comisión de Cambios — Burgos.

El que suscribe en nombre y representación del Pontificio Colegio Español de Roma, después de hablar sobre este asunto con el Eminentísimo y Reverendísimo Señor Cardenal Gomá y Tomás, Arzobispo de Toledo, Primado de España, Patrono del mismo Colegio expone:

1º. Que en Roma existe desde hace cerca de 50 años, el Pontificio Co-

legio Español, destinado a la formación de los jóvenes más escogidos de las diferentes Diócesis de España, que enviados allá por sus propios Obispos, se preparan para el ministerio de las almas en aquel Centro del Catolicismo, con grande provecho para los mismos jóvenes y utilidad de las Diócesis españolas, como lo prueba el gran número de Obispos salidos de dicho Centro y que hoy gobiernan no pocas Diócesis de España.¹⁶⁹

169. Los antiguos alumnos del Pontificio Colegio Español nombrados obispos hasta ese momento fueron: 1. Leopoldo Eijo Garay (Vigo, dióc. Vigo, 1878 - 1963), obispo de Tuy (1914-1917), de Vitoria (1917-1922) y de Madrid-Alcalá (1922-1963), patriarca de las Indias Occidentales (1946). 2. Juan Bautista Luis y Pérez (Burriana, dióc. Tortosa, 1874 - Madrid 1934), obispo titular de Dorileo y auxiliar del cardenal Guisasola, arzobispo de Toledo (1915-1921); obispo de Oviedo (1921-1934), consiliario general de la Acción Católica Española (1932). 3. Ángel Regueras López (Benavente, dióc. Oviedo, 1870 - San Lorenzo de El Escorial, Madrid, 1924), obispo de Plasencia (1915-1923) y de Salamanca (1923-1924). 4. Enrique Pla y Deniel (Barcelona 1876 - Toledo 1968), obispo de Ávila (1918-1935) y de Salamanca (1935-1941), arzobispo de Toledo (1941-1968), cardenal del título de San Pedro in Montorio (1946). 5. Miguel los Santos Díaz Gómara (Fitero, dióc. Tarazona, 1885 - Murcia 1949), obispo titular de Tagora y auxiliar del Cardenal Soldevila, arzobispo de Zaragoza (1920-1924), de Osma (1924-1935) y de Cartagena (1935-1949); desde 1939 hasta 1942 fue administrador apostólico de Barcelona. 6. Manuel López Arana (Medina de Pomar, Burgos, 1884 - Ciudad Rodrigo 1941), obispo titular de Curio y administrador apostólico de Ciudad Rodrigo (1929-1941). 7. Manuel Arce Ochotorena (San Julián de Ororbia, dióc. Pamplona, 1879 - Tarragona 1948), obispo de Zamora (1929-1938) y de Oviedo (1938-1944), arzobispo de Tarragona (1944-1948), Cardenal del título de San Vital (1946). 8. Lino Rodrigo Ruesca (Aguarón, Zaragoza, 1885 - Huesca 1973), obispo titular de Tabora y auxiliar del cardenal Casanova, arzobispo de Granada (1929-1935) y de Huesca (1935-1973). 9. Antonio García y García (Bullas, dióc. Cartagena, 1880 - Valladolid 1953), obispo de Tuy (1929-1938) y Arzobispo de Valladolid (1938-1953). 10. José María Alcaraz Alenda (Aspe, dióc. Orihuela, 1877 - Badajoz 1971), obispo de Badajoz (1930-1971). 11. Justo Antonino de Echeguren y Aldama (Amurrio, dióc. Vitoria, 1884 - Asturias, 1937), obispo de Oviedo (1935-1937), muerto en accidente automovilístico. 12. Benjamín de Arriba y Castro (Santa María de Peñamayor, Lugo, 1886 - Barcelona 1973), obispo de Mondoñedo (1935-1944) y de Oviedo (1944-1949), arzobispo de Tarragona (1949-1973), cardenal del título de San Vital (1953). 13. Tomás Gutiérrez Díez (Villanueva de la Peña, Palencia, 1878 - Cádiz 1964), obispo de Osma (1935-1943), obispo de Cádiz y Ceuta (1943-1964). 14. Diego Ventaja Milán (Ohanes, dióc. Granada, 1880 - Motril, Málaga, 1936), obispo de Almería (1935-1936), asesinado por los republicanos en el kilómetro 93 la carretera de Motril a Málaga el 30-8-1936; beatificado en 1995. 15. Santos Moro Briz (Santibáñez de Béjar, dióc. de Ávila, 1888 - Ávila 1980), obispo de Ávila (1935-1968), titular de Gerpimiana (1968-1970), emérito desde 1970. 16. Balbino Santos Olivera (Hospital de Órbigo, dióc. Astorga, 1887 - Granada 1953), obispo de Málaga (1935-1946), arzobispo de Granada (1946-1953). 17. Gregorio Modrego Casaus (El Buste, dióc. Tarazona, 1890 - Barcelona 1972), obispo titular de Ezani y auxiliar del Cardenal Gomá, arzobispo de Toledo (1936-1942), obispo de Barcelona (1942), con título personal de arzobispo (1952), arzobispo de Barcelona (1964), titular de Monte de Numidia (1967), emérito desde 1970. 18. Antonio Pildáin Zapiáin (Lezo,

2°. Que en un centro de tanta importancia para la educación eclesiástica y donde existen quizá más de sesenta Colegios Internacionales, como el nuestro de que se trata, pertenecientes a otras tantas Naciones, es consolador poder decir, sin que sea vanagloria, ni presunción por nuestra parte, que, gracias al Señor y al esfuerzo y trabajo de los alumnos, el Colegio Español ocupa uno de los primeros lugares, por no decir el primero, tanto en la formación espiritual y piadosa, como por la intelectual y científica de los mismos, siendo el Colegio tenido en grande estima y consideración de las autoridades eclesiásticas y científicas de la Ciudad de Roma.

3°. Que las fundaciones de las becas para el sostenimiento de estos colegiales españoles en Roma, radican en las cajas de las diferentes Diócesis de España, las cuales, según las condiciones de las mismas fundaciones, han de enviar a la Administración del Colegio las rentas de las mismas. Por lo tanto, el Colegio vive exclusivamente de dichas rentas sin que tenga otros ingresos para su manutención.

4°. Desde el principio del glorioso movimiento salvador de la Patria y dadas las sabias y prudentes disposiciones del Gobierno Nacional, el Colegio no ha recibido las rentas de las fundaciones, por las dificultades de la salida del dinero español.

5°. Como se trata de dinero para la sustentación de los jóvenes españoles que se educan en Roma, como queda indicado, con tanto provecho y bien de la Iglesia Española, se desearía poder obtener que la Administración del Colegio pudiera recibir a través de la Comisión de Cambios la divisa necesarias. Para esto la misma Administración del Colegio podría entregar aquí las pesetas y recibir en Roma las liras correspondientes.

6°. La suma de liras que se necesitaría sería de unas 25.000 (veinticinco mil) mensuales aproximadamente. El Colegio podría recibir dicha cantidad contra las pesetas correspondientes, bien fuera por conducto de la Embajada de España en Italia, o bien por otro conducto que la Comisión de Cambios creyera conveniente.

7°. Confiando que esa Comisión de Cambios con su elevado criterio podrá interesarse por este importante asunto del Pontificio Colegio Español en Roma, que de otra manera tendría que interrumpir su benéfica y benemérita

dióc. Vitoria, 1890 - Las Palmas de Gran Canaria 1973), obispo de Canarias (1936-1966), titular de Pomaria (1966-1970), emérito desde 1970. Recibió la consagración episcopal en la capilla del Palacio Altemps el 14-2-1937, de manos del cardenal Federico Tedeschini. 19. Manuel Moll Salord (Ciudadela, Menorca, 1897 - Barcelona 1972), obispo titular de Claudiópolis de Isauria y coadjutor con derecho de sucesión del obispo de Tortosa, Félix Bilbao Ugarriza (1936-1943), administrador apostólico de Lérida (1937-1939), obispo de Tortosa (1943-1968), titular de Urbisaglia (1968). Recibió la consagración episcopal en la capilla del Palacio Altemps el 30-5-1937, de manos del cardenal Federico Tedeschini.

obra, cerca del glorioso Caudillo, que para bien y grandeza de España, el Señor ha suscitado en medio de nosotros, obra por otra parte de tanto honor para la Iglesia Española y para la misma Patria, aprovecho la ocasión para ofrecerme affmo. s.s.

Carmelo Blay.

JORNADA COMMEMORATIVA DEL CENTENARI DE LA MORT
DEL BISBE TORRAS I BAGES
REIAL ACADEMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA

9 de novembre de 2016

I. CRÒNICA

Fra Valentí Serra de Manresa, OFMCap.

El Centre d'Estudis Tarraconensia Històrica i la Biblioteca Balmes, amb el suport i col·laboració de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de l'Ateneu Universitari Sant Pacià i la Facultat Antoni Gaudí d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes, celebrà el dia 9 de novembre de 2016, en el marc extraordinari de la Casa Requesens, seu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres (prestigiosa institució cultural creada l'any 1729), una Jornada acadèmica dedicada a commemorar el centenari de la mort del bisbe ausetà Josep Torras i Bages, sota la direcció del Rev. Dr. Ramon Corts i Blay.

Començà l'acte amb una salutació del Dr. Pere Molas Ribalta, president de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, el qual després de fer esment dels continguts del discurs que Torras i Bages pronuncià el dia 8 de maig de 1898 quan ingressà a l'Acadèmia (sobre el gran teòleg català Tomàs de Rocabertí i l'orador francès Jacques Bénigne Bossuet), donà la benvinguda als assistents, saludant de manera particular al bisbe de la diòcesi de Girona, Mons. Francesc Pardo; al vicari general del bisbat de Vic, Mn. David Compte, en representació del bisbe de Vic; al degà de la Facultat de Teologia, Dr. Joan Planellas; al degà

de la Facultat d'Història eclesiàstica, Dr. David Abadías; a Dom Josep Galobart, en representació de l'abat de Montserrat; al Dr. Josep M. Sans i Travé, en representació dels acadèmics numeraris de la Reial Acadèmia de Bones Lletres i, finalment, als Srs. Enric Vendrell, Ignasi Garcia Clavel i Ramon Espadaler, en representació de les institucions civils i polítiques de casa nostra. Seguidament, donà la paraula al Rev. Dr. Ramon Corts i Blay, director de la Biblioteca Balmes i Vice-Rector de l'Ateneu Universitari Sant Pacià. El Dr. Corts, amb documentació inèdita dels fons de l'Arxiu Secret Vaticà, dissertà sobre el catalanisme i la doctrina sociopolítica de Torras i Bages, paraules que coronà amb unes reflexions i unes eventuals actualitzacions, molt ben contextualitzades i amb un recolzament de documents impecable. Seguidament, fra Valentí Serra de Manresa, arxiver dels caputxins, tractà sobre "Església i cristianisme en la vida, escrits i acció pastoral del bisbe Torras" i oferí algunes reflexions de caràcter operatiu i pràctic. Després parlà el Dr. Jaume Medina, que féu un balanç dels corresponsals i dels grans temes tractats en el primer volum de l'Epistolari del bisbe Torras, que ell mateix edità críticament. La darrera ponència anà a càrrec del Dr. Xavier Baró i Queralt, catedràtic d'història moderna a la Universitat Internacional de Catalunya, que dissertà sobre una temàtica de gran actualitat: "La llengua és lo poble: Torras i Bages i el compromís amb la llengua". Després d'una pausa-cafè, es reprengué la sessió acadèmica amb un taula rodona moderada pel Sr. Josep Miró i Ardèvol, membre del Pontifici Consell per als Laics, qui en la seva introducció remarcà els grans temes a recuperar dels escrits torrasians, actualitzant-los per tal de respondre els reptes dels nostres dies. En un debat amb molta participació —que el Sr. Miró i Ardèvol dirigí amb gran destresa—, els ponents anaren responnent a les diverses qüestions plantejades pels assistents. Abans que el Dr. Molas clausurés l'acte, el Dr. Ramon Corts presentà la nova associació d'historiadors eclesiàstics "Centre d'Estudis Tarraconensia Historica", i donà notícia que, aviat, a la façana del temple expiatori de la Sagrada Família hi serà col·locada una estàtua dedicada al bisbe Torras i Bages, com a record i coronament dels actes commemoratius del centenari del seu traspàs.

II. REPORTS

TORRAS I BAGES: ESGLÉSIA I CRISTIANISME

Fra Valentí Serra de Manresa, OFM Cap.

La present aportació, titulada “Torras i Bages: Església i cristianisme”, vol ser una reflexió de caràcter operatiu i pràctic. En primer lloc he d’assenyalar que per, tal de reeixir en un procés de reconstrucció cristiana de la societat catalana que fos fructuós, caldria actualitzar algunes de les valuoses aportacions del bisbe Torras i Bages. Avui, cent anys després del traspàs del bisbe Torras, i tot esguardant el panorama actual de forta descristianització que es veu arreu d’Europa ens és ben lícit de preguntar-nos ¿I, avui què en queda del pensament torrasianista? ¿Quines coses en podríem recuperar actualitzant-les per tal de respondre als reptes dels nostres dies? Les diverses aportacions d’aquesta sessió acadèmica són coincidents i comparteixen l’objectiu de voler recuperar i posar en relleu la vigència de l’aportació torrasiana a la vida pastoral i a la nostra cultura.

El catolicisme de casa nostra ha qualificat el bisbe Torras, talment, com el “patriarca de Catalunya”, puix que el seu pas ha marcat sensiblement la història cultural i espiritual del nostre país. Josep Torras i Bages, des d’una fonda responsabilitat pastoral i des d’un gran i apassionat amor a la Veritat, féu tota mena d’esforços per tal que les arrels cristianes del nostre poble no fossin malmeses pels corrents ideològics allunyats del cristianisme. El bisbe Torras, mogut pel seu amor a la Veritat, se sentí tothora impulsat a prendre la paraula i a escriure en una gran diversitat d’escenaris. Per exemple, l’any 1898, en el cos del discurs suau al·ludit pel President de l’Acadèmia, Dr. Pere Molas, i que el futur bisbe de Vic pronuncià quan ingressà en la Reial Acadèmia de Bones Lletres –prestigiosa institució cultural que avui acull aquest acte–, manifestà sense cap mena d’ambigüitat que, “han sigut la Fe i la Pàtria les qui m’han posat la ploma als dits”, de manera que el futur bisbe ausetà no s’estalvià d’intervenir, afrontar i tractar temes polèmics i d’actualitat. Avui, per comprendre a fons la perennitat i profunditat del pensament del bisbe Torras i Bages cal situar-lo en la complexa realitat social i política de l’Espanya del seu temps, dividida en posicionaments polítics i ideològics molt contraposats. Torras i Bages, a través dels seus escrits i ministeri pastoral procurà vincular Església i societat, evitar les ruptures i promoure, alhora, la regeneració social del seu temps. Aquesta missió regeneradora segons el projecte torrasianista l’havia de promoure i de dur a terme

el clergat de casa nostra a través d'un catalanisme que fos de tarannà moderat i d'inspiració netament catòlica i que, sense complexos, fos vindicador de la incidència de l'Església en la formació de la identitat catalana com a alternativa a aquell corrent secularitzador que, desmarcat de la tradició cristiana, postulava la independència total de la societat i de l'individu respecte de Déu.

El reverend Josep Torras i Bages, davant la realitat d'una Catalunya que, en aquells anys de la Renaixença, ran de la publicació l'any 1886 de l'assaig titulat *Lo catalanisme*, de Valentí Almirall, on pretenia que la Catalunya de la Renaixença emergís expressament desvinculada i al marge de les seves genuïnes tradicions i arrels cristianes, Torras i Bages, des de la preocupació sacerdotal, escriví al seu bon amic, el canonge Jaume Collell, “que no poden ser [només] aquesta gent [d'Almirall] els restauradors de Catalunya” i, que per això, calia afrontar coratjosament, i sense demora, superar el repte d'una Renaixença catalana feta “no sols al marge, sinó contra nosaltres”, és a dir, contra els eclesiàstics. Per aquest motiu, i per tal de superar aquesta marginalitat o exclusió dels eclesiàstics, Josep Torras i Bages, entre els anys 1887 i 1888, començà a publicar una sèrie d'articles en el periòdic *La Veu del Montserrat* a propòsit de la implicació de l'Església i el Regionalisme i, també, sobre la influència moralitzadora del Regionalisme; uns articles que serien la primera llavor del llibre titulat *La Tradició Catalana*, el qual esdevindria un profund i documentat assaig publicat a Barcelona l'any 1892 i que, com és prou sabut, s'ha convertit en la més destacada i important de les obres del Dr. Josep Torras i Bages, puix que és la que ha tingut més incidència en la vida social i eclesial de Catalunya car, des de la seva publicació, ha estat un referent a favor del redreç espiritual i cultural del nostre poble i, alhora, una valuosa aportació a la cultura catalana d'una contundència i claredat molt precises.

Avui, en els moments que ens toca de viure, és molt important de saber recuperar el pensament i la posició del bisbe Torras, sobretot davant de l'augment de la violència i dels conflictes bèl·lics. Així, quan l'any 1914 esclatà la Primera Guerra Mundial, lluny de posicionar-se a favor d'uns o altres, el bisbe ausetà invocà la cultura de la pau, exigint el cessament de les hostilitats i demanant que el progrés dels pobles no es posés a les mans de la guerra i de la violència. *L'enigma de la guerra*, que Torras i Bages publicà el dia 6 de gener de 1915, constitueix una pregona reflexió sobre el fenomen bèl·lic i, en molts aspectes, encara avui, al cap de cent anys, continua vigent, car és un bon referent per ajudar a establir la cultura de la pau, especialment en aquell punt on el bisbe manifestà, amb contundència i sense ambigüïtats, que la guerra sempre és contrària a la fe cristiana i que el progrés de la ciència i de la tècnica mai no ha de ser usat per destruir la vida. Escriví el bisbe Torras a *L'enigma de la guerra* que: “en lloc de la inauguració d'una era de civilització pacífica i de germanor entre els pobles, s'ha produït l'escàndol d'una guerra d'extermini, de refinaments i crueltats in-

audites; d'extinció de vides humanes com no s'havia vist". Amb aquests mots, Torras i Bages continua proposant-nos una cultura de la pau quan, avui, en el 2016, a Síria i al Pròxim Orient, i tants llocs del món, malauradament continua l'escàndol d'una guerra d'extermini amb crueltats inaudites.

També gaudeix d'una gran actualitat la invitació del prelat ausetà a no renunciar ni abdicar dels valors del cristianisme que han forjat i han donat identitat al nostre poble. En aquest sentit, convé destacar en els seus escrits la cabdal importància donada pel bisbe Josep Torras i Bages en posar de manifest que l'Església no pot tenir ideals polítics, i que aquesta havia de tenir una funció reguladora i pacificadora; especialment quan el bisbe donà un toc d'atenció davant dels excessos i les intromissions de l'Estat, sobretot a propòsit de les limitacions que encara avui vol imposar a la vida religiosa i ensenyament confessional d'orientació catòlica. Escrivia l'any 1906 Torras i Bages, tot adreçant-se a "los liberales de buena fe" en la pastoral titulada *Los excesos del Estado* que "lo que dicen que para el triunfo de la civilización es necesario extirpar la vida religiosa y la enseñanza católica, incluye no solamente una calumniosa injusticia, sino también un retroceso en el camino de la civilización". En aquest sentit, el dia 6 de maig de 1899, uns mesos abans de la consagració episcopal del Dr. Torras, essent president dels Jocs Florals, hagué d'escriure "en defensa pròpia", com suara acaba d'esmentar el Dr. Ramon Corts, al nunci apostòlic Giuseppe Francica-Nava, tot clarificant-li això: "Tengo mi doctrina por una emanación de la doctrina tomística y enteramente con el criterio de León XIII. He procurado enlazar la corriente regionalista de mi país con la corriente social católica en donde trabajan los hombres más eminentes de la Iglesia" tot legitimant, d'aquesta faisó, la conveniència de participar els eclesiàstics en el moviment regionalista català, encara que sense vinculació amb cap partit polític.

Per tal de no perdre els trets identitaris del nostre poble, cal recordar amb agraïment i amb responsabilitat, que les pàgines de *La Tradició Catalana* foren escrites amb l'expressa finalitat d'integrar dins del moviment de redreç del nostre poble els valors irrenunciabls de la tradició en "les arrels cristianes de Catalunya". Com ja és sabut, en la primera part de l'obra hi trobem aplegats el conjunt d'articles que el Dr. Torras començà a divulgar entre els anys 1887 i 1888 des del setmanari vigatà *La Veu del Montserrat*, fundat i dirigit pel seu amic el canonge Jaume Collell, on Torras i Bages hi oferí una acurada anàlisi sobre "el valor ètic del regionalisme català". En la segona part del llibre, molt més extensa, el Dr. Torras tractà àmpliament del "valor racional del Regionalisme català", tot oferint-nos una magnífica aproximació a la contribució a que feren a la nostra tradició les personalitats més destacades de la nostra cultura: sant Raimon de Penyafort (dominic), el beat Ramon Llull (tercerol franciscà), Francesc Eiximenis (framenor), Jaume Balmes (sacerdot, terciari dels caputxins); un conjunt de personalitats molt eminents que ens són presentades talment com

els guies més sòlids i assenyats per poder garantir una restauració nacional màximament fidel a la cultura cristiana de Catalunya.

Ja en el seu dia, *La Tradició Catalana* fou esguardada com una rèplica respectuosa i molt ben argumentada al llibre titulat *Lo catalanisme*, de Valentí Almirall. Atesa la bona recepció dels continguts de *La Tradició Catalana*, a finals de l'any 1905 el bisbe Torras i Bages decidí publicar, avalada amb el segell de la seva autoritat episcopal, una segona edició, estampada a Vic el 1906, la qual aviat assolí la categoria de document pastoral al servei del nostre poble, com acaba de reblar suara el Dr. Ramon Corts en la seva ponència entorn del catalanisme i la doctrina sociopolítica del bisbe Torras.

A cent anys vista, quan celebrem el primer centenari del traspàs del bisbe Torras i Bages, no es tracta de fer recular la història, sinó de caminar cap al futur sense menystenir les arrels que ens han permès d'arribar a ser allò que ara som i que fan possible que continuem creixent cap endavant. Una comunitat que no estigui arrelada en la tradició (en el nostre cas cristiana i catalana) es veurà necessàriament desestructurada i mancada d'identitat. Avui hem de continuar creant la història i salvar tot allò que el passat històric té de bo i veritable i, alhora, cal saber oposar-se amb fermesa a tot allò que vulgui ser imposat amb insistència pels mitjans de comunicació i pels polítics que regeixen la societat quan ridiculitzen els valors transcendents i relativitzen la tradició i ens volen fer abdicar de les nostres arrels cristianes, i ens volen fer viure com si Déu no existís... Amb aquest actitud de fidelitat a les nostres arrels, salvant el passat i acollint respectuosament la tradició, és com reeixirem a salvar el futur.

Esperem que, en aquest temps de crisi profunda que ara vivim, marcat pel laïcisme i per una gran crisi cultural i identitària, el poble català no perdi el seny ni es desentengui ni es desarreli de la seva tradició. Dit amb unes altres paraules, un poble mor, o deixa d'existir, quan abdica de les seves arrels, i per aquesta raó el caputxí Miquel d'Esplugues escriví l'any 1916, just ara fa també cent anys, que: "Del factor cristià ni cal parlar-ne. Palesament és el que ha influït amb eficàcia més decisiva en la plasmació del nostre esperit, de l'ànima nostra com a poble, fins a esdevenir consubstancial amb ella". Moltes gràcies per l'atenció prestada! Pau i Bé!

CATALANISME I POLÍTICA:
 COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DE LA MORT
 DEL DR. TORRAS I BAGES

Ramon CORTS I BLAY
 Vicerector de l'Ateneu Universitari de Sant Pacià.
 Director de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*

Amb aquesta aproximació històrica en l'escaiença dels cent anys de la mort del doctor Josep Torras i Bages m'atansaré al catalanisme del prelat d'acord amb l'esquema següent: Torras i Bages abans de ser Bisbe i quan ja ho era, continuaré després - per esbrinar en què consistia el seu catalanisme - deixant parlar el ja bisbe Torras i Bages en els diversos intents que hom féu per treure'l de Vic i portar-lo a una altra diòcesi, i acabaré fent unes reflexions entorn de l'actualització d'aquest personatge.

I. TORRAS I BAGES ABANS DE SER BISBE

Començo doncs per la part dedicada a Torras i Bages abans de ser Bisbe. No serà una exposició seguida, sinó la presentació d'algun punt, en concret del seu catalanisme.

El primer el manllevo dels precedents i de la *Visita espiritual de la Mare de Déu de Montserrat* del mateix Torras i Bages. Aquest punt l'ha assenyalat diverses vegades l'historiador Hilari Ragner, a qui segueixo.¹

Un dels fundadors de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, Joan Terrassa, va deixar escrites unes notes. Feien així:

«Lo diumenge día 27 de novembre de 1898, alguns joves tan catalanistes com catòlics, escandalisats al sentir com una persona religiosa,² sensa tenir un coneixement fondo del moviment nacional català, lo considerava com una cosa contraria a la religió; i varen tenir lo pensament de contrarrestar aquesta falsa idea ab actes que estrenyessen les practiques cristianes ab les aspiracions catalanistes».

1. Hilari Ragner, Conferència pronunciada a Vic el 25 d'abril de 2003.

2. Sempre segons Hilari Ragner, el pare Agustí Figueras, fill d'un d'aquells joves, de Montserrat, aquella persona religiosa de què parla el text que estem transcrivint era un jesuïta.

Aquells joves, doncs, van considerar que compondrien una pregària. Era aquesta:

«Oh Verge Santíssima de Montserrat, Regina dels catalans!! A Vós acudim en la tribulació que afligeix a la nostra Patria perque'ns alcanseu de Vostre Fill Jesucrist, Senyor i Redemptor nostre, que si és per major gloria seva fassa a Catalunya independent. ¡Oh gloriós Sant Jordi i Sants i Santes de la nostra terra! Ajudeu-nos en nostra súplica a fi i efecte de que, a no tardar gayre, aquesta Patria que Déu nos ha donat, torni a ser com avans lliure y honrada ab la religiositat, constancia i prudencia de sos fills. Amen».

D'aquesta oració en van dir "Oració catalana". Volien traduir-la al llatí i presentar-la a l'aprovació del bisbe de Barcelona, però els van dir que no els l'aprovarien perquè no l'havia redactat cap sacerdot. Va ser aleshores que van acudir al doctor Josep Torras i Bages perquè la redactés, i ell, a primers de febrer de 1899, els va escriure la *Visita Espiritual a Nostra Senyora de Montserrat*, que va obtenir l'aprovació eclesiàstica el 4 de febrer. Aquell mateix any era nomenat bisbe de Vic i el 9 d'octubre era consagrat a Montserrat.

Si, amb Hilari Raguier, comparem aquella "Oració catalana" amb la Visita Espiritual de Torras i Bages, en veurem de seguida el contrast. Vet aquí el que diu la darrera pregària:

«Verge de Montserrat, Santa engendradora de l'Etern, Filla del vostre Fill: feu que mai no es desfaci aquest *poble català* que vós espiritualment engendràreu».

Respecte, doncs, a l'oració catalana que havien redactat aquells joves, veiem que ha desaparegut la contundència de la reivindicació independentista. Subsisteix però la idea del poble: el *poble català*.

A la vista del que diem, és evident que Torras i Bages no fomentava el nacionalisme, sinó que el moderava, tal com ho observa el pare Raguier.

No és casual que aquells joves s'adrecessin al doctor Torras i Bages, ja que, aleshores, el sacerdot de Barcelona era molt conegut en els ambients catalanistes per la seva rica aportació doctrinal al camp del regionalisme o del catalanisme.³

3. Des de 1880 col·laborava en el setmanari *La Veu del Montserrat*, fundat i dirigit pel seu amic el canonge Collell. Hi havia publicat, el 1887, un bloc d'articles sobre *L'Església i el regionalisme*, i el 1888 un altre sobre *Influència moralitzadora del regionalisme* que serien incorporats a la primera part de *La tradició catalana*,

La primera motivació de totes aquestes preses de posició va ser estrictament pastoral o religiosa. En definitiva, volia evitar que el catalanisme naixent prengués un to anticristià. Heus ací, què escrivia Torras i Bages a l'amic sacerdot Jaume Collell davant d'un atac que li féu el periòdic satíric i anticlerical, *La Campana de Gràcia*:

«He vist l'Almanac de *La Campana de Gràcia*, que m'ha deixat aplanat, [...] l'estranyesa dolorosa ha estat veure els que no es desdenyaven de col·laborar en opuscle tan endiablant i anticristià essencialment, que no té ja el to de l'esperit vacil·lant, ni tan sols despullat de la fe, sinó l'accent de l'odi vers el cristianisme. Allí hi ha l'Almirall, l'Ubach i Vinyeta, entre altres que no recordo. No poden ésser aquesta gent els restauradors de Catalunya».⁴

Continuem amb Hilari Raguer. Segons aquest historiador, Torras i Bages estava convençut que l'Església i el regionalisme es podien i s'havien d'ajudar recíprocament. Per això va acollir amb els braços oberts la iniciativa dels joves fundadors de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat. Aquests s'escandalitzaven que alguns eclesiàstics sostinguessin que el catalanisme i el catolicisme eren incompatibles; Torras i Bages no volia deixar que la causa catalanista quedés només en mans dels anticristians.

Em sembla, que la defensa de la llengua catalana del sacerdot i després bisbe de Vic no era només perquè els fidels entenguessin la catequesi i la predicació en llur llengua catalana. No era tampoc solament un culte estètic. La defensa que feia Torras i Bages de l'ús del català en la pastoral, era en defensa de la identitat del *poble* que –com ho hem assenyalat amb Raguer– ell veia en Catalunya, el qual té en la llengua el nucli principal de la seva identitat, precisament com a pàtria, com a “poble.”

Sobre això porto a col·locació el primer discurs que hom pronuncià a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Fou en 1898:

apareguda el 1892. Aquest mateix any 92 havia intervingut, com a membre de la Unió Catalanista, en la redacció de la disposició de les Bases de Manresa referent a les relacions entre Església i Estat, que ell formulava en una línia conciliadora amb el sistema de la Restauració canovista (o sigui distanciant-se de l'integrisme). Hilari Raguer, Conferència pronunciada a Vic el 25 d'abril de 2003.

4. El fragment que hem manllevat és de Jaume Collell, *Dulcis amicitia* 192-193. Ho diu Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadía de Montserrat 1984, 702. Ho cita Hilari Raguer, Conferència pronunciada a Vic el 25 d'abril de 2003.

«La meva connexió amb aquesta veritat palmària: la Pàtria. Perquè jo, encara que sento la delectació de la literatura, mai he conreat les lletres per les lletres, sempre hi só cercat un fi pràctic, sempre han sigut la Fe i la Pàtria les qui m'han posat la ploma als dits, essent mos pobres escrits un complement dels meus deures de sacerdot i de ciutadà.

Per això a l'aplegar-me a la vostra companyia per a suscitar l'esperit catalanesc, com d'una mena implícita, per clara, assenjala el primer article dels Estatus que ens governen, parlo amb la llengua *de la terra*, amb la llengua de casa, que ningú, fora de Déu, no pot fer callar, perquè no és una institució del dret civil, ni un dret que provingui de la política, sinó cosa anterior a ells, més permanent que ells, formant part integrant de la nostra naturalesa i fins del nostre ser personal».⁵

Puc posar encara una altre exemple del que estic dient sobre Torras llengua i "poble". Quan el nostre personatge demanà a mossèn Antoni Alcover que l'apuntés al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, s'expressava així:

«Qui ama al poble ha d'amar la seva llengua, perquè són una mateixa cosa, i havem d'amar el nostre poble per la llei de la naturalesa».⁶

En aquesta afirmació hom descobreix la doctrina que hi ha sota, la tomista en concret: la pàtria és una realitat natural i si és natural ve de Déu.

El que sí és segur, és que es produí aviat, després de les Bases de Manresa, un desplaçament del catalanisme cultural al polític i que, a sota, hi havia també l'influx – potser no tan volgut o volgut amb matisos– de Torras i Bages. En el seu regionalisme hi havia, dirà Raguier, el germen del nacionalisme posterior.⁷

Ho degué veure també així el polític mataroní, Josep Puig i Cadafalch, amb motiu de l'erecció del monument del primer misteri de glòria del rosari monumental de Montserrat: la resurrecció de Crist. La resurrecció de Jesucrist, model i força de la resurrecció nacional.

Els fundadors de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora i els seus successors sembla que portarien el pensament de llur inspirador a les últimes conseqüències. Ho diu també el pare Raguier. No ho sé. Tanmateix, si això fos així, seria una mostra més del principi de l'evolució del catalanisme. Una evolució que, certament, no es donà en tothom, però sí en una conspícua part del catalanisme; val a dir, del provincialisme de Balmes, es passà al regionalisme de Torras i Bages, i

5. Oriol COLOMER I CARLES, *Josep Torras i Bages (1846-1916) cent anys del seu aniversari*, Barcelona 1996, 38.

6. *Ibid.*, 74.

7. Hilari Raguier, Conferència pronunciada a Vic el 25 d'abril de 2003.

després a l'autonomisme de Vidal i Barraquer, i finalment a l'independentisme ja sia de la Lliga Espiritual o d'altres. Seguint per aquest camí, sembla que el cicle complet seria: provincialisme, regionalisme, autonomisme, nacionalisme, independentisme, sobiranisme.

Us haureu adonat que en aquest ràpid esguard remarco la presència d'eclésiàstics. D'aquell tomisme de Torras i Bages es deriva aquesta altra afirmació manllevada de Ragner: L'Església s'ha d'encarnar en un poble. Si Catalunya és un poble amb una mentalitat pròpia, ha de tenir una Església encarnada en aquest poble.

II. TORRAS I BAGES BISBE

Vegem, com ho he avisat, l'actuació del doctor Torras i Bages essent ja bisbe de Vic. No sé si faig bé de presentar d'aquesta manera la figura del nostre prelat amb aquest recurs de mostrar-lo abans i després de ser bisbe. Però veureu de seguida per què m'he decidit per aquesta forma.

Els Jocs Florals de 1899

Josep Torras i Bages fou preconitzat bisbe el 19 de juny de 1899. Abans, era ja pública la seva elecció per a l'episcopat. El mes de maig l'elegit havia de pronunciar un discurs als Jocs Florals de Barcelona. A la Nunciatura de Madrid arribaren denúncies en el sentit que el de Torras i Bages seria un discurs d'idees separatistes. «*En el párrafo que se refiere a la cuestión regionalista V. trata – deia el nunci - de los títulos de Cataluña para su independencia y gobierno propio*».

El candidat a Vic donà les oportunes explicacions al nunci, Giuseppe Francica-Nava di Bontifé. En la seva exculpació tocava dos punts molt importants. Vegem-los:

*«Como verá V. E. I. establezco el verdadero concepto de autonomía y definiendo que no significa independencia, que es lo contrario de lo que habían dicho a V. E. I. Es decir tengo mi doctrina por una emanación de la doctrina tomística y enteramente con el criterio de León XIII [...] He procurado enlazar la corriente regionalista de mi país, con la corriente social católica en donde trabajan los hombres más eminentes de la Iglesia».*⁸

8. Carta del nunci Francica-Nava a Torras i Bages. Madrid, 4 de maig de 1899 (minuta): ASV, ASV, Arch. Nunz. Madrid, 633, Tit. VII, Rub. II, Sez. V, núm. 26, ff. 471-494. Vegeu

En resum, ell mateix no es concebia independentista i es mostra bevent de les fonts del neotomisme per defensar el seu catalanisme. Estem, en relació pel que fa sobretot a la primera afirmació que hem fet, amb el que més amunt havia assenyalat el pare Ragner sobre el nacionalisme torrasà.

La segona edició de La Tradició Catalana

Tothom sap que *La Tradició Catalana* és de 1899 i que és també el vademècum regionalista del sacerdot resident a Barcelona, beneficiat de la Parròquia de la Puríssima Concepció, i resident al passatge Permanyer número 13.

Però és en la segona edició d'aquella obra és en el que vull fixar-me. És de 1905, Torras i Bages era ja bisbe de Vic, feia ja set anys. Ara estava revestit de l'autoritat episcopal, que dona al Bisbe un «caràcter universal i cosmopolític». Responia a la seva mateixa pregunta de si aleshores com a bisbe podia continuar ensenyant el mateix que havia escrit en *La Tradició Catalana* abans d'ésser-ne i conclou així:

«Abans de donar per segona vegada a l'estampa el present llibre, de nou l'havem llegit i [...] l'havem contemplat a la llum del criteri episcopal cosmopolític, per veure si la nostra concepció de la societat que es manifesta en el llibre resultava esquifida i si contrariava la noble aspiració moderna i cristiana d'una societat universal i internacional [...] Ens ratifiquem i per això de nou publiquem aquest llibre [...] pensant que no és estrany al càrrec apostòlic i espiritual, sinó molt propi d'ell, contribuir a fertilitzar la vida pública i social del país on exerceixo el sagrat ministeri».⁹

Contribuir a fertilitzar la vida pública. Quanta substància no tindrà aquesta expressió! El catalanisme a la torrasiana és –a la seva manera– per a la regeneració de Catalunya davant de la ineptitud i corrupció també dels polítics, i la ineficàcia del sistema de partits i del centralisme.

Un altre punt sobre l'actuació del bisbe de Vic. Quan el comte de Romanones, ministre d'Educació Pública, prohibí en 1902 l'ús del català i l'ensenyament

Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1887-1899)*, Barcelona 2005, núm. 569. Transcrita sense referència en JOSEP TORRAS I BAGES, *Epistolari de Josep Torras i Bages*; pròleg, transcripció i anotació de Jaume MEDINA, vol II, Barcelona, Abadia de Montserrat 1997, 38.

9. Josep BENET, *El doctor Torras i Bages* 40.

de la Doctrina cristiana a l'escola, l'ordinari de Vic actuà. Davant de la llei de la supressió a l'escola de la transmissió en català de la Doctrina cristiana contestava a Romanones fent-li palès el seu intent de “descatalanitzar” Catalunya:

«Pretendiendo que Cataluña deje de ser catalanista [li parla, diu, no com a ciutadà] sino como doctor y maestro de la Iglesia católica, haciéndose, además eco e intérprete de los deseos de todos sus hijos espirituales ratificando el modo universal de pensar de todas las preladados eminentes y hombres apostólicos que han existido en esta tierra, y la han edificado con su sabiduría y virtudes»¹⁰

Diguem, puix que ja l'hem citada diverses vegades, tres coses més de la *Tradició catalana*.

Una seria que la primera part de *La Tradició Catalana* aporta el valor ètic del regionalisme català. Torras i Bages el deixa intacte en la segona edició. El catalanisme és regenerador, arma el poble de valors i d'ètica, si és que no se separa de les seves arrels. Ho farà seguint els autors esmentats:

Segona, que l'Església és “regionalista.” Definició essencial i difícil de fer entendre. Regionalista –diguem que s'encarna en un lloc– però, segons Torras i Bages no és “nacionalista” (en el sentit d'estatista) –no s'identifica en cap forma de Govern i no ho ha de fer. D'aquí, també, que hom no pugui trobar mai en Torras i Bages ni en *La Tradició Catalana* cap crida o gust o regust per cap mena nacionalcatolicisme.

Sobre aquest darrer punt faig avinent el consell de Torras i Bages al president de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat:

«Li recomano que amb la política no hi vulgui casar la religió; jo sempre n'he estat enemic, potser fins li sóc extremat, però fins ara no tinc motius de penedir-me'n».¹¹

Tercer, Morgades, diguem-ho així –millor, ho diu el pare Raguer–, és un bisbe “polític” –cal posar l'adjectiu entre cometes– per l'obra feta amb la restauració del monestir de Ripoll, la creació del Museu de Vic, el suport donat a mossèn Cinto, tot fet amb un sentit nacionalista. Torras i Bages, en canvi, és teòleg i sociòleg.

Concloquem però, seguint el doctor Xavier Baró, quan citant el pare Massot, en referir-se a *La Tradició Catalana*, afirma que aquest llibre és una obra «molt

10. Oriol COLOMER I CARLES, *Josep Torras i Bages* 72.

11. Josep BENET, *El doctor Torras i Bages en el marc del seu temps*, Barcelona, Editorial Estela, 1968, 27.

superada, però que tingué una gran eficàcia em el camp religiós en el camp polític.» I Baró remarca que no es pot entendre la configuració del catalanisme polític i cultural del primer terç del segle XX sense aquesta obra.¹²

El bisbe Torras i Bages i el I Congrés Litúrgic de Montserrat

I Torres i Bages arriba a l'episcopat. Afegiré dues activitats del ja bisbe. Totes dues respecte al tema de la llengua.

Una és el sermó que pronuncià el dia dels sants Ciril i Metodi, apòstols dels països eslaus i introductors de la llengua eslava a la litúrgia, durant la celebració del I Congrés Litúrgic de Montserrat, l'any 1915.

Vet aquí les paraules del bisbe de Vic:

«Sant Cirili estudià la llengua selvatge d'aquell poble i inventà un alfabet corresponent a ella, i la convertí en la llengua literaria, i ensems popular, fent-la capaç d'expressar la excelsa doctrina revelada per Déu als homes.»

I més endavant hi podem llegir encara:

«Un dels més esplèndids testimonis de la tradició catòlica en favor de que per la divina virtut la multiplicitat de les llengües no perjudica en res a la doctrina celestial una i indivisible [...] Aquesta diversitat de llengües no impedeix la divina alabança, no importa que cada ú usi diferent llenguatge, mentres sia un mateix Déu l'objecte de la fe».¹³

Encara pronuncià aleshores una conferència a Montserrat. Afirmava que «La litúrgia crea i sosté els pobles.» I una reflexió personal: ¿no ho ha fet també això mateix l'Església catòlica amb els seus poetes, escriptoristes i, especialment, amb les versions al català de la litúrgia en llatí després del Concili Vaticà II? Quantes persones no hem elevat el nostre català literari mercès a la litúrgia en català? Quina part ha tingut la litúrgia –ni que sigui en aquest darrer camp– a l'hora de crear i de sostenir un poble.

12. Xavier BARÓ I QUERALT, «La immensa obra d'un autor prolífic: Josep Torras i Bages (1846-1916), dins: *Torras i Bages, home de l'eternitat*, 1846-1916, Vic 2016, 149.

13. Josep TORRAS I BAGES, *Dignitat i popularitat de la Litúrgia Catòlica. Homilia en la festivitat dels sants Cirili i Metodi al Congrés Litúrgic de Montserrat*, Vic, Impremta de Lluçia Anglada, 1915, 14-17.

Els intents de traslladar el doctor Torras i Bages fora de Vic

El darrer punt que ofereixo sobre el catalanisme de Torras i Bages té a veure amb els intents de traslladar-lo fora de la seva diòcesi de Vic.

Foren diversos els intents dels governs de Madrid de treure el bisbe de Vic per portar-lo a altres diòcesis d'Espanya. Unes vegades això obeïa el criteri de promocionar-lo i d'altres al d'una política religiosa clarament anticatalanista. Al darrere hi havia quasi bé sempre – per part del poder civil - la sospita del catalanisme del prelat. Apareix per contra, com la Santa Seu defensà tothora el doctor Torras i Bages i, a més, com volia que els bisbes per a Catalunya fossin catalans.¹⁴ Així:

En 1906, el liberal, Segismundo Moret, el volgué portar a Sevilla. De Torras i Bages, en deia que «era el que més gran suport oferia a la llengua catalana, de la qual se'n servia en tots els seus actes pastorals, i el govern no podria mai cedir a l'exigència dels catalans que llur idioma fos declarat oficial al mateix temps que el castellà.» I per a aquestes mateixes raons, l'Executiu no volia bisbes catalans a les diòcesis catalanes. L'Església s'oposà sempre a aquesta política religiosa dels governs espanyols de la Restauració.

En 1909 hi hagué dos intents de trasllat: Barcelona i Burgos. A la mort del bisbe de Barcelona, aleshores el cardenal Casañas, la seu de sant Pacià quedà vacant. El nunci Antonio Vico pensà aleshores en Torras i Bages per ocupar-la. L'«elecció no podria ser més feliç», segons el representant del Papa. Hi estaven d'acord Francesc Cambó i el bisbe auxiliar de Casañas, Ricard Cortès. Però ni Alfons XIII ni el president del Consell de Ministres, Antoni Maura, ho veieren bé.

Un any després de la de Barcelona, quedà també vacant la seu de Burgos en 1909. Torras i Bages fou igualment l'indicat per anar-hi. El promocionava Maura, per compensar-lo de no haver anat a Barcelona. El bisbe de Vic s'hi negà.

Voldria reblar, amb l'argumentació emprada del bisbe de Vic per no anar a Burgos, com ell mateix entenia la seva relació amb el catalanisme. Efectivament, el doctor Torras i Bages, assabentat de l'intent del Govern de Madrid, escriví al nunci Vico el mes de març de 1909:

«Supongo que usted estará enterado de un hondo movimiento político existente en Cataluña y que arrastra, se puede decir, toda la juventud intelectual del país. Este movimiento catalanista, como lo llaman, como todos los movimientos similares de nuestro tiempo corre el peligro del

14. D'això n'hem escrit en el nostre article «El catalanisme del bisbe Josep Torras i Bages i els intents de traslladar-lo a fora de Vic», dins: *Torras i Bages, home de l'eternitat*, 1846-1916, Vic 2016, 82-99.

radicalismo, y el día en que el radicalismo se hiciese dueño del movimiento, toda Cataluña quedaría radical, porque puede decirse que hoy día es el único movimiento vivo, en lo que se refiere a la vida pública, en el orden político e intelectual».

I és aquí on el Bisbe exposa la seva personal posició dins del moviment catalanista:

*«Dentro de este movimiento yo tengo alguna significación. Hace unos años escribí en catalán La Tradición Catalana para sostener el espíritu cristiano en la nueva generación intelectual y política, y creo que he tenido alguna eficacia, y hasta me figuro, quizás engañadamente, que mi influencia doctrinal, hoy día, por débil que sea, sirve algo así como de lastre, a lo menos entre la parte del movimiento, parte muy importante, que persevera fiel a la fe católica. Con mi salida de Cataluña el movimiento público no se mitigaría, pero en cambio perdería una influencia católica por modesta que sea tiene alguna importancia».*¹⁵

Per conjurar el perill, Torras i Bages escriví a Roma al cardenal Vives i Tutó. El caputxí català envià de seguida, mes d'abril de 1909, una carta al cardenal Rampolla, secretari d'Estat. Li deia:

*«Me parece imposible que el Nuncio [Vico] sea tan corto de vista que no vea el gran disparate que hace no oponiéndose al traslado de Mons. Torras y Bages [...] Si el Rey, si Maura pensase a la altísima gravedad de este asunto, rogarían mil veces al Obispo de Vich a quedarse en Cataluña. Parece imposible la ceguera del rey en esto; es en ello un político suicida; es multiplicar el republicanismo; es trabajar en procurarle un catalanismo radical e impío [?] en vez de un Catalanismo sano, católico y fuerte para defensa de la religión y del trono. Me espanta que el nuncio esté tan poco enterado de cuantas cosas debería saber».*¹⁶

15. Carta del bisbe Torras i Bages al nunci Vico. Vic, 31 de març de 1909: *Epistolari de Josep Torras i Bages*. III, Abadia de Montserrat 1997, 363-364

16. Carta del cardenal Vives i Tutó al cardenal Rampolla. Roma, 4 d'abril de 1909 (original autògraf): Carta del bisbe Torras i Bages al cardenal Vives i Tutó, Vic, 1 d'abril de 1909 (original autògrafa): ASV, ASV, *Segr. Stato, 1909, Rub. 249, fasc. 3, ff. 71-73*. Vegeu els nostres *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*. II. *Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona 2003, núm. 61. Sobre la gènesi de la carta de Torras i Bages a Vives i Tutó – amb la intervenció del jesuïta Joan Capell - vegeu les interessants dades que es troben en JOSEP TORRAS I BAGES, *Epistolari*, III, *Abadia de Montserrat 1997*, 391-394. Però la lletra de Vives i Tutó a Rampolla del 4 d'abril no és en l'epistolari ni en la biografia de Torras i Bages.

L'efecte fou fulminant.

Altres intents d'enviar fora de Vic el doctor Torras i Bages: En 1911, fou proposat fins a dues vegades per Canalejas, amb el beneplàcit del nunci Vico, per a la metropolitana de Tarragona, però la candidatura no prosperà. En 1913, Romanones volia enviar-hi, a Tarragona, un bisbe català, però no el bisbe de Vic, segurament que per mor de l'anomenada Qüestió catalana. I, finalment, el mateix any de 1913, el nou nunci Ragonesi pensà, potser ingènuament, que el Govern acceptaria de promocionar monsenyor Torras a Barcelona, altra vegada vacant.

Tampoc hom el volgué per a Barcelona, sí, en canvi, per a València, i això per tenir contents els catalans elevant un bisbe dels seus a arquebisbe ni que fos fora de Catalunya pal·liant d'aquesta manera el descontent per haver fet seure a Tarragona i a Barcelona bisbes no catalans. El de Vic declinà l'oferta de València. Donà aquesta vegada argument semblants als que ja hem vist quan volien que s'assegués a la cadira episcopal de Burgos; això és, al·legava l'existència a Catalunya d'un moviment nacionalista que tendia al radicalisme i que ell, Torras i Bages, el podria afaiçonar, com ja ho feia, en el sentit que «*el movimiento [catalanista] no perdiera el tono tradicional, siempre favorable, en España, a la conservación de los principios católicos.*»

En total, doncs, entre 1906 i 1913, vuit intents de trasplantar de seu el titular de Vic. Més d'un per any!

III. EL CATALANISME DE TORRAS I BAGES AVUI

Desenvoluparé per acabar el tercer punt que m'he proposat de desenvolupar traçant també tres pinzellades; verbigràcia, l'influx de Torras i Bages en el catalanisme del seu temps, què quedà del seu catalanisme i què pot aportat encara avui.

L'influx de Torras i Bages

No puc esmentar, tot i que les tenia anotades, les persones i les institucions sobre les quals el doctor Torras i Bages exercí el seu influx catalanista en diversos camps, com en els de la ciència, de l'estètica, de la literatura, de la política, del catalanisme en definitiva. De tots aquests àmbits sobre els quals caldria dir-ne molt, sols esmentaré alguns dels personatges més emergents.

Entre els grans eclesiàstics porto a col·lació els noms dels doctors Carles Cardó, Lluís Carreras, Frederic Clascar, el pare Ignasi Casanovas, fra Miquel d'Esplugues i més recentment mossèn Joan Bonet i Baltà, que escriví el pròleg

a l'edició de les obres completes de Torras i Bages en la publicació que en féu l'Editorial Selecta.

En l'àmbit polític, on exercí de manera particular el seu influx el nostre eclesiàstic fou damunt de l'articulador del catalanisme polític, Enric Prat de la Riba, primer president de la Mancomunitat de Catalunya. Torras i Bages podria ser considerat com l'antecedent immediat del nacionalisme de Prat de la Riba, com ho apuntava el pare Ragner. També tingué pes el doctor sobre el successor de Prat de la Riba, Josep Puig i Cadafalch. I encara sobre Francesc Cambó i Jaume Bofill i Matas.

Afegeixo sols ací que Torras i Bages acceptà espontàniament la Mancomunitat de Catalunya, guiada per l'amic Prat de la Riba. Així li ho manifestà per carta: «ja pot pensar que té les meves simpaties i les meves benediccions.»¹⁷ A Vidal i Barraquer, administrador apostòlic aleshores de Solsona, i als altres bisbes catalans els costà més d'acceptar el que representava la Mancomunitat en el punt concret de l'aconfessionalisme que professava

Pel que fa a institucions, la influència de Torras i Bages és igualment important i extensa en el sector del catolicisme moderat, tradicional i rural (el vigatanisme), i en diferents sectors de la poesia i de les belles arts i de les Acadèmies.

L'influx més modern del bisbe de Vic el trobem en un bon nombre d'agents de la reconstrucció política i moral de la Catalunya de després de la segona Dictadura; l'anomenat "Grup Torras i Bages", de la generació universitària de després de la guerra, dels anys 1945-1952. N'esmentaré el primer animador o president, Pere Tarrés, el consiliari Lluís Carreras i Mas i els principals components del Grup, que el componien Ernest (Hilari) Ragner, Jordi Pujol, Joan Raventós, Jordi Bonet i Armengol, Jordi Bonet i Garí, Jaume Carner, Josep M. Ainaud de Lasarte, Jordi Figueras, Leopold Rodés, Manuel Adroer, Jordi Vilardaga, Ramon Carrasco, Josep M. Piñol, Pere Figuera, Jordi Fontdecaba, Raimon Galí i Herrera, Josep M. Armengou, Juli Bou, Francesc Salvà Miquel, Wifredo Espina, Maurici Serrahima.

QUÈ APORTA EL CATALANISME DE TORRES I BAGES

Què ha aportat Torras i Bages? Joan Triadú en 1966 deia ja a l'acte de la Festa Literària de Collsacabra, a Cantonigròs, dedicada a la commemoració del cinquantenari de la mort de Torras i Bages, «és evident, em sembla, que avui

17. Oriol COLOMER I CARLES, *Josep Torras i Bages (1846-1916) cent anys del seu aniversari*, Barcelona 1996, 109.

veiem que la tendència que en el seu dia representà el doctor Torras i Bages és una de les tendències que integren una idea de país [...] És una tendència, però ho és més que en la lletra, en l'esperit».¹⁸ Jo hi afegiria, que, en ser primordialment un influx en l'esperit, és el que el ha salvat en bona part Torras i Bages d'un passat conclòs.

Un parell d'anys després de l'escrit de Triadú, Josep Benet publicà el seu estudi, *El doctor Torras i Bages en el marc dels seu temps*. Ja hi remarcava que els temps, anys seixanta del segle passat, no eren favorables «a recordar i exaltar personalitats com la del doctor Torras.»¹⁹ Contrastava Benet aquella manca d'entusiasme de 1969 amb el que suscità entre els joves d'abans de la Guerra de 1936, «una exaltació una mica exagerada i fins una mica mítica», deia Benet. Aquella exaltació desmesurada, en no ésser compensada per l'existència d'un treball crític seriós, que situés l'obra del doctor Torras –com calia– en el marc del seu temps, resultà, en definitiva, greument nociva».²⁰

Nociva, conclouem nosaltres, en el sentit que els temps havien canviat i perquè el món catòlic catalanista estava dividit en línies intel·lectuals a voltes contradictòries, i no hi havia un fil vertebrador. No es podia accedir acríticament a Torras i Bages. Es trobava aquella joventut, segons Benet, desarmada intel·lectualment i els seus caps deixaren abandonats llurs militants. I en les circumstàncies que els tocà de viure romangueren marginats, arrossegats i dispersats pels esdeveniments. La conclusió de Benet era que calia estudiar de bell nou Torras i Bages junt amb altres plantejaments, «per tal que no caiguem en els mateixos errors del passat, i, a l'hora de la veritat [...] i no ens trobem marginats altra vegada, com aquella joventut d'ahir, tan entusiasta i tan de bona voluntat, com impreparada».²¹ Entràvem en els anys Seixanta, quasi als Setanta. Què diria ara Benet?

No oblidem el lideratge de Torras i Bages de la joventut catalanista des de la Congregació Mariana i altres mitjans.

Què aportà el catalanisme de Torras i Bages? Ho diré sense poder matisar res:

Un regionalisme que esdevingué catalanisme i, en un certs punts el nacionalisme d'Enric Prat de la Riba.

Un catalanisme que superà la visió d'Almirall.

18. Joan TRIADÚ, «Renaixença i continuïtat», dins: *Miscel·lània Torras i Bages*. Presentació del Dr. Josep M. GUIX, bisbe de Vic, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1991, 181.

19. Josep BENET, *El doctor Torras i Bages* 9.

20. *Ibid.* 15-19.

21. *Ibid.* 18.

Un ideal, el catalanisme que uní els catòlics dividits entre carlistes, integristes, i catòlics liberals en un ideal comú.

Un patrimoni moral, cultural i social llegat a la societat i a la política.

La valoració de la societat civil catalana.

La valoració de la família com, a base social i de progrés.

Uns valors, com la crítica del luxe, que ara en diríem el valor de l'austeritat, del treball, de l'excel·lència

A més:

Una sensibilitat social efectiva inspirada en la doctrina social de l'Església.

La intervenció del cristià en la vida pública.

La separació d'Església i política, i ensems el reconeixement del treball comú a favor de la persona i de la societat.

La defensa de l'escola cristiana i catalana.

Tot això no pot ser recollit, actualitzat i actuat?

Més cap aquí i continuant veient què aportà el nostre personatge, hi afegim que:

Torras i Bages féu notar el seu influx en la Lliga Regionalista, en la Unió Democràtica i en la primera Convergència construïda per Jordi Pujol. Després els vincles s'afuixaran.

El seu influx ha romàs en l'esperit de l'Església en homes com el cardenal Vidal i Barraquer.

I, per escrit, l'empremta de l'ordinari de Vic hom la pot descobrir en el document del bisbe de la Tarraconense: *Arrels cristianes de Catalunya*.

¿Es podria dir que aquest document –complementat per altres– és l'actualització de Torras i Bages? Una actualització duta a terme per qui intervingué tan directament en la redacció de les *Arrels cristianes de Catalunya*, el plorat bisbe Joan Carrera, que rebé igualment l'influx del bisbe de Vic.

Un projecte estrictament polític de Torras i Bages no sé si el tenim, estudis sí; en tot cas, la seva visió política i social, en certa manera, està superada. La Catalunya actual no és la del temps del Bisbe de la rural Diòcesi de Vic d'aleshores, ni en l'aspecte religiós, ni en el de la família, com tampoc pel que fa a la llibertat de costums, al laïcisme, al pluralisme religiós, a l'agnosticisme o fins a l'ateisme.

Què pot aportar Torras i Bages

Hi havia un teòleg, no fa gaire traspasat, que féu furor en els anys Setanta del segle passat, Harvey Cox. En la seva obra parlava de la incidència del cristià

en el món. L'escrit en concret era, *No ho deixeu a la serp*. La comparació que vull fer no és del tot reeixida –per això de la serp– però aplicant la imatge al nostre personatge em serveix per explicar que ell no volia deixar-ho tot a un catalanisme que menyspreés aquelles arrels, les que haurien de contribuir a fer ufanós aquell arbre. Calia doncs la militància activa dels cristians.

Cito novament Cox, un llibre anterior seu, *La Ciutat Secular*, on desenvolupava la tesi que l'Església «és en essència un conjunt de persones amb fe i compulsió a la acció [...] I de cara a extramurs deia “L'Església ha d'encapçalar els canvis en la societat”».

Mai l'Església a Catalunya ha tingut tants mitjans, centres de formació, universitats. I encara en vindran més. Però, d'on li ve, doncs, la insignificança que sembla tenir en la societat catalana? Miró i Ardèvol, membre del Pontifici Consell per als Laics, s'ha plantejat aquestes i diverses altres qüestions en la mateixa línia.

En la historiografia i en la vida pràctica, la veritat i els mites van i vénen, canvien de valoració, es reformulen. A voltes es clarifiquen, d'altres surten perdent. Ha passat també amb Torras i Bages. S'ha passat del mite Torras i Bages fins a deixar-lo com un model del tot superat i nacionalcatòlic, un penjament, el darrer, que cal rebutjar amb energia. Cal acostar-se a les intuïcions d'un moment per veure què tenen de validesa i així aprofitar-les. El professor d'Història de la Universitat de Girona i ara conseller del Govern de la Generalitat, Santi Vila, ha tret fa poc el seu llibre, *Un moment fundacional. Visions des del reformisme modern*. El títol suggereix una mirada enrere – com hem arribat fins aquí -, encara que el que compta per a ell és el present i el futur. En un moment de crisi l'autor mira críticament d'on venim i què som, i què hem de fer. Ho ha sabut fer bé, per fundar o refundar.

Deu ser un interrogant legítim sorgit, diguem-ho així, des les fileres de Torras i Bages, preguntar al creient si pensa que té alguns valors a aportar al que ara en podríem dir la reconstrucció de Catalunya? ¿Ha de quedar el cristià limitat sols a votar quina estructura política o d'estat vol, i no a pensar també quin poble vol i a treballar després per aquest ideal? El *poble* de què tant²² parlava el doctor Torras i Bages.

Em sembla que puc concloure aquestes paraules amb unes d'altres que constitueixen totes elles una frase rodona: Torras i Bages volgué que del catalanisme no fossin tallades les seves arrels cristianes. Havien de servir per envigorir l'embranchida catalanista en una terra adobada pel fet cristià. Concebia un catalanisme de renovació –encara que mirant molt a un determinat passat–, volia que els cristians fossin presents en aquell procés.

22. Oriol COLOMER I CARLES, *Josep Torras i Bages* 68.

Mantenia un equilibri entre la tradició i les noves, no menystenia el liberalisme ni el socialisme –era més sever amb l’anarquisme, que condemnà severament després dels fets de 1909–, es guanyà el carlisme, que era també regionalista. Caldria saber aprofitar aquest esperit d’equilibri, d’entesa, podríem dir-ne?

Som en definitiva en un moment de reformisme de moltes coses, de fundacions i de refundacions.

Un temps per adquirir noves sensibilitats, des de l’ecologia de què parla el papa Francesc a aquella altra de la solidaritat global, de l’austeritat i d’una economia sostenible, i fins de la misericòrdia.

Algunes d’aquestes sensibilitats les tenia el bisbe de Vic. Torras i Bages escriví «la gran qüestió moderna no és jurídica, sinó moral; ni es resoldrà amb lleis, sinó fonamentant el principi espiritual dels homes.»

Nosaltres podem contribuir a resoldre la gran qüestió actual, pel nostre propi canvi interior, suggerint i aplicant valors i virtuts per fonamentar el principi ètic i espiritual que sostingui la nostra Catalunya d’avui, seguint per això l’exemple dels grans i no deixant els joves d’avui, com deia el malaguanyat Benet, “impreparats.”

ELS GRANS TEMES DE L'EPISTOLARI
DE JOSEP TORRAS I BAGES (VOLUM I)

Jaume MEDINA

RESUM: Aquest treball és un recorregut pel volum I de l'Epistolari de Josep Torras i Bages, bisbe de Vic, per tal de veure-hi els noms de les persones públiques o privades, del món civil o del món eclesiàstic, amb les quals va mantenir correspondència, i els temes de què hi va tractar. El volum inclou 334 cartes escrites entre el 18 de maig de 1862 (quan Torras i Bages tenia 16 anys) fins al 7 d'abril de 1899 (quan en tenia 53) i abasta, doncs, un període de 37 anys.

MOTS CLAU: Epistolografia. Història. Literatura. Religió. Catolicisme. Biografia.

ABSTRACT: The present work runs through the path of volume I of the Epistolary of Josep Torras i Bages, bishop of Vic, highlighting the names of the contemporaries he had correspondence with, be them private or public figures, clergy or seculars, and revealing the contents of such letters. The volume is focused on a period of thirty-seven years, and includes 334 letters written between may 18th, 1862 (Torras i Bages was sixteen years old at the time) and april 7th, 1899 (when he was fifty-three years old).

KEYWORDS: Epistolography. History. Literature. Religion. Catholicism. Biography.

Si bé és cert que els interessats en l'*Epistolari de Josep Torras i Bages* podran veure a internet anuncis dels exemplars d'aquesta obra a la venda, no ho és pas menys que, quan se cerca l'entrada «Josep Torras i Bages» a la «Viquipèdia», hom troba un article biogràfic que acaba dient: «Les seves *Obres completes* han estat sovint reeditades, per bé que la seva correspondència, cabdal per a la història del catalanisme polític, continua inèdita» (consulta feta el 17 de juliol de 2016). Amb aquests mots n'hi ha més que de sobres per a comprovar l'escàs interès que suscita avui dia la personalitat del bisbe de Vic, l'epistolari del qual, publicat a partir del 1994 (volum I), va assolir la culminació cinc anys després (volum V), cosa que vol dir que ja fa vint-i-dos anys que es va començar a donar al públic, a un ritme periòdic d'un volum per any. De fet, la premsa es va fer un ressò molt minso de l'aparició dels volums. El diari "Avui", per exemple, va despatxar amb poques línies

aquesta gran fita. En una breu recensió publicada el 14 de desembre de 1995, deia: «Figura indiscutible de la història política i religiosa del país dels segles XIX i XX, Torras i Bages va deixar un gruix de documentació important. Així, aquest és el segon volum de les seves cartes, dels cinc que hi ha previstos per a aquesta recopilació. Els textos ajuden a situar la figura del doctor Torras en el seu temps i per comprendre una mentalitat i una època». A pesar de la seva brevetat, l'escrit dona informacions sobre l'interès del document, de manera que el lector pot fer-se càrrec del seu contingut. El mateix diari ventilava el 3 d'octubre de 1996 l'aparició d'un nou lliurament de l'*Epistolari* en tres línies curtes i amb els mots següents (signats per una persona amb nom i cognom): «Tercer volum de la correspondència del bisbe. Podem trobar des d'indulgències a breus cartes a amics i companys». Això era tot el que va suggerir al recensionista un llibre de 423 pàgines, amb un total de 618 cartes, alguna de les quals amb una extensió notable, amb temes ben diversos –i tan interessants, com, per exemple, la gestació del projecte de decoració de l'interior de la catedral de Vic pel pintor Josep Maria Sert (amic del bisbe), o la súplica elevada l'1 d'abril de 1909 per Torras i Bages al cardenal Vives i Tutó, demanant-li que intervingués davant la Santa Seu per a aturar la seva promoció a la metropolitana de Burgos– i adreçades a molts dels personatges més importants i significatius de la vida pública del país, entre els quals es troben el poeta Joan Maragall, el polític Manuel Duran i Bas o l'editor Lluís Gili, a més dels principals actors en la vida eclesiàstica del moment, des de pensadors com Fèlix Sardà i Salvany fins a simples rectors de parròquies humils, des de les màximes autoritats –el nunci apostòlic, l'arquebisbe de Tarragona o l'abat de Montserrat– fins als directores d'institucions religioses o al seu secretari particular.

Val a dir que la publicació de l'*Epistolari de Josep Torras i Bages* no va motivar l'aparició de cap article en revistes catalanes acadèmiques especialitzades en història i en literatura, ni tan sols a “Serra d'Or”, de l'Abadia de Montserrat, que s'havia fet càrrec de l'última edició de les obres completes del bisbe. ¿Hem de dir res dels programes culturals de la televisió, tan sovint ignorants de tot allò que ha justificat la seva existència i que és la base de la tradició catalana?

És per aquesta raó que en un moment determinat vaig pensar que fóra bo que es fes un estudi sobre els grans temes desenrotllats al llarg de l'*Epistolari de Josep Torras i Bages*. I vaig posar de seguida mans a l'obra. Tanmateix, a mesura que anava avançant en la recopilació de les dades fornides pel volum primer, vaig veure que, d'una banda, un treball com aquest adquiria unes dimensions extraordinàries, i que, d'una altra, requeriria molt de temps tan sols per a la tasca de la replega del material. Per això vaig decidir que, per a la present ocasió, em limitaria a parlar del contingut del volum primer, que, al llarg de 388 pàgines, recorre els temps de Torras i Bages que van des dels seus

primers escrits epistolars adreçats a la seva família fins al moment immediatament anterior a la seva promoció a l'episcopat. Potser més endavant tindrà ocasió de poder completar l'obra fent un estudi semblant amb els quatre volums que contenen els documents relacionats amb el seu exercici episcopal. Però, per ara, com dic, em limito al primer volum de la seva correspondència.

El primer volum de l'*Epistolari de Josep Torras i Bages* (format per un conjunt de 334 cartes), doncs, abasta des del 18 de maig de 1862 fins al 7 d'abril de 1899.¹ Això equival a tot el temps anterior al seu episcopat –un període de trenta-set anys. El 1862 Torras i Bages tenia 16 anys. I el 1899, quan va ésser nomenat bisbe, en tenia 53. La resta de la seva vida, això és, els anys del seu episcopat (1899-1916) –és dir, els seus últims disset anys– ocupen els altres quatre volums (amb un total de 2120 cartes). Recordem que el bisbe moria a l'edat de 70 anys.

El volum primer està format sobre la base de la correspondència amb Jaume Collell, que n'havia aplegat i publicat els documents a Vic el 1926 en el llibre titulat *Dulcis amicitia*, el primer recull epistolar del bisbe lliurat al públic. Així, del total de les 334 cartes reunides en aquest volum, 140 són adreçades a Collell (la primera, datada a Vilafranca, 23 de juliol de 1871, l'última, a Barcelona, 6 de desembre de 1897: en total, trenta-set anys de correspondència), i representen una mica menys de la meitat del llibre. Deu altres cartes de Torras i Bages a Collell són recollides als volums posteriors i porten les dates següents: Barcelona, 19 d'abril, 4 de juliol, 24 de juliol, 11 de setembre i 12 d'octubre de 1899 (recordem que el bisbe va fer l'entrada solemne a la capital de la diòcesi vigatana el dia 15 d'octubre, segons anota el canonge), i Vic, 19 de desembre de 1899, 10 de febrer i 11 de setembre de 1902, 20 de gener de 1903 i 25 de gener de 1908. Després de l'última, Collell comentava: «I sia aquesta recordança com el colofó d'aqueixa interessantíssima *Correspondència epistolar* que naturalment havia de terminar, quan essent mon bisbe lo Dr. Torras, vivíem els dos amics ja entrats en anys a redós del vell cloquer de la Seu de Vic, i era per tant sovintejada la comunicació verbal».

Quan, entre 1931 i 1935, mossèn Fortià Solà escrivia els quatre densos volums de la *Biografia* inclosos dins les *Obres completes de l'Il·lm. Senyor*

1. En realitat, la major part de les cartes que es conserven foren escrites per Torras i Bages a partir dels seus quaranta anys. Vet aquí detallat el nombre de cartes escrites any per any (entre parèntesis hi figura la seva edat): 1862 (16) 2; 1863 (17) 0; 1864 (18) 0; 1865 (19) 0; 1866 (20) 0; 1867 (21) 0; 1868 (22) 0; 1869 (23) 0; 1870 (24) 0; 1871 (25) 3; 1872 (26) 10 [Celebra la seva primera missa per Cap d'Any]; 1873 (27) 14; 1874 (28) 13; 1875 (29) 8; 1876 (30) 6; 1877 (31) 4; 1878 (32) 4; 1879 (33) 9; 1880 (34) 8; 1881 (35) 13; 1882 (36) 6; 1883 (37) 6; 1884 (38) 9; 1885 (39) 12; 1886 (40) 11; 1887 (41) 11; 1888 (42) 2; 1889 (43) 1; 1890 (44) 2; 1891 (45) 11; 1892 (46) 9; 1893 (47) 13; 1894 (48) 16; 1895 (49) 23; 1896 (50) 23; 1897 (51) 34; 1898 (52) 37; 1899 (53) 11 (d'aquest darrer any han estat comptades només les que es troben al volum I de l'epistolari).

Dr. Josep Torras i Bages bisbe de Vic, publicades a Barcelona per la Biblioteca Balmes, tenia a disposició un material de primeríssima qualitat per a la seva confecció: el riquíssim tresor admirable del seu epistolari, que ja llavors havia estat recollit en la seva pràctica totalitat. Un material valuósíssim i imprescindible no sols per a la redacció de la biografia sinó també per a formar un criteri just de la vida catalana del seu temps. Fortià Solà tenia al seu abast tota aquesta preuada documentació. Però, per una sèrie de raons que ja he explicat jo mateix en una altra banda, l'edició de l'epistolari torrasianès no es va poder dur a terme fins als anys 1994-1998, en cinc gruixuts volums apareguts amb una regular periodicitat anual.

Com es pot comprovar en llegir aquesta obra, Jaume Collell és el gran amic de Josep Torras i Bages tot al llarg de la seva vida: a Collell fa Torras les més íntimes confidències i a ell expressa les més profundes reflexions sobre l'amistat. A Collell sol·licita i convida Torras des de Vilafranca o des de Barcelona. A Collell comenta Torras les més diverses sensacions sobre la vida –a pagès o a ciutat– i manifesta els més variats pensaments sobre el seu propi caràcter, sobre els estats d'ànim –particularment el de la malenconia–, sobre el pas del temps, sobre el progressiu envelliment i sobre la seva soledat després del traspàs dels familiars més directes. A Collell demana Torras reiteradament durant la joventut la tramesa de tabac en pols i l'amic es complau a satisfer-lo. A Collell envia Torras la recepta d'un remei casolà per al dolor. A Collell confia Torras algunes consideracions de caire filosòfic (particularment sobre el tomisme, a propòsit del qual diu, en una carta datada a Barcelona el 12 de gener de 1883: «Tinc la convicció de que Sant Tomàs ha de salvar la societat: no es veu ningú més fora d'ell»), algunes reflexions sobre la llengua i sobre les paraules divina i humana, alguns pensaments sobre la religió i sobre la santedat. A Collell explica Torras les seves visites al Museu episcopal de Vic i al monestir de Santa Maria de Ripoll. A Collell comenta Torras el seu punt de vista sobre el catalanisme, presentant el clero com a reconstructor de la «regió», alhora que s'alegra que el sant Pare i l'Església siguin «regionalistes» com pretenien ésser-ho molts dels eclesiàstics catalans del seu temps. Així mateix li confia el procés de confecció i d'edició del llibre sobre *La Tradició Catalana...*

També van adreçades a Collell les cartes en què Torras parla de la mort dels vilafranquins Xavier Llorens i Barba i Manuel Milà i Fontanals, mestres seus de filosofia i de literatura durant els temps dels estudis universitaris. En una carta de l'abril de 1872, referida a Llorens, diu: [la seva] “és una de les morts que m'han causat més impressió”. En una altra al·ludeix a un article sobre ell aparegut a “La Renaixensa”. Més endavant, parla encara dels apunts de les seves classes. En altres cartes parla de Milà, del seu estat de salut, de la recerca d'informacions per a fer un article sobre ell, després de la seva mort, del destí definitiu de la llibreria del professor i del trasllat de les seves despulls

al panteó-capella erigit en el cementiri per la seva viuda. I acaba: «Lo Milà i lo Llorens foren nostres pares en les lletres profanes; encomanem-los a Déu i entretant nosaltres *oremus ad invicem ut salvemini*».

Al llarg de l'epistolari de Josep Torras i Bages a Jaume Collell es poden distingir les múltiples facetes presentades per la seva relació d'amistat: des de les felicitacions per l'onomàstica i les preocupacions per l'estat de salut del capellà vigatà i de la seva família fins als comentaris sobre els diversos aspectes de la compartida vocació sacerdotal. En les cartes hi ha notícies sobre els ordes que van rebent l'un i l'altre al llarg de la seva carrera, sobre les respectives primeres misses, sobre la seva preocupació per complir bé el sant ministeri, sobre consells espirituals, sobre les seves activitats com a predicadors i sobre les seves ocupacions eclesiàstiques, sobre la seva visió o vivència dels esdeveniments polítics i socials i dels efectes d'aquests sobre les persones de religió, sobre la persecució del clero i sobre la seva estada a l'exili de Vinça (on el van a veure els amics Jaume Collell i Jacint Verdaguer), sobre el viatge a Roma, on Torras i Collell són rebuts en audiència pel papa Pius IX, sobre l'acceptació del càrrec de confessor de les monges cistercenques del monestir de Valldonzella (un càrrec que desenrotlla al llarg de setze anys), sobre el seu parer a propòsit d'algunes encíclicques papals i episcopals, així com algun lament per la desunió de la gent de religió...

Són importants així mateix les notícies sobre l'activitat literària de Torras i de Collell: des de la notícia de la composició d'un sonet per Torras fins al seu plany per la consciència de no ésser poeta. Hi ha també nombroses referències a l'activitat poètica i, sobretot, periodística de Collell, que publicava a Vic "La Veu del Montserrat", setmanari per al qual Torras escriví una colla d'articles. Hi ha, encara, moltes notícies sobre la composició de diverses obres de Torras i de Collell. No és d'estranyar que es trobin en aquestes cartes nombrosos esments del poeta Jacint Verdaguer, Mossèn Cinto, tingut en gran estima per tots dos: L'autor d'obres d'alta volada, hi apareix tot sovint, igualment com l'home que en uns moments determinats es va posar en una «situació especial». Moltes de les cartes de Torras són sovint comentades per Collell, que posa al capdavant de l'escrit unes notes plenes de contingut, sucoses i profitoses, de vegades d'una gran densitat, a través de les quals el lector coneix a fons alguns dels aspectes poc aclarits en el cos de les cartes.

Jacint Verdaguer, tot i ésser considerat amic per Torras i Bages, ocupa en la correspondència un lloc important però tanmateix secundari respecte a Collell. Torras no fa a Verdaguer —a qui tracta de «vostè»— solemnes confidències sobre l'amistat, encara que més d'una vegada el lector pot veure com Mossèn Cinto és admirat com a gran poeta per Torras, que en els moments més conflictius de la seva vida es preocupa per les situacions delicades que travessa, i, tot animant-lo a recapacitar sobre el seu comportament, es posa a la seva disposició per a ajudar-lo a superar el tràngol. Torras coincideix amb

Verdaguer en el Seminari vigatà com a estudiant. Amb Verdaguer va Collell a visitar Torras a l'exili francès de Vinçà (des d'on aquest envia les seves observacions a propòsit del català del Rosselló). Verdaguer és sovint esmentat en les cartes de Torras. Verdaguer dedica un esplèndid poema a Torras i Bages, en ocasió de la seva entrada a Vic com a titular de la seva seu episcopal. I Torras, sovint a petició de Verdaguer, actua de censor eclesiàstic d'una gran part de les seves obres i li dóna consells o li precisa el seu pensament sobre determinats aspectes o temes religiosos presents en els seus escrits. Verdaguer deixa de vegades llibres a Torras i aquest fa al poeta comentaris o consideracions sobre temes literaris i posa en contrast l'estil o la personalitat d'uns autors concrets. Des del seu activisme regionalista, Torras convida Verdaguer a afegir-se com a poeta al projecte de fomentar la publicació de fulletons i de llibres piadosos en llengua catalana... Tot això no és pas poc i constitueix una bona mostra de la sincera amistat que uní Verdaguer i Torras al llarg de la seva vida.

Ocupen així mateix un lloc important els documents epistolars adreçats als parents pròxims o llunyans. Sovint s'hi tracten temes estrictament i purament casolans o domèstics, com ara casaments, defuncions i altres qüestions d'ordre laboral. Però hi ha també escrits amb un relleu especial. Per exemple les cartes enviades al pare durant el viatge a Roma amb l'amic Jaume Collell pel gener i el febrer de 1874. S'hi troben detalls de tota mena sobre les diverses etapes i sobre els llocs visitats, amb descripcions espectaculars de Mònaco i el seu Casino, de Pisa, de Florència, de Roma, la ciutat eterna, que recorren de cap a cap. No cal dir que constitueix el moment culminant i més emocionant el dia de l'audiència concedida pel Papa. Segons explica Collell, després d'haver rebut la benedicció de Pius IX, els dos sacerdots novells baixaven les escales del Vaticà «commoguts, silenciosos, i pensant que *haviem de ser uns bons capellans*».

Es conserven cartes adreçades al seu germà Antoni, al seu cunyat Tomàs Mestre, a les cosines Josefa Rossell (vídua de Mandri) i a Maria Torras (vídua d'Almirall), als cosins Antoni, Josep i Pere Bolet i Artigas, amb el darrer dels quals mantingué una animada correspondència, sobretot després que hagué decidit ingressar a la Companyia de Jesús: les consideracions sobre la vida espiritual i sobre la santedat s'ajunten a les reflexions sobre la funció del religiós i sobre la filosofia i la gràcia. Hi ha així mateix algunes cartes de condol i de concessió d'indulgències adreçades a gent pròxima a la família (el senyor Eduard, de la casa Mir de Sant Sadurní d'Anoia, a Pacia Amiguet «Pacianet», de Vilafranca), i també al nen Daniel Pasqual i Torrents, del Bruc, a qui dóna la primera comunió.

Hi ha també les cartes adreçades per Torras i Bages als familiars del servei personal: a Maria Bruix, minyona, amb la qual tracta majoritàriament de qüestions de caire domèstic, i a Josep Dachs, futur secretari de cambra seu durant els anys d'episcopat, amb el qual parla de qüestions d'ordre espiritual,

en uns moments en què es fa preguntes a si mateix sobre l'autenticitat de la seva vocació eclesiàstica.

És igualment abundant la correspondència mantinguda amb personatges del món eclesiàstic. Els destinataris, esmentats per ordre alfabètic, són els que segueixen: mossèn Joan Ballester, que l'octubre de 1891 el succeeix en el càrrec de confessor de la comunitat cistercenca de Vallldonzella, al qual manifesta el seu pensament sobre la dona; mossèn Salvador Bové, a qui anima a dedicar-se a l'estudi de la teologia i a qui parla de la fraternitat sacerdotal; mossèn Frederic Clascar, a qui tracta de «tu» i a qui fa algunes recomanacions espirituals; Tomàs Costa, arquebisbe de Tarragona, a qui adreça una carta breu a propòsit d'un premi obtingut als Jocs Florals; Antoni Estalella, bisbe electe de Terol, amb qui parla d'afers eclesiàstics i socials; Francesc Figueres, del diari "El Matí", a qui envia unes pregàries a Nostra Senyora de Montserrat; Pere Garriga, canonge de Tarragona, a qui envia una carta de recomanació a favor de «lo diaca Dachs»; Josep Morgades i Gili, conterrani seu i bisbe de Vic, considerat per Torras com el «restaurador regional», a qui adreça un nombre abundant de documents epistolars sobre temes ben diversos, com ara comentaris sobre algunes pastorals o qüestions d'ordre econòmic i especulacions filosòfiques; Narcís Vilarrasa, a qui adreça una carta en llatí com a Promotor Fiscal substituït en el procés rogatori de l'Il·lm. Antoni Maria Claret a Barcelona; Sebastià Puig, canonge, a qui felicita pel càrrec obtingut; Fèlix Sardà i Salvany, que li ha fet a la seva "Revista" la recensió de *El Rosario y su mística filosofía* (1886); Ramon Sagalés, rector de Montmell (localitat on «radican algunas fincas de mi familia», diu literalment), a qui encarrega cinquanta misses i li envia diners; a Jaume Serra, pvre., a qui envia exemplars d'alguns escrits seus.

Torras i Bages exercí de 1876 a 1891, això és, durant gairebé setze anys, el càrrec de confessor de les monges de la barcelonina comunitat cistercenca de Vallldonzella, a les quals són adreçades algunes de les cartes del primer volum (on figuren els noms de l'abadessa Antònia Mestre i Solà, de la priora Carme Montsorí i de la religiosa Maria de la Concepció Ribas). Del tracte sovintejat amb les «missenyores» va treure les seves impressions sobre el caràcter femení, que confiava amb tota franquesa i sinceritat al seu successor. Aquestes afirmacions, juntament amb les fetes confidencialment a l'amic Jaume Collell en ocasió d'uns exercicis que donava el 1893 a les germanes carmelites de Vilafranca del Penedès, constitueixen el nucli del seu pensament sobre la dona, fonamentat en part en algunes experiències d'origen familiar.

A l'epistolari hi ha testimonis també de la seva actuació com a fiscal en la causa de canonització del beat Josep Oriol, de les seves activitats com a censor (d'un llibre indeterminat o d'un altre sobre *Luter* escrit per Joaquim Rubió i Ors), així com de la submissió de les seves obres a la censura (en una carta demana al vicari general del bisbat de Barcelona un censor per al seu llibre

Miniatura psicològica de Sant Lluís Gonçaga) o de la petició de permís per a la publicació del llibre *Mes del Sagrat Cor de Jesús*. En altres documents (com una declaració al bisbat de Barcelona, amb data de 8 de desembre de 1883) trobem les dades del seu currículum o notícies diverses sobre la persecució religiosa de 1873, ben descrita en les cartes enviades al seu pare.

Hi ha documents que giren entorn de la pietat, com la carta escrita a Vilafranca el 22 de setembre de 1892 i adreçada a Celestina Clot de Ballester. Un bon nombre de cartes amb consells espirituals van adreçades a les germanes Mercè i Dolors Vilaclara. Les consideracions que hi fa són impagables: «Qui ama la independència de la soledat està millor en la gran ciutat que en la ciutat petita, a on domina més la batxilleria, los comareigs i les petites murmuracions en què solen entretenir-se molta gent. [...] Per açò la gran ciutat no és despreciable instrument de perfecció cristiana per a qui sap fer-se independent del món i amic de Jesucrist. L'obscuritat personal tan fàcil d'obtenir, lo quedar amagat entre la turba, és lo primer pas per a unir-se íntimament amb Jesucrist». O bé: «La soledat és una gran cosa, en ella s'inspiren les ànimes, en ella se despullen de l'esperit mundà, se'ls desvaneixen les boires que tapen lo sol etern de la Veritat, trobant en la contemplació d'Ell lo repòs que enlloc més trobarien». En alguna altra carta reflexiona i dóna consells espirituals a una senyora per a la vida matrimonial. Les cartes trameses a Lluís Álvarez, advocat, de Vilafranca del Penedès, tracten de qüestions econòmico-benèfiques.

Són també nombrosos els documents epistolars adreçats a personatges importants en diversos camps de la vida social del seu moment. A l'acadèmic Francesc de Bofarull, li agraeix el nomenament com a membre de l'Acadèmia de Bones Lletres; a Manuel Duran i Bas, que va ser mestre seu i que el 1899, com a ministre de Gràcia i Justícia, havia de proposar Torras i Bages per a bisbe de Vic, li agraeix i comenta alguns escrits seus; a l'escultor Josep Llimona, li parla dels articles apareguts a la premsa sobre la pintura del seu germà Joan a Montserrat; a Joan Mañé i Flaquer, director del "Diario de Barcelona", li fa unes observacions de caire moral relatives al seu periòdic; a Francesc Matheu, li agraeix la tramesa i obsequi d'un seu llibre de versos; a Marcelino Menéndez Pelayo, li fa una consulta sobre un tema erudit; a Joaquim Miret i Sans, amic de la família, a qui anomena «Quimet», el felicita per un article; a Ricard Permanyer, notari, li envia les oracions per a l'Estació del Santíssim Sagrament; a Enric Prat de la Riba, li demana que li deixi un llibre per a fer una consulta; a Joaquim Rubió i Ors, antic mestre seu, li fa uns comentaris a propòsit de la censura d'un llibre o el felicita pel seu aniversari i per una distinció que li han atorgat; a Antoni Rubió i Lluch, li agraeix la tramesa del seu llibre sobre *El Renaixement clàssic a Catalunya* i li parla de *La Tradició Catalana* o li retorna un volum de Hegel, tot excusant-se de no haver-lo pogut llegir; a Ferran de Sagarra, li comunica que no pot anar a fer un sermó; a Francesc Sostres, li agraeix el condol per la mort del seu pare (1894); a Narcís

Verdaguer i Callís, li diu que ha acabat un llibre (possiblement *La Tradició Catalana*) i que accepta el càrrec de delegat de la «Unió Catalanista», al mateix temps que li dona records per a Jaume Collell i per a Mossèn Cinto.

A Victorià Amer, li adreça la carta de recomanació d'un parent seu. A Francesc Brunet i Recasens, li diu que pot anar a casa seva, on el rebrà i l'escoltarà amb molt de gust. Envia cartes de condol a Joan Costa, nebot de l'arquebisbe de Tarragona, a Antònia Mata i Puig, vídua de Pere Sacases, notari de Vilafranca del Penedès, i a Maria del Socors Posas.

Els documents de l'epistolari procuren tot d'altres dades sobre el temperament i la personalitat de Torras i Bages i de vegades serveixen per saber com es veia ell a si mateix. Així, en una carta de 1894 diu a Verdaguer: «Tinc principalment la inclinació a la vida especulativa». En una altra del juny de 1878 havia confessat a Collell que durant el temps que residia a Vilafranca només tenia col·loquis íntims amb els llibres; i deia: «I com ells són amics sèrios i l'estiu és carregós, dits col·loquis han de ser un xic pesats i monòtons; però per això, Déu nos conservi els llibres i los pocs ulls que tinc per llegir-los. Allí m'espera Bossuet del qual espero cruspí-me'n alguns trossos, si Déu vol i la peresa no m'enganya, puix la vida especulativa més sensible que l'activa no resisteix les calors com les flors delicades». Torras i Bages té consciència de no ésser poeta. Però després del viatge a Roma i de la rebuda en audiència per Pius IX diu que és una de les ocasions en què ha desitjat ésser-ho. En una carta de 22 de juliol de 1874 –Torras i Bages té vint-i-vuit anys– confessa a Jaume Collell: «Desitjo que les hermoses vores del Ter facin florir la teua poètica imaginació i que et facin reviuire les impressions rebudes en los, en general, pobríssims màrgens del Tíber. En quant a mi s'ha complert lo que et deia, que sols *per participationem* havia de sentir algom de poesia i així és que un vespre que la Teologia me feia son, vaig escriure un soneto, que si el recordo te l'enviaré. Son origen te dirà que sort d'ésser curt, que si no faria dormir també». Torras admirava Verdaguer, tal com deia a Collell pel juliol del 1886: «Mes quin home Mossèn Cinto que podria passar tota sa vida en lo forat d'una roca en contemplació de la poesia, com un estilista». I conclouïa: «Nosaltres som d'una altra fusta, més flonja, i tenim necessitats potser més vulgars, però que en deguda mida havem de satisfer». De fet, Torras considerava que la profusió de premis literaris perjudicava l'activitat poètica. Així, en una carta de 1893 recomanava a Pere Bolet i Artigas de no convocar un concurs: «...la multiplicitat de certàmens vulgaritza la poesia, potser fins la corromp, en lo sentit de convertir-la en una exhibició convencional i vanidosa, desapareixent aquell caràcter natural i espontani, que és lo natural i propi de la poesia». Al cap i a la fi, però, Torras estava convençut que la dedicació a la literatura era una pura vanitat. I en una carta de 1873 parlava de «...la Revista de Lovaina que, enmig d'aquesta soledat literària, me manté un xic encesa l'afició a les lletres»; i afirmava

finalment: «bé és cert no obstant que aquestes de res ens serviran en lo dia del balanç de totes les nostres obres».

Torras i Bages tenia una clara consciència del pas del temps. Així, en una carta de 24 de juliol de 1885 deia a l'amic Collell: «Los anys van passant i no en va per sobre nostre cos caduc; a voltes això entristeix lo natural, lo pensament melancòlic de que lo nostre esperit al fer-se vell, lo mateix que l'arbre que perd les fulles o l'aucell que perd les plomes, ha de trobar-se despullat d'afeccions, podria alterar la serenitat de nostre cor, si la santa fe catòlica i la caritat divina no ens fessen esperar una vida, per la qual los sants perdien la temporal, en la que la felicitat se funda i se manté d'una amistat sublim». I en una altra carta de 16 de setembre de 1891: «L'altre dia complí 45 anys i això ja és ferreny. Nos ha passat lo temps de l'idil·li i anem entrant en lo de les elegies, o sia com diu la nostra gent devota, arriba ja el temps d'agafar los rosaris grossos». El 23 de juliol de 1892 el felicitava pel seu sant i li deia: «...la tardor de la vida, en la que ambdós havem entrat, promet ésser serena i tranquil·la i sobretot aprofitable. Jo no sé si a tu te passa; però la meua imaginació ja és més retrospectiva que no pas tirada a l'esdevenidor, i fins aquells treballs que un fa, perquè creu que deu fer-los, la voluntat los emprèn amb resolució, sí, però no amb entusiasme. Verdaderament, de la naturalesa humana se n'evaporen una pila d'elements a còpia d'anys. Si això és perfet o imperfet que ho escatesquen los savis; però per lo que a nosaltres toca, la bellesa de la vida disminueix; però tot escrivint me ve a la memòria que potser nos passa lo que a l'arbre que s'asseca, que si bé perd l'hermosura, la seua substància, la fusta, se fa més dura, resistent i per lo tant més útil». En una carta de 20 de juliol de 1893 li comentava: «...així que un va fent anys, veu més clarament que tot lo del món és com un vapor que es desfà». I en una altra de 8 de novembre de 1895 li confessava: «Ahir al vespre marxà lo Bisbe de Teruel i encara que els anys que anam posant i la pràctica de la vida sacerdotal nos donen un cert desprendiment; encara que mon esperit un xic filosòfic procura posar-se en lo immutable i permanent, sento i sentiré alguns dies la impressió de la soledat, a la qual la Providència divina ha volgut consagrar-nos a tu i a mi. ¡Que miserable és l'home no bastant-li la contemplació de la veritat infinita, que tenim sempre a la nostra disposició, i és una de les obligacions més pròpies del nostre estat!». En una carta de 2 de gener de 1897 li deia: «Tu i jo havem complert ja la mitja centúria, per lo tant nos acostem més al cel i nos allunyem de la terra. Déu sia amb nosaltres».

I també tenia consciència de les responsabilitats que anava adquirint a mesura que es feia gran. Així, en una carta del 16 de març de 1895 comentava al poeta Verdaguer: «Cada dia, estimat Mossèn Cinto, la meua càrrega augmenta; no perquè ella sia en si molt grossa; però me priva d'una forma de vida per mi molt agradable, i en la qual és més fàcil guardar l'equilibri espiritual».

Torras i Bages reflexionà també sobre la santedat. Així, en una carta de 21

de juliol de 1886 deia: «Mes de tots modos per los que no arribam a la mida de sants, és convenient lo estímulo de les ordenades i nobles afeccions humanes». I en una de 24 de juliol de 1893: «Cada dia envejo més als sants, qui tingueren la vera saviesa de donar a cada cosa son valor. És molt humiliant lo que ens passa de conèixer que som víctimes de la il·lusió, continuant, emperò, amb les mateixes il·lusions d'abans: Coneixem l'ideal, és a dir lo fi de nostra existència, i no sabem descansar en ell, fins los qui havem tingut la sort de tenir a Jesucrist per mestre». En una altra de 28 d'octubre de 1894 es lamentava a Collell en els termes següents: «Però desgraciadament, a mi me passa que un cop exalat per tots cantons per la podadora de la mort, en lloc de brostar amb més força en la vida espiritual, a pesar de sentir lo nihilisme mundà, no sé trobar les conjuntures per a unir-me amb Déu, a on sols la criatura troba la perfecció i lo descans. No ens cansem d'esperar i preguem per a que Déu nos face sants». I més endavant, en un escrit a Pere Bolet, S. J., datat el 2 de febrer de 1896, reblava: «La Providència del Senyor al despullar-me, per la mort de tots los meus, de les més íntimes afeccions humanes, al posar-me en una situació en què no he de menester pensar en los medis de subsistència, al donar-me una certa llum intel·lectual, sembla que m'exigeix una total donació a Ell, i no obstant no sé sortir de mi mateix i aquella Summa Veritat que es reflexa en mon enteniment no la sé fer la regla pràctica i el mòbil de la meua voluntat. La santedat és difícil per això me sembla que S. Berchmans deia que si no se'n feia quan era jove mai arribaria a ésser-ho. Tu doncs que ets jove tens lo camí més expedit i encara que jo sia ja en lo començ de vell no deixes de pregar que a tu Déu te faça un sant jesuïta i a mi a lo menos un bon capellà». Finalment, en una carta de 20 d'octubre de 1897 a Josep Dachs, afirmava: «La santedat no consisteix en un estat neuròtic sinó en una gran rectitud de totes nostres facultats i sos actes envers Déu, fi de nostra existència, amb entera indiferència respecte dels medis que ens hi ha de portar, sense voler això ni allò sinó lo que Déu vulga».

Torras i Bages estava destinat a ésser bisbe des de ben jove. Així ho havia predit més d'una vegada el canonge Collell, segons explica ell mateix en el prefaci a *Dulcis amicitia*. Tanmateix, la primera vegada que es parla seriosament de la seva promoció al càrrec episcopal és en una carta del seu compatriota Josep Morgades i Gili, bisbe de Vic, datada el 10 de gener de 1897, en què li diu: «Un día quise trabajar para que nombrasen a V. obispo. Voy convenciéndome que su puesto es ahí, para ser el verbo del renacimiento catalán de buena ley». Aquest nomenament s'havia de produir per l'abril de 1899 a proposta del ministre de Gràcia i Justícia, Manuel Duran i Bas, mestre de Torras i Bages, que, en una carta adreçada a Collell, amb data de 23 d'abril de 1899, deia: «...tengo el gusto de manifestarle que cada vez es mayor mi satisfacción por haber puesto mi firma en los Decretos, nombrando al sabio y virtuoso Sr. Morgades para la Silla episcopal de Barcelona, y para sucederle en la de esa S. I. C. de Vich,

al muy ilustrado y bondadoso sacerdote Sr. Dr. Torras y Bages». I acabava l'escrit dient: «*No'ns podem pas olvidar de la terra!*» Uns mots que Jaume Collell comentava com segueix: «*Aqueixa postdata* li fa molta honra a Don Manuel, qui en bona hora passà pel Ministeri de Gràcia i Justícia, per dotar a Barcelona i a Vich de dos Prelats que representen i millor dit caracteritzen, tota una època de la vida religiosa i social de Catalunya».

Vet aquí, en síntesi, una visió global dels grans temes tractats per Torras i Bages durant els anys en què exercí de prevere. Com es pot veure són molt variats i rics de contingut i constitueixen una bona mostra de la fermesa del caràcter, de la profunditat del pensament i de la noblesa del sentiment d'una persona que, ben arrelada a la seva terra, tenia la mirada fita permanentment en el cel.

Calldetenes, 8-16 d'agost de 2016
Barcelona, 7 de novembre de 2016

ANEX

A) ELS [68] CORRESPONSALS DE JOSEP TORRAS I BAGES (VOLUM I)²

- A? (1): 137. (Vilafranca del Penedès, 14-X-1886)
A la Senyora Doña N. N., Religiosa novícia del Císter del Monestir de Valldonzella (1): 83. (sense data)
A la senyora N. N. (1): 333. ([sense lloc], 31-III-1899).
A Sor D^a. M^a. N. Religiosa cistercenca del Monestir de Valldonzella (1): 331. (sense data) (1899?)
A una religiosa professa del Monestir de Valldonzella (1): 82. (sense data)
Álvarez, Lluís (3): 168. (Barcelona, 25-II-1892); 211. (Barcelona, 26-III-1895); 236. (Barcelona, 23-V-1896).
Amer, Victorià (1): 323. (sense data: 1898? -1899?).
Amiguet, Pacià (1): 301. (Barcelona, 11-VI-1898).
Ballester, Joan (1): 163. (Vilafranca, 17-X-1891).
Bofarull, Francesc de (1): 232. (Barcelona, 23-III-1896).
Bofarull, Jaume (1): 306. (Barcelona, 20-VII-1898).

2. No hi ha la carta número 253. L'edició salta de la carta 252 a la 254. Per tant, el número total de cartes d'aquest volum primer és 334 i no pas 335.

Bolet, Antoni (4): 193. (Barcelona, 16-III-1894); 194. (Barcelona, 20-IV-1894); 195. (Barcelona, 27-IV-1894); 197. (Barcelona, 27-VI-1894).

Bolet i Artigas, Josep (3): 207. (Barcelona, 18-II-1895); 308. (Vilafranca, 14-VIII-1898); 312. (Vilafranca del Penedès, 13-IX-1898).

Bolet i Artigas, Pere (14): 155. (Barcelona, 19-II-1890); 165. (Barcelona, 22-XII-1891); 166. (Barcelona, 31-XII-1891); 169. (Barcelona, 21-III-1892); 177. (Barcelona, 10-I-1893); 180. (Barcelona, 27-IV-1893); 181. (Barcelona, 26-V-1893); 183. (Barcelona, 13-VII-1893); 192. (Barcelona, 12-II-1894); 199. (Barcelona, 31-VII-1894); 206. (Barcelona, 29-XII-1894); 230. (Barcelona, 2-II-1896); 246. (Vilafranca, 29-IX-1896); 271. (Barcelona, 30-VII-1897).

Bové, Salvador (4): 229. (sense data) (1895?); 314. (Vilafranca, 19-IX-1898); 319. (Barcelona, 17-XI-1898); 326. (Barcelona, 21-I-1899).

Bruix, Maria (3): 233. (Terol, 24-IV-1896); 267. (Lleida, sense data, [1897?]); 304. (Manresa, 8-VII-1898).

Brunet i Recasens, Francesc (1): 303. (sense data) (1898?).

Censura (2): 152. (Barcelona, 15-II-1888); 208. (Barcelona, 21-II-1895).

Clascar, Frederic (1): 275. (Vilafranca, 3-IX-1897).

Clot de Ballester, Celestina (1): 175. (Vilafranca, 22-IX-1892).

Collell, Jaume (140)³: 3. (Vilafranca, 23-VII-1871); 4. (Barcelona, 16-XII-1871); 5. (Vilafranca, 25-XII-1871); 6. (Barcelona, 16-I-1872); 7. (Barcelona, 15-II-1872); 8. (Barcelona, 26-III-1872); 9. (IV-1872); 11. (Barcelona, 8-VI-1872); 12. (Vilafranca, 12-VIII-1872); 13. (Vilafranca, 19-VIII-1872); 14. (Vilafranca, 16-X-1872); 15. (Vilafranca, 13-XI-1872); 16. (Vilafranca, 10-I-1873); 17. (Vilafranca, 18-IV-1873); 18. (Vilafranca, 1-VI-1873); 19. (Vilafranca, 12-VI-1873); 20. Vinçà (5-VIII-1873); 26. (Vinçà, 25-IX-1873); 27. (Vinçà, 1-X-1873); 28. (Vinçà, 12-X-1873); 29. (Barcelona, 16-XI-1873); 38. (Barcelona, 1-IV-1874); 39. (Barcelona, 16-VII-1874); 40. (22-VII-1874); 41. (25-VIII-1874); 42. (Barcelona, 22-IX-1874); 43. (Barcelona, 9-IV-1875); 44. (Barcelona, 6-VI-1875); 45. (Barcelona, 6-VII-1875); 46. (Barcelona, 18-VII-1875); 47. (Torelló, 6-VIII-1875); 48. (Barcelona, 14-X-1875); 49. (Barcelona, 20-X-1875); 50. (Barcelona, 23-XI-1875); 51. (Barcelona, 18-I-1876); 52. (Barcelona, 15-III-1877 [1876?]); 53. (Barcelona, 19-VI-1876); 54. (Barcelona, 11-VII-1876); 55. (Vilafranca, 23-VIII-1876); 56. (Barcelona, 23-XII-1876); 57. (Barcelona, 30-I-1877); 58. (Barcelona, 26-II-1877); 59. (Barcelona, 12-IV-1877); 60. (Barcelona, 28-XI-1877); 61. (Barcelona, 12-II-1878); 62. (Barcelona, 31-III-1878); 63. (Barcelona, 30-VI-1878); 64. (Vilafranca, 23-VIII-1878); 65. (Barcelona, 27-III-1879); 66. (Barcelona, 8-V-1879); 67. (Barcelona, 9-V-1879); 68. (Barcelona, 21-V-1879); 69. (Barcelona,

3. Tanmateix és ben estrany que durant tres anys seguits (1888, 1889, 1890) no hi hagi cap carta.

23-VI-1879); 70. (Vilafranca, VII-1879); 73. (Barcelona, 31-XII-1879); 74. (Barcelona, 18-II-1880); 75. (Barcelona, 20-II-1880); 76. (Barcelona, 7-V-1880); 77. (Barcelona, dia de sant Pere, 1880); 78. (Vilafranca, 9-VIII-1880); 79. (Vilafranca, IX-1880); 80. (Vilafranca, 15-X-1880); 81. (Vilafranca, 28-X-1880); 84. (Barcelona, 14-I-1881); 85. (Barcelona, 20-II-1881); 86. (Barcelona, 1-III-1881); 87. (Barcelona, 7-IV-1881); 88. (Barcelona, 14-IV-1881); 89. (Barcelona, 17-V-1881); 90. (Barcelona, 20-VI-1881); 91. (Barcelona, 25-VI-1881); 92. (Barcelona, 26-VII-1881); 93. (Barcelona, 30-VIII-1881); 94. (Barcelona, 6-IX-1881); 95. (Barcelona, 16-XI-1881); 96. (Barcelona, 10-XII-1881); 97. (Barcelona, 5-III-1882); 98. (Barcelona, 15-VI-1882); 99. (Barcelona, 25-VI-1882); 100. (Barcelona, 27-VII-1882); 101. (Barcelona, 3-VIII-1882); 102. (Barcelona, 6-X-1882); 103. (Barcelona, 12-I-1883); 104. (Barcelona, 13-II-1883); 105. (Barcelona, 6-IV-1883); 106. (Barcelona, 28-V-1883); 107. (Barcelona, 17-IX-1883); 109. (Barcelona, 28-II-1884); 110. (Barcelona, 4-III-1884); 111. (Barcelona, 28-III-1884); 112. (Barcelona, 6-VI-1884); 113. (Barcelona, 22-VI-1884); 114. (Barcelona, 24-VII-1884); 115. (Barcelona, 30-VII-1884); 116. (Barcelona, 15-VIII-1884); 117. (Barcelona, 27-X-1884); 118. (Barcelona, 13-II-1885); 119. (Barcelona, 19-II-1885); 120. (Barcelona, 25-III-1885); 121. (Barcelona, 26-IV-1885); 122. (Barcelona, 2-V-1885); 123. (Barcelona, 24-VII-1885); 124. (Barcelona, 24-VII-1885); 125. (Barcelona, 26-VIII-1885); 126. (Barcelona, 26-IX-1885); 127. (Barcelona, 13-X-1885); 128. (Barcelona, 30-X-1885); 129. (Barcelona, 25-XI-1885); 131. (Barcelona, 2-III-1886); 134. (Vilafranca, 21-VII-1886); 138. (Vilafranca, 28-X-1886); 139. (Barcelona, 18-XI-1886); 140. (Barcelona, 6-XII-1886); 143. (Vilafranca, 22-IV-1887); 144. (Barcelona, 18-VI-1887); 145. (Barcelona, 28-VI-1887); 146. (Barcelona, 13-VII-1887); 147. (Vilafranca, 27-VII-1887); 148. (Vilafranca, 3-VIII-1887); 150. (Vilafranca, 22-VIII-1887); 151. (Vilafranca, 25-IX-1887); 158. (Barcelona, 24-VII-1891); 159. (Vilafranca, 16-VIII-1891); 160. (Vilafranca, 16-IX-1891); 164. (Barcelona, 26-XI-1891); 170. (Barcelona, 26-IV-1892); 172. (Barcelona, 7-V-1892); 174. (Vilafranca, 23-VII-1892); 176. (Barcelona, 23-XII-1892); 182. (Barcelona, 6-VI-1893); 185. (Barcelona, 24-VII-1893); 186. (Vilafranca, 8-X-1893); 196. (Barcelona, 8-V-1894); 201. (Barcelona, IX-1894); 204. (Barcelona, 28-X-1894); 214. (Barcelona, 24-VII-1895); 225. (Barcelona, 8-XI-1895); 247. (Vilafranca, 5-X-1896); 254. (Barcelona, 2-I-1897); 282. (Barcelona, 6-XII-1897).

Costa, Joan (2): 258. (Barcelona, 18-II-1897); 298. (Barcelona, 28-IV-1898).

Costa, Tomàs (1): 213. (Barcelona, 12-VII-1895).

Dachs, Josep (7): 279. (Vilafranca, 6-X-1897); 281. (Vilafranca, 20-X-1897); 305. (Barcelona, 12-VII-1898); 316. (Vilafranca, 10-X-1898); 317. ([sense lloc], 26-X-1898); 330. (Barcelona, 4-III-1899); 332. (Barcelona, 25-III-1899).

- Declaració al bisbat de Barcelona (1): 108. (Barcelona, 8-XII-1883)
- Duran i Bas, Manuel (1): 167. (sense data) (1891?)
- Eduard (el senyor...) (de la casa Mir de Sant Sadurní d'Anoia) (1): 284. Avui dijous (1897?).
- Estalella, Antoni (1): 200. (Vilafranca, 10-VIII-[1894?]).
- Figueres, Francesc (1): 328. (Barcelona, 3-II-1899).
- Garriga, Pere (1): 302. (Barcelona, 13-VI-1898).
- Governador eclesiàstic de la diòcesi de Barcelona (1): 72. (Barcelona, 13-XI-1879).
- Josep Maria (1): 315. (Vilafranca, 5-X-1898)
- Llimona, Josep (1): 239. (Vilafranca, 8-VIII-1896).
- Mañé i Flaquer, Joan (1): 153. (Barcelona, 24-VII-1888).
- Marian N. N. (1): 205. (Barcelona, 17-XII-1894).
- Mata i Puig, Antònia (1): 261. (Barcelona, 14-IV-1897).
- Matheu, Francesc (1): 325. ([sense lloc], 11-I-1899).
- Menéndez Pelayo, Marcelino (1): 289. (Barcelona, 5-I-1898).
- Mestre, Tomàs (1): 25. (Vinçà, 23-VIII-1873).
- Mestre i Solà, Antònia (abadessa de Valldonzella) (3): 71. (Vilafranca, 8-IX-1879); 161. (Vilafranca, 21-IX-1891); 220. ([?], 15-VIII-1895)
- Miret i Sans, Joaquim (1): 327. (S/C. 29-I-1899).
- Montsorí, Carme (Priora de Valldonzella) (2): 198. (Vilafranca, 15-VII-1894); 238. (sense data) (1896?).
- Morgades i Gili, Josep (12): 142. (Barcelona, 20-IV-1887); 178. (Barcelona, 21-II-1893); 210. (Barcelona, 18-III-1895); 212. (Barcelona, 22-V-1895); 231. (Barcelona, 29-II-1896); 237. (Barcelona, 7-VI-1896); 240. (Vilafranca, 10-VIII-1896); 250. (Barcelona, 4-XI-1896); 255. (1897); 270. (Barcelona, 30-VII-1897); 288. (? , 2-I-1898); 320. (Barcelona, 30-XI-1898).
- Notes del dietari particular (2): 202. (22 maig [1895?]); 203. (19-X-1894).
- Pasqual i Torrents, Daniel (1): 335. (Barcelona, 7-IV-1899).
- Permanyer, Ricard (1): 318. ([sense lloc], 28-X-1898).
- Posas, Maria del Socors (1): 130. (Barcelona, 20-I-1886).
- Prat de la Riba, Enric (1): 157. ([sense lloc], 17-I-[1891?])
- Puig, Sebastià (1): 329. (Barcelona, 9-II-1899)
- Rector de Montmell (1): 300. (Barcelona, 21-V-1898).
- Ribas, Maria de la Concepció (religiosa de Valldonzella) (1): 256. ([sense data] [1897?]).
- Rossell de Mandri, Josefa (6): 132. (Barcelona, 15-IV-1886); 133. ([sense data] [1886?]); 274. (Vilafranca, 29-VIII-1897); 277. (Vilafranca, 9-IX-1897); 283. (S/C., 11-XII-[1897?]); 310. (Vilafranca, 21-VIII-1898).
- Rubió i Lluch, Antoni (2): 173. (Vilafranca, 11-VII-1892); 322. (Figura al desembre de 1898).

- Rubió i Ors, Joaquim (2): 257. (Barcelona, 10-II-[1897?]); 259. (Barcelona, 13-III-1897).
- Sagalés, Ramon (1): 149. (Vilafranca, 18-VIII-1887).
- Sagarra, Ferran de (1): 287. (Sense data).
- Sardà i Salvany, Fèlix (1): 135. (Vilafranca, 5-X-1886).
- Serra, Jaume (1): 262. (Barcelona, 29-IV-1897).
- Sostres, Francesc (1): 191. (Barcelona, 3-II-1896).
- Torras, Maria (1): 219. (Vilafranca, 15-VIII-1895).
- Torras i Bages, Antoni (1): 2. (Barcelona, 18-V-1862).
- Torras i Gomar, Francesc (13): 1. (Barcelona, 18-V-1862); 21. (Vinçà, 14-VIII-1873); 22. (Vinçà, 15-VIII-1873); 23. (Vinçà, 21-VIII-1873); 24. (Vinçà, 23-VIII-1873); 30. (Vinçà, 21-I-1874); 31. (Marsella, 22-I-1874); 32. (Gènova, 28-I-1874); 33. (Florència, 2-II-1874); 34. (Roma, 6-II-1874); 35. (Roma, 14-II-1874); 36. (Roma, 21-II-1874); 37. (Roma, 28-II-1874).
- Valls, Lluís (1): 311. ([sense lloc], 10-IX-[1898?]).
- Verdaguer i Callís, Narcís (4): 162. (Vilafranca, 13-X-1891); 188. ([sense data] [1893]); 189. ([sense data] [1893?]); 321. ([sense lloc], 9-XII-1898).
- Verdaguer, Jacint (11): 10. ([sense lloc], abril de 1872); 136. (Vilafranca, 14-X-1886); 141. (Barcelona, primeria d'abril de 1887); 154. (Barcelona, 25-XI-1889); 171. (abril 1892); 179. (23-II-1893); 184. (Barcelona, 20-VII-1893); 187. (Barcelona, 25-XI-1893); 190. (Barcelona, 10-I-1894); 209. (Barcelona, 16-III-1895); 217. (Barcelona, 3-VIII-1895).
- Vicari general de Barcelona (1): 299. (Barcelona, 1-V-1898).
- Vilaclara 1(Mercè i Dolors) (48): 215. (Barcelona, 21-VII-1895); 216. (Barcelona, 3-VIII-1895); 218. (Barcelona, 5-VIII-1895); 221. (Vilafranca, 23-VIII-1895); 222. (Vilafranca, 26-IX-1895); 223. (Vilafranca, 14-X-1895 (?)); 224. (sense data); 226. (sense data); 227. (sense data); 228. (sense data); 234. (sense data); 235. (Barcelona, 3-V-1896); 241. (Vilafranca, 21-VIII-1896); 242. (Vilafranca, 1-IX-[1896?]); 243. (Vilafranca, 8-IX-[1896?]); 244. (Vilafranca, 17-IX-1896); 245. (Vilafranca, 23-IX-[1896?]); 248. (Vilafranca, 11-X); 249. (Vilafranca, 25-X); 251. (sense data); 252. (sense data); 260. (sense data); 263. (sense data); 264. (sense data); 265. (sense data); 266. (29-VI-1897); 268. (sense data); 269. (Barcelona, 26-VII-1897); 272. (Vilafranca, 13-VIII-1897); 273. (Vilafranca, 23-VIII-[?]); 276. (Vilafranca, 6-IX-1897); 278. (Vilafranca, 25-IX-1897); 280. (Vilafranca, 14-X-1897); 285. (sense data); 286. (sense data); 290. (26-II-[1898?]); 291. (sense data); 292. (sense data); 293. (sense data); 294. (sense data); 295. (sense data); 296. (sense data); 297. (sense data); 307. (Barcelona, 31-VII-1898); 309. (Vilafranca, 21-VIII-1898); 313. (Vilafranca, 14-IX-1898); 324. (sense data); 334. (sense data).
- Vilarrasa, Narcís (1): 156. (Barcelona, 25-VI-1890).

B) NÚMERO DE CARTES REBUDES PELS CORRESPONSALS

1. [47 corresponsals]. A?; A la Senyora Doña N. N., Religiosa novícia del Císter del Monestir de Valldonzella; A la senyora N. N.; A Sor D^a. M^a. N. Religiosa cistercenca del Monestir de Valldonzella; A una religiosa professa del Monestir de Valldonzella; Amer, Victorià; Amiguè, Pacià; Ballester, Joan; Bofarull, Francesc de; Bofarull, Jaume; Brunet i Recasens, Francesc; Clascar, Frederic; Clot de Ballester, Celestina; Costa, Tomàs; Declaració al bisbat de Barcelona; Duran i Bas, Manuel; Eduard (senyor); Estalella, Antoni; Figueres, Francesc; Garriga, Pere; Governador eclesiàstic de la diòcesi de Barcelona; Josep Maria; Llimona, Josep; Mañé i Flaquer, Joan; Marian N. N.; Mata i Puig, Antònia; Matheu, Francesc; Menéndez Pelayo, Marcelino; Mestre, Tomàs; Miret i Sans, Joaquim; Pasqual i Torrents, Daniel; Permanyer, Ricard; Posas, Maria del Socors; Prat de la Riba, Enric; Puig, Sebastià; Rector de Montmell; Ribas, Maria de la Concepció; Sagalés, Ramon; Sagarra, Ferran de; Sardà i Salvany, Fèlix; Serra, Jaume; Sostres, Francesc; Torras, Maria; Torras i Bages, Antoni; Valls, Lluís; Vicari general de Barcelona; Vilarrasa, Narcís.

2. [6 corresponsals]. Censura; Costa, Joan; Montsorí, Carme; Notes del dietari particular; Rubió i Lluch, Antoni; Rubió i Ors, Joaquim.

3. [4 corresponsals]. Álvarez, Lluís; Bolet i Artigas, Josep; Bruix, Maria; Mestre i Solà, Antònia.

4. [3 corresponsals]. Bolet, Antoni; Bové, Salvador; Verdaguer i Callís, Narcís.

6. [1 corresponsal]. Rossell de Mandri, Josefa.

7. [1 corresponsal]. Dachs, Josep.

11. [1 corresponsal]. Verdaguer, Jacint.

12. [1 corresponsal]. Morgades i Gili, Josep.

13. [1 corresponsal]. Torras i Gomar, Francesc.

14. [1 corresponsal]. Bolet i Artigas, Pere.

48. [1 corresponsal].⁴ Vilaclara (Mercè i Dolors).

140. [1 corresponsal]. Collell, Jaume.

4. El bisbe s'adreçava a "les germanes" Vilaclara.

*LA LLENGUA ÉS LO POBLE: JOSEP TORRAS I BAGES
I EL COMPROMÍS AMB LA LLENGUA CATALANA*

Xavier BARÓ I QUERALT

En les escaïences del primer centenari de la mort del bisbe Josep Torras i Bages (1846-1916), convé reflexionar sobre el llegat que el eclesiàstic pene-desenc ens deixà. En aquest sentit, les diverses intervencions en aquest acte commemoratiu posen de manifest l'interès del debat sobre la vigència de les aportacions del qui fou bisbe de Vic.

Correspon als teòlegs i historiadors de l'església reflexionar sobre les aportacions de Torras i Bages com a eclesiàstic i com a pastor del seu poble. Sens dubte, per als historiadors de la cultura, el compromís del bisbe vers la llengua catalana constitueix un apartat especialment interessant, on es posa de manifest, de manera clara i indiscutible, la vigència del llegat de la seva obra.¹

En aquesta breu aportació volem compartir, a partir d'una petita tria de textos torrasians, de quina manera s'implicà el bisbe de Vic en la defensa de la llengua del país, un tema que fou certament cabdal en la configuració del seu pensament, sobretot en la manera de procedir en la transmissió de l'Evangeli vers la societat del seu moment. Aquest fet, juntament amb d'altres activitats espirituals i culturals dutes a terme pel eclesiàstic al llarg de la seva vida, comportaren que esdevingués tot un símbol per a la Catalunya del moment.²

El bisbe de Vic du a terme una defensa clara i inequívoca de la llengua, basant-se sobretot en tres arguments: la llengua constitueix allò més íntim d'una persona, la defensa que l'Església fa les llengües com a eina per transmetre l'Evangeli i, en darrer terme, la defensa del català perquè és la llengua del poble, la llengua originària de Catalunya. En aquest sentit, a les darreries del segle XIX i inicis del segle XX, predicar només en castellà no resultava útil per arribar a tota la societat. Caldria afegir, en darrer terme, un quart argument: la vinculació per part de Torras i Bages amb el moviment catalanista que estava sorgint. Per a Torras i d'altres eclesiàstics del moment, l'Església havia de ser ben a prop del catalanisme per tal d'evitar que aquest adoptés formes i maneres de procedir anticlericals.³

1. Vegeu: Rafael M. BOFILL, "Torras i Bages i la litúrgia en la llengua del poble": *Miscel·lània litúrgica catalana* 8 (1997) 197-211.

2. Josep MASSOT, *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya Contemporània*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1973, 15-21.

3. En aquest sentit, les aportacions de Mn. Ramon CORTS I BLAY són prou revelado-

1. LA LLENGUA, ALLÒ MÉS ÍNTIM D'UNA PERSONA

En aquest punt, tot seguint els postulats de l'incipient catalanisme del moment, molt lligat al moviment cultural de la Renaixença, Torras argumenta que, després de la religió, la llengua és l'element que de manera més indiscutible configura i defineix la cosmovisió d'una persona. En la seva obra més coneguda i difosa, *La tradició catalana*, Torras presenta la següent reflexió:

«La llengua és lo poble; (...) entre el pensament i sa expressió, és a dir, la llengua, hi ha una relació íntima, com entre un motlle i l'emmotllat; són dos factors que per força han d'ésser homogenis, puix, del contrari, no resultaria d'ambdós aqueix produït que forma la filosofia i la literatura d'un poble. D'entre tots els vincles socials, trata la Religió, la llengua és el que estreny més fort; familiaritza el tracte, facilita la conversa i fa mes afectuoses les mútues relacions, d'aquí que sia aquest un element de que no deu oblidar-se qui vulgui influir sobre el poble (...) la paraula o la llengua d'un poble és la manifestació i resplendor de sa substància, la imatge de sa figura, i qui coneix una llengua coneix el poble que la parla, i desapareguda la llengua, queda també esvaït el poble, o almenys substancialment canviat.»⁴

Per tant, és natural que l'ésser humà s'expressi, amb els homes i amb Déu, en la llengua que li és natural i pròpia:

«Parli a Déu cada poble en la llengua que li és natural i pròpia, i aleshores no sols expressarà millor sos pensaments i afectes, sinó que els comprendrà i sentirà millor ell mateix.»⁵

En termes semblants s'expressà en el discurs («En Rocabertí i en Bosuet») que pronuncià en motiu de la seva recepció com a membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (8de maig de 1898),⁶ on feia evi-

res. Vegeu, per exemple: *El catalanisme del bisbe Josep Torras i Bages i els intents per traslladar-lo fora de Vic*, dins: Marta CRISPÍ (ed.), *Torras i Bages, home de l'eternitat*. Vic: Bisbat de Vic, 2016, 82-99.

4. Josep TORRAS I BAGES, *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1948, 17-18.

5. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 26.

6. Heus ací la referència de la primera edició del text: *Discurs llegit en la Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en la recepció pública del Rvnt. Dr. D. Joseph Torras i Bages lo dia 8 de maig de 1898*. Barcelona: Establiment Tipogràfic de Jaume Jepús i Roviralta, 1898.

dent que la llengua és quelcom anterior a un o altre dret civil vigent en un determinat moment:

«Parlo amb la llengua de la terra, amb la llengua de casa, que ningú, fora de Déu, pot fer callar, perquè no és una institució del dret civil, ni un dret que provingui de la política, sinó cosa anterior a ells, més permanent que ells, formant part integrant de la nostra naturalesa social i fins del nostre ser personal.»⁷

Així doncs, és legítim emprar la pròpia llengua, ja sigui quan es duen a terme tasques de tipus intel·lectual,

«La llengua pròpia és el medi de major excel·lència i eficàcia per a comunicar les idees i sentiments, així com lo mirall més clar per a reflectir la pròpia imatge intel·lectual, que quan escrivim no fem altra cosa que estampar en lo paper la nostra imatge personal.»⁸

O bé per simple identificació amb el poble al qual s'adreça l'emissor d'un missatge, i més encara quan aquest és de tipus religiós. Així, en una epístola dirigida al bisbe de Madrid, Torras i Bages comenta:

«No crea que yo en él [el català] escriba las Pastorales por motivos filológicos o por aficiones literarias, sino porque estoy convencido que mediante el uso de la lengua me identifico más con el pueblo a quien espiritualmente he de gobernar. (...) Y vea V. porque yo al interés sobrenatural de la doctrina, procuro añadir el interés del lenguaje común y usual.»⁹

2. L'ESGLÉSIA DEFENSA L'ÚS DE TOTES LES LLENGÜES

En aquest punt, les reflexions de Torras i Bages segueixen fil per randa allò que defensava el magisteri de l'Església de manera clara des de feia segles. Es pot prendre com a punt de partida en Concili de Trento, on s'exhorta al coneixement i la pràctica de l'idioma de la població on s'està predicant, si més no en les homilies. Així, Torras posa com a exemple el cas dels missio-

7. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 521.

8. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 522.

9. Miquel BORDAS I PRÓSZYNSKI, *Biografia, home del seu temps*, dins: Marta CRISPÍ (ed.), *Torras i Bages, home de l'eternitat*. Vic: Bisbat de Vic, 2016, 56.

ners, que en iniciar la seva tasca evangelitzadora fan un esforç per conèixer la llengua de l'*altre*:

«Els missioners qui porten la fe de Crist pel món, abans estudien les llengües encara bàrbares dels pobles a qui van a portar la llum de l'Evangelí.»¹⁰

De fet, per a Torras, es tracta d'aplicar el sentit comú i pensar que hom es comunica amb el Senyor en la seva pròpia llengua. Això ho manifesta en el pròleg a *El Sant Sacrifici de Nostre Senyor Jesucrist i els Fets dels Apòstols* (1911):

«A cada poble Déu li parla la seva llengua, a cada home li parla l'idioma de la seva ànima.»¹¹

Tot i així, Torras reconeix que les reserves envers la llengua catalana, fruit de les vicissituds viscudes al Principat, com a mínim, des de la Guerra dels Segadors, han estat diverses,¹² i no tot el clergat veu amb bons ulls la predicació en la llengua del poble, ja que

«Per desgràcia, en la mateixa Església l'ús de la llengua materna troba encara molts i forts obstacles.»¹³

Així, en aquest sentit, Josep Morgadas (1826-1901), l'antic bisbe de Vic, veu necessari justificar l'ús de la llengua catalana en la seva primera pastoral als fidels de Barcelona, feta pública el gener de 1900:

«¿Tendremos necesidad de preguntar en qué lengua se debe predicar al pueblo en nuestra Diócesis? Es innegable que la razón, cuando no hablase muy alto la experiencia, aconseja el uso de la lengua propia del país, que por ser la general y universalmente entendida de los fieles, asegura el mayor provecho, único objetivo que ha de tener el orador cristiano (...). En catalán, pues, debe predicarse a

10. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 18.

11. Miquel BORDAS I PRÓSZYNSKI, *Selecció de textos*, dins: Marta Crispí (ed.), *Torras i Bages, home de l'eternitat*. Vic: Bisbat de Vic, 2016, 259.

12. Vegeu, per exemple: Xavier BARÓ I QUERALT, "Defensa, pragmatisme o menysteniment: actituds d'alguns autors catalans del segle XVII envers la llengua catalana": *Pedralbes. Revista d'Història Moderna. VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya* 28-I (2008) 551-570.

13. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 24.

oyentes catalanes, como se predica en francés a oyentes franceses, y vascuence a oyentes vascongados. Y esto lo mismo en la capital que en las poblaciones secundarias.»¹⁴

En qualsevol cas, i de manera clara, el bisbe de Vic afirma sobre el tema:

«No sabem que ningú d'una manera deliberada i solemne hagi sostingut la conveniència de predicar i orar en llengua forastera; ans al revés, havem oït a homes de superior esperit suposar que això era ocasió a vanitat mundana i en detriment del profit espiritual del poble cristià.»¹⁵

3. CAL FER ÚS DEL CATALÀ PERQUÈ ÉS LA LLENGUA DEL POBLE

Per comprendre les aportacions de Torras i Bages en aquest tema, cal tenir ben present que a les darreries del segle XIX, bona part del món rural seguia emprant de manera gairebé exclusiva la llengua catalana, i el coneixement de la llengua castellana quedava reduït a l'àmbit de l'administració de l'Estat i l'escola. Així, és evident que Torras i Bages, preocupat pel seu poble, cerqui estratègies per fer arribar el missatge als fidels, i aquests, en gran mesura, parlen, pregunten i pensen en llengua catalana. Per tant, les obres piadoses també han de ser escrites en aqueixa llengua.

En aquest punt, el text torrasianès dedicat al *Mes del Sagrat Cor de Jesús* és important sobretot perquè és el primer que s'escrigué en la nostra llengua sobre aquesta devoció. Tal i com deia el propi Torras en la introducció:

«Aquest petit llibre necessita una protecció i defensa, puix la moda que en tot es fica, fins en les coses d'Iglésia, ha desterrat en gran part i en detriment de la pietat verdadera i sòlida, l'ús de la llengua catalana de les funcions i pràctiques religioses.»¹⁶

I també, de la mateixa manera, ho posava de manifest l'Arquebisbe de Tarragona, Benet Vilamitjana (1812-1888):

«El nostre poble o no entén el castellà o l'entén mal, i de totes maneres no el mou com la llengua catalana que ha après dels llavis de la mare. És molt cert lo que deia un a uns predicadors: *Vosaltres*

14. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona*, XLII (1900), 10.

15. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 293.

16. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 719.

*prediqueu en castellà i la gent es condemna en català. Aplaudesc, per tant, el pensament de publicar el Mes del Sagrat Cor de Jesús, i de publicar-lo en català, i beneesc l'autor i el llibre.»*¹⁷

Podríem dir que en el cas de Torras i Bages es constaten dues realitats. En primer lloc, l'estima per la pròpia llengua. En segon lloc, de manera pragmàtica, considera que el cultiu de la llengua catalana i el seu ús catequètic és fonamental en una societat on la llengua castellana és encara prou desconeguda, amb l'excepció de determinats sectors de la burgesia barcelonina. En aquests termes s'expressa a *La tradició catalana*:

«Comencen els nois per aprendre la doctrina cristiana sense devoció, perquè en llengua castellana no l'entenen (...). El fet de la veritat és que des de que s'ensenyava en castellà la doctrina cristiana, la gent no la sap, o la sap molt malament.»¹⁸

És per aquest motiu que empra l'autoritat de sant Antoni Maria Claret (1807-1870):

Deia l'Il·lustríssim Claret que, predicant en català, havia convertit i tornat a bon camí a un número extraordinari de cristians; i que predicant en llengua castellana eren comptats els que havia lograt que canviessin el cor.»¹⁹

Així doncs, no dubta a criticar els predicadors que empren la llengua castellana amb la idea que aquesta llengua pot resultar més vistosa des del púlpit o en la catequesi:

«Qui vulgui agradar, que prediqui en castellà; mes qui vulgui aprofitar, que ho faci en la nostra pròpia llengua.»²⁰

En aquest punt, cal contextualitzar el següent fragment del nostre Bisbe que avui en dia, amb una realitat sociolingüística tan diferent, pot xocar i sorprendre més d'un:

«Convé parlar molt alt i clar en aquesta matèria: l'ensenyar el coneixement de Déu, això és, el Catecisme, als infants en llengua

17. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 719.

18. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 21.

19. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 22.

20. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 23.

castellana, és un costum detestable, perniciosíssim i destructiu de la fe. Surt aleshores talment una fe exòtica que la major part de vegades no arrela, una religió estrangera que no sol passar mai de la categoria d'un de tants trivials coneixements que el mestre ensenya als minyons de sa escola, tals com els rudiments de geografia i història.»²¹

En definitiva, Josep Torras i Bages sabé copsar els signes dels temps, i veure que aquella societat necessitava amb urgència que la paraula de Déu fos exposada llengua catalana al Principat. És per aquest motiu que el 1902 Torras entrà en conflicte amb el govern del comte de Romanones (1863-1950), ministre espanyol d'Instrucció Pública, que prohibí l'ensenyament del catecisme en català.²² Malauradament, la mort de Torras i Bages marcà un veritable punt d'inflexió en el tema, car el seu successor no seguí, en aquest tema, els postulats torrasians. Tal i com apunta Bofill:

«Tot plegat, doncs, i molt particularment la defensa de la llengua catalana, demostra prou la coratjosa convicció de Josep Torras i Bages, conseqüentment posada en pràctica, bé que amb tant de tacte com fermesa: l'empenta era eclesial; la praxi fou eclesiàstica. Traspassat el gran bisbe, la seva obra pogué semblar inútil: el seu mateix successor, bé que procedent d'un país de cultura catalana, va prohibir l'ús col·lectiu del català al seu seminari, contra els acords adoptats per l'episcopat de la Tarraconense al qual ell mateix pertanyia.»²³

Per últim, i ja per acabar, podem concloure que Josep Torras i Bages jugà un paper clau en la recuperació de la consciència identitària del país, restant sempre fidel a la seva tradició. Per això, en comptes de combatre el naixent catalanisme d'esquerres, liderat per Valentí Almirall (1841-1904), sabé vincular l'Església al catalanisme que en aquell moment s'estava configurant. Per aquest motiu, el jesuïta Lluís Puiggròs, superior de la residència dels jesuïtes de Llúria, evidencià fins a quin punt el bisbe penedesenc havia entès les necessitats i el sentiment del seu poble. Puiggròs afirmà categòricament que Torras i Bages

«Se ha dado mucho a la lengua catalana y hace un gran bien actualmente con su prestigio, encauzando por buen camino las corrientes catalanistas.»²⁴

21. Josep TORRAS I BAGES, *Ibid.*, 20.

22. Rafael M. BOFILL, *Ibid.*, 199.

23. Rafael M. BOFILL, *Ibid.*, 206.

24. Ramon CORTS I BLAY, *Ibid.*, dins: Marta CRISPÍ (ed.), *Torras i Bages...*, 84.

INAUGURACIÓ DE LES OBRES DE REHABILITACIÓ DE L'ARXIU PARROQUIAL DE SANTA MARIA DEL PI

Alexis SERRANO

Després de més de tres anys de tancament, l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi (APSMP) torna a obrir les portes per oferir el seu riquíssim patrimoni documental.

Durant aquest temps, els espais de l'arxiu han estat sotmesos a una acurada rehabilitació orientada a garantir tant la conservació de la documentació com l'accés dels investigadors a aquest important patrimoni.

El dia 29 de gener de 2016, va tenir lloc l'acte acadèmic d'inauguració de la rehabilitació de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi, presidida per rector de la Basílica Mn. Gaietà de Casacuberta en la qual s'exposaren els detalls de la rehabilitació i també es presentà la ponència: «La conservació i restauració del patrimoni documental als arxius. L'actuació a l'arxiu del Pi, a càrrec de l'especialista en restauració documental, Sr. Toni Esperó Torras, que ha realitzat un treball de recuperació i restauració d'alguns documents significatius de l'arxiu.

L'arxiu de la Basílica de Santa Maria del Pi és un dels arxius eclesiàstics més importants de la ciutat de Barcelona. El volum de la documentació i la seva qualitat és el resultat dels més de mil anys d'existència de la parròquia, la qual va esdevenir una de les més grans i actives de la ciutat. Va ser el centre del quarter més gran i la seva influència arribava fins al poble de Sants, la parròquia del qual n'era sufragània. Els seus primers registres es remunten al segle XI i els períodes més interessants són els del segle XV al XVIII. La documentació que custodia no és només l'habitual en un arxiu parroquial, és a dir els fons sacramentals, sinó que és el resultat de la unió de l'arxiu de la Il·lustre Junta d'Obra, els laics que van gestionar l'edifici fins ben bé el segle XX, la Reverent Comunitat de Beneficiats, els encarregats de la pastoral de l'església i de la litúrgia i l'Ofici Diví, i els de les diferents corporacions que han anat existint associades a la Basílica en diversos moments de la seva història.

L'arxiu va començar a ser agrupat cap a finals del segle XIV, encara amb l'església en construcció. Durant el segle XV se sistematitzaren els registres sacramentals i la documentació administrativa, censal i notarial. En època moderna, es compilen les consuetes i actes de la Reverent Comunitat i paral·lelament apareix l'arxiu de la Junta d'Obra com a entitat autònoma. L'any 1764, els fons de la Reverenda Comunitat s'instalen en uns espais construïts especialment en aquell moment i que han mantingut la seva funció fins als nostres dies.

L'any 1936, l'arxiu va ser salvat, gairebé en la seva totalitat, gràcies a l'heroïcitat d'uns voluntaris de la Biblioteca de Catalunya, entre els quals hi havia en Jordi Rubió i Balaguer i que van entrar a l'església quan encara cremava. Posteriorment, entre els anys 1940 i 1943, els diferents fons que havien estat dispersos, es fusionen i es comencen a inventariar amb els criteris d'erudició habituals en aquell moment. Aquesta feina ingent va ser duta a terme per Mn. Trinitat Prat i posteriorment per Mn. Joan Miralles fins l'any 1992 en què un equip de tècnics el va substituir degut a la seva avançada edat.

L'any 2011, s'inicia una nova etapa a la Basílica de Santa Maria del Pi, després d'importants feines de restauració del temple, que inclouen posar en valor el seu important patrimoni amb la instal·lació del museu i tresor. En aquest context de renovació, l'any 2012 l'arxiu fou tancat per tal d'escometre les imprescindibles feines de rehabilitació de l'edifici barroc que l'allotja i l'inventari de la documentació seguin les directrius actuals en matèria arxivística.

Tenint en compte que fins ben bé el segle XIX, la parròquia era un dels centres principals de l'activitat social i gairebé l'únic registre de població sistemàtic, s'entén que la documentació parroquial porti una importantíssima informació que és complementària de la que ofereixen les institucions civils. Fins i tot, en alguns casos com ara en la beneficència, l'arxiu parroquial és la principal font de documentació.

La parròquia de Santa Maria del Pi era la segona en importància de la ciutat de Barcelona i tenia la jurisdicció més gran. Una jurisdicció que incloïa no solament la meitat de la ciutat dins de muralles, sinó que s'estenia pel pla fins al poble de Sants incloent-hi els suburbis de Jesús, la Creu Coberta i els masos, cases i convents dispersos pel territori. El barri noble de la ciutat en època moderna i els carrers de la Portaferrissa i de la Canuda o la plaça de Santa Anna, eren dins de la jurisdicció. També el Raval i la Rambla, que incloïa l'Hospital de la Santa Creu, la casa de les comèdies i un nombrós contingent de convents i institucions monàstiques com ara el Carme o els Jesuïtes de Betlem.

A més, la seva condició de segona parròquia de la ciutat va propiciar que el Pi tingués un paper actiu i principal en els fets històrics de la ciutat com ho prova la nombrosíssima documentació conservada i pràcticament inèdita, relativa a la Guerra de Successió i el setge de la ciutat de 1713-1714, que ens ha permès de participar en el Tricentenari amb una lloada exposició i en unes Jornades sobre l'Església Catalana durant la Guerra de Successió.

La destrucció dels arxius parroquials l'any 1936 malauradament va fer desaparèixer molta documentació important per a la història de la ciutat. En aquest sentit, cal considerar la documentació de l'APSMP, juntament amb la de la Parròquia dels Sants Just i Pastor, com l'únic conjunt documental parroquial antic existent a Barcelona.

Entre els documents conservats és especialment important el *Llibre Negre*, un compendi o crònica de l'església que explica l'evolució de l'edifici i de la comunitat, començada l'any 1508 recollint informacions molt anteriors.

Destaca el fons de beneficència generat pel Bací del Pobre Vergonyant, un dels més antics d'Europa en el seu gènere. Es tracta d'una sèrie conservada íntegrament des de la seva fundació els primers anys del segle xv.

L'Arxiconfraria de la Puríssima Sang, la més antiga de la Corona d'Aragó, també hi té dipositat el seu fons, així com d'altres entitats que al llarg dels segles s'han vinculat, d'una manera o altra, a Santa Maria del Pi.

El fons musical de l'APSM, resultat de l'activitat de la Capella de Música de Santa Maria del Pi, aplega un nombrós conjunt de composicions musicals que abasten des del segle xvi al xx, amb obres d'autors importants del segle xvii i xviii. Aquest fons, que es compon d'uns 3000 documents, és considerat el segon en importància de Barcelona després del de la Biblioteca de Catalunya.

La col·lecció es completa amb un important conjunt de més de 2000 pergamins, del segle xi al xix, entre els quals hi ha documents tan interessants com el testament de Pere Joan Matoses, gramàtic i humanista català del segle xv, que conté el catàleg de la segona biblioteca pública més antiga de la Ciutat i que Matoses llegà a la parròquia l'any 1511; o el privilegi de Pere el Cerimoniós, concedit l'any 1380 al Bací del Pobre Vergonyant.

Els espais que ocupa actualment l'Arxiu del Pi van ser construïts l'any 1764 per tal de dotar la Reverenda Comunitat de Preveres d'un espai de reunió que substituïa l'antiga aula capitular construïda al segle xv i que l'any 1547 va ser cedida a l'Arxiconfraria de la Puríssima Sang de Crist.

L'any 1763, s'inicià la construcció del nou arxiu aprofitant el terrat d'aquesta capella, sota la direcció d'un dels mestres de cases més ben considerats del moment, Andreu Bosch i Riera (1720-1788). Fou inaugurat solemnement el dia 23 d'abril de 1764 amb assistència de tota la Comunitat de Preveres, presidits pel rector Dr. Pere Torrents.

Cal destacar que l'edifici de l'arxiu no ha sofert gaires modificacions des de la seva construcció i, per aquesta raó, és un bon testimoni de les tècniques constructives del segle xviii.

Es dona la circumstància també que s'ha conservat tota la documentació relativa a la construcció, fins al nivell de poder conèixer detalls insignificants com el color de les cortines o el preu de la taula de noguera que es va comprar i que encara es conserva a la sala de lectura de l'Arxiu. En aquest sentit s'ha pogut identificar, a més de la taula, alguns dels mobles originals que es conservaven i que un cop restaurats han tornat a la sala. Entre ells, l'armari de 1748 que custodiava la documentació de la Causa Pia Puigmitjà i algunes de les cadires de braços dels beneficiats.

El fet que la Basílica de Santa Maria del Pi sigui un espai patrimonial declarat bé cultural d'interès nacional, condiona les intervencions que s'hi fan. És per això que la rehabilitació ha estat una consolidació, adequació i neteja molt respectuosa amb les estructures conservades, així com la disposició del nou dipòsit de la documentació en un lloc separat i controlat amb les mesures mínimes actuals de conservació i manteniment indispensables.

També, gràcies a haver desplaçat els fons documentals al nou dipòsit, s'ha pogut alliberar un espai adient per disposar la valuosa biblioteca de la Reverenda Comunitat que en gran part continuava empaquetada des de feia anys.

Per altra banda, i com no podia ser d'una altra manera, s'ha realitzat un treball d'inventari dels fons documentals, de neteja i en algun cas de restauració que ens ha ofert la possibilitat de conèixer a fons l'abast i el contingut de la documentació que custodia l'APSM. Així doncs, ara podem oferir als estudiosos i al públic en general, un patrimoni molt important que en gran part havia restat inèdit.

Esperem que el nostre esforç contribueixi al coneixement de la nostra història, la de l'església catalana i la de Barcelona, i a millorar l'oferta cultural de la nostra ciutat.

NOTES CRITICOBIBLIOGRÀFIQUES

L'EDICIÓ DELS DOCUMENTS DELS ARXIUS VATICANS (ANYS 1933-1937) SOBRE LA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA, PER VICENTE CÁRCEL ORTÍ

Ramon CORTS I BLAY

Vicente CÁRCEL ORTÍ (ed.), *La Segunda República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. III. Documentos de los años 1933 y 1934*. Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 2014, XXXVI-996, p.

No es pot parlar de monsenyor Vicente Cárcel Ortí sense quedar corprès davant de l'obra immensa que està duent a terme amb les seves investigacions a l'Arxiu Secret Vaticà recollint, ordenant, analitzant i explicant cada un dels milers de complexos documents sobre la II República i la Guerra Civil dipositats en l'esmentat arxiu. Ara ha arribat ja a l'any 1937. Cal estar-li'n pregonament agraït.

En la nostra revista, ja hi vàrem presentar els documents de l'any 1931 –*Analecta Sacra Tarraconensia* 86 (2013) 957-965 i del 1932 *AnalTar* 87 (2014) 939-978. Ara tractarem dels darrers volums apareguts considerant cadascú independentment dels altres, però esguardant-los en el seu conjunt, que és com dir mirant els cinc anys de manera sincrònica, de 1933 a 1937.

Diguem abans de prosseguir que en aquest període emergeix, al costat d'altres gran personatges, com el cardenal Vidal i Barraquer, el nunci Federico Tedeschini, al servei de la diplomàcia vaticana. La seva personalitat i trajectòria han estat recentment ben presentades, en realitzar un estudi sobre l'etapa precedent de la República; això és, la dictadura de Primo de Rivera, que pot servir com a introducció i visió de conjunt de la nunciatura de monsenyor Fe-

derico Tedeschini i del període que ara ens ocupa. Ens referim a la tesi doctoral de Mónica Fuster Cancio, *Los años 20 en España a través de los despachos diplomáticos del nunci Federico Tedeschini*, Roma, EDUSC, 2017.

En iniciar el nostre comentari hem de recordar les introduccions que fa l'editor a l'inici de cada un dels volums que va publicant. Són de gran ajut, són com una guia de lectura que introdueix els grans temes que apareixen en cadascun dels volums. Ningú com els qui els ha elaborat coneixerà millor de què tracten i ajudarà a individuar quins són els principals temes que contenen les pàgines de cada volum. Això mateix passa amb aquest, el tercer, que comença amb una llarga introducció de vint-i-dues pàgines (IX-XXIII). Hi veurà també no sols de què tracten, sinó també quina és la interpretació personal de monsenyor Cárcel respecte dels esdeveniments històrics que ha resseguit a la vista dels documents que ha aplegat i certament treballat.

En la documentació corresponent al bienni 1933-1934 hi ha fonamentalment tres temes que ocuparen l'atenció del nunci Tedeschini: la Llei de Confessions i Congregacions Religioses de 1933, l'encíclica de Pius XI, *Dilectissima nobis* –la reacció de Pius XI a aquesta llei– i la negociació d'un *Modus vivendi* durant el segon semestre de 1934. En aquest intent d'entesa, el *Modus vivendi*, entre Església i l'Estat republicà apareix també el pensament i l'acció del cardenal Vidal i Barraquer. I es fa palès ensems el fracàs rotund de les dues parts, Govern i Santa Seu, per manca d'entesa mútua. En els documents que recull monsenyor Cárcel hom pot adonar-se de les condicions que posà la Santa Seu per negociar i que poc estava disposat a cedir l'Estat.

Altres maldecaps del nunci foren la salvaguarda del «sagrat tresor artístic» i la revolució d'octubre de 1934 a Astúries i altres llocs d'Espanya. Sobre aquest episodi, hom llegirà amb interès l'estudi de l'editor de la documentació que presentem, *Los mártires del siglo xx en España*. Amb tot això s'introdueix un tema discutit: si aquells atacs a l'Església eren ja els inicis de la persecució religiosa que s'esdevindria a partir de 1936 i si els religiosos assassinats foren en conseqüència el que hom anomena els primers màrtirs d'aquella persecució.

La Llei de Confessions i Congregacions religioses fou la que tingué una més gran transcendència per a l'Església i la que provocà més reaccions contra la República tant dins com fora d'Espanya; així ho mostren a bastament els documents aquí recollits. Cárcel Ortí en la seva recerca va mostrant l'elaboració lenta i complexa d'aquella llei. El text començà d'ésser debatut en el Parlament el dia 2 de febrer de 1933 i fou aprovat el 17 de maig del mateix any per 278 vots contra 50. Amb aquest resultat i amb el seu desenvolupament posterior, la premsa laica podia lloar el projecte com un model de fidelitat constitucional –ja que en definitiva es tractava de posar en pràctica l'article 26 de la Constitució: no hi havia cap traç, sostenia, de sectarisme religiós. La premsa catòlica, i no sols la integrista, el jutjà molt severament. Per què, què hi veia? Limitacions i

coaccions a la llibertat personal, mentre que els drets i les garanties d'aquestes llibertats hom els deixava a l'arbitri de l'Estat.

A través de les discussions parlamentàries recollides en els despatxos del nunci i per altres observadors hom pot veure les posicions radicals dels partits més extremistes, recolzades en llur anticlericalisme i sovint en llur esperit antireligiós. I junt amb aquesta presentació hi havia la dels diputats catòlics de la minoria agrària atacant la llei i esgrimint l'argument principal de l'anticonstitucionalitat de la llei, amb l'actuació de Gil Robles i la seva denúncia; verbigràcia, que les bases de la futura llei violaven els drets dels creients, defensats i garantits en totes les legislacions internacionals.

El president Alcalá Zamora es negà a signar la llei fins al darrer moment en considera-la persecutòria i exhaurí el temps legal per a fer-ho, fins el dia 2 de juny. El diputat José Bergamín digué: «Me repugna que se combata, que se haga una política persecutoria contra la Religión Católica ¿Qué utilidad se saca con ello? En política lo que no es útil es perjudicial» (document 1032).

La resposta del Papa, ja ho hem dit, fou l'encíclica *Dilectissima nobis*, del 3 de juny de 1933, que constitueix la denúncia de Pius XI envers les mesures d'excepció adoptades contra l'Església: contra la discriminació respecte de l'ensenyament públic escolar i acadèmic, contra la conculcació del dret de la propietat reconegut per la Constitució, l'espoli dels seus béns ja fossin els immobles o ja fossin mobles –bens catalogats, obres d'art objectes de tota classe– dedicats al culte, tots foren declarats propietat pública nacional passant a la lliure disposició de l'Estat, fins excloure tota obligació de compensació a l'Església. El Papa denuncià igualment la dissolució a Espanya de la Companyia de Jesús. L'encíclica acabava amb una crida a la unitat dels catòlics.

L'escrit de Pius XI causà bona impressió, sobretot entre els catòlics, però provocà una acollida hostil en la premsa i en el recentment celebrat Congrés radicalsocialista (Doc. 1110). Això no obstant, foren moltes les manifestacions d'homenatge i d'adhesió a la Santa Seu (Doc. 1114). Els diputats radicalsocialistes Ruiz del Río, Galarza i Vargas presentaren a les Corts una proposta contra l'encíclica (Doc. 1119). Per a Galarza i companys, l'encíclica, així com la pastoral col·lectiva del Episcopat –de què de seguida parlarem– eren protestes *sediciosas* i els favorables a ella uns «reaccionaris» que incitaven a la rebel·lió.

La d'aquells radicals era una concepció que negava fins el dret de l'Església a plànyer-se (Doc. 1046) i d'impartir directrius als seus fidels. L'encíclica era vista, doncs, com una intromissió del Papa en el règim polític d'Espanya, la conseqüència tan il·lògica com injusta era la petició que fossin aplicades als bisbes les sancions corresponents. El diputat radicalsocialista Gomáriz proposà la ruptura de relacions amb el Vaticà i l'establiment de relacions entre Espanya i la República dels Soviets (Doc. 1121). Però el Papa no volgué rompre les relacions diplomàtiques.

Si romania el règim de separació Església-Estat era inadmissible la proposta relativa a la aprovació governativa del nomenament de bisbes. Hi ha abundosa informació sobre aquest punt (Doc. 1153, 1226, 1311, 1347).

La ruptura no es consumà mercès també a l'actuació de Tedeschini, el qual, segons el Govern mateix, havia fet «*un vero miracolo*», aconseguint de mantenir les relacions durant els dos primers anys de la República no ja amb un Estat simplement laic, sinó, com deia el nunci, «*con esta República*». Amb les lleis anticlericals ja aprovades, amb la crema d'esglésies i convents, amb la dissolució de la Companyia de Jesús i confiscació dels seus béns, la llei de Confessions i Congregacions Religioses i especialment la prohibició de l'ensenyament que els havia estat imposada. Amb tot això, deia el ministre, era moralment i humana impossible que no es trenquessin les relacions. «*Y Vd. ha hecho el milagro, porque, con otro nuncio, y no se lo digo por adulación, se habría roto todo infaliblemente*». (Doc. 1069).

Sorprenentment, Tedeschini trobà l'oposició constant dels integristes, monàrquics, tradicionalistes, nacionalistes i altres que haurien volgut la ruptura i que no es resignaven a veure que el representant pontifici tractava diàriament amb el Govern (Doc. 1064).

Alguns sectors catòlics acusaven els bisbes de covardia davant els abusos de les autoritats republicanes. Entre aquests abusos hi havia els que ja hem assenyalat de l'actuació del Govern respecte dels béns de l'Església. Aquí fem esment de les negociacions conduïdes per Vidal i Barraquer amb la Generalitat de Catalunya relatives al Patrimoni artístic eclesiàstic (Docs. 1005, 1040). La Santa Seu, d'altra banda, impartí normes als bisbes en el cas que les autoritats governatives intentessin de fer inventaris (Doc. 1088).

Des de l'inici de la República la Santa Seu considerà caducat el Concordat de 1851. Aconseguia així plena llibertat per al nomenament de bisbes. Però tant l'Església com l'Estat sentiren prest la necessitat de regular las relacions Església-Estat. En conseqüència, el nomenament del nou ambaixador i les converses per a un nou concordat foren dos punts que ocuparen l'atenció de les dues potestats durant tot el 1934 i bona part de l'any següent.

La Plenària de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris es reuní el 14 de maig de 1934, quan estava a punt d'arribar a Roma el nou ambaixador espanyol per negociar amb la Santa Seu un concordat o un *Modus vivendi*. Els cardenals es manifestaren més aviat favorables a un *Modus vivendi* que regulés algun punt, però amb moltes cauteles i reserves, que podrien ésser incloses en un futur concordat. El Papa aprovà les resolucions dels cardenals (Doc. 1302 i 1303).

L'ambaixador Pita Romero arribà a Roma el 4 de juny; tres dies més tard s'entrevistà amb Eugenio Pacelli (Doc. 1316) i l'11 presentà les credencials a Pius XII. En el transcurs de l'acte pronuncià un discurs en què manifestà el desig del Govern que les relacions entre Espanya i la Santa Seu, «*no interrumpidas*

felizmente en ningún instante sean firmes y cordiales en el actual régimen político que la nación se ha dado» (Doc. 1318). El Papa respongué amb un importantíssim discurs. Reblava que les relacions diplomàtiques entre la Santa Seu i Espanya «no habían sido interrumpidas».¹

Pacelli començà a negociar amb Pita el 14 de juny de 1934 i afrontà immediatament el problema de la Constitució. Un problema difícil, perquè el cardenal no podia esperar que la Constitució es pogués tocar, atès el panorama parlamentari que resultà de les eleccions del 19 de novembre de 1933. De fet, això mateix pensava el cardenal Vidal i Barraquer (Doc. 1302), i per aquest motiu era partidari, com és sabut, de posar en marxa un *Modus vivendi* amb el Govern de la República (Docs. 1326, 1415).

Per a Pius XI la solució més lògica era esperar fins que per mitjà d'unes altres eleccions es pogués canviar la Constitució, perquè el Papa no veia clara la situació espanyola (Doc. 1375). Després de diversos col·loquis inútils, Pacelli digué clarament a l'ambaixador, el 17 de agost, que el seu projecte no podia constituir una base possible de negociació. Pita Romero decidí presentar aleshores, el 23 del mateix mes, un nou projecte més breu, de cara a un *Modus vivendi*, sense que amagués que la Santa Seu li feia molt difícil el compliment de la seva missió (Doc. 1364).

De fet, les negociacions quedaren interrompudes i el *Modus vivendi* no tirà endavant per decisió personal del Papa, en no aconseguir del govern republicà les garanties mínimes exigides per la Santa Seu. En realitat, segon Tedeschini, el tema del *Modus vivendi* no apassionava ningú. Els qui, realment, volien el *Modus vivendi* eren els catòlics de la CEDA, que formaven govern amb els radicals (Doc. 1236).

Amb les eleccions del 19 de novembre de 1933, hom acabà amb el «bienni nefast», en paraules del cardenal Vidal i Barraquer.² I és que el centre dreta arribà al poder, en part gràcies a les mesures anticlericals del govern anterior i també mercès a una llei electoral desequilibrada que premiava exageradament

1. El Papa precisà: «felizmente, decís vosotros pero lo decimos también Nosotros, por dos motivos principalmente: El primer motivo es que la Santa Sede, o sea la Iglesia y su Jefe, únicamente movidos por el bien de las almas y, por ello mismo, por los supremos bienes de los pueblos, tienen en cuenta, ante todo, los hechos, sin prejuzgar las condiciones de derecho, creadas por los hechos, y trata de conservar siempre la posibilidad de cumplir el divino mandato. El segundo motivo consiste en que la Iglesia, como buena Madre, y su Jefe, como Padre de todos los creyentes –aunque ocurre a veces que ha sido ofendida por sus mismos hijos en lo que es más querido y deseado para el bien de la familia y para la continuación de las glorias y tradiciones domésticas–, no por esto ellos espontáneamente se alejan; ellos saben y sienten que su presencia será siempre un consuelo precioso para los hijos que han permanecido fieles y devotos y no podrá más que traer buenos frutos para los otros». (Doc. 1319).

2. Vegeu l'*Arxiu Vidal i Barraquer*, IV, 567-568.

les majories relatives, i així com havia afavorit les esquerres en 1931, ajudaren igualment els republicans moderats en 1933 (Doc. 1207).

El primer gran sotrac de la inestable democràcia republicana fou en el mes d'octubre de 1934, amb l'anomenada Revolució d'Octubre, la qual afectà principalment Catalunya i Astúries. L'ideal de la Revolució russa de 1917 era present en molts que, militants o no, seguien les consignes de Moscou. És el que escriví almenys *El Socialista*, òrgan del PSOE, el 27 de setembre de 1934.³ La tarda del 4 d'octubre fou anunciada la formació del nou Govern. Era el senyal convingut de mobilització revolucionària. Els incidents foren reprimits a tota Espanya l'endemà mateix, no així a Barcelona i a Astúries, on tingueren un caràcter sagnant des dels primers instants (Doc. 1398).

No és una qüestió insignificant, la revolució de 1934, per a l'Església: 33 sacerdots i religiosos assassinats durant les jornades revolucionàries. Ja no es tractava sols d'un avalot anticlerical, sinó també antireligiós. Destrucció d'esglésies, anorreament dels signes religiosos, bombardeig de la catedral d'Oviedo per a desallotjar els guàrdies civils allí refugiats, crema del palau episcopal i del seminari. Mals auguris per al futur. Centenars d'edificis quedaren destruïts, com la Cambra Santa i la Universitat (Doc. 1426).⁴

La repressió de la Revolució es convertí en una exaltació dels qui foren reduïts per la força de la llei vigent. Una cosa semblant al que passà després de la Setmana Tràgica de 1909, amb la diferència que la revolució d'Astúries podria constituir un assaig del que s'esdevingué dos anys després; més que un assaig, potser. El liberal Salvador de Madariaga comentà que l'alçament revolucionari fou un atac a la Constitució perpetrat pels socialistes.⁵

Monsenyor Cárcel Ortí, a més d'aquest cos documental ofert fins ara dels grans temes referents a les relacions Església i Estat, en presenta molts d'altres d'aquest bienni i junt amb ells apareix una figura central del laïcat catòlic: Ángel Herrera Oria (Santander 1886 - Madrid 1968), que desenvolupà una immensa tasca i reeixí a portar a la pràctica l'accidentalitat de las formes de govern –ensenyada pel Magisteri– sobre la base de pregones conviccions religioses i morals (Doc. 1020). Herrera Oria, que mantingué una amistat personal

3. «El mes próximo puede ser nuestro octubre. La responsabilidad del proletariado español y de sus cabezas directoras es enorme en este momento. Tenemos nuestro ejército a la espera de ser movilizado».

4. Gregorio Marañón afirmà que: «La sublevación de Asturias fue un intento en regla de ejecución del plan comunista de conquistar España».

5. Segons Madariaga: «El alzamiento de 1934 es imperdonable. Todo el mundo sabía que los socialistas del Largo Caballero estaban arrastrando a una rebelión contra la Constitución de 1931. Con la Revolución de 1934, la izquierda española perdió hasta la sombra de autoridad moral para condenar la rebelión de 1936».

i de col·laboració des d'abans de la República amb Vidal i Barraquer i amb qui compartí molts punts d'actuació. Com ho sembla assenyalar Cárcel Ortí, sense Herrera hagués estat incompreensible la mobilització dels catòlics durant la II República, aglutinats, en gran part, en la CEDA, el partit que en 1933 guanyà les eleccions, de les qual hom pot dir que foren potser les primeres participatives del període republicà, puix que, en les del mes de juny de 1931, s'abstingueren els candidats monàrquics per por i també perquè estaven desorientats davant d'aquella situació confusa des del punt de vista social i religiós.

La investigació de Cárcel Ortí posa també de manifest alguns punts que interessaven de cara a l'àmbit geogràfic en què es mou la nostra revista. Són molt interessants els documents relatius a la intervenció del clergat en els nacionalismes basc, català (Doc. 1148, 1161, 1162, 1179) i gallec (Doc. 1365). Sobre la situació política de Catalunya, alguns documents portats a la llum per Cárcel fan referència a l'independentisme català (Doc. 1250) i la participació del clergat en aquest ideal (Doc. 1379).

Respecte d'aquest darrer conjunt de papers remarcuem la comparació que feia Tedeschini entre la situació de la República amb la precedent del temps de la dictadura pel que feia a la Qüestió catalana: Veia en 1935 «*una situazione uguale a quella così disastrosa che è stata per me fonte incessante di preoccupazioni, di enormi dispiaceri e di ingentissimi lavori*» (Doc. 1478 del volum següent).

Els documents referits també al Jubileu de la Redempció de 1933 (Doc. 1000) amb les peregrinacions de tot Espanya (Doc. 1068, 1083, 1221), diocesanes (Doc. 1125, 1157), i dels tradicionalistes (Doc. 1162).

Ja que en el nostre comentari hem fet sortir el nom de Vidal i Barraquer, observem ara breument aquest personatge en el seu aspecte més personal. Primer mirant-lo, a través de l'opinió del jesuïta Pere Vidal. Volem dir, al que es refereix a les relacions del purpurat amb el sacerdot Lluís Carreras i Mas, amb qui l'arquebisbe mantingué tothora un relació ambigua d'afecte, però també de mantenir-se'n a distància. El pare Vidal escrivia a Tedeschini donant primer informes molt negatius del cardenal i associant-lo després amb l'interès del mateix Vidal i Barraquer de fer bisbe el doctor Carreras i deia: «*Tale sacerdote modernizzante e politicante gode oggi la fiducia del Card. Vidal*» i afegia referint-se al cardenal, el qual, segons el jesuïta és «*troppo noto per il suo fare politico che certo non ha riportato alla Spagna niente di buono*» (Doc. 1172). Podríem reportar encara la relació del purpurat de Tarragona amb el cardenal Segura, que no era bona (Doc. 1172).

Per a acabar la recensió d'aquest volum III fem unes observacions que valen no solament pels anteriors, sinó també per als següents, de moment per al IV i per al V. Ens referim als índexs. Un gran treball i un treball molt ben fet que ajuda sens dubte l'investigador o el simple interessat a conèixer els noms i els continguts d'aquests volums, que, altrament, li costaria molt de cercar-los

enmig d'aquest embalum de documents. Cada escrit, numerat i fàcil de trobar, és precedit per una mena de petit regest utilíssim que ve anticipat per les referències d'arxiu i per les seves connexions amb d'altres documents i d'altres arxius. Qui ha treballat en els arxius en què ho ha fet monsenyor Cárcel Ortí i ha seguit el seu mètode de prop o de més lluny no deixarà de ponderar molt positivament aquest gran esforç, al qual hem d'afegir la gran quantitat de notes i de biografies de personatges coneguts i desconeguts.

És un treball el de Vicente Cárcel Ortí que serveix no sols per a la història de l'Església, sinó també per a la història política i social, principalment de Catalunya i d'Espanya. Una peça, en definitiva, imprescindible també per a veure i comprendre millor grans personatges com Pius XI, el mateix Tedeschini, Pacelli, i Vidal i Barraquer. Per a veure i comprendre igualment la posició de l'Església i dels seus màrtirs en aquells difícils moments i en els que encara estaven per esdevenir-se.

No se'ns acut res més que manifestar que la ciència històrica, així com l'Església a Espanya i a Catalunya, i la Santa Seu en la seva activitat de relació diplomàtica i pastoral amb Espanya, li haurien d'estar molt agraïts.

Vicente CÁRCEL ORTÍ (ed.), *La Segunda República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. IV. Documentos de los años 1935 y 1936*. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 2016, XLVIII-1109, p.

Tornem a dir el que ja recordàvem a l'inici, en el volum III, això és que també caldria donar una ullada a la introducció d'aquest volum que el mateix monsenyor Cárcel Ortí (pp. IX-XLVI, 35 pàgines en total).

En la primera part d'aquest quart volum, el seu editor aplega una documentació que ens fa veure el trist i polèmic final de l'actuació en la Nunciatura de Madrid d'un dels principals protagonistes que surten en les seves pàgines junt amb la seva figura humana monsenyor Federico Tedeschini. Ell mateix la definí com "una llarga, dolorosa i horrible Nunciatura", perquè fou sempre agitada des del seu nomenament en 1921, puix que amb prou feines arribat a la capital d'Espanya experimentà les amargueses i l'aspresa de la vida diplomàtica, entre les qual cal comptar amb la famosa Qüestió catalana, en part buscades per ell mateix, i que l'ocuparen un bon tros des que posà el peu a Madrid i, sempre, però particularment fins a la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera.⁶

6. És el que intentem de mostrar en el nostre estudi "El catalanisme, de la dictadura de Primo de Rivera a la II República (1923-1930)" de pròxima aparició, precedit del també

El seu protector, Benet XV, amb qui mantenia correspondència epistolar personal, morí el 22 de gener de 1922, i el nou Papa, Pius XI, mai li tingué simpatia. Mentre els nuncis anteriors havien romàs a Espanya períodes breus, d'entre tres i set anys, Tedeschini estigué a Madrid més de quinze anys! Per això, no sorprèn gens que en moltes ocasions parlés de les tribulacions de la seva representació diplomàtica, que era, deia, «luogo di tormenti» (Doc. 1236), «lunga, travagliata e orribile» (Doc. 1370).

La proclamació de la República acabà fent-lo sentir pitjor a la Nunciatura. El mes d'agost de 1931 parlava de la seva «disgraziata Nunziatura» (Doc.283). Al preòsbit general de la Companyia de Jesús li comentà la seva «difficile, delicata, lunga ad angustiosissima missione» (Doc. 1462) i en una altra carta es referí a la «mia lunga missione» (Doc. 1434).

Tothom sap que els seus protectors i defensors al Vaticà foren els cardenals Gasparri i Pacelli. Arran del seu obert enfrontament amb el cardenal Segura –un tema que també estudià Cárceles Ortí, publicat en *Analecta Sacra Tarraconensia*–,⁷ l'estiu de 1931, Gasparri mirà de tallar la polèmica, evitant una intervenció directa de Pacelli, que hauria estat més penosa encara. Calia aplicar aleshores l'aforisme llatí «*afflicto non est addenda afflictio*» perquè, segons Gasparri, la nunciatura Tedeschini no era pas un llit de roses «*non è in un letto di rose*» (Doc. 378). Aquest mateixa expressió l'emprà una altra vegada Tedeschini referint-se a la seva situació personal a Madrid, una situació també molt difícil per a tots els catòlics d'Espanya. De si mateix deia que es trobava en una «*disgraziata, malaugurata, nefasta missione*» (Doc. 736).

I el cardenalat no arribava. Li ho preguntà obertament a Gasparri, el 8 d'agost de 1934. Qui fou secretari d'estat el consolava dient-li que tothom «in alto e in basso». A Roma esperaven que fos creat cardenal en el Consistori de novembre d'aquell any, puix que hom el considerava «*il più antico, il più tribolato e, forse, il più lavoratore fra i Nunzi*». I és veritat, potser cap nunci ha escrit tant com Tedeschini en tota la història de les nunciatures apostòliques a Espanya. Estava tant preocupat amb aquest assumpte que volia saber si quan Gasparri parlava de «in alto», incloïa també el Papa. Però si no era així li demanava que donés prova d'amistat parlant «*a chi di ragione*», és a dir a Pacelli (Doc. 1366). Tedeschini ignorava que havia estat creat cardenal i reservat in

nostre llibre, “El catalanisme, de la Restauració fins a la dictadura de Primo de Rivera, segons l'Arxiu Secret Vaticà” (en premsa).

7. «Epistolario Vidal-Pacelli-Pizzardo-Montini y apuntes de la Secretaría de Estado (1936-1939)»: *AnalTar* 88 (2015) 267-1014. «Amicizia tra cardinali curiali. Il “caso” Gasparri, Pacelli, Tedeschini», en *Les cardinaux entre cour et curie. Une élite romaine (1775-2015)*. Études réunies par François JANKOWIAK et Laura PETTINAROLI (Collection de l'École Française de Rome, 530) (École Française de Rome, 2017), 265-277.

pectore en el consistori del 13 de març de 1933. El seu nomenament no fou publicat tanmateix fins al consistori del 16 de desembre de 1935.

La segona part del volum IV documenta els esdeveniments més importants de l'any 1935, començant pel fracàs del *Modus vivendi*, com ja ho hem dit en referir-nos-hi al volum anterior i la repetició de nous incendis d'esglésies i convents. Ja feia cinc anys que hi havia cremes, de 1931 a 1935, encara que la premsa governamental no sempre les difongué, i es repetiren sovint des del mes de febrer de 1936, arran de la victòria de les eleccions del Front Popular a la província de Madrid que desencadenaren actes de vandalisme, incendi de temples, injúries a les persones, etc. (Doc. 1571).

En el volum III, amb les eleccions de 1933, vam deixar la CEDA governant amb el Partit Radical de Lerroix. Mentrestant s'anaven preparant les eleccions del 16 de febrer de 1936, centrades entre dos pols radicalment contraposats: revolució i antirevolució. El Partit Radical havia quedat pràcticament dissolt després dels últims escàndols de corrupció. Les Dretes s'uniren, exceptuant les basques, en un programa comú antimarxista, i Gil Robles començà la campanya electoral.

Els partits revolucionaris es radicalitzaren encara més que durant el primer bienni de la República; entre altres coses maldaven per la destrucció de la religió i formaren el bloc d'esquerres. El resultat de les eleccions fou àmpliament favorable al Front Popular (format per socialistes i comunistes més radicals que llurs homòlegs francesos), tant pels fraus i violències comesos per la dreta, com perquè els afavoria el mecanisme de la llei electoral, i les esquerres guanyaren. Aquest resultat causà gran pànic en el camp catòlic i el mateix Govern, que dimití immediatament el 20 febrer i es formà el nou Gabinet, presidit per Manuel Azaña (Doc. 1571).

Els resultats de les eleccions del segon torn, 1 de març, donaren la composició definitiva de les noves Corts: diputats de dretes 144; d'esquerres 265. Les dretes es radicalitzaren ràpidament, al mateix temps que les dretes adquirien un caràcter més bataller davant llurs adversaris, vistos com autèntics enemics (Doc. 1576).

Molt aviat començaren els atacs contra edificis i persones sagrades perquè el canvi polític experimentat a Espanya des del 16 de febrer de 1936 es caracteritzà també per una agudització de la tendència més dretana en alguns grups catòlics, amb la consegüent reacció del poble, cada cop més inclinat envers una Esquerra molt radicalitzada. La manca de sensibilitat social en les dretes, tant en les catòliques com en les primordialment polítiques, era evident; mentre que les esquerres polítiques es consideraven com les úniques dipositàries de l'esperit de la república del 14 d'abril,⁸ segons que Azaña ho repetia constantment,

8. Ha sortir un llibre recent sobre aquesta data, que ha suscitat molt interès: Manuel ALVAREZ TARDÍO-Roberto VELLA GARCÍA, *1936 Fraude y violencia en las elecciones del Frente Popular*, Madrid, Espasa, 2017, 5ª edició.

mostrant-se a més com el banderer de la moderació davant de l'exaltació dels partits i moviments més avençats.

Durant la primavera de 1936 hom començà de viure a Espanya un ambient prerevolucionari, caracteritzat per les arbitrietats comeses per les autoritats locals. Els desordres al carrer cada cop més greus i freqüents obligaren al cardenal Tedeschini, Pronunci Apostòlic, a presentar al Govern enèrgiques protestes, però sols rebé del ministre d'Estat respostes vagues, completament insatisfactòries (Doc. 1583, 1589, 1590, 1598).

El Papa, per la seva banda, atent a aquella situació demanava a Tedeschini que insistís en les protestes, que no serviren per a res (Doc. 1656, nota 278). L'encarregat de Negocis de la Santa Seu, monsenyor Sericano, informà sobre la supressió del culte en els hospitals de l'Estat (Doc. 1656) i sobre l'assassinat de Calvo Sotelo el 14 de juliol (Doc. 1663) i continuà protestant enèrgicament contra las violències antireligioses perquè el Govern ni les impedia ni en sancionava els culpables (Doc. 1672).

La situació es complicà en poques setmanes: el president Azaña estava treballant la constitució d'un govern radical-socialista mentre continuaven els assassinats i crema d'esglésies i altres enfrontaments violents. Durant la nit entre el 17 i el 18 de juliol esclatà la insurrecció militar al Marroc (Doc. 1667, 1668).

I arribà la persecució religiosa. Ni monsenyor Cárcel Ortí ni nosaltres mateixos entrem en l'anàlisi de l'abast conceptual de persecució ni de martiri. Com ho indicàvem més amunt, Cárcel ja ha tractat aquesta qüestió en molts escrits esparsos i particularment en els seus dos volums de *Mártires de siglo XX en España* (Madrid, BAC, 2013), 2 vols. Per part nostra volem donar relleu als documents d'aquest quart volum que més explícitament es refereixen a la persecució religiosa a Catalunya (Docs. 1697, 1707, 1717, 1719, 1482, 1540).

La primera reacció oficial de la Santa Seu davant de la persecució religiosa desencadenada en l'Espanya republicana en l'última dècada del mes de juliol de 1936, fou una duríssima protesta enviada a l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu el 31 de juliol, on es denunciava la inacció del Govern (Doc. 1697). En resposta a aquesta nota, l'Ambaixada comunicà l'11 d'agost que el Govern de la República lamentava els actes violents que havien estat comesos contra sacerdots i religiosos, però els entenia com una reacció del poble a l'adhesió de molts d'ells als militars rebels (Doc. 1719). L'endemà, l'ambaixador Zulueta fou rebut per Pacelli, el qual li digué que el Govern feia la impressió que descarregava la culpa sobre el mateix clergat, acusat de fer política contra el Govern (Doc. 1723).

Novament l'ambaixador deplorà aquells fets vandàlics comesos a Espanya, però també li féu avinent que en els convents hom havia trobat armes i en altres s'hi havien refugiat i fortificat els soldats insurrectes. És el que havia passat en el

convent del carmelites de Barcelona, a la Diagonal. Un punt que ara coneixem prou bé. Reconeugué Zabala que el Govern havia armat les masses i li comentà que el Govern tenia al seu costat la majoria de la població, que el Parlament havia estat elegit democràticament i havia de defensar-se, i que era una des-honor que vinguessin «els moros» a lluitar contra els cristians.⁹ El Govern de Madrid, havia hagut d'encomanar la seva defensa al poble, els quals amb gran entusiasme havia pres les armes contra els rebels.

En relació a l'exhumació de cadàvers de religioses –com havia passat en els fets de la Setmana Tràgica de 1909–, digué l'ambaixador que «s'havia fet no per menyspreu, sinó per mor de la falsa creença popular que aquelles *pobrecitas* havien estat enterrades vives per la Inquisició, i ¡la gent volia veure com estaven...!» L'ambaixador assegurà a Pacelli que si la República guanyava la guerra no hi hauria a Espanya un govern comunista, cosa per a ell impossible, sinó un Govern democràtic, mai bolxevic. Posteriorment, Zabala lliurà personalment a monsenyor Tardini la nota de resposta a la protesta de la Santa Seu i reblà –vet aquí el moll de la justificació de l'ambaixador– que el que passà a Espanya era la reacció popular a la provocació del clergat; però aquesta interpretació fou rebutjada taxativament perquè estava mancada de tot fonament seriós atesa la gravetat de les circumstàncies. (Doc. 1721).

Mentre la Secretaria d'Estat i l'ambaixada s'intercanviaven les esmentades notes, *L'Osservatore Romano* publicà en la seva edició del 10-11 d'agost de 1936 una nota amb el títol «La Santa Sede e la situazione religiosa in Spagna» (Doc. 1717).

Des del final de juliol foren molts els contactes de Pacelli amb l'ambaixador de França, Charles-Roux, i amb l'encarregat de negocis, Truelle, per a tractar la qüestió d'Espanya. Fou aquest ambaixador qui s'interessà el 31 de juliol de 1936 per la sort del cardenal Vidal i Barraquer (Doc. 1696). Uns dies més tard desmentí l'ajut militar de França al govern republicà, mentre que Itàlia i Alemanya ajudaven els militars insurrectes. Pacelli acceptà les explicacions de l'ambaixador Charles-Roux, però aquest li confirmà que Rússia ajudava els republicans, els responsables dels horrors comesos a Barcelona, a Catalunya entera i a altres llocs d'Espanya, pitjors, creia Pacelli, que els del Terror de la Revolució Francesa, puix que destruïen totes les esglésies i assassinaven els sacerdots pel fet d'ésser-ho, sense cap judici previ. L'Església no podia

9. «L'esercito con la minoranza della popolazione è per gli insorti, ma la maggioranza della popolazione è per il Governo legittimo uscito da un Parlamento eletto regolarmente. È perciò che anche persone cattoliche e di destra, compresi alcuni ecclesiastici –Ambasciatore lo sa per varie lettere ricevute da Madrid– ritengono che debba difendersi il Governo medesimo. È un disonore poi che gli insorti si servano di Mori nel loro esercito: Mori che combattono contro cristiani» (Doc. 1272).

romandre neutral. La situació espanyola preocupava l'ambaixador perquè era una amenaça de cara a una guerra més àmplia, perquè Alemanya estava armada fins les dents. (Doc. 1707).

Els cònsols d'Itàlia i França ajudaren a sortir del territori espanyol moltes persones, que aconseguiren així salvar la vida, i moltes arribaren a Roma. N'hi ha prou de veure en les pàgines d'*Analecta Sacra Tarraconensia* d'aquest mateix volum l'article de Cárceles Ortí dedicat a estudiar el nombre de sacerdots catalans que anaren a parar per un temps a la Ciutat Eterna i com foren acollits amb gran generositat per la Santa Seu. Pacelli agrai al ministre italià d'Afers Exteriors, comte Galeazzo Ciano di Cortellazzo, la intensa labor desenvolupada pel cònsol Bossi a Barcelona «a difesa delle vittime dell'atroce persecuzione scoppiata in Spagna contro le cose e le persone sacre» (Doc. 1807).

El secretari de Estat estava ben informat de les atrocitats comeses pel nacionals per diversos conductes, entre ells l'ambaixada de França. El 7 de setembre, l'encarregat de negocis, Truelle, li llegí una carta d'un catòlic, que narrava aquests fets (Doc. 1774).

El primer gest polític de la Junta de Defensa Nacional de Burgos després del començ de la Guerra Civil en les seves relacions amb el Vaticà fou la destitució, a través d'un breu telegrama, del general Cabanellas, president de la Junta, a l'ambaixador Zulueta, el qual lliurà una còpia al mateix Mons. Pizzardo, secretari de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. Es conserva una nota autògrafa de la Secretaria de Estado, que diu 30.VII.36. *Conservare. Non si risponda* (Doc. 1691).

Cabanellas dirigí una carta personal a Pacelli el 12 d'agost de 1936, en què li deia que la Junta de Defensa Nacional de Burgos, «con autoridad organizada en la mayor parte del territorio nacional de España», desitjava «establecer desde este momento relaciones oficiosas y preparar la próxima relación oficial tan pronto como la situación se normalice» i li comunicà que enviava a Roma el marquès de Magaz, antic ambaixador durant la Monarquia, preguntant que fos acceptat com a «agente confidencial cerca de Su Santidad el Papa a quien rogamos a V. se digne elevar el testimonio de filial respeto de esta Junta, directora de un movimiento nacional que tanto tiene de cruzada religiosa como de rescate de la Patria frente a la tiranía de Moscú. Confiando en que, con la ayuda de Dios, libraremos pronto de los horrores de la anarquía roja al resto del territorio nacional todavía no sometido, volviendo entonces a la normal reanudación de relaciones diplomáticas que esta Junta desea vivamente establecer en su día, como órgano supremo del Estado español con la Sede Apostólica» (Doc. 1724).

La Santa Seu rebé Magaz com un agent oficiós del Govern Nacional, ja que el 29 d'agost, el ministre republicà Indalecio Prieto havia publicat en *Informaciones* un article en què per primera vegada parlava de la possibilitat d'una

desfeta dels republicans. Un segon article fou publicat pel mateix Prieto en el mateix diari la tarda del 3 de setembre referint-se a la terrible guerra civil que anava ensangonant Espanya (Doc. 1770). Hi havia doncs a Madrid un clima de desconfiança en relació a la victòria. No deixà d'influir el que arribava a Roma a l'hora de rebre Magaz.

Entre els apunts personals de Pacelli es conserva una nota autògrafa del 3 de setembre on es llegeix que l'agent confidencial del Govern Nacional li havia preguntat com havia rebut el Papa la carta del general Cabanellas en què era presentat com a agent confidencial del Govern nacional i Pacelli li respongué dient que «no opuso ningún reparo», i que per tant no tenia cap dificultat a rebre'l com a tal i que tractaria amb ell de diversos afers relacionats amb Espanya: un d'aquests era sobre el cardenal Vidal i Barraquer. Els altres esmentats eren l'ambaixador Zulueta i el reconeixement del Govern de Burgos (Doc. 1768).

Però la Santa Seu retardà el reconeixement oficial del Govern Nacional fins el maig de 1938, quan fou nomenat nunci apostòlic l'arquebisbe Gaetano Cicognani.

Parlem ara de la coneguda trobada del Papa amb pròfugs espanyols a Castelgandolfo. El dilluns 14 de setembre de 1936, a las 11 del matí, Pius XI rebé a Castelgandolfo uns cinc-cents pròfugs espanyols, els quals li foren presentats pel cardenal Pacelli, que pronuncià un llarg discurs. Fou la primera intervenció pública del Papa sobre la situació espanyola. Exaltà el sofriment exemplar dels catòlics, en denuncià la inhumana persecució, deplorà la Guerra Civil i el verí de la propaganda bolxevic. Dels fets dolorosos d'Espanya, el pontífex en treia ensenyances dirigides a Europa i al món sencer sobre l'amenaça per a l'ordre social, sobre la insidiosa proposta de col·laboració entre comunistes i catòlics i sobre la inevitable i efectiva complicitat entre les forces subversives i qui s'oposava a la religió catòlica, únic i definitiu obstacle davant de la ruïna de la revolució. El discurs responia per tant, a les objeccions sobre la ineficàcia de la religió catòlica per a impedir aquella ruïna, i lamentava més aviat que hom impedís a la religió catòlica l'exercici del seu benèfic influx, la qual era una al·lusió directa a la situació de l'Església a Alemanya. Aquest discurs tingué com ja ho sabem una amplíssima difusió i repercussió en la premsa mundial (Doc. 1783).

La propaganda franquista difongué àmpliament el discurs de Papa, però ometent tant la condemna dels excessos que contenia sobre la violència dels nacionals, que aquesta denúncia del Pontífex apareixia molt difuminada en les paraules finals del discurs, com passava també amb les que es referien a la crida a la misericòrdia i a l'amor envers «los otros», que el Papa afegí al final. Uns mots de regust cristià que no podien agradar als nacionals rebels, i que per això les censurà la premsa.

El primer intent de mediació de Pius XI en la guerra es produí ja el mes

d'agost de 1936 (Docs. 1707, 1711) en la conversa haguda amb l'ambaixador francès Charles-Roux. En aquesta línia es feren a la Santa Seu diverses propostes, entre les quals les del cardenal Vidal i Barraquer.

El 7 d'agost de 1936, en la audiència habitual amb Pacelli per examinar la *Questione di Spagna*, digué al Papa: «*Che cosa fa la Santa Sede*» i la resposta seria: «*E rispondere che la Santa Sede ha protestato fortemente e che aspetta che il Governo separi les proprie responsabilità*» (Doc. 1709).

Quatre dies més tard, Pacelli anotà en els seus apunts que, per tercera vegada, havia sotmès al Papa la idea, proposada per molts d'altres, de promoure la celebració d'una funció expiatòria o reparadora pels dolorosos fets d'Espanya. El Papa havia aprovat l'article publicat el dia anterior a *L'Osservatore Romano* preparat per la Secretaria d'estat, «*La Santa Sede e la situazione religiosa di Spagna*» (Doc. 1718).

El 13 de agost, es presentà novament al Vaticà l'ambaixador Charles-Roux. Parlà amb Pacelli de l'acció del consolat francès a Espanya tant a favor dels seus connacionals com d'espanyols. Pacelli li feu saber que arribaven notícies atroces sobre els crims comesos pels republicans: set religioses sud-americanes, que havien sortit de Madrid per embarcar-se sota protecció de la seva ambaixada, havien estat bàrbarament assassinades. El cardenal i l'ambaixador parlaren una altra vegada de les negociacions per la no intervenció (Doc. 1725).

El 15 d'agost de 1936, trobem en els apunts de Pacelli la primera referència a la idea d'escriure una carta pontifícia sobre Espanya, ja que havia passat mig mes sense cap resultat i que les ajudes enviades amenaçaven amb perllongar la lluita. Amb aquesta carta, Pius XI volia recordar que el Papa era el Pare no sols dels creients, sinó també de tots els redimits, «*diciamo a tutti i nostri figli di Spagna; cessate dal sangue, dall'uccidervi tra voi, perché per il Padre è troppo staziante il vederlo. E invitare tutto il mondo a pregare per la cessazione della stage fraterna*» (Doc. 1733).

A prop d'un mes del començ de la guerra i, com que la situació es complicava cada dia més, Pío XI es plantejà la possibilitat d'una intervenció de la Santa Seu perquè cessés la lluita fratricida, després d'haver estat informat sobre la situació de los «*rojos*». A Madrid s'havia quedat el representant pontifici Mons. Sericano, amb el títol d'encarregat de Negocis, que havia suggerit la possibilitat de sortir de la capital d'Espanya davant del perill que corria, però el Papa s'hi oposà puix que l'última cosa que havia de fer un diplomàtic era abandonar el seu lloc; i encara que a Roma s'adonaven perfectament de la seva situació, era oportú que continués allí per seguir informant sobre el desenvolupament dels esdeveniments (Doc. 1738).

Fins l'11 de desembre de 1936 apareix en els *Apuntes de Pacelli* una nova proposta de no intervenció i de mediació de la Santa Seu en els afers d'Espanya. Pius XI autoritzà el seu secretari d'Estat que digués a l'ambaixador de

França que la Santa Seu desitjava contribuir a l'acabament de la guerra, però també volia tenir garanties molt sinceres sobre la no intervenció de part de totes las Potències, entesa l'eventual aportació de la Santa Seu en el sentit de no intervenció, ni oficial ni privada, ni directa ni indirecta, ni activa ni permissiva. «Si nosaltres tenim aquestes garanties –digué el Papa–, ¿per què hem de negar la nostra aportació a aquesta acció pacificadora? Però tampoc nosaltres volem exposar la Santa Seu a la trista figura que ha fet fins ara: han cregut una cosa i n'han fet una altra. I quines garanties ens ofereixen els «rojos» per a la religió? Allí tot ha estat destruït! Qui ens donarà seguretat contra les falsedats i l'esperit diabòlicament mentider d'aquests «rojos»? Demà podem trobar-nos amb la sorpresa d'haver cooperat al triomf de los «rojos». El Sant Pare ofereix amb molt de gust tot el que ha estat dit, però sense oblidar que un armistici sols serviria per als «rojos», perquè Franco no l'acceptarà, perquè està plenament convençut del seu triomf» (Doc. 1888).

El mateix dia 11 de desembre, l'ambaixador d'Itàlia preguntà a Pacelli si era vertadera la notícia difosa per ràdio des de París, segons la qual la proposta anglofrancesa per a Espanya hauria tingut una acollida favorable al Vaticà i si la Santa Seu s'havia ja compromès en aquest punt. Pacelli precisà que la Santa Seu veia amb gust tot allò que pogués posar fi a una guerra tan atroç, però no havia pres cap compromís. Preguntat per l'actitud d'Itàlia, l'ambaixador no sabé què respondre i digué que se n'informaria (Doc. 1889).

Acabem. En aquestes pàgines, el lector hi trobarà seguint monsenyor Cárcel Ortí informació sobre tots els bisbes catalans del bienni 1935-1936 de què acabem de parlar. A tall d'exemple esmentem el bisbe Guitart i Andorra (Doc. 1523).

No havíem ressenyat en el volum anterior que al final de cada un dels que componen *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano* compta amb el registre de tots els documents publicats en l'interior de cada volum. En aquest IV van, per exemple, del número 1427 al 1910; ja es veu, 483 documents recollits en un sol dels volums. Una idea més sobre com ha presentat els seus llibres monsenyor Vicente Cárcel Ortí, i una gran ajuda, doncs, per a saber-ne llur contingut sense haver de fullejar tot el llibre.

Vicente CÁRCEL ORTÍ, (ed.), *La Segunda República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. V. Documentos del año 1937*. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 2017, LXX-1007, p.

Comencem novament aquesta presentació invitant a donar un cop d'ull a les setanta pàgines que constitueixen la introducció a aquest cinquè i darrer volum fins al moment present. Ens remetrem diverses vegades a aquesta introducció perquè a l'ensens que provem de presentar el contingut d'aquest volum, volem mostrar què pensa el nostre editor respecte del que amb tanta cura ha publicat.

Monsenyor Cárcel Ortí analitza i documenta en aquest volum, entre altres molts temes, el fracàs de les gestions de l'agent del Govern Nacional, Magaz, per obtenir el reconeixement diplomàtic de la Santa Seu. Sobre les relacions del nou Estat espanyol amb l'Església, Magaz envià el programa polític dels falangistes «*para insistir en mi punto de vista de que nada haya en el programa político de Falange que pueda suscitar el recelo de la Iglesia*» (Doc. 2038).

En un dels seus darrers intents per assolir el seu objectiu, Magaz afirmà que «*El triunfo de Franco supone el triunfo de la civilización y del derecho cristiano y su derrota el desmoronamiento de ese santo legado, para caer en el dominio de los sin Dios*». I vet aquí com pretenia Magaz ajudar a superar els possibles dubtes de la Santa Seu: «*Ante esa alternativa ¿cómo puede dudar la Iglesia? ¿Cómo puede creerse prudente favorecer de un modo indirecto a los que no habían de respetar ni respetan ya ninguna clase de religión? La Iglesia teme la implantación de un Estado totalitario que quiera hollar los derechos de la Iglesia y de la moral cristiana. ¿Es posible que ante ese hipotético temor, desmentido constantemente por la conducta y por las leyes recientemente establecidas por Franco, pueda vacilar la Santa Sede?*» (Doc. 2070).

Un altre punt que surt en aquest volum és la missió humanitària del delegat pontifici, monsenyor Antoniutti, en l'Espanya Nacional per assolir la repatriació dels nens bascos portats a l'estranger pels republicans, així com les relacions d'Antoniutti amb el general Franco i amb les autoritats civils i militars. Vet aquí un altre dels grans temes de 1937. Anem a donar-los un esguard.

Les autoritats nacionals posaren dificultats al pas del representant pontifici i no li deixaren passar la frontera d'Irún perquè la Santa Seu encara reconeixia el Govern republicà de València. Antoniutti tenia un passaport per entrar al territori nacional, signat per Magaz (Doc. 2140). Un cop fou resolt l'incident, arribà a Salamanca on fou rebut per Franco el 31 de juliol, al migdia. L'audiència privada se celebrà al palau episcopal cedit temporalment pel bisbe de la diòcesi, Enric Pla i Deniel, per al «Cuartel General del Caudillo». Franco, amb uniforme de campanya, el rebé en el gran saló del tron, transformat en despatx oficial, presidit per un crucifix i el retrat del Papa. El general digué a Antoniutti que se sentia

molt feliç en veure el representant pontifici davant seu; li exposà la seva versió personal sobre la formació del seu «Movimiento», que no era solament militar i polític, sinó que primer de tot era de caràcter religiós: una croada per fer reviure entre els espanyols les antigues tradicions catòliques.

El retorn de nens bascs fou possible gràcies a alguns governs ben disposats envers l'Espanya nacional, com Suïssa, o sensibles a les recomanacions de la Santa Seu, però s'esdevingué més difícil d'aconseguir la col·laboració de països hostils al mateix govern com Rússia, Mèxic i França.

La ferma actitud de Pius XI, contrari a les simpaties dels nacionals pels nazis i els seus intents per evitar els horrors de la guerra i abreujar-la, així com les seves nombroses intervencions a favor de condemnats a mort i detinguts polítics, en l'Espanya republicana i en la nacional, ocupen una part important dels documents publicats per monsenyor Cárcel Ortí.

L'entusiasme que Antoniutti demostrà des de la seva arribada pels militars nacionals quedà rebaixat per la resposta que Pacelli donà als seus tres primers despatxos, en els quals, al mateix temps que lloava en nom del Papa les primeres gestions de la seva difícil missió, així com les explícites demostracions de catolicisme de Franco, lamentà l'excessiva tolerància de les autoritats nacionals envers doctrines errònies i les crítiques que es feien des de la premsa—controlada pel Govern—contra la seva persona i la del Sant Pare.¹⁰

Les declaracions fetes per Franco favorables a la Santa Seu, no acabaven de convèncer el Papa, perquè seguien manifestant-se les simpaties que alguns sectors de la Falange tenien envers Alemanya. Per això, a Antoniutti li fou suggerida una reserva més gran en les seves relacions personals amb Franco, del qual el Papa apreciava els seus propòsits sobre les futures relacions entre l'Estat i l'Església, però malgrat les seves declaracions, continuava preocupant-lo l'actitud poc tranquil·litzadora d'alguns ambients del partit falangista i, de manera particular, l'enviament a Alemanya de comitatives de joves falangistes espanyols per estudiar l'Organització alemanya: coses que lamentava també l'episcopat espanyol, que hi veia un veritable perill per a l'Espanya del futur (Doc. 2391, nota 557). La preocupació de la Santa Seu per les infiltracions nazis a l'Espanya nacional està ben documentada en un informe que Antoniutti envià sobre un col·loqui amb Franco a final de novembre (Doc. 2391). Per mor d'aquestes constants invitacions que Antoniutti feu a la cautela i pel seu zel a l'hora de cridar contínuament

10. «Circa gli articoli tendenziosi nei riguardi della santa Sede, che si lasciano così pubblicare, nonostante la rigorosissima censura, e di cui V. E. ha avuto cura de inviare alcuni saggi, hanno qui causato dispiacere e sorpresa, non già gli apprezzamenti circa la mia povera persona, che non ha alcuna importanza, ma quelli i quali toccano lo stesso Santo Padre [Forse V. E. potrà trovare opportuna occasione per far rilevare a chi di dovere tale sconvenienza]» (Doc. 2173).

l'atenció del Govern Nacional «*sobre los graves inconvenients con los que nos podemos encontrar si no ponemos oportunamente un remedio a la propaganda nazi*», el dia de Nadal de 1937 Antoniutti rebé a través de Pacelli la felicitació i les lloances del Papa.

En el transcurs de 1937 foren molt freqüents les intervencions de la Santa Seu davant del Govern Nacional a favor de persones condemnades a mort i detinguts polítics. Aquestes intervencions foren realitzades, generalment, a través del delegat pontifici, Antoniutti. Quelcom semblant es feu a través del nunci a París, Valerio Valeri, a fi que, a través del govern francès, intervingués davant de les autoritats republicanes espanyoles. Aquí hauríem de remarcar els intents del nunci Valeri per salvar en Carrasco i Formiguera (Doc. 1980. 2004, 2394) i de l'arquebisbe de Westminster, Arthur Hinsley, des de Londres (Doc. 2357).

Molt interessant és el despatx en què Antoniutti informà Pacelli sobre les seves gestions a favor dels presoners de guerra condemnats a penes diverses, i transmeté una promemòria sobre tots els processats i condemnats a la província de Biscaia: un nombre total de 8.147 processats, 304 dels quals havien estat condemnats a mort i 126 d'aquests ja havien estat executats. Aquestes dades les lliurà l'Auditoria de l'Exèrcit d'Ocupació, l'11 de setembre de 1937 (Doc. 2262).

En finalitzar l'any, Antoniutti comunicà a Pacelli la connotació de penes a 137 condemnats a mort sol·licitades personalment per ell en l'audiència que li concedí Franco el 3 de desembre. «*Le expuse –deia Antoniutti– el paterno deseo de Su Santidad de que las fiestas de Navidad fueran consignadas con cualquier acto de clemencia dirigido a testimoniar públicamente la orientación católica del Estado Español y a dar una prueba de consuelo a los que amargamente lloran en sus hogares por las tristes circunstancias presentes*». (Doc. 2442, adjunt). L'últim dia de l'any, Pacelli envià a Antoniutti la llista d'obres catòlics bascos condemnats a mort i demanà que intervingués a favor seu (Doc. 2448). Antoniutti s'ocupà de manera especial dels sacerdots de Vitòria detinguts i exiliats, víctimes de la dura repressió de las autoritats militars, i de la manca d'autoritat eclesiàstica (Doc. 2184), i demanà al Govern que fos clement amb els sacerdots bascos detinguts (Doc. 2247).

Respecte del detinguts i condemnats a la zona republicana, el Vaticà intervingué a través del nunci a París, monsenyor Valeri, com ja ho hem assenyalat. Però, el nunci també transmeté a la Secretaria d'Estat les peticions de relacions diplomàtiques del Govern Republicà amb la Santa Seu, que mai arribaren a establir-se perquè continuava la persecució religiosa en el seu territori i el govern no ofería, segons la Santa Seu, les garanties mínimes exigides pel mateix Vaticà, i informà puntualment sobre la situació espanyola i les peticions de Maritain i d'altres personatges sol·licitant una intervenció pontificia a favor de la pau a Espanya.

Un altre assumpte que ocupà l'atenció de la Santa Seu durant 1937 fou

l'intercanvi de presoners bascs amb civils detinguts pels nacionals. La idea sorgí del jesuïta francès, P. De Bivort de la Saudée S.J., redactor de la revista *Études*. El religiós rebé el suport necessari i la seva idea fou recomanada pel mateix Vaticà pel nunci Valeri (Doc. 1927). Amb tot, segons el parer de monsenyor Sericano, que s'ocupava en la Secretaria d'Estat de les qüestions espanyoles, una intervenció de la Santa Seu en l'intercanvi de presoners, en aquell moment, seria ineficaç, inoportuna i fins potser seria perjudicial als interessos de l'Església perquè per aquelles mateixes dates –ja som al mes de gener de 1937– havien fracassat les negociacions entre els representants bascos i el Govern Nacional, amb la participació activa de la Creu Roja Internacional i l'interès de la Gran Bretanya; i havia fracassat perquè a aquest intercanvi, en un camp purament humanitari, els bascos havien volgut treure profit polític.

Un nou intent, a pocs dies de l'anterior, encara que hagués estat promogut pel Papa, una autoritat moral reconeguda en el món en aquells moments, no ofería unes garanties més grans d'èxit (Doc. 1932). El Govern francès comunicà a Valeri que el Govern de València s'havia oposat a qualsevulla intervenció de la Santa Seu en aquest afer, però que, malgrat tot, els francesos estaven disposats a seguir negociant, encara que no esperaven obtenir resultats positius degut a la ferma oposició dels republicans espanyols. Entre tant, hom sabé que alguns intercanvis importants s'anaven assolint a través de la Creu Roja Internacional. En realitat, això era el que l'interessava a la Santa Seu: que hom aconseguís fer obres de bondat, evitant les atrocitats de la guerra civil. No li importava si qui ho feia era una persona concreta o una institució. Per part de França, aquest país no considerava oportú intervenir en una mediació entre els bel·ligerants, si hom no obtenia abans la retirada dels combatents estrangers (Doc. 2001).

Però el més important de tots els documents reproduïts en aquest volum és la Carta col·lectiva de l'Episcopat, de l'1 de juliol de 1937, sobre la guerra (Doc. 2104). Cárcel analitza detingudament el procés de la seva elaboració i conclou afirmant que fou una iniciativa personal del cardenal Gomà –i no de Franco com alguns han dit–, i qui demanà el parer dels bisbes assegurant-los que el contingut i l'orientació del futur document col·lectiu serien els que resultessin d'aquesta consulta concreta que els feia.

Les respostes a la circular foren quasi unànimement positives i donaren un gran marge de llibertat al primat per redactar el text definitiu. De tota manera, el cardenal Vidal i Barraquer mostrà alguns dubtes sobre el text preparat perquè no considerava oportuna en aquells moments la seva publicació i suggerí a Gomà altres possibilitats per defensar la causa nacional, diferents d'un document col·lectiu, al mateix temps que en reiterà la seva oposició, tot i que estava convençut que era urgent «*una intensa propaganda a favor de nuestra desgraciada España, en particular en lo referente a la persecución religiosa;*

pero ¿es manera eficaz, oportuna y discreta en las presentes circunstancias la publicación de un documento colectivo a que V. alude en su venerada? Creo, francamente, que no» (p. XLI). D'aquest punt se n'ocupa Cárcel Ortí en la introducció (XL-XLVI) i es mostra crític amb l'actuació del purpurat en aquesta tema (XLVII-LIII). Hom llegirà amb interès la carta de Pacelli a Gomà del 30 de juny de 1937, amb la introducció de Cárcel Ortí (Doc. 2103). Una explicació de què ha tractat també Hilari Ragner, monjo de Montserrat.¹¹

Tot i la reticència de Vidal i Barraquer, Gomà comunicà a Pacelli l'esquema del futur document i s'apressà a precisar-li que no es publicaria sense que abans no l'haguessin llegit tots els bisbes, almenys els residents a Espanya, i amb llur aprovació explícita.

Publicada un any després de l'inici de la Guerra Civil, la Carta col·lectiva fou considerada com el primer pas fet per l'Església sobre la contesa i posteriorment es convertí en un símbol de la seva implicació en la guerra. Monsenyor Cárcel ho explica històricament en el context de la persecució religiosa, que en aquelles dates ja havia causat un nombre impressionant de víctimes.

Els bisbes espanyols es dirigiren a tot l'episcopat del món catòlic per relatar uns fets, amb el fi d'evitar las tergiversacions de la propaganda republicana. Els prelats sentiren el deure de publicar aquest escrit perquè, prescindint dels aspectes polítics i militars del conflicte, estava en joc, segons ells, «*los mismos fundamentos providenciales de la vida social: la religión, la justicia, la autoridad y la libertad de los ciudadanos*».

L'enfrontament entre les dues Espanyes era vist per molts com previsible, però l'Església «*no ha querido esta guerra ni la buscó*». Las veritables causes de la guerra, pensaven, estaven en els cinc anys de laïcisme republicà, caracteritzats per las limitacions a la llibertat religiosa, el desordre social, la descomposició de la verdadera democràcia i la infiltració comunista. Els bisbes descriviren la persecució contra l'Església i explicaven l'aixecament militar responent a les més importants acusacions fetes des de dintre i de fora de la mateixa Església, presentant-la com a bel·licosa, com a afavoridora de les injustícies socials, com partidista i sotmesa a l'Estat; esmentaven a més el nacionalisme basc per reprovar explícitament l'actitud dels dirigents d'aquesta regió, aliats amb el Govern socialcomunista del Front Popular, responsable de la persecució religiosa, i que causà sorpresa també en molts ambients polítics.

Des del 18 de juliol de 1936 fins la darrerria d'aquest mes es compten 861 víctimes eclesiàstiques; només el dia 25 de juliol foren martiritzats 95 membres del clero. Del 6 d'agost és la primera presa de posició de dos bisbes,

11. En el diari *El País*, en la revista *L'Avenç* i en el setmanari *Catalunya Cristiana*, mesos de juny i juliol de 1937.

el de Pamplona (Marcelino Olaechea) i el de Vitòria (Mateo Múgica); havien transcorregut divuit dies des del començ de la guerra i en la rereguarda més de mil cent membres del clero havien estat occits. És evident que els dos prelats no podien saber-ho; però des de la nostra perspectiva històrica, la xifra pot ajudar a la intel·ligència de l'anguniosa crida, malgrat que la fessin des d'una borrosa desinformació dels detalls. Aquesta i el que seguirà poden ser en resum les apreciacions de Cárcel Ortí.

El mes d'agost de 1936 donava un trist balanç de 2.077 assassinats més, quasi 70 per dia, entre ells, deu bisbes. Quan el 14 de setembre el papa Pius XI dirigí unes paraules d'ànim a un grup de pelegrins espanyols, s'acostaven a 3.400 les víctimes, i mancaven quatre dies pels dos mesos exactes de l'inici de la guerra. El primer de juliol de 1937, data de la publicació de la Carta, el nombre d'eclesiàstics assassinats arribava a la xifra de 6.500. És a dir 6.500, morts en onze mesos i mig: mai en tota la història hi ha hagut una cacera semblant organitzada contra sacerdots, frares i monges.

Segons Cárcel, la Carta Col·lectiva produí en la zona republicana uns efectes contraris als que temia el cardenal Vidal i Barraquer; l'arquebisbe de Tarragona pensava que provocaria un enduriment de la persecució, i no fou així, segons Cárcel, perquè el Govern republicà de València reaccionà donant algunes mostres de moderació, que permeteren desvirtuar la pèssima imatge que hom en tenia a l'estranger. El catòlic Manuel de Irujo, aleshores ministre republicà de Justícia, començà a ser tingut en compte, es reduí notablement la virulència de la persecució, el Govern concedí la llibertat a alguns sacerdotals detinguts i fou permès als catòlics addictes al sistema que intentessin contactar amb la Santa Seu a fi de restablir unes relacions ininterrompudes, però jurídicament subsistents. ¿La disminució dels assassinats era un fet clar abans de la Carta Col·lectiva o la disminució fou més gran després de l'aparició de la carta?

La carta fou signada per 43 bisbes i administradors apostòlics de diòcesis vacants i per cinc vicaris capitulars. Dels cinc que no la signaren, perquè no eren en llurs diòcesis, les absències més significatives foren les del cardenal Vidal i Barraquer i la del bisbe Múgica; tots dos residien a Itàlia. Las raons de l'oposició del cardenal de Tarragona són conegudes en part, però, arran de noves pressions de Gomà, Vidal i Barraquer reiterà la seva oposició al document tot i que, segons que ho remarca Cárcel Ortí, declarà obertament: «*Lo encuentro admirable de fondo y forma como todos los de V. y muy propio para propaganda, pero lo estimo poco adecuado a la condición y carácter de quienes han de suscribirlo. Temo que se le dará un interpretación política por su contenido y por algunos datos y hechos en él consignados*» (p. XLIV).

Continua essent avui un tema molt debatut. Recordem aquí l'escrit que fèrem sobre la presentació del llibre del pare Hilari Raguer, *Arxiu de l'Església catalana durant la guerra civil, II/1. Gener-juny de 1937*. Publicacions de

l'Abadia de Montserrat, 2014, que seguia al nostre comentari dels volums I i II de monsenyor Càrcel Ortí, i que vam publicar també en *AnalTar* 87 (2014) 939-978. Allí ens referíem al que deia el pare Raguer sobre les dates de l'origen i la recessió, amb Negrín, de les matances de religiosos, abans, doncs de l'aparició de la Carta Col·lectiva.¹²

Vicente Càrcel –a la vista de documents contrastants– qualifica d'«*ambiguo y poco sincero*» el cardenal arquebisbe de Tarragona, que estigué a Lourdes a primer de juliol de 1937 i tingué ocasió de entrevistar-se amb el nunci Valeri, a qui confessà que una victòria absoluta i definitiva de Franco no seria, a la llarga, favorable a l'Església, perquè portaria a un règim i a un sistema envers el qual eren totalment estranyes les masses populars (Doc. 2129).

Però això contrasta amb las afirmacions del mateix Vidal i Barraquer favorables a Franco, citades en la nota 648 del doc. 2104, a les quals cal afegir-ne d'altres en les quals consta explícitament l'admiració que l'arquebisbe de Tarragona deia que mostrava envers la persona del general, com també els seus desigs, i els de la seva família, que guanyés la guerra i governés la nova Espanya, excloent socialistes, comunistes i nacionalistes bascos. Totes aquestes expressions a què es refereix monsenyor Càrcel es poden veure en l'«Epistolario Vidal-Pacelli-Pizzardo-Montini y apuntes de la Secretaría de Estado (1936-1939)», que el mateix historiador publicà en la nostra revista, *AnalTar* 88 (2015) 267-1014.

La publicació de tants documents com està fent Càrcel Ortí contribuirà sens dubte, amb una crítica serena i ben documentada, a aclarir alguns aspectes, importants, d'aquells anys tan dolorosos, i que encara aixequen moltes polèmiques.

Un altre bisbe que no firmà la carta fou el de Vitòria, Mateo Múgica, que estava a Frascati quan rebé la del cardenal Gomà, en la qual li demanava si podia comptar amb la seva firma per a la Carta Col·lectiva, de la qual li remetia les galeres d'impremta. Múgica respongué explicant que: «*podría suscribir el Documento, cuando yo estuviera en mi puesto física y personalmente con todas las garantías de libertad y de sagrada independencia que reclaman los cánones para el libre ejercicio del ministerio y cargos episcopales...*». I acabava així: «*Por lo demás creo, que aunque despacio van bien las cosas en España y deseo y pido al Señor el triunfo del generalísimo Franco sobre todos los rojos*» (p. XLVI).

El bisbe de Vitòria, expulsat de la seva diòcesi per la República en 1931 i impedit en l'exercici del seu ministeri en 1936 pels nacionals, no podia firmar en consciència un document en què s'afirmava que els nacionals mateixos

12. Hilari RAGUER (ed.), *Arxiu de l'Església catalana durant la Guerra Civil. II/2. Juliol -desembre de 1937*, PAM 2017.

garantien la llibertat als bisbes. Tampoc podia signar perquè els militars havien afusellat diversos milers de “rojos”, entre els quals 14 sacerdots, acusats d’activitats polítiques a favor de la República i del separatisme –sacerdots als quals Múgica sempre defensà–, sense oblidar els bombardeigs de ciutats como Durango, Guernica, Munguía i Galdácano.

Pius XI, que havia deixat plenament al judici de Gomà la conveniència de publicar la Carta Col·lectiva, l’aprovà sense reserves i feu palès com els bisbes al mateix temps que condemnaven el mal, vingués d’on vingués, tenien paraules de generós perdó per tots aquells que perseguint cruelment l’Església, havien provocat tants mals materials i espirituals a la religió.

Durant l’estiu i la tardor de 1937 el govern republicà havia restablert un mínim de llibertat religiosa, que no arribà a convèncer la Santa Seu, potser per ser més aparent que real, i llavors es produïren alguns intents de mediació a través del cardenal Verdier, arquebisbe de París, el qual qualificà de «commovedora» la Carta Col·lectiva i aprovà l’actuació dels bisbes espanyols.

Hem dit que en aquestes pàgines que hem dedicat a presentar aquest dos darrers volums d’una obra mai prou ponderada que volíem veure més enllà dels documents, què pensa monsenyor Cárcel del munt de papers que ell mateix ha recollit, anotat, contextualitzat i presentat. Vet aquí el que podria ser la fi d’aquesta recensió. Ens referim als mots escrits per Cárcel en la introducció d’aquest volum cinquè:

«Las cuentas con la Historia no se pueden hacer destruyendo sus huellas. Destruir símbolos o monumentos; intentar eliminar personas que consideramos pésimas, no contribuye a la pacificación de los ánimos y al encuentro con la verdad histórica. La única forma de mantener viva una auténtica memoria histórica, ausente de partidismos ideológicos y de maniqueísmos nocivos, consiste en conocer y comprender, no en ocultar, negar o destruir lo que nos molesta.

Estas consideraciones son necesarias para entender la importancia que encierran los documentos vaticanos publicados en esta colección y, en particular, los que se refieren al año 1937, porque a través de ellos descubrimos que la política del Vaticano con relación a los bandos contendientes en el conflicto español no fue sencilla. Cabe incluso afirmar que fue complicada. La complicación venía determinada por la estructura de relaciones establecidas con las grandes potencias del momento que, a su vez, tenían unas peculiares relaciones con los dos bandos en guerra, y, sobre todo, por la política de exterminio de todo lo religioso católico que se llevaba a cabo en la zona republicana.

No hay que olvidar que es un dato histórico innegable que la Iglesia buscó la concordia con la República, pero la mayoría de las fuerzas que la

formaron se distanciaron de ella acusándola de ser enemiga de las libertades modernas; distanciamiento que en alguna de ellas pasó de la aversión y el odio, iniciados en mayo de 1931, hasta la persecución sangrienta a partir del 18 de julio de 1936. Durante este quinquenio, tanto de la Jerarquía española como la Santa Sede optaron por una implicación crítica pero leal con las instituciones republicanas.

En este contexto tan complejo, se comprende la actitud de la Jerarquía, que no tuvo más remedio que pronunciarse por uno de los bandos beligerantes, porque en el otro existía el peligro fundado de su extinción. Esto explica la importancia y transcendencia que tuvo la Carta colectiva del 1 de julio de 1937».

I afegim solament que en el volum que hem anat mirant surten diversos temes relacionats amb l'àrea geogràfica d'interès de la nostra revista, la Tarracense, Catalunya. A propòsit d'això, només volem fer esment d'alguns documents (Docs. 2189, 2308, 2404). Si mirem l'índex d'aquest volum, Catalunya surt citada 47 vegades i Vidal i Barraquer, 25. Sobre el cardenal ens remetem a la llarga introducció de Cárcel Ortí (pàgines XLVII-LIII). La Santa Seu estava ben al dia de la situació de Catalunya.

Parlant de xifres i d'informació podem dir el mateix respecte de la guerra d'Espanya. L'Església estava ben informada, n'hi hauria prou dient que els documents recollits per Cárcel Ortí són 540. L'historiador comprendrà ara amb molta més claredat quin fou el paper de l'Església en aquelles circumstàncies, la relació que tingué amb uns i altres, les seves gestions per la pau.

Felicitem novament l'editor de *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano*. No cal repetir com valorem la seva aportació i, ho recalquem un cop més, com ha sabut presentar-nos i introduir-nos en aquesta tan voluminosa com preada documentació.

No deixem encara el nostre autor. Voldríem dir sols quatre mots sobre un altre treball seu: un estudi que pot servir com a introducció i resum dels volums que hem presentat, i que nosaltres hem fet servir a l'hora d'escriure aquestes ratlles.

Vicente CÁRCEL ORTÍ, 1936. *El Vaticano y España*, Madrid, Ediciones San Román, 2016. 326 p.

Es tracta d'un llibre pràctic i sintètic, elaborat igualment sobre els mateixos arxius que el doctor Cárcel Ortí ha visitat per escriure els volums que acabem de presentar.

Ja es veu que el títol d'aquest llibre, *1936. El Vaticano y España*, evoca l'escaiença dels vuitanta anys de la Guerra civil, que tingué el seu acompliment en 2016. S'hi resumeixen els grans temes o qüestions que giren a l'entorn d'aquella emblemàtica data.

Els documents més nombrosos i interessants precedeixen de la Nunciatura de Madrid, fins al novembre de 1936; des de juliol de 1937 fins al juny de 1938, de la delegació pontificia a San Sebastián, i des juny de 1938, de la Nunciatura davant del nou Estat. Aquí el lector trobarà sintetitzat el que ja hem vist *in extenso* en els volums de *La II República*.

De la mateixa manera, sintètica, el lector de *1936. El Vaticano y España*, i a través de les reunions plenàries de la S.C. d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris (*Rapporti delle Sessioni*), podrà resseguir els moments més importants d'aquell decenni històric que nosaltres ja hem tingut ocasió de veure: la situació religiosa i el cardenal Segura (1931), el nou ambaixador prop de la Santa Seu (1934), *Modus vivendi*, la Basílica Liberiana i l'Obra Pia Espanyola (1935), la Guerra Civil (1936), la situació politicoreligiosa i el reconeixement del Govern nacional (1937), el Dret de Patronat pretès pel nou Estat (1938).

Sens dubte servirà per tenir una visió general d'aquella dècada tan dolorosa per a l'Església i per a la societat en conjunt, una introducció a l'abast de tothom i recomanada a tots els interessats per la importància dels temes.

Al final, s'hi recullen reflexions molt posteriors als fets –com homilies de bisbes i textos d'entrevistes– que ja van més enllà de la investigació històrica i són el producte de reflexions autoritzades però particulars.

Felicitem de cor monsenyor Cárcel Ortí pel seu gran i incansable treball, i esperem amb ell que pugui continuar oferint-nos els documents dels anys del pontificat de Pius XII, com ho està fent amb el del seu predecessor en la cadira de Sant Pere, un cop que el papa Francesc determini d'obrir el pontificat de Pius XII en l'escaiença dels seixanta anys de la mort del papa Pacelli.

RECENSIONES BIBLIOGRÁFICAS

Actas y Constituciones de la Congregación de San Benito de Valladolid (1613-1721), publicadas por el P. Lorenzo Maté Sadornil, OSB, en *Studia Silensia* XXXV-XXXVII, Abadía de Silos, 2012-2014, 1535 p.

En este segundo volumen *Actas y Constituciones*, que corresponde a tres volúmenes de la colección *Studia Silensia*, el P. Maté, abad de Silos, nos da la transcripción de todas y cada una de las actas de los capítulos generales de la Congregación Benedictina Observante de Valladolid, celebrados desde 1613 hasta 1721, que corresponden íntegramente al segundo volumen de las *Actas de los capítulos generales* de dicha Congregación, que se guardan manuscritas en su Abadía de Santo Domingo de Silos (Burgos). Sin embargo, a diferencia del primer volumen, en éste no se hallan –porque no se han conservado– las actas de los «capítulos privados», es decir, intermedios, celebrados entre capítulos generales. Con todo, se trata de una mina riquísima de noticias históricas, de legislación y biográficas de gran utilidad para los historiadores de los benedictinos observantes españoles. Son en total 28 actas de todos los capítulos generales celebrados cada cuatro años, como era preceptivo desde 1613, incluyendo las notas marginales y un índice temático hechos por los antiguos archiveros de la Congregación, muy útiles para la localización de las noticias, completado con otro índice de personas, de su autoría. Nosotros hubiéramos deseado una introducción y estudio más prolijos, de acuerdo con la importancia de estas actas inéditas únicas y por tanto imprescindibles para conocer las vicisitudes, leyes y biografía de cargos y procesos de muchos abades y monjes de la Congregación de Valladolid y noticias de sus monasterios. Trabajo inmenso el que ha llevado a cabo el P. Maté en la transcripción de estas actas con el cuidado y la competencia que le asiste tras muchos años de bucear en el archivo silense, desde que por sugerencia nuestra publicó su primer trabajo: *Un siglo de tomas de hábito en el monasterio de San Claudio de León*, en *Archivos Leoneses*, en 1978. Felicitamos vivamente al P. Maté por su paciencia benedictina, que fructifica en publicaciones tan importantes como ésta y esperamos con impaciencia que pronto nos regale con el tercer y último volumen de actas, que abarcará los capítulos generales celebrados desde 1725 hasta 1805, para tener así

completa esta obra de obligada consulta para todo lo referente a los monjes, abades y monasterios de la Congregación de San Benito de Valladolid. Y aún le agradeceríamos más, si finalmente nos diera todas las actas en un CD para hacer más rápida su consulta a través del ordenador.

E. ZARAGOZA

Jesús ÁLVAREZ FERNÁNDEZ (ed.), *L'Ordine Agostiniano tra la Grande Guerra e il Concilio Vaticano II: 1914-1962* (Studia Augustiniana Historica, 20). Institutum Historicum Augustinianum, Roma 2015, 919 p.

Edición de las ponencias presentadas durante el Congreso Internacional celebrado en el Istituto Storico Agostiniano, en Roma, los días 12 al 17 de octubre de 2015 sobre la Orden de San Agustín desde el inicio de la Primera Guerra Mundial (1914) hasta la vigilia de la celebración del Concilio Vaticano II (1962). Los religiosos Agustinos, después de estudiar en anteriores Congresos la supresión de la Orden con las exclaustaciones del siglo XIX (Roma 2009) y analizar la progresiva restauración (Roma 2012), en este último (Roma 2015) se han propuesto avanzar cronológicamente en la historia de la Orden, analizando el extenso arco que va del año 1914 al 1962 y que es definido por el curador como «un tiempo de tribulaciones y esperanzas en la historia agustiniana» (p. 7), ya que con las dos grandes guerras mundiales, y con otras de carácter civil, los frailes agustinos recogieron abundantes frutos martiriales además de vivir largos períodos de penurias que afectaron la vida cotidiana de las comunidades, que desarrollaron grandes esperanzas para lograr el resurgimiento de la Orden de San Agustín en situaciones de crisis y en tiempos recios.

Los trabajos editados en este volumen, con toda seguridad, contribuirán a alcanzar un mejor conocimiento de la historia contemporánea de la Orden de San Agustín considerada en el marco de su compleja composición internacional e intercultural. Estas actas además de ofrecer significativos estudios de notable interés sobre la vida cotidiana desarrollada en los conventos agustinianos (ver el artículo de Nico CiamPELLI en p. 329-358) y sobre las destacadas aportaciones agustinianas en el campo de la cultura y de la evangelización «ad gentes». También hallamos algunos artículos, muy bien estructurados y documentados, a propósito del desarrollo y expansión de las nuevas Provincias, principalmente la de Filipinas en España (desde el ocaso filipino y durante los años de la Segunda República y Guerra Civil española, en las páginas 507-595) y, también, se ofrecen noticias novedosas sobre el origen de la Provincia de España y sobre la presencia de los agustinos en Italia, Malta, Alemania, Holanda, Irlanda y Escocia; sobre la labor evangelizadora en China, Filipinas, Australia, Nigeria, California, Ecuador, Bolivia, Colombia, Chile, Venezuela y Brasil.

Presentan un particular interés los artículos de Próspero Grech sobre el origen y desarrollo del Istituto Patristico Augustinianum (p. 9-15); el de Rafael Lazcano (cf. p. 17-114) donde analiza, con profundidad, las publicaciones periódicas más notables de la Orden de San Agustín (*La Revista Agustiniana*, 1881-1887, continuada por *La*

Ciudad de Dios desde 1887; *España y América*, 1903-1927; *Analecta Augustiniana*, 1905-1954; *Archivo Agustiniiano*, desde 1914-1927; *Religión y Cultura*, desde 1928; *Augustiniana*, desde 1951; *Augustinianum*, desde 1961); el de Francisco Javier Campos sobre la organización de los estudios en la vida de los religiosos agustinos de la Provincia Matritense en el marco del monasterio de San Lorenzo del Escorial (p. 115-153), etc.

Al final de las actas, a modo de complemento, se añade un índice de nombres que convierte el volumen de actas en un filón inagotable de datos, donde encontramos numerosas referencias sobre el obispo de Teruel, el beato Anselmo Polanco, agustino (cf. p. 569-571, 586-593: «Detención y muerte del obispo Fr. Anselmo Polanco y participación de los agustinos en la guerra»); sobre el obispo de Huesca Fr. Mateo Colom y Canals, agustino (p. 559-560, 573); sobre Fr. Jaime Ferrer Vila, misionero en Chile (p. 496-499); sobre José-Joaquín Duran Mayol, secretario provincial y definidor de la Provincia de Filipinas los años 1930-1931 (p. 496-407); sobre Juan Torner Ferrerons, subprior y vicerector del Colegio de N. S. de la Consolación, en Huelva, los años 1903-1907 (p. 496-500); sobre Fr. Francisco Aymerich y Codina, secretario de la Provincia de Filipinas durante la Segunda República (p. 567-568); eminentes religiosos catalanes de la Orden de San Agustín que no fueron incorporados en el *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, a excepción del misionero igualadino Fr. Salvador Font (cf. p. 226 y 240-248; y DHE, Vol. II, p. 195).

Los datos históricos aportados, en buena parte inéditos, sobre la residencia que los religiosos agustinos de la Provincia de Filipinas tenían ubicada en el barrio de Gracia de Barcelona son de gran interés, especialmente las referencias a los 19 religiosos residentes y convalecientes en la casa-residencia de Barcelona, de los cuales fueron asesinados «in odium fidei» los siguientes agustinos: Eustaquio Heria, Dionisio Ibáñez, Santiago Pérez, Agustín Álvarez, Fulgencio Rodríguez, Cleto Palacios, Vicente Ferrero, Nicéforo Merino, Lucio Araico, Gumersindo Díez y Antolín Gutiérrez (p. 580-583).

Valiosa aportación al estudio de la vida religiosa en el período contemporáneo y, particularmente, sobre la acción cultural y misionera de la Orden de San Agustín, durante su proceso de restauración entre guerras y hasta poco antes de iniciarse las sesiones del Concilio Vaticano II, que merece ser elogiada y tenida en cuenta para posteriores estudios sobre la vida consagrada.

Valentí SERRA DE MANRESA

Manuel GARRIDO PÉREZ, Rdvo. Marcos Antonio BLANCO MOYANO, María Gracia GUTIÉRREZ SEVILLA, Sor María Francisca VALDEOMAR O.M. *Escritos de la Sierva de Dios Sor María del Socorro Astorga Liceras (1769-1814)*. Monjas Mínimas de San Francisco de Paula, Convento de Jesús María del Socorro de Archidona (Málaga). 2015. 640 p. amb il·lustracions.

El present llibre recull tots els escrits que la Servent de Déu Sor María del Socorro Astorga Liceras va escriure en els darrers anys de la seva vida per ordre del seu

director espiritual i confessor, el pare escolapi José Tendero. Com explica Josep Maria Prunés O.M. al pròleg, aquestes pàgines no van ser escrites per ser publicades, sinó, com explica la mateixa autora, perquè servissin com a ajuda d'altres.

Tot el llibre és escrit com una llarga epístola dirigida al seu confessor. Comença pels seus anys d'infantesa, si bé aquests primers anys no estan ordenats per data, sinó per records. Descriviu com sent ja una noieta, ja havia decidit entrar en un convent. També explica la seva relació amb la seva madrastra, com es va fer càrrec dels seus germans quan aquesta va morir, i les crítiques dels veïns a la seva decisió de deixar el segle.

Després, continua la seva biografia amb l'ingrés al convent de les monges Mínimes i els primers anys a la clausura. Després fa un salt en el temps i es trasllada a l'època en què el pare José Tendero li va ordenar escriure. Llavors els escrits es transformen en un diari espiritual on descriu la situació diària de la seva ànima, que podia ser com ella mateixa referia, fervorosa o amb sequedat. D'aquesta situació de l'ànima derivaven les seves inquietuds i les seves revelacions espirituals. També explica com afrontava els oficis que li eren assignats segons el dia. El llibre finalitza amb nou cartes que va escriure sor Maria del Socorro al pare Tendero entre els anys 1810 i 1812.

Curiosament, i a causa de la rigorosa clausura, no descriu res de la situació política del moment. Recordem que aquest diari va ser escrit entre els anys 1809 i 1813, en plena guerra de la Independència i amb Archidona ocupada per l'exèrcit francès. Només trobem alguna referència de les inquietuds de la reverent mare pels rumors d'una possible intrusió dels francesos a la clausura o fins i tot, d'una possible expulsió de les monges del convent, si bé, pels escrits, sembla que tant convent com la clausura van ser respectats per les tropes invasores.

Borja HIDALGO CALLEJA

LA MARE DE DÉU DE QUERALT. *Resum històric i novena pel Rnd. Joan Santamaria Rovira, beneficiat de la Comunitat de Preveres de Berga. Edició a cura de Ramon Felipó i Oriol.* Barcelona, Llibres de l'Índex, 2015, 126 p.

L'any 2016, es commemorà, amb diversos actes, el primer centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de Queralt, una efemèride religiosa que, al seu moment, fou preparada en el terreny espiritual per un tridu on predicaren els sacerdots berguedans Ramon Huch, Joan Postius (religiós claretia, promotor de la coronació) i el framenor caputxí Frederic de Berga, aquest darrer martiritzat durant la darrera persecució religiosa a Espanya i beatificat a la catedral de Barcelona el dia 21 de novembre de 2015.

El beat Frederic de Berga fou molt devot de la Mare de Déu de Queralt i és, ahora, l'autor d'un magnífic reportatge fotogràfic de les festes de la coronació; unes expressives fotografies que, en part, foren inserides per Mn. Joan Santamaria per tal d'il·lustrar gràficament aquest resum històric sobre santuari de Queralt, que l'any 1928 publicà el Foment de Pietat i reeditat, ara, facsimilament a guisa de commemoració.

En efecte, en el mes de desembre de 2015, i per tal d'incentivar el començ de la commemoració del centenari de la coronació, aquesta monografia de Mn. Santamaria sobre la Mare de Déu de Queralt ha estat reeditada junt un estudi introductor i cura de l'erudit bibliòfil i entusiasta de les tradicions berguedanes, Ramon Felipó, que, en l'apartat introductor d'aquesta reedició ens ofereix les dades biogràfiques essencials de l'autor de la monografia, Mn. Joan Santamaria, sacerdot nascut a Gironella l'any 1888 i traspassat a la ciutat episcopal de Solsona d'any 1967, on des de la seva condició de canonge havia treballat al costat del seu cosí germà, el bisbe Valentí Comellas Santamaria, amb qui compartí, també, inquietuds intel·lectuals i l'afecció a la història (ja que quan Valentí Comellas era vicari a la parròquia de Verdú hi descobrí la partida de baptisme de sant Pere Claver i, en el 1933, essent bisbe de Solsona, aconseguí la restauració canònica del bisbat). En aquest resum històric, el reverend Joan Santamaria hi explica la significació del terme Queralt i n'ofereix la situació geogràfica: «es troba quasi a l'extrem E. de la primera onada muntanyosa de les estribacions pirinenques, amb què es topa venint de la terra plana en direcció al Bergadà, la qual s'estén del Llobregat al Cardoner, i és coneguda amb els noms de Queralt, Tossals de Capolat, Taravil i Busa. El santuari està situat al N. O. de la ciutat de Berga. Les muntanyes del Bergadà, i per consegüent, la de Queralt són filles del segon moviment tectònic dels dos principals que trasbalsaren el terror català. El seu panorama és senzillament immens i d'una grandiositat insospitada»(p. 15-16). Mn. Santamaria en aquesta monografia hi aportà, també, una bella síntesi de la història, vicissituds del santuari i notícies diverses sobre aquesta devoció mariana, al costat del text que elaborà de la «novena en honor de la Mare de Déu de Queralt» (cf. p. 63-115). Felicitem, de cor, el Sr. Ramon Felipó per l'encert que ha tingut en la preparació d'aquesta acurada edició facsimil, commemorativa del centenari de la coronació canònica de la Mare de Déu de Queralt, patrona i protectora de la ciutat de Berga, cerimònia presidida el dia 3 de setembre de 1916 pel nunci apostòlic, Francesco Ragonesi, amb la presència del bisbe de Solsona, llavors Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, acompanyat d'altres prelats de l'Església de Catalunya que, una volta acabada la cerimònia, entonaren junt amb el poble fidel el cant dels goigs: «Doneu-nos vostre favor, Verge de Queralt sagrada!».

Valentí SERRA DE MANRESA

Coloma BOADA, Irene BRUGUÉS (ed.) *L'Església a Catalunya durant la Guerra de Successió*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Col. Scripta et Documenta, 104) Barcelona 2015, 195 p.

El present llibre és un recull de deu articles més el pròleg que tenen com a origen les jornades *Església a Catalunya durant la Guerra de Successió*, les quals van tenir lloc al MUHBA el dies 5 i 6 de març de 2014 i en paral·lel a l'exposició *Monestirs urbans en temps de guerra. Sant Pere de les Puel·les i Santa Clara de Barcelona, 1691-1718*. Tant l'exposició com les jornades van ser organitzades pel Servei d'Arxius de la Federació Catalana de Monges Benedictines de la qual l'editora Coloma Boada forma part.

Després del pròleg, on Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS ens introdueix en les circumstàncies de l'època, Agustí ALCOBERRO, al seu article *L'església catalana i el setge de Barcelona de 1713-1714* ens descriu l'actitud de les diferents jerarquies de l'Església a Catalunya durant el setge final de Barcelona. Contraposa l'actitud tèbia de la majoria dels bisbes a l'actitud ferma de bona part del clergat i dels ordes mendicants a favor de la resistència a ultrança. Continua amb aquesta descripció general del clero Rosa M. ALABRÚS al seu article *Clergat i compromís polític a la guerra de successió*. Hi descriu les diferents actituds del clergat enfront la guerra, analitza les causes que van portar part del clergat a fer costat a l'Arxiduc i analitza la repressió contra els religiosos austriacistes.

Neus BALLVÉ, en canvi, fa una aproximació a la vida del clero austriacista analitzant un cas concret. A l'article que signa *Entre l'Església i l'exili: el paper polític de Llorenç Tomàs i Costa (1164-1738)* analitza la vida d'aquest clergue nascut a la Seu d'Urgell i que va acumular càrrecs a la cort barcelonesa de l'arxiduc Carles d'Àustria.

Els articles *Implicació política i militar de frares cavallers santjoanistes catalans de l'orde de Malta en la guerra de Successió, (1702-1714)* de Francesc AMORÓS GONELL, *Els escolapis durant la guerra de Successió* de Joan FLORENSA PARÉS i *El Carmel descalç en guerra. La província de Sant Josep de Catalunya en la guerra de Successió*, de Mercè GRAS CASANOVAS, fan una aproximació a la situació d'alguns ordes religiosos durant la guerra. Al primer article, que parla de l'orde de Malta, l'autor ens parla de la difícil situació que va viure el gran mestre de La Valletta, el català Ramon de Perellós i Rocafull, el qual davant les grans potències que s'enfrontaven, va intentar una neutralitat per evitar l'atac a l'illa dels cavallers. També parla de la divisió entre els cavallers, que van optar per una opció o una altra o el problema de les castellanies en què es dividia Catalunya, una en mans dels borbònics i l'altra en mans dels austriacistes. En el segon article, que versa sobre els escolapis, l'autor hi reconeix la seva escassa implantació a Catalunya en aquest anys i ens fa un recorregut sobre el que va passar als llocs on eren establerts. En el tercer article, sobre el Carmel Descalç, l'autora insisteix en el compromís polític de la majoria dels membres de l'orde a Catalunya a favor de l'arxiduc Carles. Hi descriu, per exemple, la destrucció del convent de Tortosa i l'exili dels seus membres, o el problema que va comportar el fet que el provincial de l'orde a Espanya fou borbònic.

La vida parroquial durant aquest anys es centra a la parròquia de Santa Maria del Pi de Barcelona, amb els articles *La funció de la parròquia com a centre i nexa social a la ciutat assetjada*, de Jordi SACASAS SEGURA, i *L'art assetjat. Santa Maria del Pi 1714*, on es descriuen els estralls de la guerra que va sofrir el temple, l'actitud del clergat i dels veïns de la parròquia durant la guerra i la repressió que van sofrir els partidaris de l'Arxiduc.

Finalment, la clausura femenina es centra en els exemples dels monestirs de Valldonzella, Santa Clara i Sant Pere de les Puel·les. A l'article *Com patiren la guerra de Successió les monges de Santa Maria de Valldonzella? Vida i posicionament polític de les monges i els seus familiars*, Margarida GÜELL BARÓ i Antoni ALBACETE GASCÓN hi fan un repàs del vincles familiars austriacistes de les monges d'aquest monestirs per després citar documents on expliquen que les monges van abandonar Barcelona al darrer setge. Irene BRUGUÉS, al seu article *Els monestirs de benedictines*

de Barcelona al tombant del segles XVII-XVIII a través dels seus arxius, ens parla de la destrucció que van sofrir dels monestirs de Sant Pere de les Puel·les i Santa Clara durant l'assalt final del setge. Les monges de Santa Clara van haver d'abandonar el seu monestir per instal·lar-se a l'antic palau Reial, l'actual saló del Tinell.

Borja HIDALGO CALLEJA

Pedro RIQUELME OLIVA (ed.), *Escritos de Fray Junípero Serra. Edición preparada y publicada por Salustiano Vicedo OFM. Petra (Mallorca) 1984. Nueva edición* (Publicaciones del Instituto Teológico de Murcia. Serie Mayor, 64). Murcia, Editorial Espigas, 2015, 883 p.

El 23 setembre de 2015, el papa Francesc, a Washington, canonitzà solemnement el framenor mallorquí fra Juníper (Miquel-Josep Serra i Ferrer, 1713-1784), zelós missioner i un dels pares dels Estats Units d'Amèrica. Des de l'any 1931 hi ha entronitzada la seva estàtua al Capitoli de Washington. Pel que fa a l'obra escrita de Juníper Serra, l'any 1984, en l'escaiença del bicentenari del seu traspàs, esdevingut a Monterrey, fou editada per primera vegada, a la població mallorquina de Petra, l'epistolari complet i els escrits juniperians, una edició que fou compilada a cura del framenor Salustiano Vicedo, i que comptà amb una introducció històrica a càrrec de Fr. Jacinto Fernández-Largo. Fou estampada en quatre volums i aquesta edició esdevingué una valuosa contribució a la beatificació de Juníper Serra, tinguda a Roma l'any 1988 sota el pontificat de Joan Pau II. No fa gaire, en l'escaiença de la canonització de Juníper Serra, i des del centre d'estudi teològics de Múrcia, sota el guiatge de Pedro Riquelme, s'ha revisat l'edició suara esmentada que havia enllestit el pare Vicedo i ha estat presentada aplegada en un únic volum però, malauradament, mancada d'un índex de noms i de llocs que l'haurien fet molt més útil i manejable.

En l'obra que ressenyem, s'hi editen 228 cartes i informes signats per Juníper Serra que, amb una extensa cronologia, van des de les cartes de comiat, quan el futur sant s'embarcà a Cadis amb les cartes d'arribada a Veracruz, adreçades a la seva família i amics de Mallorca, sobretot les dirigides al pare Francesc Serra, ofm (Cadis, 20 d'agost de 1749 i Veracruz, 14 de desembre de 1749), ambdues escrites en mallorquí; i també les adreçades al seu nebot, el caputxí Miquel de Petra, escrites en castellà, per tal de ser llegides a la seva família (Mèxic, 29 de setembre de 1758 i 4 agost 1773); uns importants textos epistolars conservats a l'Arxiu Provincial dels Caputxins, a Sarrià (Barcelona), els quals foren donats a conèixer, per primera vegada, l'any 1913 per Mn. Francesc Torrents i que cronològicament comprenen les cartes editades fins a la darrera que escriví el sant, adreçada al pare Juan Sancho (Monterrey, 6 d'agost de 1784), tramesa poc abans del seu traspàs, on Juníper Serra fa esment de l'arribada d'uns vaixells (però no pas de les cartes que esperava!) i que, atesa la mancança de missioners, llavors es remorejava que, molt possiblement, els dominics podrien substituir els franciscans a les missions de Califòrnia (aquest text es conserva a la «Biblioteca Nacional de México» i el trobem editat a les pàgines 792-795).

El conjunt d'aquests textos epistolars, ara novament editats, tenen un enorme

interès per a poder reeixir en una anàlisi detallada i aprofundida sobre l'acció i de les dificultats de la tasca missionera a l'Amèrica colonial on, malauradament, es produïren tota mena d'abusos, especialment protagonitzats pels escamots militars a l'Alta Califòrnia; uns excessos i abusos que no foren pas silenciats per Sant Juníper. A tall de mostra, en un informe que adreçà des de Mèxic al Virrei, el missioner mallorquí li denunciava que: «La muchedumbre de soldados (que con uno o dos arrieros passavan de veinte hombres) *ociosa*, porque desde luego se negaron a todo trabajo; *aburrida* y malcontenta [...] Solían ir por la mañana seis o más soldados, con licencia del cabo o sin ella, a caballo; ivan a las rancherías ahunque muchas leguas distantes; y quando hombres y mujeres al descubrirlos, arrancavan a correr, se valían de la habilidad que tienen de coger con el cabestro a lazo una vaca o una mula, y assí lazavan a las indias para cebo de su desenfadada luxúria; y por ocasión de procurar defenderlas los indios varones, mataron con balazos a varios» (Mèxic, 21 de maig de 1773, cf. p. 307-308). A més, els missioners experimentaren, en el terreny existencial, un fortíssim xoc cultural que els exigí tota mena d'esforços per tal de desterrar la bruixeria i altres pràctiques idolàtriques entre els indígenes i els colons, a més del notable esforç per aprendre la llengua dels nadius: «Todos los ministros gimen y gemimos las vexaciones, trabajos y atrasos que tenemos que aguantar; pero ninguno desea ni piensa salir de su misión [...] Si aquí no son ya todos christianos, es a mi entender por sólo la falta del idioma; trabajo que no me ha venido de nuevo [...] y hasta que alguno de acá aprendiese el castellano, era preciso pasase algún tiempo» (carta a Fr. Francesc Palou, datada a Monterrey el 18 d'agost de 1772, i editada a les pàgines 263-266). I, pel que fa a la bruixeria, en un informe que Sant Juníper adreçà als inquisidors de la ciutat de Mèxic, des de Xalpán el dia primer de setembre de 1752, assenyala fets evidents de bruixeria a les missions de Sierra Gorda: «hay varias personas [...] entregadas a los detestabilísimos y enormes delictos de hechiserías, bruxerías, adoración de los demonios y pacto con ellos [...] expreso nominadamente a cierta Melchora de los Reyes Acosta, mulata casada, vezina de dicha misión, delaciones que parecen fidedignas cerca el assumpto [...] suelen juntarse en una cueva de un zerro cerca de un rancho nombrado el Saucillo centro de dichas misiones, en donde adoran y sacrifican a los demonios» (cf. p. 154-155). En fi, en aquest epistolari trobem una mina de dades i notícies d'enorme interès i detallisme que poden ajudar a una comprensió més profunda de les dificultats i reptes de l'acció missionera «ad gentes» en terres d'ultramar durant el període colonial.

Valentí SERRA DE MANRESA

ALFREDO DI NAPOLI, *Valeriano Magni da Milano e la riforma ecclesiastica in Boemia attraverso la corrispondenza della Congregazione de Propaganda Fide (1626-1651)*. Presentazione di Costanzo CARGNONI Milano, Edizioni Biblioteca Francescana, 2015, 522 p.

Estudio sobre el alcance de la acción pastoral y reformista del capuchino de origen milanés Fr. Valeriano Magni (1586-1661) al servicio del arzobispo de Praga, cardenal Ernst A. von Harrach (†1667), en el marco de la provincia capuchina bohemio-

austriaca a partir de los textos epistolares conservados en el archivo histórico de la Congregación de «Propaganda Fide» (años 1626-1651) en que muestran el desarrollo de la política eclesiástica después del tratado de Westfalia (1648) para reinstaurar el catolicismo los territorios de la Europa Central a través de la predicación, en buena parte confiada a los menores capuchinos entre quienes destacan algunos predicadores apostólicos, de gran talante, como es el caso de Fr. Valeriano de Milán. Este religioso procuró asegurar los frutos de la predicación contribuyendo a la creación de nuevos obispados y estructurando centros de formación para el clero en que se exigía una gran disciplina en la forma de vida de los eclesiásticos para mantener su autoridad y prestigio ante las demandas de los protestantes, ya que la metodología pastoral de Fr. Valeriano Magni de Milán no eran las disputas o controversias doctrinales con los protestantes, sino la persuasión y el diálogo realizado desde la caridad (cf. p. 218-219: *Modo di praticare la Riforma nel Regno di Bohemia, anno 1627*).

En la segunda parte del libro se ofrece un valioso y extenso apéndice documental (cf. p. 245-437) en que se edita, con algunas anotaciones críticas, la correspondencia del capuchino Valeriano Magni con la congregación de Propaganda Fide durante los años 1626-1651, con documentos complementarios sobre el tema, como los decretos de dicha Congregación romana sobre la cuestión de los bienes eclesiásticos en Bohemia (29 noviembre 1628). Complementariamente se ofrece una selección de grabados, la relación ordenada de fuentes y bibliografía y un índice onomástico de enorme utilidad para los investigadores. Obra de gran interés para los estudiosos de la contrarreforma.

Valentí SERRA DE MANRESA

José-Antonio LINAGE CONDE, *El Hospital de Sepúlveda y la Cofradía de la Cruz*.

Prólogo de Adela Tarifa y Epílogo de Francisco Fuentenebro. Zaragoza, Cometa S.A, 2016, 460 p.

El autor, natural de la villa de Sepúlveda, dedica esta obra a la memoria del médico de la población D. Tiburcio Alonso Ortega y en ella, a los otros médicos que hubo en la localidad. Nos da la historia del único hospital que hubo en Sepúlveda en los últimos cuatro siglos, donde se acogía a los hermanos de la Cofradía de la Cruz, que lo administraba, y a los enfermos pobres, especialmente en su última enfermedad. Para esta obra se ha servido de la documentación existente en los archivos sepulvedanos, donde se encuentran fuentes documentales inéditas del Hospital de la Cruz, que ilustra con 892 notas referenciales. El resultado es una obra de obligada referencia para Sepúlveda y sobre todo para su hospital y cofradía, y aún para el conocimiento del funcionamiento de los hospitales de pobres de la época. Con mucho amor a su villa natal, D. José-Antonio Linage —el más grande historiador viviente y universal de los benedictinos— aborda el tema de la hospitalidad en el pasado con sus temas concomitantes sobre la pobreza y la marginalidad, así como la importancia de las hermandades y cofradías de socorros mutuos para atender a los enfermos y ancianos pobres, sobre todo en su última enfermedad, muerte, entierro y sufragios, que reflejan la mentalidad de la época, cuyos rituales litúrgicos cristianos envolvían toda la existencia

humana, lo mismo en los momentos dolorosos que en las fiestas en los siglos XVII-XIX hasta que la beneficencia cristiana comenzó a ser substituida por la acción social del Estado. Con la historia del Hospital sepulvedano va incluida la de su Cofradía de la Cruz, que fue la que atendió el hospital todo el tiempo de su existencia, así como a sus propios asociados y expósitos, enfermos, peregrinos y marginados. Esto se ve claramente por el gran apéndice documental del libro, que recoge hasta 417 documentos y extractos (1638-1950) (p. 189-453), donde podemos ver las conmemoraciones anuales por los hermanos difuntos y otros, la lista de sus abades legos, mayordomos y sacerdotes, además de sus ordenanzas, juntas, acuerdos, inventarios, cuentas, censos, arrendamientos, ventas, nombramiento de oficiales, donaciones, cartas, reparaciones, salarios, visitas eclesiásticas, capellanía, misas y los enterramientos, memorias y sufragios por los difuntos, etc. Se trata pues de un estudio paciente, exhaustivo y seguro sobre el dicho Hospital y su Cofradía de la Cruz. La obra, que tiene el valor de una tesis doctoral, recrea perfectamente situaciones y sensibilidades de otros tiempos, hoy difíciles de imaginar. Y si alguien tan meticuloso o perfeccionista encontrara alguna laguna, sepa que sin duda es por falta de documentación. Cosa nada de extrañar, dado que la historia no es una simple resurrección del pasado, sino una especie de puzle necesitado de una paciente reconstrucción, en la cual siempre faltan piezas, algunas quizás importantes. Pero nosotros, una vez más, felicitamos cordialmente al autor de esta obra, y amigo, por su indiscutible paciencia benedictina, por su amor a su patria y a todo lo relacionado con ella, y por la maestría, minuciosidad y exhaustividad a que nos tiene acostumbrados en todo lo que escribe.

E. ZARAGOZA

Apuntes históricos sobre la villa de Chert, Benicarló, Onada edicions, 2016, 519 p.

Se trata de la publicación de los apuntes históricos de la villa de Chert (provincia de Castellón y obispado de Tortosa), un manuscrito inédito del presbítero e historiador José Arasa Barberá (Santa Bárbara 1876-Vinaròs 1936). Este sacerdote, que escribió la historia de otros pueblos de la provincia y fue asesinado durante la última guerra civil española, también fue párroco de Chert (1903-1905). Dejó este manuscrito que ahora se ha recuperado y publicado en su homenaje, merced a la labor de los profesores Mª Milagros Cárcel Ortí y Juan Antonio Mico Navarro, así como José Meseguer Carbó, autor del estudio introductorio, y Vicent Pons, que lo prologa. En este volumen se recoge la vida y obra del P. Arasa –de la que se sirvió otro cura, Miguel Segarra, para confeccionar su *Historia eclesiástica de Chert* (1949)–, juntamente con un recorrido por los archivos de Chert. El texto se divide en trece capítulos, en los cuales se describen su contenido, que comienza con las culturas anteriores a la cristiana, fabulosos datos del mito árabe y los luego los hitos históricos del pueblo de Chert con la historiografía positivista sobre la villa y la parroquia, su toponimia histórica y datos demográficos, todo ello sacado de fuentes escritas en latín, catalán y castellano (siglos XIV-XVIII), así como el pensamiento lingüístico del siglo XIX. Sigue un elenco de fuentes y bibliografía temática sobre la situación geográfica de la villa,

su agricultura e industria, su paso a la orden de San Juan de Jerusalén, sus funcionarios públicos y, luego de la desaparición de los templarios, su paso a la Orden Militar de Montesa, con la relación de su grandes maestros y lugartenientes y sus alcaides del castillo de San Jorge de Alfama. Asimismo se refiere las etapas de la construcción de su iglesia parroquial, el catálogo de sus párrocos, clérigos, beneficiados y beneficios, aportando la lista y extractos de las visitas pastorales, además de sus cofradías y síndicos, su relación eclesiástica con el obispado de Tortosa y la relación de los libros sacramentales, los legados testamentarios, capítulos matrimoniales, con excursos sobre la ermita de San Vicente Ferrer y la influyente familia de los Calduch–Feliu de Chert. Y se dan algunas noticias de otros pueblos vecinos, finalizando con los índice onomásticos de antropónimos y topónimos. De manera que tenemos que felicitarnos por la recuperación de este manuscrito, propiciada por el Ayuntamiento de Chert, así como por el trabajo de los que colaborando en este volumen, han recuperado el patrimonio histórico y documental de la historia de Chert.

E. ZARAGOZA

Diversorum rerum, Núm. 11 (Ourense 2016) 264 p.

Este anuario de estudios históricos de los archivos eclesiásticos de Ourense y de la asociación de Amigos de la Catedral de Ourense, aporta los siguientes trabajos interesantes para la historia eclesiástica de Galicia, a saber: Sobre los primeros obispos de Ourense y de Oviedo (909-991), sobre las tensas relaciones entre el sacerdote Basilio Álvarez y el obispo Eustaquio Ilundain (1914-1915); otro trabajo sobre el funcionamiento del cabildo catedralicio de Ourense (1788-1808), así como sobre la parroquia de Meside, además de la historia del pequeño monasterio de San Martín de Grau y el Priorologio del monasterio benedictino de Santa Cristina de Ribas de Sil (1738-1835), al que sigue la biografía de D. Francisco Ruiz de Castro, Conde de Lemos, que se hizo benedictino en Sahagún con el nombre de fray Agustín de Castro. Luego se aportan unos fragmentos musicales hallados en el archivo histórico diocesano de Ourense, la relación de las reformas interiores del Seminario Diocesano de Ourense entre 1905 y 1908), y una relación de la saga de los médicos Guadalupe. A continuación se reseñan cuatro tesis doctorales sobre aspectos históricos de la catedral de Ourense, a saber: los minutarios notariales de Estebo Pérez, los libros de notas de Juan de Ramuín y la colección documental del siglo XIV del Archivo de la Catedral de Ourense. Siguen diversas notas biográficas y la crónica de las actividades anuales (2015) de la Asociación de Amigos de la Catedral de Ourense. En resumen, se trata de una buena aportación a la historia eclesiástica de Galicia, singularmente de la diócesis de Ourense.

E. ZARAGOZA

Josep ALANYÀ I ROIG, *La Disputa Cristològica de Tortosa. Història i Actes 1413-1415*. Tortosa, Capítol Catedral de Santa Maria-Ajuntament de Tortosa, 2016, 830 p.

La Disputa Cristològica de Tortosa fue convocada por el papa Benedicto XIII en agosto de 1412, pero a petición de los judíos su celebración fue aplazada hasta enero de 1413. Esta Disputa (celebrada en la catedral tortosense y la sesión conclusiva en la iglesia de Sant Mateu del Maestrat) fue concebida como un ejercicio de adoctrinamiento para la comunidad judaica a través de la predicación de San Vicente Ferrer y, sobretudo, con las aportaciones apologéticas de Jerónimo de Santa Fe, judío converso, médico personal del papa Luna y principal protagonista de la Disputa de Tortosa. En el debate doctrinal se insistió en que todas las expectativas y profecías mesiánicas tenían su cumplimiento en la persona de Jesús de Nazaret, tal como lo probarían los propios escritos aceptados por la comunidad judía (Talmud, Targum y Midrashim).

Como consecuencia de la Disputa de Tortosa se impuso la prohibición y la retirada de todos los ejemplares del Talmud, junto con la obligación de asistir los judíos a diversas predicaciones a lo largo del año; no obstante se determinaba que la comunidad judía fuese tratada con benevolencia, según la voluntad expresada por Benedicto XIII –el papa Luna– en el texto de la bula *Etsi doctoris gentium* (11 mayo 1415; cf. p. 714-727), pero tan sólo cuatro años después de la publicación de la bula, en 1419, la población judía de Tortosa se había reducido significativamente ya que la situación creada después de la Disputa les era desfavorable .

El Dr. Josep Alanyà, canónigo archivero de la catedral de Tortosa, además de analizar en su obra el conjunto de fuentes documentales que están a la base de la monografía (principalmente las conservadas en el Archivo Secreto Vaticano, la Biblioteca del Monasterio de El Escorial y en el Archivo Capitular de la Catedral de Girona), subraya que el manuscrito de la Disputa de Tortosa conservado en el monasterio de El Escorial (Ms. I-S-10) es el más completo (y lujoso!) de todas las copias latinas conservadas de dicha Disputa (cf., *Hieronimi de Sancta Fide medici Benedicti XIII, Processus rerum et tractatum et quaestionum 401, qui in Conventu Hispaniae Rabbiorum ex una parte ac Catholicorum ex alia ad convincendos iudeos de adventu Messiae, factus anno 1413. Codex originalis*). El Dr. Alanyà en su estudio nos ofrece la edición de las actas latinas de las 69 sesiones de la Disputa (del 7 de febrero de 1413 al 13 de noviembre de 1414; ver páginas 211-714), precedido con un estudio de las vías de argumentación de la Disputa de Tortosa seguidas por Jerónimo de Santa Fe y por San Vicente Ferrer, donde presentaban la persona de Jesucristo como Mesías enviado por Dios Padre para dar al Mundo una nueva Ley, avalando su acción mesiánica con milagros y prodigios. Concluimos la reseña destacando el gran valor de las aportaciones de esta monografía al estudio de las controversias religiosas europeas en la Baja Edad Media.

Valentí SERRA DE MANRESA

CARME BATLLE I GALLART, *L'aljama de la Seu d'Urgell medieval. Una comunitat jueva del Pirineu català*, Col·lecció Bofarull, núm. 25, Rafael Dalmau, Editor: Barcelona, 2016, 246 p, amb tres plànols.

Carme Batlle i Gallart, professora d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, especialista en la història urbana a Catalunya, especialment de Barcelona i, per la seva vinculació vital, de la Seu d'Urgell medieval, que coneix a bastament els fons dels arxius catalans, col·laboradora infatigable de la revista *Urgellia*, ens presenta l'aljama de la Seu d'Urgell, objectiu de la seva recerca des dels orígens fins a l'expulsió de 1492, en una ciutat petita, més aviat tancada i punt de comunicacions difícils sota el domini d'un senyor eclesiàstic, el bisbe de la Seu, fent ús sobretot de la documentació notarial de la catedral, l'Arxiu Capitular d'Urgell (ACU), en què predomina la informació sobre moviments de diners tant de jueus com de cristians.

Carme Batlle comença amb una introducció a la història de l'aljama urgellesa (p. 13-29), on presenta la ciutat on es desenvolupa l'aljama, mitjan segle XIII, amb mil habitants i escaig, rural i menestral, cruïlla de negocis, centre de serveis de la comarca natural denominada l'Urgellet, lloc de mercat i fires, i lloc d'enfrontaments entre senyors i els bisbes. En mig de tanta escassetat i inseguretat, un recurs antic era recórrer al crèdit, l'activitat dels jueus, negoci decisiu, relacionat amb l'extensió de l'economia monetària. La Seu d'Urgell esdevingué aviat la seu d'una aljama hebrea, la qual representà un tresor per al rei o per al senyor del lloc. Carme Batlle s'endinsa en una interpretació dels documents notarians referents a les famílies i els mitjans de vida. Al seu costat, els drapers i els mercaders, veritable oligarquia. Cal dir que els jueus actuaven especialment dins el propi radi d'acció i sembla que ho feien per famílies. Hi havia alguns trasllats de residència per a evitar el pagament de taxes o per algun problema concret. També eren freqüents les relacions amb coreligionaris d'altres poblacions, però era excepcional la seva relació amb Barcelona.

Hom no pot oblidar, per a entendre aquesta comunitat jueva, ni cap altra, l'antisemitisme medieval (p. 31-40). Carme Batlle no deixa de banda la mentalitat antisemita molt estesa a l'Edat Mitjana, que també va afectar la població urgellesa en diverses tongades. Període difícil per a la convivència agreujat per la carestia i la fam amb la conseqüència de l'endeutament de molts urgellesos per a sobreviure.

Situat el context, Carmen Batlle s'endinsa en la història de l'aljama urgellenca amb el capítol titulat *Els primers jueus de la Seu d'Urgell* (p. 41-58). Els jueus són documentats per primera vegada a la Seu mitjan segle XIII, sent el seu creixement espectacular el segle XIV. La procedència dels nou vinguts és França amb la primera expulsió de 1182. L'any 1303, té lloc el segon episodi d'expulsió de jueus. Unes deu famílies, vingudes pel camí de la Cerdanya, s'establiren amb permís del bisbe. La principal de les seves activitats va ser el negoci dels préstecs amb els capitals aportats i arribaren a ser propietaris d'algunes cases i d'horts i vinyes. Aquest procés continuaria amb les grans expulsions dels anys 1306, 1315, 1322 i 1394.

La relació amb les poblacions que els havien acollit fou constatat. Els negocis basats en el tràfic del diner es desenvoluparen en un context favorable a causa de la legislació del rei Jaume II: l'estatut o constitució d'Osca sobre la usura dels jueus del 1307, vigent a tots els dominis del reialme de la corona fins la fi del segle XIV.

Tot seguit Carme Batlle examina la primera família jueva coneguda a la Seu:

Simó, el seu fill Jacob i la seva esposa Comtessa, dedicats als préstecs a la menuda i a curt termini, dels quals hi ha constància des de 1255, present a mercats i fires i dedicat també al tràfic amb verema. Jacob i la seva família suscitaven interès entre els seus veïns, però també malvolença envers les activitats de Jacob. L'estudi d'aquesta família permet a l'autora exposar, en matèria de justícia, el procediment judicial en matèria econòmica, el qual procediment es regia per les disposicions legals del dret civil, per bé que en cas de ferides i homicidis tot era més complicat. En tots dos procediments la intervenció del rei es produïa en darrera instància.

Seguidament, Carme Batlle s'endinsa en el desenvolupament de l'aljama urgellesa (p. 59-77). L'aljama creix amb la presència d'altres jueus vinguts de la Borgonya, que fugien de la persecució francesa en un moment de prosperitat de la Seu. S'instal·laren a la Seu el jueu Salomó d'Agen, casat amb Mariona; un de Lunel, els Cohen, els Maseres, Gràcia, vídua de Logar, Benet de l'Oli i d'altres, amb atenció especial a Benleveina Borgonyó, personatge de prestigi dins l'aljama, i a Isaac Borgonyó, fill, col·laborador i continuador.

Els protocols notariais permeten presentar una demografia formada per una desena de famílies. Els primers anys del segle XIV vivien en mig de veïns cristians i ja en el segle XV s'agruparan en l'anomenat *carrer dels jueus*. Comunitat petita amb sinagoga-escola: casa del rabí Elies Bedoz. S'hi destaca Salomó, autor d'un comentari filosòfic a Averrois, i d'Isaacs Eli-ahu ha-Kohén, autor d'un comentari bíblic. En l'aljama, cosa imprescindible, hi havia un forn, un escorxador, vi juïc, cementiri. No mancaven oficis diversos: sastre, argenters, pelleter, bossier o pergaminer, corredor d'orella, courer, etc. Tots en una comunitat d'una quinzena de famílies i unes setanta persones en els seus bons temps.

Arnau de Llordà o Llordat (1326-1341), amb el privilegi o carta de franquesa de 31 de març de 1327 (p. 69-77), va posar sota la seva especial custòdia, salvaguarda i protecció els jueus: qualsevol deutor de la seva terra els havia de pagar el seu deute. Calia, en cas de fer justícia, un testimoni, fos jueu o cristià, fidedigne, i els reconegué les mateixes llibertats que ja tenien els jueus de ciutats més grans com Lleida i Barcelona, confirmà les franqueses i els privilegis que ja els havien concedit els seus predecessors i manà als seus oficials que ho complissin i ho fessin complir a la ciutat i dins dels seus termes.

Els Bedoz foren una família preeminent, una de les més importants de l'aljama de la Seu, de la qual se'ns dona l'arbre genealògic, per la seva activitat com a banquers, la seva riquesa i el seu paper destacat dins la comunitat (p. 77-108). La casa cal imaginar-la bastant gran i acomplint les funcions d'habitatge i de sinagoga-escola. L'inventari manifesta la categoria social i la cultura d'Elies i del seu fill Astruc, signe inequívoc de distinció d'un mestre o rabí. Posseïa la biblioteca rabínica bàsica, formada durant anys per adquisicions o còpies. Posseïa en total 28 volums: el Talmud, la Mishnà, la Guemarà, obres de música, llibres de medicina, etc. El negoci dels préstecs fou una activitat notable dels Bedoz, tant en numerari com en blat o verema. Un altre negoci fou la venda de roba. Sotslam o Sullam Bonissac, sogre d'Astruc Bedoz i molt vinculat a aquest, negociant de categoria, dedicat, i també la seva dona, al préstec de diners, de gra i de verema.

La família Maseres (p. 109-140) foren un important llinatge urgellès d'origen conegut: Maseres poble del Llenguadoc, del qual se'ns dona una quadre genealògic.

S'hi destaquen Astruc, metge; el seu germà Isaac, també metge, i l'esposa Bonadona. Tenien un bon nivell cultural i mantingueren sempre el negoci a un ritme constant, cosa que els permeté disposar de diversos col·laboradors com a mestres d'infants, que foren després continuadors dels negocis de la família, centrats en la venda a crèdit de bestiar, de gra, de verema, de recipients per a guardar el vi. Els primers negocis coneguts són datats l'any 1316 i arriben fins l'any 1338. Bonadona, vidua de Maseres, tutora, curadora i governadora dels fills i dels seus béns, fou també prestadora. I també la filla. La seva filla, vídua, també féu negocis. La seva tasca: recuperar les sumes prestades pel seu marit.

Una altra de les famílies de l'aljama de la Seu, de la qual Carme Batlle reconstrueix l'arbre genealògic, són els Cohen, també prestadors. (p. 140-148). Un membre de la família, Mossé Abraham Cohen, va ser objecte d'un segrest per saltejadors de camins, en concret Bernat de Castellarnau, membre de la petita noblesa rural de la comarca.

L'autora no oblida, a més, els residents encara no domiciliats. Una certa mobilitat amb intercanvis entre la Seu i el poblet més proper, Castellciutat, que no pertanyia al bisbe d'Urgell, caracteritza aquesta comunitat. A més a més, la reiterada presència de jueus forasters a la Seu per la seva relació familiar o de negocis amb els jueus urgellesos, permet a Carme Batlle fer-nos conèixer el lloc on s'havien establert.

No mancaren les dificultats i els riscos soferts pels jueus en el desenvolupament dels negocis (p. 167-182): els morosos, la recuperació diferida dels préstecs fins a la mort del deutor, els atacs de saltejadors de camins a l'empara de nobles, els segrestos de jueus, els drets de marca, les apel·lacions dels eclesiàstics a les seves pròpies autoritats, etc. En el privilegi de 1327 concedit pel bisbe de la Seu, s'hi aprecien algunes solucions donades per l'autoritat als problemes plantejats als jueus que es trobaven amb dificultats en l'exercici de la seva poc valorada professió. Cal destacar la importància de l'instrument públic fet pel notari, les penyores, els interessos, la data de devolució dels préstecs, els problemes amb la justícia, que no sempre eren econòmics, la pèrdua de l'arrendament de les rendes senyorials en benefici dels drapers cristians, etc. Més encara, l'epidèmia delmà la població de la Seu d'Urgell, durant l'estiu fatídic de 1348. Afectà tota la població: laics, eclesiàstics i també els jueus. En anys posteriors es produí un redreç de l'aljama, afavorit per Pere el Cerimoniós. Per altra banda, superada l'epidèmia, i per l'interès del bisbe fra Hug Desbac (1351-1361), arribà la reconstrucció amb la concessió perpètua de l'establiment de famílies o casades hebrees. A la Seu, la revifada de la jueria fou un fet positiu, però no sense dificultats.

La pràctica mèdica d'alguns membres, homes i dones, de la comunitat jueva assolí un alt nivell i gran fama, malgrat l'oposició de l'Església (183-197). Eren cridats a consulta pel batlle urgellès i el veguer de les valls d'Andorra, també pels habitants de la Seu i pels andorrans. Carme Batlle destaca mestre Deuloguard Bonió. La descripció de l'inventari dels seus béns possibilita conèixer com vivia un membre benestant de l'aljama, és a dir, un mestre físic: la casa, les seves estances, la il·luminació, els mobles, etc.

A més del privilegi de 1327, ja esmentat, tenim confirmació de tots els privilegis atorgats, abans i després, i també de totes les llibertats, els usatges i els costums pels quals es regia l'aljama (p. 197-200). Cal destacar, tanmateix, el fet que en trobar-se a la Seu el bisbe Galceran de Vilanova (1388-1415), acudiren a la seva presència tres

jueus representants de tota l'aljama (Deuslosalv Mossé, el sastre Dolcet Gallipapa i Maimó Alisbili) per tal de demanar al bisbe que es dignés confirmar els privilegis, cosa que feu: lloà, aprovà, ratificà, homologà i confirmà tots els privilegis d'immunitat, franquesa i llibertat de l'aljama, els donà validesa perpetua, i ho completà encara amb unes altres mercès favorables al comerç i a la construcció d'una nova sinagoga. A més a més, les altres concessions del bisbe Galceran, en especial la referent al comerç, tingueren molta importància. L'ajut episcopal donà resultats excel·lents en l'activitat dels jueus prestadors.

Hi ha notícia de l'any 1381 de la vella sinagoga situada a la casa de mestre Deulosalv. La comunitat jueva de la Seu disposà d'una nova sinagoga per concessió episcopal, les obres de la qual començaren el mes de maig de 1391. Se sap que l'any 1395 existia i rebia deixes. Hom hi feu obres de conservació l'any 1411. El nou edifici, pel que fa a les mides, coincideixen més o menys amb les d'altres sinagogues, com les de Tàrraga i Xàtiva. Disposava de pati, micvé o piscina ritual, cor per a les dones. Estava situada al bell mig de la població.

L'esclat de violència general contra els jueus també repercutí i es notà als Pirineus (p. 207-212). Molt jueus se salvaren perquè es refugiaren en poblacions senyoriales o a les terres dels comtes de Prades i de Cardona, als qual rei instà a acollir-los. Cal pensar que molts jueus urgellesos atacats i obligats a convertir-se varen sobreviure. A més a més, els urgellesos van atacar els seus veïns hebreus abans de dirigir-se armats a liquidar els jueus de Puigcerdà. El rei Joan actuà aquí com ho havia fet a Barcelona i altres ciutats. Sabem qui eren els urgellesos denunciats o inculpats d'aquest delictes o excessos, dels qual Carme Batlle en dóna el llistat, els qual foren acusats d'anar contra les constitucions generals de Catalunya.

L'any 1408 s'inicia la predicació de Vicenç Ferrer. La influència de les idees i els sermons antijudaics del predicador en la política del papa Benet XIII fou decisiva: donà el cop decisiu perquè moltes aljames desapareguessin (p. 213-220). Entre els anys 1413 i 1414 es produí la Disputa de Tortosa, al final de la qual es promulgà la constitució apostòlica «Etsi doctoris Gentium». A partir d'aquí la situació de les aljames esdevingué insostenible. A això, cal afegir-hi la difícil situació econòmica i les forçades conversions al cristianisme. Tot plegat motivà que alguns jueus fugissin.

El dia 5 d'octubre de 1422, el bisbe Francesc de Tovià (1416-1436) inicià una nova persecució contra la petita aljama urgellesa decretant la separació entre jueus i cristians, actuant contra el conversos ficticis, atacant els jueus mateixos en llurs pràctiques i costums. Tot indica que tornava a funcionar la vida normal a les aljames centrades en la sinagoga escola. La part més dura del decret era l'estricta separació de les dues comunitats mitjançant la formació d'un barri jueu. La conseqüència de tot plegat va ser la decadència i desaparició de l'aljama urgellesa. (p. 227-230). A més a més, cal afegir l'aspecte financer: el crèdit usurari reculà davant l'augment dels altres sistemes utilitzats pels cristians: la constitució de rendes vitalícies i perpètuas.

Els anys quaranta del segle xv es produí la decadència general de la ciutat amb la desaparició gairebé total de la comunitat jueva, per la qual cosa no calgué arribar a l'expulsió general decretada pels reis Ferran i Isabel.

Cal dir que la qualitat d'aquesta monografia sobre l'aljama de la Seu d'Urgell medieval és avalada per una excel·lent metodologia, de la qual són testimonis altres diverses obres històriques de les quals Carme Batlle és autora. Les fonts històriques

escorcollades amb paciència i constància corroboren la qualitat del llibre, avalat, a més a més, pel domini de la bibliografia i una excel·lent metodologia.

Josep HERNANDO

Antoni SIMON TARRÉS, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*. Catarroja, Editorial Afers, 2016, 184 p.

En esta monografía se analiza la relación entre política y lengua en la Cataluña del siglo XVII, especialmente en las décadas entorno de la famosa «Guerra dels Segadors» (1640). En la primera parte de la monografía el autor examina las conexiones entre poder, lengua y nación, cuando chocaron las tendencias absolutistas y castellanizadoras de la corona hispana con las aspiraciones de los territorios de Cataluña, con lengua propia y con una larga tradición pactista-constitucional. Antoni Simon aborda el estudio de aquellas actuaciones que, sin tener una naturaleza propiamente lingüística, tuvieron alguna repercusión en el campo de la lengua, especialmente el uso de la predicación como instrumento religioso y político.

La segunda parte de la obra está dedicada a estudiar la vida y la proyección político-eclesial del reverendo Alejandro de Ros y Gomar (†1656), que un tiempo fue miembro de la Compañía de Jesús (años 1621-1638) y, después, colaborador en Roma del cardenal Barberini y del embajador Manuel de Moura, marqués de Castel Rodrigo y, finalmente, canónigo de la catedral de Tortosa y predicador del rey Felipe IV. El autor de la monografía subraya la destacada intervención de Alejandro de Ros en la «guerra de las lenguas» entre castellano y catalán en el contexto de la ya citada guerra «dels Segadors», o de Separación, al ofrecer la reconstrucción de la trayectoria personal e intelectual de este eclesiástico catalán que, bajo el seudónimo de Juan Gómez Adrín, vindicó la predicación en lengua castellana en textos como el *Memorial en defensa de la lengua castellana para que se predique en ella en Cataluña* (año 1636), donde pretendía refutar los argumentos del Concilio Provincial de Tarragona de 1635-1636, cuando se determinó, por razones pastorales, la obligatoriedad de la lengua catalana en la predicación, mientras que Alejandro de Ros subrayaba la conveniencia de una lengua común en toda la monarquía hispana. Debe destacarse que, después de la Guerra de Separación, como directo colaborador del virrey Juan-José de Austria, Alejandro de Ros contribuyó a la pacificación de Cataluña, actuando como embajador de la Generalitat en la Corte de Madrid en 1653.

Con esta investigación, el catedrático de Historia moderna de la Universidad Autónoma de Bellaterra, Antoni Simon, nos presenta la figura de Alejandro de Ros que, a diferencia de la mayoría de sus contemporáneos en los círculos teóricos cortesanos, no cuestionó la existencia del régimen constitucional del Principado, pero lo subordinaba a las prioridades del proyecto regio supranacional. Al final del libro se ofrece la relación ordenada de las fuentes y bibliografía, junto con un índice onomástico de gran utilidad para los investigadores.

Valentí SERRA DE MANRESA

Ramon LLULL, *Blaquerna*. Edició facsímil. Pròleg de Joan Santanach i Suñol. Edicions de la Universitat de Barcelona, 2016, XIX + 140 p.

A les pàgines d'*Analecta Sacra Tarraconensia* ens és molt plaent de donar notícia bibliogràfica de la recent edició facsímil del *Romanç d'Evast e Blaquerna* que Ramon Llull, el Doctor Il·luminat, enllestí vers el 1283 a la ciutat llenguadociana de Montpeller. Amb aquest romanç Llull construí un relat extens i sostingut on la narració és indestruïble de la seva doctrina, perquè és a través de la conducta, de l'exemple i de les paraules dels seus personatges que el lector n'ha d'extreure els ensenyaments i els comportaments correctes. En la narració de *Blaquerna* (sic) es narra la biografia exemplar del seu protagonista, des de la seva naixença en un família benestant burgesa fins al final dels seus anys quan visqué una modèlica vida contemplativa. El *Romanç d'Evast e Blaquerna* està estructurat en cinc llibres, dedicats a cinc estaments diferents, pels quals, llevat del primer, passarà Blaquerna al llarg del seu activíssim període vital on progressivament es va revelant el pla lull·lià de reforma completa de la Cristiandat i, en el fons, de la humanitat sencera, puix que Blaquerna, una volta convertit en el bisbe de Roma, com a Sant Pare arribarà a establir els fonaments per a la conversió de tots els infidels.

El pas del protagonista pels diversos estaments, menys l'estat del matrimoni, fa que Blaquerna hi vagi percebent opinions i comportaments erronis i que hagi d'adoptar mesures idònies per a esmenar-ho. Tal com ha escrit Joan Santanach en la nota introductòria a la present edició facsímil: «Llull era ben conscient de la capacitat de seducció que la literatura podia exercir sobre els lectors i se'n servia en les seves obres amb un mestratge difícilment igualable. Per això el *Blaquerna* és una narració viva i apassionant, que aconsegueix atrapar-nos al llarg de les seves pàgines gràcies a la força del relat i a l'audàcia dels seus plantejaments» (p. 15).

Mentre que de la versió francesa del *Blaquerna* s'han conservat quatre manuscrits, de les versions catalana i occitana només s'ha conservat un còdex (i encara mutilats) per a cadascuna es tracta del Ms. Hisp. 67 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic (del tombant del segle XIV al XV), i del Ms. 478 de la Bibliothèque Nationale de France, a París (de finals del segle XIII), sense oblidar-nos, però, del Ms. 1025 de la Biblioteca Pública de Palma de Mallorca, que és de la segona meitat del segle XIV, i que conté una recatalanització d'un text occità. El text manuscrit català, editat ara facsimilament i que fou estampat a València l'any 1521, és el testimoni de l'existència (avui perduda) d'altres manuscrits catalans del *Romanç d'Evast e Blaquerna*.

L'impulsor d'aquesta edició valenciana de 1521 fou el prevere Joan Bonllavi, entusiasta lull·lista fill de Rocafort de Queralt, però resident a València, que féu estampar un text lliurat pel canonge de la Seu de Mallorca mossèn Gregori Genovart que, alhora, es féu càrrec de les despeses d'estampació. En aquesta edició, a més del *Blaquerna*, hi ha inserides les *Oracions e contemplacions de l'enteniment*, just després del *Llibre d'Amic e amat* i de l'*Art de contemplació*. Aquesta edició valenciana de 1521 és un volum de dimensions generoses, estampat a dues columnes, «en València, a casa de mestre Johan Joffré, estampador prop de lo molí de Na Rovella, a xxx de maig 1521», vigília de la festa de Corpus. El bell exemplar, ara novament editat pel servei de publicacions de la Universitat de Barcelona dins de «l'Any Llull», havia format part fins a l'exclaustració de 1835 de la Biblioteca Mariana del convent de framenors

de Barcelona: «Es de la Bib.ca. mariana del Conv.to de S. Fran.co de Barna», tal com ho indica una nota doble manuscrita en la portada del llibre, tot i que, originàriament, deuria haver format part del fons bibliogràfic de la biblioteca dels religiosos mínims de Sant Francesc de Pàola, ja que en el f. II (i també en la penúltima pàgina, just abans del colofó), hi ha estampat un segell circular amb l'emblema dels frares mínims i la llegenda «Charitas». El volum, editat en facsímil, es conserva a la sala de reserva de la Biblioteca Universitària de Barcelona, i des *d'Analecta Sacra Tarraconensia* ens felicitem per aquesta bella i magnífica edició que, ben cert, contribuirà a recuperar i difondre el romanç, la llengua, el pensament i l'espiritualitat fonament franciscana de Ramon Llull, ara a punt de ser canonitzat i, també, de ser declarat «Doctor de l'Església, que essent de condició laïcal serà el quart hispà després dels famosos eclesiàstics Isidor de Sevilla, Teresa de Jesús i Joan d'Àvila, sants i doctors de l'Església.

Valentí SERRA DE MANRESA

BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA
ALS PAÏSOS CATALANS (2015-2017)

Isabel JUNCOSA GINESTÀ

FONTS I BIOGRAFIES

- Josep ALANYÀ I ROIG, *L'Església i parròquia de l'Assumpció de Maria [Flix]*. Flix: Parròquia de l'Assumpció, 2015.
- Marc ARTIGAS GENDRAU, *La Cova de la Troballa*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 122-123.
- Jaume BALAGUER RIMBAU – Pepita FARRERAS SERRAMIÀ – Maria NOGUERA FIGUERAS, *Exposició commemorativa dels 300 anys de la construcció de l'ermita de Sant Antoni*, dins «Estudis Altafullencs» 39 (2015) 157-167.
- Xavier BARRAL I ALTET, *Destruccions de guerra, de religió, d'identitat*, dins «Serra d'Or» 665 (2015) 18.
- Francisco BAUTISTA TOLEDO, *Sobre el origen y la influencia de los «Annales martyrum»*, dins «Hispania Sacra» 68 (2016) 437-490.
- Francesc BONASTRE I BERTRAN – Josep M. GREGORI I CIFRE – Montserrat CANELA I GRAU, *Fons [musical] de la catedral de Tarragona*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, 2015.
- Antoni BORDÀS BELMONTE, *Parroquia de la Purificación de Maria: l'Ametlla de Mar*. Sant Carles de la Ràpita: l'autor, 2015.
- , *Parròquia de Sant Jaume de l'Enveja*. L'Ametlla de Mar: l'autor, 2015.
- Hèctor CÀMARA I SEMPÈRE, *La «Legenda aurea» com a font del teatre hagiogràfic català de tècnica medieval: un tast comparatiu*, dins «Estudis romànics» 38 (2016) 167-184.
- Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Catálogo del Archivo de la «Confraria d'Òrfenes a maridar» de Valencia*. Valencia: Archivo de la Catedral, 2016.

2 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- Daniel CODINA, *Gregori Estrada i Gamissans, monjo i músic*, dins «Serra d'Or» 667-668 (2015) 8-10.
- Francesc COMELLAS I GARCIA [ET AL.], *Els Goigs de Terrassa*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2014.
- M. Esperança CORREU PERALES, *Les Cartes de professió monàstica als convents i monestirs de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 45-56.
- Jaume CUNILL I BONET, *El Fossar dels Jueus. Noves aportacions des de l'Arxiu Parroquial de Berga*, dins «L'Erol» 128 (2016) 56-57.
- Carles DÍAZ MARTÍ – Anna MOLINA CASTELLÀ, *El Monestir de Sant Jeroni de la Murtra: 600 anys d'història*. Badalona: Museu de Badalona, 2016.
- Joan DOMÈNECH, *El Rector que semblava etern: els 103 anys de Mn. Lluís Suriñach i Suñé*, dins «Revista de Girona» 288 (2015) 34-36.
- Carles DORICO I ALUJAS, *La Biblioteca de l'escultor vigatà Pere Costa*, dins «Ausa» 177 (2016) 507-539.
- Jaume FELIP SÁNCHEZ, *Crònica, abaciologi i diplomata del Reial Monestir de Santa Maria de la Serra de Montblanc (segles XIII-XVI)*. Montblanc: Ajuntament, 2016.
- , *Els Manuscrits medievals fragmentaris escrits en pergami de l'antiga Comunitat de Preveres de Montblanc*, dins «Aplec de Treballs» 33 (2015) 281-309.
- Fra Benigne de Canet: Miquel Sagré i Fornaguera en homenatge i record*, dins «El Sot de l'Aubó» 58 (2016) 10-12.
- Josep GALOBART SOLER, *Biobibliografia del P. Francesc Xavier Altés i Aguiló*, dins «Studia Monastica» 57/1 (2015) 229-243.
- Joan GARCIA CODINA, *Albert Manent, imprescindible*, dins «Revista de Catalunya» 286 (2014) 3-5.
- Anna M. GAYA, *Lleida al Cor de Maria. Fa setanta anys que la Verge Blanca de l'Acadèmia és patrona de Lleida*, dins «Serra d'Or» 683 (2016) 7-9.
- Josep M. GRAU I PUJOL, *Fons documentals per a l'estudi dels monuments a la demarcació de Tarragona*, dins «Podall» 4 (2015) 565-591.
- Josep M. GREGORI I CIFRE, *Fons [musical] de la Basílica de Santa Maria d'Igualada de l'Arxiu Comarcal de l'Anoia*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, 2016.
- Miquel S. GROS I PUJOL, «*In Memoriam*» *Francesc Xavier Altés i Aguiló, liturgista (Barcelona, 1948-Montserrat, 2014)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» 24 (2016) 13-17.
- Jordi MANENT TOMÀS, *Bibliografia d'Albert Manent*, dins «Revista de Catalunya» 1 (2015) 199-204.
- Josep M. MARTÍ BONET, *Sacra antiqua: diccionario ilustrado de términos del patrimonio artístico y cultural de la Iglesia*. Col. Joana Alarcón, Gemma Pallàs y Francesc Tena. Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 2015.
- Raimon MASDÉU I TÉRMENS, *Història dels llibres sacramentals (parròquia dels Sants Just i Pastor, Sant Just Desvern, bisbat de Barcelona)*, dins «Paratge» 29 (2016) 49-60.
- , *Reconstrucció de famílies de la parròquia de Sant Just Desvern (1509-1936): un estudi de demografia històrica*. Tesi doctoral UAB, 2016.

- Josep M. MASSIP I GIBERT, *A redòs d'Albert Manent*, dins «Revista de Girona» 287 (2014) 42-44.
- Álvaro MONTFERRER MONFORT, *La Religiositat popular a les Coves de Vinromà: temples i advocacions*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo» 94 (2015) 26-52.
- Josep MURLÀ, *Santa Sabina, l'altra patrona d'Olot*, dins «La Comarca d'Olot» 1753 (2014) 39-43.
- Pere ORTIS, *Mossèn Josep M. Ballarin*, dins «Serra d'Or» 678 (2016) 6-7.
- Xavier PEDRALS COSTA, *Història gràfica: Coronació i aniversaris*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 67-75.
- Jaume de PUIG I OLIVER, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona*. Barcelona: IEC, 2016.
- Joan M. QUIJADA BOSCH, *L'Arxiu parroquial de Sant Jaume apòstol de Riudoms*, dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar» 29 (2017) 54-67.
- , *La Digitalització dels llibres sacramentals de les parròquies de la Conca de Barberà*, dins «Podall» 4 (2015) 181-203.
- , *El Fons notarial de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Fonts per a l'estudi de les comunitats jueves a la Conca de Barberà*, dins «Podall» 5 (2016) 487-495.
- , *Formació i evolució de la xarxa parroquial de l'arquebisbat de Tarragona: el cas de les parròquies de la Conca de Barberà (segles XII-XXI)*, dins «Aplec de Treballs» 33 (2015) 83-120.
- Benigne RAFART CANALS, *1991: setanta-cinc anys de la Coronació. Una crònica*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 171-173.
- Frederic RIBAS, *En la mort del pare Marc Taxonera*, dins «Serra d'Or» 663 (2015) 16-19.
- Josep M. ROSSINYOL I LOCUBICHE – Rosa SERRA ROTÉS, *Cronologia de Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 17-24.
- Juan Pablo RUBIO SADIA – Santiago RUIZ TORRES, *Códices litúrgicos en la biblioteca monàstica del Pueyo de Barbastro*, dins «Studia Monastica» 58 (2016) 267-288.
- Raúl Francisco SEBASTIÁN SOLANES, *El Archivo recuperado de la insigne Colegiata de Santa Maria de Mora de Rubielos en Teruel*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia» 212 (2015) 333-348.
- Santa Rita: recull històric i fotogràfic de l'Ermida de Santa Rita del veïnat de Valldeix de Mataró*. Edició a càrrec de Montse López Figueroa. Mataró: Patronat de l'Ermida de Santa Rita, 2016.
- Marc SUREDA JUBANY, *La Formació de col·leccions diocesanes a Catalunya: 2a Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*, dins «Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya (Girona, 2014)». Lleida: Museu de Lleida/ Universitat de Lleida, 2017.
- Gullermo TOMÁS FACI, *La Construcción de la memoria escrita en los archivos eclesiásticos de Ribagorza (siglos XI-XIII)*, dins «Edad Media: revista de historia» 16 (2015) 89-105.
- Josep TORNÉ I CUBELLS – Josep CAPDEVILA I SOLDEVILA, *Catàleg dels pergamins*

4 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- de la Basílica dels Sants Just i Pastor de Barcelona (1173-1399)*, dins «Acta Medievalia» 32 (2014-2015) 9-128.
- Carlota TORRENTS MARTIN, *Verdaguer edicions, l'editorial nascuda per a publicar l'obra del poeta*, dins «Serra d'Or» 671 (2015) 37-38.
- Eusebi VILA DELCLÒS, *Sant Sebastià de Montmajor: històries fantàstiques, misteris i supersticions*. Barcelona: Meteora, 2016.
- Josep A. YSERN I LAGARDA, *Al Voltant dels «Exempla per sermons» Ms. 61 de la Biblioteca Universitària de Barcelona. Primer acostament*, dins «Estudis romànics» 38 (2016) 129-166.

ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA ANTIGA

- Silvia ACERBI – Mar MARCOS – Juana TORRES (EDS.), *El Obispo en la Antigüedad tardia*. Madrid: Trotta, 2016.
- Jesús ALTURO I PERUCHO – Daniel RICO CAMPS, *Encara sobre la inscripció de Tassi del monestir de Sant Pere de Rodes*, dins «Pyrennae» 46/1 (2015) 147-158.
- Julia BERTRÁN DE HEREDIA BERCERO, *Arqueología y técnicas constructivas en Barcelona: nuevos datos para el horizonte tardoantiguo*, dins «Quahis» 12 (2016) 58-77.
- , *Barcelona a l'Antiguitat Tardia. El cristianisme, els visigots i la ciutat: de l'aula episcopal i el baptisteri del Museu d'Història*, dins «Quahis» 12 (2016) 236-237.
- Julia BERTRÁN DE HEREDIA BERCERO – Josep M. MACIAS I SOLÉ, *Técnicas constructivas en la Tarraconensis durante la Antigüedad Tardía. Planteamiento y estrategias de investigación para una propuesta del sistema*, dins «Quahis» 12 (2016) 16-28.
- Antoni BIOSCA I BAS, *Pere Marsili y el Islam*, dins «Medievalia» 2 (2017) 157-173.
- José FERNÁNDEZ UBIÑA – Alberto QUIROGA PUERTA – Puffificación UBRIC RABANEDA (COORDS.), *La Iglesia como sistema de dominación en la Antigüedad tardia*. Granada: Universidad, 2016.
- Montserrat FREIXA – Robert GARCÍA DE CONSUEGRA, *Monestir de Sant Joan les Fonts (Sant Joan les Fonts, la Garrotxa)*, dins «XII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Besalú, 13 i 14 de juny de 2014». Besalú: Comissió Organitzadora, 2014. 495-498.
- Jordi LÓPEZ I VILAR – Diana GOROSTIDI PI, *Noves consideracions sobre la inscripció tarraconense de la beata Thecla (segle V)*, dins «Pyrennae» 46/1 (2015) 131-146.
- Josep M. MACIAS I SOLÉ, *Técnica arquitectònica a la ciutat de Tarragona: un estat de la qüestió*, dins «Quahis» 12 (2016) 50-57.
- Anna MADROÑAL – Joan FRIGOLA, *Intervenció arqueològica al patí del Sant Sepulcre de Palera (Beuda, la Garrotxa)*, dins «XII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Besalú, 13 i 14 de juny de 2014». Besalú: Comissió Organitzadora, 2014. 453-455.
- Maria PORTER MOIX, *Comentaris a la Memòria, control arqueològic de l'església parroquial de Sant Martí, Altafulla (El Tarragonés), novembre 2011*, dins «Estudis Altafullencs» 39 (2015) 139-156.

Josep M. PUCHE I FONTANILLES – Jordi LÓPEZ VILAR, *Tècnica i arquitectura tar-doantiga de Centelles (Tarragona). Observacions i primeres reflexions*, dins «Quahis» 12 (2016) 128-143.

HISTÒRIA MEDIEVAL

- Joan A. ABELLÁN – Josep GRABULEDA, *El Monestir de Sant Esteve de Banyoles*, dins «Revista de Girona» 300 (2017) 38-39.
- Jesús ALTURO I PERUCHO, *Dos testimonis més del «Breviarium apostolorum»*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» 24 (2016) 19-31.
- , *Encara un nou testimoni de l'«Explanatio in Cantica Cantorum» de sant Just d'Urgell*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» 23 (2015) 21-35.
- Robert ALVAREZ MASALIAS, *Acta de consagració i dotalia de Sant Martí de Cerdanyola*, dins «Acta Medievalia» 32 (2014-2015) 233-248.
- Fernando ANDRÉS ROBRES, *Monarquía y alta nobleza: la consumación del asalto Borja al maestrazgo de la Orden de Montesa (1545)*, dins «Hispania» 76 (2016) 645-668.
- Eusebi AYENSA I PRAT, «Ayuna como el catalán»: algunos aspectos de la controversia entre ortodoxos y latinos en la neopatria catalana (1319-1390), dins «Medievalia» 2 (2017) 49-57.
- Lola BADIA, *El «Llibre d'home» del Fèlix lul·lià: una aproximació*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 373-418.
- Ramón BARENAS ALONSO, *El Dominio episcopal sobre el territorio: competencias y recursos*, dins «Brocar» 40 (2016) 7-42.
- Robert BARÓ I CABRERA, *Les Esglésies d'Arraona: aproximació a tres llocs de culte del segle XI*, dins «Arraona» 35 (2015) 192-207.
- Laura BARTOLOMÉ, *El Sant Sepulcre de Palera: un lloc de pelegrinatge al comtat de Besalú*, dins «Quaderns de les Assemblees d'Estudis» 1 (2014) 119-130.
- María BEJARANO GORDEJUELA, *Dos graduales «De Tempore» del Archivo de la Catedral de Barbastro*, dins «Aragón en la Edad Media» 27 (2016) 43-87.
- Xosé Carlos BERMEJO BARRERA, *Crónicas, reliquias, piedras legendarias y coronaciones en la Edad Media*, dins «Cuadernos de Historia del derecho» 23 (2016) 11-40.
- Lluís BRINES I GARCIA, *Tendències franciscanes en Ramon Llull*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 437-468.
- Martirià BRUGADA, *Sant Genís d'Arle, engendrat en el desig*. Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 2017.
- Júlia BUTINYÀ, *El «Llibre de les bèsties» de Ramon Llull i els apostòlics*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 395-418.
- Salvador CABOT, *Ramon Llull de professió penitent, contemplatiu i actiu*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 281-340.
- José Antonio CALVO GÓMEZ, *Las Comunidades no confederadas de canónigo regulares en Cataluña en la Baja Edad Media*, dins «Aragón en la Edad Media» 26 (2015) 169-200.
- Jaume CAMATS I CAMPDABADAL, *El Bisbat d'Urgell en la segona meitat del segle XI*:

6 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- jurisprudència, convenientiae, simonia*, dins «Acta Mediaevalia» 32 (2014-2015) 249-262.
- Tommaso DI CARPEGNA FALCONIERI, *El Presente medieval: bárbaros y cruzados en la política actual*. Barcelona: Icaria editorial, 2015.
- Albert CASSANYES ROIG, *El Cabildo catedralicio de Mallorca y la política de Fernando II el Católico*, dins «Espacio, tiempo y forma. Serie III, Historia medieval» 30 (2017) 193-220.
- , *Els Sánchez Muñoz i la successió en la canongia de Llorenç Seralli*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics» 72 (2016) 15-27.
- Josep CLIMENT PARCET, *La Catedral de Barcelona i el patriarca Francesc Climent, àlies Saperà (1349-1430): un enigma en el Cisma d'Occident*. Barcelona: l'autor, 2016.
- Araceli COLL I SANABRA, *Diplomatari del monestir santjoanista d'Alguaire (1301-1350): estudi i edició*. Tesi doctoral UAB, 2016.
- María del Mar CORTÉS TIMONER, «*Fue levado mi entendimiento*»: *Teresa de Cartagena y la escritura mística en femenino*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 148-163.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL, «*Lo Vendre e lo comprar són matèria de justícia*». *Ramon i la mentalitat mercantil franciscana*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 469-484.
- Francesc FITÉ I LLEVOT, *Un Primer apropament al santoral de la consuetud RC.0031 (olim Roda 13) de l'Arxiu Capitular de Lleida*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» 23 (2015) 135-179.
- Joan FRIGOLA TORRENT, *Mil anys del bisbat de Besalú*, dins «Revista de Girona» 302 (2017) 40-41.
- Jordi GALOFRÉ, *Els Monjos més violents... o l'abat més odiat*, dins «Revista de Girona» 300 (2017) 44-45.
- Carles GASCÓN CHOPO, *La Catedral saquejada. El comte de Foix i la invasió del bisbat d'Urgell a la fi del segle XII*. Seu d'Urgell: Salòria, 2015.
- Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Adscripció de la teologia trinitaria de Ramon Llull a la escuela franciscana*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 484-520.
- Rafel GINEBRA I MOLINS, *El procés contra Astruga sa Gainarda, habitant del Mallol, acusada de bruixeria el 1373*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca» 27 (2016), 67-97.
- Josep M. GIRONELLA I GRANÉS, *Viure en una parròquia catalana baixmedieval: Pedret i Marzà (1285-1348)*. Girona: Ajuntament de Pedret i marzà, 2015.
- José Vicente GÓMEZ BAYARRI, *Las órdenes militares en la reconquista y repoblación del Reino de Valencia en el reinado de Jaime I*, dins «Anals de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana» 90 (2015) 273-334.
- Miquel S. GROS I PUJOL, *L'Antic catàleg de la Biblioteca del Monestir de Ripoll*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» 24 (2016) 121-150.
- , *Liber troporum atque prosarum Ecclesiae Vicensis: Vic, Bib. Epis., ms. 106 (Can. Ripoll 31) TVic 2*. Barcelona/Vic: IEC/Biblioteca Episcopal, 2015.
- Josep HERNANDO DELGADO, *De l'Islam al Cristianisme. El procés d'integració dels esclaus per mitjà de la religió*, dins «Acta Mediaevalia» 32 (2014-2015) 263-284.

- Javier IBÁÑEZ FERNÁNDEZ, *La Catedral de Zaragoza de la Baja Edad Media al primer Quinientos: estudio documental y artístico*. Zaragoza: Fundación Teresa de Jesús, 2016.
- Elvis MALLORQUÍ, *Montnegre al segle XIV: estudi i edició dels capbreus de Santa Maria de Cervià de 1314 i 1356*. Quart: Ajuntament, 2017.
- , *Parròquies i delmes al comtat de Besalú (segles IX-XIV): elements per a una redefinició del feudalisme català*, dins «Quaderns de les Assemblees d'Estudis» 1 (2014) 157-174.
- Josep M. MARTÍ BONET, *Història de l'església: antiga i medieval*. Barcelona: l'autor, 2016.
- , *Les Set primeres visites pastorals a Vila-rodona*, dins «La Reclosa» 20 (2016) 7-14.
- Jordi MASCARELLA, *Un Abat assassinat*, dins «Revista de Girona» 300 (2017) 46-47.
- Materia y acción en las catedrales medievales (siglos IX-XIII): construir, decorar, celebrar*. Ed. Gerardo Boto, César García de Castro Valdés. Oxford: BAR Publ., 2017.
- Mendicants and merchants in the medieval Mediterranean*. Ed. Taryn E.L. Chubb and Emily D. Kelley. Leiden: Brill, 2012.
- M. Ángeles MONTANEL MARCUELLO, *El Legado de Miguel de Capiella y la labor asistencial de la Cofradía de Santa Fe*, dins «Aragón en la Edad Media» 27 (2016) 203-242.
- Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ, *Les Parròquies de la Ribera d'Ebre a finals del segle XV: la visita pastoral de l'any 1497*, «Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre» 25 (2015) 81-94.
- Josep MURLÀ I GIRALT, *Nou-cents anys de la consagració de l'església de Sant Esteve d'Olot*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca» 27 (2016) 231-242.
- Josep M. NOLLA BRUFAU, *El Document més antic de les comarques gironines*, dins «Revista de Girona» 300 (2017) 42-43.
- Ramon ORDEIG I MATA, *Diplomatari del Monestir de Ripoll (segle XI)*. Vic: EH, 2016.
- , *El Quadern de Joan de Barcelona, monjo de Ripoll i de Fleury, abat de Santa Cecília de Montserrat: (París, BnF, lat. 2858, f. 64-71v)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» 24 (2016), p. 33-78.
- Josep M. PALAU I BADUPELL, *El Bisbat d'Urgell a l'inici del segle XIV (a través de la visita pastoral de 1312 a 1315)*. Tesi doctoral UB, 2016.
- Cristina PÉREZ GALÁN, *Cristianas, judías y musulmanas en la ciudad de Huesca a finales de la Edad Media*, , dins «Aragón en la Edad Media» 27 (2016) 243-270.
- Antoni PLADEVALL I FONT, *A l'entorn dels orígens de l'orde de la Mercè*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2014.
- Rosa PLANAS, *Francisco de Asís y R. Llull, vidas casi paralelas*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 419-436.
- Jaume de PUIG I OLIVER, *Sant Domènec i la inquisició*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 121-154.
- M. Isabel RIPOLL PERELLÓ, *De Clara a Natana: la influència franciscana i la crea-*

- ció dels models literaris femenins lul·lians*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 521-528.
- Vicent ROYO PÉREZ, *La Lucha por las rentas en la frontera septentrional valenciana: los conflictos por el diezmo y la primicia en las comarcas de Els Ports y El Maestrat en el siglo XIII*, dins «Medievalismo» 26 (2016) 247-279.
- Josep Enric RUBIO ALBARRACÍN, *L'Accés a l'obra llatina de Llull*, dins «Serra d'Or» 661 (2015) 21-27.
- , *Contemplar les veus: relacions entre la vista i la oïda en les primeres obres de Llull*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 341-354.
- Juan Pablo RUBIO SADIA, *Influjos litúrgicos franco-catalanes en el breviario de San Juan de la Peña (El Escorial, Real Biblioteca, ms. f. IV. 26)*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 23 (2015) 63-91.
- , *El Oficio cuaresmal de Lázaro de Betania en las iglesias catalano-narbonesas (siglos XII-XV)*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 24 (2016) 151-187.
- Santiago RUIZ TORRES, *Los Fragmentos litúrgicos del Archivo Capitular de Huesca (siglos XI-XIV)*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 24 (2016) 79-119.
- Josep M. SANJOSÉ, *El Comte Miró Bonfill i l'arribada de les relíquies al monestir de Sant Pere de Besalú*, dins «Quaderns de les Assemblees d'Estudis» 1 (2014) 131-142.
- Josep M. SANS I TRAVÉ, *Visites pastorals durant l'època medieval (segle XV)*, dins «Podall» 5 (2016) 20-62.
- Joan SANTANACH SUÑOL, *Apunts sobre les posteritats de Ramon Llull*, dins «L'Aiguadolç» 43-44 (2015) 107-119.
- Joan SANTANACH SUÑOL – Albert SOLER LLOPART, *La Nova edició de les obres de Ramon Llull (1990-2014): balanç d'una experiència innovadora en l'edició de textos*, dins «Estudis romànics» 38 (2016) 357-361.
- Javier de SANTIAGO FERNÁNDEZ, *Oraciones por la salvación del alma: el obituario en piedra del monasterio de Sant Pau del Camp en Barcelona*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 46/2 (2016) 939-973.
- Eduard SIERRA VALENTÍ, *Clergues violents a Mieres: un procés medieval de l'Arxiu Diocesà de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 56 (2015) 75-96.
- Albert SOLER, *El Llibre que Ramon Llull mai no va escriure: figures imaginàries i diagramàtica en l'opus lul·lià*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 529-542.
- J. G. SOLER, *San Antonio y Santa Clara de Barcelona: una comunidad en defensa de su identidad (1408-1518)*, dins «Studia Monastica» 58 (2016) 55-134.
- José Luis SOLER, *La Ruta de los últimos cátaros: un viaje extraordinario entre Occitania y el País Valenciano*, dins «Arqueología, historia y viajes sobre el mundo medieval» 57 (2016) 6-17.
- Marc SUREDA JUBANY, *Un Altre fragment de consuetud medieval segons els usos de Girona: (Abev. fragments XII/3)*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 24 (2016) 189-203.
- M. Rosa TERÉS – Teresa VICENS, *Violant de Bar i Maria de Castella: promoció espiritual i mecenatge*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2015.
- Joan TORRA, *San Paciano de Barcelona: «cristiano es mi nombre y católico mi apellido»*. Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 2016.

- Francesc TOUS PRIETO, *Ramon Lull, autor de proverbis*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 355-372.
- Jaquim TREMOLEDA I TRILLA, *El Monestir de Sant Miquel de Fluvià*, dins «Revista de Girona» 299 (2016) 58-60.
- Pau TURÓN IZQUIERDO, *Santa Creu de Rodes, sota l'ombra d'un monestir*, dins «Revista de Girona» 297 (2016) 86-87.
- , *Viure en la Girona gòtica*, dins «Revista de Girona» 297 (2016) 93-95.
- Curt J. WITLIN, *Com Eiximenis tradueix i interpreta «segons em serà vejares que sia pus profitós als lligents»*. *Teoria i pràctica d'una metodologia dubtosa*, dins «Estudis romànics» 38 (2016) 371-382.

HISTÒRIA MODERNA

- Marc Antoni ADELL I CUEVA, *El Bisbe Climent i la pedagogia de la Il·lustració*. Castelló: Publ. de la Universitat Jaume I/Ajuntament de Castelló, 2017.
- Rosa M. ALABRÚS IGLESIAS, *El Discurs eclesiàstic davant el món visionari femení en els segles XVI i XVII*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 287-300.
- , *La Religiositat femenina en època moderna*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 142-147.
- , *Teresa de Jesús y las monjas del Barroco*, dins «Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento». Madrid: Sílex, 2016. p. 73-90.
- Guido ALFANI – Vicent GOURDON, *Las Familias y la elección de padrinos y madrinas de bautizo en la Europa católica en la Edad Moderna: balance y perspectivas de investigación*, dins «Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante» 34 (2016) 23-56.
- Fernando ANDRÉS ROBRES, *Monarquía y alta nobleza: la consumación del asalto Borja al maestrazgo de la Orden de Montesa (1545)*, dins «Hispania» 254 (2016) 645-668.
- Daniel BALDELLOU MONCLÚS – José Antonio SALAS AUSÉNS, *Noviazgo y matrimonio en Aragón: casarse en la Europa del Antiguo Régimen*, dins «Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante» 34 (2016) 79-105.
- Nicolás BAS MARTÍN, *La Imprenta ilustrada: Benito Monfort y la catedral de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 267-292.
- Antonio BENLLOCH POVEDA, *La Carrera episcopal de los prelados valentinos en el siglo XVIII (1700-1795)*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 13-28.
- , *Los Sinodos diocesanos valentinos en el siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 155-150.
- Coloma BOADA, *Monasterios urbanos en tiempos de guerra: Sant Pere de les Puel·les y Santa Clara de Barcelona, 1691-1718*. Barcelona: Ajuntament, 2014.
- Emilio CALLADO ESTELA, *Cuatro amigos: Teresa de Jesús, Francisco de Borja, fray Luis Beltrán y Juan de Ribera*, dins «Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento». Madrid: Sílex, 2016. p. 259-292.

10 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- , *Nombramientos reales de canónigos y dignidades de la catedral de Valencia en la segunda mitad del siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 51-99.
- , *Las Noticias Curiosas (1764-1782) de Francisco Vicente de Orellana, beneficiado de la catedral de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 223-248.
- , *Obispos auxiliares de Valencia en el siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 67-101.
- , *Teresa y Luis. Luis y Teresa. Dos santos en tiempos recios*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 7 (2016) 150-159.
- , *Vergel de perfectísimas flores. Las dominicas valencianas de Carcaixent según Fray José Agramunt*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 224-240.
- Pere CARDONA, *El Convent de framenors caputxins de Manresa (1582-2007)*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 2014.
- Elena CATALÁN MARTÍNEZ, *Los Dificiles comienzos del Carmelo Descalzo en Calahorra: historia de una superación*, dins «Brocar» 40 (2016) 63-82.
- La Catedral ilustrada: Iglesia, sociedad y cultura en la Valencia del siglo XVIII*. Coord. Emilio Callado Estela. 4 vol. València: PUV/Institució Alfons el Magnànim, 2015.
- Josep CERDÀ I BALLESTER, *Els Clergues de l'Orde de Montesa durant el segle XVIII: catàleg i estudi (1700-1808)*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 163-200.
- Antonio José DÍAZ RODRÍGUEZ, *El Sistema de agencias curiales de la Monarquía Hispánica en la Roma pontificia*, dins «Chronica Nova» 42 (2016) 51-78.
- Elías DURÁN DE PORRAS, *En los albores del romanticismo: viajeros ingleses y vida religiosa valenciana a comienzos del siglo XIX*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 243-265.
- Josep Vicent ESCARTÍ, *Teresa de Jesús, beata y santa: fiesta y memorias valencianas*, dins «Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento». Madrid: Sílex, 2016. p. 335-368.
- , *La Versió valenciana de «La Vida de Pere Esteve (1760)»: una maniobra il·lustrada?*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 249-269.
- Alfonso ESPONERA CERDÁN, *A propósito de los canónigos predicadores en la Valencia de 1797*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 71-94.
- , *El Archivo de la Catedral de Valencia y el «Viage Literario» de fray Jaime de Villanueva*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 267-292.
- , *La Iglesia mayor de Valencia según fray José Teixidor*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 13-35.
- , *Una Inédita historia de la Seo valentina*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 17-66.
- Amparo FELIPÓ, *El Canónigo don José de Castellví y Coloma (1677-1739): entre el ministerio eclesiástico y la defensa del patrimonio*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 127-154.
- , *Don Antonio Milá de Aragón (1653-1719): entre la canongia de la catedral, el rectorado de la universidad y el conflicto sucesorio*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 251-283.
- Alfonso ESPONERA CERDÁN – M. Pilar SASTRE ALZAMORA, *Controvèrsia inquisitorial*

- entorn de la pintura d'una beata estigmatitzada*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 301-313.
- Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Llengua i espiritualitat en la «Vita Christi» d'Isabel de Villena*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 6 (2015) 24-59.
- , *Teresa de Jesús en la literatura valenciana de certámenes*, dins «Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento». Madrid: Sílex, 2016. p. 335-368.
- Joan FERRERES I NOS, *Joan Segismund de Ferreres Dellà: el clergue-mercader reinaixentista de Traiguera*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo: Boletín de divulgación cultural» 96 (2016) 48-75.
- Leila FRANCÉS VIDAL, *El Prodigio de la Puríssima a Ontinyent el 8 de desembre de 1704: transcripció i estudi*, dins «Almaig» 31 (2015) 151-161.
- Bruno FRANCO LLOPIS, *Sobre pintures deshonestes, llenços i naips protestants. Tres documents inquisitorials vinculats a la censura i tràfic d'imatges herètiques en el món hispànic del segle XVI*, dins «Manuscrits» 33 (2015) 97-118.
- Rafael FRESQUET FAYOS, *Instrucció moral, breu i clara de Gabriel Ferrandis (1739)*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 201-222.
- Rodolfo GALDEANO CARRETERO, *Historiografía catalana i model jesuític: la Història moral de Catalunya del jesuïta Pere Gil (1550-1622)*, dins «Recerques» 70 (2015) 35-60.
- Marc GANDIA SILVESTRE, *Les Actes capitulars de la Seu de Xàtiva (segle XVIII): estudi i edició*. Tesi doctoral Universitat de València, 2016.
- Francisco José GARCÍA PÉREZ, *Represión académica en la Mallorca del siglo XVIII: el obispo Juan Díaz de la Guerra y la clausura del Colegio de la Sapiencia en 1773*, dins «Chronica Nova» 41 (2015) 195-209.
- Jaume GAYA CATASÚS, *Societat i economia agrària al Penedès, segles XVI-XVII: el terme de Subirats, la parròquia de Sant Pere de Lavern*. Tesi doctoral UPF, 2016.
- Massimo Carlo GIANNINI (ED.), *Papacy, Religious Orders, and International Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Roma: Viella, 2013.
- Lluís GIMENO BETI, *El Catecisme de mossèn Francesc Selma (1712). Edició i estudi lingüístic*. Castelló/Barcelona: Fundació Germà Colón/Pub. de l'Abadia de Montserrat, 2015.
- Cristina GIMENO MALDONADO, *La Herencia espiritual: un linaje carmelitano en la Zaragoza del siglo XVII*, dins «Manuscrits» 33 (2015) 119-138.
- , *Vides exemplars: Terciàries carmelitanes a «El Carmelo esmaltado» de Roque Alberto Faci (1743)*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 241-256.
- M. Mercè GRAS CASANOVAS, *La Llabor de Teresa en el V centenari de Teresa de Jesús*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 7 (2016) 119-131.
- , *La Recepción de Teresa de Jesús en la Corona de Aragón*, dins «Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento». Madrid: Sílex, 2016. p. 215-258.
- Josep M. GRAU I PUJOL, *Anotacions sobre les confraries de Riudoms (segles XVI a*

12 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- xxx), dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar» 29 (2017) 26-31.
- Xavier JORBA – Salvador PLANTANACH, *Les Pellofes de Sant Pere de les Preses, un taller desconegut*, dins «Acta Numismatica» 44 (2014) 945-970.
- Maria Llum JUAN-LIERN, *La Pastoral del arzobispo Company sobre la iglesia valentina con motivo del sínodo de Pistoya*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 47-70.
- , *Vicente Blasco Garcia (1735-1813): de la canonjia de la catedral al rectorado de la Universidad de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 301-314.
- Joaquim JUAN MOMPÓ, *L'Aportació lèxica del canonge Teodor Tomàs*. Castelló: Universitat Jaume I, 2015.
- , *El Canónigo Teodor Tomás Palomar*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 95-124.
- Vicente LEÓN NAVARRO, *El Cabildo de la catedral ante la opinión pública valenciana*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 15-46.
- , *Conflictos ideológicos durante los primeros años de don Francisco Fabián y Fuero en la mitra valenciana*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 137-185.
- , *Entre el humanismo y la autoridad eclesiástica: la aportación del canónigo Felipe Bertrán*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 183-221.
- , *Las Oposiciones en el «Cursus Honorum» del canónigo Juan Bautista Hermán*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 63-89.
- Inmaculada LLIBRER ESCRIG, *La Contabilidad para la caridad: la almoína de la Catedral de Valencia, 1546*, dins «Anals de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana» 91 (2016) 9-50.
- Alejandro L. LÓPEZ, «*Dominus qui incepit ipse perficiat*»: *exhortaciones de fray Josep Mercader a las monjas dominicas del monasterio de Montesión en Barcelona (1740-1745)*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 314-337.
- José MARTÍNEZ MILLÁN, *El Problema judeo converso en la Compañía de Jesús*, dins «Chronica Nova» 42 (2016) 19-50.
- Bartomeu MARTÍNEZ OLIVER, *L'Església vella des Mercadal. Visites pastorals i inventaris artístics (1609-1636)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics» 71 (2015) 73-91.
- La Memoria del mundo: clero, erudición y cultura escrita en el mundo ibérico, siglos XVI-XVIII*. Coord. Federico Palomo, coordinador. Madrid: Universidad Complutense, 2014.
- Antonio MESTRE, *Divergencias socio-culturales en el cabildo de la catedral de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 37-49.
- , *Las Escuelas teológicas en el cabildo catedralicio de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 147-179.
- , *La Primera traducción católica castellana de la Biblia: humanistas cristianos y reformistas galicanos*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 161-181.
- Joaquín MILLÁN RUBIO, *Fray José Maria Rodríguez Bori, O. de M. creador de la Sagrada Familia de Barcelona con José M. Bocabella Verdaguer*. Barcelona: Asociación Verdad y Justicia, 2015.
- Ramon MIRÓ I BALDRICH, *La Processó de Dijous Sant o de la Sang a Bellpuig (segles XVII-XIX)*, dins «Quaderns de lo Pregoner d'Urgell» 29 (2016) 25-54.

- Ignasi MORETA, «*Vaig renegar de la mare, del canonge i de la noia*». *Maragall i el poder eclesiàstic*, dins «Haidé» 5 (2016) 13-21.
- Mossèn Bartomeu Oliver de Sencelles: *l'autèntic militant en defensa de la cultura*. Coords. Joan Colom i Ramis i Jordi Llabrés i Sans. Palma: Aimprensa, 2015.
- Joan MUNDET TORRES, *Cinc-cents anys de la capella de Sant Sebastià, de Santa Coloma de Farners. La ciutat al segle XVI i el vincle amb el Pelegrí de Tossa*, dins «Quaderns de la Selva» 27 (2015) 59-84.
- Aurèlia PESSARRODONA I PÉREZ, *Ensalades en clausura: una aproximació als cançoners del convent de les carmelites descalces de Santa Teresa de Vic*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 7 (2016) 189-219.
- Fernando PINGARRÓN-ESAÍN, *El Culto y la devoción a la Virgen de los Desamparados en la catedral de Valencia magnificados en el siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 289-348.
- , *El Paborde de la catedral de Valencia Mariano Liñán Torelló: documentos sobre su vida y su obra*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 315-355.
- Bruno POMARA SAVERINO, *Violencias en el Mediterráneo católico (siglos XVI-XVII)*, dins «Estudis» 41 (2015) 131-158.
- Vicente PONS ALÓS – Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Dignidades y canónigos de la catedral de Valencia en el siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 103-125.
- Francisco PONS FUSTER, *Aproximación al estudio sobre el modelo de mujer espiritual de los eclesiásticos en la Edad Moderna*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 268-286.
- , *La Espiritualidad no ilustrada valenciana en la primera mitad del siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 223-253.
- , *Influjo de Teresa de Jesús en la espiritualidad valenciana*, dins «Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento». Madrid: Sílex, 2016. p. 293-334.
- , *Un Jesuita y una beata: la milagrosa relación del jesuita Blas de Antonio Cazorla y la beata Gerónima Díaz*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 187-209.
- , *Mujeres espirituales: modelos de vida tradicionales para las mujeres valencianas en la primera mitad del siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 181-202.
- , *San Felipe Neri y la Congregación del Oratorio de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 261-288.
- Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Los Párrocos y las redes de sociabilidad parroquial en el mundo rural de la Cataluña moderna: historiografía e historia*, dins «Obradoiro de historia moderna» 22 (2013) 167-206.
- Germán RAMÍREZ ALEDÓN, *El Arzobispo fray Joaquín Company: un franciscano ante los problemas de su tiempo*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 89-130.
- , *El Clero valenciano ante la lectura de la Biblia en lengua vulgar: un desafío ilustrado*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 101-136.
- , *La Cuestión de la catedralidad de Xàtiva: un conflicto en la Iglesia valenciana del siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 1, 255-283.
- Germán RAMÍREZ ALEDÓN – Fernando GOBERNA RUÍZ, *Antonio Roca y Pertusa (1749-1823), canónigo de la catedral de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 125-162.

14 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- Josep RIBAS I SOLÀ – Montserrat RIGALT I COLL – Eduald MAIDEU, *Estudi i edició d'una llibreta de remei de diversos mals de Josep Cubí, de la parròquia de Sant Sadurn de Solivelles*, dins «Gimbernat» 65 (2016) 99-118.
- Salvador J. ROVIRA GÓMEZ, *Altafullencs en els llibres parroquials setcentistes de la parròquia de Sant Pere de Torredembarra*, dins «Estudis Altafullencs» 7-18.
- , *Presència de la noblesa al Capítol de la Catedral de Tarragona durant l'Edat Moderna*, dins «Paratge» 28 (2015) 11-31.
- M. Ángeles SÁEZ GARCÍA, *Isabel de Josa y de Cardona: una «puella docta» predicadora del sgilo XVI*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia» 213 (2016) 189-215.
- Pilar SÁNCHEZ LÓPEZ, *La Resolució dels conflictes jurisdiccionals entre la Inquisició i la Reial Audiència de Catalunya (1568-1696)*, dins «Estudis» 41 (2015) 103-130.
- M. Dolores SANTACREU I SOLER, *Queralt i altres santuaris marians berguedans sota la mirada del pare Narcís Camós (segle XVII)*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 25-29.
- Valentí SERRA DE MANRESA, *Fonts doctrinals de la predicació caputxina a la Catalunya del Barroc*, dins «Revista Catalana de Teologia» 2 (2016) 563-607.
- , *Els Caputxins de Catalunya en el context de la Guerra de Successió (1705-1714)*, dins «Estudios Franciscanos» 458 (2015) 447-480.
- Xavier SOLÀ COLOMER, *Històries: les velles i noves visites del bisbe [segles XVI-XVIII]*, dins «El Cartipàs» 74 (2014) 5-6.
- , *Petits hospitals rurals: caritat, misèria i supervivència en els segles XVI i XVII. Alguns exemples de pobles de la Garrotxa i la Selva*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca» 27 (2016) 99-133.
- Nuria SORIANO MUÑOZ, *Recordar a los héroes desde el pùlpito: anàlisis e interpretació de dos sermons conmemorativos al servicio de la nación*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 131-145.
- Albert TOLDRÀ I VILARDELL, *La Sol·licitació sexual a Dènia i a la Inquisició (1704-1789)*, dins «Aiguats» 36 (2016) 71-92.
- Francesc TORRES FAUS, *La Diócesis de Valencia y el Nomenclátor Eclesiástico de España*, dins «La Catedral Ilustrada». Vol. 2, 203-242.
- Francesc TORRES FAUS – Laura MENSÚA MUÑOZ – Sergio URZAINQUI SÁNCHEZ, *Los Archivos de la ciudad de Valencia en 1751 según los informes secretos de Asensio Sales y Vicente Ximeno*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 211-249.
- Xavier TORRES I SANS, *Frailles y campesinos en la guerra de separación de Cataluña (1640-1660)*, dins «Hispania» 249 (2015) 69-94.
- Camilo VÁZQUEZ ARTÉS, *Josep Climent, un canónigo «jansenista»*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 285-299.
- Pep VILA, *Aspectes de la cuina i la alimentació a l'època del Barroc, al convent de Sant Domènec de Girona (1600-1612)*, dins «Annals de l'Institut d'estudis Gironins» 57 (2016) 187-234.
- Carmen XAMMAR ALONSO, *Dos episodios de brujería en la Seu d'Urgell: primer tercio del siglo XVII*, dins «Manuscrits» 34 (2016) 63-86.
- Maria Jesús ZAMORA CALVO, *«Artes Maleficorum»: brujas, magos y demonios del Siglo de Oro*. Madrid: Calambur, 2016.

- Verónica ZARAGOZA GÓMEZ, *Censura y edición postuma de la obra de Hipólita de Rocafort: a propósito de unos poemas manipulados*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 8 (2016) 194-223.
- , *Poesía, ritual i cant: l'univers creatiu i festiu dels poemes de vesticions al convent de carmelites descalces de Barcelona (segle XVII)*, dins «Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna» 7 (2016) 160-188.
- Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Fernando el Católico y reforma de los benedictinos y benedictinas españolas (1474-1516)*, dins «Anuario de Historia de la Iglesia» 157-184.

HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

- 190 anys de la fundació de la Congregació de Germanes Carmelites Vedruna*. Vic: Vedruna Catalunya, 2016.
- Carme AIXALÀ FÀBREGAS – M. Carme BERNAL – Anna CASTELLANO TRESSERRA, *Sor Eulàlia Anzizu, una personalitat imprescindible de la cultura catalana entre dos segles (XIX-XX)*, dins «Revista de Catalunya» 297 (2017) 64-81.
- Santiago ALEIXOS ALAPONT, *El interés por el humanista Antonio Agustín en la Europa ilustrada. Apuntes para el estudio de las aportaciones alemanas de Anton B. Walther y Chris. Ludwig Neuber*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita» 91 (2016) 147-161.
- Gregorio ALONSO, *La Nación en capilla: ciudadanía católica y cuestión religiosa en España (1793-1874)*, Granada: Comares, 2014.
- Aquell 1 de juliol de 1966: Franco a Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 171-173.
- Montserrat AYMERICH BASSOLS, *El Viatge a Barcelona de la Madona de Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 112-119.
- Maximiliano BARRIO GONZÁLEZ, *La Curia romana y los obispos españoles ante la libertad de imprenta en el Trienio Liberal (1820-1823)*, dins «Investigaciones históricas» 36 (2016) 167-192.
- Pere BOSCH CUENCA, *El Fracàs del sindicalisme catòlic a la regió de Girona (1918-1936)*, dins «Plecs d'història local» 159 (2015) 2-4.
- Alfonso BOTTI – Feliciano MONTERO GARCÍA – Alejandro QUIROGA FERNÁNDEZ DE SOTO (COORD.), *Católicos y patriotas: religión y nación en la Europa de entre-guerras*. Madrid: Sílex, 2013.
- Bernat Calvó CATALÀ, *El Centenari del Centenari Parroquial (1914-2014)*. Argentona: Centre Parroquial, 2015.
- Francisco J. CARBALLO LÓPEZ, *La Teología política de monseñor Guerra Campos: un obispo disidente en la transición política española*. Tesis doctoral, UNED, 2016.
- Vicente CÁRCCEL ORTÍ, *1936: el Vaticano y España*. Madrid: Ediciones San Román, 2016.
- Los Cardenales del siglo xx*. Ed. Ramón Castro y Salvador Miranda. Barcelona: Escola de Monitors i voluntaris de la catedral de Barcelona, 2016.
- Jordi CASSÀ VALLÈS, *El Padre Gallifa y dos condenas: el garrote en 1809 y hoy desmemoria y olvido*. Pról. Ramon Corts y Blay. Barcelona: Clérigos Regulares Teatinos, 2016.

16 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- Josep CLARA, *Panoràmica sobre el convent de Sant Francesc d'Assís*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 17-44.
- Bernabé DALMAU, *Cent anys de moviment litúrgic*, dins «Serra d'Or» 667-668 (2015) 6-7.
- Romuald M. DÍAZ CARBONELL, *Beato Francisco Castelló Aleu, servidor de Dios hasta la muerte*. Barcelona: Publ. de l'Abadia de Montserrat, 2015.
- Juan Pablo DOMÍNGUEZ, *Intolerancia religiosa en las Cortes de Cádiz*, dins «Hispania» 77 (2017) 155-183.
- Lluís DURAN I SOLÀ, *La Campanya «Volem bisbes catalans»: iniciatives i propostes a la llum del Concili Vaticà II*, dins «Serra d'Or» 674 (2016) 31-34.
- , *Josep Badia: carlisme, socialisme i cristianisme*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics» 27 (2016) 75-129.
- , *Manuel Carrasco i Formiguera, un polític cristià al servei de la república catalana*, dins «Serra d'Or» 678 (2016) 21-24.
- Ramon FELIPÓ ORIOL, *Notes sobre alguns dels llibres i persones de la Coronació canònica de la Maredeu de Queralt l'any 1916*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 43-47.
- , *La Propietat de Queralt i el tancament del Santuari pel bisbe Comellas*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 63-66.
- Narcís FIGUERAS CAPDEVILA, *Estiueig, literatura, propaganda catòlica i humor: els Jocs Florals de 1913 i 1919 a Sant Hilari Sacalm (la Selva)*, dins «Quaderns de la Selva» 27 (2015) 59-84.
- Joan FLORENSA, *L'Escolapi Joan Roig Riasol, mestre (Balaguer 1881-Mataró 1950)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]» 113 (2015) 18-28.
- Gener GONZALVO I BOU, *Eduard Toda Güell i Poblet*, dins «Podall» 5 (2016) 157-171.
- Joan-Pau JÀVEGA VALÈNCIA, *50 anys d'escoltisme a Montblanc (1966-2016)*, dins «Aplec de Treballs» 34 (2016) 5-7.
- Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *La Girona paulanera: els frares mínims*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 103-120.
- Joaquim Ruyra i els caputxins*. Intr. Jordi Pàmies i Jordi Cervera. Barcelona: Mediterrània, 2015.
- Emilio LA PARRA LÓPEZ, *Política religiosa de la España josefina*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita» 91 (2016) 57-71.
- Ana M. LANDER AZCONA, *Dulces manos ante una gran tragedia: las Darderas y el Hospital de los Infecciosos de Nuestra Señora del Mar de Barcelona*. Barcelona: Hermanas Franciscanas Misioneras de la Natividad de Nuestra Señora, 2017.
- José LENDOIRO SALVADOR, *Obrerismo eclesial en torno a 1915: sindicalismo y reformismo social*, dins «Anals de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana» 90 (2015) 111-156.
- Antoni LLAGOSTERA, *Aplecs i romiatges al Pirineu Oriental*, dins «Ibix» 8 (2014) 279-311.
- Llibre de memòries de la parròquia de Sant Martí de Vilallonga del Camp: 1867-1935*. Estudi introductor i edició a càrrec de Daniel Piñol Alabart. Vilallonga del Camp: Ajuntament, 2015.
- Arturo LLIN CHÁFER, *Los Beneficiados de la parroquia de Bocairent: aproximación histórica*, dins «Almaig» 31 (2015) 50-64.

- Josep M. MARTÍ BONET, *El Clergat de Barcelona al segle XIX: context, costumari i elenc*; amb la col·laboració de Joana Alarcón, Manel Lobo, Héctor López, Ignasi Marquès, Gemma Pallàs, M. Àngels Parés i Antoni del Pino. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2016.
- , *El Maligne ahir i avui: història i exorcismes: reflexions des de la catedral de Barcelona*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2015.
- , *Monumentos sacros en llamas (1936-1939): «desbarajuste» en los juzgados catalanes durante el año 1938: «Inventario de los antiguos bienes y edificios de carácter religioso con expresión de su destino actual. Enero de 1938»: según el manuscrito del Archivo Diocesano de Barcelona*; con la colaboración Joaquim Monasterio y Joana Alarcón. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2016.
- , *Recordant el nostre doctor Jubany*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2015.
- Bartomeu MARTÍNEZ OLIVER, *La Donació del comte Josep d'Espanya i Rossinyol de Defla a la parròquia de Sineu (1878)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics» 72 (2016) 277-285.
- Miscel·lània de mossèn Francesc Cima i Garrigó*. Gisclareny: Fundació Privada Casal del Roser de Gisclareny, 2016.
- Miscel·lània en honor de mossèn Anton Brú*. Arbeca: Parròquia de Sant Jaume Apòstol, 2016.
- Missa de campanya any 1919* [documentació fotogràfica], dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró] 112 (2015) 39-40.
- Pere MOLERA I SOLÀ – Àngel GRABULOSA I CORCOY, *Fray Eloy de Bianya*, «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca» 27 (2016) 259-268.
- Josep MONFERRER I GUARDIOLA, *Mossèn Manuel Millán i la salvaguarda del patrimoni de l'arxiprestat de Morella (1933-1940)*. Benicarló: Onada, 2015.
- Mónica MORENO SECO, *Jóvenes trabajadoras cristianas: compromiso social y aprendizaje ciudadano en la JOC*, dins «Ayer» 102 (2016) 95-119.
- Mossèn Joan Noves: quadern de records*. La Vall d'Arenós: Associació de Veïns La Vall d'Arenós, 2016.
- Màxim MUÑOZ DURAN, *El P. Joan Postius i Salers, missioner claretí, ànima de la Coronació de la Mare de Déu de Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 39-42.
- Josep MURLÀ, *La Festa del Corpus a Olot: la Vintriquatrena al llarg del temps i el retaule que encarregà el 1597*, dins «La Comarca d'Olot» 1745 (2014) 23-26.
- Novena Santíssim Misteri de Cervera*. Ed. Xavier Romero i Ramón Gené. Cervera: Comissió del Santíssim Misteri/Parròquia de Santa Maria, 2017.
- Ramon ORDEIG I MATA, *Jaume Ripoll i Vilamajor (Preixana, 1775 – Vic, 1843)*, dins «Ausa» 177 (2016) 563-592.
- Frederic ORIOLA VELLÓ, *Els Beneficiats músics i la Vall d'Albaida a l'ombra del «motu proprio» de 1903*, dins «Almaig» 31 (2015) 15-18.
- Los oyó todo Barbastro: vida y muerte de los beatos mártires benedictinos del Pueyo*. Barcelona: Magthas, 2015.
- Daniel PALAU I VALERO, *Narcís Jubany, un bisbe català al Concili Vaticà II «Ut veritas evangelii permaneat»*, dins «Revista Catalana de Teologia» 41/2 (2016) 637-661.

- Santiago PETSCHEN, *La Religiositat catalana en els grans esdeveniments internacionals*, dins «Revista de Catalunya» 295 (2016) 35-48.
- Martí PICAS SERRA, *Queralt, baluart carlí*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 100-105.
- Coque PIÑA – Ricard PEDRALS, *Petita història de mossèn Batlle i l'escoltisme*. Barcelona: Mediterrània, 2015.
- Queralt PONS SERRA – Rosa SERRA ROTÉS, *Anunciar la Coronació i algunes coses més: el programa de mà*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 48-56.
- David PUJOL, *Un Clergue d'estampa cardenalícia [Enric Sala Villegas]*, dins «Les Garrotxes» 15 (2015) 17-18.
- Ana M. REIG FERRER, *L'Escola de l'ermita de Llutzent: el projecte d'un il·lustrat*, dins «Almaig» 31 (2015) 127-133.
- Frederic RIBAS, *Les Estades de Franco a Montserrat: de la comunió al divorci*, dins «Revista de Catalunya» 295 (2016) 49-59.
- Jaume RIPOLL VILAMAJOR, *Opuscles: litúrgics i històrics: Edició facsimilar*. Pres. de Ramon Ordeig i Mata. Barcelona/Vic: IEC/Biblioteca Episcopal, 2016.
- Josep M. SALISÍ CLOS, *Un Processional targari de 1754. Destacat element per a l'estudi i la seva adscripció a la litúrgia del segle XVIII*, dins «Urtx» 21 (2017) 141-161.
- Jordi SERCHS I SERRA, *Documents sobre la Coronació de la MaredeDéu de Queralt conservats a l'Arxiu Municipal de Barcelona*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 57-61.
- Valentí SERRA DE MANRESA, *L'Aportació del canonge Salvador Bové (†1915) als estudis lul·lians*, dins «Estudios Franciscanos» 117 (2016) 631-646.
- , *La Beatificació del caputxí Frederic de Berga*, dins «L'Erol» 126 (2015) 71-73.
- , *Cocinar en tiempos de crisis: recetas frailunas y guisados populares*. Barcelona: Morera, 2015.
- , *Els Framenors caputxins i les clarisses-caputxines a la ciutat de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 155-186.
- , *Els Frares mendicants i la hisenda borbònica: la franquícia del vi a Barcelona*, dins «Estudios Franciscanos» 117 (2016) 135-150.
- , *La Huerta de San Francisco: los secretos de horticultura de los conventos capuchinos*. Barcelona: Mediterrània, 2016.
- , *Lo Jardiner hortolà y florista (1852): caputxins de Catalunya*. Barcelona: Pub. de l'Abadia de Montserrat, 2016.
- , *La Parròquia de Sant Joan de la Creu: l'acció pastoral dels caputxins al barri del Peu del Funicular de Vallvidrera, Barcelona 1950-2015*. Barcelona: Mediterrània, 2015.
- , *Els Reptes del cardenal Vidal i Barraquer en temps difícils*, dins «Estudios Franciscanos» 458 (2015) 63-90.
- , *Tornar als remeis de sempre: pocions, ungüents i herbes medicinals*. Barcelona: Edicions Morera, 2017.
- Rosa SERRA ROTÉS, *Temps de coronacions: el catolicisme a Catalunya durant la restauració (1876-1923)*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 30-39.
- Lluís SOLÀ, *L'Atenció religiosa dels anys 1960 a l'Alta Garrotxa*, dins «El Brull» 26 (2014) 54-55.
- Josep M. SOLER I CANALS, *L'Abat Antoni Riera i Pujol: Puiggròs, 1835 – Montserrat*,

- 1913, dins «Personatges il·lustres de l'Alt Camp i les Garrigues». Hostalets de Pierola: IAS, 2015. p. 167-168.
- Marc SUREDA JUBANY, *La Salvaguarda del patrimoni religiós català durant la guerra civil espanyola: III Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*, dins «Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya» (Girona, 2015). Girona: Museu de Girona, 2017.
- Agnès TODA BONET, *Mossèn Josep Asens: una vida de compromís i modèstia*, dins «Revista del Centre de Lectura de Reus» 9/1 (2017).
- Josep VARELA I SERRA, *Mossèn Jesús Tarragona i el seu món*. Lleida: Museu de Lleida/ Institut d'Estudis Ilerdencs, 2015.
- Maria José VILAR GARCÍA, *Francisco Martínez de la Rosa y las conflictivas relaciones Iglesia-Estado en España (1834-1835)*, dins «Hispania Sacra» 68 (2016) 723-734.
- Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Historia del Instituto de las Hermanas capuchinas de la Madre del Divino Pastor (1871-1872)*. Montserrat: Publ. de l'Abadia, 2014.

ART

- Bibiana AGUSTÍ, *Església de Sant Valentí de Salarsa (Camprodon, el Ripollès)*, dins «XII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Besalú, 13 i 14 de juny de 2014». Besalú: Comissió Organitzadora, 2014. 517-519.
- , *Sant Feliu del Bac (la Vall de Bianya, la Garrotxa)*, dins «XII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Besalú, 13 i 14 de juny de 2014». Besalú: Comissió Organitzadora, 2014. 579-581.109-130.
- Josep ALANYÀ I ROIG – Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Arte en la Catedral de Tortosa*. Tortosa: Catedral, 2016.
- Francesc AGUSTÍ VIVAS, «*Per virtut del sant Roser*»: *imatges arbòries al convent de Sant Pere Màrtir*, dins «Locus Amoenus» 14 (2016)
- Gabriel ALCALDE – Francesc MIRALPEIX, *Passió col·leccionista: el museu-biblioteca de mossèn Pere Valls i Vilà (1848-1925)*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2014.
- Raquel ALONSO ÁLVAREZ, *El Cambril del Santíssim Sagrament en la Catedral d'Osca (1543) i l'herència litúrgica medieval*, dins «Locus Amoenus» 14 (2016) 79-90.
- Joan ALONSO GIMÉNEZ, *Criteris a tenir en compte en la restauració de l'església de Sant Jaume de Riudoms*, dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar» 29 (2017) 48-53.
- Jesús ALTURO – Tània ALAIX, *L'Església de Sant Salvador de Polinyà i les seves pintures*. Bellaterra: UAB, 2017.
- Lluïsa AMENÓS, *Les Portes de Santa Maria del Mar*, dins «Estudi del Moble» 23 (2016) 13-16.
- Damià AMORÓS ALBAREDA, *El Conjunt d'escultura barroca de Sarral*, dins «Aplec de Treballs» 34 (2016) 55-60.
- , *La Reixa de la portalada del santuari de Sant Cosme i Sant Damià de Sarral*, dins «Podall» 4 (2015) 439-443.

20 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- Fina ANGLÈS SURONELLAS, *Pla director de restauració, estudi global de l'església de Sant Jaume*, dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar» 29 (2017) 36-39.
- Claustre AUGÉ SERRA, *Marededéu de Queral: estudi tecnicocientífic i intervenció de conservació*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 130-133.
- Jordi AULADELL I MARQUÈS – Júlia SIMÓN I ARIAS, *Metalurgia medieval aplicada a la construcció. Las rejas góticas de la Catedral de Barcelona*, dins «Arqueología de la arquitectura» 12 (2015).
- Montserrat AYMERICH BASSOLS, *La Madona del Santuari de Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 62-80.
- , *Les Marededéus i els vestits de roba*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 93-99.
- , *El Viatge a Barcelona de la Madona de Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 112-119.
- José Francisco BALLESTER-OLMOS ANGUIS, *El Cristo del Salvador: historia, arte y devoción*, dins «Anals de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana» 90 (2015) 335-366.
- Jaume BARRACHINA, *Més sobre el guardapols del retaule de la Transfiguració, de Bernat Martorell*, dins «Locus Amoenus» 7-18.
- Daniel BENITO GOERLICH, *La Iconografía de la catedral de Valencia: un programa ilustrado*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 2, 323-371.
- Xisco BERGAS PASTOR, *Construir un retaule al segle XVIII: el cas del retaule major de l'església parroquial de la vila de Santa Margalida*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics» 72 (2016) 87-103.
- Alfred BERNABEU SANCHIS, *Les Primeres festes extraordinàries en honor a la Immaculada Concepció (1622) i la primitiva imatge de la Puríssima (1625)*, dins «Almaig» 31 (2015) 91-96.
- Neus CABOT I SAGRERA – Nicolau GUANYABÈNS I CALVET, *Mossèn Josep Molé, autor de la música dels primers Pastorets de la Sala Cabanyes, el de 1916*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró] 117 (2017) 30-34.
- Marià CARBONELL BUADES, *La Tomba de Pere Descatlar a l'església de Sant Francesc de Palma, obra de l'escultor Pere Joan Pinya*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics» 72 (2016) 53-69.
- Anna CASTELLANO TRESSERRA, *La Capella de Sant Miquel del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes*, dins «Serra d'Or» 672 (2015) 16-20.
- Vicent CASTELLVÍ DIEZ, *Sant Vicent de Miravet, primitiu temple parroquial de Ginestar i rasquera*, dins «Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre» 25 (2015)
- Benito CASTRO GONZÁLEZ, *El Origen filosófico-religioso y social de la arquitectura gótica*, dins «Arqueología, historia y viajes sobre el mundo medieval» 54 (2015) 60-69.
- Josep Lluís CEBRIÁN I MOLINA – Beatriu NAVARRO I BONAVENTURA, *Vicent Macip aprenent del Mestre de Xàtiva: el retaule de Santa Anna de Cocetaina*, dins «Alberri» 16 (2016) 171-188.
- Josep Antoni CERDÀ MELLADO, *El Plafó de rajoles amb les imatges de Nostra Senyora de la Purificació i les santes Juliana i Semproniana*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró] 117 (2017) 25-29.

- Alexandre CHARRETT-DYKES, *Jaume Marial, «Mestre de isglesias». Le vie et l'oeuvre d'un maitre maçon catalan du XVIIè siècle*, dins «Locus Amoenus» 14 (2016) 131-144.
- Roger CORTINA I FARRÀS, *Les Capelles de la muntanya de Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 106-107.
- Francisco de COTS MORATÓ, *El Final de un tesoro: la plata superviviente de la Seo (1700-1825)*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 2, 417-444.
- , *Platería y plateros de la catedral de Valencia, según los libros de tesorería (1700-1772)*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 357-376.
- Ignacio DE DALMASES, *San Pedro de las Puellas: un monasterio milenario*, dins «Arqueología, historia y viajes sobre el mundo medieval» 54 (2015) 33-44.
- Marc DALMAU I VINYALS, *Les Pintures de Santiago Tarragó Lafau a les esglésies de Belltall, Rocallaura, Rocafort de Queralt, Renau i Vallirana*, dins «Aplec de Treballs» 33 (2015) 169-192.
- Desmuntatge de les reixes de Santa Maria* [documentació fotogràfica], dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró] 113 (2015) 44-45.
- Josep Lluís DOMINGO I SANCHO, *La Cuerda en la catedral de Valencia: la música instrumental y las primeras oposiciones a violín*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 413-432.
- , *El Oficio de músico en la catedral ilustrada: breve aproximación prosopográfica (1735-1795)*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 3, 377-410.
- Carles DORICO I ALUJAS, *Josep Sunyer, autor del retaule major del Santuari de la Maredeu de Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 87-82.
- , *Un Vericle de plata amb models de l'escultor Pere Costa per a la Cartoixa d'Escaladei*, dins «Podall» 4 (2015) 83-104.
- Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, *Encuadres arquitectónicos para la muerte: de lo ornamental a lo representativo. Una aproximación a los proyectos funerarios del tardogótico hispano*, dins «Codex aquilarensis» 31 (2015) 93-120.
- Salvador FAMOSO ARNAU, *Marques de picapedrer a la basilica de Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 47 (2016) 381-397.
- Joan FARRERAS I NOS, *Ermida de Sant Pere i Sant Benet de Mont Major de Traiguera*, dins «Centro de estudios del Maestrazgo» 93 (2015) 94-107.
- Jaume FELIP SÁNCHEZ, *La Capella de Sant Sepulcre del Monestir de la Serra, de Montblanc, obra del taller de Damià Forment (circa 1528)*, dins «Podall» 5 (2016) 205-214.
- , *Mestre Joan de Tarragona: hipòtesi sobre la seva obra general i la seva producció a la Conca de Barberà (segle XIV)* dins «Aplec de Treballs» 34 (2016) 67-77.
- , *El Mestre Enric de Borgonya i el retaule del baptisme de Jesús a l'ermita de Sant Joan de Montblanc (segle XVI)*, dins «Podall» 5 (2016) 191-204.
- , *Els Mestres fusters de Vimbodí i el desaparegut retaule de l'altar major de l'església de Sant Salvador*, dins «Aplec de Treballs» 34 (2016) 51-66.
- , *Reformes a l'església de Sant Jaume de la Guàrdia dels Prats (segle XIV)*, dins «Aplec de Treballs» 33 (2015) 31-46.
- Estefanía FERRER DEL RÍO, *El Primer enterramiento del I Marqués del Cenete, Rodrigo Díaz de Vivar y Mendoza, en el Convento de la Santísima Trinidad de Valencia*, dins «Chronica Nova» 42 (2016) 245-258.

22 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- Albert FERRER ORTS, *La Iglesia y el convento de San Lorenzo (Valencia), antigua sede de la provincia franciscana de San José de Valencia, Aragón y Baleares*, dins «Hispania Sacra» 68 (2016) 491-506.
- Joan FIGUEROLA – Joan C. GAVALDÀ – Jordi J. ROMERA, *Pla director de restauració, un estudi global de Sant Jaume*, dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar» 29 (2017) 40-47.
- Francesc FITÉ I LLEVOT, *Una Predella per a la devoció a l'antic retaule major de la Seu Vella de Lleida*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 24 (2016) 205-229.
- Pere FREIXES I CAMPS, *Art als monestirs gironins. El Gòtic*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 57-76. 145-154.
- , *La Basílica de Sant Feliu: primera catedral de Girona*. Girona: Ajuntament, 2016.
- Carles FREIXES I CODINA, *A la recerca dels colors de Queralt: Joaquim Renart i la restauració de la Maredeu*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 108-111.
- Pere FULLANA PUIGSERVER, *El Bisbe arquitecte: Pere Joan Campions i Barceló (1859-1915)*. Palma: Catedral, 2015.
- Luis GALLEJO CASTEJÓN, *Las Figuras de animales en las vidrieras de la catedral de Mallorca*. Palma de Mallorca: Publ. de la Catedral, 2016.
- Josep GALOBART I SOLER, *Nous documents per a l'estudi de l'obra del pintor Joan Gascó*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 24 (2016) 231-245.
- Francisco José GARCÍA PÉREZ, *El Te Deum de 1750 y el culto a Ramon Llull: la radicalización del lulismo y del antilulismo durante el siglo XVIII*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 587-612.
- Maria GARGANTÉ LLANES, *L'Església parroquial sde Sant Jaume de Mollerusa, obra d'Isidre Puig Boada*, dins «Mascança» 6 (2015) 145-154.
- Maria GARGANTÉ LLANES – Xavier SOLÀ I COLOMER, *Santuaris, ermites i capelles a l'època del Barroc: geografia sagrada de la muntanya catalana*. Barcelona: Diputació/IEC, 2017.
- Joaquim GARRIGA RIERA, *L'Arquitectura i les arts a Catalunya a l'època del Renaixement*, dins «Catalan Historical Review» 9 (2016) 147-167.
- Rosa M. GIL – Gemma DOMÈNECH, *De l'exclaustració als nous usos. La memòria de sis convents gironins*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 77-102.
- Antoni GIMENO VIDAL, *Els Goigs de Taradell que els fidels canten en el seu terme municipal i en els aplecs en que assisteixen*. Taradell: Ajuntament, 2017.
- Elvira GONZÁLEZ GOZALO, *Registro arqueológico de las marcas y grafitos de los muebles del coro trasladados por Gaudí en la Catedral de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics» 71 (2015) 209-225.
- J. Fernando GONZÁLEZ ROMERO, *Las Iglesias fortaleza de Aragón*, dins «Arqueologia, historia y viajes sobre el mundo medieval» 55 (2015) 30-41.
- Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, *El Monestir de Sant Pol: un edifici enigmàtic*, dins «El Sot de l'Aubó» 58 (2016) 13-23.
- Josep M. JAUMÀ, *L'Ordre de col·locació dels capitells historials del Monestir de Sant Cugat del Vallès*. Sant Cugat del Vallès: l'autor, 2016.

- Jordi LLABRÉS SANS, *Algunas consideraciones sobre la iconografía concepcionista y lulianas del retablo mayor de la iglesia de los capuchinos de Mallorca*, dins «Estudios Franciscanos» 461 (2016) 613-630.
- Toni LLANES – Elisa ROS BARBOSA, *Ruta romànica de Arán*, dins «Arqueologia, historia y viajes sobre el mundo medieval» 56 (2015) 18-27.
- Josep LLOP TOUS, *L'Arquitectura de l'església de Riudoms en el seu context professional i cultural*, dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomens Arnau de Palomar» 29 (2017) 18-21.
- Victor Daniel LÓPEZ LORENTE, *Construyendo edificios de oro y plata. Las relaciones entre la orfebrería y la arquitectura en la Corona de Aragón (siglos XIV y XV)*, dins «Codex aquilarensis» 31 (2015) 167-184.
- Hèctor LÓPEZ SILVA, *L'Altar de sant Josep Oriol a l'església de Santa Maria de Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]» 113 (2015) 29-35.
- Immaculada LORÉS OTZET – Francesc MIRALPEIX VILAMALA, «*Sub Tuum praesidium*». *La imatge de la Mare de Déu al Bisbat de Solsona: comentari a l'exposició del Museu Diocesà i Comarcal de Solsona*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 78-80.
- Jordi MALÉ, *Uns Pastorets en castellà, amb acotacions catalanes, escrits a Mataró el 1766*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]» 117 (2017) 13-23.
- Mercè MARQUÈS BALAGUÉ, *Sant Climent de Taüll: la restauració de pintures murals i les aportacions a l'estudi del monument*. Tesi Doctoral UB, 2017.
- Daniel MARTÍNEZ APARISI, *Pintura ceràmica devocional al Santuari d'Agres: els plafons de la fàbrica de Vicent Navarro. Anàlisi i reconstrucció virtual*, dins «Recerques del Museu d'Alcoi» 24 (2015) 15-34.
- Albert MARTÍNEZ ELCACHO – Joan YENGUAS I GASSÓ, *Un Encàrrec de l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou a Ferrer Bassa el 1346: el Saltiri anglocatalà*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 23 (2015) 63-91.
- Bartomeu MARTÍNEZ OLIVER, *Art i església a través d'elles visites pastorals del bisbe Joan Vic i Manrique de Lara (1573-1604)*. Tesi doctoral UAB, 2016.
- Sofia DE LA MATA CRUZ, *L'Arqueta litúrgica de Riudoms, una obra extraordinària desapareguda*, dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomens Arnau de Palomar» 29 (2017) 22-25.
- , *La Creu processional de la Glorieta*, dins «Podall» 5 (2016) 308-310.
- , *El Pintor montblanquí Acaci Hortonedà i el retaule del Sants Metges del Monestir de la Serra de Montblanc*, dins «Aplec de Treballs» 33 (2015) 193-207.
- Albert MERCADÉ CIUTAT, *L'Espai de l'Art Sean Svcully a Santa Cecília de Montserrat: un itinerari*, dins «Serra d'Or» 671 (2015) 25-33.
- Santiago MERCADER SAAVEDRA, *Els Monuments de Setmana Santa de la catedral de Barcelona*. Barcelona: Publ. Abadia de Montserrat, 2015.
- Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *La «Lactantio Bernardi» del retaule de la Mare de Déu de l'Esperança d'Albocàsser: una aproximació a la iconografia de Sant Bernat al Maestrat*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo: boletín de divulgación cultural» 95 (2016) 74-99.
- Joan-Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ, *El tresor de la catedral de Tortosa al Renaixement*. Tortosa: Capítol de la Catedral, 2016.

24 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- Josep MURLÀ, *De l'Església de Sant Pere del Puig al començament de la Guerra Civil*, dins «Bisantia 22 (2015) 21-22.
- , *Pintura religiosa a Olot: Joan Carles Panyó*, dins «La Comarca d'Olot» 1736 (2014) 23-26.
- Maria Serra ORPINELL SERRAMIÀ, *Noves aportacions sobre la pintura de l'Aparició de la Mare de Déu amb Nen, del Museu d'Art Marès de Montblanc*, dins «Podall» 5 (2016) 215-221.
- Inés PADROSA I GORGOT, *L'Església del convent del Carme de Peralada (1875-1891): de l'estat ruïnós a la intervenció dels millors professionals del Modernisme (Jerònim Granell, Antoni Rigalt, August Font i Gian-Domenico Facchina)*. Peralada: Ajuntament, 2016.
- Mariano PAGÈS, *Estels, ermites i esglesioles del Montnegre i el Corredor*. Barcelona: l'autor, 2014.
- Montserrat PAGÈS I PARETAS, *Sant Serni davant el capitolí de Tolosa de Llenguadoc beneint el brau, objecte del seu martiri. Nou mural romànic a Sorpe*, dins «Miscel·lania Litúrgica Catalana» 23 (2015) 37-51.
- Eugenio PEREA SIMÓN, *L'Església de Riudoms (segles XVI a XXI): obra, usos i funcions*, dins «Lo Foc: Revista del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar» 29 (2017) 6-13.
- José PERPIÑÁN ARTÍGUEZ, *Cronología de los maestros de capilla y organistas de la catedral de Segorbe*. Castelló: Diputació, 2015.
- Fernando PINGARRÓN-ESAÍN, *¿Economía y desarrollo? Sobre los robustísimos motivos para suprimir el villancico en la catedral de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 349-372.
- , *La Reposición tardía del retablo mayor de la catedral de Valencia elogiado en el siglo XVIII*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 2, 373-415.
- Arcadi PLA – Núria PLA, *La Rectoria de Sant Martí de Solamal*. La Vall de Bianya: Amics de la Vall de Bianya, 2014.
- Marc PONS PRATS, *L'Església gòtica de Vilassar. L'empremta dels canvis i de la transformació social de Vilassar*, dins «Singladures» 32 (2015) 85-92.
- Miquel POU AMENGUAL, *L'Art del set-cents a la parroquial de Maria de la Salut: els escultors Deià, Bennàsser i els Carbonell*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics» 71 (2015) 129-153.
- Pedro PRADILLO Y ESTEBAN – Elena GARCIA ESTEBAN, *Descubrimiento y restauración de la Virgen de la Leche, una obra del pintor sordomudo Antonio Martí i Brach*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts Sant Jordi» 29 (2015) 35-56.
- Ignacio PRATS AROLAS, *La Verdadera libertad del género humano: villancico de Navidad durante la Guerra de la Independencia en la catedral de Valencia*, dins «La Catedral Ilustrada», Vol. 4, 373-412.
- Rita de la PUENTE – Silvia DÍAZ – Paula MARTÍN – Pol VILALTA, *Cuixà als Cloisters de Nova York*, dins «e-artDocuments: revista sobre col·leccions i col·leccionistes» 8 (2015).
- Joan M. QUIJADA BOSCH, *La Capella de Sant Antoni de Pàdua i Sant Magí del mas de Cogul (segles XVIII-XIX)*, dins «Aplec de Treballs» 34 (2016) 12-14.
- Francesc REBOLLEDO I BONJOCH, *La Creu monumental de Mollerussa: caracterís-*

- tiques, història i origen*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell» 30 (2017) 51-64.
- Ramon RIBERA I GASSOL, *Santa Maria Magdalena: obra escultòrica de Josep Antoni Folch i Costa*, dins Podall» 4 (2015) 105-109.
- Rosa RIBAS GARRIGA, *La Façana de la Passió de la Basílica de la Sagrada Família: el projecte de Gaudí. Estudi històric, biblioteològic i litúrgic*. Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià, 2016.
- Jorge RODRÍGUEZ, *Les Gàrgoles del campanar de Mollet: una proposta d'interpretació des del pensament simbòlic del cristianisme medieval*, dins «Notes» 31 (2016) 33-42.
- Francesc RODRÍGUEZ BERNAL, *La Marededéu de cal Codina: una desconeguda talla romànica procedent de Talladell (l'Urgell)*, dins «Urtx» 30 (2016) 92-97.
- Sala-Museu de l'església parroquial de Santa Coloma de Centelles*. Text de Miquel Mirambell Abancó. Centelles: Parròquia de Santa Coloma, 2015.
- Josep SÁNCHEZ FERRÉ, *L'Església parroquial de Santa Maria de Vila-rodona: mides i traçats*, dins «La Reclosa» 20 (2016) 25-34.
- Josep SÁNCHEZ FERRÉ – Carme SUBIRANAS FÀBREGAS, *Estudi arquitectònic i arqueològic de l'església dels Servites de Sant Llorenç de Vila-rodona previ a la seva rehabilitació*, dins «La Reclosa» 20 (2016) 35-56.
- Josep SANTESMASES I OLLÉ, *L'Engrandiment de l'estructura urbana de Vila-rodona a la segona meitat del segle XVIII a partir de la construcció de la nova església parroquial. 250 aniversari de la primera benedicció*, dins «La Reclosa» 20 (2016) 57-86.
- Anna Isabel SERRA MASDEU, *L'Incendi de l'església parroquial de Sarral al 1801: un nou projecte de reforma, nous dilemes artístics*, dins «Aplec de Treballs» 34 (2016) 72-709.
- , *De la postergació laboral a la protecció patrimonial arquitectònica a inicis del segle XIX: el cas de l'església de Sant Martí de Vilaverd*, dins «Aplec de Treballs» 33 (2015) 143-152.
- , *Patrimoni tardobarroc català: les darreres esglésies del mil set-cents. El cas de l'església de la Pobla de Montornés (Tarragona)*, dins «La Reclosa» 20 (2016) 15-24.
- , *Patrimonis religiosos barrocs singulars a la Conca de Barberà: de l'òblit a una nova lectura*, dins «Podall» 5 (2016) 234-243.
- Lluís SERRANO, *Abellars i l'església de Cantallops*, dins «Revista de Girona» 297 (2016) 88-89.
- Carme TIERZ, *Els Pastorets de Folch i Torres: l'origen caputxi d'un fenomen teatral*. Barcelona: Mediterrània, 2016.
- Xavier VALERI, *El Temple del segle XX [església parroquial de Sant Joan les Fonts]*, dins «El Soroll de les Fonts» 61 (2015) 24-25.
- Daniel VALERO, *Francesc Artau i el bust-reliquiari de sant Daniel*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 57 (2016) 429-444.
- Alberto VELASCO GONZÁLEZ – Sílvia CAÑELLAS MARTÍNEZ, *El Pas per Tàrrrega del vitraller Jaume Carnoval (1608)*, dins «Urtx» 21 (2017) 165-177.
- Pep VILA, *Unes altres sibil·les a la processó del Dijous Sant de Girona (1833)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 56 (2015) 439-444.

26 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- , *Vestir i desvestir a Sant Sebastià de la Guarda de Palafrugell*, dins «Estudis del Baix Empordà» 34 (2015) 343-359.
- Ramon VILADÉS LLORENS, *Obres polèmiques a Queralt*, dins «L'Erol» 129-130 (2016) 124-129.
- Roser VILARDELL I ARÉVALO – M. Àngels ESPONA I CASCALES – Eudald MAIDEU, *Estudi interdisciplinari d'un ex-vot (circa 1700): restauració, museografia i patologia*, dins «Gimbernat» 65 (2016) 63-78.
- M. Dolors VILELLA VILLAR, *Restauració del Crist de la Santíssima Sang de Dènia*, dins «Aiguats» 36 (2016) 93-118.
- Joan YEGUAS I GASSÓ, *Art de l'època del Renaixement a Llorenç (Sant Martí de Riucorb)*, dins «Quaderns de lo Pregoner d'Urgell» 29 (2016) 97-118.
- , *Curiositats arquitectòniques d'època moderna al Pla d'Urgell*, dins «Mascança» 6 (2015) 132-144.

LLIBRES REBUTS A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA
DURANT ELS ANYS 2016-2017

- El cardenal Reig i Casanova (1859-1927): home d'acció pastoral i cívica*; a cura d'Emili Casanova. València: Facultat de Teologia San Vicente Ferrer; Diputació de València. Agullent: Ajuntament d'Agullent, 2017. 290 p. 23 cm.
- Cor Jesu, vultus misericordiae. Actas del Congreso Internacional. Barcelona, 31 marzo-2 abril 2016*; CERVERA, Pablo; MARTÍNEZ, Enrique (eds.) (Estudios y ensayos. Serie «Cor Christi», 8). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2017. 297 p. 21 cm.
- MARTÍ BONET, J. M. *Visites pastorals a la diòcesi de Barcelona (1303-0939): context i índex*. Barcelona: Arxiu diocesà, 2015. 347 p. 21 cm.
- «*Pastura les meves ovelles*» (*Jn 21, 16*). *Miscel·lània d'homenatge al cardenal Lluís Martínez Sistach*. Barcelona: Ateneu Sant Pacià, 2015. 984 p. 25 cm.
- Torras i Bages: home d'eternitat (1846-1916)*; coordinació: Marta Crispí. (Series episcopus). Vic: Bisbat de Vic, 2016. 271 p. 22 cm.
- La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. IV: Documentos de los años 1935 y 1936*; CÁRCEL ORTÍ, Vicente (ed.). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2016. 1.109 p. 23 cm.
- La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. V: Documentos del año 1937*; CÁRCEL ORTÍ, Vicente (ed.). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2017. 1.007 p. 23 cm.
- BURGOS Y VALLE, Pedro de, *Tratado breve de los afectos que hemos de procurar en la oración*; estudio transcripción y notas de Ernesto Zaragoza Pascual. (Ignitus). Madrid: Editorial Sanz y Torres, 2016. 206 p. 22 cm.

ÍNDEX

JOSEP BAUCCELLS I REIG <i>El Dr. Àngel Fàbrega i Grau. In memoriam</i>	7
<i>Dr. Àngel Fàbrega i Grau. Nota bio-bibliogràfica</i>	11
Josep CAMPRUBÍ SENSADA <i>L'inexistent bisbe Ramon de Girona i les falses supeditacions comtals de l'Església de Santa Maria de Besalú a Sant Ruf d'Avinyó (finals XI-inicis XII)</i>	25
Carlos PIZARRO CARRASCO <i>Questors, baciners, aplegadors. Els acaptadors d'almoines al servei de les institucions eclesiàstiques i benèfiques catalanes durant l'Antic Règim: una aproximació</i>	41
Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS <i>La presència dels immigrants francesos al Tribunal del Sant Ofici barceloní. Entre l'heretgia i la bigàmia</i>	83
Mercè GRAS CASANOVAS <i>La Confraria de Montserrat dels mercaders catalans a Lisboa (segles XVI-XVIII)</i>	107
Rafael RAMIS BARCELÓ <i>Grados mayores de la Universidad de Tarragona (1580-1624)</i>	131

Xavier BARÓ I QUERALT <i>Nieremberg y Cataluña: la traducció de la Práctica del Catecismo Romano y doctrina cristiana y la difusión de sus obras en la Cataluña barroca</i>	157
Ernest ZARAGOSA PASCUAL <i>Religiosos exclaustros de Barcelona (1835-1875)</i>	177
Cecília VIVES BRESÓ <i>Josep Pedreny i Matheu (1876-1939): d'El Correo de la Provincia de Tarragona a cap de redacció d'El Correo Catalán</i>	225
Ramon M. RODÓN GUINJOAN <i>Josep Pedreny davant la Gran Guerra (1914-1918)</i>	277
Valentí SERRA DE MANRESA <i>Els caputxins de Catalunya entre la Dictadura primoriverista i la Segona República</i>	311
Vicente CÁRCEL ORTÍ <i>Obispos y sacerdotes prófugos en Roma durante la Guerra Civil</i>	345
CRÓNICA CIENTÍFICA. Jornada commemorativa del centenari de la mort del bisbe Torras i Bages. Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona	565
CRÓNICA CIENTÍFICA. Inauguració de les obres de rehabilitació de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi	613
NOTES CRITICOBIBLIOGRÀFIQUES	617
RECENSIONS BIBLIOGRÀFIQUES	643
BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS (1915-1916)	663
LLIBRES REBUTS A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA DURANT ELS ANYS 2016-2017	689

NORMES D'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA
PER A LES CITACIONS A PEU DE PÀGINA DELS ARTICLES QUE
ES PUBLIQUEN EN AQUESTA REVISTA

L'autor en versaleta (en el cas d'haver-hi més d'un autor van separats per guionets), el nom de pila (o patronímic en rodó). Els noms històrics també en versaleta.

Exemple: José VIVES
José VIVES – Ignasi CASANOVAS

(entre l'autor i el títol va una coma), títol de l'obra en cursiva
Exemple: José VIVES, *Esquemas de metodologia histórico-eclésiástica*

Punt si hi ha coordinador i/o editor, prologuista, etc.

Exemple: Maurici SERRAHIMA, *Del passat quan era present*. Edició a cura de Josep Poca i Gaya. Pròleg d'Hilari Raguer.

Volums (al davant hi haurà un punt i a la fi també).

Exemple: Maurici SERRAHIMA, *Del passat quan era present*. Edició a cura de Josep Poca i Gaya. Pròleg d'Hilari Raguer. Vol. I.

Edició: la ciutat i l'any d'edició, sense impremtes ni editorials (en els casos dels llibres). Si cal abreviatures de pàgines o folis es faran servir les següents: p. i pp. , f. i ff.

Exemple: Maurici SERRAHIMA, *Del passat quan era present*. Edició a cura de Josep Poca i Gaya. Pròleg d'Hilari Raguer. Vol. I. Barcelona 2003.

I quan se cita una revista: títol del article en rodona entre cometes espanyoles, per indicar en quina revista es troba s'utilitzaran dos punts (:), nom de la revista en cursiva, número de la revista, entre parèntesi l'any i en xifres aràbigues, i tot seguit les pàgines.

Exemple: José VIVES, «Textos eucarísticos catalanes cuatrocentistas»: *Analecta Sacra Tarraconensia* (o bé, *AnalTar*) 24 (1951) 9-31.

Quan se cita una miscel·lània es farà el mateix que en les revistes, després del títol es posa coma però al davant del títol de la miscel·lània hi

portarà la preposició *dins* seguida de dos punts (:) i el títol de la Miscel·lània en cursiva.

Exemple: Hilari RAGUER, *La generació sacerdotal de mossèn Batlle*, dins: *Mossèn Antoni Batlle. Miscel·lània d'homenatge*. A cura d'Albert Manent i Genís Samper. Barcelona 1992, 22-45.

Quan una obra ja s'ha citat, s'indica l'autor i les primeres paraules del títol, després una coma i sense cursiva *Id.*, si ens referim a l'autor i *Ibid.*, en cursiva, si es referix a l'obra.

Exemple: Hilari RAGUER, I, *Ibid.*, 62 ss. (vol dir següents). (entre 62 i ss. no cal posar guionets)

Exemple: Maurici SERRAHIMA, *Del passat...*, 69 ss.

